МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КОНСУЛЬТАТИВНА МІСІЯ ЄС В УКРАЇНІ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ГС «ЦЕНТР ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ»

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРІ

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(Київ, 9 грудня 2016 року)

Київ 2016

УДК 343.352(477)(063)
ББК Х628.3
Р311

Редакційна колегія:

Чернєй В. В., доктор юридичних наук, професор;
Гусарєв С. Д., доктор юридичних наук, професор;
Чернявський С. С., доктор юридичних наук, професор;
Шакун В. І., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України;
Братель С. Г., кандидат юридичних наук, доцент

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 23 листопада 2016 року (протокол № 3)

Редакційна колегія не завжди поділяє висловлені позиції та не несе відповідальності за їх зміст

Р311 **Реалізація** державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст] : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.) / [ред. кол. : В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – 478 с.

УДК 343.352(477)(063)
ББК Х628.3

© Національна академія внутрішніх справ, 2016

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Аваков А. Б. – Міністр внутрішніх справ України

Шановні колеги та гості!

Щиро вітаємо вас із початком роботи Міжнародної науково-практичної конференції з надзвичайно актуальних проблем реалізації державної антикорупційної політики. Показово, що учасниками заходу є законотворці, науковці та практики, викладачі й тренери.

Саме цю дату, 9 грудня, за рішенням Генеральної Асамблеї ООН, визнано Міжнародним днем боротьби з корупцією.

Вважаємо, що такий захід – ще одна нагода для провідних вітчизняних і зарубіжних експертів, урядовців, фахівців різних галузей суспільного життя, зокрема освітян, обмінятися думками та досвідом, спільно обговорити стан перебігу реформ в Україні.

Поряд із численними законодавчими та організаційними змінами нагальною для реформованого МВС України залишається потреба в забезпеченні прозорості його діяльності, мінімізації корупційних ризиків, запровадженні більш ефективних антикорупційних і люстраційних процедур. Водночас важливо не вдаватися до суб'єктивізму, адже, на жаль, нині трапляються такі випадки.

Цілком зрозуміло, що визначення пріоритетів державної антикорупційної політики, імплементація базових антикорупційних актів слугують основою для успішної розбудови країни і становлення правової держави. Зазначене неможливе без належного експертного супроводження, урахування міжнародних рекомендацій з одночасною трансформацією свідомості посадовців різного рівня та громадян.

Як відомо, Кабінет Міністрів України передбачив для Міністра внутрішніх справ функції щодо спрямування і координації діяльності низки інших центральних органів виконавчої влади. Відтак, МВС України доповнює коло виконавців Антикорупційної програми, затвердженої на початку року, якій надано статус державної. Отже, маємо виділити ключові аспекти означеного питання.

По-перше, у державі здійснено низку реформаторських заходів правничого та організаційного характеру, орієнтованих на зниження рівня корупції. Утворено Національну поліцію України, яка комплектується на суттєво оновлених засадах і принципах. Завершуємо атестацію колишніх працівників міліції, що є важливою компонентою у збереженні кваліфікованого персоналу правоохоронців.

По-друге, політика МВС України щодо запобігання та протидії корупції стосується не лише безпосередньо апарату Міністерства, його територіальних органів, закладів та установ, а й головних управлінь Національної поліції України та Національної гвардії України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Державної

служби України з надзвичайних ситуацій та Державної міграційної служби.

По-третє, в оновленій структурі МВС України, поряд із Колегією, питаннями запобігання та виявлення корупції опікуються керівники всіх рівнів, профільне Управління запобігання корупції та проведення люстрації.

По-четверте, ми підготували і в установленому порядку внесли на розгляд пакет законопроектів та урядових рішень щодо поліпшення якості сервісних послуг, які Міністерство надає громадянам.

Водночас визнаємо відверто: робота щодо запобігання корупції в системі МВС України потребує активізації, зокрема шляхом об'єднання зусиль з іншими центральними органами виконавчої влади та нещодавно створеними державними інституціями антикорупційного спрямування.

Високо оцінюючи членство України в багатьох міжнародних організаціях, у тому числі неурядових, можна відзначити досить активну участь у них наших представників. Ми відчуваємо не тільки правову і моральну, фахову підтримку, а й отримуємо суттєву фінансову допомогу, яка дуже потрібна. Наприклад, у напрямі посилення співпраці щодо боротьби з корупцією нещодавно підписано низку двосторонніх документів між Україною та ЄС. Укладено угоду про фінансування програми «Антикорупційна ініціатива Європейського Союзу в Україні», яка частково враховує результати виконання Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України та окремих цільових контрактів.

Переконані, що на цьому шляху певною мірою нам допоможуть ваші професіоналізм, знання, досвід, високі людські якості, а також потужний науковий і освітній потенціал. Безперечно, вітчизняна антикорупційна система потребує модернізації. Слід суттєво зменшити вплив корупційних ризиків на державний апарат, сміливіше формувати в суспільстві нетерпимість до будь-яких форм незаконного збагачення. Ц дасть позитивний результат і сприятиме підвищенню рівня довіри населення до влади.

Бажаємо учасникам конференції плідної роботи, конструктивних дискусій та нових творчих здобутків в ім'я нашої країни!

Петришин О. В. – президент Національної академії правових наук України, академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

Шановні учасники та гості конференції!

Президія Національної академії правових наук України підтримала ініціативу Міністерства внутрішніх справ України щодо проведення Міжнародної науково-практичної конференції «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» і стала її співорганізатором. Примітно, що проведення наукового заходу збігається з відзначенням Міжнародного дня боротьби з корупцією.

Без перебільшення можна констатувати, що корупція в Україні набула загрозливого характеру та впливає на всі сфери політичного й суспільного життя. За оцінками фахівців, значних масштабів корупція набула в органах державної влади і місцевого самоврядування, а також у сферах судочинства та правоохоронної діяльності. Зазначеним процесам сприяє неефективність проведення економічних реформ, прорахунки в банківській системі та непрозоре адміністрування державних фінансів. Необхідно також зважати на наявність в Україні тіньової економіки і незаконно набутих фінансових ресурсів, які є основним джерелом фінансування корупції. Причому в суспільстві сформувалося терпиме ставлення до цього явища за умов значного розриву між доходами найбільш заможних та бідних прошарків населення. Крім того, на побутовому рівні значна частина населення сприймає корупцію як елемент повсякденного життя людини.

Зазначені фактори засвідчують, що поширення корупції та її активізація становлять суттєву загрозу національній безпеці України.

Більшість населення України не готова до нових економічних реалій. Громадяни нині необізнані стосовно процедури укладання договорів щодо нерухомості та інших видів майна, гарантій, наявних у сфері цивільно-правових відносин. Усе це зумовлює корупційні оборудки у сфері нерухомості.

Учені Національної академії правових наук України докладають значних зусиль до розроблення проектів законів та інших нормативно-правових актів щодо запобігання та боротьби з корупцією, які вже стали складовою національної державної антикорупційної політики.

Чинником, що значною мірою гальмує розпочате в Україні реформування сектору безпеки й оборони, економіки, фінансів, судочинства, є небажання бюрократичного апарату реформувати себе зсередини, а також відсутність чітких і зрозумілих критеріїв, які дають змогу оцінювати їх результати. Протидія корупційним проявам повинна стати не тільки важливим елементом антикорупційної політики, а й предметом дослідження суспільних наук, передусім правових. Не можна

допустити, щоб корупцію сприймали в суспільстві як атрибут реальної дійсності, майже як соціальну норму.

Переконані, що наукова дискусія, доповнена пропозиціями практичних працівників та результатами наукових досліджень, буде сприяти вдосконаленню засад антикорупційної політики. Подальше вивчення і встановлення об'єктивних, науково аргументованих критеріїв запобігання корупції за умови побудови ефективних стратегій правозастосування дасть змогу мінімізувати прояви корупції в Україні.

Запланована для обговорення тематика має загальнодержавне значення, що підтверджується участю в заході широкого кола гостей – представників усіх гілок влади – законодавчої, виконавчої та судової, правоохоронних органів, наукових і освітніх установ, громадських організацій та зарубіжних експертів.

Вважаємо, що проведення конференції під егідою Міністерства внутрішніх справ України, Національної академії внутрішніх справ, Консультативної місії ЄС в Україні, Національної академії правових наук України та Громадської спілки «Центр запобігання та протидії корупції» дасть змогу напрацювати спільне бачення шляхів розв'язання зазначених і багатьох інших нагальних проблем законотворчості та правозастосування.

Бажаємо всім учасникам конференції цікавих дискусій, змістовної та конструктивної роботи.

Чернєй В. В. – ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Шановні пані та панове!

Від імені Вченої ради та ректорату Національної академії внутрішніх справ вітаємо високоповажних гостей із відкриттям Міжнародної науково-практичної конференції «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі». До речі, саме цю дату визнано Міжнародним днем боротьби з корупцією.

Авторитетне представництво учасників заходу та широка географія співробітництва стали можливими завдяки сприянню і підтримці Міністерства внутрішніх справ України, а також наших незмінних партнерів – Національної академії правових наук України, Консультативної місії Європейського Союзу в Україні й Громадської спілки «Центр запобігання та протидії корупції».

На сучасному етапі реформ, які значною мірою стосуються й державотворення, логічно поєднуються масштабні антикорупційні та люстраційні процедури, що супроводжуються системним оновленням сектору цивільної безпеки. Зазначене цілком відповідає актуальності тематики нашої конференції.

З огляду на запровадження Комплексу спеціальних заходів щодо протидії корупції (2016), згідно з Планом дій Європейського Союзу з реалізації антикорупційної ініціативи в Україні, останніми роками вдалося прийняти низку важливих законів, спрямованих на посилення відповідальності за правопорушення цієї категорії. Приведення національного законодавства відповідно до визнаних європейських стандартів сприяє його гармонізації з нормами міжнародного права, уніфікації та реалізації на внутрішньодержавному рівні.

Водночас, за оцінками провідних вітчизняних та зарубіжних експертів, навіть за наявності помітних позитивних тенденцій Україна залишається державою з досить високими корупційними ризиками.

Перезавантаження системи запобігання та протидії корупції, що триває в нормотворчій площині, потребує якнайшвидшого впровадження вже законодавчо закріплених положень у сфері правозастосування, зокрема в діяльності правоохоронних та інших державних інституцій з досвідом фінансових розслідувань.

Зазначене потребує також суттєвого вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації правоохоронців, які уповноважені виявляти, документувати й розслідувати корупційні правопорушення. До виконання відповідних заходів долучено й безпосередньо Національну академію внутрішніх справ, у структурі якої функціонує спеціально створений єдиний у системі МВС України Інститут післядипломної освіти, надаються освітні послуги з підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, відповідальних за запобігання корупції, проводяться актуальні фундаментальні та прикладні наукові дослідження, за результатами яких здійснюється підготовка цільових методичних рекомендацій, коментарів, посібників, автоматизованих робочих місць, роз'яснень тощо.

Спільно з авторитетними експертами Консультативної місії Європейського Союзу академія здійснює розроблення цільових програм з підготовки фахівців за напрямом антикорупційної діяльності за денною та дистанційною формами. На першому етапі таке навчання доцільно провести для уповноважених фахівців МВС, Національної поліції, інших центральних органів виконавчої влади, що бажано поширити на детективів Національного антикорупційного бюро України, службовців Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та Національного агентства з питань запобігання корупції.

Отже, сподіваємося, що спільними зусиллями зарубіжних партнерів, депутатського корпусу, урядовців, керівників зацікавлених відомств ми спроможні забезпечити системну роботу щодо реалізації державної антикорупційної політики в освітянській сфері. Готові до обговорення можливих варіантів коригування і розширення формату такої співпраці.

Бажаємо всім учасникам конференції плідної роботи!

Співаковський О. В. – перший заступник Голови Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, народний депутат України

Шановні друзі, колеги, однодумці!

Проведення за ініціативою Національної академії внутрішніх справ Міжнародної науково-практичної конференції «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» є знаковою подією в контексті підписання низки двосторонніх документів про співпрацю між Україною та Європейським Союзом.

Протягом багатьох років українській владі не вдавалося впровадити ефективні реформи, спрямовані на зниження рівня корупції в державі. Відсутність суттєвих зрушень у цьому напрямі позначилося на стабільно низьких оцінках України в міжнародних рейтингах.

Беззаперечним є те, що жодна країна не вільна від впливу корупційних чинників, але ми повинні докласти максимум зусиль для подолання системного характеру цього явища. Головним індикатором правильності наших дій слугуватиме рівень добробуту українського народу.

Саме тому об'єднання зусиль громадськості, освітян, науковців, представників органів державної влади та політиків навколо вирішення проблем запобігання корупції в Україні сприятиме формуванню належного правового інструментарію, за допомогою якого можна ефективно протистояти викликам сьогодення.

Перший виклик – це боротьба із зовнішньою агресією, окупацією території нашої держави та незаконною інтервенцією. Другий – це перекриття внутрішніх корупційних схем.

На жаль, це негативне явище стосується освітньої та наукової сфери, виникло внаслідок деградації моральної основи суспільства і ставить під загрозу майбутнє нашої держави. Дедалі актуальнішими стають проблеми викриття академічного плагіату в дисертаційних дослідженнях та подолання зловживань у вишах.

Вищенаведене зумовлює нагальну потребу вжиття рішучих, послідовних і науково обґрунтованих антикорупційних заходів. Боротьба з корупцією – це один з головних викликів для всіх гілок влади та громадянського суспільства, а отже, нам, як ніколи, потрібні єднання та порозуміння.

Національна академія внутрішніх справ була і залишається флагманом відомчої юридичної освіти та локомотивом передових наукових ідей, зокрема в галузі законотворчої діяльності. Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти готовий долучитись до цієї роботи та розглянути на своєму засіданні спільно напрацьовані учасниками конференції пропозиції щодо внесення змін і доповнень до законодавства.

Бажаю учасникам конференції плідної роботи, активного обміну думками та практичним досвідом!

Геращенко А. Ю. – секретар Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, народний депутат України

Вітаю вас, шановні колеги!

Проведення цієї конференції є надзвичайно своєчасним, адже активізація пошуку шляхів удосконалення взаємодії правоохоронних органів України та органів юстиції, передусім країн Європейського Союзу, набуває дедалі більшої актуальності.

Упродовж 2014–2016 років органи досудового розслідування України відкрили низку кримінальних проваджень, під час розслідування яких встановлено закордонні рахунки, що зберігалися переважно в банківських установах Європейського Союзу, з багатомільйонними валютними накопиченнями, здобутими незаконним шляхом.

Проте практика довела, що, на жаль, органам прокуратури та досудового розслідування не завжди вдавалося ефективно конфіскувати зазначені активи. Так, у вересні 2016 року через відсутність належної міждержавної взаємодії близько 50 млн євро, які за версією слідства отримано внаслідок незаконних дій на території України та заарештовано в Латвійській Республіці, що зберігалися на банківських рахунках колишніх високопосадовців режиму В. Януковича, конфісковано на користь не українського, а латвійського бюджету.

Лише після розголосу в засобах масової інформації керівництво Генеральної прокуратури України та Генеральної прокуратури Латвійської Республіки домовилося про вжиття певних заходів міжнародної співпраці, спрямованих на вирішення питання щодо повернення цих активів на користь України.

З метою вирішення питання конфіскації активів, здобутих незаконним шляхом, Кабінет Міністрів України 20 вересня 2016 року подав до Верховної Ради України проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення стягнення в дохід держави необґрунтованих активів (№ 5142), яким було передбачено застосування процедури так званої цивільної конфіскації, коли за правилами цивільного судочинства в разі, якщо прокурором до суду надано обґрунтовані докази, здобуті під час проведення досудового розслідування в кримінальному провадженні щодо незаконного походження тих чи інших активів, такі активи може бути конфісковано в дохід держави до судового вироку в кримінальному процесі.

Відповідно до ст. 347 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, вони обмінюються досвідом, найкращою практикою та удосконалюють методи, спрямовані на припинення шахрайства й корупції. Саме тому обговорення шляхів удосконалення національного законодавства та відповідних актів (наказів) Генеральної прокуратури, правоохоронних органів у сфері боротьби з корупцією

вітчизняними та міжнародними фахівцями під час роботи учасників цього наукового заходу конференції має надати ще один імпульс до практичної імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Бажаю учасникам конференції успіхів і творчої наснаги!

Купранець І. М. – заступник Голови Національної поліції України, начальник Департаменту захисту економіки

Високоповажні гості! Шановні учасники конференції!

Проведення подібних заходів вже стало традиційним для Національної академії внутрішніх справ і підрозділів захисту економіки Національної поліції України.

Аналіз міжнародного досвіду боротьби з корупцією засвідчує, що за сучасних умов прояви корупції стали тими чинниками, які створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку більшості країн світу, негативно впливають на всі аспекти суспільного життя.

На сьогодні кримінальні елементи певною мірою змінили форми і методи протиправної діяльності, дедалі частіше спрямовують свої зусилля на встановлення контролю над найбільш прибутковими сферами економічних відносин, залучають до реалізації корисливих задумів корумпованих представників органів влади, намагаються проникнути до управлінських структур різних рівнів для лобіювання власних інтересів. Значна частина кримінальних формувань має тісні міжрегіональні та міжнародні зв'язки.

З початку року підрозділи захисту економіки Національної поліції задокументували 598 фактів отримання неправомірної вигоди, кожен третій з яких (близько 200) зі значними сумами, у тому числі 34 – понад 100 тис. грн. Повідомлено про підозру в отриманні неправомірної вигоди 618 особам, з яких 332 службовця органів влади і управління та 190 – контролюючих органів, у тому числі 15 службовців Державної фіскальної служби, 31 працівник Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної виконавчої служби України, а також п'ять суддів.

Задокументовано отримання посадовцями неправомірної вигоди на загальну суму 37,3 млн грн.

Департамент захисту економіки Національної поліції України склав 1112 або 96,9 % від загальної кількості (1147) складених органами Національної поліції України адміністративних протоколів про порушення Закону України «Про запобігання корупції».

За звітний період суди розглянули та прийняли рішення щодо 683 адміністративних протоколів про корупцію. До адміністративної відповідальності у вигляді штрафу притягнуто 530 службовців. На правопорушників накладено штрафів на суму 1,1 млн грн.

Незважаючи на багатоаспектність природи виникнення та поширення корупційних проявів у кожній окремій державі, основними факторами, що зумовлюють їх активізацію, можна вважати, з одного боку, зростаюче зубожіння широких верств населення, погіршення криміногенної ситуації, високі показники нерівності розподілу прибутків, відсутність системи соціального захисту в одних країнах, а з іншого – нарощування економічного потенціалу та щорічне збільшення фінансових надходжень у вигляді іноземних інвестицій – в інших країнах. Корупція у більшості держав Центральної та Східної Європи, а також у країнах, які виникли на пострадянському просторі, тісно пов'язана з тим, що вони перебувають у стані економічної та суспільної трансформації.

Зазначені проблеми і є предметом обговорення сьогоднішньої конференції, у якій беруть участь і науковці, і практики.

Сподіваємося, що комплексний підхід до розгляду актуальних питань запобігання корупції в Україні, якісно нові погляди на синтез науки і практики дадуть позитивні результати щодо оптимізації роботи правоохоронних органів, зокрема оперативних підрозділів у запобіганні корупційним та пов'язаним із корупцією правопорушенням, упровадженні наукових досягнень в їх діяльність.

Бажаємо учасникам конференції плідної роботи, постановки та вирішення цікавих й актуальних науково-практичних питань відповідно до її тематики та спрямованості. Переконані, що наукова дискусія буде продуктивною. Щиро бажаємо вам творчого натхнення та успіхів!

Греба Р. В. – заступник Міністра освіти і науки України – керівник апарату

Шановні колеги!

Вітаємо вас, науковці та представники державних органів і громадських організацій, які не байдуже ставляться до системних, демократичних перетворень, досліджуючи та висвітлюючи актуальні реалії сьогодення.

Нині корупція досягла рівня, що підриває довіру населення до влади, перешкоджає налагодженню конструктивного діалогу між владою та громадськістю, руйнує засади розбудови правової держави та громадянського суспільства, шкодить міжнародному іміджу нашої держави.

На шляху до створення ефективної загальнодержавної системи запобігання та протидії корупції вже зроблено чимало кроків як з боку держави, так і з боку громадськості: прийнято та діє нове антикорупційне законодавство, створено низку спеціально уповноважених органів у сфері протидії корупції, з метою вироблення ефективних механізмів протидії та подолання корупції відбувається

постійна взаємодія зі світовою спільнотою, проводяться численні наукові дослідження антикорупційного характеру.

Однак, незважаючи на це, корупція продовжує залишатися однією з нагальних для розв'язання проблем, що свідчить про потребу в активізації зусиль представників державних органів, громадських організацій, науковців та експертів.

Сьогодні ми з вами є свідками опублікування численних наукових робіт та досліджень, присвячених темі державної антикорупційної політики, реалізації антикорупційних заходів, шляхів активізації протидії корупційній злочинності. Проведення міжнародної науково-практичної конференції «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі», що приурочена Міжнародному дню боротьби з корупцією, є особливо значущою та актуальною подією в науковому просторі.

Отож, вітаючи організаторів та учасників конференції, бажаємо всім плідних наукових звершень!

Мартиненко В. О. – голова Громадської спілки «Центр запобігання та протидії корупції», голова Громадської ради при МВС України

Шановні колеги, учасники та гості!

Щиро вітаємо всіх присутніх із початком роботи міжнародної науково-практичної конференції «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі». Український народ довів та продовжує доводити своє право на гідне життя у правовій, демократичній державі з християнськими та європейськими цінностями.

Сьогодення ставить перед державою низку викликів на шляху її розвитку. Однією з найбільших проблем, що гальмує розвиток економіки, є корупція. Зважаючи на руйнівні наслідки цього явища, йдеться про пряму загрозу національній безпеці та суспільному ладу України.

9 грудня 2003 року Генеральна Асамблея ООН підписала Конвенцію проти корупції. Ураховуючи важливість і знаковість цієї події, дату визнано Міжнародним днем боротьби з корупцією.

Символічною є можливість для посадовців, експертів, фахівців і науковців, лідерів громадського руху зібратися саме в цей день для обміну думками, досвідом та напрацюваннями з питань запобігання корупції.

Метою діяльності всіх органів правопорядку є створення загальнодержавної ефективно діючої системи запобігання та протидії корупції на основі нових засад формування й реалізації антикорупційної політики.

Безперечно, вітчизняна антикорупційна система потребує модернізації. Прийнято та діє нове антикорупційне законодавство, створено спеціально уповноважені інституції у сфері запобігання та протидії корупції. Водночас корупція в Україні нині набула значних масштабів. Чиновники збагачуються, а рівень життя населення знижується. Спільними зусиллями нам вдасться закласти міцний фундамент викорінення цього явища.

Професіоналізм, патріотизм, знання, вітчизняний і зарубіжний досвід, високі людські якості, потужний науковий та освітній потенціал – усе це є запорукою ефективної модернізації вітчизняної антикорупційної системи, формування в суспільстві нетерпимості до корупції, підвищення рівня довіри населення до влади.

Бажаємо всім учасникам Міжнародної науково-практичної конференції плідної роботи, наукових звершень, фахових дискусій та практичних результатів напрацювань.

Переконані, що корупцію в Україні буде викорінено!

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Тахтай О. В. – Державний секретар Міністерства внутрішніх справ України

АДМІНІСТРУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В МІНІСТЕРСТВІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

В умовах реформування правоохоронної системи країни МВС України, відповідно до нової редакції Положення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878, забезпечує в межах повноважень здійснення заходів щодо запобігання і протидії корупції, контролює їх реалізацію в центральному апараті, територіальних органах, закладах, установах і на підприємствах, що належать до сфери управління МВС України згідно з нормами антикорупційного законодавства [1].

Важливим кроком у контексті імплементації Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України та підтримання реформ у сфері юстиції стало створення в структурі МВС України Управління запобігання корупції та проведення люстрації як спеціального уповноваженого підрозділу.

Одним із головних завдань новоствореного Управління є здійснення заходів щодо запобігання і протидії корупції, контроль за їх реалізацією в апараті МВС, територіальних органах, закладах, установах і на підприємствах, що належать до сфери управління МВС, а також взаємодія з Національною гвардією України, Національною поліцією України, Адміністрацією Державної прикордонної служби України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Державною міграційною службою України, діяльність яких спрямовує та координує Кабінет Міністрів України через Міністра внутрішніх справ, у частині реалізації антикорупційних і люстраційних заходів.

На виконання Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки Управлінням розроблено цільову Антикорупційну програму Міністерства внутрішніх справ на 2016 рік [2].

Коротко розглянемо проблемні питання практичного здійснення окремих антикорупційних заходів. По-перше, йдеться про запровадження електронного декларування в системі МВС України відповідно до Прикінцевих положень Закону України «Про запобігання корупції» та рішення Національного агентства з питань запобігання корупції.

Як свідчить аналіз отриманої інформації, із 206 працівників апарату МВС України, які зобов'язані були подати декларацію, не подали її своєчасно лише декілька осіб (через технічні проблеми в електронній системі декларування Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування). Аналогічною є ситуація з працівниками територіальних органів Міністерства: із 389 працівників несвоєчасно подали або не подали декларації п'ятеро – по одному працівнику

регіональних сервісних центрів МВС в Кіровоградській (працівник перебуває у відпустці по догляду за дитиною), Одеській (передчасні пологи, особа перебуває на стаціонарному лікуванні), Харківській (працівник перебував за кордоном, не було необхідних документів для заповнення декларації), Черкаській (працівник перебував на стаціонарному лікуванні у зв'язку з оперативним втручанням) та Хмельницькій (через технічні проблеми в електронній системі декларування) областях. Особливу увагу уповноважені органи та представники громадськості звертають на організацію електронного декларування в Національній поліції України.

З огляду на це, доцільно звернути увагу, передусім керівникам підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції, іншим уповноваженим особам, на активне проведення уже сьогодні організаційних та роз'яснювальних заходів стосовно суб'єктів декларування системи МВС України та інших органів, які мають подати декларації в електронній формі з 1 січня 2017 року.

З метою забезпечення дотримання вимог фінансового контролю, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів профільним Управлінням проведено роз'яснювальні заходи щодо дотримання вимог до заповнення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, організованих на виконання доручення керівництва МВС України, а також вимог антикорупційного законодавства в частині запобігання і врегулювання конфлікту інтересів. Зазначеними заходами охоплено понад 2 тис. декларантів, серед яких працівники апарату МВС України, Національної поліції, Адміністрації Держприкордонслужби та підвідомчих їй установ.

У межах реалізації антикорупційної політики в кадровому менеджменті з метою зменшення впливу корупційних чинників на діяльність осіб, які призначатимуться на посади, пов'язані з прийняттям управлінських рішень, розподілом ресурсів, проведенням закупівель, наданням адміністративних послуг тощо, в апараті МВС України опрацьовують питання щодо визначення переліку посад з підвищеним корупційним ризиком. Зазначений перелік після затвердження Міністром внутрішніх справ буде передано до Національного агентства з питань запобігання корупції для затвердження. На сьогодні відсутні єдині підходи до формування такого переліку, що не дає можливості однозначно і вичерпно скласти його.

Слід звернути увагу й на окремі правові аспекти, пов'язані з функціонуванням уповноважених підрозділів. Так, на нашу думку, у Законі України «Про запобігання корупції» доцільно більш чітко врегулювати положення, що стосуються порядку призначення керівників (працівників) уповноважених підрозділів на посади, гарантій захищеності працівників цих підрозділів, чіткої визначеності їх повноважень тощо.

Окремо варто наголосити на проведенні уповноваженим підрозділом антикорупційної експертизи проектів відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів як складової багатоступеневої оцінки корупційних ризиків у законодавстві. До речі, проведення

антикорупційної експертизи на рівні розробників проектів нормативно-правових актів (формалізована самооцінка) передбачено лише попередньою Національною антикорупційною стратегією на 2011–2015 роки і за результатами практичного застосування довело свою ефективність. На жаль, у прийнятій 2014 року новій редакції Антикорупційної стратегії 2014 року такі положення відсутні.

Однією з інновацій Міністерства щодо організаційного забезпечення запобігання корупції є організація та проведення 15 листопада 2016 року за ініціативою Громадської ради круглого столу «Корупційні ризики у нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України, що регламентують діяльність Міністерства внутрішніх справ України» за участі урядовців, представників зацікавлених центральних органів виконавчої влади, громадських організацій та експертів.

За результатами роботи круглого столу запропоновано створити відкриту робочу групу з виявлення корупційних ризиків у нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України, що регламентують діяльність Міністерства внутрішніх справ. До здійснення антикорупційних заходів і моніторингу діяльності МВС доцільно залучати представників громадських організацій, журналістів антикорупційного спрямування та зарубіжних експертів.

Не менш важливим завданням є розроблення в подальшому цільових програм із підготовки уповноважених фахівців МВС України, Національної поліції, інших центральних органів виконавчої влади за напрямом антикорупційної діяльності на базі відомчих вишів, зокрема Національної академії внутрішніх справ, яка вже тривалий час надає освітні послуги з підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, відповідальних за запобігання корупції.

На реалізацію цих ініціатив спрямовано і План здійснення МВС заходів щодо запобігання корупції в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, розроблених у межах Урядово-громадської ініціативи «Разом проти корупції», затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2016 року № 803-р [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 серп. 2014 року № 401. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/401-2014-%D0%BF. – Назва з екрана.

2. Про затвердження Антикорупційної програми Міністерства внутрішніх справ України на 2016 рік [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 29 лют. 2016 р. № 142. – Режим доступу: http://mvs.gov.ua/ua/pages/page-2/232. – Назва з екрана.

3. Деякі питання запобігання корупції в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 жовт. 2016 р. № 803-р. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk. – Назва з екрана.

Вакуленко О. Ф. – заступник Голови Національної поліції України – начальник Головного слідчого управління

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Питання боротьби з корупцією є одним з найактуальніших, які стоять як перед правоохоронними органами, так і перед державою загалом, зокрема в контексті виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань щодо євроінтеграції України у європейське суспільство.

Національна поліція є одним із органів державної влади, на який антикорупційним законодавством покладено обов'язок боротьби з проявами корупції в нашому суспільстві та забезпечення довіри населення.

Попри суттєві зміни в законодавстві, що відбулися останнім часом, створення нових органів зі значними повноваженнями в цьому напрямі (Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро), початку роботи системи електронного декларування доходів, корупція як явище посідає особливу позицію в нашому суспільстві.

Зважаючи на такий необхідний і водночас складний етап реформування Національної поліції, підрозділи відомства, які провадять боротьбу з корупцією, ще недостатньо активізували свої зусилля в цьому напрямі. Попри окремі позитивні результати, загалом стан викриття, досудового розслідування та оперативного супроводження кримінальних проваджень про корупційні злочини ще далекий від ідеального.

Так, за даними статистики[1], з більш ніж тисячі кримінальних корупційних правопорушень, досудове розслідування щодо яких здійснювали слідчі Національної поліції, протягом десяти місяців 2016 року, лише в 70 % обвинувальні акти скеровано до суду.

Також низькою є ефективність документування корупції в її організованих формах (за цей період лише 25 кримінальних правопорушень вчинені в складі організованих груп).

Попри це, прикладом належної роботи може слугувати розслідуване Головним слідчим управлінням Національної поліції кримінальне провадження за фатами організованої корумпованої злочинної діяльності вищого керівництва Українського центру оцінювання якості освіти за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 28, ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 205, ч. 3 ст. 209, ч. 1 ст. 255, ч 3 ст. 362, ст. 363, ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 366 Кримінального

[1] Кримінальні провадження: перебувало в провадженні – 1003; розпочато – 908; направлено до суду з обвинувальним актом – 714; закрито – 6; зупинено – 23; притягнуто до відповідальності осіб – 779; відсторонено від посади – 128 осіб; тримання під вартою – 41; виправдано – 10 осіб; набрали вироки чинності відносно – 222 осіб.

Кодексу (КК) України, обвинувальний акт у якому 27 липня 2016 року направлено до Печерського районного суду м. Києва.

Лише п'ята частина притягнутих до відповідальності є державними службовцями.

Ефективність боротьби з таким явищем, як «хабарництво» (протиправні дії, передбачені ст. 368–370 КК України), дорівнює 25 %[1]. Здебільшого це зумовлено відсутністю можливості проведення належної дослідчої перевірки зазначених матеріалів, безпідставним і передчасним внесенням відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань на підставі рапортів про самостійне виявлення оперативними працівниками кримінальних правопорушень без будь-яких матеріалів, які б це підтверджували (без заведення оперативно-розшукових справ).

У цьому році зменшилась і кількість розпочатих кримінальних проваджень за фактами корупції, зокрема в таких корумпованих сферах приватизації, підприємствах оборонно-промислового та агропромислового комплексів, сфері транспорту.

Така ситуація здебільшого зумовлена не тільки поодинокими суб'єктивними чинниками, а й тривалим часом нормативного врегулювання і отримання повноважень оперативними підрозділами Національної поліції на проведення оперативних заходів.

Основними причинами цих недоліків є також «омолодження» кількісного, а отже, якісного особового складу слідчих підрозділів Національної поліції на місцях, зміна підпорядкування працівників захисту економіки Національної поліції по вертикалі і неможливості керівництва на місцях належним чином впливати на виконання вимог наказу Міністерства від 2012 року № 700 (про взаємодію слідчих та оперативних працівників).

Зазвичай корупція пов'язана з наявністю великих владних повноважень чи значними коштами[2].

Існують випадки, коли навіть ті факти корупції, які були задокументовані належним чином, досудове розслідування в яких проведено в повному обсязі, під час судового розгляду розпадаються, а винні особи отримують виправдувальні вироки чи незначні покарання. Це також обумовлено обранням особам альтернативних триманню під вартою запобіжних заходів, та як наслідок, можливість подальшого здійснення безпосереднього чи іншого впливу на свідків із застосуванням наданих повноважень.

---

[1] Кримінальні правопорушення, передбачені ст. 368–370 КК України за 10 місяців 2016 року: перебувало в провадженні – 2060; до суду – 563; закрито – 583; притягнуто до відповідальності – 709 осіб.

[2] Корупційні правопорушення за окремими сферами: бюджетна система – 133; сфера освіти – 114; земельні відносини – 69; охорона здоров'я – 54; паливно-енергетичний комплекс – 39; транспорті – 22; охорона довкілля – 21; агропромисловий комплекс – 21; банківська система – 13; фінансово-кредитна система – 5.

Шляхом розв'язання цієї проблеми є законодавче врегулювання питання обрання підозрюваним в тяжких корупційних злочинах безальтернативного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Варто також спрощувати механізм проведення негласних слідчих (розшукових) дій, особливо це стосується тих випадків, коли такі слідчі дії необхідно здійснювати невідкладно.

Igoris Krzeckovskis – High Level Adviser in the Field of Money Laundering, European Union Mission to Republic of Moldova

FINANCIAL INVESTIGATIONS AS A PRINCIPLE TOOL FOR COMBATING SERIOUS ECONOMIC AND FINANCIAL CRIMES (PRACTICAL EXPERIENCE OF LITHUANIA)

Experience of financial investigations in Lithuania demonstrates clearly that this activity is a tool of utmost importancy in combating against economical and financial crimes.

Main tools of financial crime investigations are:

– criminalization of illegal enrichment;
– financial intelligence;
– freezing of suspicious financial operations;
– assets investigation;
– criminal intelligence;
– criminal investigations;
– seizure of criminal assets;
– inter-agency cooperation;
– international cooperation.

Regarding to definition of illegal enrichment and its criminalization according to part 1 of article 189^1 of Criminal Code of Lithuania crime of illegal enrichment means situation when any person who owned property value of which exceeded 500 MSLs (minimum standards of living, e.g. 18 840 EUR) while being aware or if he should or could have been aware that such property could not have been acquired for legal income shall be punished by a fine, detention, or imprisonment of up to four years.

As it is stated in part 2 of the abovementioned article a person who took over the property specified in the part 1 of the same article from third persons shall be exempt from criminal liability for illegal enrichment if such person informed law enforcement institutions of such fact before service of the notification of suspicion and actively co-operated in establishment of the origin of such property.

Legal entities shall also be liable for the acts specified in this article.

Recommendations for conducting financial investigations in Lithuania were approved by General Prosecutor Order №. I–73 dated March 19th, 2013.

Such recommendations include:

– conducting financial investigations without initiating the pre-trial investigations;

– conducting financial investigations during pre-trial investigations;
– obtaining information from data registers and other sources;
– legal regulation of asset confiscation;
– confiscation of asset belonging to another person;
– extended confiscation.

Financial investigation means process of collecting information about the asset of any form, transactions and financial transactions owned or performed by a person or other related natural and legal persons, in order to:

– find the asset, possibly derived from criminal or other illegal means, or asset of corresponding value to enable confiscation or extended confiscation of asset or possible civil action, or

– collect other information relevant to the investigation relating to the transactions with the asset and financial transactions.

Any investigation must have a reasonable ground for conducting. *In case of financial investigation these reasons could be:*

1. A person, without official income, made a major acquisition of the property, built real estate, donated different property, provided loans etc.

2. During a search cash money were found in the amount of more than 19 000 EUR and there is no information on their legal source of obtaining.

3. The person indicated in the tax declaration a significantly lower cost of the acquired or built property.

4. The person is suspected of committing a crime, in result of which it is possible to receive a significant criminal profits.

5. The person performed suspicious transactions or transactions that fall under the process of financial monitoring.

According to article 170^1 of the Criminal Procedure Code of Lithuania, *prosecutors are obliged to carry out measures to ensure the confiscation or extended confiscation of the property* – to find the property received or obtained by criminal or illegal means, which is owned by the suspect or other persons and to restrict, temporarily, the right of ownership on this property.

During this activity the inter-agency cooperation should take place constantly. For example, cooperation with the State Tax Inspectorate under Ministry of Finance allows to providing this body of power with the collected information on actually used property, expenses or acquisition of property of the suspected person for the purpose of additional taxation of the suspect funds or proceeds used for the abovementioned operations.

Very similar cooperation with Assets Recovery Office and Financial Intelligence Unit also takes place in the following forms:

Centre of Risk Analysis (established in 2010)

– Coordinator – State Tax Inspectorate;

– Members – Financial Crime Investigation Service under Ministry of Interior, State Tax Inspectorate and Customs Department under Ministry of Finance;

– Main task – to perform information exchange and make analysis of different violations of tax legislation, to determine threats of the state budget and whole financial system.

Centre of Criminal Intelligence (created in 2005)

– Coordinator – Lithuanian Criminal Police Bureau;

– Members – Criminal Police Bureau, Customs Criminal Service, State Border Guard, Financial Crime Investigation Service;

– Main task – to monitor variations in crime rate, analyze the reasons and circumstances of crime tendencies, exchange information about organized crime groups and serious crime;

– Target – search and arrest of criminal assets.

Lithuania is quite active in international cooperation in the field of financial investigations. There is constant exchange of information with Interpol, Europol, Egmont Group with the help of numerous liaison officers and Eurojust.

Speaking on assets investigation let it be known that its methodology was developed and approved in 2016 by Lithuanian Criminal Police Bureau in close cooperation with experts from Poland and Germany via EU funded project "Strengthening the Abilities of Financial Investigation, Identification and Management of Assets Obtained by Criminal Means in Order to Ensure Efficient Prevention of Professional and Organized Crime".

Concept of assets investigation:

asset investigation encompasses collecting information about any individual's assets of any nature, of certain value, the circumstances under which it was acquired and transferred as well as other history in order to find and to identify:

– results of criminal activity or assets equivalent in value;

– assets concerning which there are grounds to believe that they – were obtained by criminal means or assets equivalent in value;

– assets which could not be acquired using legally obtained means;

– assets which can be used for ensuring a civil claim.

Asset investigation is a separate trend of investigation related to certain criminal acts within a specific criminal intelligence or pre-trial investigation and a tripartite activity:

– targeted – the trends and goals of the investigation must be defined (preparation of asset investigation plan);

– organizational – resources of the investigation must be estimated (composing investigation groups from the officers having relevant competence);

– legal – legal measures applied in the course of asset investigation (Law on Criminal Intelligence, Criminal Procedure Code).

The aim of asset investigation **–** to identify the assets which were possessed at a relevant period of time or are currently owned by an individual in order to draw a distinctive distinguishing line between the legitimate assets and the assets obtained by criminal means and, if there are legal grounds, to apply necessary measures.

Elements of assets investigation:

– material gain obtained by criminal means;

– identification of income and costs;

– identification of assets;

– analysis;

– legal evaluation.

Asset investigation plan is drafted in order to establish these elements regarding to the nature of criminal intelligence and pre-trial investigation, such as:

– trends of asset investigation,
– activities,
– objectives sought,
– implementers,
– schedule of activities etc.

According to article 72 of Criminal Code of Lithuania the assets of any nature, which constitute the instruments, means or the results of criminal activity, must be confiscated. It follows thence that *result* is defined as money and / or other material assets obtained by criminal means, *instruments* usually include weapons and other devices used in committing crimes, and *means* **–** devices, mechanisms, gadgets or other items used to create preconditions and facilitate committing the criminal act. As it can be seen the definition is quite similar to the terms used in Ukrainian legislation.

Exmples of indicators for assets investigation:

1. INCIDENT: criminal acts in the course of which substantial material gain is acquired or they are related to evasion of significant material duty ("saving up") are disclosed.

CRIMINAL ACT: all the investigations associated with obtaining material gain especially concerning:

– unlawful possession of narcotic substances,
– production of counterfeit currency,
– VAT fraud, cases of tax evasion,
– trafficking in human beings,
– smuggling.

2. INCIDENT: criminal group is identified – possible income obtained by criminal means.

CRIMINAL ACT: Activity of criminal associations, mobile groups (criminal groups operating on the international scale which are characterized by the ability to rapidly act in several states, to carry out flexible communication and systematically commit thefts and acts of fraud).

3. INCIDENT: criminal ("shadow") business is identified – possible income obtained by criminal means.

CRIMINAL ACT: unauthorized engagement in economic, commercial, financial and professional activities or fraudulent management of accounts, without including into the accounts received or sold goods as well as income.

4. INCIDENT: in the course of the pretrial investigation assets of unknown origin or criminal acts of corruptive nature are identified.

CRIMINAL ACTS:

– illegal enrichment,
– bribery,
– abuse of power.

Main rule of asset investigation: *any discrepancy* established during comparison of incurred costs and income acquired during investigation of a criminal act (provided that the costs significantly exceed the income) *is perceived as a signal that it is necessary to establish the origin of the income which stipulated such costs*.

Any income of legal nature can be established using the following sources:

– data from State Social Insurance Fund Board;

– data from Labor Exchange;

– reports submitted to State Tax Inspectorate;

– insurance company data;

– data on the provided loans, payments from credit, payment and electronic monetary means institutions;

– analysis of bank accounts;

– municipal benefits and other sources.

Objectives of asset investigation are considered as achieved after the following:

– assets subject to confiscation have been traced;

– assets subject to extended confiscation have been traced;

– assets have been traced to substantiate a civil action.

– assets have been defined as the subject of Article 216 of Criminal Code (money laundering);

– Assets have been defined as the subject of Article 189№ of Criminal Code (illegal enrichment);

– Data on the income identified may be forwarded to State Tax Inspectorate for possible taxation.

Бараш Є. Ю. – начальник Інституту кримінально-виконавчої служби, доктор юридичних наук, доцент

ОГЛЯД КОРУПЦІЙНИХ ДІЯНЬ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Корупція – чи не найголовніша проблема, яку доводиться долати громадянському суспільству в процесі свого розвитку. Негативні наслідки цього явища не лише перешкоджають нормальному розвитку та функціонуванню суспільства загалом, а й становлять серйозну загрозу інтересам національної безпеки України, демократичному її розвитку, конституційному ладу, що, відповідно, підриває авторитет країни, обмежує конституційні права і свободи громадян, порушує принципи верховенства права, руйнує моральні й суспільні цінності, дискредитує державу на міжнародному рівні.

Постає запитання: як слід визначати корупцію як соціальне явище? Більшість науковців називають це явище кримінологічним. Існує також думка, що корупція – поняття не стільки правове, скільки соціальне та моральне. Загалом же корупцію можна визначити як соціальне явище, яке охоплює всю сукупність діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами наданої їм влади та посадових повноважень для задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, що спричиняють учинення корупційних діянь або їх приховування. Сутність корупції полягає у тому, що вона має соціальну обумовленість, впливає на

всі сфери суспільного життя, відзначається транснаціональним характером, економічними, політичними, правовими, психологічними та моральними аспектами.

Існування корупції, як засвідчує низка наукових досліджень, зумовлено трьома основними чинниками, а саме: суттєвими недоліками законодавчого регулювання, що надає широкі можливості для різноманітних маніпуляцій із законами під час їхнього застосування; певними недоліками в механізмі формування гілок влади; наявністю стійкої корупційної установки на всіх рівнях службової діяльності, яка відтворюється під час реалізації службовими особами своїх повноважень.

На жаль, не обходить стороною це ганебне явище і персонал Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України, яка перебуває на етапі свого реформування. Аналіз адміністративної практики свідчить, що протягом 2015 року за скоєння корупційних правопорушень особовим складом ДКВС України складено 20 адміністративних протоколів (у 2014 році – 13), у тому числі:

– щодо однієї адміністративної справи рішення судом не прийнято (Київська область);

– дві адміністративні справи закрито (Миколаївська та Тернопільська області);

– 17 працівників притягнуто до адміністративної відповідальності.

Із загальної кількості адміністративних протоколів 15 (75 %) складено за фактами скоєння корупційних діянь, пов'язаних із доставкою на територію зони, що охороняється, заборонених предметів із метою передачі їх засудженим за неправомірну винагороду та надання засудженим непередбачених законом переваг [1].

Адміністративні протоколи за такими фактами складено стосовно працівників органів і установ виконання покарань у Дніпропетровській – 4; Хмельницькій – 3; Харківській – 2; Волинській, Донецькій, Миколаївській, Полтавській, Чернівецькій – по 1 в кожній області.

Водночас необхідно зазначити, що лише за чотири місяці 2016 року зафіксовано 13 випадків серед персоналу згаданих органів та установ з корупційними ознаками.

Вивчивши це питання більш детально, можна зробити висновок, що основною детермінантою корупційних проявів у працівників ДКВС України є, передусім, низький рівень їхнього соціального та матеріального забезпечення, а вже потім моральна та етична складова.

Важливо зауважити, що Міністерством юстиції України, керівництвом органів і установ виконання покарань постійно вживаються заходи щодо запобігання та протидії корупційним виявам у ДКВС України, серед яких:

– систематичне вивчення й аналіз причин корупційних правопорушень;

– розроблення ефективних шляхів їхнього попередження;

– здійснення моніторингу розслідування кримінальних проваджень щодо виявлення фактів корупційних правопорушень, результатів їх розгляду в судах;

– організація та проведення занять із професійної підготовки щодо вивчення Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», приймання заліків з вивчення вимог антикорупційного законодавства тощо.

В умовах реформування ДКВС України слід запровадити комплексний підхід для вдосконалення роботи, спрямованої на розв'язання вищеозначеної проблеми, здійснення добору кадрів, які б відповідали професійним та етичним нормам і принципам. Причому актуальними також є вимоги Мінімальних стандартних правил поводження із засудженими, якими встановлено, що для досягнення ефективної роботи в'язничної адміністрації заробітна плата повинна встановлюватися з таким розрахунком, щоб приваблювати та втримувати їх на цій роботі [2], саме тоді їм і громадськості буде прищеплюватися думка про те, що вони, дійсно, виконують дуже важливу для суспільства працю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] : Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua.

2. Мінімальні стандартні правила поводження із засудженими [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.studfiles.ru.

Василевич В. В. – учений секретар Вченої ради Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

ТЕНДЕНЦІЇ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Злочинність є складним соціально-правовим явищем, що іманентно притаманне кожному суспільству на будь-якому етапі його розвитку. Причому соціальна природа й соціальна обумовленість злочинності виявляються передусім у тому, що вона виникає з конкретних діянь, учинених людьми в суспільстві і проти інтересів суспільства, їхньої особливої соціальної поведінки [1, с. 74], охоплюючи собою, зокрема, сферу службової діяльності, що набуває особливого значення в контексті забезпечення встановленого в державі режиму законності та правопорядку. Корупційна злочинність, що за своїми ознаками істотним чином відрізняється від загальнокримінальної злочинності, маючи відношення до неправомірного використання владних повноважень, серед іншого завдає шкоди ефективності організації та реалізації державного і господарського управління в суспільстві [2].

Кримінологічний аналіз злочинності, її показників, причин і умов безпосередньо пов'язаний із розробленням комплексу соціальних, організаційних й правових заходів запобігання як злочинності загалом, так і конкретним злочинам.

Сьогодні на низькому рівні лишається стан протидії кримінальній та адміністративній корупції. Закінчено розслідуванням 553 (6 міс.

2015 року – 1093) кримінальних проваджень за фактами корупції, що виявлені працівниками органів поліції, з яких лише 3 (40) учинено в складі організованих груп і злочинних організацій. Порівняно з першим півріччям 2015 року значно знижено ефективність розслідування вказаних правопорушень у Чернівецькій (на 93 %, з 121 до 8) Рівненській (на 87 %, з 38 до 5), Запорізькій (на 83 %, з 30 до 5), Волинській (на 82 %, з 89 до 16), Тернопільській (на 78 %, з 28 до 6), Житомирській (на 74 %, з 27 до 7) областях [3, с. 11].

На недостатньому рівні організовано роботу з розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням владою або службовим становищем (– 41 %). Жодного такого корупційного діяння не розслідувано у семи регіонах – у Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Кіровоградській, Тернопільській, Чернігівській, Чернівецькій областях.

На 51 % (з 347 до 170) зменшилася кількість розслідуваних фактів отримання неправомірної вигоди, зокрема у Волинській (на 90 %, з 42 до 4), Кіровоградській (на 90 %, з 31 до 3), Сумській (на 85 %, з 7 до 1), Рівненській (на 78 %, з 9 до 2), Київській (на 75 %, з 12 до 3), Запорізькій та Миколаївській (на 71 %, з 14 до 4) областях.

Направлено до суду з обвинувальним актом 541 (6 міс. 2015 року − 1065) кримінальне провадження по корупції. Значно погіршилися результати роботи в цьому напрямі в Чернівецькій (на 93 %, з 121 до 8), Рівненській (на 87 %, з 31 до 4), Волинській (на 83 %, з 89 до 15), Запорізькій (на 83 %, з 30 до 5), Тернопільській (на 78 %, з 28 до 6), Житомирській (на 69 %, з 16 до 5) областях.

Понад 70 % українців переконані, що рівень корупції в країні не знизився, а уряд не хоче викривати хабарників. Рейтинги корупції в Україні високі, адже про неї почали говорити і боротися з нею. Найбільше хабарників, на думку українців, – серед держслужбовців (65 %), народних депутатів (64 %), податківців (62 %), суддів (61 %), поліцейських (54 %). Останнє місце у рейтингу посідають релігійні лідери (32 %) [4].

Як зазначено в дослідженні, українці звикли до корупції в повсякденному житті. За поточний рік вони найчастіше платили хабарі у дитсадочках та школах (38 %), у медичних закладах (33 %), представникам дорожньої поліції (33 %), а також у сфері соціального захисту. І хоча майже третина українців готова відмовити хабарнику, але 42 % опитаних вважають, що повідомляти про факт корупції до відповідних органів не варто – на думку одних, від цього нічого не зміниться, інші ж бояться наслідків такого викриття.

Привертає увагу той факт, що боротьба з корупцією ведеться, як і раніше, в основному серед державних службовців нижчої ланки, суб'єкти корупційних діянь вищих категорій викриваються не в значній кількості. Так, за звітний період оштрафовано лише 4 (6 міс. 2015 року – 5) державних службовця 3–4 категорій (м. Київ – 2, Кіровоградська Чернігівська області по одному) [3, с. 12].

Такі невисокі показники, які свідчать про критичне ставлення українців до антикорупційних зусиль уряду, значною мірою зумовлені

тим, що тема боротьби з корупцією набула останнім часом неабиякої популярності. Надмірна увага людей до корупційних скандалів, якими нині багата Україна, створює враження, ніби корупція активізувалася, хоча насправді вона стала більш очевидною, адже про неї почали говорити вголос.

Україна посіла 130 місце зі 168 позицій у світовому Індексі сприйняття корупції, оприлюдненому Transparency International. Країна отримала 27 балів зі 100 можливих, заробивши за рік один бал та опинилася на одному рівні з Іраном, Камеруном, Непалом, Нікарагуа та Парагваєм. Водночас Росія посіла в рейтингу 119 місце, Білорусь – 107, Польща – 30, Грузія – 48, Німеччина – 10 [5].

Здобути підвищення рейтингу цього року Україні вдалося завдяки більш критичному ставленню суспільства до корупціонерів. Про це свідчать дані дослідження Bertelsmann Foundation Transformation Index, які враховують під час визначення Індексу сприйняття корупції. Збільшилася кількість викривачів корупції, зростає число гострих матеріалів про корупціонерів у засобах масової інформації, на які влада змушена реагувати. Представники законодавчої та виконавчої гілки влади дедалі менше використовують свої службові повноваження для незаконного збагачення, побоюючись зіпсувати свій імідж в очах суспільства. Утім питання невідворотності покарання корупціонерів, як і раніше, потребує покращення. На сьогодні високопосадовців рідко притягують до відповідальності.

Незначний поступ також спостерігається щодо створення державних інституцій з протидії корупції, про що йдеться в дослідженні Freedom House Nations in Transit. Влада, дійсно, зробила низку позитивних кроків стосовно створення законодавства щодо важливих антикорупційних органів, але зволікає із його імплементацією. Окремим болючим питанням залишається намагання представників влади особисто контролювати обрання керівництва цих органів.

Найгірше на індексі позначилася взаємодія влади та бізнесу. За останній рік рівень корупції виріс у частині надання комунальних послуг підприємцям, щорічних податкових відрахувань. За цим показником Україна отримала три бали за шкалою World Economic Forum Executive Opinion Survey. Водночас відбулося несуттєве покращення щодо винесення судових рішень на користь підприємців і етичних норм поведінки державних чиновників при спілкуванні з представниками бізнесу. Але позитив у цих питаннях не переважив негатив від взаємодії з комунальниками та податківцями [6].

На сьогодні спроби суспільства й держави подолати цей всеохоплюючий різновид злочинності не досягли бажаних результатів. Отже, для продовження процесів антикорупційних змін в Україні необхідно:

– розробити стратегію кадрової політики у сфері державного управління на основі принципів доброчесності, професійності, незаангажованості та високої моральності;

– невідкладно забезпечити прозоре функціонування незалежних антикорупційних органів (Національного агентства з питань запобігання

корупції, Національного антикорупційного бюро і Спеціалізованої антикорупційної прокуратури), передбачивши їх належне фінансування в бюджеті;

– прискорити роботу з розроблення порядку перевірки даних електронного декларування, що створило б правове підґрунтя для притягнення до відповідальності осіб, які не зможуть надати пояснення легального походження матеріальних активів ;

– імплементувати закон про прозоре фінансування політичних партій та обмежити олігархічний контроль за їх діяльністю;

– реалізувати реальну судову реформу та забезпечити роботу антикорупційного суду. Припинити суддівську практику звільнення високопосадовців-хабарників від ув'язнення;

– забезпечити принцип невідворотного покарання для посадовців, що вчинили корупційний злочин, зокрема за подання неправдивої інформації в декларації;

– імплементувати закон про публічні закупівлі. Знизити корупційні ризики під час закупівель за державні кошти;

– забезпечити ефективний громадський контроль за діяльністю центральних органів державної влади й місцевого самоврядування у процедурі витрачання бюджетних кошів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. – Київ : Ін Юре, 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.

2. Костенко О. М. Корупція в Україні – основний антиукраїнський фактор / О. М. Костенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://narodna.pravda.com.ua/politics/47ecdd7bdfcfc. – Назва з екрана.

3. Аналітична довідка про стан і основні тенденції криміногенної та безпекової ситуації в Україні у І півріччі 2016 року / Департамент аналітичної роботи та організації управління МВС України. – Київ : МВС України 2016. – 52 с.

4. Українці вкрай невдоволені рівнем боротьби з корупцією [Електронний ресурс] / Transparency International Україна. – 2016. – Режим доступу: http://ti-ukraine.org/news/media-about-us/6477.html. – Назва з екрана.

5. Transparency International: Україна за рік здобула лише один бал у Індексі сприйняття корупції [Електронний ресурс] / Deutsche Welle. – 2016. – Режим доступу: http://www.dw.com/uk/transparency-international. – Назва з екрана.

6. Тимченко О. Індекс корупції CPI-2015 [Електронний ресурс] / О. Тимченко // Transparency International Україна. – 2016. – Режим доступу: http://ti-ukraine.org/%D0%A1PI-2015. – Назва з екрана.

Галай А. О. – координатор проекту української Гельсінської спілки з прав людини, доктор юридичних наук

ПРОЗОРІСТЬ VS. КОРУПЦІЯ: НА ПРИКЛАДІ ПРОВЕДЕННЯ «ПРАВОЗАХИСНОЇ ПАСПОРТИЗАЦІЇ»

Постреволюційні події в Україні продемонстрували певний тренд перемінних успіхів суспільно-державного розвитку. Протягом останніх двох років регулярно проголошують старти реформ, далі демонструють поступові протидії державно-бюрократичної машини, дискредитують (подекуди справедливо) «агенти змін», врешті-решт до фінішу (більш чи менш успішних модернізацій економіки, правопорядку, соціально-культурної сфери) доходять лише окремі з проголошених реформ. Здавалося б що в цій фразі позитивного? Позитивне те, що ми чуємо, слідкуємо, аналізуємо ці рухи, їх позитивні сторони і прорахунки. Адже одним зі стрижнів публічного управління сучасної України стає прозорість, відкритість, транспарентність.

Українське громадянське суспільство, яке показало здатність протидіяти авторитаризму й іноземній збройній агресії, подолає і традиційну українську чиновницьку корупцію й управлінську безграмотність як внутрішнього ворога.

Суспільство тут не одне, адже практики громадського впливу на публічне управління знають реальне ставлення державного апарату до бажання йому допомогти з боку громадських інституцій. Тому в сьогоденній Україні досить щільно представлені програми міжнародної технічної допомоги, що надається розвинутими країнами світу. Поглянемо на питання, які визнано пріоритетом у таких інституціях: Rule of Law, Decentralization, Financial Management и Anticorruption [1]. Кожний із цих напрямів має свою відкритість: децентралізація дає змогу бути відкритою найближчу, місцеву владу; прозорість фінансових процедур надає можливість уникати корупційне чи безгосподарне використання бюджетів; все це працює на недопущення корупції та встановлення верховенства права і безумовної поваги до прав людини.

Саме на використанні інструментарію прозорості в громадському впливі на публічне управління, залучення всіх наведених компонентів побудований проект Української Гельсінської спілки з прав людини з робочою назвою «Правозахисна паспортизація областей».

Громадські активісти володіють інструментами як виявити та відреагувати на такі порушення (звернення й інформаційні запити, громадські експертизи та слухання, скарги, судові позови та мирні протестні зібрання тощо). Відпрацьовані протоколи моніторингу сфер потенційного порушення прав людини завдяки роботі Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України та національного превентивного механізму, провідних спеціалізованих правозахисних інституцій.

Зрештою у свідомості державного службовця загальнодержавних органів влади, сфер потенційного порушення прав людини (поліції,

пенітенціарної сфери, соціальних місць несвободи) словосполучення «права людини» вже ідентифікується, не завжди як принцип, але принаймні як фактор, який потрібно не випускати з поля зору.

Українська Гельсінська спілка з прав людини виявила два небезпечні стереотипи щодо прав людини:

– забезпечення прав стосується лише окремої групи держслужбовців (права людини сприймаються як відповідальність загальнодержавної влади, персоналу правоохоронних органів і місць несвободи). Місцеві органи виконавчої влади та місцевого самоврядування відсторонюються від забезпечення прав людини;

– є важливі права, а є незначні (у суспільній свідомості права людини об'єднуються у групи «важливих та резонансних», що заслуговують невідкладного реагування і «дрібних та повсякденних», з якими люди звикли миритися і чекати, що вони колись запрацюють). Задумаймося, наскільки ми сприймаємо порушенням прав людини черги в центрах надання адміністративних і соціальних послуг, майже стовідсотково чоловічі представницькі органи на місцях і стовідсотково жіночі відпустки з догляду за дитиною, відсутність пандусів та захисту приватної інформації (персональних даних) у комунальних підприємствах і організаціях. Останніми роками до цих питань додалися нові сфери: порушення прав військових та звільнених з військової служби, вимушених мігрантів.

Проект «Правозахисна паспортизація областей» став реагуванням і пошуком шляхів подолання цих стереотипів.

Інший важливий процес, який враховує концепція проекту – це реформа децентралізації. Досить часто дотримання прав людини сприймають суспільством як завдання, вирішення якого залежить виключно від загальнодержавної (національної) влади: парламенту, уряду тощо. Висока централізація державної влади в країні сприяла утвердженню такого уявлення. Як наслідок, люди не вимагають від виборних місцевих лідерів впливу на процеси реалізації прав людини, а місцеві ради, виконкоми і мерії не сприймають ці питання як власні.

Але в переважній більшості випадків як порушення прав людини, так і запобігання таким порушенням цілком можливо забезпечити місцевою громадою та повноваженнями органів місцевого самоврядування.

Процес наближення теми прав людини до рівня місцевих громад закріплений також у нещодавно презентованій «Стратегії зміцнення регіональної присутності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [2]. Стратегією передбачено присутність офісу Уповноваженого у кожній області, де будуть працювати два представники – *регіональний представник Уповноваженого,* державний службовець з мандатом Уповноваженого, який матиме прямий зв'язок з київським офісом, а також *регіональний координатор Уповноваженого* із числа громадськості, за участі якого відбуватиметься координація зв'язків із місцевими представниками організацій громадянського суспільства яких в Україні близько ста тисяч [3].

Тому ідея проекту полягає в перенесенні моделі «Омбудсман+», що позитивно себе зарекомендувала у впровадженні національного превентивного механізму, на інші сфери прав людини. Проте на відміну від превентивного механізму, де роль омбудсмана особлива й головна, у напрямі «правозахисної паспортизації» громадські об'єднання матимуть змогу працювати більш автономно. Завданнями офісу Омбудсмана у цьому процесі будуть координація, спрямування, навчання інструментам моніторингу і, звісно, реагування на виявлені порушення прав людини, що мають суспільне значення. Цей новий виклик, одночасно передбачає активну співпрацю Офісу омбудсмана з місцевими неурядовими організаціями при розбудові власної мережі регіональної присутності.

Таким чином, фокус захисту прав людини на рівні місцевих громад дав змогу Українській Гельсінській спілці з прав людини та Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини спільно сформувати якісно нову ініціативу останнього часу – проведення «правозахисної паспортизації» областей.

Правозахисна паспортизація – це процес оцінки специфіки кожного регіону з позицій стану дотримання прав людини, визначення слабких місць, регіональних особливостей та потреб. Оцінці може підлягати будь-яка адміністративно-територіальна одиниця: від міста-мільйонника, промислового центру до невеликого райцентру або села.

Оцінка відбувається в межах постійного моніторингу дій органів місцевого самоврядування, який здійснюють експерти неурядових організацій та, за необхідності, – спільно з працівниками Офісу омбудсмана. Так, посилення прозорості влади з урахуванням місцевого рівня забезпечення прав людини дасть змогу впливати не лише на ситуацію з верховенством права, а й щодо антикорупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Николаенко А. Вся суть политической борьбы в Украине [Электронный ресурс] / А. Николаенко. – Режим доступа: https://www.facebook.com/anzhela.nikolaienko?hc_ref=NEWSFEED&fref=nf. – Загл. с экрана.

2. Стратегія зміцнення регіональної присутності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ombudsman.gov.ua. – Назва з екрана.

3. Галай А. О. Недержавні організації юридичного спрямування як учасники публічного управління : монографія / А. О. Галай. – Київ : КНТ, 2015. – 408 с.

Гребенюк М. В. – керівник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, кандидат юридичних наук, доцент

КООРДИНАЦІЯ ТА КОНТРОЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Серед можливих шляхів подолання корупції, успішно апробованих міжнародною спільнотою, в Україні було обрано методику кардинальних реформ, зокрема повного оновлення системи органів, які протидіють корупції, створення нових антикорупційних структур, а також здійснення очищення в органах влади. З цією метою, починаючи з осені 2014 року було прийнято низку законодавчих актів, які знаменували докорінні перетворення в системі координації та контролю за діяльністю органів виконавчої влади з протидії корупції.

Практичний досвід засвідчує, що на виконання базових положень вітчизняного законодавства у сфері боротьби з корупцією в державних органах та правоохоронних структурах схвалюються відповідні річні програми, проте їх прийняття, на жаль, не є обов'язковим. Так, антикорупційні програми на 2016 рік розроблені та затверджені в Державній службі України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України), Міністерстві фінансів України, Міністерстві внутрішніх справ України тощо. Зокрема, у Державній службі України з надзвичайних ситуацій антикорупційну програму затверджено наказом від 1 березня 2016 року № 96. Документ передбачає перелік заходів, спрямованих на створення ефективної системи запобігання та протидії корупції в органах та підрозділах ДСНС України [1]. Аналіз положень цієї програми засвідчує, що однією з основних проблем, пов'язаних із корупцією в діяльності ДСНС України, є відсутність виокремлення пріоритетних напрямів діяльності, спрямованих на пошук ефективних шляхів її подолання; невизначеність чітких заходів зі здійснення завдань, що сприятимуть суттєвому зниженню рівня корупції в системі ДСНС України. Основними напрямами у сфері запобігання корупції є визначення корупційних ризиків, що потребує створення системи з виявлення, оцінки корупційних ризиків у діяльності ДСНС України, здійснення заходів із встановлення причин, що породжують такі ризики, та умови, що їм сприяють; запобігання корупції у сфері державних закупівель; посилення ефективності управління фінансовими ресурсами.

У Міністерстві внутрішніх справ України антикорупційну програму затверджено наказом від 29 лютого 2016 року № 142 з метою створення ефективної системи запобігання і протидії корупції в апараті міністерства, його територіальних органах, закладах, установах і на підприємствах, що належать до сфери управління МВС України; забезпечення створення та координації системи запобігання і протидії корупції в ГУ Національної гвардії України, Національної поліції України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Державній

службі України з надзвичайних ситуацій, Державній міграційній службі України; подальшого впровадження механізмів прозорості, доброчесності, зниження корупційних ризиків у системі МВС та підвищення рівня довіри громадян до діяльності правоохоронних органів. Контроль та координація виконання антикорупційної програми МВС здійснюється комісією з моніторингу її виконання на чолі із заступником Міністра внутрішніх справ – керівником апарату, склад якої затверджується наказом МВС. До складу комісії входять представники Управління запобігання корупції та проведення люстрації, інших заінтересованих структурних підрозділів апарату МВС, а також можуть залучатися представники закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС [2].

У Національній поліції України антикорупційна програма, затверджена наказом від 22 березня 2016 року № 231, має на меті: продовжити реалізацію започаткованих антикорупційних заходів; удосконалити систему запобігання і протидії корупції в апараті Національної поліції, територіальних (у тому числі міжрегіональних) органах; знизити кількість корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень працівниками Національної поліції України; підвищити рівень довіри громадян до діяльності Національної поліції України. Пріоритетами реалізації антикорупційної політики визначено такі: створення ефективного механізму запобігання і протидії корупції; реалізація антикорупційної політики в кадровому менеджменті, забезпечення доброчесності працівників Національної поліції; виявлення та усунення корупціогенних ризиків у діяльності Національної поліції; мінімізація рівня корупції у сфері державних закупівель; взаємодія з громадськістю з питань реалізації антикорупційних заходів [3].

Водночас, ураховуючи зазначені позитивні здобутки, значна кількість державних органів та правоохоронних структур не мають розроблених антикорупційних програм, положення яких передбачають заходи з виконання Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки.

З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне: унормувати діяльність державних органів у вказаному напрямі шляхом запровадження обов'язкових вимог щодо підготовки, затвердження, виконання та забезпечення виконання зазначених програмних документів; впровадити обов'язковість підготовки антикорупційних програм усіма державними органами та правоохоронними структурами; запровадити звітні періоди з метою визначення результативності виконання антикорупційних програм, усунення недоліків та вирішення проблемних питань під егідою Національного агентства з питань запобігання корупції, що сприятиме створенню інституціонального механізму формування та моніторингу реалізації державної антикорупційної політики.

На сьогодні Національним агентством з питань запобігання корупції спільно з експертами Ради Європи розроблено проект

Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади, який передбачає, що оцінка корупційних ризиків проводитиметься спеціальною комісією шляхом виявлення чинників корупційних ризиків у нормативно-правових актах і організаційно-управлінській діяльності органу влади. За результатами оцінки корупційних ризиків у діяльності органу влади комісія зобов'язана підготувати відповідний звіт, який містить: ідентифіковані корупційні ризики, чинники корупційних ризиків та можливі наслідки корупційного вчинку. Крім того, у звіті обов'язково визначають заходи щодо усунення виявлених корупційних ризиків.

До зазначеного проекту, розміщеного на сайті Національного агентства з питань запобігання корупції, працівники Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України надавали пропозиції та зауваження. Зважаючи на викладене, практичне застосування цієї методології сприятиме прозорості діяльності органів влади та боротьбі з корупцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Антикорупційної програми Державної служби України з надзвичайних ситуацій на 2016 рік [Електронний ресурс] : наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 1 берез. 2016 р. № 96. – Режим доступу: http://kvgrz.com.ua. – Назва з екрана.

2. Антикорупційна програма Міністерства внутрішніх справ України на 2016 рік [Електронний ресурс] : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 29 лютого 2016 року № 142. – Режим доступу: http://www.mvs.gov.ua.htm. – Назва з екрана.

3. Антикорупційна програма Національної поліції України на 2016 рік [Електронний ресурс] : наказ Національної поліції України від 22 берез. 2016 р. № 231. – Режим доступу: https://www.npu.gov.ua/mvs. – Назва з екрана.

Гультай М. М. – суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук

КОРУПЦІЯ – «СТИЛЬ» ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА? (НОТАТКИ НЕБАЙДУЖОГО)

Конституція України як Основний Закон держави проголосила Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою, визнавши при цьому, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвищою соціальною цінністю.

Вказані конституційні приписи мали б стати базовими для всього національного правового регулювання і закласти надійну основу для

організації життєдіяльності та розвитку суспільства, утворити підґрунтя для усвідомлення громадянами України своєї надважливої ролі в житті держави та, як наслідок, для гідної оцінки цієї ролі самою державою. Адже держава створюється людьми і для людей. Тому, відповідно до інших конституційних засад, саме народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування, обираючи, зокрема, посадових осіб вищого рівня та наділяючи їх широким колом повноважень. Причому громадяни сподіваються на ефективність цих органів, високу порядність і професіоналізм посадових осіб, очікуючи від них втілення у їхній діяльності реальної волі народу та прийняття лише тих рішень, які ухвалюватимуться в інтересах усього суспільства, для покращення життя кожної людини. Таким чином, громадяни розраховують на створення в державі порядку, який забезпечить вирішення будь-якого життєвого питання виключно відповідно до Конституції та законним шляхом надасть можливість реалізувати передбачені нею права і свободи людини. Натомість ці сподівання наштовхуються на корупцію – злочинне явище, яке руйнує закони соціальної природи і не дозволяє людині зокрема та державі загалом існувати згідно з конституційними приписами.

Корупція – явище одвічне. Вона існувала з давніх-давен у будь-якому суспільстві, незалежно від ступеня його розвитку чи способу організації влади в ньому. Десь вона проявлялася більше, десь – менше. І хоча повністю подолати корупцію не вдалося нікому, проте, як показує досвід інших країн, зменшити її вплив на життєдіяльність суспільства все ж таки можна.

Загальновідомо, що корупція – явище соціальне. Вона не існує сама по собі, а зумовлена діяльністю самої людини – її вчинками та результатами цих вчинків. Отже, аби принаймні спробувати певною мірою побороти корупцію, слід відшукати ті життєдайні сили, які живлять її, створюють умови для її поширення.

Для України корупція завжди була і залишається бідою. Усупереч сподіванням, що незалежність і самостійність створять умови для громадсько-політичного, соціально-економічного та культурного піднесення України як високорозвиненої демократичної європейської держави, вона, як і раніше, залишається надзвичайно корумпованою державою. За даними Transparency International, індекс сприйняття корупції CPI 2015 України становить 27 балів зі 100 можливих (130 місце зі 168 позицій). Маючи такий показник, Україна посідає одне з чільних місць у світі за рівнем корупції. Такий самий індекс сприйняття корупції мають Камерун, Іран, Непал, Нікарагуа, Парагвай, Коморські острови [1]. Тож говорити про світове сприйняття України як європейської держави важко.

На жаль, слід констатувати, що за останні чверть століття, незалежно від складу уряду або особи президента, боротьба із корупцією в Україні лише формально декларувалася. Ухвалювалися закони, вносилися зміни до численних законодавчих актів, створювалися різноманітні органи для боротьби із корупцією. Однак всі

ці дії влади були не стільки показовими, скільки «показушними». Вони передбачали уявну боротьбу з корупцією і жодних позитивних результатів не давали. Навпаки, корупція проникла у всі сфери життя людей, супроводжуючи їх від народження й до смерті.

Конституція України гарантує, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ще носячи в утробі дитину, жінка замислюється, де і як вона буде народжувати свого малюка. А головне – за скільки? Ні для кого не таємниця, що численні довідки, аналізи, медичні огляди та процедури вимагають мобілізації наявних у сім'ї фінансових ресурсів для того, аби немовля народилося здоровим. Надалі це ускладнюється пошуком пологового будинку, щоб забезпечити гідні умови перебування породіллі, та кваліфікованих лікарів, від яких залежить не лише здоров'я, а й життя майбутньої мами та її дитини. Задля цього батьки готові віддати будь-які кошти. А медичний персонал відповідних медичних закладів не нехтує можливістю їх заробити. Часто від того, чи заплатила породілля лікарю, залежить те, чи матиме її дитина можливість http://ti-ukraine.org/ реалізувати передбачене конституційними нормами право на життя.

Так само важко реалізувати й право на охорону здоров'я та медичну допомогу. Аби отримати належну медичну допомогу, зберегти або відновити втрачене здоров'я людина вимушена не лише давати хабарі, а й сплачувати так звані «благодійні внески». Проте всупереч поняттю благодійності, вони вимагаються та стягуються «у добровільно-примусовому порядку». Відмова ж від сплати таких внесків лише погіршує ситуацію, оскільки позбавляє людину так необхідного їй лікування. Якщо ж людина й повідомить про такі кримінальні прояви органи, покликані боротися із корупцією, то очікування їхнього реагування та прийняття ефективних і законних заходів впливу може вартувати людині життя.

Наступною проблемою для більшості населення України стає можливість реалізації конституційного права на освіту. Адже, починаючи з оформлення в дитячий дошкільний заклад і закінчуючи вступом до вищого навчального закладу, батьки постійно повинні не безоплатно випрошувати таке право, здавати гроші на нескінченні «потреби» освітніх закладів, доплачувати вихователям, вчителям та викладачам по суті за виконання ними їх безпосередніх професійних обов'язків.

Шкода, але в такому самому порядку людина все життя намагається реалізувати й інші конституційні права: на житло, на соціальний захист, на працю, на підприємницьку діяльність. І надзвичайно прикро, що навіть смерть людини падає на плечі її рідних не лише тягарем невідворотної втрати, але й необхідністю пошуку зв'язків чи неймовірних за розмірами коштів для отримання місця на кладовищі, або сплати не завжди виправданих за цінами ритуальних послуг.

Отримання різноманітних довідок, дозволів, ліцензій, тощо часто супроводжується створенням службовцями різних рівнів таких штучних умов та перепон, за яких громадянам необхідно, всупереч закону,

сплатити певну суму коштів. Фактично у масштабах держави, це мільйонні хабарі, які одними людьми сплачуються, а іншими – відповідними посадовими особами – отримуються. Тобто йдеться про злочини, учинені не однією, а кількома особами спільно. Це свідчить про корупційні прояви як про організовані злочини і вказує на відомі корупційні схеми як на явище, споріднене з організованою злочинністю. Жодна цивілізована демократична країна не захоче мати політичні, економічні чи культурні відносини з державою, наскрізь пронизаною злочинністю.

Причому хабарництво – це лише один із проявів корупції. Адже майже щоденно та на кожному кроці вчиняються службова недбалість, зловживання владою або службовим становищем, тощо. Вони втілюються у соціально-економічну та правову корупцію, дозволяючи окремим посадовим особам або групам осіб ухвалювати рішення, які стимулюють інших до вчинення корупційних дій, що загалом унеможливлює якісний розвиток суспільства.

Водночас найстрашнішою за своєю суттю та найнебезпечнішою за наслідками є політична корупція. Вона посягає на державну владу і полягає в її узурпації з метою прийняття або недопущення прийняття певних рішень. Ухвалені в умовах політичної корупції владні рішення спрямовані на задоволення приватних (корпоративних) інтересів. Їх підґрунтям є свавілля, яке суперечить не тільки правовим законам, а й усталеним нормам соціального буття. Низькі, меркантильні, особисті інтереси окремих індивідів або їх груп виявляються пріоритетними над інтересами суспільними і приховуються під лозунгами «інтереси держави».

У зародку політична корупція починає проявлятись у процесі формування партій. Свобода об’єднання у політичні партії для здійснення і захисту прав і свобод громадян та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів спотворюється, оскільки використовується виключно для задоволення власних інтересів відповідного партійного лідера (лідерів). Гуртуючи навколо себе таких самих, зацікавлених у задоволенні власних інтересів, осіб, лідер партії створює лише видимість турботи про громадян. Кожен такий партійний лідер прагне домогтися власного визнання та впливу, а через це й збагачення, за будь-яку ціну та будь-якими засобами. Такий індивід не нехтує тими протиправними засобами, які, як показує практика, безвідмовно діють і гарантують успіх. Це й не безоплатний підбір членів партії, підкуп виборців, тиск провладних корупціонерів на окремі групи населення з метою отримання бажаних результатів виборів, махінації з результатами виборів тощо. Досягнувши в такий спосіб високого владного рівня – парламенту, лідер та його партія починають активно лобіювати саме свої інтереси або інтереси тих осіб чи груп осіб, які брали участь у фінансуванні партії чи певним чином сприяли їй у перемозі на виборах до парламенту. Таке «сприяння» у перемозі на виборах вочевидь здійснюється в незаконний спосіб, а отже, наглядно

свідчить про організованість і злочинність як основні характеристики політичної корупції.

Частина 3 ст. 84 Конституції України імперативно встановлює, що голосування на засіданнях Верховної Ради України здійснюється народним депутатом України особисто. Проте народні обранці без докорів сумління цинічно нехтують цим конституційним приписом, який для кожного з них є аксіоматичною вимогою Основного Закону держави, незважаючи на те, що ведеться відео трансляція пленарних засідань парламенту, а про факти «кнопкодавства» постійно говорять у всіх засобах масової інформації. Таке прийняття законів у неконституційний спосіб доводить відверте ігнорування волі народу та наштовхує на думку, що за цим стоять не просто чиїсь інтереси, а незаконні, антисуспільні інтереси впливових та багатих осіб.

Отже, як стверджують політичні експерти, отримавши місце в парламенті, лідери та представники політичних партій, а нерідко й самовисуванці, лобіюють такі меркантильні інтереси олігархів та підприємницьких груп. Не дивно, що й самі вони в переважній більшості, перебуваючи у владі недовгий час, виявляються олігархами, які мають неабиякі статки. Яскравим прикладом цьому стало проведене нещодавно електронне декларування майна високопосадовців, результати якого шокували не тільки населення України, а й світову громадськість. Жоден пересічний громадянин нашої держави, який щодня намагається прожити за копійчану зарплатню чи мізерну пенсію, не йме віри, що мільйонні фінансові активи та величезні за кількістю наявні грошові кошти у різних іноземних валютах можуть бути нажиті законним шляхом. Тим більше, коли йому на протязі усього життя, домагаючись своїх прав та відстоюючи свої законні інтереси, доводиться спрямовувати кошти в кишені чиновників за отримання послуг, які мають надаватися безкоштовно.

Політична корупція виявляється і під час формування коаліції, оскільки базується на домовленостях, що вчиняються попри волю та справжні інтереси народу. Це неодмінно призводить до проблем із формуванням уряду, призначенням міністрів, керівників державних органів, інших управлінців різних рівнів. Обумовлюється це тим, що такі призначення відбуваються знов таки в інтересах партій, окремих осіб або груп осіб, виходячи не з професійних якостей та досвіду людини, а з урахуванням відданості або зважаючи на родинні, кумівські, дружні зв'язки та інші корупційні прояви.

Саме політична корупція підриває устої державності, народовладдя. Вона поглиблює кризу в державі, збільшує розрив між багатими та бідними, доводить народ до зубожіння. Сама держава, головним обов'язком якої є утвердження та забезпечення прав і свобод людини, і яка відповідає перед людиною за свою діяльність, ставить громадян у такі умови, за яких вони змушені сплачувати хабарі. Адже іншим чином вони не зможуть не лише реалізувати свої конституційні права і свободи, а й задовольнити елементарні життєві потреби.

Водночас держава не створює ефективних механізмів, які давали б можливість народу як першоджерелу влади вирішувати питання політичної відповідальності, зокрема представників політичних партій – корупціонерів, які всупереч передвиборним обіцянкам та нехтуючи справедливими очікуваннями виборців, захищають у парламенті лише свої інтереси, – шляхом їх відкликання, або президента – шляхом імпічменту. Але безкарність саме посадовців найвищого рівня і відсутність дієвих механізмів запобігання або подолання політичної корупції у владних структурах лише сприяє її подальшому проникненню в інші сфери суспільних відносин.

Так, позиціонуючи як один із засобів боротьби з корупційними проявами ухвалення Закону України «Про очищення влади», парламент разом з тим убезпечив від застосування відповідних люстраційних процедур, зокрема народних депутатів України. Встановлені цим законом обмеження та заборони на народних обранців не поширюються. Тим самим парламентарі дали зрозуміти суспільству, що самі вони жодної політичної відповідальності за те, що відбувається в державі, не несуть.

Відтак, на жаль, слід констатувати, що незначні зміни, які вносять до окремих законодавчих актів, не призводять до бажаних результатів. Так само малоефективними виявляються й численні новостворені структури, покликані запобігати корупції або боротися з нею. Незважаючи на зменшення населення України, останнім часом кількість державних управлінських структур, посадовців і службовців збільшується. І кожен із них, хто приходить на посаду, застосовуючи ті самі «старі методи», задовольняє власні інтереси, збільшує свої статки, розставляє на керівні та хлібні місця «своїх» людей, забезпечуючи собі таким чином безхмарне й небідне майбутнє і не замислюючись про громадян, які в очікуванні реальних змін на краще життя, ледь зводять кінці з кінцями.

До того ж, реформи, які відбуваються в державі (зокрема щодо реорганізації органів прокуратури, поліції, державного управління, судової влади), – бездумні, безсистемні. Їх наслідки ніким не прогнозуються, в тому числі з позиції корупціогенності тих законів, які приймаються на реалізацію відповідних реформ. Вочевидь, навіть Комітет Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції, до предметів відання якого віднесено проведення антикорупційної експертизи законопроектів, поданих суб'єктами права законодавчої ініціативи, не виконує належним чином покладеної на нього місії. Закони з високим рівнем корупційних ризиків продовжують ухвалюватися, а народні депутати України, як зазначалося, жодної відповідальності за це не несуть.

В Україні, яка ось уже двадцять п'ять років як проголошена незалежною, одним із факторів, що призводить до зростання корупції, є рудимент радянської (комуністичної) епохи, який виявляється у встановленні всіляких дозволів і заборон. Адже тільки в радянській державі, а тепер і в суверенній Україні існує не просто поняття заборони

вчиняти певні дії, а й її різновиди, що втілюються в поняттях «заборонено», «суворо заборонено», «категорично заборонено». Це також є живильною силою для влади та її корупційних проявів, яка сприяє тому, аби корупція проникала в усі сфери життя – економіку, освіту, медицину, підприємництво тощо. Адже чим більше заборон та вище їх рівень, тим більша необхідність або спокуса для одних – подолати ці заборони для задоволення своїх життєвих потреб в будь-який спосіб, а для інших – сприяти подоланню цих заборон за відповідну незаконну винагороду.

Проте, забороняючи іншим, парламентарі багато чого дозволяють собі. Яскравим прикладом небажання почати зміни з себе є те, що народні обранці не поспішають зняти з себе недоторканність. І це незважаючи на вісім висновків Конституційного Суду України, який визнав конституційно допустимим скасування або обмеження недоторканності народних депутатів України (висновки від 27 червня 2000 року № 1-в/2000, від 11 липня 2000 року № 2-в/2000, від 5 грудня 2000 року № 3-в/2000, від 10 вересня 2008 року № 2-в/2008, від 1 квітня 2010 року № 1-в/2010, від 10 липня 2012 року № 1-в/2012, від 27 серпня 2012 року № 2-в/2012, від 16 червня 2015 року № 1-в/2015). Цей приклад наочно показує реакцію парламентарів на будь-яку законодавчу ініціативу, наслідком якої може стати позбавлення їх можливостей безкарно задовольняти власні інтереси, прикриваючись волею народу.

На жаль, пересічні громадяни, попри те, що представники різних влад за часи незалежності України, десятиліттями їх обдурювали, маніпулювали ними, змушені споживати інформацію, яку надають їм засоби масової інформації. Однак ті факти вияву різновеликих за своїми розмірами проявів корупції, які чи не щоденно анонсують населенню та про які говорять на кожному розі (гучні затримання, арешти, допити, конфіскації), не є ефективною боротьбою з корупцією, а головне, з її реальними причинами та їх викоріненням. Пропонована громадянам інформація лише створює видимість реагування влади на корупційні прояви, хоча насправді вони не мають нічого спільного з боротьбою з корупцією як явищем та її глибинними причинами, оскільки ніхто із високопосадовців, завдяки своєму імунітету або покровительству чи корпоративному захисту, реальної відповідальності не несе.

Така безкарність і безвідповідальність посадових осіб найвищого рівня, ігнорування ними законних прав та інтересів громадян, правовий нігілізм суспільства, невиконання судових рішень, нав'язування ідеї, що всі біди в державі лише від суддів, а відтак – формування у населення негативного ставлення до судової системи породжують зневіру громадян у можливості відстояти свої права в законний спосіб, тобто реалізувати надане Конституцією України право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина.

Підтвердженням наведеному є результати опитування, проведеного Transparency International Україна. Згідно з ними, проблема корупції залишається однією з найактуальніших проблем нашої

держави. Це засвідчили 56 % респондентів. На питання, чи знизився рівень корупції за останні чотири роки, 72 % українців відповіли заперечно. Спроби Уряду змінити цю ситуацію 86 % опитаних оцінюють негативно. Причому 49 % українців вважають, що заможні люди впливають на Уряд у власних інтересах, а 67 % впевнені в необхідності заборонити компаніям фінансувати політичні партії та кандидатів.

Найкорумпованішими українці назвали: державних службовців (65 %), парламент (64 %), працівників податкової сфери (62 %), суддів (61 %), президента та прем'єр-міністра (60 %), представників місцевих органів влади (55 %), поліцію (54 %), керівників бізнесу (46 %), релігійних лідерів (32 %).

38 % громадян України протягом останнього року давали хабар під час взаємодії з органами влади. Найчастіше українці платили хабар задля отримання послуг у таких установах, як початкові та середні навчальні заклади (38 %), медичні установи (33 %), під час взаємодії з дорожньою поліцією (33 %), у системі професійної освіти (31 %), оформлюючи виплати з безробіття (9 %), оформлюючи соціальні пільги (6 %) [2].

Наведені дані доводять, що хабарі вимагають саме в тих органах, установах чи закладах, де послуги мають надаватися безкоштовно, або пропонуються самими громадянами задля уникнення інших, більш обтяжливих і, можливо, більш витратних дій. Не виключається також, що дехто завдяки хабару отримував ті послуги, на які не мав законних прав.

На жаль, багатьма це вже сприймається як норма. І винні в цьому не стільки пересічні громадяни, які змушені поблажливо ставитися до корупційних проявів, що як ракові метастази проникли у всі сфери життя суспільства, а передусім держава в особі її високопосадовців – парламентарів, урядовців та інших представників влади. Поки вони не мінімізують глибинні першопричини та ризики корупції на державному рівні, не почнуть зміни з себе, зокрема, не змінять виборчу систему та діяльність вищого законодавчого органу, підходи до формування найвищих державних органів, поки не запровадять дієві механізми запобігання корупційним проявам серед високопосадовців і не встановлять їх реальну відповідальність та не забезпечать незворотність такої відповідальності, до тих пір будь-які інші методи боротьби з корупцією будуть марними.

Наостанок хочеться нагадати, що в преамбулі до Конституції України, Верховна Рада України стверджувала, що приймає цей Основний Закон України «…дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя,…усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями».

З огляду на це, якщо на найвищому державному рівні не буде усвідомлення «крайньої» необхідності негайного започаткування наведених, які не є вичерпними, та інших змін такого «стилю» життя суспільства, то корупція як одне з найнебезпечніших та руйнівних явищ

сьогодення, на наше переконання, може стати однією з причин того, що за даними ООН до кінця нинішнього століття населення України може зменшитися на 41,1 % [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Візуалізація даних індексу – 2015 [Електронний ресурс] : Transparency International Ukraine. – Режим доступу: http://ti-ukraine.org/CPI-2015/visual_data_CPI-2015. – Назва з екрана.

2. Кожен третій українець готовий відмовитися платити хабар [Електронний ресурс] : Transparency International Ukraine. Джерело доступу: http://ti-ukraine.org/news/oficial/6475.html. – Назва з екрана.

3. World Population Prospects: The 2015 Revision // Фокус. – 2016. – № 44 (502).

Джужа О. М. – головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;
Нєбитов А. А. – старший оперуповноважений в особливо важливих справах, кандидат юридичних наук

ЗАПОБІГАННЯ ФОРМУВАННЮ ГЛОБАЛЬНОЇ КОРУПЦІЙНОЇ МЕРЕЖІ В УКРАЇНІ

Про масштаби і тотальне поширення корупції свідчить формування в державі складних корумпованих систем. Злочинці вдаються до корумпованих дій, об'єднуючись у злочинні угруповання, що утворюють корупційні мережі. Саме такі схеми є основним і найбільш дієвим інструментом корупційних оборудок. Діяльність корупційних мереж полягає у встановленні взаємозв'язків між чиновниками по вертикалі управління, а також по горизонталі, на різних рівнях управління між різними відомствами й структурами. Ці взаємозв'язки і взаємозалежності спрямовані на систематичне вчинення корупційних оборудок, як правило, з метою особистого збагачення, розподілу бюджетних коштів на користь структур, що входять до корупційної складової з метою отримання конкретних переваг фінансово-кредитними та комерційними структурами, які також належать до цієї мережі. Керують корупційними мережами переважно українські чиновники вищої ланки, навіть політики [1, с. 126].

Корумповані мережі тісно пов'язані з організованою злочинністю [2, с. 198]. Ресурси, отримані у результаті експорту металів, функціонування транспорту, зв'язку, енергетики, лісового господарства, оптової торгівлі і фінансування військових замовлень Збройних сил тощо, розподіляють за схемами корупційних мереж.

До складу корупційних мереж належать:

комерційні та фінансові структури, що реалізовують одержані вигоди, доходи, пільги;

державні службовці, які забезпечують відповідні рішення;

силове прикриття (кришування) з боку корумпованих працівників органів МВС [3, с. 39], СБУ [4, с. 13], прокуратури, фіскальної й фінансової служби та інших силових відомств.

На вищому рівні триває розробка схем проведення спеціальних операцій, для чого проводять спільні наради, як напівлегальні, так і нелегальні. Найбільші корупційні мережі належать Міністерству фінансів, Міністерству економіки, Міністерству юстиції України, Фіскальній службі, судам [5, с. 17]. У судах всіх рівнів, кримінальних і загальної юрисдикції, діють стандартні всім відомі розцінки на виконання тих чи інших дій, прийняття певних рішень. Особливо корумповані господарські суди. Корумповані мережі найбільш виявляються у сфері будівництва й реконструкції будівель і споруд, приватної, зарубіжної фінансової та матеріальної допомоги. Мережі формуються навколо всіх українських природних монополій, зокрема Нафтогаз України і Міністерства інфраструктури України.

Унаслідок побудови потужних корупційних мереж на високому та «найвищому» рівнях «низова корупція» виявилася відірваною від них і продовжує існувати за рахунок поборів із населення. Українська корупція дедалі більше «світлішає», тобто набуває форм повсякденної, звичної справи. Зростає толерантність щодо неї [6, с. 19]. За даними опитування, проведеного у 2015 році газетою «Економічна правда», на питання «Чи доводилося Вам давати хабар (за наявності відповідних умов)?» респонденти надали такі відповіді: під час влаштування на роботу – 60 % бізнесменів, 40 % службовців; задля зарахування дитини до школи – 50 % бізнесменів, 50 % службовців; під час вступу до інституту відповідно 70 і 60 %; перебуваючи в лікарні – 82 і 35 %; у військкоматі з приводу призову в армію – 75 і 60 %; у разі притягнення до кримінальної відповідальності – 80 і 70 %; задля отримання квартири, житла – 60 і 40 %; під час реєстрації або продовження реєстрації фірми – 88 і 46 %; задля розмитнення вантажів – 97 і 42 %; у разі отримання водійських прав, реєстрації автомобіля, проходження техогляду – 81 і 66 % [7].

Основними причинами (факторами) мережевої корупції є:

Традиційні переконання, відображені у висловах «Ти мені – я тобі», «Руки для того, щоб брати», «Рука руку миє» тощо;

колишня корумпована «номенклатура», що значною мірою зберегла й відновила власні позиції в новій системі влади, нав’язуючи їй свої правила (традиції);

номенклатурна приватизація, яка слугує економічним підґрунтям як «білокомірцевої» злочинності загалом, так і корупції зокрема;

низький рівень офіційної зарплати державних службовців, працівників правоохоронних органів, що сприяє моральному виправданню хабарництва;

ситуація, коли середня і нижча ланки службовців «із чистою совістю» наслідують приклад вищих ешелонів влади, що є найбільш корумпованими;

представники організованих злочинних угруповань успішно використовують хабарі, підкуп для забезпечення власної безпеки [3, с. 38–39].

З огляду на вищевикладене, можна виокремити такі антикорупційні заходи:

обмеження влади та свавілля бюрократії – скорочення обсягу управлінських рішень, що залежать від розсуду державного службовця (чиновника);

підвищення незалежності бізнесу та громадян – обмеження прав державних службовців із «регулювання» економіки, освіти й науки;

формування громадянського суспільства;

скорочення «забороненої нормативної бази»;

кількісне скорочення управлінського апарату, особливо з паралельними функціями;

підвищення оплати праці державних службовців з одночасним посиленням вимог до них;

забезпечення реальної відповідальності державних службовців за правопорушення та злочини на службі;

підвищення престижу суду (суддів) і забезпечення їх незалежності шляхом виборності;

прозорість і незаангажованість діяльності депутатського корпусу, державних службовців для громадськості, населення, засобів масової інформації;

наявність реальної, а не декларативної політичної волі щодо проведення антикорупційних заходів.

Це лише орієнтовний, далеко не повний перелік заходів боротьби з корупційною мережею. Ці та інші заходи не слід зводити до боротьби лише силами правоохоронних органів. Сьогодні на цьому повинні бути зосереджені всі зусилля суспільства, передусім, громадські активісти. Адже зазначені заходи не завжди залежать від кількості створених антикорупційних бюро, комітетів, комісій. Наприклад, в Індії для боротьби з корупцією створено «Народний контроль» – громадський рух проти корупції, що налічує десятки тисяч пересічних громадян, а також уведено в обіг грошову купюру номіналом «нуль» рупій [8].

Основою для боротьби з корупцією має стати народний контроль та незаангажована преса, громадський рух проти корупції. Успішність антикорупційних розслідувань нині залежить від громадських об’єднань, наприклад «Україна проти корупції», «Громадський правочин» та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шевченко О. В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України / О. В. Шевченко // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 2 (6). – С. 126–134.

2. Багрий-Шахматов Л. В. Соотношение коррупции, рэкета и организованной преступности / Л. В. Багрий-Шахматов // Юридична освіта і правова держава. – 1997. – С. 196–200.

3. Гадойбоєв С. А. Поняття і причини корупції серед особового складу органів внутрішніх справ України / С. А. Гадойбоєв // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 5. – С. 36–40.

4. Менделеев Д. Корупция для служебного пользования / Д. Менделеев // Зеркало недели. – 2016. – № 16 (262). – С. 13.

5. Денисова А. В. Проблемы коррупции в органах судебной власти Украины / А. В. Денисова // Экономика. Финансы. Право. – 2006. – № 5. – С. 17–19.

6. Грабовский Б. Разлагать и подкупать. Коррупция по горизонтали и вертикали / Б. Грабовский // Человек и закон. – 2003. – № 11. – С. 18–20.

7. Корупція в Україні. Експрес-аналіз за результатами опитування [Електронний ресурс] // Економічна правда : [сайт]. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/. – Назва з екрана.

8. Как Индия борется с коррупцией [Электронный ресурс] // Аргументы и факты в Украине : [сайт]. – 2016. – № 43. – Режим доступа: http://www.aif.ua/gazeta. – Загл. с экрана.

Дралюк І. М. – заступник начальника ГУ БКОЗ Служби безпеки України, кандидат юридичних наук

АНТИКОРУПЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ

Вивчення досвіду запобігання та протидії корупції в Україні свідчить, що підґрунтям цієї діяльності є її нормативно-правове регулювання в межах євроінтеграційного процесу. Діалог між Україною та Європейським Союзом (ЄС) розпочався 14 червня 1994 року, коли було підписано Угоду про партнерство і співробітництво [1, с. 3]. Цим актом передбачено узгодження зі стандартами ЄС законодавства України у сфері запобігання та протидії корупції. Необхідність гармонізації встановлена комплексом нормативно-правових актів України, зокрема: Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року, Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо виконання в 2012 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 28 березня 2012 року тощо. У цьому ж контексті варто наголосити на євроінтеграційному курсі України, який зумовлює необхідність поступового наближення економіки України до рівня економіки провідних держав Євросоюзу, а також узгодження

українського законодавства із загальноприйнятими європейськими стандартами на засадах апроксимації, адаптації та гармонізації.

Аналіз чинного законодавства України виявив, що нормативно-правову базу протидії корупції формують відповідні положення Конституції України, законів України, постанов Верховної Ради України, указів і розпоряджень Президента України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, відомчих нормативних актів. Загалом в Україні видано понад сто правових актів, які певною мірою присвячено розв'язанню проблем протидії корупції. Водночас наявність такої кількості правових актів антикорупційної спрямованості не свідчить про те, що в нашій державі було створено досконалу систему антикорупційного законодавства. Ці акти приймали в різний час, різні органи, з різною метою, причому більшість із них – за браку єдиної науково обґрунтованої концепції протидії корупції.

Останні нормативно-правові документи, прийняті з метою розроблення ефективної системи запобігання та протидії корупції, містять нормами, які наша країна має імплементувати в національне законодавство для узгодження його зі стандартами ЄС. Утім зазначені нормативно-правові акти не позбавлені недоліків, тому не гарантують швидкого подолання корупції в країні, оскільки ефективне антикорупційне законодавство – лише один зі складників державної антикорупційної політики.

Зокрема, завдяки останнім законодавчим ініціативам керівництва держави, що були підтримані Верховною Радою України 14 жовтня 2014 року й покликані сприяти підвищенню ефективності державної антикорупційної політики шляхом створення спеціально вповноваженого органу – Національного агентства з питань запобігання корупції, яке відповідатиме за її реалізацію не тільки на центральному рівні, а й у кожному державному органі. Також передбачено покращити інституційне забезпечення сфери протидії корупції шляхом утворення Національного антикорупційного бюро України, яке протидіятиме кримінальним корупційним правопорушенням, що вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Крім цього, суттєво розширено коло суб'єктів, які опікуватимуться питаннями як запобігання, так і протидії корупції в державі.

На перший погляд, розроблено достатню організаційно-правову базу в Україні для знищення корупції. Антикорупційне законодавство призначене регулювати конфлікти інтересів державних чиновників і юридичну відповідальність за недостовірне декларування, дорогі подарунки, «надмірну» гостинність тощо. Проте «…правила боротьби з корупцією спричинили мінімальний вплив на рівень шахрайства в політичних колах через слабке верховенство закону й відсутність адекватного застосування. Україна потребує нових, більш жорстких змін в антикорупційному законодавстві, щоб пришвидшити входження до Європейського Союзу. Ситуація в державі потребує максимуму зусиль усіх гілок влади й органів місцевого самоврядування, застосування

необхідних загальнодержавних заходів, спрямованих на вдосконалення антикорупційного законодавства» [2, с. 13]. Нині подальший євроінтеграційний курс держави стає неможливим без подолання в Україні корупції. Тому постала нагальна необхідність не лише розроблення дієвого механізму запобігання та протидії цьому явищу в нашій державі, а й ужиття конкретних адекватних цій загрозі практичних заходів, спроможних забезпечити досягнення поставленої мети – подолання корупції та відсторонення корупціонерів від влади, які стали не лише носіями, а й захисниками корупції, репродукуючи її в перспективі та закладаючи для цього надійні підвалини.

Створюючи умови для імплементації в європейський правовий простір українського законодавства, необхідно проаналізувати практику нормативно-правового регулювання протидії корупції у світі та провідних країнах Європи. Зазначимо, що в міжнародно-правових документах наявні різні підходи до розуміння й тлумачення дефініції корупції. Це поняття в загальноприйнятому розумінні вперше було сформульовано на 34-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 1979 року. Фахівці цієї організації визначили корупцію як «…виконання посадовими особами будь-яких дій або ж бездіяльність у сфері виконання їхніх посадових повноважень за винагороду в будь-якій формі в інтересах того, хто надає цю винагороду, як з порушенням посадових інструкцій, так і без такого порушення» [3, с. 115].

Важливою подією в міжнародно-правових відносинах у сфері запобігання та протидії корупції є підписання міжнародною спільнотою 9 грудня 2003 року Конвенції Організації Об’єднаних Націй проти корупції [4]. Цей міжнародний договір є найзмістовнішим правовим актом, спрямованим на запобігання та боротьбу з корупцією як у світовому, так і в національному масштабах [2]. Цей документ став підґрунтям для імплементації законодавства країн-учасниць, тобто для узгодження національного законодавства із загальновизнаними методами та заходами щодо запобігання й протидії корупції. Конвенція містить 71 статтю та визначає ключові засади здійснення державами-учасницями політики у сфері запобігання та протидії корупції, а саме: запровадження органу або органів із запобігання та протидії корупції (ст. 6), оптимізацію функціонування публічного та приватного секторів (ст. 7, 12), запровадження кодексів поведінки державних посадових осіб (ст. 8), забезпечення доступу громадськості до процесів протидії корупції (ст. 13), упорядкування сфери державних закупівель й управління державними фінансами (ст. 9) тощо.

Зазначену Конвенцію ООН ратифікували 167 країн світу. Норми міжнародного антикорупційного законодавства знайшли своє відображення в національному законодавстві низки країн світу. У преамбулі цієї Конвенції наголошено на необхідності реагування на загрози, що створює корупція, передусім загрози стабільності й безпеці суспільства, що завдає шкоди демократичним інституціям, етичним цінностям і справедливості, а також повноцінному розвиткові правової науки. Окрім цього, держави-учасниці цієї Конвенції висловили

стурбованість серйозністю спричинених корупцією проблем і загроз принципу верховенства права; зв'язками між корупцією та іншими формами злочинності, зокрема організованою й економічною злочинністю, відмиванням коштів. Подеколи корупція, пов'язана зі значним обсягами активів, може становити значну частку ресурсів держави й ставить під загрозу політичну стабільність і сталий розвиток держав. Корупція вже не є локальною проблемою, це транснаціональне явище, яке позначається на суспільстві й економіці всіх країн. Це зумовлює винятково важливе значення міжнародного співробітництва у сфері запобігання корупції та контролю за нею. А тому всеохопний комплексний підхід є необхідною умовою для ефективного запобігання корупції та протидії їй [5]. У зазначеній Конвенції пріоритетними напрямами визнано ефективніше запобігання міжнародним переказам незаконно придбаних активів, виявлення та припинення їх, зміцнення міжнародного співробітництва в поверненні активів. Також констатовано, що запобігати корупції та викорінювати її – це обов'язок усіх держав, і для забезпечення ефективності зусиль у цій сфері вони мають співпрацювати одна з одною за підтримки й участі окремих осіб і груп, які не належать до державного сектору, серед яких громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що функціонують на базі громад [4]. Цей підхід має стати домінантним і для України.

Отже, для побудови ефективної системи протидії та запобігання корупції в державі в межах реалізації належної антикорупційної політики необхідні узгоджені дії всіх без винятку державних інституцій та органів місцевого самоврядування за такими додатковими напрямами: а) аналіз діяльності спеціально вповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції та організованій злочинності, ужиття за його результатами заходів щодо підвищення ефективності їх роботи; б) формування єдиної правозастосовної практики правоохоронних і судових органів у справах, пов'язаних із корупцією; в) запровадження спеціалізації суддів, прокурорів і слідчих у справах про корупційні злочини; г) співробітництво правоохоронних органів із державними інституціями, громадськими організаціями та засобами масової інформації тощо.

Отже, ефективність діяльності державних інституцій, органів місцевого самоврядування та спеціально вповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції безпосередньо залежить від рівня узгодженості їхніх дій, організації належної координації та взаємодії між ними, тобто йдеться про формування належної державної антикорупційної політики й упровадження на її підставі антикорупційних державних програм, відомчих та міжвідомчих планів, що мають враховувати як загальні положення антикорупційної стратегії, так і суто специфічні аспекти діяльності певного вповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції або державного органу влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Метельова Т. Європа на обрії: стан і перспективи співробітництва Україна – ЄС / Т. Метельова // Віче. – 2009. – № 16. – С. 2–4.

2. Задирака Н. Світовий досвід запобігання та протидії корупції: до питання про інтеграцію законодавства України до права Європейського Союзу / Н. Задирака, Р. Кабанець // Віче. – 2014 – № 10. – С. 12–13.

3. Невмержицький Є. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія / Є. Невмержицький. – Київ : КНТ, 2008. – 368 с.

4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнар. документ / Організації Об'єднаних Націй // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 49.

5. Решетников Ф. М. Ответственность за должностные преступления в зарубежных странах / Ф. М. Решетников. – М. : Юрид. лит., 1994. – С. 128.

Задорожній О. В. *– завідувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, президент Української асоціації міжнародного права*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Корупція – це складний, соціально-економічний і політичний феномен, який має негативні наслідки для ключових прав людини, завдає шкоди людям, державі, створює реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку країн. На жаль, це негативне явище присутнє у всіх без винятку країнах світу. Лише нещодавно держави розпочали об'єднувати зусилля у боротьбі з корупцією. Нині ми спостерігаємо лише початок цього процесу.

Чинники успішної протидії корупції відомі та апробовані міжнародною спільнотою. Це, передусім, відкритість влади, прозорість і зрозумілість процедур прийняття державних рішень, дієві механізми контролю за діяльністю державних органів з боку громадянського суспільства, свобода слова, свобода й незалежність засобів масової інформації.

Значна увага питанням подолання корупції приділяється також на регіональному рівні. У міжнародно-правових актах як універсального, так і регіонального характеру вироблено правові норм, керівні правила і принципи, які необхідно або ж рекомендовано втілювати в національне антикорупційне законодавство.

Ключова роль мають й міжнародні урядові та неурядові організації в сфері боротьби з корупцією, які здійснюють розробку

рекомендацій та моніторинг їх виконання у сфері запобігання та боротьби з корупцією.

З огляду на зазначене, розглянемо окремі документи універсального характеру, покликані регулювати діяльність у цій сфері. У Резолюції «Практичні заходи боротьби з корупцією», прийнятій на VIII Конгресі ООН з запобігання злочинності (Гавана, 1990), корупцію визначено як «порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що проявились у протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності». Інший документ ООН (Довідковий документ про міжнародну боротьбу з корупцією) тлумачить поняття корупції як «зловживання державною владою для одержання вигоди в особистих цілях». Таким чином, корупція – це складне соціальне явище, що негативно впливає на всі аспекти політичного і соціально-економічного розвитку суспільства і держави. Воно полягає як у протиправних діях (бездіяльності), так і неетичних (аморальних) вчинках.

За останні десятиліття прийнято чималу кількість документів різного характеру для боротьби з цим явищем. ООН стала одним із ключових форумів для спрямування зусиль держав у напрямку цієї боротьби. Загалом на глобальному рівні було прийнято як низку багатосторонніх угод, як-от Рамкова Конвенція ООН проти організованої злочинності, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності; Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію, Конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію. Серед неконвенційних документів варто виділити Резолюцію Генеральної Асамблеї (1996) «Боротьба з корупцією»; Міжнародний кодекс поведінки посадових осіб; Декларацію ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях (1996).

Вищезгадана Рамкова конвенція вказує на те, що корупція є одним із трьох основних засобів (два інші – насильство і залякування), які дають можливість ватажкам організованій злочинності отримувати прибуток, контролювати території, зовнішні та внутрішні ринки, продовжувати свою злочинну діяльність і проникати в легальну економіку [1].

Цілями «Конвенції ООН проти корупції» є: застосування й посилення заходів, спрямованих на більш ефективне й дієве запобігання корупції та боротьбу з нею; заохочення, сприяння та підтримка міжнародного співробітництва й технічної допомоги у запобіганні корупції та в боротьбі з нею, зокрема в поверненні активів; заохочення чесності, відповідальності й належного управління громадськими справами й державним майном [2].

Згадана конвенція створює теоретичну основу для адаптації національного законодавства та визначення фундаментальних засад антикорупційної політики держав-учасниць цього міжнародного договору [3, с. 27–29]. Норми Конвенції передбачають створення спеціального органу (органів), діяльність якого спрямовується на запобігання й протидію корупції, активну участь представників громадянського суспільства в здійсненні заходів, спрямованих на запобігання та

протидію корупцію створення кодексів поведінки службових осіб і зміцнення незалежності судової влади, закріплення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення та окреслення корупційних злочинів, встановлення відповідальності юридичних осіб.

За останні кілька років Управління ООН з наркотиків і злочинності (Структура ООН, яка опікується питаннями реалізації Конвенції ООН) надало підтримку 27 державам у напрямі поліпшення їх національного законодавства щодо запобігання корупції та боротьби з нею. Загалом механізми боротьби з корупцією в ООН досить цікаві. Так, відвідування держави з перевіркою має добровільний характер – тільки якщо сама держава захоче, щоб її перевірили. Огляд здійснюють представники двох держав, які визначаються жеребкуванням. Якщо державу не влаштовують ревізори, то вона може не погодитись із результатами жеребкування і продовжувати його. Таким чином, діяльність по боротьбі з корупцією абсолютно демократична [4].

Варто також згадати Резолюцію ГА ООН № 3514, яка засудила всі види корупції, зокрема хабарництво, та виробила рекомендації для вжиття державами заходів, необхідних для запобігання та протидії корупції. Ці завдання деталізувались у таких документах, як Резолюція ГА ООН «Боротьба з корупцією» від 12 грудня 1996 року, Декларація ООН «Про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях» 1996 року, Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб 1996 р., Керуючі принципи для ефективного виконання Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1989 року. Вони стали підґрунтям для створення міжнародних нормативно-правових актів, які закріпили універсальні стандарти запобігання корупційним проявам.

Регіональні міжнародні договори. Спостерігається активізація антикорупційного співробітництва держав на регіональному рівні, результатом чого стало прийняття значної кількості міжнародних договорів та актів рекомендаційного характеру в межах Ради Європи, Організації економічного співробітництва та розвитку, Європейського Союзу, Африканського Союзу та Організації американських держав. Низку антикорупційних ініціатив Рада Європи здійснює разом із Європейською комісією.

Згадані міжнародні інструменти є різними за сферою дії, за юридичною силою та механізмами реалізації, однак їх спільною метою є встановлення загальних стандартів боротьби з корупцією, які мають бути реалізовані на національному рівні. Зокрема, йдеться про криміналізацію корупції, прийняття та виконання антикорупційного законодавства, запобігання корупції та співпрацю між державами у сфері боротьби з корупцією.

У листопаді 1996 року Комітет міністрів Ради Європи прийняв Програму дій по боротьбі з корупцією. На 21 Конференції міністрів юстиції європейських країн у 1997 році було прийнято Резолюцію № 1 [5]. Сторони закликали до найшвидшого прийняття конвенції про кримінальну відповідальність, яка закріпить кваліфікацію корупційних діянь (їх криміналізацію), активізує співробітництво з переслідування за

вказані правопорушення, а також передбачатиме створення ефективного контрольного механізму.

У 1997 році Рада Європи прийняла «Двадцять керівних принципів боротьби проти корупції», які стали одним із перших міжнародних документів регіонального характеру, що закріпили міжнародні стандарти. Хоч принципи є джерелом «м'якого» права, вони визначили необхідність створення спеціальних державних органів, відповідальних за запобігання та боротьбу з корупцією [6]. Основні положення принципів лягли в основу Кримінальної конвенції про боротьбу проти корупції.

Радою Європи у 1999 році було прийнято дві конвенції: Кримінальну конвенція про боротьбу з корупцією та Цивільну конвенція про боротьбу з корупцією. Остання, звісно, не містить положень про криміналізацію корупції, однак закріплює її визначення (ст. 2) [7]. Метою ж Кримінальної конвенції є скоординована криміналізація корупційних діянь та формулювання стандартів складів злочинів, пов'язаних із корупцією [8]. Моніторинг реалізації Кримінальної конвенції здійснюється Групою держав по боротьбі з корупцією.

Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, який було прийнято 15 травня 2003 року, закріплює стандарти криміналізації щодо активного та пасивного підкупів національних третейських суддів, національних та іноземних присяжних засідателів [9].

Діяльність міжнародних організацій. Договором, підписаним у Парижі 14 грудня 1960 року, було засновано Організацію економічного співробітництва та розвитку. Ця організація доклала значних зусиль із координації протидії транснаціональній корупції. Перша рекомендація про боротьбу з хабарництвом при проведенні міжнародних комерційних операцій була прийнята членами ОЕСР у 1994 році. Боротьба ОЕСР з міжнародним підкупом та корупцією досягла найвищого рівня у 1999 році, коли вступила в силу Конвенція з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держави здійсненні міжнародних комерційних операцій. Вказана конвенція закріплює криміналізацію корупції в міжнародних комерційних справах, відмивання грошей, відповідальність за правопорушення, пов'язані із фінансовим обліком із метою підкупу іноземної посадової особи, відповідальність за активний підкуп іноземної чи міжнародної посадової особи. Моніторинг дотримання положень Конвенції здійснюється Робочою групою ОЕСР [10].

Мережа з боротьби з корупцією для Східної Європи та Центральної Азії є однією з регіональних програм ОЕСР, яка є головним інструментом з обміну досвідом та сприяння антикорупційним реформам у регіоні. 10 вересня 2003 року в межах цієї Мережі у Стамбулі було підписано План дій по боротьбі з корупцією для Азербайджану, Вірменії, Грузії, Російської Федерації, Таджикистану та України.

Третя доповідь була підготовлена ОЕСР та Керівництвом групи Антикорупційної мережі та затверджена на Пленарному засіданні Антикорупційної мережі 16 вересня 2016 року [11]. Доповідь охоплює

період з 2013 до липня 2016 року, коли було завершено третій раунд моніторингу країн Стамбульського плану дій. Так, було зазначено, що держави продемонстрували певний прогрес у розмежуванні політичних і посадових осіб, запроваджено нові інструменти боротьби антикорупційної політики, спростились реєстраційні процедури. Однак, хоча навіть досить консервативні держави регіону запровадили кримінальну відповідальність за корупцію, антикорупційну спеціалізацію в правоохоронних органах відповідно до міжнародних стандартів, правозастосовна практика залишається незадовільною, а рівень кримінального переслідування політичних посадових осіб – низьким.

Групу держав проти корупції (ГРЕКО, GRECO) Рада Європи заснувала у 1999 році для моніторингу виконання державами стандартів у боротьбі з корупцією, розроблених організацією. Основна мета ГРЕКО – покращити можливість і здатність держав-членів організації боротись з корупцією шляхом моніторингу виконання стандартів у боротьбі з корупцією, розроблених Радою Європи, за допомогою динамічного процесу взаємної оцінки та тиску з боку інших держав-членів. Членство в організації не обмежується лише європейськими державами. Нині до Групи держав проти корупції входять 48 європейських держав і Сполучені Штати Америки. З 1 січня 2006 року Україна стала сороковим членом ГРЕКО [12].

ГРЕКО здійснює моніторинг всіх своїх держав-членів на рівній основі за допомогою процесів взаємної оцінки та та тиску з боку інших держав-членів. Всі держави без винятку беруть участь в процедурі оцінювання та виконання.

Процес моніторингу GRECO складається із: горизонтального оцінювання (всі держави оцінюються під час раундів оцінки), що завершується наданням рекомендацій щодо необхідних законодавчих, інституційних та практичних реформ; процедури виконання, метою якої є надання оцінки заходам, яких держави вживають для імплементації рекомендацій.

Платформа ПАРЄ у боротьбі з корупцією (A PACE anti-corruption platform), що розпочала діяльність 8 квітня 2014 року у Стразбурзі, передбачає форум для діалогу, сприяє відкритості й чесності державної влади. Вона об'єднує парламентарів 47 держав-членів Ради Європи та держав, які не є членами, експертів та інших зацікавлених груп впливу для обміну інформацією, досвідом та обговорення способів боротьби з новими проявами корупції [13].

Трансперенсі Інтернешнл (Transparency International) – міжнародна неурядова організація по боротьбі з корупцією та дослідженні питань корупції у світі. Заснована 1993 року у Берліні колишнім директором Світового банку Пітером Айґеном. Відома публікацією свого щорічного Індексу сприйняття корупції (ІСК) у країнах світу. На сьогодні має більше 100 національних осередків. Індекс сприйняття корупції базується на незалежних опитуваннях, в яких беруть участь міжнародні фінансові та правозахисні експерти, в тому числі Світового банку, Freedom House, World Economic Forum, Азійського та Африканського банків розвитку тощо.

У рейтингу за 2015 рік відображено сприйняття корупції у 167 країнах за шкалою від ста (немає корупції) до нуля (сильна корупція). У новому Індексі корупції 2015 Україна отримала 27 балів та посіла 130 місце серед 168 країн. [14]. Незважаючи на те, що корупція залишається поширеним явищем у всьому світі, деякі держави покращили свої показники корупції. До таких країн належать Греція, Сенегал, Великобританія. Водночас індекси Австралії, Бразилії, Лівії, Іспанії та Туреччини погіршились.

Міжнародне співтовариство відносно нещодавно звернуло увагу на негативні наслідки, ризики для розвитку демократичного суспільства та національної безпеки, які виникають внаслідок корупції у владних органах держав. Співпраця та доробки держав у сфері запобігання та боротьби з корупцією здійснюються як на універсальному, так і на регіональному рівні. Рамковій Конвенції ООН проти організованої злочинності належить центральне місце у системі міжнародних договорів, присвячених цьому питанню. Її основне значення полягає у створенні теоретичної основи для адаптації національного законодавства та визначенні фундаментальних засад антикорупційної політики держав-учасниць цього міжнародного договору. Резолюції, декларації та інші акти Генеральної Асамблеї ООН стали основою для створення міжнародних нормативно-правових актів, які закріпили універсальні стандарти запобігання корупційним проявам. Регіональні міжнародні організації, такі як Рада Європи, Організація економічного співробітництва та розвитку, Європейський Союз, Африканський Союз та Організація американських держав, відіграють вагому роль у розробці міжнародних договорів та актів рекомендаційного характеру.

Група держав проти корупції та Transparency International є міжнародними організаціями, діяльність яких безпосередньо спрямована на боротьбу з корупцією. Вони допомагають виявити недоліки національної антикорупційної політики і закликають держави до здійснення необхідних законодавчих, інституційних та практичних реформ, являють собою форум для обміну провідним досвідом в сфері попередження та виявлення корупції.

Водночас, попри значні кроки, які здійснювались на різних рівнях для об'єднання держав у боротьбі з корупцією, міжнародне співробітництво в цій сфері перебуває на стадії становлення. Актуальним залишається не тільки розробка міжнародних антикорупційних стандартів, а й більш широкий комплекс заходів, спрямованих на попередження корупційних проявів. Тому запобігання корупції має стати ключовим аспектом діяльності міжнародних універсальних і регіональних організацій найближчим часом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листоп. 2000 р. [Електронний ресурс] : ратифікована Законом України від 4 лют. 2004 р. № 1433-IV (1433-15). – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

2. Конвенція ООН проти корупції від 31 жовт. 2003 р. [Електронний ресурс] : ратифікована Законом України від 18 жовт. 2006 р. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c16. – Назва з екрана.

3. Задирака Н. Світовий досвід запобігання та протидії корупції: до питання про інтеграцію законодавства України до права Європейського Союзу / Н. Задирака, Р. Кабанець // Віче. – 2014. – № 10. – С. 27–29.

4. Швецов А. В. Международные аспекты борьбы с коррупцией / А. В. Швецов // Юридические науки. – 2015. – С. 108–110.

5. Resolution No 1 on the links between corruption and organised crime Council of Europe Conferences of Ministers of Justice [Electronic resource]. – Mode of access. – Title from screen.

6. Резолюція (97) 24, прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 6 листоп. 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco. – Назва з екрана.

7. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102. – Назва з екрана.

8. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_101. – Назва з екрана.

9. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_172. – Назва з екрана.

10. Конвенція з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

11. Реформы в сфере борьбы с коррупцией в странах Восточной Европы и Центральной Азии: достижения и проблемы 2013–2015 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.oecd.org. – Загл. с экрана.

12. Участь України в міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії корупції [Електронний ресурс] : лист Міністерства юстиції України від 22 черв. 2011 р. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0042323-11. – Назва з екрана.

13. A PACE anti-corruption platform [Electronic resource]. – Mode of access: http://website-pace.net/en_GB/web/apce/anti-corruption-platform. – Title from screen.

14. Transparency International [Electronic resource]. – Mode of access: https://en.wikipedia.org/wiki/Transparency_International. – Title from screen.

Ковальський В. С. – президент видавничої організації «Юрінком Інтер», доктор юридичних наук, професор

СУДДІВСЬКА ДОБРОЧЕСНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

У сучасних умовах кожна особистість, з одного боку, прагне до свободи, а з іншого – має особисто підтримувати такі умови існування людини в суспільстві, у фаховому середовищі, які б максимально сприяли її професійній самореалізації. Неодмінними ознаками юридичного фаху є постійне прийняття правових рішень, здатність особи, яка бажає здобути професію судді, орієнтуватись у значному масиві правової інформації, а також мати якомога вищий рівень професійної правової свідомості. Водночас держава та суспільство мають підтримати таку особистість, матеріалізувати її прагнення до суддівства. У контексті з'ясування сенсу юридичного фаху постає питання: що саме відбувається з обранням професії судді? Так, у правовому сенсі має бути застосовано методологічний підхід із дотриманням вимог єдності історичного і логічного, системного трактування правових явищ, подій, фактів, пов'язаних із професійним відбором до професії. Причому слід з'ясувати, що відбулося правомірного, протиправного або загалом якого правового значення набувають зміни в інформаційному просторі щодо конкретної людини, яка має бажання отримати доступ до суддівської професії.

Варто акцентувати увагу на правових положеннях, що мають визначальний вплив на створення моделі правової держави, реформування соціальних інституцій, які б забезпечували існування самої держави й інститутів громадянського суспільства. Цілком закономірною є наявність тісного зв'язку між поняттями «модель правової держави», «модель громадянського суспільства», «конституційність правових реформ».

Важливим є усвідомлення того, що правовою є лише та держава, влада якої визнає необхідність її обмеження конституцією [1]. Влада покликана діяти відповідно до принципу публічного обмеження, за яким держава зобов'язує всіх її органів, посадових осіб бути відповідальними у власних діях (ст. 3 Конституції України), здійснювати розгляд і розв'язання усіх справ і бути пов'язаним у цих справах іменем держави. Причому керуватися потрібно тим, що «забороненим є все те, що не дозволено законом», а отже, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи мають бути суттєво обмежені у виборі варіантів чи моделі своєї поведінки. Адже вони зобов'язані діяти лише таким чином та в такий спосіб, як це прямо передбачено конституційно-правовими нормами і лише в межах закріпленої за ними компетенції (ст. 19 Конституції України) [2]. Учинення ж суб'єктом публічних відносин певних правових дій хоч і в межах компетенції, проте непередбаченим способом, або у

непередбаченій законом формі, або з виходом за межі компетенції є підставою для визнання таких дій та актів, прийнятих у процесі їх здійснення, неправомірними та незаконними і відповідно – підставою для притягнення таких суб'єктів до відповідальності. Проте найпершим способом самообмеження держави та влади мало б бути прийняття заборони на внесення змін до основного закону, чого, на жаль, не відбулося. Отже, самообмеження влади не стало органічною ознакою правової держави. Відбулося відхилення від обраної в конституції моделі.

Відбулося певне обмеження громадянського суспільства відносно діяльності на рівні принципів свободи і приватності: дозволено все, що не заборонено законом. Громадянське суспільство, як зазначає відомий правозахисник Євген Захаров, передбачає комплекс усіх недержавних структур і людей, які усвідомлюють себе як недержавну, «небюрократичну» ланку українського народу. Політичний сенс громадянського суспільства полягає в ототожненні себе з домінуючим фактором суспільного поступу, в усвідомленні свого природного, органічного, глибинного верховенства над державою. Розвинуте громадянське суспільство, будучи інтелектуальним опонентом держави, змушує її орієнтуватися на громадські інтереси, громадську думку в головних аспектах внутрішньої та зовнішньої державної політики. Саме тому так важливо почути громадянське суспільство, яке через свою мозаїчність і різноголосся найточніше висловиться щодо політичної ситуації і сформулює вимоги до держави і політичних сил.

Обрана модель правової держави в ситуації формування політизованого громадянського суспільства передбачає певні організаційно-владні повноваження, процесуальні обов'язки, а також наявність достатньо широких дискреційних повноважень. Влада функціонувала весь цей час як для того, щоб захищати своїх громадян, так і для того, щоб їх пригнічувати[3][1]. У процесі реального переходу від тоталітарної до демократичної держави в нас відбулося відхилення від обраної моделі правової держави. Сутність влади є правовою константою, яку складно змінити. Водночас держава започаткувала низку реформ, зокрема в судовій сфері. Йдеться про ухвалення українським парламентом змін до Конституції України в частині судоустрою та прийняття нової редакції Закону «Про судову систему і статус суддів». Цей факт додатково стимулював реформування

[1] Своєрідно висловилися з цього приводу автори підручника «Соціальна філософія» (Київ, 2016): «Державна влада спирається на закон, проте не завжди його дотримується. Держава практикує своєрідне «прочитання» закону: в усьому і скрізь вона намагається реалізувати абстрактно-державний інтерес, що в дійсності є інтересом тих соціальних верств, які володіють державною владою. Нерідко за так званим державним інтересом проглядає корисливий інтерес апаратників, чиновництва. Свідченням цього є своєрідна система пільг для державних діячів, яку не можна зруйнувати будь-якими державними (депутатськими) й народними (громадська думка, мораль) засобами».

державних інституцій. Відбувається формування нового Верховного суду з цілком оновленим суддівським корпусом, відібраним за результатами конкурсу. Закон також встановлює вищі стандарти суддівської незалежності, забезпечує більшу прозорість та підзвітність суддів перед суспільством.

14 листопада у Вищій кваліфікаційній комісії України було обрано Громадську раду доброчесності. Запровадження відбору кандидатів на посаду судді, а також контролю за його діяльністю за допомогою морально-етичних критеріїв завжди потребував особливого інструментарію, встановлення та перевірки даних. Верифікація ознак морально-етичного порядку схожа на батарею психологічних тестів, які екзаменують не лише певну особу на її придатність до певної роботи, а й суспільство загалом, принаймні його активну частину щодо викривленості чи відповідності. Дійсно, ідеться про юридичну етику, доброчесність як професійну категорію, що мають вимірюватися і кваліфікуватися як принципи і правила поведінки судді. Так, саме в законі «Про судоустрій і статус суддів» зафіксовано це поняття, котре пов'язане з суддівською професією [4]. У низці статей цього акту доброчесність пов'язується із обов'язком подавати декларацію доброчесності судді та декларацію родинних зв'язків судді. Зокрема, суддя зобов'язаний щорічно до 1 лютого подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України декларацію доброчесності за формою, що визначається Комісією. У Законі зазначено, що за відсутності доказів іншого твердження судді декларації доброчесності вважаються достовірними. Лише в разі одержання інформації, що може свідчити про недостовірність (зокрема неповноту) тверджень судді у декларації доброчесності, Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить відповідну перевірку. Неподання, несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею або декларування в ній завідомо недостовірних (у тому числі неповних) тверджень передбачають дисциплінарну відповідальність, установлену цим Законом.

У статті 69 Закону зазначено, що на посаду судді може бути призначений громадянин України віком 30–60 років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою. Тобто етичний критерій доброчесності визначений як один із основних в разі призначення на суддівську посаду. Під час проведення конкурсу на зайняття посади судді також обов'язково враховують зазначений критерій (ст. 79 Закону). Критерій доброчесності обов'язково враховують також у кваліфікаційному оцінюванні судді (ст. 83 Закону). Обов'язковими є відомості в суддівському досьє щодо дотримання суддею правил професійної етики, зокрема інформація стосовно відповідності судді критерію доброчесності, тобто відповідність витрат і майна судді та членів його сім'ї задекларованим доходам, у тому числі копії відповідних декларацій, поданих суддею відповідно до цього Закону та законодавства у сфері запобігання корупції (ст. 85 Закону), а також висновок Громадської ради доброчесності.

Громадську раду доброчесності утворено відповідно до ст. 87 зазначеного Закону. Її членами у кількості 20 можуть бути представники правозахисних громадських об'єднань, науковці-правники, адвокати, журналісти, які є визнаними фахівцями у сфері своєї професійної діяльності, мають високу професійну репутацію та відповідають критерію політичної нейтральності та доброчесності. До складу ради не можуть входити особи, які протягом останніх п'яти років працювали (проходили службу) в органах прокуратури, Міністерства внутрішніх справ України, поліції, інших правоохоронних органах (органах правопорядку), податкової міліції, Служби безпеки України, митних органах, Національному антикорупційному бюро України, Національному агентстві з питань запобігання корупції; перебували на державній службі; особи, які є суддями або суддями у відставці. Отже, визначені суттєві обмеження щодо перебування в складі ради певних осіб.

Таким чином, суддівську доброчесність можна визначити як професійну трансформацію категорії добропорядності в суддівську професію. Причому можна виокремити етичні стандарти, пов'язані зі статусом судді, а саме: загальні вимоги (солідарність із законом, принципом верховенства права, гуманність тощо); вимоги до поведінки під час здійснення правосуддя (об'єктивність, неупередженість) та засади позасудового поводження (наприклад, добрі стосунки в родинному колі). Професійну етику та доброчесність можна розглядати як систему моральних обов'язків і відносин, які відображають ставлення судді до свого фаху, що засвідчують моральну відповідальність і готовність виконувати свої службові обов'язки. Професійна етика передбачає такі поняття, як обов'язок, відповідальність, честь, совість, гідність, справедливість, такт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гринюк Р. Ф. Ідея правової держави. Теоретико-правова модель і практична реалізація / Р. Ф. Гринюк. – Київ : Ін Юре, 2004. – 360 с.

2. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws. – Назва з екрана.

3. Андрущенко В. П. Соціальна філософія : підручник / В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський, М. І. Михальченко. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 600 с.

4. Про судоустрій і статус суддів [Електронний ресурс] : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws. – Назва з екрана.

Комірчий П. О. – заступник голови Громадської ради при МВС України, кандидат юридичних наук

УДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ В УКРАЇНІ

Міжнародний день боротьби з корупцією, який відзначають 9 грудня, спонукає всіх задуматися про те, що можна було б зробити для відродження надії найбільш незахищених верств населення і для майбутніх поколінь, якщо той трильйон доларів, який щорічно витрачається у світі як хабарі і сприяє збагаченню корупціонерів, використовувався б для розвитку суспільства.

Міжнародне співтовариство усвідомило, яку небезпеку становить корупція для окремої країни та світу загалом. Уряди країн світової співдружності вже давно обговорюють проблему глобалізації корупції на внутрішньому і міжнародному рівнях. Так, прийнято низку відповідних документів. Основні міжнародно-правові норми та принципи, на яких має базуватися діяльність державних та інших органів країн світу в боротьбі з таким суспільним явищем, як корупція, закладено в документах ООН, зокрема:

– Резолюції ООН «Попередження злочинності та кримінальне правосуддя у контексті розвитку: реалізація та перспективи міжнародного співробітництва»;

– Рамковій Конвенції ООН проти організованої злочинності;

– Декларації ООН про злочинність і суспільну безпеку;

– Декларації ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях;

– Міжнародному кодексі поведінки державних посадових осіб;

– Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку та ін.

У 2005 році набула чинності Конвенція ООН проти корупції. Поступово світова спільнота намагається приводити до загальних стандартів кримінальне законодавство всіх розвинених країн. Між державами триває обмін інформацією, відбувається видача осіб, які вчинили корупційні злочини. Не менше значення мають і соціальні заходи боротьби з корупцією, які поступово впроваджують у всіх країнах, спрямовані на попередження злочинів.

На сьогодні рівень поширення корупції в Україні продовжує залишатися досить високим, що спричиняє поглиблення кризи у взаємовідносинах суспільства та держави, підриває авторитет владних інституцій та призводить до критичного зростання соціальної напруги. Наша держава посідає останні позиції в рейтингах міжнародних організацій щодо сприйняття корупції, економічних свобод, умов ведення бізнесу.

Ця ситуація викликає хвилювання як у влади, так і суспільстві, що вимагає провадження послідовної та виваженої антикорупційної політики.

Результати аналізу такої ситуації дають змогу дійти висновку, що головною передумовою локалізації корупційних проявів в Україні є

послідовна демократизація всіх сфер суспільного життя. Чинники успішної протидії корупції також не є таємницею, вони вже давно відомі та апробовані міжнародною спільнотою. Це, передусім, відкритість влади, прозорість і зрозумілість процедур прийняття державних рішень, дієві механізми контролю за діяльністю державних органів з боку громадянського суспільства, свобода слова, свобода й незалежність засобів масової інформації.

Вирішальною умовою успішної протидії корупції, якої бракувало у попередні роки, є також політична воля, що спирається на широку підтримку суспільства. Антикорупційні заходи повинні ініціюватись та постійно направлятись вищим політичним керівництвом країни. Саме від ставлення перших осіб держави до цієї проблеми залежить ефективність її розв'язання.

Результати аналізу чинного законодавства України засвідчують, що нормативно-правову базу протидії корупції становлять відповідні положення Конституції України, законів України, постанов Верховної Ради України, указів та розпоряджень Президента України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України та відомчих нормативно-правових актів. Загалом в Україні існує понад 100 нормативно-правових актів, які так чи інакше спрямовані на вирішення проблеми протидії корупції.

Зважаючи на викладене, одним із основних завдань у сфері правового забезпечення протидії корупції нині є вдосконалення і подальший розвиток антикорупційної нормативно-правової бази відповідно до Засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки, затверджених Законом України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII.

Положення запобіжного антикорупційного спрямування зосереджені у значній кількості нормативно-правових актів, як базових для основних сфер соціального життя, так і тих, предметом регулювання яких є окрема галузь чи сфера суспільних відносин. Що стосується спеціально-кримінологічного запобігання корупції, то основним нормативно-правовим актом, де зосереджено такі положення, є Закон України «Про запобігання корупції». До цієї групи нормативно-правових актів також належать закони України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про державну службу», «Про прокуратуру», «Про судоустрій і статус суддів» та низка інших, в яких передбачено запобіжні заходи антикорупційного характеру щодо правових наслідків учинення корупційних правопорушень, а також КПК України, який також містить норми зазначеного характеру (наприклад, у главі 14 КПК України встановлюються підстави та порядок відсторонення особи від посади, яку підозрюють або обвинувачують у вчиненні злочину).

Аналіз чинного антикорупційного законодавства та правозастосовної діяльності дає змогу дійти висновку, що воно потребує подальшого удосконалення. Актуальність означеної проблеми підтверджується антикорупційними ініціативами уряду, Верховної Ради України і Президента України, в результаті чого останнім часом прийнято низку законодавчих актів, спрямованих на урегулювання

принципових питань антикорупційної політики держави, що базуються на національних традиціях і міжнародно-правовому досвіді.

Водночас застосування на практиці норм нещодавно прийнятих законів поки не сприяє очікуваному результату – ефективному забезпеченню попередження та недопущення поширення корупції в суспільстві. За результатами аналізу матеріалів правозастосовної практики правоохоронних органів уже окреслено коло проблемних питань, що потребують законодавчого врегулювання: невизначеність багатьох понять, відносно широкі можливості обійти ключові його положення, зайва м'якість окремих санкцій, відтермінування дати уведення основних положень – ось далеко не повний перелік його недоліків. Тобто навіть нетривала практика застосування оновленого антикорупційного законодавства демонструє необхідність подальшого його вдосконалення, хоча власне факт прийняття цих законів вже дає підстави для певного оптимізму.

Слід зазначити, що перелічені суперечності й прогалини в законодавстві не можна вважати вичерпними. Навіть така нетривала практика застосування оновленого антикорупційного законодавства засвідчила необхідність подальшого його вдосконалення.

Виходячи з реалій обстановки, яка склалась у сфері протидії корупції, можна спрогнозувати, що високий рівень корумпованості українського суспільства залишиться незмінним у короткостроковій перспективі. Найбільш поширеними залишатимуться прояви корупції, пов'язані з хабарництвом і незаконним одержанням матеріальних благ державними службовцями, службовими особами місцевого самоврядування та правоохоронцями.

На нашу думку, покращенню антикорупційної діяльності правоохоронних та інших державних органів сприятимуть:

– визначення на законодавчому рівні логічної організаційної структури органів протидії корупції з чітким розподілом їх функцій та повноважень;

– застосування в діяльності правоохоронних органів комплексного підходу до організації роботи, глибокого аналізу криміногенної ситуації у відповідних державних органах і галузях господарства при виробленні стратегічних завдань та тактики проведення антикорупційних заходів;

– активізація кримінологічних досліджень структурних елементів організованої злочинності і корупції, закономірностей їх функціонування і використання злочинцями, що дасть змогу формувати кримінологічні характеристики цих видів злочинної діяльності загалом та її окремих видів, розробка на цій основі відповідних методичних рекомендацій щодо розкриття та розслідування злочинної діяльності.

Слід зазначити, що вирішальну роль у покращенні ситуації у протидії корупції має відіграти державна антикорупційна політика. У разі ефективного впровадження нового антикорупційного законодавства всіма суб'єктами, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, можна очікувати зниження рівня корумпованості в усіх сферах життєдіяльності держави.

Копан О. В. – провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Проблеми боротьби з корупцією є об'єктом детального розгляду політиків і науковців, державних і громадських організацій, які роблять свій внесок у загальну справу розбудови правової, демократичної, соціальної держави. Відповідно, мета протидії корупції збігається з проблемами державотворення України і полягає у здійсненні соціально-економічних, політико-правових, організаційно-структурних заходів у напрямі всебічного забезпечення потреб та інтересів громадян щодо безпеки. В умовах сучасної світової економічної кризи корупція суттєво перешкоджає проведенню економічних реформ в Україні, блокує надходження інвестицій і допомоги Міжнародного валютного фонду та руйнує процес становлення ринкових інститутів держави. Своєю чергою, економічна злочинність, передусім організована, спираючись на корупційне підживлення, створює реальну загрозу національній безпеці України, негативно впливає на соціальні, правові, політичні та міжнародні відносини. Тому, проблема ефективної боротьби з корупцією є одним із невідкладних завдань керівництва держави, органів державної влади, місцевого самоврядування і громадськості, адже корупція чинить руйнівний вплив на всі сфери життя суспільства.

Корупція в її широкому змісті – це синтезоване соціальне і кримінологічне поняття. Упровадження в антикорупційну стратегію поняття корупції як конкретного виду протиправного діяння не має призводити до звуження сфери його застосування на практиці, зведення протидії корупції виключно до застосування публічно-правових засобів.

Система управління у сфері боротьби з корупцією має бути ефективною, тому передбачається застосування різнобічних форм соціальної діяльності, соціальних технологій, усіх можливих варіантів досягнення мети найвищого порядку, визнаних у соціально-політичному аспекті справедливими і доцільними. Критерій, закладений у цю формулу, відпрацьовувався досвідом соціальної діяльності, здобутим не завжди із застосуванням наукового апарату, тобто не на засадах раціонального пізнання в чистому вигляді.

Зміст національної безпеки в аспекті протидії корупції полягає в тому, що вона в процесах регулювання суспільних відносинах слугує загальним фактором, який об'єднує людей, критерієм оцінки соціальної інтегрованості членів суспільства, оцінки рівня його справедливості.

Зворотним боком цього процесу є деструктивність, коли соціально-політичні конструкції протидії корупції, віддалені від дійсності та людини, стають підґрунтям тоталітарно-догматичних програм

перебудови суспільства, загального плану обману суспільства, маніпулювання ним.

Професор Д. І. Дубровський, автор монографії «Обман», стверджує, що обман є засобом захисту і реалізації інтересів як окремих особистостей, так і груп, класів, народів і держав. Обман можна розглядати і як функції соціального інституту (державного органу, відомства, громадської організації тощо). Обман може слугувати однією з форм проявів соціальних протиріч, висловлюючи егоїстичне відокремлення, конкуренцію, а також усілякі способи досягнення своїх інтересів і цілей за рахунок інших або всупереч бажанням інших. «Одна з найважливіших соціальних функцій обману полягає в тому, що він здатний забезпечувати можливість збереження готівки комунікативних структур в умовах розбіжних або практично несумісних інтересів» [1, с. 18].

У межах функціонування національної системи боротьби з корупцією потрібно враховувати складності соціально-політичного, соціально-психологічного характеру, які може створювати її використання зі злочинною метою як для системи, так і суспільства в цілому.

До потенціальних соціально небезпечних, руйнівних аспектів функціонування такої складної системи в умовах інформатизації суспільства можна зарахувати:

1) визначення кібернетичним шляхом кількісного та якісного показників інформації, необхідної для організації стабільного управління в соціальній сфері, що передбачає обробку її засобами комп'ютерної техніки у цифровому і графічному вигляді, сприйняття в опосередковано-віртуальному вигляді як суб'єктом, так і об'єктом управління. Наявність у користувача інформації злочинної мети і можливостей маніпуляції нею шляхом використання заздалегідь неправдивої інформації, спираючись на властивість індивіда і соціальних систем сприймати її засобами віртуальних моделей насильства, надає можливість підпорядковувати їхню волю;

2) віртуальна модель насильства, яка законспірована під конститутивний механізм соціального регулювання (організаційно-функціональну структуру управління) виступає у вигляді кібернетичного механізму маніпулювання, стимулювання прийняття неправильних, тому і небезпечних рішень шляхом упровадження формули віртуальної безпеки. Небезпека – це лише результат викривлення суб'єктивного сприйняття інформації;

3) передбачає створення і функціонування єдиного злочинного центру з багатьма прямими і зворотними зв'язками, дозуючого інформацію і підготовлюючого її для використання індивідом і суспільством. Центр претендує на системність інформації, яка дає уявлення про її об'єктивність;

4) кібернетичний механізм маніпулювання спрямований на те, щоб перетворити людину на об'єкт використання інформації, яка піддається цензурі;

5) кібернетична модель організації структури управління буде нести в собі небезпеку в тому разі, коли технологічні методи інформаційної сфери, інформація як основний засіб спілкування соціуму з оточуючим світом поставлені у вершину кута всієї піраміди соціального управління. Такий порядок управління при отриманні нелегального доступу до технологічних інформаційних каналів робить можливим використання всієї системи управління зі злочинною метою при відносному віддаленні злочинця від офіційних інститутів;

6) технологічний розвиток інформаційних систем надає можливість доводити інформацію засобами віртуальних технологій до механізму наркотичного одурманювання мас, створювати віртуальну модель суспільства, руйнувати соціальні інститути і приховувати від громадськості дійсні цілі, існування тіньового, нелегального центру управління, що, по суті, є злочином;

7) організаційна структура управління соціальною системою за своїм змістом потребує специфічного інструментарію оперування інформацією – інформаційних технологій. Неконтрольований доступ до них передбачає можливість використання їх із злочинною метою, причому їхня закритість для критики – це також умови для злочину;

8) створення глобального інформаційного простору, який сягає за межі певної організаційної структури управління, ускладнює механізм самозахисту суб'єкта суспільних відносин від злочинного посягання на його права за рахунок великої кількості інформаційних зв'язків, які важко піддаються контролю.

Обстоюючи позиції недопущення обману в соціальному управлінні, жодним чином не можна стверджувати, що існуюча система протидії корупції є остаточним критерієм раціональності. Те, що постає дивним чи неможливим у межах прийнятої у визначений час моделі соціального управління, може бути відпрацьоване й усвідомлене на іншому рівні вихідних положень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубровський Д. І. Обман. Філософсько-психологічний аналіз / Д. І. Дубровський. – М. : РЕЙ, 1994. – 120 с.

Корнієнко М. В. – перший проректор Дніпропетровського гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор

ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Міжнародна громадська організація Transparency International зазначає, що феномен «корупція» має глобальний характер. У країнах, де корупція поширена значною мірою, вона із соціальної аномалії перетворюється на правило, звичний засіб розв'язання проблем, стає нормою функціонування влади та способом життя значної частини членів суспільства [1, с. 9].

Корупція не просто впливає, вона визначає економічний розвиток України, руйнує процеси та намічені стратегії розвитку, які чудово працюють у цивілізованому світі.

У рейтингу Transparency International, за індексом сприйняття корупції, Україна посіла 130 місце (між Нікарагуа та Камеруном) [2, с. 1].

Якщо в сусідній Польщі з корупцією бореться один державний орган, то у нас – уже десять (за нульового поки результату). Показові затримання прокурорів, суддів, чиновників утратили резонанс після оприлюднення декларацій із сотнями тисяч і мільйонами доларів, десятками квартир, палацами, церквами та святими мощами. І це при тому, що далеко не всі з декларантів мають реальний стосунок до бізнесу.

Члени українського Уряду задекларували 7 млн доларів США готівкою, парламентарі – майже 12 млрд грн, дві третини з яких – теж кеш. У червні 2016 року В. Гройсман закликав вітчизняний бізнес вливати капітали в економіку. Можливо, треба було закликати до цього своїх колег у парламенті та урядовців?

Центр економічної стратегії нещодавно намагався підрахувати, у що ж нашій країні обходиться корупції удвічі. Висновок такий: при умові знищення корупції удвічі ефективність капіталу збільшилась би на 6,4 %, а номінальний ВВП на рік завдяки цьому виріс би майже на 21 млрд. дол., тобто на чверть [2, с. 6]. На підставі цих результатів експерти Центру економічної стратегії (ЦЕС) вважають, що за останні 10 років (2006-2015) економіка України спроможна була виробити товарів та послуг на 2824 дол. більше (на душу населення).

Є ще одна особливість корумпованих країн – частка державних інвестицій в економіці. Залежність прямо пропорційна: чим більше корумпована країна, тим більше в її економіці державних коштів. Всесвітній банк, який проаналізував українські інвестпроекти, дійшов висновку, що здебільшого ініціатори створюють проекти, від початку орієнтуючись на джерела фінансування, аргументуючи не важкість власне починання, а необхідність його фінансування за рахунок державних джерел. Для них не важливо, що і як будувати, важливо отримати на це гроші.

Не менш важливим наслідком корупції є недосконаліть державних інститутів. Корумпована влада зацікавлена в тих схемах і механізмах, які приносять їй реальний прибуток, змінювати їх добровільно не буде.

До речі, за два роки енергетичної, аграрної приватизації держава не спромоглася позбавитись жодного великого об'єкта, зберігаючи корупційні схеми зацікавлених.

Ідея відкриття ринку землі також ризикує перетворитись на ідентичну аферу. Ринок навмисно не готують, механізм його подальшої роботи не створюють, сподіваючись на те, що згодом «наближені» та «зацікавлені» зможуть заволодіти національним багатством за безцінь.

Корупція визначає якщо не всі, то кожне друге рішення української влади. За показником якості регулювання Всесвітнього банку Україна в 2014 році мала ранг у 28,85 бала із 100 (для порівняння:

Польща – 81,73). Це говорить про те, що корупція замінює чесні механізми, не дає їм розвиватись. Більше того, власне чиновники замість того, щоб вирішувати суспільні проблеми, зайняті пошуком додаткових можливостей збагачення [2, с. 6].

Нескінчені реформи в системі оподаткування призвели до того, що якщо в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) підприємства витрачають на податкове адміністрування в середньому 163 години на рік, то в Україні – 355. Водночас податкова ставка для країн ОЕСР становить близько 40 % від комерційного прибутку, а для України – майже 52 %.

Корупція заважає знищенню податкового тиску. Корупціонери, які наживаються на державі та її бюджеті, створюють діри, які доводиться заповнювати доброчесним податківцям. Так, 62 % підприємств ухиляються від сплати податків і майже половина – дає хабарі. На підставі цих даних дослідники передбачають, що тільки в роздрібній торгівлі обсяг хабарів становить не менше 8 млрд грн на рік. Це спричиняє масштабну тінізацію економіки (45–50 %) [2, с. 6].

У проекті Державного бюджету на 2017 рік передбачено отримати 10,5 млрд грн від конфіскації маєтків корупціонерів. Але ця цифра є сумнівною, адже донині не прийнято Закон України «Про спецконфіскацію». Намагання зірвати е-декларування, продовження практики доведення до суду лише окремих справ корупціонерів, повільна реформа правоохоронних і судових органів дають підстави для сумніву в політичній волі до реальної боротьби з корупцією. Показовим є те, що станом на 1 вересня 2016 року фактично отримано лише 148,7 тис. грн порівняно із запланованими на рік 7,7 млрд грн [3, с. 7].

Зменшити залежність політиків та нівелювати ризики політичного корумпування народних депутатів у межах останньої стадії бюджетного процесу могло би неухильне виконання ст. 27 Бюджетного кодексу України, відповідно до якої формування проекту держбюджету на наступний рік проходить на затвердженій податковій базі, з внесенням відповідних змін до законів, які впливають на показники бюджету, не пізніше 15 липня року, який передує плановому. Водночас це дасть змогу знизити ризики некоректного планування надходжень і витрат членами Уряду [3, с. 7].

Як відомо, МВФ розглядає боротьбу з корупцією як найбільш важливий напрям реалізації структурних реформ. За оцінками експертів, місія буде жорстко наполягати на виконанні прийнятих обов'язків. Тут владі буде важко обґрунтувати складності й затримки з виконанням обов'язків, особливо у світлі оприлюднених недавно електронних декларацій українського «істеблішменту». До кінця року Верховна Рада України повинна проголосувати за пакет законопроектів, які підсилюють функціональну спроможність Антикорупційного бюро. Дуже важливо, щоб оцінка електронних декларацій і розслідування для обґрунтування задекларованих доходів проводились на рівних умовах без виключень, а не за принципом «для друзів – усе, а для інших – закон» [4, с. 7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антіпов В. І. Тіньова економіка: місце під сонцем / В. І. Антіпов // Народна газета. – 1996. – № 43.
2. Самаева Ю. Шоу коррупционого абсурда / Ю. Самаева // Зеркало недели. – 2016. – № 41.
3. Сикора И. Госбюджет – 2017: Как предотвратить популизм и политическую коррупцию / И. Сикора // Зеркало недели. – 2016. – № 42.
4. Сколотяный Ю. Киев и МВФ: миссия (не) уговорима / Ю. Сколотяный // Зеркало недели – 2016. – № 42.

Костицький М. В. – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, член-кореспондент НАПН України;
Кушакова-Костицька Н. В. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ПРОБЛЕМА КОРУПЦІЇ: ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

1. Мова, як відомо, є носієм суспільної свідомості, способом вираження особистості і соціуму, засобом людського спілкування, розумової діяльності, фіксації сьогоденного досвіду тощо. Аналізуючи вживання терміна «корупція» (лат. *corruptio*) в українській мові, можна зазначити, що він не тільки «прижився», а й певним чином розвивається. Так, якщо в «Словнику іншомовних слів» (Київ, 1985) корупцію визначено як «поширену в капіталістичних країнах підкупність і продажність державних, політичних і громадських діячів», то у «Новому словнику іншомовних слів» (Київ, 2008) її трактують як підкуп хабарами, продажність посадових осіб, політичних діячів, чиновників. Тобто принаймні вже не згадуються «капіталістичні країни», що слід розуміти як офіційне визнання цього явища на національному рівні, як «рідного». У найбільш повному і новітньому «Великому тлумачному словнику суспільної української мови» (Київ, 2002) корупція визначається як діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для отримання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг; пряме використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення; підкупність, продажність урядовців; громадських діячів.

Найбільш повну дефініцію корупції як юридичного явища, на нашу думку, дав професор, полковник МВС, суддя Конституційного Суду України Микола Мельник. Він визначив чотирнадцять характеристик об’єктивної сторони такого діяння, як корупція. При цьому цей перелік не був вичерпним [1], і очевидно, не може бути таким *apriori*.

Адже корупція як один із механізмів функціонування будь-якої держави[1] завжди пристосовується до конкретних його форм і особливостей, видозмінюється і мімікрує. Водночас, коли звернутися до історичних витоків змісту цього явища, то стародавні римляни, наприклад, вважали, що корупція передбачає:

1) псувати, пошкоджувати, розтрачати, зумовити занепад, упустити можливості;

2) виснажувати, вичерпувати, замучити;

3) знищувати, розбивати, погубити;

4) зрадити, спокушати, розтлівати;

5) викривляти, фальсифікувати, перекручувати;

6) ганьбити, безчестити, оскверняти;

7) підкупати, псувати, приводити до непридатності;

8) розладжувати, розхитувати, приводити в поганий стан.

Напевно, під час подальшого вдосконалення законодавства про боротьбу з корупцією варто повертатися і до первинного, латинського значення терміна корупція [2].

Сьогодні, коли пройшло понад двадцять років після прийняття в Україні «Закону про боротьбу з корупцією» (1995 р.), визначення цього поняття вже виглядає чіткішим. Цікаво, що коли цей закон розглядали у Верховній Раді, один з його розробників поставив запитання про те, що є корупція. Доповідач (до речі, теж наш колега, викладач Національної академії внутрішніх справ) тоді не зміг на нього відповісти.

2. На нашу думку, у проблемі, пов'язаній з корупцією, актуальним є не тільки і не стільки визначення цього поняття, її складу як делікту чи пропонування превентивних або профілактичних заходів (чим займаються чимало фахівців і навіть цілі урядові/неурядові організації), а філософський і психологічних аналіз особливостей цього явища.

Так, у контексті психологічної складової проблеми, згідно з концепцією І. Канта, доцільно виділяти виключно зовнішні, формальні, легальні (нелегальні) особливості поведінки і внутрішні, пов'язані зі здатністю розумної істоти (людини, суб'єкта корупції) встановлювати для себе, власних вчинків необхідний «категоричний імператив» (брати чи не брати, порушувати чи не порушувати). Внутрішні особливості поведінки пов'язані з добровільним самообмеженням, самопожертвою, стійкістю. Політик або державний службовець повинен мати внутрішній імператив, тобто певні моральні норми, передусім, повагу до гідності й честі інших людей, почуття особистої відповідальності за свої дії, повагу до закону чи страх перед покаранням (замість безрезультатних багаторічних розмірковувань про боротьбу з корумпованістю).

Філософський аспект проблеми корупції (як і злочинності) пов'язаний із функціонуванням, а фактично існуванням, держави як такої. В анархічних теоріях Прудона, Лаврова, Кропоткіна чи на практиці, наприклад, в анархічно-самоуправлінських станицях Нестора Махна або в Лівійській джамахірії проблеми з корупцією не було. Отже,

[1] Поняття держави вжито як можливий варіант соціального устрою.

в онтологічному сенсі постає питання: корупцію неможливо побороти, поки формою соціального устрою є держава?

Цікавим є західна чи європейська оцінка рис поведінки людей в азійських, африканських і латиноамериканських соціумах. Те, що ми сьогодні визначаємо як корупцію, у них може бути нормою соціальної поведінки. Наприклад, традиції, характерні для етики поведінки в ісламських країнах, можуть здаватися представникам західного світу неприйнятними і сприйматися як хабар або вимагання, попри їхню легальність із позиції місцевих законів.

Уже було сказано, що корупція – не сучасний винахід. Вона існувала в усіх державах і в усі часи (зокрема, у Стародавньому Китаї, Вавилоні, Єгипті, Стародавніх Греції та Римі тощо). Наприклад, у Стародавньому Римі, який свого часу вважався взірцем організації держави і суспільства, при існуванні двох систем влад – патриціїв (сенатори, консули, цензори, претори, квестори) та плебеїв (учасники народних зборів, народні трибуни) наприкінці республіки (I ст. до н.е.) підкуп мав тотальний характер. Наприклад, перед обранням народних трибунів на Форумі сиділи їх представники з торбами грошей і відкрито (!) «купували голоси» плебеїв.

Отже, корупція, на нашу думку, притаманна всім без винятку державам. Відмінність лише у формах і розмірах. Так, в Україні та інших постсоціалістичних країнах корупція поширена в масових і грубих формах, у країнах «давньої демократії», як правило, корупція існує не в таких відвертих, більш витончених формах (але дуже відверто спостерігається під час виборів, зокрема, це стосувалось останніх президентських виборів у США).

Таким чином, можна з упевненістю стверджувати, що корупція – це не український винахід, і вона не пов'язана з нашими національними традиціями і звичаями (зокрема негативними).

3. Безперечно, кваліфікована в юридичному сенсі корупція має психологічні або навіть зоопсихологічні витоки (за К. Лоренцем, К. Фабрі, О. Губко, Д. Моррісом та ін.). Засади нашої поведінки закладені не нами і невідомо в яку епоху (йдеться про певну біологічну програму). Страх, агресивність, жадання наживи, сексуальне життя, батьківський інстинкт і тощо розвивалися не лише в культурному контексті. Домінуючими, можливо, були біологічні, генетичні, етологічні та психофізіологічні фактори. Навіть коли порівнювати типові для тваринного світу відносини із соціальними, вочевидь є багато аналогій з точки зору зоопсихології і психології людини в контексті «корупції». Бажання захопити і мати чуже, бути першим у зграї, заздрість, егоїзм були і залишаються притаманними і людині, і тварині. Більшою мірою, звісно, людині («вінцю всесвіту»). Згодом у деяких культурах певні мотиви та людські вчинки почали вважати неетичними і незаконними, що було зафіксовано в усній і письмовій формі як моральні приписи і закони. Так, було сформульовано певні стандарти соціальних норм поведінки (звичаєве право, релігійні тексти, законодавство тощо). Але це зовсім не змінило ні людську природу, ні людську поведінку, а отже,

не може змінити ситуацію, яка склалася сьогодні в соціумі під назвою «боротьба з корупцією».

Чи можна насправді побороти корупцію? Очевидно, що відповідь аналогічна тій, що прозвучить на запитання «Чи можна знищити злочинність у сучасному суспільстві?». Але, попри всю недосконалість природи сучасного *homo sapiens,* треба прагнути зробити її кращою як на індивідуальному, так і на суспільному рівні. Коли брати за життєвий орієнтир самовдосконалення, саморегуляцію суспільних відносин як оптимальний варіант його розвитку, то можна сподіватись змінити цивілізаційний вектор у позитивному напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ : Укр. енцикл., 2001. – Т. 3 : К–М. – 792 с.

2. Дворецкий И. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Рус. язык, 1976. – 1096 с.

Кравченко С. І. – заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН

Розв’язання проблеми корупції є одним із пріоритетних напрямів для українського суспільства на сучасному етапі розвитку держави, про що зазначено в Засадах державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки, затверджених Законом України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII, а тому актуальність теми дослідження є очевидною.

Дослідженням корупції та її проблематики у кримінальному праві займаються такі сучасні вітчизняні вчені: П. Андрушко, В. Борисов, О. Дудоров, К. Задоя, Н. Гуторова, В. Киричко, М. Мельник, В. Навроцький, В. Тацій, М. Хавронюк і багато інших.

У зв’язку з реформуванням національного законодавства, у тому числі й кримінального, положення Загальної частини Кримінального кодексу (КК) України зазнали змін та доповнень. Так, Верховною Радою України прийнято Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII, згідно з яким ст. 45 вказаного Кодексу доповнено приміткою, де наведено перелік корупційних злочинів.

Відповідно до зазначеної примітки, корупційними злочинами вважаються злочини, визначені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у разі їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364^1, 365^2, $368–369^2$ КК України. Тобто законодавець встановив вичерпний перелік злочинів, які є корупційними. Не вдаючись до ґрунтовного аналізу визначення поняття «корупційний злочин», можемо констатувати, що положення КК

України потребують системних і комплексних змін. Крім того, зауважимо, що науковці вже неодноразово звертали увагу на недосконалість згаданої норми.

Правовий орієнтир, сформульований у примітці до ст. 45 КК, має так зване спеціальне правове значення, оскільки законодавець у тексті закону України про кримінальну відповідальність встановив ряд обмежень щодо особи, яка вчинила корупційний злочин.

Так, нормативні приписи вказують, що особа, яка вчинила корупційний злочин, не підлягає звільненню від кримінальної відповідальності (виключення – у зв'язку із закінченням строків давності). Згідно з ч. 1 ст. 45 КК України, особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Особа, яка вчинила корупційний злочин, не підлягає звільненню від покарання. Так, на підставі ч. 4 ст. 74 КК України особа, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною.

Також особа, яка вчинила корупційний злочин, не підлягає звільненню від відбування покарання з випробуванням (статті 75–79 КК України). Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 75 КК України якщо суд, крім випадків засудження за корупційний злочин, при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, ураховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

До того ж, ч. 1 ст. 79 КК України встановлено, що у разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до семи років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, а також за корупційні злочини, суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який, згідно з законом, жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку.

Згідно з п. 2 ч. 3 ст. 81 КК України, у разі вчинення корупційного злочину збільшено строки фактичного відбуття покарання при умовно-достроковому звільненні. Так, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний злочин середньої тяжкості, умисний тяжкий

злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі.

Крім того, у п. 2 ч. 4 ст. 82 КК України збільшено строки в разі заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, зокрема, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким можлива після фактичного відбуття засудженим не менше половини строку покарання, призначеного судом за корупційний злочин середньої тяжкості, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі.

Обмеження стосовно особи, яка вчинила корупційний злочин, встановлені й щодо застосування амністії та помилування. Так, ч. 4 ст. 86 КК України визначено, що особи, визнані винними у вчиненні корупційних злочинів, вироки стосовно яких не набрали законної сили, не можуть бути звільнені від відбування покарання, а особи, вироки стосовно яких набрали законної сили, – не можуть бути повністю звільнені законом про амністію від відбування покарання. Зазначені особи можуть бути звільнені від відбування покарання після фактичного відбуття ними строків, встановлених ч. 3 ст. 81 цього Кодексу. Відповідно до ч. 3 ст. 87 КК України особи, засуджені за вчинення корупційних злочинів, можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після фактичного відбуття ними строків, встановлених ч. 3 ст. 81 цього Кодексу.

Законодавець також у ч. 2 ст. 91 КК України передбачив, що зняття судимості до закінчення строків, визначених ст. 89 зазначеного Кодексу, не допускається у випадках засудження за умисні тяжкі та особливо тяжкі, а також корупційні злочини.

До того ж, неможливо призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69 КК України). Згідно з ч. 1 ст. 69 Кодексу, за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може, крім випадків засудження за корупційний злочин, призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за цей злочин.

Отже, наведене свідчить, що вчинення особою корупційного злочину обмежує або виключає можливість застосування окремих інститутів кримінального права, що є обґрунтованим з урахуванням міжнародних стандартів у цій сфері. Причому окремі положення взагалі не відповідають принципу гуманізації і є проявом надмірної репресії, зокрема ст. 79 КК України, що виключають можливість звільняти від

відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років.

Незважаючи на реформування національного антикорупційного законодавства, на жаль, міжнародні організації констатують, що Україна й нині є найкорумпованішою країною Європи. Так, за даними Індексу сприйняття корупції, розробленого Transparency International, у 2015 році наша держава посіла 130 місце із 168 країн дослідження. Така ситуація переконливо свідчить про важливість і нагальність протидії корупції. Очевидним є і те, що положення національного антикорупційного законодавства потребують системного доопрацювання, у тому числі й положення Закону України про кримінальну відповідальність, оскільки безсистемність внесення змін до положень КК України негативно впливає на практику їх застосування.

Вочевидь кримінально-правовій політиці України на сьогодні не вистачає належного наукового забезпечення. Також слід ураховувати, що політика держави у сфері запобігання та протидії корупції повинна бути спрямована на впровадження та ефективне використання заходів превентивного запобігання корупційним злочинам.

Лихова С. Я. – завідувач кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового Юридичного інституту Національного авіаційного університету, доктор юридичних наук, професор

ЗАКОНОДАВЧА ДЕФІНІЦІЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

У Кримінальному кодексі (КК) України наведено визначення корупційних злочинів, змістова правильність якого викликає сумніви. Як зауважує Н. М. Ярмиш, попри численні виправлення помилок в переліку корупційних злочинів, питання про те, чи всі злочини, перелічені в примітці до ст. 45 КК України, є дійсно корупційними, залишається відкритим [1, с. 385].

На нашу думку, перше, на що слід звернути увагу, це місце корупційних злочинів у системі Особливої частини КК України. У той час, коли 9 грудня визнано Міжнародним днем боротьби із корупцією, у КК України наявний лише перелік злочинів у примітці до ст. 45 КК України, яка стосується лише звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. В інших статтях розділу IX Загальної частини КК України «Звільнення від кримінальної відповідальності» також вжито термін «корупційні злочини». Таким чином, формується враження, що корупційні злочини є не окремим феноменом із підвищеним ступенем суспільної небезпеки, а лише елементом інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Така новела кримінального законодавства, як відповідальність юридичних осіб, «заслужила» на більшу увагу. Інституту відповідальності юридичних осіб присвячено окремий розділ XIV-1 Загальної частини КК України. На черзі ще одне нововведення – поділ суспільно небезпечних посягань на злочини і кримінальні проступки, що, безперечно, зумовить значні зміни в кримінальному законодавстві. А суспільно небезпечне явище, про яке говорить і з яким бореться всіма можливими засобами весь світ, «заслужило» лише примітку до статті. Чи не означає це, що вітчизняне кримінальне законодавство не вирізняє як окремий інститут такий феномен як корупційні злочини?

Звісно, можна звернутися до Загальних положень Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року. Але ці положення, по-перше, є загальними, а по-друге, потребують тлумачення. На нашу думку, такий підхід до дефініції саме корупційних злочинів є надто неконкретним і невизначеним. Тлумачення положень Закону України «Про запобігання корупції» та тексту примітки до ст. 45 КК України дає змогу виділити корупційну складову в низці злочинів, перелічених у вказаній примітці. Але що саме є цією корупційною складовою?

Наприклад, діяння, кримінальна відповідальність за яку передбачено у ст. 191 КК України, вчинюється службовою особою. А діяння, відповідальність за яке передбачено ст. 262 КК України, може бути вчинене і загальним суб'єктом. Тому, з огляду на однозначне розуміння тексту примітки до ст. 45 КК України, це діяння можна вважати корупційним лише тоді, коли його вчиняють шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 262 КК України). Причому, виходячи із тлумачення тексту Закону України «Про запобігання корупції», ще однією складовою корупційного діяння є отримання неправомірної вигоди. Водночас слід розрізняти неправомірну вигоду і незаконне збагачення. Норма, передбачена у ст. 191 КК України, містить три форми розкрадання: привласнення чужого майна, розтрата чужого майна і заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Унаслідок учинення корисливих посягань на власність людина незаконно збагачується, але це незаконне збагачення фактично не є в прямому розумінні цього слова незаконною вигодою. Якщо ставити знак рівності між цими поняттями, то всі корисливі посягання на власність слід вважати корупційними злочинами.

Така сама ситуація із аналізом діяння, відповідальність за яке передбачена ст. 308 КК України. Таким чином, не всі перелічені у примітці до ст. 45 діяння слід вважати корупційними, а лише ті, які вчинені шляхом зловживання службовим становищем.

Можемо запропонувати дефініцію корупційного злочину як такого діяння, яке вчинюється шляхом зловживання службовим становищем і вчинюється з корисливих мотивів. Водночас тут втрачається така корупційна складова, як неправомірна вигода, яка, як ми вже зазначали, відрізняється від наслідку в складах корисливих посягань на власність (чуже майно у будь-яких його проявах).

Якщо розглянути злочин, склад якого передбачений у диспозиції ст. 357 КК України, то він взагалі може бути вчинений як без корисливого мотиву, так і без одержання неправомірної вигоди.

Але у примітці до ст. 45 наявні, так би мовити, дві групи корупційних злочинів. Першу становлять злочини, що містять таку корупційну складову, як учинення їх службовими особами. Іншу групу злочинів вважають корупційними без жодних застережень. У зв'язку із цим постає питання щодо ст. 364, 364^1, 365^2, 368–369^2 КК України (ст. 370 КК України чомусь до цього списку не належить, хоча її можна розглядати як таку, що містить норму про кримінальну відповідальність за провокацію вчинення корупційного злочину). Злочини, кримінальна відповідальність за які передбачена у вказаних статтях, вважаються без будь-яких застережень корупційними. Але містяться вони у розділі XVII Особливої частини КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг». Чому б не виділити окремий розділ і не назвати його «Корупційні злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг»? Це дало б змогу офіційно визначити статус і місце цих злочинів у системі Особливої частини КК України. Тоді науковцям було б легше здійснювати теоретичні дослідження, визначати загальне поняття, родовий об'єкт тощо саме групи однорідних злочинів.

Сьогодні слід констатувати, що в теорії кримінального права відсутня як однозначна дефініція, так і однозначне розуміння корупційних злочинів. Випереджання законодавцем теорії лише шкодить практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ярмиш Н. М. Ціна помилки законодавця (щодо переліку корупційних злочинів у ст. 45 КК України) / Н. М. Ярмиш // Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (Харків, 8–9 жовт. 2015 р.) – Харків : Право, 2015. – С. 385–389.

Луцюк П. С. – член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, адвокат, голова Ради адвокатів Рівненської області, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ

У кожній державі, зокрема і в Україні, суспільство приділяє особливу увагу стану судової системи, висуваючи високі вимоги до учасників судового процесу. Це пов'язано з тим, що зазначені особи наділені державою відповідними повноваженнями і від прийнятих ними рішень значною мірою залежить їх доля, функціонування органів державної влади, становище громадян та репутація судової системи в суспільстві. Можливу відповідальність судді під час вирішення судових спорів, кримінальних, господарських, цивільних чи адміністративних

справ слід розглядати через призму гарантій правомірної діяльності судді, оскільки судова влада – це не лише судді та суди.

На нашу думку, складовою цієї системи мають бути також органи досудового слідства й дізнання, прокуратура, пенітенціарні органи, служба судових виконавців або виконавча служба, поліція та інші органи, на які покладено обов'язки з виконання рішень судів, адже будь-яке рішення суду може бути значущим тільки за умов, якщо воно може і повинно бути виконано. Якщо говорити про потенційні можливості відповідальності судді, то окремо слід розглянути функції та повноваження Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. В Україні на сьогодні існують два органи, які мають повноваження притягнути суддю до дисциплінарної відповідальності – це Вища рада юстиції, яка може притягати до відповідальності суддю Верховного суду або вищого спеціалізованого суду, а також Вища кваліфікаційна комісія, на яку поширюється юрисдикція стосовно місцевих і апеляційних судів усіх видів юрисдикції.

Судді як носії владних повноважень є арбітрами з питань права. Для цього вони наділені спеціальним статусом, який випливає з класичної конструкції правового статусу особи і вирізняється особливостями приналежності цих посадових осіб до представників посадових осіб влади. Функція відправлення правосуддя передбачає особливу регламентування праці судді. У зв'язку з особливостями його правового статусу межі реалізації ними суб'єктивних і юридичних обов'язків відрізняються переважно завданнями і функціями, які вони виконують. Правовий статус судді визначається Конституцією України і спеціальними законами про судоустрій і статус суддів, про Вищу раду юстиції, про Конституційний Суд України. Складовими правового статусу судді традиційно вважають його права і обов'язки, гарантії діяльності та можливої службової відповідальності. У теоретичній правовій літературі здатність суб'єкта правопорушення самостійно відповідати за свої протиправні дії та нести юридичну відповідальність визначають через термін деліктоздатність. Зокрема, Ю. О. Денисов розкрив дві суттєві складові цього поняття а) здатність здійснювати правопорушення або бути їх суб'єктом; б) здатність особи відповідати за свої вчинки перед суспільством, оскільки саме вона характеризує ступінь соціальної зрілості індивідуума, коли вона може розуміти соціальні значення своїх дій і керувати ними у своїй поведінці [1, с. 91]. Ще одним елементом ефективності й незалежності судочинства є відповідальність судді та значення рішення для суспільства. Водночас постає питання: що робити, коли під час виконання своїх обов'язків суддя дає привід сумніватися в його професіоналізмі або моральності? Саме для цього і встановлено інститут відповідальності суддів, передусім дисциплінарної. Український законодавець (Закон України «Про судоустрій і статус суддів») визначає, що суддю можна притягнути до дисциплінарної відповідальності за таких підстав:

1) умисні або внаслідок недбалості:

– відмова в доступі до правосуддя (зокрема незаконна відмова в розгляді по суті позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги тощо)

або інше істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило учасниками судового процесу реалізацію наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків або призвело до порушення правил щодо юрисдикції або складу суду;

– незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору;

– порушення засад гласності й відкритості судового процесу;

– ігнорування засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;

– незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу;

– порушення правил щодо відводу (самовідводу);

2) безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення, несвоєчасне надання суддею копії судового рішення для її внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень;

3) допущення суддею поведінки, що ганьбить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема з питань моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу;

4) умисне або у зв'язку з очевидною недбалістю допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод;

5) розголошення суддею таємниці, що охороняється законом, у тому числі таємниці нарадчої кімнати, або інформації, що стала відомою судді під час розгляду справи в закритому судовому засіданні;

6) неповідомлення суддею Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, зокрема про звернення до нього учасників судового процесу чи інших осіб, включаючи осіб, уповноважених на виконання функцій держави, з приводу конкретних справ, що перебувають у провадженні судді, якщо таке звернення відбулося в інший, ніж передбачено процесуальним законодавством, спосіб упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про такий випадок;

7) неповідомлення або несвоєчасне інформування Ради суддів України про реальний чи потенційний конфлікт інтересів судді (крім випадків, коли конфлікт інтересів урегульовують у порядку, визначеному процесуальним законом);

8) втручання у процес здійснення правосуддя іншими суддями;

9) неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції;

10) зазначення в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завідомо неправдивих відомостей або умисне незазначення відомостей, передбачених законодавством;

11) використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ, або іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку;

12) допущення суддею недоброчесної поведінки, зокрема здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї, а також встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам, непідтвердження суддею законності джерела походження майна;

13) ненадання інформації або надання завідомо недостовірної інформації на законну вимогу члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та/або члена Вищої ради правосуддя;

14) непроходження курсу підвищення кваліфікації в Національній школі суддів України відповідно до направлення, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, або непроходження подальшого кваліфікаційного оцінювання для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді чи непідтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді за результатами цього кваліфікаційного оцінювання;

15) визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом;

16) неподання або несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків суддею в порядку, визначеному цим Законом;

17) подання у декларації родинних зв'язків судді завідомо недостовірних (у тому числі неповних) відомостей;

18) неподання або несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею в порядку, визначеному цим Законом;

19) декларування завідомо недостовірних (у тому числі неповних) тверджень у декларації доброчесності судді.

Також, відповідно до ч. 2 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», скасування або зміна судового рішення не передбачає дисциплінарну відповідальність судді, який брав участь у його ухваленні, крім випадків, коли скасоване або змінене рішення ухвалено внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків. Адже для виправлення помилок суду нижньої ланки та напрацювання єдиної судової практики створено апеляційну та касаційну інстанції.

Проблемним компонентом можливого застосування дисциплінарного стягнення відносно судді є строк, протягом якого, з моменту вчинення дисциплінарного проступку, до судді може бути застосовано дисциплінарне стягнення.

Дисциплінарним органам сьогодні слід керуватися фактично трьома редакціями Закону України «Про судоустрій і статус суддів»,

зокрема тим, що діяв до 28 березня 2015 року, до 30 вересня 2016 року і нинішнім.

Досить дискусійним є початок та закінчення вказаного строку, пов'язаного з можливим застосуванням такого дисциплінарного стягнення, як звільнення за порушення присяги судді та і взагалі можливість застосування зараз такого стягнення.

Якщо до 28 березня 2016 року для застосування стягнення у вигляді звільнення за порушення присяги судді жодні строки не поширювалися, то із зазначеної дати було встановлено обмеження терміну притягнення судді до відповідальності строком у три роки. З огляду на конституційну вимогу, передбачену ст. 58 Конституції України [2] про дію закону в часі, неоднозначним є підхід про початок перебігу такого строку, за який суддю можна було звільнити за порушення присяги, тим більше, що такого виду дисциплінарного стягнення зараз законодавець не передбачив.

Отже, під час розв'язання практичних проблем застосування чинного законодавства в межах вирішення питань щодо можливої відповідальності суддів слід ураховувати баланс інтересів учасників процесу, суддів і суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денисов Ю.А. Общая теория правонарушения и ответственности социологический и юридический аспекты) : монография / Ю.А. Денисов // – Л., Изд-во ЛГУ, 1983. – 142 с.

2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Мартиненко В. О. – голова Громадської ради при МВС України

АНАЛІЗ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Міжнародний день боротьби з корупцією відзначають щорічно за ініціативи ООН 9 грудня. Цього дня в 2003 році в мексиканському місті Меріда на політичній конференції високого рівня було відкрито для підписання Конвенцію ООН проти корупції, прийняту Генеральною асамблеєю 1 листопада 2003 року.

У цьому міжнародному договорі визначено заходи щодо запобігання корупції, покарання винних, а також механізми міжнародного співробітництва в боротьбі з нею. Документ зобов'язує країн-учасниць провадити політику щодо протидії корупції, схвалити відповідні закони й заснувати спеціальні органи для боротьби з цим явищем.

Відповідно до Конвенції ООН проти корупції та Конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію, корупція – це

зловживання державною владою для одержання вигоди в особистих цілях, в цілях третіх осіб і груп, а також численні форми незаконного привласнення публічних коштів для приватного використання. Крім того, до корупційних явищ належить і непотизм (кумівство, сімейність).

Слід звернути увагу на те, що важливою складовою діяльності із запобігання корупції в конкретному державному органі є виявлення корупційних ризиків у діяльності органу (правових, організаційних та інших факторів і причин, які породжують, заохочують (стимулюють) корупцію), їх повне усунення або мінімізація.

1. Серед таких ризиків, зокрема, наділення посадових осіб дискреційними повноваженнями – сукупністю прав та обов'язків державних органів та органів місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень.

Дискреційні повноваження мають такі ознаки:

1) дають змогу органу (особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) на власний розсуд оцінювати юридичний факт (фактичний склад), унаслідок чого можуть виникати, змінюватись або припинятись правовідносини;

2) надають можливість на власний розсуд обирати одну з декількох форм реагування на даний юридичний факт;

3) дають змогу органу (особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) на власний розсуд вибирати міру публічно-правового впливу щодо фізичних та юридичних осіб, його вид, розмір, спосіб реалізації;

4) передбачають можливість органу (особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) обрати форму реалізації своїх повноважень – видання нормативного або індивідуально-правового акта, вчинення (утримання від вчинення) адміністративної дії;

5) наділяють орган (особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) правом повністю або частково визначати порядок здійснення юридично значущих дій, у тому числі строк та послідовність їх здійснення;

6) надають можливість органу (особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) на власний розсуд визначати спосіб виконання управлінського рішення, у тому числі передавати виконання прийнятого рішення підлеглим особам, іншим державним органам та органам місцевого самоврядування, встановлювати строки і процедуру виконання.

Усунення такого ризику зазвичай потребує вдосконалення нормативно-правової бази, яка врегульовує діяльність відповідних посадових осіб.

2. Поширеним корупційним ризиком у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є неналежна організація роботи, яка виявляється у

створенні відповідних умов, що спонукають громадян вдаватися до корупційних дій. Передусім, це стосується сфери надання адміністративних послуг. Як приклад можна навести обмежений доступ до органу чи посадової особи, штучне створення черг, встановлення незручного для громадян графіку прийому, встановлення обов'язку надання додаткових, не передбачених законодавством документів, відсутність належних умов для перебування громадян в органі, відсутність інформації про процедуру надання послуги тощо. Усунення таких ризиків можливе шляхом ширшого використання інформаційно-комунікаційних технологій (запровадження електронної черги, попереднього запису телефоном чи через електронну скриньку), встановлення зручного для громадян графіку роботи, наявність інформаційних стендів та поширення інформації про порядок надання послуг у засобах масової інформації, забезпечення належних побутових умов для відвідувачів, забезпечення вільного доступу до необхідних бланків тощо.

3. Істотним корупційним ризиком є недоброчесність поведінки службових та посадових осіб. Етично-психологічні аспекти та соціально-правові фактори суттєво впливають на сумлінність осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, під час виконання останніми посадових обов'язків, оскільки службовець завжди приймає рішення, передусім, на підставі власного досвіду, психологічного ставлення до виконуваної роботи, а також ґрунтуючись на особистих переконаннях і персональному соціально-матеріальному становищі.

На сьогодні правила поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, визначені Законом України «Про правила етичної поведінки». Цей нормативно-правовий акт є правовою основою для кодексів чи стандартів поведінки. Такі кодекси вже наявні в низці органів. Для державних службовців діють Загальні правила поведінки, затверджені наказом Головного управління державної служби України від 4 серпня 2010 року № 214.

Керівники мають демонструвати й заохочувати етичну поведінку, зокрема шляхом створення адекватних умов роботи, надання дієвої оцінки показників роботи.

Умови публічної служби та робота з кадрами також мають стимулювати етичну поведінку (умови прийняття на роботу, перспективи просування по службі, можливості підвищення кваліфікації, адекватна оплата праці та політика у сфері роботи з кадрами).

4. Аналізуючи корупційні ризики в діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, слід звернути увагу на відсутність контролю з боку керівництва.

З метою недопущення (запобігання) виникнення такого корупційного ризику контроль з боку безпосереднього керівництва має здійснюватись:

– систематично, тобто мати регулярний характер, або постійно;

– усебічно, тобто якомога більше охоплювати всі питання та напрями роботи;

– шляхом перевірки не лише тих службовців, які мають недостатні результати роботи, а й тих, які мають добрі результати;

– об'єктивно, тобто виключати упередженість;

– гласно (результати контролю мають бути відомі тим особам, які підлягали контролю);

– результативно (дієво), тобто залежно від результатів контролю має бути вжито відповідних заходів.

Також для запобігання виникненню цього ризику необхідним є такий обов'язковий захід, як надання безпосереднім керівництвом державним службовцям практичної допомоги в реалізації поставлених завдань.

У найкращому випадку контроль з боку керівництва має містити всі перераховані категорії, що надасть можливість усунути умови для виникнення інших корупційних ризиків.

Як корупційний ризик необхідно розглядати й конфлікт інтересів.

Також рекомендованим інструментом запобігання корупції є визначення переліку посад з підвищеним корупційним ризиком, тобто тих, характер повноважень яких створює вищу, порівняно з іншими, загрозу вчинення корупційних правопорушень.

Йдеться, передусім, про посади, перебування на яких передбачає реалізацію повноважень з надання адміністративних послуг, проведення конкурсних процедур, здійснення контролю чи нагляду тощо.

Метою виокремлення згаданих посад є приділення особливої уваги до осіб, які їх обіймають, більш активного їх залучення до реалізації антикорупційних заходів.

Загалом усунення корупційних ризиків у діяльності державних службовців мінімізує можливість порушення ними законодавства, позитивно вплине на покращення роботи державних органів та органів місцевого самоврядування, сприятиме підвищенню їх авторитету.

Орлов Ю. Ю. – головний науковий співробітник відділу організації наукової роботи Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ВИМІР

Корупція є складним соціальним явищем, що потребує комплексного вивчення на міждисциплінарному рівні – на межі правової та економічної наук, політології, етики, соціології. Крім того, корупція як соціальний феномен виникає внаслідок процесів самоорганізації в соціально-правових системах, які характеризуються складністю та динамічністю.

Отже, підґрунтям вивчення корупції та методів протидії їй може бути трансдисциплінарна філософська парадигма з актуальними прогностичними та праксеологічними додатками. Цією парадигмою буде, зокрема, синергетика – новітній міждисциплінарний напрям науки,

що вивчає загальні закономірності явищ і процесів у складних нерівноважних системах.

Очевидно, що корупція негативно впливає на систему суспільних відносин, які регулює право. Тому спершу доцільно проаналізувати синергетичну інтерпретацію структури елементів правової системи.

Дослідження, проведені автором упродовж 2011–2013 років [1; 2], доводять, що всі елементи правової системи: нормативний (система правових актів), організаційний (система елементів державного механізму), ідеологічний (правосвідомість, правова наука) – містять фрактальні структури. Зазвичай вони мають дендритну[1] побудову та функціональний зміст[2].

Зазначені елементи правової системи формуються в процесі самоорганізації суспільних відносин, їм притаманні такі риси:

– самоподібність структур, сформованих на різних рівнях (у різних масштабах);

– пов'язаність структур і їх «каскадна вкладеність» (менша в більшу);

– наявність єдиного механізму формування структур на різних рівнях, що зумовлена єдиною системоутворювальною закономірністю;

– об'єктивний характер цього механізму, який реалізується через діяльність людей, проте визначений об'єктивними умовами незалежно від їхньої волі.

Оскільки формування правової системи ґрунтується безпосередньо на суспільних відносинах, правомірно вважати, що фрактальна структура елементів правової системи є відображенням фрактальної структури відповідних елементів системи суспільних відносин.

Водночас між суспільними відносинами та правовою системою наявний зворотний зв'язок, який полягає в тому, що правова система, сформована чинними нині суспільними відносинами, починає впливати на них як зовнішній регулятивний фактор. Таким чином, мегасистема «право – суспільні відносини» завдяки такому зворотному зв'язку врівноважується, стабілізується, переходячи в порівняно стійкий стан-аттрактор.

У цьому стані суспільні відносини відповідають чинним нормам матеріального і процесуального права, а також нормативно встановленій системі соціального управління. Їхня фрактальна структура відповідає[3] структурі елементів правової системи. Цю структуру суспільних відносин будемо надалі умовно називати *«нормальною» структурою*.

---

[1] Від грец. дЭндспн – дерево.

[2] За винятком деяких правових підсистем (правовідносини, індивідуально-правові акти тощо), стохастичні процеси самоорганізації в яких, вочевидь, зумовлюють фрактальні утворення іншого виду (наприклад, мережеві структури), які потребують окремого дослідження.

[3] Ця відповідність не є однозначною. Ідеться лише про відповідність топології фрактальних структур.

На суспільні відносини, крім правових факторів, впливають також інші детермінанти: економічні, політичні, технологічні, культурні, моральні. Їхній вплив відбувається через механізми самоорганізації, тому структура суспільних відносин, яку вони формують, є знову-таки фрактальною. Наочними прикладами можуть бути дендритна структура суспільних інституцій, функціональних (економічних) утворень або мережева структура міжособистісних комунікацій[1].

Уявімо, що система суспільних відносин перебуває у відносно стійкому стані, урегульованому правом, і на неї починають впливати неправові фактори. Якщо ці фактори приводять до формування в цій системі фрактальних структур, антагоністичних[2] сформованим раніше, то рівновага в ній порушиться – і система суспільних відносин переходить зі стійкого стану-аттрактора до нерівноважного стану. Якщо вплив неправових факторів перевищить певний енергетичний поріг, система суспільних відносин почне трансформуватися. Її фрактальна структура, сформована під впливом права, і така, що відповідає структурі правової системи, почне зазнавати спотворень. Неправові фактори будуть намагатися структурувати суспільні відносини інакше – відповідно до власної фрактальної структури.

Таким чином, у системі суспільних відносин відбувається «накладення» двох або більше фрактальних структур, яке призводить до утворення спотворень в їхній «нормальній» структурі, що формується чинною нині правовою системою. Сутність цих локальних спотворень полягає в тому, що зазначені суспільні відносини можуть вийти за межі «правового поля», зокрема набути властивостей правопорушень. Ці суспільні відносини, з точки зору юридичної науки, стає протиправним, а з точки зору синергетики – набуває ознаки хаотичності як в структурному (дезорганізація врегульованих правом суспільних відносин), так і в функціональному (непередбачуваність індивідуальної поведінки) аспектах.

Подальший розвиток ситуації можливий за одним із двох сценаріїв: або розвиток «чужорідної» фрактальної структури долають правовими засобами й устрій системи суспільних відносин зберігає status quo, або еволюція «чужорідної» структури долає спротив правових факторів і трансформує систему суспільних відносин, спотворюючи її вихідний, «нормальний» фрактал.

Закони самоорганізації є універсальними для всіх типів складних систем незалежно від їхньої фізичної сутності. Тому під час дослідження

---

[1] Наочною ілюстрацією структури міжособистісних комунікацій є соціальні мережі в Інтернеті.

[2] Антагонізм між різними фрактальними структурами може полягати в несумісності топології фракталів (наприклад, суспільні відносини, що виникли поза межами «правового поля», логічно вважати такими, що органічно не вписуються в їхню «нормальну» структуру) або у відсутності загальної для елементів різних фрактальних структур резонансної частоти (тоді дія неправових чинників пригнічує дію правових або ж навпаки, залежно від того, які з них мають більшу потенційну енергію) тощо.

самоорганізаційних процесів у соціально-правових системах доречно провести аналогію з *біологічними організмами* як найнаближенішими до них за складністю. Оскільки феномен самоорганізації належить до предмета метаонтології, наведена аналогія не призведе до порушень наукової коректності, необхідної для отримання об'єктивних результатів.

Ще в XVII столітті схожість законів функціонування державно-правових явищ і біологічних організмів підмітив Томас Гоббс. Його видатний трактат «Левіафан, або матерія, форма і влада держави церковної та цивільної» [3], у якому англійський філософ намагається інтерпретувати державно-правовий механізм як величезний складний організм, подібний до біологічного, а державні інститути розглядати як його органи – досі не втрачає актуальності в колах наукової спільноти. За зовнішньою схожістю процесів функціонування та еволюції біологічних і соціально-правових систем, яку виявив Т. Гоббс, прихована їхня глибока онтологічна єдність, свідченням чого є універсальні закономірності, установлені новітньою теорією самоорганізації складних систем.

Відомо, що біологічні тканини формуються шляхом самоорганізації, під час якої утворюються біологічні фрактальні структури (наприклад, кровоносна, нервова, лімфатична системи мають виражену дендритну форму). Такі конструкції умовно порівняти з «нормальною» структурою в системі суспільних відносин, яку визначає правова система.

Однак процес формування біологічних структур, як і соціально-правових, може змінюватися під впливом деяких зовнішніх чинників – травматичної, інфікувальної, алергічної, токсичної, канцерогенної або іншої дії. З усіх зовнішніх чинників, що впливають на біологічну систему, найбільш подібними до соціотрансформувальних факторів є *канцерогени*, до яких належать деякі хімічні речовини й випромінювання. По-перше, канцерогенні речовини часто мають ендогенне походження. Як і неправові чинники, що впливають на суспільні відносини, вони виникають усередині системи в процесі її функціонування, тобто безпосередньо пов'язані з процесами самоорганізації. По-друге, хвороба, спричинена канцерогеном, є осередковою, подібно до особливостей формування організованих злочинних угруповань у соціумі. По-третє, дія канцерогенів призводить до розвитку в організмі альтернативних фрактальних структур, так само, як і дія неправових чинників у соціумі призводить до формування суспільних відносин не правового походження з фрактальною структурою (зокрема протиправного характеру).

До факторів неправового походження належать економічні й політичні інтереси індивідуумів, які, крім соціально корисних структур (система державного управління, система економічних відносин тощо), спричиняють і таке протиправне явище, як *корупція*, що є предметом нашого дослідження.

Порівняння корупції з «раковим захворюванням соціуму» давно відоме й є зрозумілим на інтуїтивному рівні. Водночас синергетика

пояснює цю аналогію на рівня глибокої онтологічної єдності, що є наслідком дії універсальних законів самоорганізації природи.

Як системне утворення розвинута корупція зазвичай має фрактальну структуру дендритного типу, що визначається ієрархічною системою стягування та розподілу предметів хабара (грошей, матеріальних цінностей, послуг та інших майнових вигід) у формі поборів тощо.

Така структура вибудовується в процесі самоорганізації корупційної діяльності, причому корупційна «субординація» відповідає субординації легальній. На вищому рівні корупційної «драбини» перебуває, переважно, високопосадовець, на нижчому рівні – підпорядковані їй посадові особи, теж наділені владними повноваженнями, які безпосередньо спілкуються з хабародавцями. Корупціонер вимушений ділитися з начальником, оскільки начальник має можливості позбавити його джерела додаткового доходу. Таким чином, системна корупція «вбудовується» в механізм держави.

«Корупційний фрактал» суспільних відносин «накладається» на їхню «нормальну» структуру, спотворюючи її (так само, як ракова пухлина деформує здорову фрактальну структуру біологічних тканин), призводить до хаотизації суспільних відносин. Що розвинутішою є корупційна система, то пригнобленішими є функції державного механізму.

Хаотизація врегульованих правом суспільних відносин, спричинена корупцією, впливає на правову систему суспільства: органи виконавчої, законодавчої й судової влади належно не функціонують, система права не виконує функцій регулювання суспільних відносин, правовідносини підміняють неправовими зв'язками, у буденній правосвідомості спотворюються уявлення про належну поведінку.

В Україні новітнє «корупційне» структурування суспільних відносин відбувалося в умовах деформованих державних, політичних, громадських й економічних структур, що розклалися [4], тобто в умовах суспільного хаосу. У «хаотизованій» системі формування структур відбувається простіше позицій енергоємності процесу (оскільки немає потреби в додаткових затратах енергії на попереднє руйнування наявних структурних утворень), отже, імовірність будь-якого спонтанного структурування, що спричинена поточними флуктуаціями, підвищується.

Таким чином, в точці біфуркації (початок 1990-х років) корупції в Україні можна було б не допустити, залучивши фактори альтернативної структуризації – оптимізацію чисельності держапарату, підвищення посадових окладів, посилення виконавської дисципліни, активізування правоохоронної практики тощо. Нині комплекс таких заходів уже не може забезпечити очікуваних результатів, оскільки подолання сучасної корупційної соціальної «пухлини» передбачає необхідність не лише вибудовування альтернативних управлінських структур, вільних від корупції, а й демонтажу сталих корупційних зв'язків.

Зазначений демонтаж потребує застосування:

– на першому етапі – радикальних («хірургічних») заходів: люстрації чиновників, скорочення корупціогенних посад, позбавлення чиновників корупціогенних повноважень, якісного вдосконалення

правоохоронної практики (зокрема, створення спеціалізованих антикорупційних правоохоронних структур, запровадження нових процедур, наприклад, здійснення кримінологічного аналізу декларацій чиновників), усунення економічних умов для корупції, формування механізмів громадського контролю, здійснення показових судових процесів, залучення можливостей засобів масової інформації тощо;

– на другому етапі – тривалої системної реабілітаційної та профілактичної роботи, до проведення якої мають бути залучені церква, установи культури й освіти, а також структури громадянського суспільства (політичні партії, рухи, громадські організації та об'єднання, профспілки, трудові колективи, засоби масової інформації).

Такі самі закономірності можна спостерігати й під час лікування ракових пухлин, коли ліки, що засвідчили ефективність у лікуванні «первинного» онкозахворювання, будуть неефективними для лікування повторного раку. Лікування раку не допускає тривалих перерв чи відпочинку, профілактику слід здійснювати протягом усього життя. Ця закономірність властива й корупційним «захворюванням» соціуму.

Ракові клітини безконтрольно діляться і мають властивість інвазії в прилеглі тканини. Аналогічний самоорганізаційний механізм працює, коли корупціонер залучає до корупційних схем інших посадових осіб, які потім «рекрутують» наступних. Цей процес розвивається за експоненціальним законом і, за відсутності протидії, за надзвичайно стислий (у масштабах соціальної історії) проміжок часу здатний охопити всю систему державного управління.

Злоякісна пухлина, що розростається в геометричній прогресії, без лікування зазвичай призводить до швидкої смерті організму. Так само безконтрольна корупція, що стрімко розвивається, здатна призвести до критичного ослаблення механізму держави, за якого він уже не зможе виконувати свої функції. Отже, якщо в найближчому майбутньому не буде розроблено й реалізовано інноваційні заходи з протидії корупції, це неминуче спричинить *швидке руйнування державного механізму України*.

У разі хірургічного видалення злоякісної пухлини в організмі залишаються метастази, що поширюються навіть у віддалені органи. Усю сукупність метастаз надзвичайно складно виявити й видалити операційним шляхом. Так само протидія корупції шляхом послідовного поступового «вилучення окремих елементів» з корупційних схем із застосуванням правоохоронних органів і системи правосуддя здатна обмежити корупцію й утримувати її в певних межах, *але принципово не спроможна викоренити її*. Під час лікування раку цілком виліковуються лише «слабкі» клітини на периферії, а «сильні» клітини в центрі пухлини, що розвиваються за браку кисню, зберігаються, оскільки ліки в них проникають погано; вони дають початок новим злоякісним утворенням. Так само корупційну діяльність чиновників, які перебувають на високих щаблях корупційної ієрархії, правоохоронцям складніше задокументувати, оскільки передавання предмета хабара відбувається, зазвичай, за відсутності конфлікту між сторонами. У разі розкриття корупційних схем причетних до них високо посадовців, виявляють

останніми, згодом вони організовують нову ієрархічну систему корупційних зв'язків.

В організмі, що не долікувався, нове злоякісне утворення формується за прискореною схемою, оскільки: 1) онкоклітини, що вижили і пройшли «випробування» медикаментами, є живучішими, ніж їх попередники; 2) вони виділяють сильну ракову інтоксикацію, яка пригнічує захисну функцію організму.

Аналогічне явище можна спостерігати в суспільстві, у якому протидію корупції здійснюють на рівні кампанійщини, її хронічно не доводять до кінця. Корупція прискореними темпами охоплює все нові й нові сфери суспільного життя. Водночас «метастази» корупції поширюються на посадових осіб органів, покликаних протидіяти їй, послаблюючи тим самим «імунну систему» суспільства. Отже, боротьба з корупцією перетворюється на імітацію протидії їй без будь-якого суттєвого поліпшення ситуації. Виявляють і документують, зазвичай, корупціонерів-одинаків, не залучених до корупційних схем.

Цілком «занедбаною» є ситуація, коли корупція в правоохоронних і судових органах стає системною, охоплює службові відносини, стаючи їх складником і часто підмінюючи ці відносини. Тоді вимоги нормативно-правових документів, субординації, професійну правосвідомість підмінюють неписаними «правилами гри», спрямованими на збереження та розвиток корупційних схем. Правоохоронні й судові органи починають покривати корупційні структури. Поширеним стає системне вимагання щодо суб'єктів господарювання. Діяльність з виявлення та документування корупції стосується виключно чиновників-корупціонерів, які не бажають бути втягнутими в корупційні схеми й ділитися незаконними доходами з керівництвом.

Таким чином, правоохоронні органи замість протидії корупції в державних структурах об'єктивно починають виконувати функцію *каталізатора корупційних процесів у суспільстві*.

Оскільки корупція як явище соціальне спричинене дією неправових (політичних, економічних, моральних) чинників, то й для протидії їй недостатньо лише правових заходів.

У соціумі формуються настрої агресивного неприйняття корупції, а спротив їй переходить на *політичний* рівень, набуваючи дедалі гостріших і безкомпромісних форм. Розпочато процес люстрації чиновників, створено державні антикорупційні структури, сформовано громадські антикорупційні організації, запроваджено електронне декларування статків депутатами й чиновниками. Політичний «струс» має стати болісним, але дієвим засобом оздоровлення сфери державного управління загалом.

Водночас слід ураховувати, що, позбавляючись посади, корупціонер втрачає джерело незаконних доходів. Тому він використовує всі можливості для того, щоб «зберегти» посаду, а в разі звільнення швидко поновитися в будь-якій державній установі, навіть на роботу не за фахом. Ця особливість індивідуальної поведінки є однією з ознак причетності особи до корупційних дій.

Крім того, слід усунути *економічні* причини корупції шляхом підвищення рівня життя людей, заробітної плати державних чиновників з одночасним скороченням їх кількості та посиленням персональної відповідальності за прийняття рішень. Необхідно формувати умови, за яких брати хабарі стало б невигідно. Водночас слід ужити комплекс заходів з підвищення престижності професії державного чиновника, утвердження його соціального статусу.

Також необхідно залучати фактори *морально-виховного* впливу, передусім, на етапі «післяопераційної» профілактики корупції.

З праксеологічної позиції для сучасної України найважливим є вирішення питання методів *викорінення корупції* з життя суспільства. З огляду на онтологічну спільність самоорганізаційних процесів у системах різної складності, логічно припустити подібність методологічних аспектів виконання відповідних завдань. Тому корисною вважаємо екстраполяцію найефективніших методів лікування раку на соціальну систему.

Усі експериментальні методи лікування ракових пухлин можна розділити на дві групи: 1) інтенсивний вплив на ракові клітини з метою їх знищення; 2) поміщення ракових клітин у несприятливі умови, що поступово призводять до їх загибелі. У контексті нашого дослідження привертає увагу друга група методів. До них, зокрема, належать генна терапія, ангіостатична терапія, використання анаеробних бактерій, вакцинація.

Метод генної терапії застосовують щодо людей, генетично схильних до злоякісних пухлин. Вона полягає у введенні в пухлину генів, що змушують ракові клітини гинути або перешкоджають їх розмноження. У сфері протидії корупції цей метод трансформується в упровадження правоохоронців, які працюють під прикриттям, у корупційні схеми з метою їх руйнування «зсередини» та документування злочинних дій.

Метод ангіостатичної терапії полягає у введенні в пухлину ліків, що заважають утворенню в ній капілярів, унаслідок чого ракові клітини гинуть без доступу кисню.

Цей метод відповідає, зокрема, провадженню антикорупційної експертизи нормативно-правових актів на стадії їх розроблення та прийняття. Нормативно визначені процедури мають мінімізувати дискрецію чиновників і запобігати створенню умов для отримання ними хабарів. Цій меті може слугувати й система заохочень порядних державних службовців.

Для знищення центральної частини пухлини, що позбавлена кисню, використовують анаеробні бактерії оскільки ліки туди проникають погано. Такий метод аналогічний агентурній розробці чиновників, які перебувають на вершині корупційних «пірамід», оскільки звичайні методи оперативного документування корупційних дій у цьому разі незастосовні. Складність здійснення зазначених заходів компенсується їхньою результативністю, оскільки нейтралізація базової ланки «корупційного фрактала» є умовою ефективності подальшої оперативної розробки його «метастаз».

Вакцинація полягає у введенні хворому антигенного матеріалу (вірусоподібних часток без вірусної ДНК, отриманих за допомогою генної інженерії), щоб сформувати імунітет до хвороби, що запобігає її появі або ж послаблює наслідки.

«Прищеплювати» державний механізм України від корупції шляхом здійснення профілактичних заходів уже, очевидно, запізно, оскільки ця соціальна хвороба давно подолала латентний період свого розвитку та значно еволюціонувала. Водночас вакцинація – це «тренування» імунної системи організму. Тому здатність правоохоронних органів протидіяти виявам корупції безпосередньо залежить від напрацювань правоохоронної практики, що формує рівень професіоналізму оперативних працівників. Порівняно незначна застосовність на практиці статті 168 Кримінального кодексу УРСР («хабарництво») і, як наслідок, брак напрацьованих правоохоронних методик передували процесам лавиноподібного зростання рівня корупції в Україні.

Крім того, функцію «соціальної вакцинації» від корупції на етапі реабілітації суспільства може виконувати практика декларування чиновниками своїх доходів. Фінансові декларації, зважаючи на публічність управлінської діяльності посадовців, мають бути відкритими не лише для правоохоронних органів, а й для суспільства. У вільному доступі має бути також інформація про чиновників, які вчинили корупційні правопорушення.

Часто рак спричинений стресом, який розуміють як реакцію організму на зовнішній вплив, унаслідок якої він зберігає цілісність, зазнаючи будь-яких трансформацій внутрішнього середовища, будь-яких змін гомеостазу [5, с. 125]. Для лікування в такий спосіб детермінованої хвороби можливим є застосування принципу Парацельса – *similia similibus curentur* («подібне лікуй подібним»). Тобто змінений стресом гомеостаз можна повернути в «нормальний» стан, лише піддавши організм черговому стресу.

Такий метод лікування раку полягає в дії на організм стресогенного чинника, що створюють зазвичай у медикаментозний спосіб. Здорові й ракові клітини опиняються в умовах протистояння «спільному ворогу» – стресогенному чиннику, унаслідок чого ракові клітини починають трансформуватися в здорові, а пухлина починає реструктуруватися, у ній формуються фрактальні утворення, що відповідають структурі здорової тканини.

Очевидно, системна корупція в Україні в її сучасних формах була спричинена соціальним стресом, сутність якого полягає в революційній трансформації права власності й формуванні ринкових відносин на початку 1990-х років. Соціальним «антистресом», що об’єктивно сприяє придушенню корупції, стали глибокі зміни в суспільних відносинах під випливом проблем, актуальних для всіх членів суспільства – Революції гідності та тривалої антитерористичної операції на Донбасі. За цих умов корупційні механізми тимчасово призупинилися, оскільки соціальний стрес сприяє ліквідації об’єктивних умов для корупції та руйнуванню корупційних зв’язків, що склалися. Перед кожним чиновником-

корупціонером проблема виживання постає на новому рівні, постає потреба переглянути систему цінностей, визначення нових пріоритетів у своїй діяльності. Така ситуація донедавна зберігалася, проте опікування проблемами України з боку Заходу, що не сприяє посиленню відповідальності держави, і недостатня активність громадянського суспільства, на жаль, призводять до відродження системи корупційних зв'язків в нашій державі.

Для сучасної України «стресогенним» чинником, що сприяв би пригнобленню корупції, має стати суттєва лібералізація економіки: розширення свободи економічної діяльності, повне зняття політичних, юридичних й адміністративних обмежень приватної ініціативи. Цьому, зокрема, має сприяти розвиток політичних та економічних відносин України з країнами Європейського Союзу в межах асоціації. У нових умовах рішення, які приймають чиновники, мають бути обмежені питаннями створення та підтримання конкурентного середовища, простої й дешевої процедури заснування нових приватних підприємств, стимулювання середнього й малого бізнесу, доступності цивільного судочинства тощо. Кількість важелів адміністративного впливу на підприємницьку діяльність слід мінімізувати. Це має стати передумовою посилення відповідальності й ефективності власників, формування в Україні громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Орлов Ю. Ю. Деякі закономірності самоорганізації в соціально-правових системах (на прикладі корупції) / Ю. Ю. Орлов // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 3 (88). – С. 3–24.

2. Орлов Ю. Ю. Фрактальні властивості права / Ю. Ю. Орлов // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 1 (74). – С. 11–22.

3. Гоббс Т. Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского [Электронный ресурс] / Т. Гоббс. – Режим доступу: http://lib.ru/FILOSOF/GOBBS/leviafan.txt. – Загл. с экрана.

4. Мейс Д. Українська клептократія [Електронний ресурс] / Д. Мейс // Політологія посткомунізму: політичний аналіз посткомуністичних суспільств / [З. Бжезінський, Я. Бжезінський, Є. Бистицький та ін. ; заг. ред. Є. Бистрицький, В. Полохало, С. Макеєв, О. Дергачов]. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/polpost/pp.htm. – Назва з екрана.

5. Шевченко В. А. Универсальный природный цикл. Общая информационно-энтропийная концепция развивающихся систем (качественный аспект) / В. А. Шевченко. – Киев : Вища шк., 1992. – 171 с.

Прилипко С. М. – член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

ПРИСЯГА СУДДІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ

Певна кількість правників, а також Венеціанська Комісія неодноразово негативно оцінювали поняття «порушення присяги» як підставу для звільнення суддів із посади. Порушення присяги є досить нечітким поняттям, щоб бути стандартом для звільнення. В окремих країнах судді, призначені на посаду вперше, присягу взагалі не складають. Суспільство їм довіряє, оскільки «порушення присяги» перетворилося на оцінне поняття, а суддю можна звільнити за будь-який протиправний дисциплінарний і аморальний вчинок. Цього не можна допускати у правовій державі, де діє принцип верховенства права.

Перш ніж визначити основні ознаки порушення присяги, слід з'ясувати, навіщо існують суди та судді, проаналізувавши їх роль у суспільстві. Якщо б у суспільстві люди були справедливими, судді пішли б на відпочинок (афоризми древніх).

Кожен фахівець виконує в суспільстві свою роль (інженер, слюсар, вчитель, пілот, водій тощо). Але далеко не усі складають присягу. Присягу складають Президент України, народні депутати України, судді, члени Вищої ради юстиції, державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, особи начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, прокурори, працівники правоохоронних органів, поліцейські, службовці податкової міліції, службовці митних органів, службовці Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, службовці цивільного захисту.

Серед низки професіоналів суддя відіграє в суспільстві й державі надзвичайно важливу роль у розбудові правової та демократичної держави, де повинна панувати справедливість і правова визначеність. Головною справедливою особою має бути суддя. Але виносити свої судження про справедливий вирок (вчинок) чи несправедливий дуже складно і не завжди уявляється можливим. Держави різняться звичаями, законами, правовими та моральними устоями різних представників соціальних груп. Тому далеко не завжди можна дати однозначну відповідь на такі питання. Ось чому потрібен суд і суддя, який передусім був би справедливим. А якщо законодавець запровадив таку підставу для звільнення суддів, як порушення присяги, то слід визначити її ознаки, критерії, щоб не допускати порушень принципу законності.

Присяга – це офіційне урочисте зобов'язання, що береться з нагоди отримання певних особливо відповідальних обов'язків чи вступу в особливий соціальний стан. У присязі поєднуються правові та

моральні соціальні нормативи. Вона може закріплюватися як звичаями, традиціями, так і правовими актами. Це осучаснена форма клятви. Присягу складають публічно. Складання присяги передбачає всіх і кожного взяти звіт із того, хто присягнув на її дотримання. Порушення присяги тягне за собою різні види соціальної відповідальності.

Що стосується присяги суддів, то про неї йдеться передусім у ст. 126 Конституції України. Присяга значиться серед інших підстав для звільнення суддів з посад. Суддя складає присягу під час урочистої церемонії у присутності Президента України. До участі в церемонії запрошуються Голова Верховного Суду України, Голова Ради суддів України, Голова Вищої ради юстиції та голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Текст присяги підписується суддею і зберігається в його суддівському досьє. Зі змісту присяги випливає, що суддя фактично зобов'язується належним чином виконувати свої обов'язки і дотримуватись моральних вимог, які існують у суспільстві і яких дотримуються багато громадян України, не приймаючи жодної присяги. Але це зобов'язання лунає в урочистій обстановці, публічно, тобто прилюдно. Така урочистість, на нашу думку, є основною складовою усієї процедури складання присяги. Хто знає, наприклад, які зобов'язання бере на себе за трудовим договором інженер-будівельник такого важливого об'єкта, як метро? Ніхто, окрім керівника, якому він підпорядковується. А він виконує свої обов'язки таким самим чином уважно, з дотриманням складних правил з охорони праці й техніки безпеки. Він працює мовчки, без урочистості, і не дай боже йому зробити якусь помилку. Або, наприклад, пілот, виконуючи пілотування, відповідає за життя сотень людей пасажирів, за порушення правил техніки безпеки. Їх обов'язки окресленні конкретно, чітко.

Водночас зазначимо, що у Європейській хартії про закон «Про статус суддів» навіть не йдеться про присягу. У Хартії визначено, що вона складається з положень, здатних найкращим чином гарантувати кожній людині в разі звернення до суду розраховувати на справедливість, компетентність, незалежність, безсторонність. Її положення спрямовані на підвищення рівня гарантій у різних європейських державах. До національних законів не можуть вноситися зміни, спрямовані на зниження рівня гарантій, які вже досягнуті у відповідних країнах.

У правовій літературі активно критикують неоднозначність поняття «порушення присяги», що слугує підставою для звільнення судді Венеціанська комісія запропонувала поняття «порушення присяги» замінити фразою «вчинення правопорушення, несумісного з подальшим виконанням обов'язків судді».

Венеціанська комісія неодноразово вказувала на те, що порушення присяги в судді є занадто нечітким поняттям, щоб бути стандартом для звільнення суддів з посад. Нещодавно у своєму рішенні у справі «Олександр Волков проти України» (9 січня 2013 року, скарга № 21722/11) Європейський суд з прав людини також висловив занепокоєння у зв'язку з використанням порушення присяги як підстави

для звільнення суддів з посад, а також можливістю занадто широкого і неточного тлумачення.

Поняття «порушення присяги» – є оцінним. Окремі фахівці (В. І. Царенко та Ю. Б. Басараб) також обґрунтовують, що це поняття є нечітким і абстрактним. Така ситуація спричиняє невизначеності. Досить складно, а інколи й неможливо, розмежувати порушення присяги від будь-якого іншого правопорушення суб'єктів присяги. Деякі ознаки присяги вже викристалізовані в судовій практиці. Порушення присяги судді передбачає:

– учинення дій, що ганьблять звання судді та можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості й незалежності, у чесності та непідкупності судових органів;

– незаконне отримання матеріальних благ або здійснення витрат, що перевищують доходи такого судді та членів його сім'ї;

– умисне затягування строків розгляду справи понад терміни, встановлені законом;

– порушення морально-етичних принципів поведінки судді.

Вища рада юстиції України внаслідок відсутності у законодавстві чітких ознак «присяги» кваліфікує різні дії як порушення присяги. Окремі подання є сумнівними з огляду на доцільність звільнення за ці дії. Так, наприклад, Роман Куйбіда і Максим Середа у своїй цікавій і змістовній праці «Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні: проблеми законодавства і практики» присвятили розділ звільненню за порушення присяги. Вони підкреслили, що у попередній редакції Закону України «Про вищу раду юстиції» (абз. 2 ч. 2 ст. 32) порушенням присяги визначали, зокрема, як учинення дій, що ганьблять звання судді та можуть викликати сумніви щодо його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності судових органів. Вища рада юстиції України на цій підставі кваліфікувала систематичне вчинення дій, що є підставою для дисциплінарної відповідальності.

Безперечно, під час визначення сутності присяги судді треба ґрунтуватися на позиції Європейського суду з прав людини, а саме:

– слід надати гарантії в разі звільнення судді з посади за порушення присяги;

– до складу Вищої ради юстиції (або правосуддя) України має входити більшість суддів, призначених власне суддями (не Президент чи Парламент);

– передбачити процедурні гарантії забезпечення прав судді, зокрема його процедурної незалежності, під час провадження процедури звільнення судді за порушення присяги.

Відсутність у законодавстві будь-яких процесуальних гарантій для справедливого застосування норм матеріального права, які передбачають таку підставу для припинення роботи судді як порушення присяги приводить до необґрунтованого звільнення. Це, відповідно, свідчить про відсутність належних гарантій «від свавілля». Суд запропонував у Законі України «Про вищу раду юстиції» передбачити процедури гарантій прав судді, зокрема його процесуальної

незалежності, при провадженні процедури звільнення судді за порушення присяги.

Судді мають виключні повноваження щодо здійснення правосуддя. Потреба в провадженні правосуддя зумовлена наявністю конфліктів у суспільстві та прагненням держави захистити від будь-яких посягань на встановлений нею порядок, суспільні відносини, що мають підвищену цінність. До них, передусім, належить реалізація загальнолюдських цінностей – захист життя, здоров'я, честі й гідності особистості, забезпечення громадянських, політичних та інших прав людини, утілення в життя принципів законності, правопорядку, справедливості.

Судовий захист прав громадян має, безперечно, переваги порівняно з іншими формами захисту, зокрема адміністративними, бо судова процедура є найбільш демократичною і оптимальною. Вона містить максимальну кількість гарантій прав особи зі справедливого вирішення юридично значущих справ. Судовий порядок має значні переваги, адже судочинство детально врегульоване й забезпечується можливістю оскарження та перегляду содового рішення.

Водночас суддя за межами мантії залишається людиною, яка має власні «слабкості». Приведення судді до присяги не означає, що суддя повинен перетворитися на іншу особистість. Він так як і інші особи може страждати, кохати, переживати, помилятися. Але він не може вийти за межі передбачених стандартів.

Назріла необхідність чітко визначити ознаки правопорушень судді, за які його можна звільнити за порушення присяги. Не можна звільняти в разі скасування рішення суду апеляційною інстанцією, не можна звільняти за виправдувальні вироки, процесуальні помилки і інші дії за відсутності умислу. Про це також ідеться в рекомендації Комітету міністрів Ради Європи, у якій передбачено, що судді не повинні нести особисту відповідальність за випадки, коли їхні рішення були скасовані або змінені в процесі апеляційного розгляду.

Присяга передбачає, що суддя публічно бере на себе зобов'язання служити закону, і головне з дотриманням процедури урочистості. Якщо інший фахівець приймає на себе виконання серйозних і складних обов'язків, то про ці обов'язки знає лише працівник, якому він підпорядковується, а суддя про свої обов'язки бути справедливим, чесним тощо зобов'язуються перед народом України.

Щоб порушення було кваліфікованим як порушення присяги, воно має бути більш тяжким і суттєвим, ніж порушення законодавства, яке може бути підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Треба обов'язково обґрунтовувати, чому саме порушення визнається не як дисциплінарний проступок, а порушення присяги, у чому полягає особлива тяжкість, чи встановлено умисність поведінки, які є негативні результати. Якщо суддя за межами робочого часу був у нетверезому стані, то слід перевірити, чи не є це правопорушення адміністративним, за яке можна позбавити прав водія, заборонити користування автотранспортом, заплатити штраф.

У багатьох країнах існують інші види покарань: зниження заробітної плати, доручення виконання іншої роботи тощо. В Україні органи юстиції дуже часто і, як свідчить практика, незаконно і без потреби звільняють кваліфікованих суддів зі стажем роботи близько 30 років за порушення присяги.

Провадження щодо звільнення суддів за порушення присяги проводиться за правилами та в строки, передбачені для здійснення дисциплінарного провадження.

Порушенням присяги слід вважати дисциплінарний проступок, який є грубим, підриває честь судової влади, довіру громадян до суду, зневагу до суддівських стандартів, умисне допущення неправомірних вироків і рішень. Такі проступки мають високий рівень небезпеки для суспільства загалом і для громадян, що унеможливлює надалі особі займати посаду судді. Звільнення за порушення дисципліни й присяги відрізняється тим, що дисциплінарне стягнення через певний проміжок часу втрачає чинність, його можна достроково зняти, а особа може продовжувати займати посаду судді. Після звільнення за порушення присяги подальша робота на посаді судді неможлива, а тому подання з боку кваліфікаційної комісії має виноситися після уважного аналізу ситуації і наслідків неправомірних дій. Важливо, щоб таке подання надходило від суддів, які мають досвід роботи, особливо суддів у відставці.

Савченко А. В. – завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Питання про кримінальну відповідальність за корупційні злочини в державах романо-германської правової сім'ї вважаємо актуальним, оскільки нагальною є потреба прискорення євроінтеграційних процесів в Україні; гармонізації та уніфікації різних національних законодавств; поглиблення кримінально-правових досліджень і поширення відповідних теоретичних знань; пошуку найефективніших шляхів протидії корупції кримінально-правовими засобами тощо. До романо-германської правової сім'ї належить значна кількість європейських (континентальних) держав і деякі держави інших континентів, що рецепціювали європейське право, однак провідну роль у них відіграють закони, причому здебільшого кодифіковані [1, с. 387]. З огляду на геополітичне становище України, слід передусім зупинитися на висвітленні питань про кримінальну відповідальність за корупційні злочини в державах Європейського Союзу (ЄС) й державах, що утворилися на пострадянському просторі.

Кримінальна відповідальність за корупційні злочини в державах ЄС ґрунтується на положеннях Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27 січня 1999 року. Ця Конвенція визначає такі корупційні діяння: давання хабара національним державним посадовим особам (ст. 2); одержання хабар національними державними посадовими особами (ст. 3); хабарництво членів національних представницьких органів (ст. 4); хабарництво іноземних державних посадових осіб (ст. 5); хабарництво членів іноземних представницьких органів (ст. 6); давання хабара в приватному секторі (ст. 7); одержання хабара у приватному секторі (ст. 8); хабарництво посадових осіб міжнародних організацій (ст. 9); хабарництво членів міжнародних парламентських асамблей (ст. 10); хабарництво суддів і посадових осіб міжнародних судів (ст. 11); зловживання впливом (ст. 12); відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних із корупцією (ст. 13); фінансові злочини (ст. 14). Очевидно, що, ураховуючи недосконалість перекладу окремих кримінально-правових термінів, поняття хабарництво слід розуміти як підкуп, «давання хабара» – активний підкуп, «одержання хабара» – пасивний підкуп, а «хабар» – неправомірна вигода. Зазначена Конвенція передбачає встановлення для фізичних осіб стримувальних санкцій і заходів, зокрема позбавлення волі з подальшою можливістю екстрадиції, а для юридичних осіб – некримінальні санкції та заходи, серед яких штрафи (крім цього, передбачено застосування конфіскації майна й інших способів вилучення засобів, доходів чи власності злочинного походження) [2].

Однак перелік корупційних злочинів у Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією не збігається з тим, що визначений Конвенцією ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року (зокрема, сюди віднесено підкуп національних державних посадових осіб; підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій; розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою; зловживання впливом; зловживання службовим становищем; незаконне збагачення; підкуп у приватному секторі; розкрадання майна в приватному секторі; відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом; приховування; перешкоджання здійсненню правосуддю). Крім цього, Конвенція ООН передбачає відповідні санкції, серед яких призупинення операцій (заморожування), арешт і конфіскація [3].

Про корупцію йдеться і в Модельному Кримінальному кодексі (КК) ЄС (оригінальна назва – «Corpus Juris»), у якому визначено: поняття: а) хто є європейської службової особи та національного службовця; б) активної та пасивної корупції (ст. 5) [4]. У ст. 5 «Корупція» сконструйовано склад корупційного посягання на підставі визначення спеціального суб'єкта – службової особи «європейського» та «національного» рівнів. Європейська службова особа – це будь-яка особа, яка є службовцем або агентом, найнятим за контрактом, що діє на підставі інструкцій керівного органу, або особа, направлена на службу в ЄС державами-членами чи будь-якою громадською або

приватною організацією, яка здійснює функції, аналогічні тим, що здійснюють службовці або інші агенти ЄС. Національну службову особу тлумачать відповідно до значення понять «службовець» або «громадський службовець» у національному законодавстві держав-членів, де особа має цей статус для застосування положень кримінального закону.

Дії у формі пасивної та активної корупції вважають кримінальними правопорушеннями, якщо вони завдають або створюють загрозу завдання шкоди фінансовим інтересам ЄС. Пасивна корупція полягає в тому, що службова особа особисто або через третю особу для себе або третьої особи просить або приймає будь-яку пропозицію, обіцянку чи іншу вигоду, щоб: а) учинити дію на виконання своєї служби або дію, пов'язану зі службовими обов'язками, або на порушення службових повноважень; б) утриматися від дії на виконання своєї служби або дії, пов'язаної зі службовими обов'язками, якщо таку дію вона зобов'язана була вчинити для виконання службових обов'язків. Активна корупція означає, що будь-яка особа особисто або через третю особу у своїх власних інтересах або в інтересах третьої особи надає або робить будь-яку пропозицію, обіцянку чи іншу вигоду службовій особі з тим, щоб: а) стимулювати її вчинити дію на виконання своєї служби або дію, пов'язану зі службовими обов'язками; б) стимулювати її утриматися від дії на виконання своєї служби або дії, пов'язаної зі службовими обов'язками, якщо таку дію вона зобов'язана була вчинити для виконання службових обов'язків. Водночас цей Кодекс пропонує кримінально переслідувати: незаконне привласнення фондів (ст. 6); зловживання службовим становищем (ст. 7); розголошення службових таємних відомостей (ст. 8). Модельний КК ЄС також визначає відповідальність індивідів, бізнесових керівників або осіб, що наділені повноваженнями приймати рішення чи здійснювати контроль за бізнесом (державних службовців), організацій. За загальним правилом покаранням за вчинене корупційне правопорушення є: для фізичної особи – тюремне ув'язнення на строк до п'яти років та/або штраф; для організації – штраф до 10 млн євро (додатковими покараннями є опублікування вироку в Офіційному журналі ЄС та щоденній пресі, заборона працювати службовою особою ЄС та національною службовою особою строком до п'яти років тощо) [5, с. 70–73].

Відповідно до європейських і міжнародних антикорупційних стандартів побудовано кримінальне законодавство окремих держав ЄС. Так, за КК Франції корупційними злочинами є: зловживання владою, що посягають на порядок управління; зловживання владою, учинені проти приватних осіб; порушення службового обов'язку; посягання на державне управління, учинені приватними особами тощо. Окремо передбачено відповідальність за посягання (активну та пасивну корупцію) на публічну адміністрацію ЄС, держав – членів ЄС, інших іноземних держав і публічних міжнародних організацій (глава V розділу II книги четвертої). Корупційні злочини за КК ФРН зосереджено в розділі 30 Особливої частини – «Карані діяння на службі» (зокрема, одержання вигоди, продажність, надання вигоди, підкуп, особливо тяжкі випадки

продажності та підкупу, винагорода третейського судді). У КК Польщі корупційні злочини асоціюють, насамперед, зі злочинами проти діяльності державних установ, а також органів територіального самоуправління (глава XXIX). Пенітенціарний кодекс Естонії корупційні злочини трактує як посадові винні діяння (глава 17) трьох груп: зловживання владою; порушення обов'язку працювати чесно; корупційні винні діяння у приватному секторі (конкретними ж корупційними злочинами можуть бути одержання хабара, посередництво в хабарництві, торгівля впливом тощо).

Репрезентантами романо-германської правової сім'ї можна вважати й незалежні держави, що утворилися на пострадянському просторі. Для держав-учасниць СНД на час створення Модельного КК, який став одним з головних орієнтирів під час розроблення національного кримінального законодавства в більшості пострадянських держав, питання про відповідальність за корупційні злочини в ньому не висвітлено, принаймні про такі злочини (так само і про «корупцію» чи похідні від неї поняття) взагалі не йшлося [6]. Проте останніми роками кримінальне законодавство цих держав зазнало серйозних змін в аспекті протидії корупційним злочинам.

Саме КК України найчіткіше визначає перелік корупційних злочинів у положеннях Загальної частини (примітка до ст. 45). Корупційними злочинами вважають злочини, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у разі їх учинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. 210, 354, 364, 364^{-1}, 365^{-2}, 368–369^{-2} цього Кодексу. Попри це дискусійними лишаються чимало інших питань: а) розміщення законодавчого визначення корупційних злочинів; б) смислове навантаження їх дефініції, якій бракує якісних характеристик; в) умови, що передбачені у визначенні корупційних злочинів (зокрема, не зрозуміло, чому вчинення злочинів, передбачених першими вісьмома статтями, має бути пов'язане зі зловживанням службовим становищем, а решти – ні, тоді як, наприклад, у ст. 364 і 364^{-1} КК України йдеться саме про «зловживання»); б) перелік корупційних злочинів (чому до них не належать ч. 2 ст. 375, ст. 368^{-3} або ст. 209 КК України) тощо [7, с. 28–42].

Подеколи законодавець ухвалює закони, назви яких суперечать їх сутності. Так, ухвалений Закон України від 3 листопада 2015 р. № 743-VIII має таку назву: «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» [8]. Він спрямований на запобігання впливу на результати офіційних спортивних змагань корупційних правопорушень і порушень, пов'язаних із корупцією у сфері спорту, визначає засади, особливості суб'єктів і заходів запобігання та виявлення зазначених порушень, усунення їхніх наслідків, а також відповідальність за них. Зазначений закон установлює в новій ст. 369^{-3} КК України відповідальність за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань. Водночас абсолютно нелогічним законодавчим кроком є, з одного боку, декларування в назві спрямованості його на запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних

змагань, а з іншого – невіднесення злочину, передбаченого ст. 369[-3] КК України, до розряду корупційних, оскільки відповідні зміни та доповнення до ст. 45 цього Кодексу не передбачено.

Останніми роками законодавці держав, що виникли на пострадянському просторі, значно «модернізували» свої кримінально-правові норми на виконання вимог міжнародних і європейських конвенцій з протидії корупції. Так, корупційними посяганнями за КК Республіки Молдова визнано: а) злочини проти відповідного порядку роботи в публічній сфері (пасивне й активне корумпування; отримання вигоди від впливу; зловживання владою чи службовим становищем тощо) – глава XV Особливої частини. Наприклад, кваліфіковані склади активного корумпування, на відміну від КК України, пов'язані не тільки зі статусом службової особи, яку корумпують, а й з розміром майна, послуг, переваг або вигод у будь-якій формі (великі та особливо великі розміри). Кваліфіковані склади зловживання владою або службовим становищем передбачають вказівку на вчинення цього злочину особою, що обіймає відповідальну державну посаду, а також в інтересах організованої групи чи злочинної організації, що не передбачено в аналогічному складі злочину за КК України. Перевищення влади або службових повноважень може вчинити публічна особа будь-якого органу, а не тільки правоохоронного (як за КК України). Крім цього, Законом від 26 травня 2016 року передбачена окрема відповідальність за шахрайське отримання коштів зовнішніх фондів та їх привласнення. Усе це, на наш погляд, слід визнати позитивним зарубіжним досвідом; б) корупційні злочини у приватному секторі – глава XVI Особливої частини.

Різновидом посадового злочину безпосередньо визнає корупцію КК Киргизької Республіки (ст. 303 глави 30 Особливої частини), водночас, (кримінальна) корупція – це умисні діяння, що полягають у створенні протиправного стійкого зв'язку однієї чи кількох посадових осіб, що мають владні повноваження, з окремими особами або угрупованнями для незаконного отримання матеріальних, будь-яких інших благ і переваг, а також надання ними цих благ та переваг фізичним і юридичним особам, що створює загрозу інтересам суспільства або держави. Посадовими з-поміж інших також уважають такі злочини, як вимагання хабара (ст. 313) та посередництво в хабарництві (ст. 313[-2]).

Також КК Азербайджанської Республіки та КК Республіки Казахстан безпосередньо оперують термінами «корупційні злочини» в назвах відповідних глав своїх Особливих частин, хоча фактично ці злочини розуміють як службові та суміжні з ними діяння. Натомість КК Республіки Білорусь містить традиційний перелік злочинів проти інтересів служби, більшість з яких можна вважати корупційними, однак, подібно до КК Киргизької Республіки, здійснює окрему криміналізацію посередництва в хабарництві (ст. 432). Аналогічний шлях обрано і в КК Російської Федерації, проте в ньому виокремлено такий неординарний вид хабарництва, як «дрібне хабарництво» (ст. 291[-2]), яке розуміють як одержання хабара, давання хабара особисто або через посередника в

розмірі, що не перевищує десяти тисяч рублів (у примітці до цієї статті міститься заохочувальна норма, на підставі якої особу можна взагалі звільнити від кримінальної відповідальності), однак такий досвід, на наше переконання, не можна вважати позитивним, оскільки це надає відкриту «індульгенцію» хабарникам з боку держави.

Відповідно до КК Грузії, службові злочини є злочинами проти держави, водночас: а) зловживання владою або службовим становищем і перевищення влади або службових повноважень можуть бути вчинені із застосуванням насильства чи зброї, а також з образою особистої гідності потерпілого; б) одержання хабара (ст. 338) можливе «у прямій або непрямій формах», а окремим злочином є «торгівля впливом» (ст. 339^{-1}). За КК Республіки Вірменія, наприклад, одержання хабара (ст. 311) можливе з-поміж іншого за «сприяння вчиненню чи невчиненню такої дії або за заступництво чи потурання по службі», а в особливо кваліфікованому складі цей злочин може бути вчинений суддею.

Отже, доходимо таких висновків: 1) кримінальна відповідальність за корупційні злочини в державах романо-германської правової сім'ї ґрунтується на положеннях антикорупційних конвенцій Ради Європи й ООН, однак неоднозначним є підхід до переліку корупційних злочинів у цих конвенціях; 2) значний вплив на формування антикорупційного кримінального законодавства в аналізованих державах (передусім, у тих, що входять до ЄС) чинить Модельний КК ЄС («Corpus Juris»); 3) останніми роками в низці держав романо-германської правової сім'ї відбувається активне вдосконалення антикорупційного кримінального законодавства, окремі держави в національних КК безпосередньо застосовують на терміни «корупція», «корупційні злочини» чи інші похідні від них поняття (традиційним є віднесення до таких злочинів посягань у сфері службової діяльності та подібних до них діянь); 4) специфічним є формулювання складів окремих корупційних злочинів, що зумовлено предметами, діяннями, способами, суб'єктами (зокрема фізичні та юридичні особи, керівники, державні службовці) й іншими ознаками складів злочинів; 5) спектр основних покарань за корупційні злочини є надто широким і немає чіткої системи – від штрафу до позбавлення волі на певний строк, водночас прийнятною є практика застосування додаткових покарань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка]. – 5-те вид., переробл. та допов. – Київ : Атіка, 2009. – 408 с.

2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) [Електронний ресурс] : прийнята 27 січ. 1999 р. у Страсбурзі ; ратифікована Україною 18 жовт. 2006 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [Електронний ресурс] : прийнята 31 жовт. 2003 р. ; ратифікована

Україною із заявами 18 жовт. 2006 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16. – Назва з екрана.

4. European Union Code for Conducting Criminal Procedures Known as Corpus Juris (The Embryo of a Future European Criminal Code) [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.euroscep.dircon.co.uk. – Title from the sercen.

5. Савченко А. В. Модельний Кримінальний кодекс ЄС: загальні засади розуміння / А. В. Савченко // Модернізація Конституції України та вдосконалення правоохоронної діяльності : матеріали підсумкової наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 квіт. 2014 р.) / за наук. ред. проф. В. Л. Федоренка. – Київ : Ліра-К, 2014. – С. 69–75.

6. Модельный Уголовный кодекс : рекомендательный законодательный акт для Содружества Независимых Государств [Электронный ресурс] : принят на седьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств – участников Содружества Независимых Государств (постановление от 17 февр. 1996 г. № 7–5). – Режим доступа: http://law.edu.ru. – Загл. с экрана.

7. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика) : навч. посіб. / А. В. Савченко. – Київ : Центр учбової л-ри, 2016. – 168 с.

8. Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань [Електронний ресурс] : Закон України від 3 листоп. 2015 р. № 743-VIII. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/743-19/paran141#n141. – Назва з екрана.

Сокуренко В. В. – ректор Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

КОРУПЦІЯ ЯК ЗОВНІШНЯ ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Корупція та корупційна злочинність на сучасному етапі державотворення стають не лише одним з основних джерел соціальної напруженості в суспільстві, а й перешкодою на шляху здійснення соціально-політичних та економічних реформ, а отже, реалізації життєво важливих інтересів України загалом. З огляду на складність корупції, її масштабність та надзвичайну різноманітність проявів, цей феномен постає як безпосередня загроза національній безпеці.

На державному рівні корупція прямо чи опосередковано визнається однією з реальних загроз національній безпеці України: 1) у сфері державної безпеки через її поширення в органах державної влади та зрощення бізнесу і політики; 2) у внутрішньополітичній сфері через порушення з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування Конституції і законів України, прав і свобод людини і громадянина; 3) в економічній сфері через переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних

інтересів над загальнонаціональними. Водночас, як свідчить практика, корупція є реальною загрозою національній безпеці України і в інших сферах, зокрема в зовнішньополітичній, науково-технологічній, воєнній, соціальній, гуманітарній, екологічній, інформаційній, сфері безпеки державного кордону України та цивільного захисту.

Джерела походження корупції є досить різноманітними та формуються не лише всередині країни, а й за її межами. Сучасні корупційні загрози пов'язані як з наслідками невиваженої внутрішньої й зовнішньої антикорупційної політики в країні, так і з активністю зовнішніх суб'єктів (як іноземних держав, так і окремих іноземних громадян і транснаціональних корпорацій). Каталізатором прояву та впливу зовнішніх корупційних загроз є низка зовнішньополітичних проблем, зокрема: проблеми, пов'язані з масштабними глобалізаційними та геополітичними процесами в світі та регіоні; проблеми, пов'язані з процесом євроінтеграції та інтеграції країни до систем колективної безпеки; економічна залежність від ряду міжнародних фінансових кіл; економічна залежність від іноземних країн, потенційно небезпечних своїми експансіоністськими зазіханнями; невирішеність міжнародно-правового оформлення кордонів тощо.

Саме зовнішнє втручання у справи держав з боку транснаціональних корпорацій є сьогодні однією з найсерйозніших корупційних загроз. Це зумовлено, перш за все, наявним сьогодні процесом фінансової глобалізації. Загалом небезпека зовнішніх корупційних загроз безпеці держави полягає в тому, що вони через збільшення частки тіньової економіки та тіньового капіталу, відповідно, посилення тиску на національну валюту й дестабілізацію національної економіки, руйнування ринкових механізмів та економічної системи держави, зниження рівня її конкурентоспроможності, скорочення зовнішніх інвестицій, нецільове використання та розкрадання бюджетних коштів можуть призвести до економічного занепаду, а також прямо вплинути на політичну стабільність та обороноздатність держави.

Не меншу небезпеку становить зовнішній корупційний вплив міжнародної (транснаціональної) злочинності, глобальні мережі якої структуровані в глобальні ринки грошей, товарів і послуг та використовують корупцію для розвитку, збереженню та відновленню кримінального бізнесу. З огляду на масштаби міжнародна організована злочинність та обіг її кримінального капіталу становлять неабияку загрозу безпеці будь-якої держави, тим більше держави з кризово-трансформаційною економікою. Корупційна загроза зовнішнього впливу міжнародної (транснаціональної) злочинності нині має ознаки системного характеру та є тим більш небезпечною, чим більше корумпованим є державний механізм управління тієї чи іншої країни та нижчим є рівень сприйняття корупції населенням. Найбільш гостро зовнішні корупційні загрози безпеці України постають через організовану злочинну діяльність у зовнішньоекономічній сфері.

Дедалі більшої актуальності набуває проблема зовнішнього корупційного впливу державного рівня. Іноземне втручання з використанням корупційної складової здійснюється з метою

дестабілізації політичної ситуації в країні, через розбалансування та дискредитацію влади, підрив національної економіки та послаблення позицій країни на міжнародній арені задля зниження конкурентоспроможності країни на світовому ринку та політичний арені і введення її в стан економічної та політичної залежності від іншої держави.

В умовах агресії з боку інших держав особливу загрозу становить корупційний вплив (як прямий зовнішній вплив, так й завуальований, що здійснюється через внутрішніх агентів) на військову безпеку держави, наслідком чого є зростання воєнних видатків держави (через «зайві» витрати в сфері купівлі та продажу зброї або укладання завідомо невигідних чи нереальних контрактів щодо озброєння армії тощо), розпродаж зброї і військового обладнання, завідомо невдалі «спроби» реформування різних галузей оборонної сфери та доведення до занепаду збройних сил окремими корумпованими посадовцями тощо.

Особливе занепокоєння в умовах геополітичної нестабільності та відвертої агресії з боку інших держав викликає зовнішня корупційна загроза в сфері охорони державного кордону.

З урахуванням викладених обставин, слід зауважити, що існуюче розуміння механізму запобігання та протидії корупції фахівцями з різних наук характеризується відсутністю єдності концептуальних підходів щодо його поняття, сутності та складових елементів (структури), їх фрагментарністю і непослідовністю та, як правило, суперечливістю та спрощенням. Нагальною є потреба у виробленні узгоджених на рівні міжнародної та міждержавної взаємодії правоохоронних відомств заходів реагування на корупцію, в тому числі й в межах механізмів колективної безпеки. У цьому контексті варто підтримати намагання керівництва держави сформувати подібний формат взаємовідносин із Республікою Польща та Литовською Республікою. Водночас співпраця із зазначеними країнами переважно активізується у напрямі забезпечення єдності в питаннях військового забезпечення протистояння спільним загрозам. На нашу думку, що така взаємодія має ширитися й на сферу протидії транснаціональній міжнародній злочинності, у тому числі й корупції. Сучасна агресія, як засвідчує досвід, є широкоформатною, гібридною; її інструменти – досить різнорідні. Корупція серед них посідає одне з чільних місць. Це – своєрідний «троянський кінь», який послаблює обороноздатність і національну безпеку загалом зсередини держави.

Отже, сучасну корупцію в Україні слід усвідомлювати не лише як один із проявів, феномен внутрішньодержавної кримінальної активності, а й як зовнішню загрозу національній безпеці. Адекватними мають бути і заходи реагування. Відтак, антикорупційну стратегію нашої держави обов'язково має бути переглянуто і скориговано з урахуванням зазначених обставин.

Фодчук А. Б. − начальник Управління запобігання корупції та проведення люстрації МВС України

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Важливим аспектом розуміння проблеми корупції та боротьби з цим негативним явищем є її вивчення в історичному аспекті. В Україні проблема запобігання корупції та боротьби з нею виникла фактично водночас зі здобуттям нашою державою незалежності.

На загальнодержавному рівні проблему вперше було порушено в 1992 році. Відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про утворення Тимчасової депутатської комісії Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю, корупцією і хабарництвом» від 19 грудня 1992 року № 2894-XII було створено Тимчасову депутатську комісію Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю, корупцією і хабарництвом, яка фактично була першою в Україні антикорупційною інституцією [1].

Наступним кроком було створення Постановою Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [2] від 30 червня 1993 року № 3342-XXII постійної Комісії Верховної Ради України з питань боротьби з корупцією й організованою злочинністю. Після затвердження її складу припинялася діяльність вищезазначеної Тимчасової депутатської комісії.

Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року № 3341-XII [3] було врегульовано правові та організаційні засади у сфері боротьби з організованою злочинністю та визначено систему державних і спеціальних органів, діяльність яких спрямовувалася на протидію організованій злочинності й корупції. До того ж, на виконання вказаного Закону 26 листопада 1993 року було видано Указ Президента України № 561/1993 [4], згідно з яким створювався Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю.

Координаційний комітет у своїй діяльності був повинен координувати заходи, розробляти рекомендації, організовувати співробітництво з відповідними органами іноземних держав та міжнародними організаціями, готувати і вносити на розгляд Президента України щорічні та спеціальні доповіді, взаємодіяти з комітетами Верховної Ради України, Уповноваженим Верховною Радою України з прав людини, Радою національної безпеки і оборони України, а також органами виконавчої влади, керувати Міжвідомчим науково дослідним центром з проблем боротьби з організованою злочинністю; надавати методичну допомогу, інформувати населення про заходи, вжиті Президентом України.

Статтею 4 Закону України «Про боротьбу з корупцією» від 5 жовтня 1995 року № 356/95-ВР передбачено, що органами, які

здійснюють боротьбу з корупцією було визначено відповідні підрозділи: МВС України, податкової міліції, Служби безпеки України, органів прокуратури України, Військової служби правопорядку у Збройних силах України [5].

Координаційний комітет по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю при Президентові України було ліквідовано у 2005 році Указом Президента України від 8 лютого 2005 року № 208/2005. Його функції, фінансове та матеріально-технічне забезпечення було передано РНБО України, яка 25 листопада 2005 року ухвалила рішення про утворення Міжвідомчої комісії РНБО України з комплексного вирішення проблем у сфері боротьби з корупцією, уведене в дію Указом Президента України від 28 грудня 2005 року № 1865/2005. Основними завданнями Комісії були аналіз стану корупції в державі, підготовки пропозицій і рекомендацій щодо вироблення політичних, організаційних та інших заходів задля поліпшення координації діяльності органів державної влади в цій сфері [6]. Через те, що зазначену Комісію не наділили необхідними повноваженнями, зокрема правоохоронними, то виконання покладених на неї функцій фактично було формальним і тому не поліпшувало стан корумпованості в українському суспільстві.

Збільшенню кількості правових колізій в інституційній основі антикорупційної політики України сприяв Указ Президента України «Про Міжвідомчу робочу групу з питань протидії корупції» від 17 квітня 2008 року № 370/2008 [7]. Особливість діяльності Міжвідомчої робочої групи полягала в тому, що напрацьовані нею пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань запобігання та протидії корупції направляли безпосередньо на розгляд Президенту України. Однак її рішення мали лише рекомендаційний характер. Зрештою на підставі виникнення плутанини у діяльності антикорупційних інституцій Служби безпеки України, РНБО України, Генеральної прокуратури України, МВС України та інших державних органів Указом Президента України «Про ліквідацію Міжвідомчої робочої групи з питань протидії корупції» від 2 квітня 2010 року № 482/2010 було ліквідовано Міжвідомчу робочу групу [8].

Варто звернути увагу, що паралельно з діями, реалізованими Президентом України щодо створення інституційної основи антикорупційної політики, Кабінет Міністрів України також вживав відповідні заходи. Так, Постановою Кабінету Міністрів України «Про стан виконання центральними і місцевими органами виконавчої влади актів законодавства про державну службу та боротьбу з корупцією» від 3 серпня 1998 р. № 1220 було затверджено Програму невідкладних заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією, які підлягали здійсненню в 1998 році [9]. Центральним та місцевим органам виконавчої влади доручалося створити (визначити) в межах наявної штатної чисельності структурні підрозділи (працівників) з питань запобігання корупційним і злочинним проявам.

Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації державної антикорупційної політики» від 4 червня 2008 року № 532 [10] було створено посаду Урядового уповноваженого з питань

антикорупційної політики. До його компетенції в сфері боротьби з корупцією зараховували розроблення пропозицій щодо визначення основних напрямів, здійснення відповідних заходів, реалізацію антикорупційної стратегії, координацію діяльності центральних органів виконавчої влади, проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів, забезпечення ефективної взаємодії з центральними і місцевими органами державної влади, підприємствами, установами та організаціями, об'єднаннями громадян, участь у співпраці України з GRECO, іншими міжнародними організаціями, формування громадської ради та забезпечення її діяльності, забезпечення інформування громадськості, Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністру України, узагальнення інформації й подання щорічного звіту Кабінету Міністру України та його оприлюднення.

Постановою Кабінету Міністру України від 8 грудня 2009 р. № 1422 Уряд зобов'язав органи виконавчої влади утворити підрозділи з питань запобігання і протидії (запобігання) корупції, затвердив Типове положення про такий підрозділ, та зарахував до повноважень Урядового уповноваженого здійснювати координацію та методичне забезпечення діяльності цих підрозділів.

Указ Президента України від 26 лютого 2010 року № 275/2010 можна вважати черговою спробою кардинального поліпшення ситуації у сфері боротьби з корупцією, яку було реалізовано через створення Національного антикорупційного комітету (НАК) при Президентові України. Він виконував функції консультативно-дорадчого органу [11]. Однак НАК також не став ефективним механізмом формування та контролю державної антикорупційної політики. Це спричинено тим, що з червня 2011 року не було проведено жодного його засідання. До того ж, його створення не забезпечило досягнення найголовнішої мети, тобто антикорупційної політики. На думку автора, однією з ключових причин неефективності НАК стала відсутність незалежності у його діяльності. З цього приводу в GRECO, зазначають, що критично важливим для ефективності НАК є його фактичний склад, де має бути збережено баланс між широким колом органів державної влади та представниками громадянського суспільства [12].

Одним із важливих кроків щодо впорядкування інституційної основи вітчизняної антикорупційної політики було прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України» від 13 травня 2014 року № 1261-VII. Згідно з цим Законом чітким стало розмежування компетенції правоохоронних органів, відповідальних за боротьбу з корупцією, шляхом виключення повноваження органів доходів і зборів та Військової служби правопорядку у Збройних силах України щодо складання протоколів про адміністративні корупційні правопорушення [13].

Найостаннішим кроком в удосконаленні інституційної основи у сфері запобігання та протидії корупції стало прийняття 14 жовтня

2014 року нових антикорупційних законів («Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції»). Відповідно до них в Україні було створено дві незалежні інституції, з одного боку, покликані запобігати корупційним проявам, а з іншого – боротися з негативними наслідками такого ганебного явища, як корупція [14; 15].

Таким чином, Україна за роки незалежності пройшла довгий, складний та не завжди послідовний шлях до утворення цілісної системи запобігання та протидії корупції. Система органів державної влади, які протидіють цьому явищу, досі перебуває на етапі становлення. Проте позитивним явищем є те, що створено інституцію, метою якої унеможливлення корупційних проявів ще до моменту їх вчинення. На нашу думку, діяльність в цьому напрямі може стати основою для якісного прориву в процесі боротьби з корупцією в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про утворення Тимчасової депутатської комісії Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю, корупцією і хабарництвом [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України від 19 грудня 1992 року № 2894-XXII. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

2. Про порядок введення в дію Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України від 30 червня 1993 року № 3342-XXII. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

3. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

4. Про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 26 листопада 1993 року № 561/1993. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

5. Про боротьбу з корупцією : Закон України від 5 жовтня 1995 року № 356/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №34. – Ст. 266.

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року «Про утворення Міжвідомчої комісії Ради національної безпеки і оборони України з комплексного вирішення проблем у сфері боротьби з корупцією» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 28 грудня 2005 року № 1865/2005. –2005. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

7. Про Міжвідомчу робочу групу з питань протидії корупції [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 17 квітня 2008 року № 370/2008. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

8. Про ліквідацію Міжвідомчої робочої групи з питань протидії корупції [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 2 квітня 2010 року № 482/2010. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

9. Про стан виконання центральними і місцевими органами виконавчої влади актів законодавства про державну службу та боротьбу з корупцією [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 року № 1220. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

10. Деякі питання реалізації державної антикорупційної політики [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2008 року № 532. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

11. Про утворення Національного антикорупційного комітету [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 26 лютого 2010 року № 275/2010. – 2010. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

12. Четвертий додатковий звіт про виконання рекомендацій Україною за результатами Спільних Першого і Другого раундів оцінювання, затверджений на 63-му пленарному засіданні GRECO [Електронний ресурс] // Міністерство юстиції України : [сайт]. – 2014. – Режим доступу: http://www.minjust.gov.ua/anti_corruption_grecorep. – Назва з екрана.

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 13 трав. 2014 р. № 1261-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 28. – Ст. 2253.

14. Про Національне антикорупційне бюро України [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-V. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

15. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

Шакун В. І. − професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, голова місцевого осередку ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

КРИМІНОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В МЕХАНІЗМІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Однією з головних функцій держави є гарантування безпеки особистості, суспільства і держави. На сучасному етапі в Україні актуальними є політичні, економічні загрози, а також конфлікти у сфері суспільних відносин. Серед них варто назвати анексію АР Крим, проведення антитерористичної операції на Сході України, економічну кризу, масове безробіття, девальвацію гривні, стрімке зростання індексу

споживчих цін, зубожіння населення, невдалі або незавершені реформи, корупцію, високий рівень злочинності тощо. Так, за вісім місяців 2016 року порівняно з таким самим періодом 2015 року кількість вчинених злочинів, зокрема із застосуванням зброї, зросла на 23 %, передусім за рахунок злочинів майнової спрямованості (60 % від усіх), крадіжок – на 36 % (з 181,8 тис. до 247,8 тис.), пограбувань – на 38 % (з 13,9 тис. до 19,3 тис.), шахрайств – на 22 % (з 31,3 тис. до 38,2 тис.), незаконних заволодінь транспортними засобами – на 17 % (з 7,1 тис. до 8,3 тис.). До того ж, було зареєстровано збільшення кількості: зґвалтувань – на 80 % (з 176 до 317); розбійних нападів – на 27 % (з 2,1 тис. до 2,7 тис.), тяжких тілесних ушкоджень зі смертю – на 8 % (з 420 до 454); хуліганства – на 14 % (з 2,8 тис. до 3,2 тис.) [1].

Нечуваних розмірів набула корупція, особливо в банківській сфері. За оцінками науковців та політиків, користуючись офшорними схемами, щороку з фінансового обороту України за кордон виводяться сотні мільйонів доларів США. Вказані оборудки завдають значних фінансових, соціальних та економічних втрат і уповільнюють розвиток України. Виведені в офшори в обхід оподаткування кошти повертаються в Україну, однак вже у вигляді пакетних інвестицій або кредитів. Таким чином, держава двічі зазнає втрат, а ще змушена платити відсотки за кредити. За оцінками фахівців, останнім часом понад 50 % українського товарного експорту було вивезено за кордон через третіх осіб. Загальний обсяг експорту за непрямими контрактами становив 260 млрд грн. Інакше кажучи, зазначену суму було незаконно вивезено з України.

Таким чином, постає питання щодо відповідальності керівництва Національного банку України за нинішній стан економіки країни. Важко сказати як воно допустило руйнування банківської сфери (свідомо або через непрофесійність), однак це негативно впливає на фінансування економічного розвитку країни.

Проблема корупції набуває особливої значущості через бездіяльність держави. Чим слабшою в економічному контексті є держава, тим розвиненішими стають її кримінальні елементи. Некомпетентність держави сприяє діяльності кримінальних суб'єктів. Публічна неефективність стимулює зайняття вільного простору або його звільнення. Чим більше держава ігнорує свою функцію щодо правопорядку і безпеки, тим менше вона стримує кримінальні ініціативи. Безкарність стимулює до вчинення нових злочинів [2].

Однією з умов розвитку злочинності є недосконаліть законодавства держави, що стосується всіх сфер суспільних відносин. Відомо, що кримінальні наслідки, які вимагають відповідної кримінологічної оцінки, настають не лише в разі законодавчих прогалин, а й у результаті реалізації недопрацьованих законів та інших нормативних правових актів або таких, які не враховують реальність настання подібних наслідків.

В Україні останнім часом наявні яскраво виражені тенденції до вирішення соціально-економічних та політичних проблем за допомогою внесення змін до кримінального законодавства. Влада не завжди

передбачає реальні соціальні, економічні та політичні наслідки таких змін. Розпочаті реформи у сфері кримінальної юстиції не завжди призводять до бажаного результату, часто вони неузгодженні між собою, їхні автори не мають досвіду втілення в життя таких реформ, а тому часто закони ухвалюють без будь-якого адекватного прогнозу їх кримінологічних наслідків.

Упродовж останніх двох років задекларовано проведення понад двох десятків реформ у різних сферах державного управління, фінансів та економіки. Варто зауважити, що реформам мали б передувати ґрунтовні наукові дослідження та експертизи, які б передбачали соціальні, економічні та кримінологічні наслідки реформ. Однак все відбувалося поспіхом.

Не сприяють підвищенню авторитету влади такі законодавчі зміни, які погіршують криміногенну обстановку в країні. Так, у листопаді 2015 року Верховна Рада України ухвалила закон авторства народного депутата України, члена фракції «Батьківщина» Надії Савченко, який передбачає зарахування одного дня попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі. Прийняття «закону Савченко» було невиправданим, оскільки ним передбачено дострокове звільнення тисяч колишніх в'язнів, чимало з яких вдаються до рецидиву. За інформацією, наданою виконуючим обов'язки начальника Національної поліції Вадимом Трояном, після набуття чинності зазначеного Закону звільненню підлягають приблизно 34,9 тис. осіб. На сьогодні від подальшого відбування покарання за «законом Савченко» вже було звільнено 8,2 тис. засуджених, з яких 785 осіб (або 10 %) викрито в скоєнні нових злочинів (умисне вбивство – 22, завдання тяжких тілесних ушкоджень – 18, зґвалтування – 10, крадіжка – 405, грабіж – 131, розбій – 66, шахрайство – 39, хуліганство – 20).

Знизити рівень злочинності можливо за допомогою пошуку нових та ефективних способів впливу на неї. Новим і перспективним напрямом у запобіганні злочинності повинна стати експертиза нормативно-правових актів, що покликана нейтралізувати прийняття законів, які детермінують злочинність і створюють умови для заподіяння шкоди особі, суспільству або державі. Таку експертизу вже проводять в низці європейських країн, а також у Білорусі, Росії, де в законодавстві створено достатню нормативну основу для здійснення кримінологічної експертизи проектів правових актів. Кримінологічна оцінка можливості виникнення криміногенних ризиків у результаті реалізації проектів нормативних актів узгоджується із зарубіжним досвідом проведення кримінологічної експертизи і є ефективною для запобігання корупційним та іншим негативним явищам [3; 4].

Нині необхідність запровадження кримінологічної експертизи, що є важливим етапом нормотворчого процесу, викликана сучасною соціально-економічною та правовою ситуацією в Україні. Докорінне реформування економічних відносин, створення і закріплення нових форм власності й господарської діяльності, розбудова політичної системи незалежної України вимагають цілковитого оновлення правової системи, прийняття за короткий період часу значної кількості

нормативно-правових актів різного рівня. Цей процес відбувається на фоні різкого загострення криміногенної ситуації в суспільстві, поширення найбільш небезпечних організованих форм злочинної діяльності, корупції, різного роду злочинних зловживань в кредитно-фінансовій та господарській сферах. Значущості набуває адекватне нормативне регулювання зазначених процесів. Однією з головних проблем в цій сфері є забезпечення закріплення в нормативно-правових актах таких регулятивних механізмів, які, з одного боку, сприяли б позитивному розв'язанню соціально-економічних та політичних проблем, а з іншого – не створювали б умов, сприятливих для різних видів злочинної діяльності в тій чи іншій сфері суспільного життя. На вирішення цієї проблеми спрямовано запровадження кримінологічної експертизи. Потрібно зауважити, що вітчизняні науковці досить давно наполягають на прийнятті в Україні закону про кримінологічну експертизу. Зазначений законопроект було розроблено і подано до Верховної Ради ще 20 років тому, однак донині його так і не було прийнято. Цей закон міг би убезпечити суспільство від негативних наслідків, до яких може призвести «закон Савченко».

Кримінологічну експертизу впроваджують із використанням кримінологічних знань та на засадах спеціальної науково обґрунтованої методики. Це оцінка проекту законодавчого та іншого нормативно-правового акта, котру здійснюють задля виявлення та запобігання нормативному закріпленню положень, реалізація яких може посилювати дію причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів або послаблювати соціальні заходи, спрямовані на усунення цих криміногенних чинників.

Кримінологічна експертиза як вид кримінологічного дослідження передбачає здійснення пізнавальної діяльності у сфері кримінології. Вона орієнтована на отримання інформації про кількісно-якісні параметри злочинності, її детермінанти й ефективність заходів, спрямованих на протидію їй. Результатом кримінологічної експертизи має стати підготовка експертами-кримінологами пропозицій і рекомендацій законодавцю, які спрямовані на корекцію нормативного правового акта або законопроекту згідно з висновками експертизи.

Експертна діяльність – це завжди оцінна діяльність, яку можна застосовувати до експертизи законопроектів. Експерт не повинен контролювати депутатів, виконувати дослідні функції, навчати політиків тощо. Його діяльність полягає в осягненні суті законопроекту, ознайомленні з його змістом і формою та винесенні рішення щодо його регулятивної придатності. Експерт-правознавець має чітко уявляти, що будь-який закон стосується інтересів певного прошарку суспільства, тому він обов'язково повинен моделювати можливі конфліктні ситуації. Задля уникнення негативних наслідків законопроект необхідно розглядати на наявність в ньому норм права, які б їх нейтралізували.

Основними завданнями кримінологічної експертизи є: об'єктивна і повна кримінологічна оцінка проекту, винесеного на експертизу; достатнє використання під час експертної оцінки інформації про криміногенні та антикриміногенні чинники, які мають регулювати проект; прогноз можливих негативних наслідків від реалізації положень проекту;

проведення за необхідності спеціальних досліджень з окремих складних питань, щодо яких відсутня достатня кримінологічна інформація; подання об'єктивного, науково обґрунтованого експертного висновку, який містить відповіді на усі поставлені перед експертизою питання; розробка рекомендацій щодо внесення змін і доповнень до проекту з метою убезпечення від негативних наслідків його прийняття.

Кримінологічна експертиза нормативних правових актів і їх проектів повинна ґрунтуватися на таких принципах: наукова обґрунтованість методики експертизи; дотримання вимог Конституції, законодавчих та інших нормативно-правових актів України; відповідність експертних оцінок і висновків сучасним досягненням кримінологічної науки та кримінологічній інформації, використаної експертом; незалежність, обґрунтованість та повнота висновку експертизи; відповідальність експерта за достовірність висновків і рекомендацій.

Об'єктами кримінологічної експертизи можуть бути проекти законів України, указів та розпоряджень Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, державних програм, нормативно-правових та управлінських актів інших органів державної виконавчої влади.

Суб'єктами кримінологічної експертизи є замовники, експертні установи, керівники експертних груп та експерти. Замовником кримінологічної експертизи може бути орган державної влади, а також його структурний підрозділ чи служба, яким надано повноваження щодо подання до розгляду проектів законодавчих, інших нормативно-правових і управлінських актів. Коло замовників обмежене органами державної влади –органами або структурними підрозділами, посадовими особами, які наділені повноваженнями щодо подання до розгляду проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів. Тобто замовниками можуть бути лише суб'єкти законодавчої ініціативи, державні органи, яким згідно з Конституцією надано право видавати загальнообов'язкові нормативно-правові акти, а також утворені у їх складі органи та структурні підрозділи (комітети Верховної Ради України тощо). Особливу групу замовників становлять Верховний Суд, Генеральна прокуратура, Служба безпеки та Міністерство внутрішніх справ України. Долучення центральних правоохоронних органів до числа замовників можна пояснити тим, що вони за своїм статусом значно краще за інші державні структури обізнані щодо криміногенної ситуації в країні. Вони володіють інформацією про особливості злочинної діяльності в різних сферах суспільного життя, тобто мають більше можливостей виявити негативні з кримінологічної точки зору положення нормативно-правових актів.

Експертною установою є вищий навчальний заклад або науково-дослідна організація, визначені Кабінетом Міністрів України експертними установами з правом проведення кримінологічної експертизи. У статуті експертної установи передбачено зайняття цим видом експертної діяльності. Експертну групу очолює фахівець-кримінолог, якому керівник експертної установи доручає створити й очолити групу експертів та організувати проведення експертизи.

Експерт – це фахівець, який спираючись на спеціальні знання, наукову кваліфікацію та дослідницький досвід в галузі кримінології або правоохоронної чи організаційно-управлінської діяльності в сфері суспільних відносин, безпосередньо здійснює кримінологічну експертизу.

Експертизу необхідно призначати тоді, коли в процесі розробки проекту виникає потреба оцінити кримінологічні наслідки його реалізації. Підставою для проведення кримінологічної експертизи повинен бути договір, укладений між замовником та експертною установою.

Експертиза може бути первинною, повторною, додатковою та контрольною. На проведення експертизи кожного виду між замовником і експертною установою укладають окремий договір.

У законі мають бути чітко визначені права та обов'язки замовника кримінологічної експертизи, експертної установи кримінологічної експертизи та експерта. Особливу увагу потрібно звернути на закріплення гарантій незалежності експерта, що визначає її об'єктивність. Вважається, що направлення законопроекту на експертизу в великі наукові (навчальні) юридичні інститути, де працюють фахівці різного юридичного профілю, забезпечує і якість, і об'єктивність її проведення.

Необхідно приділити увагу питанням організації, проведення та фінансування кримінологічної експертизи. Детальної регламентації потребує зміст замовлення та договору на проведення експертизи, визначення організаційних засад створення і функціонування експертних груп, фінансування експертизи й оплати праці експертів.

Також важливими етапами є формування експертної групи та організація проведення кримінологічної експертизи. Експертом не може бути особа, яка брала участь у розробці проекту або зацікавлена в результатах експертизи.

Результати експертизи повинні бути викладені у висновку. Він повинен містити відповіді на всі питання, поставлені замовником, а також загальний висновок щодо проекту або його частини. Висновок підписують усі члени експертної групи, які згодні з ним. До висновку може додаватись особлива думка одного або декількох експертів, які в такому разі його не підписують. Висновок експертизи є науковою продукцією, право власності на яку після оплати послуги належить замовникові, якщо інше не передбачено договором на проведення експертизи.

Закон має передбачати відповідальність за порушення законодавства в сфері кримінологічної експертизи, зокрема: невиконання вимог Закону «Про кримінологічну експертизу» або умов договору про проведення експертизи; фальсифікація висновку експертизи; проведення експертизи установою, яка не визначена Кабінетом Міністрів України експертною установою з проведення кримінологічної експертизи; вчинення дій, що перешкоджають організації та проведенню експертизи, або незаконна відмова у наданні експертній установі чи експертній групі необхідної інформації; умисне примушування експерта до необ'єктивного проведення експертизи або

недостовірного висновку; дискредитація або переслідування експерта за підготовлений ним висновок; залучення до участі в експертизі авторів проекту або інших зацікавлених осіб; приховування висновків експертизи під час розгляду проекту; порушення суб'єктом експертизи авторського права на результати та матеріали експертизи, а також умов конфіденційності щодо інформації, отриманої у процесі проведення експертизи.

Особа, винна в учиненні правопорушень у сфері кримінологічної експертизи, притягається до дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності відповідно до чинного законодавства.

Особливим різновидом кримінологічної експертизи є кримінологічна експертиза нормативно-правових актів та проектів нормативних правових актів на корупціогенність. Таку експертизу проводять юристи-кримінологи (експертна комісія) з метою виявлення закладених в правових нормах можливостей сприяти проявам корупції. У результаті кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів на корупціогенність закон або інший нормативний акт (його проект) може бути піддано необхідному коригуванню. Для уникнення негативних наслідків після проведення експертизи потрібно одразу внести зміни до чинного законодавства. Цінність такої експертизи полягає не лише в прогнозуванні проявів корупційних злочинів, а й у випереджальній розробці профілактичних заходів, які блокують або пом'якшують можливі прорахунки прийнятих рішень. Ефективність проведення експертизи на корупціогенність визначають її системністю, достовірністю і можливістю перевірки результатів.

На нашу думку, проблемою є не лише відсутність в Україні закону «Про кримінологічну експертизу». Також недостатньо розроблені теоретичні проблеми кримінологічної експертизи. Теорія кримінологічної експертизи досі перебуває на початковому етапі дослідження. Деякі науковці у своїх наукових публікаціях лише згадують про кримінологічну експертизу. До того ж, відсутнім є опрацювання її теоретичних основ. Необхідно привернути увагу наукової громадськості та суспільства до цієї проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Троян В. Війна на кримінальному фронті [Електронний ресурс] / В. Троян. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/viyna-na-kriminalnomu-fronti-html. − Назва з екрана.

2. Жан-Франсуа Гейро, Франсуа Тюаль. Геостратегия преступности / Жан-Франсуа Гейро, Франсуа Тюаль; пер. с франц. – Киев : Скиф, 2014. – 120 с.

3. Шилин Д. Правовая основа криминологической экспертизы в Республике Беларусь / Д. Шилин // Законность. – 2014. – № 1. – С. 70–73.

4. Дзиконская С. Г. Современное состояние криминологической экспертизы в России / С. Г. Дзиконская // Российский следователь. – 2012. – № 23. – С. 48–50.

Ярмиш О. Н. – головний науковий співробітник Інституту законодавства Верховної Ради України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО РІЗНОВИДУ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Серед глобальних проблем сучасності, від розв'язання яких залежить подальший розвиток світового співтовариства, однією з найбільш гострих залишається проблема корупції. Вона вже давно подолала суто національні межі. Набувши в умовах глобалізації нових якостей, зокрема здатності виявлятися в транснаціональних формах, корупція стала викликом світовому розвитку.

Феномен корупції як соціального явища полягає в тому, що вона притаманна будь-якому суспільству, оскільки зумовлена особливістю людської природи та недосконалістю інститутів влади. Новітня (і не лише) історія людства – це хроніка перманентної боротьби з корупцією. Там, де корупція перемагає, державна влада перетворюється на владу клептократів, що зрештою неминуче призводить до соціальних катаклізмів, революційних потрясінь. Водночас там, де їй успішно протидіють, панують право та економічний прогрес. Прикладами успішної реалізації державних програм з протидії цьому вкрай небезпечному явищу є досвід Гонконгу, Сінгапуру, країн Балтії, Польщі тощо.

Що стосується нашої країни, то вкотре констатувати актуальність проблеми протидії (запобігання, боротьби, протистояння, обмеження, стримування тощо) корупції для сучасної України недоцільно. На телевізійних шоу, шпальтах газет і журналів, численних наукових форумах (симпозіумах, конференціях, круглих столах) систематично лунають заклики з підтримання антикорупційної політики. Проте вже немає сумнівів, що одні говорять ці слова щиро, а інші – ні. Особливо небезпечні наслідки має існування розмежування між словом і ділом, між нормами, реальною поведінкою у правосвідомості й діями можновладців, передусім тих, хто впливає на прийняття вагомих рішень.

Інколи державну антикорупційну політику зводять лише до антикорупційного законодавства. З цієї позиції в нас у країні начебто все непогано: протягом останніх трьох років сформовано досить потужну нормативну базу, створено спеціалізовані антикорупційні інституції тощо. Однак, незважаючи на це, на сьогодні корупція в Україні залишається системною проблемою, яка існує на всіх рівнях державної влади, в усіх сферах життя суспільства. Політичні партії, парламент, виконавча влада, правоохоронні та судові органи і донині сприймаються громадянами як дуже корумповані інститути. Причому в суспільстві ще немає загального засудження корупції: практично третина українських громадян вважає, що корупція може бути виправдана, а хабар є

засобом найшвидшого розв'язання проблем у відносинах із різними держустановами.

Україна продовжує отримувати низькі оцінки від різних міжнародних організацій за показниками, що стосуються сфери корупції («Індекс сприйняття корупції» Transparency International, Всесвітній індекс доброчесності (Global Integrity Index), показники Світового банку та Світового економічного форуму).

«Стратегією національної безпеки України», затвердженою Указом Президента України від 6 травня 2015 року № 287/2015, поширення корупції та її укорінення в усіх сферах державного управління було визнано актуальною загрозою національній безпеці України. Корупція як явище посягає на життєво важливі цінності українського народу, на національні інтереси, загрожує безпеці особи, суспільства, держави.

Розгляд антикорупційної політики в більш широкому аспекті дає змогу констатувати, що вона охоплює, крім правотворчої, такі форми реалізації, як інтерпретаційна, правонавчальна, правозастосовна. Водночас остання має настільки важливе значення, що може за певних умов визначати загальну характеристику антикорупційної політики держави. Саме це ми й спостерігаємо нині в Україні. Щоб переконатись у суперечливості антикорупційної політики, невідповідності правотворчої та правозастосовної форм її реалізації, достатньо звернути увагу на такі факти та події, що відбуваються останнім часом: порушення термінів виконання низки положень базових антикорупційних законів; не завжди вдалі, нерідко поспішні спроби реформування правоохоронних органів; напруженість у стосунках і навіть безпосередні зіткнення між новоствореними інституціями (Національним антикорупційним бюро України і Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою) та усталеними (Генеральною прокуратурою України); значний спротив проти розширення повноважень НАБУ; справжня епопея, пов'язана з підготовкою та запуском системи е-декларування; власне результати цього декларування, які ще потребують відповідної оцінки та реагування; численні факти непритягнення осіб до реальної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень.

Слід цілком погодитись із тими експертами, громадськими діячами, які переконують: усе, що по-справжньому пов'язано з протидією корупції, набуває в Україні політичного забарвлення. Отже, антикорупційна політика в Україні, з огляду на правозастосовну форму її реалізації, сама набула в сучасних умовах якостей корупціогенності, адже містить у собі низку корупційних ризиків. Ситуація потребує всебічного об'єктивного аналізу, розгляду та реагування в контексті вимог Стратегії національної безпеки України із залученням інститутів громадянського суспільства та наукової спільноти.

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Александренко Е. В. – старший научный сотрудник научной лаборатории по проблемам досудебного расследования Национальной академии внутренних дел, кандидат юридических наук, доцент

ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ КОРРУПЦИОННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Привычка правителей брать подарки – греховна, привычка судей брать взятки – безбожна.
(Восточная мудрость)

Одним из наиболее опасных и распространенных коррупционных преступлений, раскрытие и расследование которого всегда было сопряжено со значительными трудностями даже для опытных следователей и оперативников, является взяточничество (ст. 368 УК Украины).

Субъектами преступления, через многочисленные коррупционные связи и схемы в правоохранительных органах, на следователей оказывается различного рода психологическое и физическое давление (от попыток подкупа до угроз), поэтому важным качеством следователей, расследующих такие преступления, является их психологическая устойчивость к указанным предложениям. Эти качества следователей, как и их следует обязательно учитывать, принимая решение о назначении или включении их в следственно-оперативную группу.

Расследование дел о взяточничестве также требует наличия у следователей и оперативников необходимых теоретических знаний и достаточного практического опыта расследования именно таких уголовных производств.

Успешное выявление и расследование должностных преступлений требуют постоянного активного взаимодействия следователя с оперативными подразделениями, осуществляющими оперативно-разыскную деятельность, своевременного и тактически правильного проведения комплекса следственных (розыскных) действий и оперативно-разыскных мероприятий, в т.ч. – в виде тактических операций разной направленности.

Кроме указанных обстоятельств, расследование взяточничества отличается следующими особенностями, которые следует учитывать, чтобы расследование было быстрым и эффективным.

Проверка версий должна начинаться с допроса заявителя с максимальной детализацией всех обстоятельств: обстановки места дачи взятки (расположение мебели в кабинете, документов и других предметов на столе должностного лица; содержание его разговоров по телефону; описание лиц, заходивших в кабинет и ожидавших приема в очереди, и т.д.). Как правило, лжесвидетели придают значение деталям

беседы и не готовы к вопросам об указанных обстоятельствах. Кроме того, ответы могут быть проверены в ходе осмотра описываемого помещения и допросов посещавших его лиц.

В ситуации, когда характер расследуемого события пока не ясен, необходимо прежде всего собрать сведения, подтверждающие наличие контактов участников предполагаемого преступления. Они могут содержаться в документах, представлявшихся в орган власти, журнале учета входящей и исходящей корреспонденции, регистрационных карточках, электронной базе данных, книге фиксации посетителей учреждения, в корешках выдаваемых пропусков и т.д.

Особое внимание следует уделять допросу сотрудников, непосредственно выполнявших действия, так или иначе связанные с совершением преступления. При подготовке к допросу необходимо устанавливать соответствие действий свидетеля нормативным требованиям, а также действиям, выполнявшимся в аналогичных ситуациях. При допросе этих лиц надо использовать составленные, рассмотренные и завизированные допрашиваемым документы, относящиеся к этому событию.

По делам о взяточничестве, как правило, изымают, осматривают и изучают следующие документы: характеризующие государственный орган или учреждение, регулирующие его деятельность; устанавливающие компетенцию подозреваемого должностного лица; регламентирующие порядок прохождения документов и принятия решений; связанные с совершением должностным лицом действий в интересах взяткодателя, а также аналогичных действий, не связанных с расследуемым событием; свидетельствующие об изыскании средств на взятку и о маскировке этих действий (о получении ссуды, о продаже личных вещей) и средств преступным путем; о приобретении предмета взятки и маскировке приема-передачи взятки; свидетельствующие о заинтересованности взяткодателя в совершении должностным лицом действий, за которые дана взятка, и об использовании результатов этих действий; характеризующие личность взяточника, его связи, образ жизни, состояние здоровья, доходы и др.; иные документы, относящиеся к расследуемому событию.

Большое значение имеет допрос подозреваемого, а выбор тактики допроса определяется сложившейся следственной ситуацией и позиции подозреваемого. Если он полностью признает свою вину, раскаивается в содеянном и, рассчитывая на смягчение наказания, готов сотрудничать со следствием, основным приемом допроса является детализация его показаний. Если же подозреваемый частично признает свою вину, опровергнуть его ложные показания можно, используя показания лиц, передавших незаконное вознаграждение или оказавших услуги подозреваемому либо его близким; указывая на явные противоречия в его показаниях; предъявляя собранные доказательства, в частности, появление у него денежных средств, ценностей после предполагаемого преступления и т.д. Проверить показания подозреваемого можно в ходе обысков по месту его

жительства и работы, осмотра изъятых документов, допросов свидетелей.

Если подозреваемый не признает вину и дает ложные показания, следует предъявить документы, подтверждающие выполнение им действий в интересах взяткодателя, наличие контактов с лицом, осуществлявшим дачу взятки, доказательства появления денежных средств после совершения преступления. Целесообразно использовать прием проявления большей осведомленности, апеллировать к лучшим качествам личности подозреваемого и т.п.

При расследовании взяточничества и других коррупционных преступлений для установления подлежащих доказыванию обстоятельств преступного деяния используются следующие следственные, негласные следственные (розыскные), иные процессуальные действия и оперативно-разыскные мероприятия:

1) время, место, способ, механизм и иные фактические обстоятельства совершения действий (бездействия) должностным лицом, в которых имеются признаки преступления, – устанавливаются путем допроса участников уголовного процесса, проверки показаний на месте, следственного эксперимента, опознания, освидетельствования и проведения судебной экспертизы, проверки результатов оперативно-разыскной деятельности в ходе проведения следственных действий;

2) способ подготовки должностного лица к преступлению – устанавливается путем допроса участников уголовного процесса, проверки показаний на месте, следственного эксперимента, а также проверки результатов оперативно-разыскной деятельности;

3) совершались ли действия (бездействие) один раз или систематически, одним должностным лицом либо в соучастии с другими должностными лицами или лицами, не обладающими должностными полномочиями, – устанавливается путем допроса, ревизий, судебных экспертиз, проверки результатов оперативно-разыскной деятельности;

4) причинен ли действиями (бездействием) должностного лица имущественный, физический или моральный ущерб – устанавливается путем производства ревизий, судебных экспертиз (медицинской, психиатрической, психологической, бухгалтерской, финансовой и др.), допроса потерпевших, свидетелей, специалистов и т.д.;

5) обстоятельства, смягчающие и отягчающие наказание, – устанавливаются путем допроса, анализа результатов следственных действий, материалов уголовного дела;

6) обстоятельства, способствовавшие совершению преступлений, – устанавливаются путем допроса, осмотра документов, производства ревизий и судебных экспертиз, а также проверки результатов оперативно-разыскной деятельности;

7) другие обстоятельства, исключающие преступность деяния (необходимая оборона, причинение вреда при задержании лица, совершившего преступление, крайняя необходимость, физическое или психическое принуждение и пр.) – устанавливаются путем допроса, анализа результатов следственных действий, материалов уголовного

дела. Объем публикации не позволяет рассмотреть другие обстоятельства.

Только при указанном профессиональном и качественном отношении к расследованию должностных преступлений возможно быстрое и полное установление всех его обстоятельств, а далее – возможность судебного рассмотрения и принятие ним окончательного решения.

Басс В. О. – доцент кафедри адміністративної діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ІНДЕКСУ СПРИЙНЯТТЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

За даними Transparency International, повний опис джерел індексу сприйняття корупції, зокрема за 2015 рік, сформований на основі 12 джерел: Рейтинг управління Африканського банку розвитку (2014); Індикатори стійкого управління Фонду Бертельсмана (2015); Індекс трансформації Фонду Бертельсмана (2016); Рейтинг ризику країн згідно з міжнародною аналітичною організацією «Economist Intelligence Unit» (2015); Щорічний звіт «Держави перехідного періоду» американської правозахисної організації Freedom House (2015); Рейтинги ризику країн дослідницької компанії «Global Insight» (2014); Щорічний рейтинг конкурентоспроможності країн в IMD (2015); Дослідження стану корупції в Азії, проведене агентством з оцінки економічного та політичного ризику «Political and Economic Risk Consultancy» (2015); Оцінка міжнародного ризику країн від PRS (2015); Світовий банк – оцінка політики та інституційного розвитку (2014); Огляд думок менеджерів Всесвітнього економічного форуму (2015); Індекс верховенства права від WJP (2015) [1].

Індекс сприйняття корупції (ІСК) присвоює країнам/територіям бали і ранжує їх відповідно до сприйняття ступеня поширеності корупції у державному секторі відповідної країни. Це зведений індекс, який передбачає комбінацію опитувань і оцінювання корупції, дані про які збирають різні авторитетні організації. ІСК є найбільш використовуваним показником корупції у всьому світі.

Загалом корупція охоплює незаконну діяльність, яку цілеспрямовано приховують і яка виявляється лише в результаті скандалів, розслідувань або висунення обвинувачень у корупції. Відповідно, дуже тяжко дати точну оцінку рівня корупції у різних країнах і територіях, опираючись лише на фактичні дані. Можливих спроб оцінити рівень корупції шляхом порівняння даних про кількість врахованих «хабарів», числа проваджень або судових справ, які безпосередньо відносяться до корупції, буде недостатньо для того, щоб остаточно

встановити точні показники рівня корупції. Більш того, такі дані характеризують якість роботи прокурорів, судів або засобів масової інформації із розслідування і виявлення корупції. Тому найнадійнішим методом порівняння відносних рівнів корупції у різних країнах є вимірювання сприйняття корупції тими особами, які здатні запропонувати експертну оцінку корупції у державному секторі тієї або іншої країни.

Для включення країни або території до рейтингу потрібна наявність не менше трьох джерел даних ІСК. Відсутність будь-якої держави у рейтингу пояснюється виключно нестачею оглядової інформації і не є показником відсутності корупції у такій країні. У 2015 році до Індексу включено 168 країн і територій. У 2014 році їх було 175. Порівняно з ІСК 2014 р., до Індексу 2015 року не увійшли Багамські острови, Барбадос, Домініка, Пуерто-Рико, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа та Свазиленд.

ІСК за 2015 р. ґрунтується на джерелах даних, наданих незалежними організаціями, що спеціалізуються на аналізі питань державного управління та умов для розвитку підприємницької діяльності. Джерела інформації, використані для складення ІСК за 2015 рік, базуються на даних, зібраних протягом останніх 24 місяців. До ІСК належать виключно ті джерела, які містять оцінки рівнів сприйняття корупції у вибірках країн/територій, виражені у балах, і вимірюють рівні сприйняття корупції у державному секторі. Transparency International ретельно аналізує методології, які використовуються кожним джерелом даних, з метою визначення їхньої відповідності стандартам якості руху Transparency International. Повний список джерел даних, типів респондентів, а також конкретних питань, які є предметом досліджень, можна подивитись у повному описі джерел ІСК.

Кількість балів, які отримала країна/територія, відображає рівень сприйняття корупції у державному секторі за шкалою від 0 до 100, де 0 означає, що рівень корупції у державному секторі вважається високим, а 100 – досить низьким. Позиція держави в ІСК показує її стан відносно інших країн/територій. Зміни в позиціях можуть відбуватися просто через зміни кількості країн, включених до ІСК.

Масштаб ІСК обмежений сприйняттям рівня корупції у державному секторі із позиції підприємців та експертів у відповідній країні. З метою доповнення цієї думки і відображення різних аспектів корупції Transparency International проводить низку якісних і кількісних досліджень корупції, як на міжнародному рівні, через свій секретаріат, так і на національному – через мережу своїх локальних відділень, які діють у більш ніж 100 країнах світу. Окрім ІСК, інші глобальні дослідницькі проекти Transparency International передбачають:

– барометр світової корупції (GCB);
– доповідь про стан корупції у світі (GCR);
– оцінку Національної системи доброчесності (NIS);
– прозорість у корпоративній звітності [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Індекс сприйняття корупції 2015: повний опис джерел [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ti-ukraine.org/sites/default/files/u/1271/docs/indeks_spryynyattya_korupcii_2015_dzherela.pdf. – Назва з екрана.

2. Дані Transparency International [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ti-ukraine.org/CPI-2015/faq_CPI-2015. – Назва з екрана.

Болгов Р. О. – аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ПРИВАТНА ДЕТЕКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗАПОБІГАННІ КОРУПЦІЇ

Зарубіжний досвід засвідчує, що досягти значного підвищення ефективності протидії корупції можна за умов визначення чіткого плану дій, інвестування чималих коштів для протидії цьому негативному явищу, створення відповідної правової бази та уповноважених органів.

Згідно із Законом України «Про запобігання корупції», корупція – це використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1].

Це дає змогу стверджувати, що під зазначене описання підпадає будь-хто, незалежно від фаху, хто володіє певними повноваженнями для вирішення питань, використовуючи свою посаду на власний розсуд (чиновник, депутат, суддя, співробітник правоохоронних органів, адміністратор, екзаменатор, лікар тощо).

Головним стимулом поширення корупції є можливість отримання економічного прибутку, зв'язаного з використанням владних повноважень, а головним стримуючим чинником – ризик викриття і покарання.

Тому треба чітко усвідомлювати, що корупція існувала і буде існувати, що вона має різні рівні і в кожному випадку, для виявлення цих протиправних дій, має власний підхід. Водночас усіх, хто пов'язаний із корупційними правопорушеннями, об'єднують грошові потоки, які можливо відстежити. Також важливу роль відіграє психотип людини та її ставлення до отримання неправомірної вигоди за зловживання свого службового становища.

Очевидним є те, що всі люди, які вчиняють корупційні правопорушення, пов'язані з публічною службою. Їх викрити вкрай

важко, оскільки вони мають тісні зв'язки з правоохоронними органами та можуть використати корупційні зв'язки у вищих ешелонах влади.

Наведемо приклад з практики, коли один відомий пластичний хірург, під прикриттям державної лікарні, робив операції, які часто завершувалися каліцтвом людей і навіть летальними випадками. Довгі роки зазначеному лікарю все сходило з рук, неодноразові звернення громадян до правоохоронних органів результатів не давали, хоча доказів було достатньо. Це демонструє корупційний слід, який пронизує всі державні органи. Після проведення низки заходів за допомогою адвокатів, журналістів та детективної агенції було зібрано достатньо інформації, яка підтверджувала наявність корупційних зв'язків. Зокрема, було встановлено зв'язки між фігурантом та представниками правоохоронних органів, які закривали очі на зазначені правопорушення. Усі зібрані матеріали було передано до органів поліції. Це все стало можливим завдяки лише тому, що детективи є приватними підприємцями і не залежать від керівників, працюють виключно напряму із замовниками, не пов'язані процесуальними строками і залежністю від наказів вищого керівництва та іншими умовами, які заважають працювати.

Але корупція настільки проникла в повсякденне життя нашої країни, що після надання доказів щодо кримінального провадження, пошуку свідків, запису відеоматеріалу цей пластичний хірург продовжує свою злочинну діяльність, а записані матеріали зникли, що свідчить про серйозні зв'язки на високому рівні. Завдячуючи тому, що детективи незалежні, матеріали залишились і були опубліковані в мережі Інтернет. Це дає змогу людям володіти інформацією про злочинця і зробити певні висновки. Водночас звернення про дії цієї людини донині надходять до детективної агенції.

Зважаючи на цей приклад і враховуючи те, що представники правоохоронної системи не можуть собі дозволити брати винагороду за свою роботу (адже вони офіційно за неї отримують зарплатню), приватні детективи можуть офіційно укладати угоди на надання інформаційних послуг із відкритих джерел інформації. Так, на сьогодні на ринку з'явилась нова компанія YouControl [2], яка надає досить важливі послуги з надання відомостей, зокрема аналітичної інформації з відкритих джерел, яку накопичують в одному місці і обробляють на момент запиту. Раніше такий аналіз потребував декілька днів або навіть тижнів. Це інформація про всі підприємства України, фізичних осіб підприємців, їх активів, доходів. У реальному часі можна відстежити зв'язки між одним підприємством та іншим, що допомагає в розслідуванні корупційних правопорушень.

Наприклад, особа «А» оголошує державні закупівлі для ремонту міських доріг. У тендері беруть участь компанії «Б», «В», «Г», «Д», «Е», кожна з яких пропонує свої умови для співпраці. Після закриття торгів усі компанії, у яких були найнижчі ціни, відмовляються від роботи і залишається одна чи дві компанії, які автоматично між собою визначають переможця. Зі сторони нібито все добре, але за умов детальнішої перевірки, за допомогою системи You Control, детектив

виявляє, що в компаніях «Б» «В» «Г» один засновник, в компаніях «Д» «Е» – інший, проте вони обидва є засновниками іншої фірми «Ж», де співзасновник є родичем особи «А», що ініціювала процедуру державної закупівлі. Детектив як приватна особа, має кращі можливості для збору й обробки даних, навіть ніж представники правоохоронної системи.

Окрім цього, детектив може укладати угоду про роботу з іншими приватними компаніями і отримувати інформацію практично миттєво, на що правоохоронцям потрібно робити офіційні запити і чекати той строк, який визначено в законі.

Перевагою роботи з виявлення корупційних схем у межах співпраці приватних детективів із такими компаніями, як YouControl, є також те, що приватні компанії не видаляють у себе інформацію, оскільки це шкодить репутації, яку напрацьовують роками. На практиці вже були випадки, коли під час перевірки деяких фірм, через офіційні джерела, інформація про них зникала, але одночасно вона зберігалася в аналітичних базах приватних компаній. Таким чином можна виявляти зв'язки між іншими особами, спільне майно або володіння певним матеріальним благом в різні часи, що дає змогу відслідковувати зв'язок між корумпованими посадовцями.

Приватні детективи не обмежені часом, коштами та незалежні від посадових осіб, оскільки репутація є найголовнішим чинником у їхній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

2. Бізнес-пошукова система від компанії youcontrol.com.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://youcontrol.com.ua/landing_001/. – Назва з екрана.

Бондаренко О. С. – викладач кафедри права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, кандидат юридичних наук

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 369^3 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У 2015 році законодавець, прийнявши Закон України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», запровадив юридичну відповідальність за корупцію у сфері спорту, серед іншого й кримінальну. Так, Кримінальний кодекс (КК) України було доповнено новою статтею, яка передбачила відповідальність за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань (ст. 369^3 КК України). Цей законодавчий

крок зумовлений кількома чинниками, зокрема конституційним положенням про те, що держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, у тому числі і шляхом протидії корупції; а також широким поширенням корупції як у сфері міжнародних офіційних спортивних змагань, так і змагань республіканського та місцевого рівнів.

Окрім новітнього характеру, правова норма, передбачена ст. 369^3 КК України, характеризується особливістю змісту, оскільки встановлює відповідальність за два самостійні склади злочину. Один із них передбачений у ч. 1 ст. 369^3 КК України, а інший – ч. 3 цієї статті. Кожен із цих складів злочинів, особливо їх об'єктивна сторона, насичені значною кількістю нових понять. Ми пропонуємо звернути увагу на характеристику цих понять, адже правильне тлумачення правової норми є запорукою її належної реалізації і попередження неправомірного притягнення винного до кримінальної відповідальності.

Так, об'єктивна сторона аналізованого складу злочину полягає у впливі на результати офіційних спортивних змагань шляхом підкупу, примушування або підбурювання чи вступу у змову щодо результатів офіційного спортивного змагання. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» спортивним змаганням є захід, що проводиться організатором спортивних заходів з метою порівняння досягнень спортсменів та визначення переможців відповідно до правил спортивних змагань з видів спорту та затвердженого організатором спортивних заходів положення (регламенту) про ці змагання, що відповідає визначеним центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, вимогам [1]. Спортивні змагання можуть бути як неофіційними так й офіційними, тобто такими, що передбачені Єдиним календарним планом фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів України, які проводяться уповноваженими організаторами спортивних змагань з метою визначення переможців згідно з правилами спортивних змагань для відповідного виду спорту, визнаного в Україні, та положенням (регламентом) про це змагання [2].

Формами неправомірного впливу для потреб ч. 1 ст. 369^3 КК України законодавець називає підкуп, примушування, підбурювання та вступу у змову.

Так, *підкупом* є надання та одержання неправомірної вигоди. Одержання полягає у прийнятті службовою особою неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення певної конкретно зумовленої дії або ж, навпаки, утримання від її вчинення. Наданням є передача неправомірної вигоди службовій особі за вчинення нею на користь того хто таку вигоду пропонує, обіцяє чи надає або на користь третьої особи певних обумовлених дій або ж утримання від їх учинення.

Примушування – це незаконний вплив суб'єкта злочину на психіку особи, з метою схиляння останньої до вчинення дій або навпаки утримання від їх вчинення, що суперечать її бажанням та містять ознаки складу злочину. Способи примушування можуть бути різними (наприклад, погроза, насильство, шантаж тощо).

Щодо поняття *«підбурення»,* то його визначають як схиляння суб'єктом злочину іншої особи до вчинення злочину, а в окресленому контексті – протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань. Підбурювання може бути спрямоване на спортсмена, особу допоміжного спортивного персоналу, яка бере участь у спортивному змаганні, або посадову особу у сфері спорту [3].

Вступ у змову слід тлумачити як домовленість між кількома суб'єктами злочину щодо вчинення дій, які здатні забезпечити некоректні зміни ходу спортивного змагання чи його результату, шляхом повного або часткового виключення непередбачуваного характеру змагання і досягнення наперед визначеного наслідку [3]. На нашу думку, зважаючи на те, що законодавець виділяє вступ у змову як окрему форму протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань, кваліфікувати дії кількох співучасників, що вступили у злочину змову задля вчинення цього злочину, необхідно лише за ч. 1 ст. 369^3 КК України. Відповідно, посилання на ст. 27 КК України не є необхідним.

З огляду на викладене, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 369^3 КК України, має кілька форм, що, зважаючи на необхідність правильної та повної кваліфікації протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань, потребують термінового законодавчого визначення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про фізичну культуру і спорт [Електронний ресурс] : Закон України від 24 груд. 1993 р. № 3808-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 14. – Ст. 80. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3808-12. – Назва з екрана.

2. Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань [Електронний ресурс] : Закон України від 3 листоп. 2015 р. № 743-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 51. – Ст. 472. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/743-19. – Назва з екрана.

3. Задоя К. П. Науково-практичний коментар до статті 369-3 Кримінального кодексу України «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань» [Електронний ресурс] / К. П. Задоя // Право і громадянське суспільство : [сайт]. – 2015. – № 2 (11). – Режим доступу: http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-11-2015/item/219-naukovo. – Назва з екрана.

Ботнаренко І. А. – старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ

Проблема протидії корупції, створення ефективних правових й організаційних механізмів і способів, що можуть її обмежити, належить до найскладніших завдань, які постають перед нашою державою та суспільством. На державному рівні це питання визнано пріоритетним напрямом роботи, що вимагає реалізації дієвої політики протидії в зазначеній сфері.

Нині, з огляду на накопичений досвід, заходи з протидії корупції можна поділити на дві групи. До першої належать заходи з посиленої боротьби з корупційними виявами, другу формують заходи, що забезпечують інституційні передумови «підживлення» корупції, тобто з ознаками потенційної корупції. Саме тому в європейській практиці стратегія системного усунення причин корупції орієнтована як на протидію особам-корупціонерам, так і на усунення причин та умов, що підживлюють цей феномен [1].

Попри значні наукові здобутки в зазначеній сфері, питання, пов'язані з вивченням та імплементацією зарубіжного досвіду, передусім у контексті браку ефективної та дієвої стратегії протидії корупції в Україні, залишаються відкритими й актуальними. Тому зосередимо увагу на антикорупційній діяльності однієї з найпотужніших країн Європейського Союзу за рівнем економічного розвитку та фінансового потенціалу – Федеративної Республіки Німеччини, що нині має чимало з результативних правових інструментів для виявлення та запобігання цим виявам.

Протидія корупції в цій країні ґрунтується на державній політиці в напрямі знищення матеріальної, насамперед, фінансової бази злочинних угруповань. Цього досягають двома шляхами: конфіскацією майна та створенням належного правового забезпечення для унеможливлення відмивання «брудних» грошей [2]. Банківські установи Німеччини зобов'язані надавати правоохоронним органам інформацію щодо операцій з грошовими коштами, якщо їхній розмір перевищу 20 тис. німецьких марок за умови, що цю інформацію буде використано виключно для цілей розслідування. Також у законодавстві закріплено положення: якщо громадянин робить вклад у банк у розмірі понад 50 тис. німецьких марок, він зобов'язаний пред'явити посвідчення особи [3].

Головним обов'язком державних службовців Німеччини є нейтральне та справедливе виконання своїх повноважень на користь усього суспільства. Для цієї категорії працівників передбачено особисту відповідальність за правомірність їх дій з виконання службових

обов'язків. Після завершення терміну служби державний службовець повинен зберігати в таємниці інформацію та факти, що стосуються його службової діяльності. Крім того, закон закріплює обов'язок державного службовця доповідати про протиправні діяння, які стали йому відомими, передусім якщо це стосується корупційних дій. Посилені правила й обмеження на державній службі компенсуються належним утриманням і додатковими виплатами, пільгами та можливостями, що забезпечують стабільність займаної посади та кар'єру, а також належний рівень життя. У Німеччині, щоб отримати роботу в іншій структурі, крім державної організації, службовцю необхідно попередньо отримати дозвіл вищої посадової особи [4].

Генеральна лінія німецького уряду у сфері запобігання корупції полягає в тому, щоб шляхом застосування законодавчих, організаційних, кадрових та інших заходів унеможливити зловживання державним службовцем своїм посадовим становищем. У цій частині максимально вдосконалено нормативну базу щодо прийняття державними службовцями подарунків – дозволено отримати подарунок, вартість якого не перевищує 20 німецьких марок (або 10 євро). Однак і в цьому разі державний службовець повинен доповісти своєму керівнику. Останній, залежно від обставин, може прийняти одне з двох рішень: або залишити подарунок у службовця, або зобов'язати його в установленому порядку здати цей подарунок державі [5]. Водночас високий рівень правової та політичної культури в Німеччині, розвиненість інститутів громадянського суспільства сприяють тому, що політики йдуть у цій країні у відставку, щойно навколо них здіймається корупційний скандал [2]. В Україні, нажаль, такі випадки досі не траплялися.

Поділяємо позицію В. П. Беглиці, відповідно до якої основними стратегічними напрямами антикорупційної діяльності Німеччини є такі: а) жорсткі обмеження щодо подарунків та сфери зайнятості після звільнення з державної служби; б) створення реєстру корумпованих приватних організацій для запобігання контактам з державними органами; в) визначення переліку посад, що найбільше схиляють до корупції, і ротація кадрів на цих посадах [4].

Отже, державна політика Німеччини щодо протидії корупції загалом є запобіжною та орієнтована на здійснення таких законодавчих, управлінських, кадрових та інших заходів, що спрямовані на мінімізацію службових зловживань. З огляду на їх результативність в умовах сьогодення, досвід Німеччини може бути практично реалізований і в Україні, що сприятиме оптимізації та зміцненню механізмів координації антикорупційної політики в нашій державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проблеми рецепції антикорупційних механізмів розвинених країн в українську практику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.viche.info/journal/2731/. – Назва з екрана.

2. Підбережник Н. Антикорупційна політика в країнах Західної Європи: досвід для України / Н. Підбережник // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 37. – С. 123–132.
3. Мельник М. І. Німеччина на шляху боротьби з корупцією / М. І. Мельник // Право України. – 1997. – № 11. – С. 111–115.
4. Беглиця В. П. Досвід європейських країн щодо формування антикорупційної стратегії / В. П. Беглиця // Державне управління. – 2015. – Вип. 252. – Т. 263. – С. 17–23.
5. Чемерис І. Зарубіжний досвід протидії корупції в системі державного управління / І. Чемерис // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3(12). – С. 13–16.

Братель С. Г. – начальник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОРУПЦІЄЮ

Зважаючи на загальноприйняту класифікацію суб'єктів адміністративних проступків (розподіл їх на загальні та спеціальні), варто розглянути класифікацію останньої групи, адже спеціальними суб'єктами є такі, що мають особливості правового становища та дають змогу диференціювати відповідальність різних категорій осіб, забезпечуючи справедливу правову оцінку вчиненого діяння конкретною особою.

Так, М. І. Мельник зазначає, що суб'єкта корупції визначає його особливий правовий статус, який надає йому (водночас виключає для інших) можливість зловжити владою або службовим становищем [1, с. 147]. Така позиція автора, безперечно, була виправданою на момент її опублікування, коли був чинний Закон України «Про боротьбу з корупцією», який визначав лише дві категорії суб'єктів: державні службовці; народні депутати України, народні депутати АР Крим, депутати та голови місцевих рад народних депутатів [2].

Відтоді законодавець розробив не один нормативно-правовий акт у сфері боротьби з корупцією, завдяки яким, зокрема, було вдосконалено нормативно-правове регулювання кола відповідних суб'єктів.

З огляду на чинну редакцію Закону України «Про запобігання корупції», суб'єкти, на яких поширюється дія Закону, розподіляються на три групи:

особи, уповноважені на виконання функцій держави та місцевого самоврядування;

особи, які для цілей закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування;

особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією.

До першої групи законодавець зараховує значний перелік осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, які обіймають найвищі та найвідповідальніші посади у функціонуванні державного механізму (п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону), починаючи від Президента України і закінчуючи поліцейськими [3].

Другу групу суб'єктів становлять особи, прирівняні до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Серед них виділяють три підгрупи:

а) посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону;

б) особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, приватні виконавці, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи, визначені законом);

в) представники громадських об'єднань, наукових установ, навчальних закладів, експертів відповідної кваліфікації, які входять до складу конкурсних комісій, утворених відповідно до Закону України «Про державну службу» [4].

Можна дійти висновку, що вчинення дій особами, які надають певні публічні послуги і не є державними службовцями чи посадовими особами місцевого самоврядування, також в окремих випадках можуть визнаватись суб'єктами адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією.

На нашу думку, варто звернути увагу на відсутність законодавчого визначення поняття «публічні послуги». Водночас із цього приводу існує роз'яснення Міністерства юстиції України. Вихідною точкою визнано те, що публічні послуги надаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають у їх управлінні. Залежно від суб'єкта, що їх надає, послуги поділяють на державні та муніципальні. Державні надаються органами виконавчої влади й державними підприємствами, установами, організаціями, а також органами місцевого самоврядування в порядку виконання делегованих державою повноважень за рахунок коштів державного бюджету. Відповідно, муніципальні послуги надають ті самі суб'єкти, але за рахунок коштів

місцевого бюджету. До того ж, важливою складовою публічних послуг (як державних, так і муніципальних) є адміністративні послуги – результат здійснення владних повноважень уповноваженим суб'єктом, що відповідно до закону забезпечує юридичне оформлення умов реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних інтересів за їх заявою, наприклад, видача дозволів (ліцензій), сертифікатів, посвідчень, проведення реєстрації тощо [5].

Особи другої підгрупи здійснюють свою професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, або як самозайняті особи, або як наймані працівники, виконуючи ці функції виключно на підставі спеціального закону.

Особливістю глави 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією» є те, що кожна стаття цього розділу у відповідній примітці закріплює перелік осіб, які визнаються суб'єктом конкретного правопорушення.

Таку специфіку визначення суб'єкта правопорушення законодавець використав задля встановлення чіткого переліку осіб, до яких може бути застосовано відповідальність за порушення спеціальних обмежень у сфері запобігання корупції. Примітки статей зазначеної глави відсилають до Закону України «Про запобігання корупції» і визначають коло суб'єктів, на яких поширюється дія окремої норми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Мельник Микола Іванович. – Київ, 2002. – 506 с.

2. Про боротьбу з корупцією : Закон України від 5 жовт. 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995 – № 34. – Ст. 266.

3. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

4. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 4. – Ст. 43.

5. Лист Міністерства юстиції України від 18 груд. 2009 р. № 967-0-2-09-22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi–bin/laws/main.cgi?nreg=v967–323–09. – Назва з екрана.

Брисковська О. М. – провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;
Алєксєєва-Процюк Д. О. – провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ЩОДО РОЗШУКУ МАЙНА, НА ЯКЕ МОЖЕ БУТИ НАКЛАДЕНО АРЕШТ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ

Кримінальне процесуальне законодавство передбачає форми відшкодування (компенсації) шкоди в кримінальному провадженні, а саме: добровільне відшкодування (компенсація) шкоди (ч. 1 ст. 127 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України) та примусове відшкодування (компенсація) шкоди, у межах якого можна виокремити цивільний позов (ч. 2 ст. 27, ст. 128, 129 КПК України); звернення застави на виконання вироку в частині майнових стягнень (ч. 1 ст. 177, ч. ч. 4, 11 ст. 182 КПК України); відшкодування шкоди за рахунок Державного бюджету України (ч. 3 ст. 127 КПК України, ст. 130 КПК України, ч. 2, 3 ст. 572 КПК України); кримінально-правова реституція (п. 5 ч. 9, ч. 10 ст. 100 КПК України; ч. 4 ст. 374 КПК України).

Відповідно до ст. 66. Закону України «Про запобігання корупції», збитки, шкода, завдані державі внаслідок учинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, підлягають відшкодуванню особою, яка вчинила відповідне правопорушення, в установленому законом порядку. Також у п. 1 ст. 68. Закону передбачено, що фізичні та юридичні особи, права яких порушено внаслідок учинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення і яким завдано моральної або майнової шкоди, збитків, мають право на відновлення прав, відшкодування збитків, шкоди в установленому законом порядку. Водночас у ст. 22, 23 Цивільного кодексу України визначено, що особа, якій завдано збитків, моральної шкоди внаслідок порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Згідно зі ст. 69 Закону України «Про запобігання корупції», кошти й інше майно, одержані внаслідок вчинення корупційного правопорушення, підлягають конфіскації або спеціальній конфіскації за рішенням суду в установленому законом порядку [1].

Однак підозрюваний і його близькі родичі здебільшого вживають певних заходів щодо укриття майна та запобігання стягненню його для відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди.

Під час оглядів, обшуків необхідно виявляти документи, які посвідчують право власності не лише підозрюваного, а й інших осіб (передусім близьких родичів) з метою перевірки фіктивності такого права власності, шляхом отримання довідок про доходи сумнівних власників, тактичного допиту їх та членів сім'ї, отримання відомостей про вид діяльності, обставини придбання майна у власність і встановлення ступеня зв'язків зі справжніми власниками майна. На момент проведення досудового розслідування майно може знаходитися в підозрюваних, наприклад, у довірчому управлінні, оформлено за договором зберігання, оренди тощо або ж узагалі в третіх осіб, однак часто підозрювані користуються та розпоряджаються ним, уживають заходів для покращення його стану (наприклад будівель), а також зберігають у себе правовстановлювальні документи на таке майно.

Нещодавно законодавець дозволив за наявності відповідних підстав накладати арешт на майно третіх осіб (ст. 64^{-2} КПК України «Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт», що регламентує процесуальний статус такої особи). Треті особи, майно яких може бути арештовано, – особи, які отримали чи придбали в підозрюваної, обвинуваченої чи засудженої особи майно безоплатно або в обмін на суму, значно нижчу ринкової вартості, або знали чи повинні були знати, що мета цього передавання – отримання доходу від майна, отриманого внаслідок учинення злочину, приховування злочину та/або уникнення конфіскації [2]. З метою уникнення порушення прав третіх осіб шляхом зловживання з боку правоохоронних органів у КПК України передбачено, що зазначені відомості щодо порядку набуття третьою особою майна мають бути встановлені в судовому порядку на підставі достатності доказів.

Ефективним засобом у доказуванні фіктивності права власності на майно є одержання та пред'явлення особам, на ім'я яких складено правоустановчі документи, довідок про їхні доходи, а тактично правильно проведений допит таких осіб здебільшого змушує їх назвати справжнього володільця майна. Ефективними є допити останніх щодо обставин «придбання» майна та матеріальних джерел для цього, стосунків з реальними власниками майна тощо. Тому обов'язково слід витребувати в органах Державної фіскальної служби України декларацію про доходи підозрюваного, членів його сім'ї, а також третіх осіб.

Установлення невідповідності рівня життя суб'єкта декларування задекларованим майну і доходам є підставою для здійснення повної перевірки його декларації. Відповідно до п. 1 ст. 50 Закону України «Про запобігання корупції», повна перевірка декларації полягає у з'ясуванні достовірності задекларованих відомостей, точності оцінювання задекларованих активів, виявленні конфлікту інтересів та ознак незаконного збагачення, її можна здійснювати в період виконання суб'єктом декларування діяльності з реалізації функцій держави або місцевого самоврядування, а також протягом трьох років після припинення такої діяльності.

В органах Державної фіскальної служби України також з'ясовують належність суб'єктів підприємницької діяльності, відкриті

рахунки в банках, наявне за податковими деклараціями про скупний річний дохід майно (рухоме, нерухоме, транспортні засоби), облігації, акції підприємств, дивіденди тощо.

Законом України від 10 листопада 2015 р. № 772-VIII, а на його підставі – Постановою Уряду від 24 лютого 2016 р. № 104 створено Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів й органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб, що є центральним органом виконавчої влади України зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, та/або з управління активами, на які накладено арешт або які конфісковано у кримінальному провадженні. Однак це агентство ще не функціонує повною мірою.

Нині результативними є витребування чи тимчасовий доступ до інформації в Укрдержреєстрі, Центрі надання адміністративних послуг, Державному агентстві земельних ресурсів та його територіальних органів, Державній архітектурно-будівельній інспекції України, органах реєстрації актів цивільного стану і нотаріальних установах й інших організаціях.

Це надає можливість установити родинні стосунки; дані про рухоме та нерухоме майно; персональні дані особи, яка придбала певні товари в торговельних мережах; операції з банківськими картками; інформації операторів (провайдерів) телекомунікацій тощо [5].

Тактично важливо встановити спосіб життя підозрюваного, виявити осіб, які перебувають з підозрюваним у неприязних стосунках і можуть дати відповідні свідчення про його реальний майновий стан, розміщення прихованого від арешту майна. Це можуть бути сусіди, колеги, водії службових автомобілів, родичі підозрюваного. Також проводять комплекс слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій для розшуку майна, яке знаходилося чи знаходиться в їх користуванні, установлення місць відпочинку підозрюваних, захоплень, намірів придбати у власність у конкретному регіоні земельних ділянок, будинків, транспортних засобів тощо [3; 4].

Після проведених процесуальних дій щодо розшуку майна, на яке можливо накласти арешт, уживають заходів для забезпечення кримінального провадження щодо відшкодування завданої шкоди (ч. 2 ст. 131 КПК України): тимчасове вилучення майна; арешт майна, а також запобіжні заходи (застава й тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом.

Після цього вилучене майно передають на зберігання відповідно до Порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 року № 1104 й Інструкцією про порядок вилучення, обліку, зберігання та

передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду, яка затверджена наказом Генеральної прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Державної податкової адміністрації, Служби безпеки, Верховного Суду, Державної судової адміністрації України від 27 серпня 2010 року № 51/401/649/471/23/125.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції [Електронний ресурс]: Закон України від 14 жовт. 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18. – Назва з екрана.

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні : Закон України від 10 листоп. 2015 р. № 769-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 1. – Ст. 1.

3. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [Електронний ресурс] : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

5. Процесуальна діяльність слідчого щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням : метод. рек. / [Л. Д. Удалова, С. С. Чернявський, Д. О. Алєксєєва-Процюк та ін.]. – Київ : НАВС, 2014. – 92 с.

Буличев А. О. – начальник відділу науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

ОЦІНЮВАННЯ КОРУПЦІОГЕННИХ РИЗИКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ МВС УКРАЇНИ

На сьогодні в Україні триває планомірна робота з удосконалення нормативно-правової бази щодо профілактики та протидії корупції, що відповідає новітнім науковим розробкам і сучасним міжнародним вимогам прозорості державного управління.

Для працівників МВС України встановлено чіткі обмеження й заборони. Визначено відповідальність за їх порушення, вироблено достатній комплекс інструментів, що забезпечують контроль за дотриманням антикорупційних заходів.

Будь-яка управлінська діяльність, зокрема й діяльність МВС України, потенційно може містити корупціогенні ризики, тобто обставини, що провокують працівника на зловживання службовим становищем з метою одержання вигоди для себе або третіх осіб.

До типових видів корупціогенних ризиків варто зарахувати такі: нечітке визначення функцій, прав, обов'язків і відповідальності підрозділів МВС та їх працівників, уповноважених на виконання функцій держави, що можуть суттєво підвищувати можливості суб'єктивного впливу особи, уповноваженої на виконання функцій держави, на рішення, що приймається; відсутність або нечіткість адміністративних процедур; відсутність чи недоліки конкурсних (тендерних) процедур [1].

Правильна оцінка корупціогенних ризиків слугує інструментом для виявлення умов вчинення корупційних дій працівниками МВС, до яких належать такі фактори: значна свобода прийняття рішень, що зумовлена специфікою роботи; інтенсивність контактів із громадянами та організаціями; залучення суб'єктів господарювання до надання послуг для органів та підрозділів МВС України; підписання контрактів на постачання товарів, виконання робіт і надання послуг не керівником, а за його дорученням заступником або іншою особою, функціональні обов'язки якої не передбачають таких дій і відповідальності за їх учинення; наявність повноважень, пов'язаних із розподілом значних фінансових коштів; значне збільшення матеріальних активів особи, її близьких родичів, а також афілійованих з ними осіб, яке не може бути пояснено законними причинами; одержання особою, її близькими родичами необґрунтовано високої винагороди за створення творів літератури, науки, мистецтва, читання лекцій та іншу викладацьку діяльність; одержання особою, її близькими родичами, а також афілійованими з ними особами кредитів або позик на необґрунтовано тривалі терміни або за необґрунтовано низькими ставками, так само як і надання необґрунтовано високих відсотків за банківськими вкладами (депозитами) зазначених осіб тощо [2].

Для виявлення корупціогенних ризиків у діяльності МВС слід отримати відповіді на наступні запитання: чи достатньою мірою описано процедури виконання обов'язків посадовими особами; у яких ситуаціях можливий конфлікт інтересів; чи достатньо чітко прописано процес прийняття рішень; які чинники, крім властивостей особистого характеру, даю змогу співробітникам займатися корупційною діяльністю; чи долучена особа до процесу прийняття остаточних і незалежних рішень; чи траплялися випадки корупції в підрозділі, який перевіряють; чи достатній контроль за процесом прийняття рішень; чи достатній контроль за співробітниками і результатами їх роботи.

Цей перелік питань не є вичерпним і може бути доповнений з урахуванням специфіки діяльності відповідного підрозділу МВС України.

Відповіді на вказані запитання можуть досить точно описати потенційні умови та фактори для здійснення корупційних дій, що закладені в діяльності відповідного підрозділу МВС.

Зміст процедури оцінювання корупціогенних ризиків визначають методи їх виявлення та ідентифікації, зокрема встановлення переліку потенційно корупціогенних сфер діяльності підрозділу МВС України. Ідеться про сфери, що передбачають підвищений рівень корупціогенних ризиків: розміщення замовлень на поставку товарів (виконання робіт, надання послуг) для потреб МВС України; формування бюджетних запитів, цільове використання виділених бюджетних коштів і контроль за таким використанням; управління та розпоряджання об'єктами державної власності (будівлі, споруди), у тому числі з питань оренди, безоплатного користування та приватизації цих об'єктів; управління та розпоряджання земельними ділянками, що перебувають у державній власності, а також земельними ділянками, власність на які не розподілена, зокрема з питань оренди та продажу цих ділянок; управління та розпоряджання житловим фондом, у тому числі з питань укладання договорів соціального, комерційного найму, найму спеціалізованого житлового фонду; розробка та прийняття нормативно-правових актів; видача ліцензій на окремі види діяльності; призначення на посади, включаючи проведення атестації, кваліфікаційних іспитів працівників, конкурсів на заміщення вакантних посад і включення працівників до кадрового резерву; представництво інтересів МВС у судових органах; проведення державної експертизи та видача висновків; порушення кримінального й адміністративного провадження; проведення розслідувань причин виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, аварій, нещасних випадків на виробництві, інфекційних і масових неінфекційних захворювань людей, тварин і рослин, заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, майну громадян та юридичних осіб, державному майну тощо.

Інформацію про корупціогенні ризики в діяльності підрозділів МВС України може бути виявлено: під час засідання комісії з питань запобігання корупції та проведення люстрації; за результатами розгляду звернень громадян, що містять інформацію про корупційні правопорушення, зокрема звернень, що надійшли «гарячою лінією»; за результатами розгляду повідомлень про факти звернення з метою схиляння працівника МВС України до вчинення корупційних правопорушень; безпосередньо з повідомлень засобів масової інформації про корупційні правопорушення або факти недотримання посадовими особами вимог щодо службового поводження; у статистичних даних про кримінальні правопорушення тощо.

Рівень корупціогенних ризиків за сферами діяльності підрозділу МВС України може бути визначений як дуже високий, високий, середній, низький, дуже низький і відсутній.

Кожен рівень ризику оцінюється за п'ятибальною системою, а саме: дуже високий – 5 балів, високий – 4 бали, середній – 3 бали, низький – 2 бали, дуже низький – 1 бал і відсутній – 0 балів.

Для зручності оцінювання фіксують усі сфери діяльності відповідного підрозділу з встановленням відповідних балів у кожній сфері корупційного ризику.

Далі визначають максимальну та фактичну кількість балів для об'єкта, який перевіряють.

Після цього обчислюють фактичний рівень корупціогенного ризику за формулою:

$$\frac{\text{Фактична кількість балів}}{\text{Максимальна кількість балів}} \times 100\ \%$$

Результати співвідносять із даними, наведеними в таблиці 1.

Таблиця 1

Оцінка рівня корупціогенного ризику	Рівень корупціогенного ризику, %
Дуже високий	80–100
Високий	60–79
Середній	40–59
Низький	20–39
Дуже низький	10–19
Відсутній	0–10

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи [Електронний ресурс] : наказ Міністерства юстиції України від 23 черв. 2010 р. № 1380/5. – Режим доступу: http://www.minjust.gov.ua. – Назва з ерана.

2. Пилипчук В. Г. Міжнародний досвід визначення корупційних ризиків та можливості його використання в Україні [Електронний ресурс] : аналітична записка. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1390/. – Назва з екрана.

Бурак М. В. – старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Нині корупція є однією з головних загроз для національної безпеки й демократії України. Зокрема, корупція гальмує соціальний прогрес, передусім становлення демократичного громадянського суспільства; перешкоджає повноцінній реалізації прав і свобод

громадян; заперечує принцип верховенства права, а розширення її масштабів і надалі спричинене недосконалістю як правових норм, так і моральних засад соціуму, а також системи державного управління від найнижчого до найвищого рівня, що й досі надає можливість чиновникам на власний розсуд розпоряджатися національними ресурсами тощо.

Так, стаття 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначає, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві з-поміж інших є поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу й політики, організованої злочинної діяльності [1, с. 1].

Упродовж останніх років тема політичної корупції в Україні набула особливої актуальності. Масштаб поширення цього явища в політичних і владних інститутах дає змогу характеризувати політичну корупцію як невід'ємний атрибут їх повсякденної діяльності.

Політична корупція – це особлива форма боротьби за владу, у якій перемагають не політичні інтереси суспільства, а багатомільйонні хабарі. Політична корупція дозволяє конвертувати владу в капітал, а капітал – знов у владу. Її основний зміст – це корумповані форми реалізації динамічної політики, зловживання владою, проникнення криміналітету в органи влади й управління, вигідне призначення на державні посади, лобіювання вигідних для корпоративних груп політичних й економічних рішень, це політичний патронаж, купівля голосів у передвиборних кампаніях і, зрештою, це хабар, підкуп тощо. Це сукупність різних за змістом і ступенем суспільної небезпеки протиправних діянь, які здійснюють для досягнення політичних цілей, суттєво впливають на формування та функціонування органів влади й управління, прийняття і реалізацію ними політичних рішень, спотворюючи при цьому політичний та економічний курс країни.

Рівень і масштаби корупції в країні, ефективність протидії корупційним процесам значною мірою залежать від доброчесності виборних посадових осіб, демократичності політичної системи загалом і виборчого процесу зокрема. Останні виборчі кампанії в Україні свідчать, що грубі порушення демократичних принципів волевиявлення (втручання влади у виборчий процес, підкуп виборців, незаконні судові рішення) призвели до того, що здебільшого виборні посади обіймають особи, які не відповідають стандартам доброчесності [2, с. 1].

У подальшому процес діяльності виборних посадових осіб також супроводжується корупційною поведінкою, найпоширенішими виявами якої є: конфлікт інтересів у діяльності виборних осіб, насамперед суміщення депутатської роботи, політичної діяльності з підприємницькою діяльністю та роботою в органах виконавчої влади, що заборонено законом; підкуп виборних осіб, здійснення тиску на них або на бізнес, до якого мають стосунок депутати, з метою ухвалення певних рішень або переходу до іншої депутатської фракції (групи); незаконне лобіювання інтересів окремих осіб чи бізнес-структур тощо.

Саме політична корупція та корупція в державних органах, зневіра народу у сподіваннях на фінансову доброчесність політиків,

непрозорий бюджетний менеджмент, цілковита корумпованість системи державних закупівель є найактуальнішими проблемами, що потребують негайного розв'язання.

Політичні потрясіння, поглиблення прірви в соціальному розшаруванні суспільства, криміналізація всіх сфер суспільного життя, вияви регіонального сепаратизму, конфесійне та мовне протистояння – це не повний перелік наслідків саме політичної корупції в Україні. Наявність зазначених вище негативних явищ свідчить про низьку ефективність правового регулювання суспільних відносин, внутрішні загрози як людині (громадянину), суспільству та державі, так і загрози деградації правової системи держави. Зазначене – це наслідки наявної політичної корупції в Україні, вияв того, що правова система України не відповідає новим вимогам суспільства. Це також наслідки переформатування правової системи України відповідно до інтересів окремих олігархічних кланів з метою отримання влади, протистояння між якими постійно загострюється. Правова система для них є тим механізмом, за допомогою якого вони прагнуть виконати власні завдання – завоювати владу, утримувати її та за її допомогою нарощувати капітал.

Таким чином, політична корупція як феномен чинить найнебезпечніший вплив саме на функціонування правової системи в Україні. Її суб'єкти прагнуть змінити законодавство для задоволення власних інтересів. За таких умов правова система не виконує свого призначення – бути чітко визначеним, справедливим регулятором суспільних відносин, гарантувати безпечне існування людини, суспільства та держави.

З огляду на зазначене, доходимо висновку, що в Україні саме корупція в усіх її формах є основною загрозою національній безпеці.

Саме тому реформування системи забезпечення національної безпеки є одним з найактуальніших для держави питань і визначено головним пріоритетом держави відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [3].

Зокрема, у Стратегії зазначено, що першочерговою є реалізація однієї з важливих реформ і програм-антикорупційної реформи. Основною метою її є суттєве зниження рівня корупції в Україні, скорочення втрат державного бюджету та бізнесу внаслідок корупційної діяльності, а також позитивні зрушення позицій України в міжнародних рейтингах, що оцінюють рівень корупції. Слід ураховувати, що корупція органічно пов'язана з організованою злочинністю: вони переплітаються між собою, живлять одна одну, сприяють розвиткові одна одної. Наявність корумпованих зв'язків для організованих злочинних формувань і зв'язок корумпованих чиновників із цими формуваннями – це оптимальна, з огляду на досягнення злочинного результату й безпеки функціонування, схема існування двох зазначених явищ.

Водночас розв'язання проблеми корупції передбачене й Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні

(Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII [2, с. 2].

Головна мета цього законодавчого акта – створення прозорих засад фінансування проведення виборів, діяльності політичних партій, усунення корупціогенних ризиків у діяльності виборних органів, посилення громадського контролю за їх діяльністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] : Закон України від 19 черв. 1993 р. № 964-І. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15. – Назва з екрана.

2. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1699-VII. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18. – Назва з екрана.

3. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015. – Назва з екрана.

Василевич Я. В. – ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ

ДЕТЕРМІНАНТИ КОРУПЦІЇ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

Розкриваючи питання протидії корупції в бюджетній сфері, доцільно акцентувати увагу не стільки на самій корупції, скільки на причинах, факторах, умовах її виникнення та вжиття заходів щодо усунення детермінант, які її стимулюють.

Як свідчить аналіз наукових досліджень, з-поміж чинників, що сприяють виникненню корупційних правопорушень у бюджетній сфері, можна виокремити:

– економічні (наприклад, нестабільність, що виявляється насамперед у неконтрольованих інфляційних стрибках, які провокують представників органів державної влади, правоохоронних органів шукати будь-які джерела доходів тощо);

– політичні (підміна політичної волі політичними гаслами боротьби з корупцією, зневажливе ставлення державних службовців до своїх обов'язків та ін.);

– правові (неповага до закону);

– моральні (законодавець повинен бути більш порядним у ставленні до виборця);

– культурні (культурно-релятивістський підхід, адже корупція є частиною «культури» багатьох країн, де жителі певної країни терпляче ставляться до стягування незначних сум за надання послуг офіційними особами) тощо.

До умов, що сприяють виникненню корупції, доцільно зарахувати: недосконалість політичних інститутів, які забезпечують внутрішні й зовнішні механізми стримування, зокрема розбіжності в нормативно-

правових актах, їх незнання або нерозуміння населенням, що дає змогу посадовим особам довільно перешкоджати здійсненню бюрократичних процедур. Причому чиновники можуть спричиняти неефективність роботи тієї чи іншої установи, спонукаючи таким чином людей до корупції. Окрім того, ідеться про низьку професійну компетентність посадових осіб, відсутність підзвітності, що є наслідком, передусім, відсутності прозорості в діяльності чиновників, кумівство, неналежний рівень участі громадян у контролі над державними інституціями (участі в процесі прийняття рішень; доступу до інформації про організацію та функціонування органів публічного управління, про процеси прийняття рішень і юридичних актів, що стосуються цих осіб і груп; публікація інформації, періодичних доповідей про ризики корупції в органах публічного управління; інформування громадськості з метою створення атмосфери нетерпимості до корупції, а також впровадження в практику освітніх програм; надання органами публічного управління інформації, що становить суспільний інтерес, і надання публічних послуг за допомогою електронних засобів через офіційні web-сторінки) тощо, а також недостатня мотивація. Наприклад, коли чиновник отримує стільки, що йому не вистачає на життя, або коли в нього відсутня впевненість у завтрашньому дні, він доповнює свої доходи неправомірною вигодою.

Влащенко С. С. – аспірант кафедри загальноюридичних дисциплін Київського університету туризму, економіки і права

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

З набранням чинності Закону України «Про доступ до публічної інформації» активізувалася діяльність української влади щодо забезпечення права на доступ до інформації, якою володіють суб’єкти владних повноважень.

Зазвичай органи місцевої влади у власних порядках і рішеннях, положеннях і регламентах визначають процедури забезпечення доступу громадян до своїх засідань, а також їх результатів роботи. Це стосується й статутів територіальних громад. Рішення про доступ до засідань повинні визначати: перелік місць і розміщення в залі засідань; процедуру інформування громадськості про засідання; порядок акредитації громадян на участь у засіданні [1]. Важливим є дотримання балансу закріплених Законом гарантій: не обмежувати такий доступ, коли в органу влади є практична можливість для забезпечення громадянам права скористатись не лише отримати інформацію через електронні, паперові носії, а й безпосередньо почути. У разі відсутності офіційного веб-сайту в органу влади інформування для забезпечення доступу громадян до засідань колегіальних суб’єктів можуть здійснюватись іншими способами, які передбачені Законом: через

офіційні друковані видання, мережу Інтернет, завдяки використанню інформаційних стендів або в будь-який інший спосіб.

На особливу увагу заслуговують положення Закону, що визначають порядок реалізації права на доступ до інформації за інформаційним запитом – проханням особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, якою він володіє. Так, запитувач має право індивідуально або колективно звернутися до розпорядника інформації із запитом на її одержання незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, не пояснюючи причини подання запиту.

Відповідно до розпорядження міського голови «Про затвердження Положення про порядок доступу до публічної інформації» від 15 серпня 2013 року № 178 м. Українка (Київської області) визначено форми та порядок забезпечення доступу до публічної інформації, розпорядником якої є Українська міська рада, виконавчий комітет Української міської ради з метою забезпечення виконання Закону «Про доступ до публічної інформації» та з урахуванням Указу Президента України «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації» від 5 травня 2011 року № 547/2011. Доступ до таких даних, крім інформації з обмеженим доступом, забезпечують шляхом: 1) систематичного та оперативного оприлюднення інформації; 2) надання інформації за запитами на інформацію. Запити, подані до ради і виконкому в усній формі чи телефоном, електронною поштою реєструє відповідальна особа з питань запитів на інформацію після заповнення відповідної форми. У задоволенні запиту на інформацію може бути відмовлено через неналежним чином оформлений запит (без дотримання вимог ч. 5 ст. 19 Закону «Про доступ до публічної інформації»).

Інформаційний запит невідкладно розглядає міський голова (за його відсутності – особа, яка виконує його обов'язки). Документ залежно від змісту направляють за резолюцією посадовим особам місцевого самоврядування, згідно з розподілом обов'язків. Виконавець надає відповідну інформацію або готує проект відповіді. Після підписання відповідь реєструють та надають запитувачу інформації у визначений ним спосіб не пізніше п'яти робочих днів із моменту отримання запиту [2].

Вважаємо, що вартий уваги аналіз практики реалізації права громадян на доступ до публічної інформації в системі місцевого самоврядування в Україні. Наприклад, до найбільш запитуваних видів інформації за останні роки належать відомості про розпоряджання бюджетними коштами та про екологічний стан довкілля. Цікавою є практика Бродівської міської ради на Львівщині щодо статистики розгляду запитів доступу до публічної інформації, серед яких, зокрема, запит на інформацію від Літературно-меморіального музею-квартири П. Г. Тичини в м. Київ. Ідеться про прохання надати відомості про те, чи є в населеному пункті вулиці, площі, парки, що мають ім'я Тичини. Серед запитів громадян цікавим є прохання Н. Чиша, надіслане електронним листом 29 лютого 2016 року, щодо надання контактних телефонів міської, селищної та сільських рад Бродівського району [3].

Покровська міська рада (Донецька область) станом на 1 липня 2016 року у звіті про доступ до публічної інформації зазначає, що

загальна кількість отриманих запитів – 61, з яких 46 запитів було направлено електронною поштою, 14 на особистому прийомі. Запитувачами виступали 14 юридичних і 45 фізичних осіб. За результатами розгляду задоволено 42 запити, надіслано за належністю 13 і в 6 випадках була відмова [4].

Таких прикладів можна навести чимало. З огляду на практику забезпечення реалізації конституційного права на доступ до публічної інформації майже всі органи місцевої влади України прийняли відповідні акти, що визначають порядок і механізм його втілення. Водночас спостерігаються приклади нехтування або порушень ч. 2 ст. 34 Конституції України щодо вільного доступу до інформації. Незадовільним, на нашу думку, є стан інформування населення про права громадян, іноді професіоналізм посадових осіб, уповноважених надавати відповідь на запити, тощо. Підкреслимо, що саме законодавче поле в цій сфері не позбавлене колізій і прогалин. Тому комплексне та невідкладне вирішення окреслених питань сприятиме покращенню реалізації права громадян на доступ до публічної інформації в системі місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
2. Публічна інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrainka.org/public-information. – Назва з екрана.
3. Офіційний сайт Бродівської міської ради/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mrbrody.net/. – Назва з екрана.
4. Звіти про задоволення запитів/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.krasn-rada.gov.ua/dostup-do-publichnoji-informatsiji/579-zviti-pro-zadovolennya-zapitiv. – Назва з екрана.

Вознюк А. А. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СЛУЖБОВИХ ОСІБ ЗА УЧАСТЬ У ЗЛОЧИНАХ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 255, 258[3], 260 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Судова практика засвідчує, що нерідко членами організованих злочинних об’єднань є службові особи, які вчиняють протиправні діяння, використовуючи владу або службове становище. Вони сприяють злочинній діяльності шляхом надання необхідної інформації, забезпечення знаряддями й засобами вчинення злочину, гарантування співучасникам безпеки, сприяння їм в уникненні кримінальної відповідальності. Без службових осіб окремі злочини вчинити вкрай складно або майже неможливо.

Використання службовою особою влади або службового становища – це застосування нею власного правового статусу (передусім прав та обов'язків); авторитету займаної посади, відповідного підприємства, установи, організації, державного органу; владних чи службових зв'язків. Таку діяльність слід вважати незаконною тоді, коли вона суперечить інтересам органів влади чи служби. Водночас якщо службова особа вчиняє злочин, передбачений ст. 255, 257, 258[3], 260 Кримінального кодексу (КК) України, таке використання відповідає інтересам злочинного об'єднання. Незаконне використання службовою особою влади або службового становища відбувається як у межах наданих службових повноважень, так і поза ними.

Службова особа може брати участь у створенні злочинного об'єднання, керувати ним чи долучатися до його діяльності в будь-який спосіб. Причому вона може використовувати владні або службові повноваження; формений одяг та символіку; службові або інші посвідчення; зброю, спецзасоби; відомості, якими особа володіє з огляду на займану посаду.

Важливо з'ясувати, як кваліфікувати дії службової особи щодо створення злочинної організації чи участі в її діяльності з використанням влади або свого службового становища.

Нині участь службової особи в діяльності злочинних об'єднань, передусім організованих, можна кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258[3], 260 КК України, зі злочинами у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. За таких обставин найбільш повно й об'єктивно враховують ступінь і характер суспільної небезпеки участі службової особи з використанням влади або службового становища в злочинах, передбачених ст. 255, 257, 258[3], 260 КК України. Однак недолік цього правила полягає в тому, що не всі форми використання службовою особою влади або службового становища у створенні злочинних об'єднань й участі в них нині можна кваліфікувати як злочин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Наприклад, зловживання владою або службовим становищем задля сприяння учасникам злочинного об'єднання, учинене не з метою одержання неправомірної вигоди, не можна кваліфікувати за сукупністю злочинів, визначених у ст. 255, 257, 258[3], 260 КК України, з одного боку, і злочину, передбаченого ст. 364 КК України, – з іншого. З огляду на це, слушно навести таке судове рішення. ОСОБА_2, працюючи заступником начальника слідчого відділу одного з управлінь Служби безпеки України, сприяв діяльності терористичної організації шляхом збирання та передання її учасникам достовірної інформації щодо окремих напрямів службової діяльності цього управління (передав електронні файли протоколів допитів учасників терористичної організації, установчі дані учасників терористичної організації, щодо яких заплановано реалізацію оперативно-технічних пошукових заходів, зведено відомості про кримінальні провадження за фактами вчинення терористичних актів, листи зазначеного управління щодо окремих

оперативно-розшукових заходів у відповідних кримінальних провадженнях; установчі дані працівників цього управління, схильних до вербування для участі в діяльності терористичної організації) з метою її використання під час здійснення терористичної діяльності. Злочин передбачав на меті заручитися підтримкою представників терористичної організації для подальшого переходу через лінію зіткнення на тимчасово окуповану територію м. Донецьк та вступу до складу цієї терористичної організації. До того ж, ОСОБА_2 вчинив дезертирство, унаслідок чого його було визнано винним лише в учиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 258^3, ч. 3 ст. 408 КК України [1]. Таким чином, у формулі кваліфікації не відображено участь ОСОБА_2 як службової особи в терористичній організації.

Розв'язання проблеми кваліфікації злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, які є службовими особами та вчиняють злочин із використанням влади або службового становища, передбачає три способи.

1. Перший полягає у включенні до злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258^3, 260 КК України, кваліфікуючої ознаки – «учинення злочину з використанням службовою особою влади чи службового становища». Цю позицію відображено в кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн[1]. Її прихильники [2, с. 131–132; 3, с. 201; 4, с. 139] пропонували за такий кваліфікований склад злочину встановити суворіше покарання.

За наявності в протиправних діяннях, передбачених ст. 255, 257, 258^3 КК України, такої кваліфікуючої ознаки, як учинення злочину з використанням службовою особою влади чи службового становища, дії учасників злочинних об'єднань, які належать до службових осіб, можна було б кваліфікувати без сукупності зі статтями, що передбачають відповідальність за злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Окремі вчені підтримують це правило [5, с. 55–56; 6, с. 192–193].

Водночас інші вчені не схвалюють уведення кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину з використанням службовою особою влади чи службового становища» до складів злочинів, що передбачають кримінальну відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них [6, с. 192–193; 7, с. 242; 8, с. 161]. Аргументи одного з них заслуговують на увагу. На думку А. М. Івахненко, урахування цієї кваліфікуючої ознаки є необґрунтованим. По-перше, учинення бандитизму особами з використанням свого службового становища

[1] У КК Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Казахстану, Киргизії, РФ, Таджикистану серед кваліфікуючих ознак організації злочинних об'єднань та участі в них зазначено вчинення цих злочинів особою з використанням свого службового становища. Причому якщо у КК РФ цю кваліфікуючу ознаку встановлено лише для бандитизму й організації злочинної організації або участі в її діяльності, то в КК Білорусі – лише за створення злочинної організації або участь у ній. Водночас у КК Австрії, Аргентини, Болгарії, Грузії, Данії, Естонії, Іспанії, Китаю, Литви, Молдови, Німеччини, Туркменістану, Туреччини, Узбекистану, Франції, Швейцарії тощо.

не є поширеним явищем, а по-друге, їх дії можна кваліфікувати за сукупністю ст. 209 і 285 КК РФ (оскільки це зазвичай службові особи, наприклад працівники поліції) [7, с. 242].

Справді, у судовій практиці випадки вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258[3], 260 КК України, за участі службових осіб є поодинокими. Наприклад, за результатами вивчення 35 вироків, винесених судами України протягом 2007–2016 рр., за якими засуджено 92 учасників 24 злочинних організацій, що діяли на території України з 1999 р. до 2016 р., установлено таке: вісім учасників злочинних організацій (8,7 %) були службовими особами, які вчинили злочин із використанням влади або службового становища. Водночас чотири їх члени (4,3 %) хоча й були службовими особами, однак учинили злочин без використання влади або службового становища.

2. Реалізація другого способу передбачає вдосконалення диспозицій статей, що встановлюють кримінальну відповідальність за незаконне використання службовою особою влади чи службового становища (передусім ст. 364, 365 КК України).

Нині зловживання владою або службовим становищем можна констатувати лише за наявності трьох умов: 1) використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби; 2) учинення цього діяння з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи іншої фізичної або юридичної особи; 3) завдавання істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб. Причому мета одержання неправомірної вигоди значно обмежує це діяння. Відтак, учинення його без наміру одержати неправомірну вигоду, наприклад, задовольняючи інші особисті інтереси або інтереси третіх осіб (як це було в попередній редакції статті), не становить складу злочину, передбаченого ст. 364 КК України.

Так, у судовій практиці наявні випадки, коли участь службових осіб у злочинних об'єднаннях не враховують під час кваліфікації. Наприклад, ОСОБА_2 як службова особа, перебуваючи на посаді заступника начальника одного з відділів управління озброєння Збройних сил України за попередньою змовою з ОСОБА_9 активно сприяв терористичній організації шляхом підготовки та передання її представникам інформації про переміщення військової техніки, забезпечення складів із боєприпасами в зоні проведення антитерористичної операції, розташування складів, маршрути переміщення ешелонів із боєприпасами та військовою технікою, кількість військової техніки та боєприпасів, а також про стан проведення заходів першого етапу четвертої черги часткової мобілізації. Її дії було кваліфіковано за ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 258[3] КК України [9].

Певні недоліки має і ст. 365 КК України, оскільки її суб'єктом є не будь-яка службова особа, а лише працівник правоохоронного органу, що також значно обмежує можливість притягнення до відповідальності інших службових осіб юридичної особи публічного права.

Злочини, передбачені ст. 255, 257, 258[3], 260 КК України, можна кваліфікувати за сукупністю також із іншими злочинами у сфері

службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (наприклад, ст. 366, 368 КК України).

3. Третій варіант розв'язання проблеми передбачає доповнення ч. 1 ст. 67 КК України новою обставиною, яка обтяжує покарання – «учинення злочину з використанням службовою особою влади чи службового становища». Під час призначення покарання суд міг би врахувати цю обставину у двох випадках: 1) за відсутності в ст. 255, 257, 258^3, 260 КК України кваліфікуючої чи особливо кваліфікуючої ознаки – «учинення злочину з використанням службовою особою влади чи службового становища»; 2) у разі неможливості кваліфікувати злочини, передбачені ст. 255, 257, 258^3, 260 КК України, учинені службовою особою з використанням її влади чи службового становища за сукупністю зі злочинами у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Співставлення вказаних способів вирішення проблеми свідчить про те, що найдоцільнішим способом вирішення проблеми кваліфікації злочинів, ст. 255, 257, 258^3, 260 КК України, учинених службовою особою, є вдосконалення диспозицій ст. 364, 365 КК України.

Цього можна досягти, наприклад, поверненням до попередніх редакцій цих статей, що дозволить кваліфікувати певне діяння як зловживання владою або службовим становищем й у разі відсутності мети одержання будь-якої неправомірної вигоди. Водночас суб'єктом перевищення влади або службових повноважень будуть не лише працівники правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вирок колегії суддів Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 31 трав. 2016 р. № 235/2418/16-к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58024105. – Назва з екрана.

2. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Демидова Людмила Миколаївна. – Харків, 2003. – 198 с.

3. Зайнутдинова А. Р. Ответственность за организованные формы соучастия в преступлении по российскому уголовному праву : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Зайнутдинова Альфия Рафаэлевна. – Казань, 2001. – 217 с.

4. Чорний Р. Л. Бандитизм за кримінальним правом України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чорний Руслан Леонтійович. – Київ, 2005. – 236 с.

5. Конарев В. А. Организованные преступные формирования: вопросы квалификации : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Конарев Владимир Анатольевич. – М., 2002. – 204 с.

6. Агапов П. В. Уголовно-правовое, криминологическое и социально-политическое исследование бандитизма : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Агапов Павел Валерьевич. – Саратов, 2002. – 223 с.

7. Ивахненко А. М. Квалификация бандитизма, разбоя, вымогательства: проблемы соотношения составов : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ивахненко Алла Михайловна. – М., 1996. – 272 с.

8. Попова О. А. Проблемы дифференциации ответственности за бандитизм (исторический и уголовно-правовой аспекты) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Попова Оксана Анатольевна. – Екатеринбург, 2001. – 184 с.

9. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 18 груд. 2015 р. Справа № 761/21108/15-к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54561020. – Назва з екрана.

Войтюк Р. В. – аспірант наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕТЕКТИВІВ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за власну діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. А тому проблеми протидії корупції є одним із пріоритетів для українського суспільства на сучасному етапі розвитку держави.

14 жовтня 2014 року Верховна Рада ухвалила Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України», який набув чинності 25 січня 2015 року. Відповідно до цього документа, в Україні створено новий правоохоронний орган [1], що спеціалізується на протидії кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

Концепція Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) ґрунтується на американсько-британській моделі боротьби з корупцією, яку 2004 року було запроваджено в Грузії [2].

Головною ланкою в структурі працівників НАБУ є старші детективи та детективи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування в кримінальних провадженнях щодо злочинів, які є їм підслідними, а також в інших справах, витребуваних до НАБУ прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування працівниками НАБУ.

Вивчення наукової літератури та системний аналіз законодавства дає змогу виявити проблемні питання кримінальної процесуальної діяльності цих суб'єктів.

1. Найбільше дискусій викликає кримінально-процесуальний статус детектива НАБУ. Так, В. І. Чечерський стверджує, що окрім технічного закріплення назви «детектив» шляхом доповнення відповідних положень кримінально-процесуального законодавства, будь-яких інших власне системних змін не запропоновано. Передусім, це стосується регламентації оперативно-розшукової діяльності детектива [3].

Нині в законодавстві України відсутнє визначення детектива, не зазначено, які повноваження має ця особа, хто може нею стати, що слід вважати детективною діяльністю тощо. Тобто відповідні статусні питання законодавчо не унормовано.

Експерти вважають, що у цій ситуації такі законодавчі новели не відповідають загальній концепції порядку досудового розслідування, за яким всі дії з проведення досудового розслідування, зокрема проведення слідчих (розшукових дій) та негласних слідчих (розшукових) дій, покладено на слідчого (ст. 40 КПК України), а оперативні підрозділи (ст. 41 КПК України) позбавлені повноважень виконувати будь-які слідчі дії без письмового доручення слідчого або прокурора. Таке розмежування функцій між службовими особами, які здійснюють досудове розслідування (слідчими), та особами, які виконують доручення слідчих, зокрема щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій (працівники оперативних підрозділів), існує в усіх правоохоронних органах, які мають у своєму складі як органи досудового розслідування, так і оперативні підрозділи. Така «спеціалізація» співробітників правоохоронних органів викликана істотними відмінностями у цілях, формах, методах і засобах роботи в межах виконання кожної з цих функцій [4].

Л. Д. Удалова вважає, що замість підрозділу детективів у складі цього бюро потрібно окремо створити слідчий та оперативний підрозділи. Пропонуємо зазначити в п. 2 ч. 1 ст. 38 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, що органом досудового розслідування є слідчий підрозділ НАБУ, замінивши слово «детективи» терміном «слідчі» у статтях цього Кодексу [5].

2. Відповідно до ч. 3 ст. 19 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», порядок реєстрації, обліку та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення визначає Директор НАБУ. Однак такий порядок нині врегульовано ст. 214 КПК України, у якій не йдеться про особливості цього порядку в разі реєстрації, обліку та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зараховані законом до підслідності НАБУ. До того ж, що Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення затверджуються Генеральною прокуратурою України за погодженням зокрема з Національним антикорупційним бюро України. Нині затверджено навіть нове Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, однак особливих процедур для НАБУ

в ньому не передбачено [6]. З метою запобігання різноманітним проявам зловживання владою або службовим становищем з боку службових осіб НАБУ ч. 3 ст. 19 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» слід виключити або ж конкретизувати, у чому саме полягає такий порядок.

3. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», детектив НАБУ для виконання покладених на нього обов'язків має право заводити оперативно-розшукові справи на підставі постанови, затвердженої начальником відповідного підрозділу НАБУ, та здійснювати на підставах і в порядку, установлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи. Водночас Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» констатує не право, а обов'язок заведення оперативно-розшукових справ. Так, у ч. 1 ст. 9 цього Закону вказано, що в кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа [7]. На підставі вищезазначеного це право НАБУ слід трансформувати в обов'язок.

4. Перелік прав детективів НАБУ не є вичерпним. Відповідно до ч. 3 ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», НАБУ може створювати та брати участь у міжнародних слідчих групах відповідно до цього Закону та інших законодавчих актів і міжнародних договорів України, залучати до роботи іноземних експертів у боротьбі з корупцією, мати інші повноваження, пов'язані з виконанням нею своїх обов'язків. Виконання інших повноважень із протидії корупції передбачає наявність належної законодавчої бази. Відтак, у разі її відсутності й реалізації детективами НАБУ інших повноважень можна спрогнозувати можливість визнання таких дій перевищенням влади або службових повноважень, учинених працівником правоохоронного органу (ст. 365 Кримінального кодексу України).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національне антикорупційне бюро України [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 № 1698-VII. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/print1464154462040811. – Назва з екрана.

2. Валлє В. Революційне антикорупційне законодавство як фактор суспільних трансформацій в Україні [Електронний ресурс] / В. Валлє. – Режим доступу: http://www.viravallee.com/books. – Назва з екрана.

3. Чечерський В. І. Окремі проблеми нормативного регулювання статусу Національного бюро розслідувань України / В. І. Чечерський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 32. Т. 3. – С. 145–148.

4. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53755. – Назва з екрана.

5. Удалова Л. Д. Кримінальна процесуальна діяльність Національного антикорупційного бюро України / Л. Д. Удалова // Вісник Академії адвокатури України. – Т. 12. – 2015. – С. 154–160.

6. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань [Електронний ресурс] : наказ Генеральної прокуратури України від 6 квіт. 2016 р. № 139. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16. – Назва з екрана.

7. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12. – Назва з екрана.

Воротіна Н. В. – старший науковий співробітник Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

Україна остаточно обрала шлях європейської інтеграції, що вимагає від неї сповідувати європейські цінності на всіх рівнях державного та суспільного життя. Одним із найбільш важливих напрямів реформування у цьому контексті є боротьба із корупцією.

Закон України «Про запобігання корупції» [1] визначає корупцію як використання особою (на яку поширюється дія цього закону), наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі (на яку поширюється дія цього закону), або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей.

Науковці пропонують узагальнену класифікацію негативних наслідків корупції [2, с. 32]: неефективне використання державних коштів та ресурсів; неефективна зовнішня і внутрішня економічна політика держави (підлаштована під кланові інтереси, а не інтереси держави); втрата податків, інших надходжень до державного бюджету (шляхом їх прямого розкрадання або «узгодженого» недоотримання); гальмування шляхом установлення надуманих перешкод розвитку бізнесу; уповільнення ефективності роботи державного апарату в цілому; неефективне використання знань та умінь людини, які замість того, щоб займатися справою, вимушені долати штучні бюрократичні перешкоди; зниження якості управлінських послуг (у тому числі шляхом утворення штучних перешкод); зниження інвестицій, уповільнення економічного зростання;

розорення приватних підприємців; посилення організованої злочинності, яку часто покривають корумповані високопосадовці; зростання соціальної нерівності; зниження суспільної моралі.

Однією зі сфер, де найбільш поширеними є корупційні явища, є бюджетна сфера. До основних факторів, які сприяють розвитку корупції в органах публічної влади у бюджетному процесі в Україні, науковці зараховують такі [3, с. 56]: 1) законодавчі проблеми (наприклад, коли несвоєчасно приймаються закон про Державний бюджет України та рішення про місцеві бюджети, у результаті чого розподіл коштів протягом періоду, коли відсутній щорічний акт про бюджет, практично залежить від волі певних посадових осіб); 2) певна непрозорість прийняття та виконання актів про бюджет (попри те, що законодавство передбачає відкритість бюджетного процесу, існують таємні видатки, у певних місцевих органах формується тенденція зникнення чи знищення певних документів, зокрема суворої звітності); 3) неналежний рівень притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності посадових осіб за вчинені ними правопорушення; 4) обмеженість участі громадськості у бюджетному процесі та практичне неврахування думки громадян щодо вирішення тих чи інших фінансово-бюджетних проблем; 5) лобіювання та підтримка у Верховній Раді України інтересів окремих політичних груп, навіть, окремих громадян, які досить часто є представниками влади на місцях.

Щодо можливості виникнення корупції як взагалі, так і в бюджетному процесі, то слід погодитись і дослідниками вказаних питань [4] стосовно того, що вона безпосередньо пов'язана з непрозорістю процесу. Непрозорість процесу призводить до свавілля чиновників: вибір організації, яка виконує різні витратні статті бюджету, залежить від чиновників. Водночас значною є спокуса отримати «відкат», що й спричиняє корупцію. Другою причиною виникнення корупції в бюджетному процесі є відсутність конкурсності при виконанні видаткових статей бюджету.

Слід зазначити, що важливим законодавчим кроком на шляху прозорості бюджетного процесу стало прийняття у 2015 році Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» [5]. За даними Міністерства фінансів України, 15 вересня 2015 року стартував портал про відкритість використання публічних коштів та проект «E-Data», який сьогодні входить в ТОП-5 новаторських проектів Кабінету Міністрів України, в ТОП-10 реальних успіхів України після революції гідності за версією журналу «Фокус». Портал «E-data» – найбільша відкрита база даних по публічних фінансах в Україні. На його базі вже створено кілька проектів різної спрямованості, які дають змогу громадськості здійснювати контроль за витрачанням коштів, журналістам – писати розслідування, а правоохоронним органам – виконувати свою роботу. І чим більше буде таких проектів, тим прозорішим буде бюджет і тим швидше громадяни нашої держави переконаються в тому, що зміни на краще насправді відбуваються, хоча цей процес іноді відбувається досить болісно. Планується, що «E-data» в наступному році поліпшить свою пошукову систему і відкриє автоматизований доступ до реєстру

службових кабінетів. Планується також створити повноцінну групу підтримки порталу з багатоканальної гарячою лінією для консультування розпорядників [6].

Зазначимо, що вказаний проект в Україні створено з урахуванням світової практики проекту «Відкритий бюджет». Досліджуючи історію його створення, науковці зазначають, що майже 15 років знадобилося сотням активістів, щоб 18 листопада 2011 року в місті Дар-Ес-Салам (Танзанія) 116 учасників Глобальної асамблеї з понад 80 країн підписали декларацію про прозорість, підзвітність і громадському участі в бюджетному процесі. У тексті «Дарессаламської декларації» зафіксовано, що «відкритий державний бюджет і бюджетні процеси, що забезпечують громадянам можливість участі в них, особливо важливі для повної реалізації всіх прав людини – громадянських, політичних, соціальних, економічних і культурних». Основними принципами «Дарессаламської декларації», на підставі яких створюють «Відкритий бюджет», є такі: 1) державні та місцеві бюджети повинні бути прозорими; 2) бюджетні процеси мають бути інклюзивними, надаючи громадянам широкі можливості для реалізації їх права на отримання інформації про державні фінанси, а також права на участь в ухваленні рішень, пов'язаних із формуванням і розподілом державних коштів; 3) бюджети мають формуватися і витрачатися ефективно та справедливо, сприяючи боротьбі з бідністю і досягненню соціальної рівності; 4) бюджетна інформація покликана бути точною і ґрунтуватися на відомих громадськості оцінках; 5) бюджети мають бути повними (охоплювати всі державні доходи і витрати незалежно від їх походження, зокрема міжнародну допомогу); 6) бюджети повинні бути стійкими, забезпечувати використання державних коштів для досягнення загальних цілей в довгостроковій перспективі; 7) звіти про виконання бюджетів мають регулярно надаватися всіма суб'єктами бюджетного процесу; 8) бюджети повинні бути об'єктом постійного моніторингу, контролю і повинні бути підзвітні законодавчій владі, органам внутрішнього і зовнішнього аудиту, засобам масової інформації та громадянам [7].

Таким чином, усе вищевикладене свідчить про те, що в Україні вперше розпочали впроваджувати реальні реформи, спрямовані на боротьбу з корупцією загалом, так і безпосередньо у бюджетній сфері. Вони відбуваються дуже складно, але вони, дійсно, є. Тому гучні заяви про те, що в державі відсутні реформи і нічого не змінюється, вважаємо необґрунтованими, популістськими, шкідливими й такими, що вводять в оману українське суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18. – Назва з екрана.

2. Гаращук В. М. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні : монографія / В. М. Гаращук, А. О. Мухатаєв. – Харків : Право, 2010. – 144 с.

3. Музика-Стефанчук О. А. Деякі корупційні схеми у сфері бюджету / О. А. Музика-Стефанчук // Наука і правоохорона. – 2011. – № 1. – С. 54–60.

4. Баранов Н. А. Лекции по курсу «Административные системы государств Европы» [Электронный ресурс] / Н. А. Баранов. – Режим доступа: http://nicbar.ru/adm_sist.htm. – Загл. с экрана.

5. Про відкритість використання публічних коштів [Електронний ресурс] : Закон України від 11 лют. 2015 р. № 183-VIII. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/183-19. – Назва з екрана.

6. Маркарова О. Пару слов о портале E-Data [Электронный ресурс] / О. Макарова [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://biz.nv.ua/experts/markarova/paru-slov-o-portale-e-data-219459.html. – Загл. с экрана.

7. Зубко Г. Ю. Відкритий бюджет і корупція [Електронний ресурс] / Г. Ю. Зубко. – Режим доступу: www.epravda.com.ua. – Назва з екрана.

Вязмікін С. А. – перший заступник начальника Департаменту захисту економіки Національної поліції України

ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДРОЗДІЛІВ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНІЙ КОРУПЦІЇ

Постановою Кабінету Міністрів України № 830 від 13 жовтня 2015 року утворено юридичну особу публічного права – Департамент захисту економіки як міжрегіональний територіальний орган Національної поліції з вертикальним підпорядкуванням, на який покладено функції щодо протидії злочинності у сфері економіки.

Ефективність роботи територіальних підрозділів служби оцінюється не за кількісними показниками, а через призму якості документування економічних кримінальних правопорушень, яка досягається лише спільними зусиллями працівників служби й органів досудового розслідування.

З початку року задокументовано 3137 кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, серед яких: 1524 службових підроблень, 598 фактів отримання неправомірної вигоди, 512 правопорушень, пов'язаних зі зловживаннями владою або службовим становищем, 374 фактів службової недбалості, 71 зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, 9 фактів перевищення влади або службових повноважень та 12 зловживань повноваженнями особами, які надають публічні послуги.

Про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень було повідомлено 1920 службовцям, серед яких 1075 посадовців органів влади та управління, 471 – контролюючих органів.

Зазначені службовці (1920 осіб) причетні до вчинення 3137 кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Серед них 216 керівників органів влади та управління, у тому числі 18 керівників структурних підрозділів обласних адміністрацій, 56 керівників структурних підрозділів райдержадміністрацій, 6 міських голів і 2 заступники.

До суду з обвинувальним актом направлено 2072 кримінальні провадження.

Задокументовано 598 фактів отримання неправомірної вигоди, кожен третій із яких (200) зі значними сумами, зокрема 34 – понад 100 тис. грн.

Повідомлено про підозру в отриманні неправомірної вигоди 618 особам, з яких 332 службовця органів влади і управління та 190 – контролюючих органів, у тому числі 15 – Державної фіскальної служби, 31 працівник ДСНС та ДВС, а також 5 суддів.

Задокументовано отримання посадовцями неправомірної вигоди на загальну суму 37,3 млн грн.

З початку року за матеріалами Департаменту захисту економіки складено 1112 або 96,9 % від загальної кількості (1147) складених органами Національної поліції України адміністративних протоколів про порушення Закону України «Про запобігання корупції».

За звітний період судами розглянуто та прийнято рішення за 683 адміністративними протоколами про корупцію.

До адміністративної відповідальності у вигляді штрафу притягнуто 530 службовців, з яких 252 депутати сільських, селищних, міських, районних рад, 110 посадовців місцевого самоврядування, з них: 1 посадовець другої категорії, 4 посадовця третьої категорії, 49 посадовців четвертої категорії, 56 посадовців п’ятої-сьомої категорій, 2 посадовці облдержадміністрацій та 12 – райдержадміністрацій, по 1 посадовцю фіскальної служби та державної кримінально-виконавчої служби, 5 посадовців Збройних сил України, 7 – Державної прикордонної служби, 85 – юридичних осіб публічного права, 23 – та службових осіб інших органів державної влади, до 12 застосовано додаткову міру покарання – конфіскацію.

На правопорушників накладено штрафів на суму 1,1 млн грн.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що до пріоритетних напрямів діяльності Департаменту захисту економіки Національної поліції України належать:

– боротьба з кримінальною корупцією;

– захист бюджетних коштів від злочинних посягань, документування фактів «відкатів» під час процедур закупівель;

– викриття організованих форм злочинності у сфері економіки;

– документування та направлення до суду адміністративних протоколів про корупцію серед державних службовців категорії «А», «Б» та «В».

Гаєвський І. М. – докторант Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ АКТИВІВ: СПІВПРАЦЯ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ

В умовах інтенсивної антикорупційної діяльності в Україні відбувається реалізація низки інституційних та організаційних ініціатив, спрямованих на подолання корупції та всіх її можливих проявів.

У цьому контексті особливий інтерес становить діяльність компетентних державних органів щодо виявлення корупційних активів та їх блокування з метою повернення до бюджету.

Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг), згідно із Законом [1], відповідальна за виявлення підозрілих фінансових операцій, підготовку узагальнених матеріалів (з підозрами про відмивання коштів або вчинення інших злочинів) та передачу їх до правоохоронних органів для розслідування відповідно до Кримінального процесуального кодексу України [2].

Такими органами є Служба безпеки, Державна фіскальна служба, Генеральна прокуратура, Національна поліція та Національне антикорупційне бюро України.

Звісно, найбільший обсяг функцій у сфері антикорупційної діяльності покладено на Національне антикорупційне бюро України. Водночас інші правоохоронні органи також долучені до цієї роботи. Статистичні показники роботи всіх правоохоронних органів у цьому напрямі відображені у Звіті про проведення Національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [3].

Ключовими аспектами міжінституційної співпраці, спрямованої на виявлення корупційних активів та розслідування відповідних кримінальних проваджень, є:

1. Діяльність Держфінмоніторингу як підрозділу фінансової розвідки (під час розслідування фактів відмивання коштів, одержаних від корупційних діянь, розкрадання та привласнення державних коштів і майна колишнім Президентом України, його близькими, посадовцями колишнього Уряду країни та пов'язаними з ними особами (березень 2014 – серпень 2016 років), Держфінмоніторинг ініціював 85 розслідувань, у межах яких передано 376 додаткових матеріалів.

Сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з учиненням злочинів за цими матеріалами, становить близько 199,4 млрд грн. За результатами вжитих заходів було заблоковано на рахунках фізичних та юридичних осіб кошти в еквіваленті 1,52 млрд доларів США).

2. Міжвідомче співробітництво Держфінмоніторингу з антикорупційними органами (укладено угоди про міжвідомче та інформаційне співробітництво з Національним антикорупційним бюро (від 30 червня 2015 року № 1) та з Національним агентом з запобігання

корупції (від 29 липня 2016 року № 1), створено окремий відділ спільних фінансових розслідувань із Національним антикорупційним бюро).

3. Обмін інформацією між Національним антикорупційним бюро та Держфінмоніторингом (проведення спільних фінансових розслідувань).

4. Навчально-методична робота і тренінгові заходи (фахівці Держфінмоніторингу у вересні 2015 року провели тренінги для новопризначених детективів Національного антикорупційного бюро з питань протидії відмиванню коштів, одержаних унаслідок корупційних злочинів).

Статистичні дані, оприлюднені на офіційному веб-сайті Держфінмоніторингу [4], містять інформацію щодо підготовлених Держфінмоніторингом та переданих до Національного антикорупційного бюро узагальнених матеріалів та додаткових узагальнених матеріалів з 1 січня 2016 до 1 жовтня 2016 року (табл. 1).

Таблиця 1

№ з/п	Індикатор (досудове розслідування злочинів детективами НАБУ)	Категорія осіб щодо яких передано узагальнені та додаткові узагальнені матеріали	Кількість узагальнених та додаткових узагальнених матеріалів	Загальна сума коштів, пов'язаних з учиненням злочину
1	**2**	**3**	**4**	**5**
1.	Абз. 2 п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України	Народні депутати України	19	309,53 млн грн
2.	Абз. 5 п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України	Судді	–	–
3.	Абз. 6 п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України	Прокурори	1	11,36 млн грн
4.	Абз. 3 п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України	Державні службовці, посада яких належить до категорії «А»	4	10,69 млн грн
5.	Абз. 9 п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України	Керівники державних підприємств	25	605,54 млн грн
6.	Абз. 4,7,8 п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України	Інші особи	2	54,16 млн грн, 9,17 млн доларів США, 0,002 млн євро
7.	**Усього:**		**51**	**991,28 млн грн, 9,17 млн доларів США, 0,002 млн євро**

Зазначені статистичні показники засвідчують, що тільки у 2016 році Держфінмоніторинг передав для розслідування до Національного антикорупційного бюро України 51 матеріал щодо можливих корупційних діянь високопосадовців.

Однак, незважаючи на достатню законодавчу урегульованість процесів виявлення корупційних активів та продовження становлення новостворених органів (Національне антикорупційне бюро, Антикорупційна прокуратура), показники ефективності практичних результатів відповідної діяльності потребують підвищення (особливо в контексті завершення кримінальних проваджень і звернення корупційних активів у дохід бюджету).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1702-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 50–51. – Ст. 2057.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – С. 88.

3. Звіт про проведення Національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/zvit.pdf. – Назва з екрана.

4. Інформація щодо підготовлених Держфінмоніторингом та переданих до Національного антикорупційного бюро узагальнених матеріалів та додаткових узагальнених матеріалів з 1 січня до 1 жовтня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sdfm.gov.ua/content. – Назва з екрана.

Горбачевський В. Я. – професор кафедри кримінально-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

БОРОТЬБА З РЕЙДЕРСТВОМ ЯК НАСЛІДКОМ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Корупцію в загальному вигляді можна визначити як соціальне явище, яке охоплює всі діяння, пов’язані з неправомірним використанням особами наданої їм влади та посадових повноважень із метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, які створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування.

Поняття «корупційний злочин» і «корупційне правопорушення» вжито в Конвенції про кримінальну відповідальність за корупцію, прийнятій 4 листопада 1998 року. Тобто вони є загальновизнаними в міжнародному праві, що дає підстави для виокремлення такого виду злочинності, як корупційна, а отже, корупційним може бути визнано будь-який умисний злочин, учинений службовою особою органу державної влади чи місцевого самоврядування з використанням свого службового становища з корисливих мотивів, іншої особистої зацікавленості або для задоволення інтересів третіх осіб. Чинний Кримінальний кодекс України передбачає десятки таких злочинів, частина з яких безперечно підпадає під таке визначення, решта – також, але за певних умов їх учинення. До них належать: одержання хабара; зловживання владою або посадовим становищем; розкрадання державного або колективного майна з використанням посадового становища; притягнення невинуватої особи до кримінальної чи адміністративної відповідальності; винесення суддями завідомо неправосудного вироку, ухвали або постанови; зловживання військовою посадовою особою владою чи посадовим становищем. Корупція в державі набула загрозливих масштабів. За інформацією директора Національного антикорупційного бюро України Артема Ситника, сума збитків за кримінальними справами, які розслідує цей орган, становить близько 71 млрд грн[1].

Корупційна поведінка посадових осіб виявляється зазвичай у двох формах. Перша полягає у відхиленні особи, уповноваженої на виконання функцій держави, у своїй службовій діяльності від норм, встановлених правовими актами. Ідеться про зміну мотивації діяльності, ціннісних орієнтацій, трансформацію законослухняної особи в корупціонера. Обіймаючи певну посаду, така особа вважає за можливе неправомірно використати надані їй повноваження у власних інтересах чи інтересах інших осіб. Причому відбувається поступове нарощування інтенсивності корумпованої поведінки, унаслідок чого особа свідомо стає на злочинний шлях, вдаючись до дедалі більш небезпечних корупційних проявів. В інших випадках корупціонери вчиняють злочини під впливом складних життєвих обставин.

Корупція становить комплекс різних за характером і ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю, діянь (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушень етичних норм поведінки посадових осіб, пов’язаних із вчиненням цих діянь. Тобто не всі корупційні прояви є кримінально караними, та наслідки їх протиправного діяння в сукупності з скоординованими корупційними діями на заволодіння власністю становлять сьогодні найбільшу суспільну небезпеку. Ідеться про **рейдерство,** що є породженням корупції, яка пронизала всі гілки влади та знекровлює надпотужну в минулому промислову державу Україна.

Це кримінальне явище не нове. У такий спосіб нувориші XIX ст. у країнах Західної Європи і США накопичували початковий капітал. Саме звідти й походить фраза: «Не питайте, звідки в мене перший мільйон…». Рейдерські захоплення підприємств уже стали нормою ведення бізнесу по-українськи. Звісно, це значно дешевше, ніж купувати

чи створювати нове підприємство. Воно стало ефективним механізмом зміни власника, загарбання найбільш ліквідних прибуткових підприємств різної форми власності, видів і напрямів діяльності в промисловості, енергетиці, агросекторі, транспорті, мистецтві, медицині, медіа просторі та інших, навіть стратегічних галузях держави, зокрема оборонній, галузі атомної енергетики, митного контролю тощо. Незаконно отриману власність у подальшому декілька разів перепродується, змінює хазяїна, що унеможливлює її повернення законному володільцю майна навіть у судовому порядку, адже непростою і надалі залишається задача встановлення кінцевого бенефіціара. Представники бізнесу вважають, що в Україні найбільші проблеми становлять суди, прокуратура, фіскальна служба і митниця.

Корупція як правове явище сприяє рейдерству під час захоплення бізнесу, а також створює передумови для порушень законодавства, приховування фактів рейдерства, гальмування розслідування рейдерських захоплень, заступництва з боку корумпованих представників правоохоронних органів, місцевих і центральних органів виконавчої влади.

Зміна керівництва регіональних органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій нерідко сприяє появі в регіоні, на підприємствах рейдерів під прикриттям «боротьби з місцевим криміналом» або «залученням інвестицій». Найбільш поширеними порушеннями, що допускаються корупціонерами у сфері господарювання, є ті, які пов'язані з неналежним виконанням законодавства, створенням різних адміністративних бар'єрів прямим і непрямим перешкоджанням законній підприємницькій діяльності, вимаганням хабарів, неправомірним наданням пільг окремим господарюючим суб'єктам, порушеннями законодавства під час державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності та їх ліцензування. У зв'язку з масштабною кризою в державі, пов'язаною передусім із проблемами ведення військових дій в зоні АТО, слабкістю влади в центрі і на місцях, невдалим реформуванням правоохоронної системи, проблема рейдерства набула нових масштабів і форм.

Змінюються цілі та завдання рейдерів. Так, заволодіння нерухомістю вже не завжди є основною й кінцевою метою. Удосконалюються прийоми рейдерів, користючись безкарністю вони почали просто підробляти рішення судів, загальних зборів і зборів акціонерів, договори оренди та купівлі приміщень. Об'єктами їх посягань найчастіше є підприємства, власники і керівництво яких допускають фінансові порушення та прорахунки (виведення прибутку з підприємства, мінімізація або несплата податків, ігнорування природоохоронних та інших норм законодавства), що пов'язано з високим ризиком кримінального переслідування керівників підприємства та тимчасового їх відсторонення від роботи.

Правоохоронні органи зобов'язані протидіяти побороти цьому ганебному явищу шляхом вдосконалення правового забезпечення передусім кваліфікації злочинних дій, напрацювання методики розслідування цих групових злочинів і протиправних дій суддів,

посадових осіб, які прийняли неправомірні рішення, не надали законному власнику необхідної адміністративної, правової допомоги, чим сприяли захопленню об'єктів.

Стратегічним напрямом боротьби з корупцією є її запобігання. Комплексні профілактичні заходи – це спосіб, який може зменшити обсяг корупційних проявів та їх негативний вплив на суспільство. Основні засади запобігання та протидії корупції в публічній і приватній сферах суспільних відносин, відшкодування завданої внаслідок учинення корупційних правопорушень шкоди, поновлення порушених прав, свобод або інтересів фізичних осіб, прав чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави визначено ст. 4–14 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 1 січня 2012 року № 7487 [2].

Важливим засобом протидії корупції є впровадження в Україні принципу рівності громадянина та держави перед законом і судом, зокрема перегляд меж дії принципу недоторканності відносно окремої категорії осіб у випадках скоєння ними корупційних, господарських, економічних злочинів. За інформацією Міністра юстиції створено, комісію, яка займається перевіркою фактів незаконного заволодіння чужим майном. За перші місяці її функціонування через механізм відміни неправомірних рішень держреєстратора закордонні інвестори та пересічні українці змогли відстояти своє незаконно захоплене майно на суму понад 125 млрд грн [3].

Одним із найефективніших способів боротьби з корупцією є зробити її ризикованою і невигідною. Доки чиновнику буде вигідно брати хабарі, красти, у інший спосіб зловживати владою, а ризик понести покарання залишиться символічним або мінімальним, репресивні заходи не дадуть очікуваного позитивного результату. Наступний чинник – це підвищення соціальної ціни державної служби, керівної посади (престиж, матеріальна забезпеченість) і ризик її втрати, невідворотність реальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів – це те, що має становити основу антикорупційної політики.

Ефективним засобом протидії корупції і її похідних злочинів та явищ має стати також послідовне впровадження в державі електронного декларування доходів усіх верств населення та відкритість його результатів, що дасть змогу уникнути фіктивних перепродувань об'єктів нерухомості, приховування, виведення за кордон незаконних статків, інших протиправних маніпуляцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ситник А. Аналітичний матеріал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //viche.net. ua/index. php/ukraina-2/item/antikorupc%D1%96ontry-nazvaly-sumu-zbitk%96v. – Назва з екрана.

2. Закон України «Про засади запобігання корупції». Науково-практичний коментар. – Київ : Скіф, 2012. – 512 с.

3. Хто в Україні №1 у боротьбі з рейдерством? [Електронний ресурс] // Прес-конференція на тему «Удар мінюсту по рейдерам» / Міністерство юстиції України. – Режим доступу: www.ukrinform.ua/.../2044523-hto-v-ukraini-1. – Назва з екрана.

Грібов М. Л. – професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ДОКУМЕНТУВАННЯ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ В ПУБЛІЧНО ДОСТУПНОМУ МІСЦІ

З метою уникнення викриття та кримінальної відповідальності корупціонери вдаються до різноманітних заходів із забезпечення конспірації власної злочинної діяльності. Одним із таких заходів є призначення зустрічей для одержання неправомірної вигоди в публічно доступних місцях.

Передача предмета неправомірної вигоди у таких місцях (порівняно зі службовими кабінетами) має низку переваг стосовно забезпечення корупціонером власної безпеки, зокрема можливість: швидко позбутися предмета неправомірної вигоди; зникнути з місця пригоди; здійснити огляд місцевості, виявити спостереження та організацію корнтрспостереження; повторно призначати місце й час зустрічі; організовувати передачу предмета неправомірної вигоди через посередника з постійним контролем за обстановкою навколо нього; використовувати тайники (закладки) тощо.

Усі вказані дії значно ускладнюють роботу слідчих та оперативних працівників з документування та доказування одержання неправомірної вигоди службовою особою. Тому запорукою результативності такої діяльності є особливості комплексу оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), що проводяться в публічно доступних місцях.

Основним та найефективнішим засобом викриття одержання неправомірної вигоди службовою особою є проведення спеціального слідчого експерименту, який передбачений п. 3 ч. 1 ст. 271 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України (Контроль за вчиненням злочину). Законодавець, на жаль, не подав визначення цієї НСРД. Тому це вимушені були зробити розробники міжвідомчої Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Відповідно до п. 1.12.4 вказаного документа, спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину.

Поверховий аналіз змісту окресленої норми дає підстави для висновку про відсутність однозначності пропонованого розробниками Інструкції формулювання. Наслідком цього є можливість їх широкого тлумачення та неможливість чіткого відмежування окремих форм контролю за вчиненням злочину. Так, вивчення практики слідчих та

оперативних підрозділів Національної поліції, Служби безпеки України та Національного антикорупційного бюро України, засвідчує, що ідентичні за змістом дії з викриття корупціонерів у одних випадках процесуально оформлюють як спеціальний слідчий експеримент, а у інших – як імітування обстановки злочину. Відсутність однозначності в цьому питанні спостерігається і науковій літературі. Більше того, в окремих навчальних посібниках та методичних рекомендаціях ідентичні операції, що проводять з метою викриття одержання службовою особою неправомірної вигоди, іменують як спеціальним слідчим експериментом, так і імітуванням обстановки злочину.

Не вдаючись до подробиць проведених нами досліджень, зазначимо, що такі операції є саме спеціальнім слідчим експериментом. Водночас, ураховуючи особливості та суспільну небезпеку досліджуваного виду кримінальних правопорушень, а також специфіку початку досудового розслідування за чинними КПК України (відповідно до ст. 214, для початку досудового розслідування необхідне подання заяви, повідомлення про *вчинене кримінальне правопорушення* або після самостійного виявлення слідчим, прокурором обставин, що можуть свідчити про *вчинення кримінального правопорушення),* вважаємо за доцільне Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачити право оперативним підрозділам проводити спеціальний оперативний експеримент.

Сьогодні експеримент із викриття корупціонерів можливий лише в межах кримінального процесу. Причому у ч. 8 ст. 271 КПК України законодавець зазначає: якщо у разі проведення контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускає Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами КПК України.

Цілком природно, що спеціальний слідчий експеримент з викриття одержання службовою особою неправомірної вигоди у публічно доступному місці зумовлює необхідність дій, які КПК України відносить до тимчасового обмеження конституційних прав особи. Адже аби зафіксувати злочинні дії, які будуть відбуватися у конкретному місці, доцільно одночасно проводити негласну слідчу (розшукову) дію, передбачену ст. 270 КПК України (аудіо-, відеоконтроль місця), яку здійснюють виключно з дозволу слідчого судді. Законодавець передбачив, що аудіо-, відеоконтроль місця полягає в здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису *всередині публічно доступних місць,* без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб.

Причому законодавець не визначає поняття публічно доступного місця. Таке тлумачення за принципом «від зворотного» можна сформулювати, ґрунтуючись на нормах ч. 2 ст. 267 КПК України, де подано визначення публічно недоступного місця (місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб). З огляду на це, публічно доступним є місце,

до якого можливо увійти або в якому можливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб.

Коло таких міць може бути досить широким (торговельні та розважальні центри, кафе, бари, ресторани, музеї, спортивні комплекси, парки, сквери, вулиці, бульвари, майдани, ліс, степ, гори, узбережжя та акваторія водоймищ тощо).

Тому незрозуміло, чому законодавець у ст. 270 КПК України вживає формулювання у *«всередині публічно доступних місць»,* яке фактично передбачає, що аудіо-, відеоконтроль місця можна проводити лише в приміщенні. Адже не коректно вести мову про проведення НСРД «всередині бульвару», «всередині кладовища», «всередині болота». Водночас із міркувань власної безпеки корупціонери інколи призначають зустріч для одержання неправомірної вигоди саме на відкритій місцевості, що дає можливість забезпечити добрий огляд прилеглої території.

З технічної сторони у таких місцях часто буває досить важко належним чином встановити та ефективно засоби необхідні для проведення НСРД, передбаченої ст. 270 КПК України. Тому в зазначених випадках здебільшого проводять візуальне спостереження за річчю або місцем із використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження, що передбачено нормами ст. 269 КПК України. Аналіз норм цієї статті дає можливість дійти однозначного висновку, що для такого спостереження не потрібно одержувати ухвалу слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД (така ухвала необхідна лише в разі встановлення візуального спостереження за особою).

Водночас законодавець не визначив критерії розмежування візуального спостереження за місцем із використанням фотографування, відеозапису та аудіо-, відеоконтролю місця. Не зробили цього і розробники міжвідомчої Інструкції.

Розробники відомчих Інструкцій для оперативних підрозділів Національної поліції лише поглибили проблему, запровадивши норму, відповідно до якої «візуальне спостереження за місцем або річчю здійснюються без додаткових заходів, проведення яких потребує відповідного дозволу суду (без застосування засобів аудіо-відео фіксації)».

Окреслені вище прогалини в правовому регулюванні надають можливість стороні захисту вимагати від суду визнання доказів, одержаних слідчим (або за його дорученням на проведення НСРД оперативним підрозділом), як недопустимих (відповідно до положень ст. 87–89 КПК України).

Щоб уникнути таких перспектив та повністю контролювати й фіксувати хід спеціального слідчого експерименту в публічно доступному місці, доцільно застосовувати візуальне спостереження за особою, яка має одержати неправомірну вигоду. Адже корупціонер може змінювати місце зустрічі, намагатися одержати предмет

неправомірної вигоди під час руху, відразу передаючи його своїм посібникам.

Отже, основним засобом фіксації факту одержання неправомірної вигоди службовою особою є спеціальний слідчий експеримент. Проведення такого експерименту в публічно доступних місцях необхідно поєднувати з візуальним спостереженням за особою, під час якого на законних підставах може бути застосовано технічні засоби для фотографування та відеозапису. Залежно від слідчої (оперативно-тактичної) ситуації можуть бути також застосовані візуальне спостереження за місцем або річчю та аудіо-, відеоконтроль місця. Процедура комплексного застосування різних НСРД, пов'язаних із проведенням спеціального слідчого експерименту, вимагає законодавчого врегулювання.

Давиденко В. С. – доцент кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торговельно-економічного університету, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Розбудова правової європейської держави передбачає систему складних і взаємопов'язаних завдань, серед яких вдосконалення боротьби зі злочинністю становить пріоритетний напрям розвитку будь-якого цивілізованого суспільства. Проте інтеграційні процеси в Україні до європейської та світової спільноти ускладнені багатьма внутрішніми проблемами, розв'язання яких вимагає невідкладного пошуку в законотворчому процесі, у наукових доробках, оптимізації боротьби з корупцією, переходу від тривалих наукових дискусій та популістських політичних рішень до ефективних практичних заходів для зупинення поширення цього явища, передусім, найбільш небезпечного корупційного прояву – хабарництва. Отже, одним із основних видів злочинів у сфері службової діяльності, який містить найбільш характерні ознаки, притаманні корупції, є хабарництво.

Таким чином, сучасне хабарництво за різноманітністю проявів становить складний механізм злочинної діяльності, що своєю чергою визначає особливості науково-теоретичного забезпечення роботи правоохоронних органів і підтверджує актуальність цієї теми.

Хабарництво вирізняється низкою обставин, які суттєво ускладнюють його розслідування, зокрема високою латентністю, складними механізмом злочину, специфікою слідоутворення та відсутністю традиційних слідів злочину тощо.

Похідною діяльності основних фігурантів події хабарництва є кругова порука між ними та наближеними з обох сторін особами, зацікавленими у приховуванні події злочину (родичі, близькі друзі,

підлеглі та вищі керівники, які так само можуть очікувати свою частку від хабара), що також ускладнюватиме слідчу ситуацію.

Окремо можна розглядати приховування хабарництва керівниками серед підлеглих службових осіб з метою створити видимість дисципліни й правопорядку в конкретному відомстві.

Хабар може бути передано і за законні дії посадової особи, що унеможливлює отримання очікуваних доказів шляхом огляду документів та ускладнює розслідування злочину.

Отже, викриття хабароодержувача – це реалізація складного комплексу слідчих дій та оперативно-розшукових заходів у вищезазначених типових умовах розслідування цього злочину.

На початковому етапі розслідування зазначеної категорії злочинів у типовій слідчій ситуації передачі та отримання хабара найбільш ефективною є підготовка та проведення оперативної комбінації із затримання хабарника «на гарячому». Таким чином, доцільність і момент затримання «на гарячому» особи, яка одержала (одержує) хабар, визначається залежно від наміченого плану чи ситуації, яка виникла, від того, де відбулась ця подія – у приміщенні, на відкритій місцевості вулиці, у транспорті тощо, а також наслідків візуального спостереження за предметом хабара чи пояснень заявника про місце зберігання предмета хабара. Необхідно передбачити заходи, які б виключали можливість викинути, знищити одержаний хабар тощо.

У разі давання хабара службовій особі, що здійснила попереднє вимагання, особливу увагу необхідно звернути на документальне оформлення предмета хабара [1, с. 9].

Підготування та проведення оперативної комбінації затримання хабарника «на гарячому» в комплексі початкових слідчих дій – це показник винахідливості й продукт творчого потенціалу слідчого для досягнення завдань розкриття і розслідування злочину, зумовлений особливостями перебігу конкретної слідчої ситуації.

Затримання хабарника під час отримання хабара – це структурна складова викриття хабароодержувача в системі початкових слідчих дій у найбільш типових, на нашу думку, умовах перспективної слідчої ситуації.

Затримання – це комплекс організаційних, тактичних, психологічних дій, підготовчому етапу яких належить одне з найважливіших місць у структурі розглядуваної тактичної операції. Саме тому затримання неможливе без якісного криміналістичного забезпечення. Передусім слідчий зобов'язаний скласти розгорнутий план спільних дій з оперативними підрозділами поліції, що дасть змогу визначити конкретні напрями та об'єкт зосередження зусиль, розрахувати сили та засоби, визначити міру матеріально-технічного забезпечення затримання.

Таким чином, затримання хабарника під час отримання хабара є однією з найскладніших і найважливіших слідчо-оперативних дій для викриття злочинця й доказування його вини.

Проте затримання злочинця – це лише ключове завдання, результат, який забезпечується плануванням і реалізацією комплексу слідчих (розшукових) дій гласного характеру, негласних слідчих (розшукових) дій, а також заходів організаційного характеру.

Для розглядуваної слідчої ситуації найбільш типовими є негласні слідчі (розшукові) дії, які передбачають ефективне застосування фото-, відеоапаратури, інших технічних засобів пошуку та стеження. Серед таких дій можна визначити наступні:

1) спеціальний слідчий експеримент (п. 3 ч. 1 ст. 271 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України;

2) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);

3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);

4) спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України).

Відповідно до положень ст. 246 КПК України, рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених цим кодексом, – слідчий суддя за клопотанням прокурора, або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Здійснювати вказані дії має право слідчий, який провадить досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи.

Алгоритм проведення негласних слідчих (розшукових) дій передбачає такі етапи:

– складання слідчим клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 2 ст. 248 КПК України) та погодження його з прокурором (ч. 3 ст. 246 КПК України);

– надання клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчому судді, у межах територіальної юрисдикції, де перебуває орган досудового розслідування (ст. 247 КПК України);

– розгляд клопотання слідчим суддею протягом шести годин із часу отримання клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та отримання ухвали про дозвіл їх проведення;

– складання слідчим у двох примірниках доручення в порядку ст. 40 КПК України на проведення негласних слідчих (розшукових) дій [2, с. 42–43].

Найбільш сприятливими слідчими ситуаціями для затримання хабарника є такі:

1) правоохоронці володіють інформацією про особу хабарника, місце, час і спосіб передавання хабара;

2) до правоохоронного органу із заявою про вимагання хабара звернулась особа, яка зацікавлена у викритті хабарника;

3) працівники правоохоронного органу володіють інформацією про службову особу, яка регулярно отримує хабарі від відвідувачів.

Також під час підготовки до затримання хабарника належить провести інші підготовчі дії та зафіксувати їх відповідно вимог ст. 103–104 КПК України: переписати серії та номери грошових купюр – предмета хабара; за участі фахівця нанести на гроші або інший предмет хабара відповідні мітки «хабар» олівцем – люмінофором чи іншими люмінесцентними барвниками, підготувати відповідне упакування предмета хабара. Доцільно зазначити, що на упакування також можуть бути нанесені мітки, крім того, частину упакування також належить оглянути й долучити до матеріалів провадження. Після затримання злочинця та вилучення в нього предмета хабара доказуванню хабарництва також сприятиме проведення експертизи і встановлення цілого за частинами упакування.

Затримання хабарника більш доцільно здійснити саме в момент або негайно після давання й отримання хабара, залежно від місця й інших особливостей та обставин. Від підготовки членів слідчо-оперативної групи перед затриманням (вивчення місцевості, розташування кабінету, розстановки спостерігачів під вікнами, відео-, аудіодокументування тощо) залежатиме, чи зможе хабарник заховати, викинути, передати предмет хабара. Не слід допускати, щоб хабарник помітив, що давання хабара відбувається під контролем, адже це може призвести до знищення предмета хабара, злочинець матиме можливість відмовитись його взяти або, отримавши, встигне повернути хабародавцеві.

Забезпечення повноти й усебічності слідства в більшості кримінальних проваджень неможливе без застосування науково-технічних засобів і спеціальних досліджень, зокрема призначення та проведення судових експертиз.

Як засвідчує практика, під час розслідування злочинів, пов’язаних із хабарництвом, найчастіше призначають криміналістичні експертизи матеріалів та засобів відео-, звукозапису (або фоноскопічну експертизу), судово-хімічні, дактилоскопічні, судово-біологічні, почеркознавчі, фінансово-економічні, бухгалтерські експертизи, судово-технічні експертизи документів тощо.

Оскільки факти вимагання хабара та його отримання в більшості випадків документують із застосуванням звуковідеозапису – слідство призначає криміналістичну експертизу відповідних матеріалів.

Ще одним важливим видом експертних досліджень у провадженнях зазначеної категорії є судово-хімічна експертиза. Вона дає змогу встановити тотожність хімічного складу спецречовини, якою оброблявся (наносились помітки) предмет хабара зі змивами з рук,

мікронакладень на одязі та з предмета хабара, вилучених у службової особи. Предметом експертизи має бути контрольний зразок спецречовини, якою обробляли хабар.

На нашу думку, юристи слушно констатують важливість профілактичної роботи слідчого, прокурора та ін. Проте з прийняттям нового КПК України цей важливий і необхідний інструментарій кримінального провадження процесуально нівельовано.

Проте оптимістично налаштовують сучасні політичні рішення в Україні, тенденція відходу від декларативного характеру до практичних заходів боротьби з корупцією, а отже, корупція – це проблема світового рівня. Різниця лише в тому, наскільки її «метастази» охопили ту чи іншу країну. Це, відповідно, залежить від імунітету певного суспільства до цього зла і політичної волі урядів держав протистояти йому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутенко Л. І. Організація роботи з виявлення корупційних правопорушень : навч. посіб. / Л. І. Бутенко, О. О. Дульский, Г. О. Котлярова. – Київ : Акад. упр. МВС України, 2009. – 100 с.

2. Особливості провадження негласних слідчих (розшукових) дій : метод. рек. / [Д. Й. Никифорчук, С. С. Чернявський, О. Ю. Татаров О.Ю. та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 112 с.

Данилевський А. О. – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОТИПРАВНИЙ ВПЛИВ НА РЕЗУЛЬТАТИ ОФІЦІЙНИХ СПОРТИВНИХ ЗМАГАНЬ ЯК КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН

Корупційні злочини є однією з найбільш серйозних загроз для суспільства не лише в Україні, а й в усьому світі. У міжнародних нормативно-правових актах зазначається, що вона підриває демократичні інститути й цінності, етичні цінності й справедливість та завдає шкоди сталому розвитку й принципу верховенства права [1]. Але для того, щоб ефективно протидіяти цьому явищу, необхідно чітко визначити його зміст.

Проблемам визначення поняття корупційного злочину та їх системи присвятили свої праці такі вчені, як П. П. Андрушко, В. М. Гаращук, Г. М. Зеленов, О. О. Дудоров, В. М. Куц, М. І. Мельник, А. О. Мухатаєв, Є. В. Невмержицький, А. І. Редька, В. Є. Скулиш, Я. О. Триньова, М. І. Хавронюк та ін. Проте постійні зміни, які вносять до кримінального законодавства, зумовлюють необхідність переосмислення підходів до визначення цієї системи та місця окремих злочинів у ній.

Метою доповіді є вирішення питання про можливість зарахування протиправного впливу на результати спортивних змагань до корупційних злочинів.

Злочин, передбачений ст. 369[3] Кримінального кодексу (КК) України, не потрапив до переліку корупційних злочинів, наведеного у примітці до ст. 45 КК України. На сьогодні він не належить до числа корупційних злочинів, а отже, не є перешкодою для звільнення винної особи від кримінальної відповідальності чи покарання на підставі норм Загальної частини КК України.

Чинне законодавство України не дає поняття корупційного злочину, а визначає лише перелік злочинів, які вважають корупційними. Натомість у ст. 1 Закону України «Про протидію корупції» корупційне правопорушення визначено як діяння, що містить ознаки корупції, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність. Водночас корупція – це використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону (уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняні до них особи, службові особи у юридичних особах приватного права, а також інші особи, які не є службовими особами та виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією), наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей [2].

Таким чином, можна зробити висновок, що корупційним злочином законодавець вважає діяння, яке містить ознаки корупції, за яке передбачена кримінальна відповідальність. Аналогічне визначення наведено і в науковій літературі [3, с. 35].

Ураховуючи той факт, що предметом протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань є неправомірна вигода, яка може надаватись, зокрема, посадовим особам у сфері спорту чи на їх вимогу третім особам з метою схилити таких посадових осіб до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей для впливу на результати офіційних спортивних змагань, можна зробити висновок, що такий злочин цілком підпадає під законодавчо закріплене визначення корупції, тягне за собою кримінальну відповідальність, а отже, є корупційним злочином.

До того ж, на те, що цей злочин є корупційним, вказують як дослідники у науковій літературі [4–6], так і законодавець, що засвідчує доповнення КК України ст. 369[3] [7].

Ураховуючи викладене, вважаємо, що примітку до ст. 45 КК України, яка містить перелік корупційних злочинів, слід доповнити вказівкою на ст. 369[3] КК України. Такі зміни допоможуть уникнути ситуації, коли особу, винну у протиправному впливі на результати

офіційних спортивних змагань, буде звільнено від кримінальної відповідальності або покарання.

Дослідники зазначають, що в примітці до ст. 45 КК України всі корупційні злочини розподілено на дві самостійні групи: а) безумовно корупційні, що передбачені ст. 210, 354, 364, 364^1, 365^2, 368–369^2 КК України; б) такі, що вважаються корупційними лише за умови їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем (статті 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України) [8, с. 393]. На нашу думку, з огляду на врахуванням характеру злочину, його об'єктивні та суб'єктивні ознаки, протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань слід загахувати до першої групи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція ООН проти корупції від 31 жовт. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 49. – Ст. 2048.
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.
3. Куц В. Поняття корупційних злочинів та їх види / В. Куц, Я. Триньова // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 4. – С. 32–36.
4. Задоя К. П. Науково-практичний коментар до статті 369^3 Кримінального кодексу України «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань» / К. П. Задоя // Право і громадянське суспільство. – 2015. – № 2. – С. 146–157.
5. Савченко А. В. Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань: проблемні питання кримінальної відповідальності / А. В. Савченко, О. В. Кришевич // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2016 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – С. 58–61.
6. Ярмиш Н. М. Новий закон – нові проблеми (щодо доповнення Кримінального кодексу України статтею 369-3 «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань») / Н. М. Ярмиш // Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини : тези доп. та повід. учасників наук.-практ. конф., 16 січ. 2016 р., м. Львів. – Київ : АртЕк, 2016. – С. 195–203.
7. Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань : Закон України від 3 листоп. 2015 р. № 743-VIII // Офіційний вісник України. – 2015. – № 96. – Ст. 3273.
8. Тютюгін В. І. Поняття та ознаки корупційних злочинів / В. І. Тютюгін, К. С. Косінова // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 1. – С. 388–396.

Дараган В. В. – доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДОСВІД ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У РЕСПУБЛІЦІ ВІРМЕНІЯ

Сфера державних закупівель є однією з найбільш корумпованих сфер економіки Республіки Вірменія, яка вимагає постійної уваги з боку правоохоронних органів. До того ж, на нашу думку, зазначена сфера потребує і вдосконалення нормативно-правового регулювання відносин.

Відповідно до даних Transparensy International, у Вірменії близько 30 % держбюджету витрачають на державні закупівлі. Як зазначає єреванський офіс антикорупційного центру у своєму представленому звіті про значний рівень корупції у Вірменії, 70 % цих закупівель здійснюють в однієї особи без проведення відкритого тендеру [1].

Порядок здійснення закупівель на території Вірменії регулює Закон Республіки Вірменія «Про закупівлі» [2]. Документ визначає відносини, пов'язані з процесом придбання замовниками товарів, робіт і послуг, встановлює основні права і обов'язки відповідних сторін.

Аналіз вищезазначеного Закону засвідчує, що його прийняття було спрямоване саме на зниження корупції в цій сфері. Зазначений нормативно-правовий акт має зачну кількість норм, спрямованих на зниження рівня корупції в цій сфері. Зокрема, було запроваджено: систему електронних торгів (електронний аукціон); центр сприяння закупівель; Раду з оскарження закупівель; список учасників, які не мають права участі в процесі закупівель тощо.

Однак не всі зазначені вище норми повною мірою виконують своє функціональне призначення. Зокрема, за результатами проведеного дослідження організації економічного співробітництва та розвитку, з моменту набуття Законом чинності до 2014 року навчання у сфері державних закупівель пройшли лише 809 фахівців з близько чотирьох тисяч державних установ та організацій, які беруть участь у процесі державних закупівель. Це вказує на необхідність підвищення кількості спеціалістів.

У звіті організації економічного співробітництва та розвитку зазначено, що система електронних закупівель функціонує у Вірменії з 2011 року. Згідно з офіційною статистикою, у перший рік її існування в електронній формі було проведено лише три тендери, організовані, відповідно Міністерством охорони здоров'я, Апаратом Уряду і Адміністрацією Лорійського району країни. Протягом 2012 року 18 державних органів розміщували оголошення про проведення загалом 55-ти електронних процедур закупівель. У 2013 році кількість таких процедур збільшилася до 143, а кількість органів державного управління, які організували їх, – до 28. Загальна вартість придбаних за

програмою державних закупівель в 2012 році товарів, робіт і послуг становила 171,9 млрд драм; причому вартість товарів, робіт і послуг, придбаних у результаті використання електронної системи закупівель, становила 11,8 млрд драм, або 6,8 % від загальної суми закупівель. Загальна вартість закупівель в 2013 році – 208,3 млрд драм (частка закупівель в електронній формі – 151 млн драм, або 5,8 %). Таким чином, частка здійснюваних в електронній формі закупівель в загальному обсязі закупівель у державному секторі залишається досить низькою, а отже, потребує істотного підвищення [3].

Також є певні проблеми щодо ведення списку учасників, які не мають права участі в процесі закупівель. Аналіз зазначеного списку показав, що у ньому знаходиться лише 24 суб'єкти підприємницької діяльності, 17 із яких було внесено у 2016 році [4]. Тобто вказана норма почала працювати лише з цього року, але зазначена цифра, на нашу думку, повинна бути в рази більшою, оскільки державні закупівлі є однією з найбільш корумпованих сфер економіки Республіки Вірменія.

Основними видами правопорушень у сфері державних закупівель у Вірменії є:

порушення Закону «Про закупівлі»;

перевищення запланованих держбюджетом витрат;

здійснення закупівлі товарів в однієї особи, без проведення тендера [5].

Що стосується відповідальності за порушення законодавства у сфері державних закупівель в Республіці Вірменія та Кримінальним кодексом Республіки Вірменія передбачено статтю, яка встановлює відповідальність за злісне порушення порядку проведення публічних торгів.

Позитивним досвідом боротьби з корупцією у сфері державних закупівель в Республіці Вірменія можна вважати наявність:

системи електронних торгів;

центру сприяння закупівель;

Ради з оскарження закупівель;

списку учасників, які не мають права участі в процесі закупівель;

наявність кримінальної відповідальності за злісне порушення порядку проведення публічних торгів.

Водночас, на нашу думку, у разі впровадження таких норм у законодавство України (окрім електронних торгів, оскільки вони вже впроваджені) рівень корупції в цій сфері суттєво б знизився.

З огляду на вищевикладене, можна прийти висновку, що зусиль суто правоохоронних органів у боротьбі з корупцією у сфері державних закупівель недостатньо. Запорукою максимального зниження цього негативного прояву є об'єднання зусиль правоохоронних органів і громадських організацій, а також відповідне нормативно-правове забезпечення вказаної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Не государство, а коррупционная машина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://haqqin.az/news/81215. – Загл. с экрана.

2. О закупках [Электронный ресурс] : Закон Республики Армения от 28 дек. 2010 г. № ЗР-206 – Режим доступа: http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=3985&lang=rus. – Загл. с экрана.

3. Антикоррупционные реформы в Армении [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.oecd.org/daf/anti-bribery/Armenia-Round-3-Monitoring-Report-RUS.pdf. – Загл. с экрана.

4. Список участников, не имеющих права участвовать в процессе закупок [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gnumner.am/download/8134.html. – Загл. с экрана.

5. Отчет о результатах работы по типологическому исследованию по теме «Противодействие правонарушениям в сфере размещения заказов на поставки товаров, выполнение работ, оказание услуг для государственных и муниципальных нужд» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://eurasiangroup.org/WGTYP_2011_6_rus.doc. – Загл. с экрана.

Демешко М. В. – помічник народного депутата України

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ ТА БЛАГОДІЙНИЦТВО: АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ

Політична різновид корупції має досить руйнівний вплив, оскільки деформує чиновницький апарат зсередини. Використовуючи засоби і методи, пов'язані з наданням незаконних вигод, привілеїв та маніпулюванням управлінських рішень держави, політична корупція нищить підвалини демократичного суспільства, перетворюючи його на клептократичне.

На думку А. Гайденгаймера, усі визначення політичної корупції можна поділити на три основні напрями: пов'язані з державною службою; такі, що беруть до уваги ринок; ті, автори яких ґрунтуються на державному інтересі [1, с. 10].

Натомість Дж. Наєм визначає політичну корупцію як поведінку особи, яка відхиляється від формальних обов'язків своєї державної посади (обраної чи призначеної) через приватну вигоду (особисту, власної сім'ї, оточення) для збагачення чи отримання статусних переваг або нехтує правилами заради практики визначених, постійних типів приватного впливу [2, с. 234].

Таким чином, поняття політичної корупції передбачає, що державні службовці керуються не інтересами суспільства, а передусім власними, задовольняючи потреби близьких їм осіб. Цей алгоритм породжує формування олігархізаційної політичної еліти. Наріжним каменем зловживань чиновників стають валютні надходження від депутатських угрупувань, які лобіюють власні бізнес-інтереси задля отримання потрібного їм рішення. Досить часто можна спостерігати за завуальованими надходженнями таких коштів у вигляді благодійної та меценатської допомоги.

Так, у Законі України «Про благодійництво та благодійні організації» зафіксовано таке визначення благодійництва: добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у поданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги. Специфічними формами благодійництва є меценатство й спонсорство [3].

Досить часто рівень настороженості стосовно меценатської допомоги в українському політикумі можна спостерігати на прикладі поведінки окремих бізнес-груп, жертвуючи кошти на різноманітні політичні акції, благодійники лобіюють власні інтереси під час ухвалення тих чи інших законопроектів. У діяльності благодійних організацій нерідко модна прослідкувати корупційні схеми.

За даними Міністерства юстиції України, у нашій державі зареєстровано понад 15 тис. благодійних організацій. Так, результати дослідження рівня розвитку приватної благодійності у світі, проведене авторитетною британською організацією Charities Aid Foundation, Україна посіла 111-те місце серед осіб віком понад 35 років. Більшість населення тут не усвідомлює істинних причин благодійництва та не довіряє чесності таких організацій [4].

Слугуючи зовнішньою ширмою, позиціонуючи себе як інструмент безоплатної допомоги, меценати та благодійники будують власні PR-компанії.

Таким чином, благодійність стала засобом політичного впливу та створення позитивного образу в суспільстві. Значна кількість вітчизняних підприємців-філантропів використовують власну благодійницьку допомогу з метою презентації картини ролі чесного та справедливого в очах суспільства. Благодійна діяльність і меценатство – це чудовий плацдарм для початку політичної кар'єри, що в подальшому зумовлює високий рейтинг популярності серед населення. Благодійна діяльність та меценатство тісно пов'язані з корупцією, оскільки супроводжується конфліктом інтересів, зловживанням та перевищенням службових повноважень.

На думку І. Дебенка, приватні благодійні фонди – це вдалий інструмент «соціальної капіталізації», соціальної інтеграції, перетворення фінансового капіталу на соціальний. Слід констатувати той факт, що досить часто «репутаційний ефект» благодійних ініціатив постає як матеріалізований результат діяльності саме таких благодійних фондів. Наприклад, нерідко приватні благодійні фонди українські політики використовую в передвиборній та післявиборній агітації. Це є предметом гострої критики з боку експертів, котрі ідентифікують таку благодійність як «соціальну корупцію» та «політичне самогубство», а «...методи ведення передвиборчої кампанії дискредитують як безпосередньо політика, котрий роздає благодійні подачки з метою підкупу виборців, так і саму ідею доброчинності» [5].

Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про запобігання та протидію політичній корупції», що стосується фінансування політичних партій. Цей акт пов'язаний із намаганнями ліквідувати політичну корупцію як таку.

Прийняття такого закону відповідало вимогам країн Групи держав проти корупції (Group of States against Corruption, або ГРЕКО) – міжнародної організації боротьби з корупцією. Раніше порядок фінансування партій було закритою системою, яка не мала відповідних прозорих схем, що зумовлювало можливість маніпулювання рішеннями певних партій, а це прямо пропорційно відображало поширення політичної корупції.

Відповідно до положень закону верхня межа внеску від громадянина не повинна перевищувати на рік 400 мінімальних зарплат (551,2 тис. грн), а від юридичної особи – 800 мінімальних зарплат (1,1 млн грн на рік).

Закон передбачив жорстку систему фінансової звітності партій. За порушення порядку або строків подання фінансової звітності, порушення порядку надання або одержання партійного внеску запроваджується адміністративна відповідальність. За подання завідомо недостовірних відомостей у фінансовому звіті партії, умисне здійснення внеску на підтримку партії особою, яка не має на те права, передбачено кримінальну відповідальність. Причому стосується вона, як фізичних, так і юридичних осіб [6].

Закон повинен знівелювати тиск олігархів на можливість впливати на прийняття політичних рішень і зменшити їх залежність від філантропів.

Норми закону покликані виконати низку завдань, а саме:

– стимулювати зменшення ризиків політичної корупції через систему комплексних змін у сфері фінансування політичних партій та передвиборчої агітації;

– нівелювати рівень залежності партій від фінансування філантропами;

– забезпечити чесну та прозору політичну конкуренцію між партіями та сприяти розвитку нових партій шляхом введення державного фінансування партій;

– забезпечити притягнення до відповідальності за порушення вимог фінансування політичних партій;

– здійснити аналіз корупційних схем проведення фінансування передвиборчої агітації політичних партій.

Отже, варто відмежовувати благодійництво як некомерційну діяльність, що не має на меті отримати прибутки, від вдало спланованого агітаційного кроку задля створення позитивної соціальної ролі, лобіювання бізнес-інтересів чи покращення репутації в суспільстві тієї чи іншої людини. Межа між політичною корупцією та благодійністю дуже тонка і не завжди суспільство спроможне розгледіти фальшивість добрих намірів олігархів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Heidenheimer A. Political Corruption: Concepts and Contexts / A. Heidenheimer, M. Johnston. – 2004. – P. 10.

2. Bayley D. Policing in America: Assessment and Prospects / D. Bayley // Police Foundation. – 1998. – February.

3. Про благодійництво та благодійні організації : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5073-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013 – № 25. – Ст. 252.

4. Допомога на гальмах. Що заважає розвиватися благодійності в Україні [Електронний ресурс] // Тиждень : [сайт]. – Режим доступу: http://tyzhden.ua/Society/. – Назва з екрана.

5. Дебенко І. Імітована благодійність [Електронний ресурс] / І. Дебенко // Українська правда : [сайт]. – 2012. – 28 трав. – Режим доступу: http://pravda.com /2012/05/28/6965411/. – Назва з екрана.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції : Закон України від 8 жовт. 2015 р. № 731-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 49–50. – Ст. 449.

Джужа А. О. – доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВІКТИМОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ЗЛОЧИННІСТЬ

Поглиблене вивчення предмета науки кримінології дає змогу констатувати вилив віктимологічної практично на всі його елементи, зокрема на злочинність, причини й умови її вчинення, особу злочинця, особливо заходи запобігання злочинам та правопорушенням.

Перенесення кримінологічних акцентів на потерпілих зумовлює потребу в наукових пошуках нових підходів до визначення напрямів, змісту профілактичної роботи загалом, а також організації запобігання конкретним видам злочинів. Водночас чимало заходів профілактики набувають якісно нового контексту, якщо сприймати їх із позиції не злочинця, а потерпілого.

Віктимологічний підхід дасть змогу розробити додаткові заходи позитивного впливу на осіб, які з найбільшою ймовірністю можуть виявитися потерпілими від злочинів. Тому віктимологічні аспекти посідають чільне місце як у кримінології, так і в усіх напрямах профілактики злочинів [1, с. 134].

У межах загальної профілактики злочинів потреба в урахуванні віктимологічного компонента пов’язана здебільшого з тактичним контекстом. Адже виявлення причин та умов, що сприяють їх учиненню, завжди передбачало те, що пов’язано з особистістю і поведінкою потерпілих. Проте цілісне уявлення про значущість цієї обставини, на жаль, відсутнє. У загальній профілактичній тактиці на такий негативний кримінологічний компонент зважають формально. Віднайти резерви загальної профілактики за рахунок включення до неї віктимологічної складової є запорукою розв’язання основних проблем, наявних у цій сфері [2, с. 49].

Спеціальна віктимологічна профілактика, як і профілактика традиційного напряму, є її доповненням і складається з низки компонентів:

1) віктимологічної профілактики, яка передбачає виявлення причин та умов, що сприяють учиненню злочинів, якщо ці детермінанти пов'язані з особистістю і поведінкою потерпілих, усунення цих причин і умов, особливо останніх;

2) невідкладної віктимологічної профілактики, зокрема запобігання конкретним злочинам, що готуються, з використанням захисних ресурсів потенційної жертви, а також тактичних можливостей, що виникають під час організації профілактичної роботи «від потерпілого»;

3) індивідуальної віктимологічної профілактики, яка передбачає:

виявлення осіб, які, з огляду на їх поведінку або особистісні характеристики, найбільш імовірно за певних умов можуть стати жертвами злочинів;

організацію щодо цих осіб заходів виховання, навчання, забезпечення особистісної безпеки;

віктимологічний вплив під час розслідування та судового розгляду кримінальних справ.

Вивчення віктимологічного аспекту профілактичної роботи [3] (спеціальної віктимологічної профілактики) пов'язане з необхідністю розв'язання організаційних, інформаційних і тактико-методичних проблем.

Заходи віктимологічного характеру спрямовані на усунення, нейтралізацію або мінімізацію факторів, що сприяють віктимності. Вони включають вплив як на чинники, що детермінують неправомірну або аморальну поведінку жертв від злочину, так і чинники, що підвищують ризик стати потерпілим за умов правомірної, особливо активної (ініціативної) поведінки.

Отже, віктимологічну профілактику можна визначити як спеціалізований, цілеспрямований вплив на фактори, які зумовлюють віктимність і пов'язані з неправомірною або аморальною поведінкою громадян, окремих осіб із подібною поведінкою з метою мінімізації віктимізаційних ризиків, а також активізації механізму відшкодування шкоди від злочинів і правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джужа О. Віктимологія на захисті прав і законних інтересів жертви злочину / О. Джужа // Право України. – 2002. – № 2. – С. 134–135.

2. Косенко С. Віктимологічна профілактика в системі запобігання злочинів / С. Косенко // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 12. – С. 48–52.

3. Шаповалов О. В. Криміногенні ризики сьогодення і шляхи профілактики віктимності населення / О. В. Шаповалов // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – К., 2006. – № 5. – С. 119–120.

Діденко І. В. – прокурор відділу організації діяльності у сфері запобігання та протидії корупції Генеральної прокуратури України, радник юстиції

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ КОРУПЦІЇ

Корупція нині стала інструментом узурпування влади, створення сприятливих умов розвитку механізму лобіювання приватних інтересів. Охопивши всі сфери суспільного життя, вона поширила свій вплив на економічну, політичну та соціальні сфери, створюючи сприятливе середовище для встановлення зв'язків злочинного характеру.

У англійському юридичному словнику Г. Блека корупцію визначено як «діяння, яке вчиняється з наміром надати деякі переваги, що несумісні з офіційними обов'язками посадової особи і правами інших осіб; діяння посадової особи, яка неправомірно використовує своє становище чи статус для одержання будь-якої переваги для себе або іншої особи в цілях, які суперечать обов'язкам і правам інших осіб [1, с. 14].

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», корупцією є використання визначеною законом особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або, відповідно, обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у законі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [2].

Таким чином, можна визначити основні ознаки корупції:

– використання наданих службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей;

– мета (одержання неправомірної вигоди, прийняття такої вигоди або обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди для себе чи зазначеній у законі особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам; схиляння особи до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей в інтересах особи, яка надає або пропонує неправомірну вигоду);

– суб'єкт учинення – особи, уповноважені на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, або ті, що прирівнюються до категорії осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

– об'єкт, тобто неправомірна вигода (грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру);

– відсутність законних підстав використання службових повноважень [3].

Відповідно до статистичних показників Transparency International, найчастіше з проблемами хабарів стикаються країни колишнього пострадянського простору. Досить промовистим фактом є те, що рівень лояльності до корупції є найвищим у Росії та Україні. Найбільшим рівень нетерпимості до корупції виявився у Франції і Португалії (74 і 78 % відповідно). У Чорногорії, Білорусі, Україні, Угорщині, Хорватії, Болгарії, Литві, Вірменії, Росії, Боснії і Герцеговині надати відомості про хабарництво готові від 10 до 17 % населення.

Найбільше хабарників, на думку українців, – серед держслужбовців (65 %), народних депутатів (64 %), податківців (62 %), суддів (61 %), поліцейських (54 %).

У країнах Західної Європи проблему поширення корупції вважають особливо гострою населення країн Словенії (59 %), Косово (65 %), Іспанії (66 %) і Молдови (67 %). Україна посіла п'яте місце у цьому рейтингу (56 %). Зокрема, 86 % громадян нашої держави вважають, що антикорупційні дії є досить неефективними [4].

Одним із ключових елементі корупції є конфлікт інтересів. Здебільшого саме конфлікт інтересів породжує виникнення корупційних правопорушень, особливо серед чиновників.

Про проблему конфлікту інтересів ідеться не лише у вітчизняних, а й у міжнародних документах, зокрема таких, як «Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб» (ООН) – розділ 2 «Колізії інтересів та відмова від права», Модельний кодекс поведінки державних службовців Комітету міністрів Ради Європи – ст. 13 «Зіткнення інтересів», «Настанова Організація Економічного Співробітництва та Розвитку щодо вирішення конфлікту інтересів на державній службі», етичні та антикорупційні кодекси поведінки державних служб багатьох країн (Австралії, Ірландії, Канади, Словаччини, США, ФРН тощо).

Так, визначення конфлікту інтересів надано в «Настанові ОБСЄ з вирішення конфлікту інтересів на державній службі», де його визначено як конфлікт між суспільно-правовими обов'язками і приватними інтересами державної посадової особи (посадової особи місцевого самоврядування), за якого її приватні інтереси (що випливають з положення посадової особи як приватної особи) здатні неправомірним чином вплинути на виконання нею офіційних обов'язків або функцій [5].

Конфлікт інтересів у вітчизняному законодавстві виявляється у формі потенційного та реального.

Потенційний конфлікт інтересів – це наявність в особи приватного інтересу у сфері, у якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Водночас реальний конфлікт інтересів виявляється в наявності суперечності між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

З огляду на вищезазначене, можна сказати, що потенційний конфлікт може бути присутнім у всіх державних службовців, проте не завжди може породжувати саме конфлікт інтересів як правопорушення. Для притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 172^7 Кодексу України про адміністративні правопорушення необхідна наявність саме реального конфлікту як суперечності між приватним інтересом та її службовим і представницьким повноваженнями.

Конфлікт інтересів можна констатувати тоді, коли в посадової особи виникає суперечність між державними обов'язками та особистими інтересами. Проте особа приймає справедливе рішення, не вдаючись до корупційних дій. Це дає змогу стверджувати, що наявність приватного інтересу особи у сфері, у якій вона здійснює свої службові чи представницькі повноваження, ще не є підставою для вчинення корупційних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Black H. Black Law Dictionary / H. Black. – New York, 1998. – 460 c.

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

3. Титко А. В. Коррупционные правонарушения: административно-правовой аспект / А. В. Титко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2014. – Вип. 9–2 (1). – С. 135–138.

4. Transparency International: українці вкрай невдоволені рівнем боротьби з корупцією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ti-ukraine.org/news/media-about-us/6477.html. – Назва з екрана.

5. Наставление по этике для служащих органов исполнительной ветви власти [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http:// www.usinfo.state.gov/ RUSSKI/ infousa/ government/ standards/htm. – Загл. с экрана.

Дрозд О. Ю. – доцент кафедри адміністративної діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ ЕТИКИ ЯК ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Сфері державної служби в суспільстві приділяють значну увагу, адже їй належить чільне місце в соціумі. До того ж, чиновники репрезентують державну владу, що має супроводжуватися дотриманням низки принципів, серед яких доброчесність, служіння народу, етичність, професійність, справедливість тощо. Проте недотримання приписів норм закону, зловживання впливом,

використання владних повноважень на власну користь – усе це сьогодні породжує чималу кількість корупційних схем всередині державного апарату. Тому дотримання ними норм етичності повинно забезпечити попередження та запобігання виникненню корупційних ризиків.

На думку науковців, появу корупції зумовлюють рудименти командно-адміністративної системи як надмірно великого управлінського апарату з необґрунтовано широкими повноваженнями, недотримання правил етики в державній службі, та переважання в ньому, передусім за рахунок керівних посад, службовців старої генерації з консервативною психологією, які не сприймають потреби демократичних перетворень [1, с. 62].

Законами України «Про державну службу» та «Про боротьбу з корупцією» передбачено здійснення заходів щодо недопущення проявів корупції серед державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, дисциплінарну і адміністративну відповідальність за скоєння ними корупційних діянь, порушення спеціальних обмежень і заборон.

Так, основні моральні принципи і цінності професійної етики розроблені на підставі міжнародного права і включені до таких документів, як Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб, Модельний кодекс поведінки для державних службовців.

У міжнародній практиці основними моральними якостями державного службовця вважають: порядність, незалежність від фінансових (майнових) інтересів, об'єктивність, відкритість, відповідальність, професіоналізм, справедливість, патріотизм, вимогливість, толерантність, неупередженість тощо [2].

В Україні до них належать принципи 1) служіння державі і суспільству; 2) гідної поведінки; 3) доброчесності; 4) лояльності; 5) політичної нейтральності; 6) прозорості і підзвітності; 7) сумлінності.

У законодавствах держав пострадянського простору передбачено дисциплінарні стягнення, які можуть бути застосовані до державних службовців, які порушили трудову дисципліну, зокрема в:

– Російській Федерації – зауваження, догана, попередження про неповну службову відповідність, звільнення з відповідних підстав;

– Україні – догана, звільнення;

– Республіці Білорусь – зауваження, догана, звільнення;

– Республіці Казахстан – зауваження, догана, сувора догана, попередження про неповну службову відповідність, зниження в посаді, звільнення з займаної посади;

– Туркменістані – зауваження, догана, сувора догана, попередження про неповну службову відповідність, зниження в посаді, звільнення.

Однак у низці країн існує і спеціальна дисциплінарна відповідальність, яка настає на підставі спеціальних нормативних актів (статутів, повноважень про дисципліну) і застосовується лише щодо окремих категорій працівників з особливим характером праці.

У міжнародній практиці детально регламентовано наслідки невиконання або неналежного виконання держслужбовцями покладених на них обов'язків. Держслужбовець США (відповідно до Статуту федерального дисциплінарного права) вважається таким, що вчинив службовий проступок, якщо він винен у порушенні виконання покладених на нього обов'язків [3].

У Німеччині особи, які перебувають на державній службі, поділяються на чиновників, службовців і робітників. Чиновники – це особи, які виконують публічно-правові функції на службі в союзу (федерації), землі, органу самоврядування або в інших установах.

Зокрема, до чиновників за вчинення ними дисциплінарних проступків, можуть застосовувати такі заходи впливу:

– часткова або повна дискваліфікація;

– переміщення на нижчий ступінь;

– пропозиція припинити «конфліктні» фінансові зв'язки.

Також серед проступків державних службовців особливе місце посідають корупційні порушення. У цьому разі пропонують вживати як запобіжний захід не тільки адміністративну, а й кримінальну відповідальність [4].

Наприклад, посадові злочини розглянуто в Особливій частині Кримінального кодексу Німеччини. Виокремлюючи чиновників як категорію осіб, наділену особливими обов'язками і правами, законодавство ФРН передбачає кримінальну відповідальність за злочини, які вони можуть учинити в межах виконання посадових обов'язків. Так, чиновники несуть підвищену відповідальність за шпигунство, розголошення службової таємниці, хабарництво, злочинне використання службового становища і підлягають дисциплінарній відповідальності за правопорушення, вчинені як під час виконання державних повноважень, так за їх межами [5].

Відповідно до ст. 72 Закону України «Про запобігання корупції», відсторонення державного службовця від виконання посадових обов'язків у разі вчинення ним корупційного правопорушення здійснюється відповідно до закону. До того ж, припинення державної служби відбувається в разі втрати державним службовцем права на державну службу або його обмеження. Однією з підстав припинення державної служби у зв'язку із втратою права на державну службу або його обмеженням є набрання законної сили рішенням суду щодо притягнення державного службовця до адміністративної відповідальності за корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення [6].

Для забезпечення боротьби з корупційними правопорушеннями у державній сфері варто здійснити низку завдань, серед яких: чітке дотримання вимог етичного кодексу при виконанні службових обов'язків; жорсткий відбір під час зарахування до кадрового резерву державної служби; створення в державних органах підрозділів із профілактики корупційних та інших правопорушень; здійснення профілактики корупційних проявів; створення спеціальних комісій із формування

механізму вирішення конфлікту інтересів і активізація роботи комісій з дотримання вимог щодо службової поведінки всіх державних службовців; проведення антикорупційної експертизи незалежними організаціями та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Камлик М. І. Корупція в Україні / М. І. Камлик, Є. В. Невмержицький. – Київ : Знання, 1998. – 186 с.

2. Коткін С. Політична корупція перехідної доби. Скептичний погляд / С. Коткін, А. Шайо. – Київ : К.І.С., 2004. – 440 с.

3. Саинчин А. С. Коррупция должностных лиц как элемент организованной преступности / А. С. Саинчин // Відповідальність посадових осіб за корупційну діяльність. Liability of Public Officials for Corruption : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. семінару. – Харків : Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого, 2003. – С. 80–85.

4. Корупція в Україні та світі: опитування, дослідження та публікації : зб. матеріалів. – Київ, 2000. – 134 с.

5. Основы этики государственной службы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.transparency.cz/wp-.pdf. – Загл. с экрана.

6. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 4. – Ст. 43.

Дунаєва Т. Є. – науковий співробітник відділу кримінального процесу, криміналістики та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, кандидат юридичних наук

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

З метою приведення законодавства України у відповідність до положень Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності та Конвенції ООН проти корупції та рекомендацій прийнято пакет антикорупційних законів України: «Про запобігання корупції», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки». Відповідно до вимог Ради Європи, на виконання зобов'язань українським парламент прийняв Кримінально-процесуальний кодекс України та вніс відповідні зміни до нормативно-правових актів.

Європейські країни імплементують європейські закони в національні правові системи досить виважено, органічно поєднуючи національне законодавство із загальноєвропейським із мінімально можливими змінами першого.

Так, у Фінляндії законодавець заклав принципи попередження та застереження вчинення злочинів у кожному нормативно-правовому акті, що визначають конкретну сферу діяльності, а не вид злочину. Законодавець Бельгії не лише розширив поняття корупції стосовно зловживання владою, а й впровадив такі поняття, як роз'яснення норм (правил, стандартів), їх нагадування, транспарентність поведінки, що зумовлює вироблення кодексу поведінки. Досвід боротьби з корупцією у Німеччині та Словаччині свідчить про ефективність залучення громадськості до цього процесу [1, с. 64–65].

Група держав Ради Європи проти корупції (GRECO) заявила про невиконання Україною більшості своїх рекомендацій, зокрема про встановлення кримінальної, а не адміністративної відповідальності за випадки корупції або про встановлення чіткого розмежування, коли яка відповідальність застосовується [2]. У межах виконання рекомендацій GRECO було затверджено правила етичної поведінки державних службовців [3].

На думку В. Валлє, Закон «Про запобігання корупції» розвинув положення про фінансовий контроль, які раніше містилися у Законі «Про засади запобігання і протидії і корупції», об'єднавши їх у розділі VIII. Детально визначено перелік відомостей, які зазначають у декларації, порядок обліку і оприлюднення декларацій, їх контролю й перевірки [4, с. 10].

Як справедливо зауважує В. Лунєєв, утримання національної та транснаціональної злочинності на рівні соціальної прийнятності в країні потребує послідовного усунення із законодавства різних галузей права криміногенних і корупціогенних положень, які сприяють безкарному вчиненню злочинів [5, с. 267]. Зважаючи на те, що наша держава задекларувала своє бажання приєднатися до системи європейського співтовариства, нам слід продемонструвати конкретні досягнення у зниженні рівня корупції, оскільки це є однією з важливих вимог відповідності країни-кандидата політичним критеріям вступу до Європейського Союзу [6, с. 10]..

Отже, підвищення ефективності протидії корупції можливе за умов виваженої імплементації міжнародно-правових норм у національне законодавство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дунаєва Т. Є. До питання гармонізації законодавства України у сфері протидії корупції із законодавством Європейського Союзу / Т. Є.Дунаєва // Правові та інституційні механізми протидії корупційним правопорушенням : матеріали наук.-практ. семінару (20 квіт. 2012 р.) – Київ : Право України ; Харків : Право, 2013. – С. 220–253.

2. Украина не выполнила большинство рекомендаций европейской организации по борьбе с коррупцией [Электронный ресурс] // Корреспондент.net : [сайт]. – Режим доступа: http://korrespondent.net/ukraine/politics/1341526. – Загл. с экрана.

3. Про затвердження правил етичної поведінки державних службовців : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лют. 2016 р. № 65 // Офіцыйний вісник України. – 2016. – № 15. – Ст. 592.

4. Валлє В. Революційне антикорупційне законодавство як фактор суспільних трансформацій в Україні [Електронний ресурс] / В. Валлє. – Київ, 2015. – 24 с. – Режим доступу: http://www.viravallee.com/books/Revolutionary-Anti-Corruption-Legislation.pdf. – Назва з екрана.

5. Лунеев В. В. Эпоха глобализации и преступность : монография / В. В. Лунеев. – М. : Норма, 2007. – 272 с.

6. Актуальні питання протидії корупції : монографія / за заг. ред. В.І. Борисова. – Київ, 2012. – 221 с.

Задніченко С. І. – заступник начальника організаційно-аналітичного управління – начальник відділу поточного та стратегічного планування ДОАЗОР Національної поліції, здобувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Завданням кожного службовця є неупереджене виконання своїх службових обов'язків, беззаперечне дотримання норм законів, що визначають порядок походження служби, є пріоритетними для нього під час прийняття рішення про вступ на публічну службу. Ураховуючи те, що в кожного з нас є близькі та родичі, на службі неодмінно будуть виникати такі ситуації, коли незалежно від бажання службовця вони можуть бути розцінені як конфлікт між особистими інтересами та інтересами служби. А тому єдиним правильним буде рішення про використання свого службового становища лише в межах закону.

Конфлікт інтересів – це суперечність між особистими майновими, немайновими інтересами особи чи близьких їй осіб та її службовими повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень це поняття визначено в абзаці четвертому ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції».

Потенційний конфлікт інтересів – наявність в особи приватного інтересу у сфері, у якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Реальний конфлікт інтересів – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість

прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Саме наявність чи відсутність в особи приватного інтересу до вирішення певного питання здебільшого буде індикатором, що свідчитиме про конфлікт інтересів у особи. Наявність конфлікту інтересів не обов'язково призводить до фактів корупції, однак істотно підвищує ризик вчинення корупційних діянь та є фактично їх передумовою. Визначення змісту зазначеного поняття має важливе значення для правильного добору заходів щодо врегулювання конфлікту інтересів.

Зміст цього питання визначають такі дві обов'язкові ознаки: 1) конфлікт інтересів – це суперечність між особистими інтересами особи та її службовими повноваженнями; 2) наявність конфлікту інтересів може негативно вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих особі службових повноважень.

Про конфлікт інтересів може йтися не лише тоді, коли зазначена суперечність вже фактично вплинула на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень (учинення або невчинення дій), а й тоді, коли вона потенційно може вплинути на них.

З огляду на зазначене визначення поняття «конфлікт інтересів», особистий інтерес може мати як майновий, так і немайновий характер. Особистими інтересами (лат. *interesse* – мати значення) Закон України «Про правила етичної поведінки» називає будь-які інтереси особи, зумовлені родинними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з іншими особами, у тому числі особисті майнові та немайнові інтереси, а також ті, що виникають у зв'язку з діяльністю особи, не пов'язаною з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, у громадських, релігійних чи інших організаціях. Майновий інтерес – інтерес щодо збереження або збільшення обсягу, якості нерухомого та рухомого майна особи чи близьких їй осіб. Немайновий інтерес – інтерес, спрямований на задоволення особистих фізичних (біологічних), духовних, моральних, культурних, соціальних чи інших нематеріальних потреб.

Приховування особою наявного приватного інтересу вже вважають порушенням службової дисципліни, що потребує вжиття відповідних заходів щодо запобігання корупції.

До того ж, конфлікт інтересів наявний також тоді, коли йдеться про суперечність особистого інтересу близької особи посадовця з його службовими повноваженнями. Близькі особи – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки із суб'єктом, зазначеним у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання корупції», в тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Безпосереднє підпорядкування – відносини

прямої організаційної або правової залежності підлеглої особи від її керівника, зокрема через вирішення (участь у вирішенні) питань прийняття на роботу, звільнення з роботи, застосування заохочень, дисциплінарних стягнень, надання вказівок, доручень, контролю за їх виконанням.

Конфлікти інтересів завжди є небезпечними з позиції антикорупційного Закону, оскільки в посадовців може виникнути спокуса використання своїх повноважень при вирішенні ситуацій та можливості отримання за це матеріальної чи іншої вигоди. Тому, антикорупційним Законом і впроваджено інститут конфлікту інтересів. Загалом таке поняття, як «конфлікт інтересів», є оцінним, адже неможливо чітко визначити коло всіх тих особистих інтересів службовця та тих ситуацій, за яких вони будуть суперечити інтересам служби. Зазвичай до конфлікту інтересів належать ситуації, коли публічний посадовець приймає на службі рішення чи вчиняє офіційні дії з питань, що будь-яким чином стосуються його родичів чи близьких осіб. Також зацікавленими сторонами в цьому разі можуть бути і суб'єкти господарювання, з якими цей посадовець напередодні вступу на державну службу перебував, наприклад, у трудових правовідносинах.

Дещо конкретизує питання попередження конфлікту інтересів ст. 15 Закону України «Про правила етичної поведінки», відповідно до якої особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: 1) незважаючи на особисті інтереси, вживають вичерпних заходів щодо недопущення конфлікту інтересів, а також не допускають вчинення дій чи бездіяльності, що можуть спричинити виникнення конфлікту інтересів або створити враження його наявності; 2) не можуть прямо чи опосередковано спонукати в будь-який спосіб підлеглих до прийняття рішень, вчиняти дії або бездіяльність на користь своїх особистих інтересів та/або інтересів третіх осіб.

Урегулювання конфлікту інтересів у разі його виникнення ґрунтується на принципах: верховенства права; законності; невідворотності відповідальності за вчинення корупційних правопорушень; забезпечення відновлення порушених прав та законних інтересів, відшкодування збитків і шкоди, завданих корупційними правопорушеннями. У ст. 14 антикорупційного Закону зазначено, що посадовці зобов'язані: уживати заходів щодо недопущення будь-якої можливості виникнення конфлікту інтересів; повідомляти невідкладно безпосереднього керівника про наявність конфлікту інтересів. Антикорупційний Закон не регламентує, у якій саме формі підлеглий повинен повідомити безпосереднього керівника про виникнення конфлікту інтересів – в усній чи письмовій. Проте в таких випадках для розмежування відповідальності підлеглий має надати керівникові письмове повідомлення. Керівник зобов'язаний буде прийняти рішення про відсторонення підлеглого, у якого виник конфлікт інтересів, від вирішення відповідного питання.

Запотоцький А. П. – здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ХАРАКТЕРИСТИКА СЛУЖБОВИХ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

Криміналізації будівельної сфери в Україні на сьогодні сягнула не бачених раніше масштабів. Такому розвитку подій сприяє, передусім, високий рівень корумпованості посадовців різного рангу, серед яких велика кількість перебуває у протиправних зв'язках з організованими злочинними об'єднаннями, надаючи їм консультативну, практичну та іншу допомогу, зокрема для вчинення розкрадань у сфері будівництва. Вказані злочинні формування розробляють складні, витончені схеми, пов'язані з незаконним привласненням будівельних матеріалів, інструменту, техніки, коштів, виділених на будівництво, в тому числі шляхом організації тендерів, закупок з порушенням встановленого порядку їх проведення. Окрім того, досить часто під процесом будівництва маскують іншу незаконну діяльність, наприклад вирубку цінних порід дерев із подальшою їх незаконною реалізацією, незаконні операції із земельними ділянками тощо.

Відповідно до результатів вивчення судової практики, найчастіше правоохоронці мають справу із незаконним заволодінням матеріальними цінностями та грошовими коштами у сфері будівництва, які вчиняються службовими особами із використанням службового становища. З усього вказаного переліку найчастіше вчиняються привласнення або розтрата коштів та будівельних матеріалів. Так, наприклад ОСОБА_7, обіймаючи посаду заступника директора КВТП «Дайна» як службова особа, діючи умисно, з корисливих мотивів, зловживаючи своїм службовим становищем, вчинив заволодіння грошовими коштами за роботи, які фактично не виконувались, а також здійснив службове підроблення офіційних документів, зокрема на виконання своїх службових обов'язків, відповідно до посадової інструкції, для забезпечення умов укладених договорів, у період із 1 до 31 грудня 2013 року, відповідно до висновку судової будівельно-технічної експертизи, вніс завідомо неправдиві відомості до офіційних документів: акта № 1 приймання виконаних будівельних робіт за грудень місяць 2013 року, щодо виконання робіт із капітального ремонту покрівлі (в частині обсягів виконаних робіт), у результаті чого на підставі платіжних доручень від 30 грудня 2013 року на банківський рахунок КВТП «Дайна» було перераховано кошти на загальну суму 91 505,60 грн. Надалі заступник директора зазначеного підприємства ОСОБА_7 незаконно заволодів коштами за роботи, які фактично не було виконано, на суму 19 230 грн [1].

У більшості випадків службові особи вчиняють злочини у сфері будівництва, використовуючи владу або службове становище під час будівництва об'єкту; збереження/транспортування закуплених

будівельних матеріалів, інструментів, техніки; здійснення контролю за якістю будівництва; у процесі проведення фінансових операцій, пов'язаних з проведенням будівельних робіт тощо.

Під час розслідування правопорушень зазначеної категорії слід пам'ятати, що службові особи, які вчиняють злочини у сфері будівництва володіють інформацією щодо особливостей проведення окремих процедур, процесів, операцій тощо на різних стадіях будівництва, що, відповідно, дає змогу їм розробляти різні кримінальні схеми щодо незаконного заволодіння грошовими коштами й іншими матеріальними ресурсами, ретельно приховувати, маскувати факти вчинення розкрадань у сфері будівництва.

Найбільшу кількість розкрадань у сфері будівництва вчиняють особи чоловічої статі. Частина з них характеризуються корисливими спонуканнями, решта – мотивами іншого плану: кар'єрними міркуваннями, небажанням перевантажувати себе зайвими, з погляду злочинців, турботами (злочинна недбалість, порушення правил техніки безпеки тощо). Вік злочинців коливається здебільшого в межах 30–50 років. Вони мають вищу освіту та певний досвід у сфері будівництва. Переважно це службові особи будівельних організацій. Що стосується характеристики особи злочинця у цій сфері, то головну роль відіграє її соціальний статус, а саме: конкретна посада, вік, рівень освіти тощо. Метою злочинців у цій категорії злочинів, незалежно від їх правового статусу, є отримання неправомірної вигоди, привласнення майна та коштів, виділених на будівництво.

Більшість кримінальних правопорушень у сфері будівництва вчиняється власне службовими особами, які мають право підпису і видають чи засвідчують проведення відповідних операцій у процесі будівництва, принаймні в частині: складання та видачі довідок про вартість виконаних робіт з фальсифікацією фактичних показників; складання актів прийому (здачі) виконаних робіт із зазначенням відомостей про виконані роботи, які не відповідають дійсності; підробки та подання фіктивної податкової декларації з податку на додану вартість та податкової накладної; укладання договорів підряду з порушенням встановлених законодавством вимог чи процедур; незаконної видачі дозвільних, проектних та інших документів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вирок Голопристанського районного суду Херсонської області. Справа № 654/2224/15-к. Провадження № 1-кп/654/18/2016 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/58773908. – Назва з екрана.

Захаров В. П. – професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНОГЕННІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ Й ВИКОРИСТАННЯ СИЛОВИМИ СТРУКТУРАМИ КРАЇН СВІТУ ІНФОРМАЦІЙНО-БІОМЕТРИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Масштабні проекти з використання біометричних технологій нині реалізовують практично всі розвинені країни світу. До цього їх спонукають потреби забезпечення безпеки – як для захисту власних кордонів, так і на території кожної держави. У сучасному світі застосування досягнень біометрії є однією з найважливіших умов ефективної боротьби зі злочинами проти безпеки держави та засад політичного устрою, конституційних прав громадян, інтересів суспільних і комерційних структур і з багатьма іншими протиправними діями.

Розглянемо ключові завдання, виконання яких здебільшого передбачає використання сучасних досягнень біометрії.

1. У сфері забезпечення безпеки держави:

– надійне посвідчення будь-якої особистості під час перетинання кордону країни за допомогою проведення ідентифікаційних заходів за унікальними біометричними ознаками;

– боротьба з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю, наркоторгівлею, незаконною міграцією, злочинами у фінансовій сфері.

2. *У внутрішньодержавній діяльності правоохоронних органів* – достовірна ідентифікація осіб, яких підозрюють у вчиненні злочинів, та кримінальних елементів за унікальними біометричними ознаками (останнім часом дедалі активніше використовують ідентифікацію за декількома біометричними параметрами (мультибіометрія), а для винесення остаточного висновку результати автоматичної ідентифікації перевіряє експерт) [1].

Біометрію вперше почали використовувати правоохоронні органи. Водночас нині існує тенденція інтенсифікації використання біометричних технологій усіма без винятку силовими структурами.

Біометрична ідентифікація має беззаперечну перевагу порівняно з іншими ідентифікаційними технологіями. Вона полягає в тому, що під час застосування різних форм біометричних технологій (мультибіометрія) у комплексі з іншими інноваційними технічними рішеннями практично виключається можливість використання зловмисниками фальшивих документів.

За допомогою біометричної ідентифікації правоохоронні органи та спецслужби провідних світових країн реалізовують такі завдання:

– проведення однозначної та достовірної ідентифікації за унікальними біометричними параметрами кримінальних елементів і осіб, яких підозрюють у вчиненні злочинів;

– оперативне встановлення особи затриманих під час здійснення заходів з охорони громадського порядку, зокрема забезпечення безпеки проведення різних масових заходів;

– посилення паспортно-візового контролю на кордонах для боротьби з нелегальною міграцією;

– запобігання доступу в державні, муніципальні й інші установи осіб, які не мають на це права;

– організація системи контролю за доступом до будівель і приміщень судів, пенітенціарних закладів тощо;

– перевірка претендентів на отримання роботи в правоохоронних і силових органах, різних охоронних структурах, а також осіб, які подали заяви на отримання дозволу на придбання вогнепальної зброї;

– ідентифікація громадян, які перебувають у зонах виникнення надзвичайних ситуацій (регіони, що постраждали внаслідок землетрусу, повені, тайфуну, техногенної катастрофи тощо) і не мають при собі документів, які засвідчують особу (наприклад, для запобігання шахрайств, пов'язаних з одержанням допомоги особами, які вже її отримали і повторно звертаються за наданням цієї державної послуги під іншими установчими даними);

– оперативне впізнання недієздатних осіб, а також осіб, які перебувають у безпорадному стані та нездатні повідомити про себе будь-які відомості;

– можливість впізнання виявлених неідентифікованих трупів [2].

Процес глобалізації, який прискорився наприкінці минулого сторіччя та суттєво змінив світ, слугував каталізатором стрімкого розвитку міжнародної організованої злочинності. Це негативне явище прогресує і у XXI ст. «Прозорість» кордонів, спрощення обміну інформацією, безпрецедентне зростання обсягів міжнародної торгівлі та інвестицій, і, як наслідок, вільне переміщення бізнесменів і робочої сили призвело до втрати владними структурами будь-якої держави специфічних важелів управління, які раніше давали змогу протистояти експансії міжнародного криміналітету.

Згідно з даними статистики, рівень злочинності у світі протягом останніх трьох десятиліть збільшилася в чотири рази, зокрема на території колишнього СРСР і в США – у вісім разів, у Великобританії і Швеції – у сім разів, у Франції – у шість разів, у Німеччині – в чотири рази. За даними ООН, кількісний показник злочинності у світі в кінці 1990-х років у середньому щорічно збільшувався на 5 %, а приріст населения – на 1 %. У 2001 році на планеті офіційно було зареєстровано близько 450 млн злочинів. Водночас їх фактична кількість може бути втричі більшою. Глобалізація соціальних і економічних процесів спричинила і глобалізацію злочинності, яка стає дедалі більш організованою, транснаціональною і витонченою. Злочинні угруповання набагато швидше, ніж державні системи різних країн,

реагують на розвиток усіх типів комунікацій, на будь-які пом'якшення прикордонного контролю та спрощення пересувань [3].

Транснаціональним злочинним синдикатам за допомогою корупції, шантажу й погроз вдається використовувати для досягнення злочинної мети всі переваги сучасного суспільства та відкриті ринки демократичних країн. Основний робочий принцип транснаціональних злочинних угруповань полягає в нейтралізації здійснення контролю правоохоронними органами. Території з іноземною юрисдикцією стають безпечними для заняття злочинною діяльністю на теренах інших держав, а наявні кордони слугують для міжнародних злочинців своєрідною огорожею, за якою вони переховуються від національного законодавства країн, де вони провадять злочинну діяльність.

Інформаційні системи автоматичної мультибіометричної ідентифікації дедалі інтенсивніше використовують для реалізації інтересів суспільства і держави (запровадження паспортно-візових документів нового зразка, протидія тероризму, злочинності, нелегальній міграції), забезпечення безпеки масштабних інфраструктурних і транспортних об'єктів (аеропорти, атомні й гідроелектричні станції тощо). Останнім часом прискорюється впровадження біометричних технологій у системи масового обслуговування (найпоширеніша сфера застосування – програми сприяння авіапасажирам, які часто подорожують).

Використання біометричних технологій у діяльності правоохоронних органів і «цивільних» системах має низку принципових відмінностей. Основна відмінність полягає в тому, що «цивільні» системи оперують не безпосередньо біометричними ідентифікаторами (зображеннями відбитків пальців або райдужної оболонки ока, оцифрованих фотографій індивідуумів тощо), а їх цифровими шаблонами – моделями, причому зворотнє відновлення реального ідентифікатора з його цифрового шаблону є неможливим [4].

Для компетентних органів особливий інтерес становлять можливості прихованої дистанційної ідентифікації людини без її відома. Вирішити це питання можна досить просто: за допомогою запровадження документів із мікрочипами радіочастотної ідентифікації. Водночас будь-який громадянин зможе контролювати власний документ і блокувати RFID-випромінювання чохлом-екраном (за відсутності потреби в його використанні за призначенням). У разі дистанційної ідентифікації суб'єкта за його обличчям та особливостями його рухів така можливість стає реальністю, з огляду на що ця технологія нині набуває популярності.

Під час масових заходів фігуранти протиправних дій часто приховують власні обличчя та форму голови за різними масками й капюшонами. Саме тому нині тривають дослідні роботи з можливості дистанційної ідентифікації за особливостями рухів (ходи) та жестів людини.

На замовлення спецслужб у багатьох країнах намагаються привести так звану технологію «дистанційного розпізнання» за обличчям до категорії «зрілих» технологій. Практична реалізація цього завдання з поєднанням низки інших інноваційних технологій дасть змогу на практиці реалізувати ідею тотального автоматизованого контролю за

всіма переміщеннями й контактами громадян, що становлять інтерес для правоохоронних структур. Саме цю модель із середини 1990-х років спецслужби намагаються в різних варіантах утілити в життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Biolink.ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://biolink.ru/solutions/markets/banking.php. – Загл. с экрана.
2. Силовые структуры и биометрия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.biolink.ru/solutions/markets/law.php. – Загл. с экрана.
3. Гуров А. XXI століття проти глобалізації злочинності [Електронний ресурс] / А. Гуров, Н. Ковальов, А. Куліков // Всесвітній антикримінальний і антитерористичний форум. – Режим доступу: http://www.waaf.ru/index_ru. php?section=1&paragraph=4&article=15. – Назва з екрана.
4. Общая характеристика биометрических технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.biolink.ru/technology/biometric.php. – Загл. с экрана.

Заяць Н. В. – професор кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНА СУТНІСТЬ КОРУПЦІЇ

Суспільна перебудова, зміна форм державного устрою та політичного режиму в Україні зруйнували усталені тоталітарні моделі регуляції економічних і політичних процесів. Водночас становлення інститутів громадянського суспільства та розвиток демократичних процесів стримує низка факторів, серед яких протистояння різних політичних сил та інтересів, невизначеність політичних орієнтирів, брак дієвих механізмів і засобів взаємодії суспільства й влади, низький рівень політико-правової культури суспільства, а найбільшою мірою – корупція. Негативний вплив корупції на функціонування громадянського суспільства стає дедалі відчутнішим і нині становить реальну загрозу національній безпеці країни. Активна протидія її наслідкам залежатиме від питання розуміння сутності цього явища та вимагає поглибленого вивчення на засадах системної методології та відповідно до позицій галузевих юридичних наук змісту та поняття корупції. Важливість вирішення цього питання для практичної діяльності з протидії корупції полягає в тому, що від правильного тлумачення сутності корупції залежить формування стратегії й тактики такої діяльності, формулювання її цілей, визначення сил і засобів їх досягнення, рівень нормативно-правового та іншого забезпечення.

Актуальність цієї проблематики зумовлена також і тим, що корупція стала перепоною на шляху прогресивного розвитку українського суспільства, його долучення до глобальних світових

процесів. Корупція негативно впливає на політичну стабільність й економічну безпеку, що призводить до олігархізації країни та криміналізації суспільного життя. Тому без реальної протидії системній корупції перспективи розбудови незалежної України стають примарними, а віра народу в державу, інститути влади, лідерів країни буде цілком знецінена. На жаль, на міжнародному рівні Україна має репутацію надзвичайно корумпованої країни.

Корупція не може бути зведена до якогось конкретного суспільно небезпечного діяння, певного правопорушення. Хоча такий підхід є досить поширеним серед західноєвропейських дослідників. Корупцію там розглядають як зловживання владою, результат її використання в особистих цілях, які не обов'язково мають бути матеріальними. Тобто згідно із цим трактуванням корупція – це поведінка, яка відхиляється від норми, поєднується з приватною мотивацією та означає, що приватні (індивідуальні, групові) цілі досягнуто за публічний рахунок [1]. Не зводить корупцію до конкретного злочинного вияву О. Дудоров, зауважуючи: «…навряд чи доцільно, як це інколи пропонують, виділяти спеціальний склад злочину (корупцію), що визначається як «установлення контактів службових осіб з організованими злочинними угрупованнями з корисливими цілями». Корупція – це явище, а закон повинен передбачати відповідальність за конкретні акти злочинної поведінки, у яких вони виражаються» [2].

Поділяючи цю позицію, слід зазначити, що спроба розглянути корупцію в межах виключно кримінальних виявів є недоцільною, оскільки корупція – це складне соціально-політичне, економічне та юридичне явище, яке має соціальну обумовленість, соціальні закономірності та чинить негативний вплив на соціальні процеси, деформуючи суспільні відносини, поступово перетворюючи аномалії на норми поведінки. Загалом соціальна сутність корупції полягає в тому, що вона спотворює суспільні відносини, порушуючи нормальний справедливий порядок речей у суспільстві, унаслідок чого відбувається «корозія» влади. Це спотворення, порушення суспільних відносин є ланцюговою реакцією.

На думку В. Кузнецової, корупція охоплює три поведінкові підсистеми: кримінальну, правопорушну й аморальну. Тобто вона охоплює діяння, які належать не лише до сфери правових, а й моральних відносин. До останніх належать аморальні проступки державних службовців владних структур, порушення ними норм етики, моралі тощо [3].

Найповніше ідею соціальної сутності корупції висвітлив В. Попов, зауваживши, що корупція виявляється в трьох аспектах:

1) політичному, який полягає в проникненні осіб кримінальної орієнтації в структури політичної влади та використанні їх можливостей для задоволення власних злочинних потреб. Корупція безпосередньо пов'язана зі здійсненням публічної влади в усіх сферах суспільного життя, впливаючи на підготовку та реалізацію політичних рішень. Водночас політика, яку провадить держава як у сфері протидії корупції, так і в інших сферах, впливає на рівень, структуру та динаміку корупції.

Це явище не може існувати поза межами влади, оскільки «…влада корумпує, а абсолютна» [4]. Взаємозв'язок корупції та політики полягає також у тому, що вигода від корупції може бути не лише корисливою чи іншою особистою, а й політичною, а політичний компонент забезпечує корупції прикриття та надає можливість її учасникам уникнути кримінальної відповідальності;

2) соціально-економічному, що полягає у створенні (викривленні) корумпованими посадовими особами соціально-економічних рішень держави, а також численних випадків допуску кримінальних елементів до економічних важелів управління. Економічний характер корупції зумовлений тим, що вона є породженням економічних відносин і позначається на їх розвитку. Крім цього, рівень корупції є одним з визначальних показників економічної свободи в країні. Деякі автори абсолютизують економічний аспект корупції, вважаючи його визначальним й аргументуючи це тим, що корупція, незалежно від того, де і в якій галузі управління вона виникає, має економічне підґрунтя. З огляду на це вони розглядають корупцію, зокрема й хабарництво, як одну зі складових економічної злочинності [5]. Проте не слід надавати перевагу цьому підходу, оскільки економічний аспект корупції, її сутність пов'язані, насамперед, з іншими суспільними відносинами, а саме тими, які формуються у сфері реалізації публічної влади. Хоча, безумовно, ці відносини істотно впливають на розвиток економічних відносин. Від них значною мірою залежить як стратегічний напрям розвитку економіки країни, так і можливості регулювання економічних відносин в інтересах окремих осіб чи їх груп;

3) правовому, що полягає в конкретних протиправних діяннях, службових порушеннях і відповідних правових реакціях держави у вигляді юридичної відповідальності. Корупційні діяння, як і будь-які інші правопорушення, – наслідок соціальної діяльності людей, результат функціонування суспільства. Протиправність – один з основних аспектів корупції як соціального явища, що є свідченням того, що корупційні діяння не лише суперечать моральним нормам певних груп населення, а визнані законом небезпечними для всього суспільства, держави загалом. З одного боку, порушуючи право як об'єктивну категорію, корупція порушує закон, а з іншого – держава застосовує передбачені законом правові й інші засоби для протидії цьому соціальному злу.

Безумовно, корупційні діяння може бути вчинено в різних формах, зокрема в таких, що потребують відповідних доповнень до чинного законодавства. Тому намагання окремих науковців і практиків однозначно визначити поняття «корупція», охопивши всі форми її вияву, є бузуспішним. Корупція – це багатоаспектне соціальне та політичне явище, яке передбачає комплекс протиправних дій та аморальних учинків. Корупція – це водночас юридична, соціальна, політична, економічна та культурна проблема. Як правова категорія корупція – збірне правове поняття, що охоплює сутність взаємопов'язаних правопорушень [6].

Отже, соціальна сутність корупції полягає в тому, що вона: має соціальну обумовленість (є продуктом соціального життя); має свою

соціальну ціну, яку платить суспільство за існування корупції; чинить значний вплив на найважливіші соціальні процеси; має глобальний характер; є економічним, соціальним і правовим явищем; має властивість пристосовуватися до соціальних реалій та видозмінюватися. Корупція не завжди виявляється однаково, вона може мати різні наслідки та мотивацію. Проте незалежно від рівня розвитку країни вона завжди шкідлива у політичному, соціальному та економічному аспектах, оскільки важливі рішення ухвалюють на підставі прихованих мотивів, без урахування наслідків для соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мишин Г. К. Коррупция: понятие, сущность, меры пресечения / Г. К. Мишин. – М. : Академия МВД РФ, 1996. – 34 с.
2. Дудоров О. Корупція. Варіації на теми хабарництва / О. Дудоров // Віче. – 1999. – № 8. – С. 51–54.
3. Кузнецова Н. Ф. Коррупция в системе уголовных пре ступлений : материалы круглого стола / Н. Ф. Кузнецова // Вестник Московского университета. – 1993. – № 3. – С. 43–47.
4. Чяпка Р. Ринок газу в Україні – поле для активності злодіїв, хабарників та інших нечесних людей / Р. Чяпка // Свобода. – 2000. – 3 квіт. – С. 8–11.
5. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження / О. М. Литвак. – Київ : Юрінком Інтер, 2000. – 280 с.
6. Мельник М. Корупція: проблема визначення сутності і поняття / М.Мельник // Право України. – 2000. – № 11. – С. 127–131.

Іванов О. В. – детектив другого відділу детективів третього підрозділу детективів головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТА НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Корупційні злочини дедалі більше охоплюють усі сфери життя, розширюючи свої межі та створюючи деструктивний механізм, який руйнує підвалини демократичного та справедливого суспільства. Одним із найбільш небезпечних серед таких злочинів є незаконне збагачення (ст. 368^2 Кримінального кодексу (КК) України).

У ст. 20 «Незаконне збагачення» Конвенції ООН проти корупції 2003 р. визначено, що «за умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи кожна держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисного незаконного збагачення, тобто значного збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи та які вона не може раціонально обґрунтувати» [1].

Саме вказівка у вищезазначеній статті на умисне незаконне збагачення свідчить про те, що йдеться про відповідальність за такої дії, як збагачення особи, яке є: 1) незаконним на момент збагачення; 2) умисним, що означає усвідомлення особою суспільної небезпечності такого збагачення в момент його вчинення.

Для дієвого механізму розслідування таких злочинів слід розкрити його криміналістичну характеристику. Зокрема, криміналістичну характеристику незаконного збагачення (ст. 368^2 КК України) можна визначити з таких елементів: 1) предмет злочину; 2) способи вчинення; 3) умови місця і часу; 4) засоби і знаряддя використовувалися при скоєнні; 5) обстановка вчинення діяння; 6) обставини та умови, сприяла вчиненню; 7) особа злочинця; 8) особа потерпілого; 9) об'єкт і предмет злочинного посягання; 10) мотиви і цілі злочину та ін.

Так, П. Д. Беленчук і М. В. Салтевський стверджують, що криміналістичну характеристику можна звести до таких елементів: предмет безпосереднього посягання; спосіб учинення злочину; «слідова картина»; особистість злочинця [2, с. 364].

Детальніше розглянемо особу злочинця. Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України, суб'єктом злочину є «фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може наставати кримінальна відповідальність» [3]. Ознаками суб'єкта злочину є: фізична особа, осудність і вік.

Фізичною особою вважають людину, яка володіє не тільки всіма названими обов'язковими ознаками, а й іншими якостями, які можуть мати певне кримінально-правове значення. Тварини, неживі істоти, предмети, сили природи, юридичні особи не можуть бути суб'єктами злочинів, а заходи, які вживаються для відвернення завданої ними шкоди, не є покаранням.

Водночас осудність – це психічний стан особи, який полягає в її здатності за станом психічного здоров'я, за рівнем соціально-психологічного розвитку і соціалізації, а також за віком усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій, керувати ними під час скоєння злочину і нести у зв'язку з цим кримінальну відповідальність. Осудність передбачає поєднання двох критеріїв: юридичного (психологічного) і медичного (біологічного).

Особа злочинця – це комплекс соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, тією чи іншою мірою притаманних людям, винним у злочинній діяльності певного типу. Цю дефініцію слід відрізняти від поняття особи, що вчинила злочин, тобто особи випадкового правопорушника [3].

У ст. 368^2 КК України суб'єкт злочину є спеціальним: особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Норма є банкетною, тобто такими особами, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», є особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; особи, які прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій

держави або місцевого самоврядування [4]. Іншим суб'єктом, згідно з ч. 2 зазначеної статті, є службова особа, яка займає відповідальне становище.

Службовими особами, які займають відповідальне становище, є особи, зазначені у п. 1 примітки до ст. 364 КК України, посади яких згідно зі ст. 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «Б», судді, прокурори і слідчі, а також інші керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць [5].

Тобто до цієї категорії належать службові особи у статтях 364, 368, 368^2, 369 КК України є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Причому Пленум Верховного суду України в Постанові «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 року № 5 зазначив, що організаційно-розпорядчими обов'язками є обов'язки щодо здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних або приватних підприємств, установ та організацій, їхні заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідуючі відділами, лабораторіями, кафедрами), їхні заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири та ін.).

Адміністративно-господарські обов'язки вважають обов'язками щодо управління або розпоряджання державним, колективним або приватним майном (встановлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі мають начальники планово-господарських, постачальницьких, фінансових відділів і служб, завідуючі складами, магазинами, майстернями, ательє, їхні заступники, керівники відділів підприємств, відомчі ревізори, контролери та ін.

Також Постановою Пленуму Верховного Суду України передбачено, що особа є службовою не лише тоді, коли вона здійснює відповідні функції або виконує обов'язки постійно, а й тоді, коли вона робить це тимчасово або за спеціальним повноваженням за умови, що згадані функції або обов'язки покладені на неї правомочним органом або правомочною службовою особою [6].

Зазвичай в особистості злочинця незаконного збагачення найчастіше переважають елементи користі, користолюбства, нерозбірливості в засобах підвищення матеріального становища, безвідповідальності та правового нігілізму. Сьогодні в колах високопосадовців формуються латентні злочинні угруповання, що мають стійкі корупційні зв'язки та маніпулюють значними матеріальними активами завдяки власному привілейованому становищу. Саме такі особи найбільше схильні до вчинення злочину, передбаченого ст. 368^2 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року [Електронний ресурс] // Офіційний Інтернет-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/ show/995_c16. – Назва з екрана.

2. Криминалистика : учебник / под ред. Р. С. Белкина. – М. : Юрид. лит., 1986. – 544 с.

3. Зелинский А. Ф. Криминология : курс лекций / А. Ф. Зелинский. – Харьков : Прапор, 1996. – 260 с.

4. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

6. Про судову практику у справах про хабарництво [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 5. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02. – Назва з екрана.

Іванов Ю. Ф. – доцент кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПОЛОЖЕННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА ЯК СКЛАДОВА ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Стаття 41 Кодексу законів про працю України визначає додаткові підстави розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу з окремими категоріями працівників за певних умов. Зокрема п. 4 ч. 1 зазначеної статті передбачено розірвання трудового договору в разі перебування всупереч вимогам Закону України «Про запобігання корупції» у прямому підпорядкуванні в близької особи.

У статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» розкрито поняття «пряме підпорядкування» та «близькі особи». Пряме підпорядкування – це відносини прямої організаційної або правової

залежності підлеглої особи від її керівника, в тому числі через вирішення (участь у вирішенні) питань прийняття на роботу, звільнення з роботи, застосування заохочень, дисциплінарних стягнень, надання вказівок, доручень тощо, контролю за їх виконанням. Близькі особи – особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки із суб'єктом, зазначеним у частині ст. 3 цього Закону (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких із суб'єктом не мають характеру сімейних), зокрема особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, а також (незалежно від зазначених умов) чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням згаданого суб'єкта.

Стаття 27 зазначеного Закону встановлює обмеження спільної роботи близьких осіб. Так, особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не можуть мати у прямому підпорядкуванні близьких їм осіб або бути прямо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам. Такими вважають осіб, зазначених у пп. «а», «в»–«з» п. 1 ст. 3 Закону.

Міністерство юстиції України в листі від 22 лютого 2013 р. № 1332-0-26-13/11 зауважує, що для вирішення питання щодо визначення поняття «посадова особа» необхідно зважати на правозастосовну практику, яка зазначає, що головним критерієм віднесення особи до кола посадових осіб є наявність у неї організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій.

Державна інспекція України з питань праці у роз'ясненні «Категорія «посадові особи» у трудовому законодавстві» від 24 липня 2014 року робить аналогічні висновки та вказує на тотожність понять «посадова особа» й «службова особа».

У п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 року № 5 йдеться, що організаційно-розпорядчими є обов'язки зі здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідуючі відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири тощо). Адміністративно-господарськими обов'язками є обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідуючих складами, магазинами, майстернями, ательє, їх заступників, керівників

відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів тощо. Особа є службовою не лише тоді, коли вона здійснює відповідні функції чи виконує обов'язки постійно, а й тоді, коли вона робить це тимчасово або за спеціальним повноваженням, за умови, що зазначені функції чи обов'язки покладені на неї правомочним органом або правомочною службовою особою. Працівники підприємств, установ, організацій, які виконують професійні (адвокат, лікар, учитель тощо), виробничі (наприклад водій) або технічні (друкарка, охоронник та ін.) функції, можуть визнаватися службовими особами лише за умови, що поряд із цими функціями вони виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки.

Посадовою особою місцевого самоврядування є особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету (ст. 2 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування»).

Посада державної служби – визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу з установленими відповідно до законодавства посадовими обов'язками у межах повноважень. Державна служба – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави. Державний службовець – громадянин України, який обіймає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби (ст. 1 Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII).

Ознаку публічності розкрито в Кодексі адміністративного судочинства України, відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 3 якого публічна служба – це діяльність на державних політичних посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах влади АР Крим, органах місцевого самоврядування.

Законом України від 11 липня 1995 року № 282/95-ВР у Кодексі України про адміністративні правопорушення слова «службова особа» замінено словами «посадова особа». Таким чином, можна дійти висновку, що поняття «посадова особа» та «службова особа» є синонімічними.

У примітці до ст. 364 Кримінального кодексу України визначено, що службовими є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним

повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом. До державних і комунальних підприємств прирівнюються юридичні особи, у статутному фонді яких відповідно державна чи комунальна частка перевищує 50 % або становить величину, що забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства.

Частиною 2 ст. 27 Закону України «Про запобігання корупції» визначено, що у разі виникнення обставин, що порушують вимоги частини першої цієї статті, відповідні особи, близькі їм особи вживають заходів щодо усунення таких обставин у 15-денний строк. Якщо в зазначений строк ці обставини добровільно не усунуто, відповідні особи або близькі їм особи в місячний строк з моменту виникнення обставин підлягають переведенню в установленому порядку на іншу посаду, що виключає пряме підпорядкування. У разі неможливості такого переведення особа, яка перебуває в підпорядкуванні, підлягає звільненню із займаної посади.

Звільнення окремих категорій працівників передбачено спеціальними законами. Зокрема, прокурор звільняється з посади у разі неможливості переведення на іншу посаду або відсутності згоди на це у зв'язку з безпосереднім підпорядкуванням близькій особі (п. 4 ч. 1 ст. 51 Закону України «Про прокуратуру»), співробітник Служби безпеки України, який перебуває в підпорядкуванні у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам, у разі неможливості переведення, підлягає звільненню із займаної посади або із служби (ст. 19^2 Закону України «Про Службу безпеки України»), поліцейський звільняється зі служби в поліції, а служба в поліції припиняється у зв'язку з безпосереднім підпорядкуванням близькій особі (п. 9 ч. 1 ст. 77 Закону України «Про Національну поліцію») тощо.

Ірха Ю. Б. – науковий консультант судді Конституційного Суду України

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ПОШИРЕННЯ ЕКСТРЕМІЗМУ

Радикалізація громадян, використання ними екстремістських та терористичних методів і способів відстоювання своїх поглядів та цінностей, захисту прав, свобод та інтересів, як законних, так і протиправних, свідчать про наявність невирішених системних проблем у соціумі, до яких належить, зокрема, корупція.

У Кодексі поведінки посадових осіб органів правопорядку, затвердженому Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року № 34/169, зазначено, що поняття «корупція» передбачає вчинення певних дій під час виконання обов'язків або у зв'язку з цими обов'язками в результаті прийнятих подарунків, обіцянок чи стимулів

або їх незаконне одержання щоразу, коли наявна така дія або бездіяльність (ст. 7) [1].

Корупція, як зазначає професор М. Мельник, характеризує основні соціальні процеси, що відбуваються в державі та суспільстві та відображає найбільш значущі для держави й суспільства проблеми. У корупції виявляється неефективність влади та економіки, недосконаліть найбільш важливих державних і суспільних інститутів. У країнах, де корупція набуває значного поширення і має суттєвий вплив на соціально-економічні процеси, вона із соціальної аномалії (патології) поступово перетворюється на звичайний спосіб вирішення проблем, стає нормою функціонування влади і стилем життя значної частини громадян. Корупція як соціальне явище існує в певних інституціональних межах, у яких відбувається взаємовплив між нею та економічними, політичними, правовими, соціальними процесами [2, с. 10].

Згідно з переконаннями С. Грачова та А. Морозової, корупція в органах державної влади, особливо у правоохоронних структурах, є сприятливим середовищем для розвитку екстремізму. З одного боку, цей феномен є причиною виникнення екстремізму, а з іншого – невід'ємною умовою його існування. Дослідники звертають увагу на те, що, не подолавши корупцію, неможливо очікувати значних успіхів у справі боротьби з екстремізмом та тероризмом [3, с. 20].

На нашу думку, корупція не є основною детермінантою екстремізму і його крайньої форми – тероризму, однак вона істотно сприяє організації різноманітної екстремістської діяльності. Крім того, за певних умов корупція може впливати на формування екстремістських установок в окремих категорій осіб, адже корупційні прояви руйнують мораль, породжують соціальну нерівність та несправедливість. Бажання відновити і захистити зневажені цінності є рушійною силою для використання такими особами насильницьких способів і методів відстоювання своїх переконань, особливо у разі неефективності систем державного управління і правосуддя, занедбаності соціальної інфраструктури.

Необхідність боротьби з корупцією використовують релігійні екстремістські організації для пропаганди своїх деструктивних ідеологій. Самопроголошена «Ісламська держава» у такий спосіб набирає новобранців та збільшує кількість своїх прихильників в Іраку, Пакистані, Центральній Азії, зоні «Сахелю», Західній Африці. Так, представники радикального ісламістського угруповання «Боко Харам» у своїй агітації стверджували, що їхня конституція базуватиметься на ісламській системі, тому корупція зникне, а суспільство буде правовим і справедливим [4].

Генеральний Секретар ООН Пан Гі Мун, представляючи на Генеральній Асамблеї ООН План дій щодо попередження войовничого екстремізму, підкреслив, що войовничий екстремізм зазвичай процвітає в умовах відсутності демократії, неефективного управління, корупції та безкарності держави або її представників у випадку протиправної поведінки [5].

У 2016 році у Великій Британії (м. Лондон) відбувся антикорупційний саміт, на якому було ухвалено Декларацію по боротьбі з корупцією та відповідне комюніке, де зазначено, що корупція є джерелом багатьох світових проблем. Вона підриває довіру суспільства до державної влади, нівелює принцип верховенства права, а також може призвести до невдоволення суспільства на політичному й економічному ґрунті, яке, у поєднанні з іншими факторами, може стати поштовхом до насильницького екстремізму [6].

Ми вважаємо, що лідери екстремістських організацій, використовуючи різні корупційні схеми, налагоджують співпрацю з окремими представниками органів державної влади та органів місцевого самоврядування, у тому числі співробітниками і керівниками правоохоронних органів, суддями, працівниками апаратів судів, а також із лідерами та членами політичних партій, громадських організацій, керівниками і працівниками підприємств, установ, організацій різної форми власності тощо.

Результатом налагодження екстремістами корупційних зв'язків з представниками правоохоронних і контролюючих органів є те, що останні «заплющують очі» на порушення національного законодавства у сферах міграції, митної та податкової політики тощо. У такий спосіб екстремісти полегшують собі шляхи придбання зброї, боєприпасів, вибухових речовин, автомобілів, об'єктів нерухомості, іншого майна, а також отримання послуг, необхідних для здійснення різних екстремістських та/або терористичних актів. Існують випадки, коли за матеріальну винагороду лобіюються інтереси екстремістів під час законодавчої, нормотворчої та правозастосовної діяльності. Крім того, їм може незаконно надаватися інформація з обмеженим доступом (секретна, службова, конфіденційна), що дає їм можливість більш якісно планувати свою протиправну діяльність, уникати юридичної відповідальності чи ухилятися від переслідувань з боку судових та правоохоронних органів.

Прояви корупції в органах публічної влади, як слушно зазначає М. Каратаєв, є фактичним перенесенням ринкових механізмів у сферу державного управління, що є неприпустимим як по суті, так і відповідно до закону. В умовах, коли повноваження окремих чиновників (військових, депутатів чи суддів) на ухвалення владно-управлінських рішень купуються і продаються, як звичайний товар, навіть ідеально організована система безпеки не гарантуватиме ефективного захисту від загроз екстремістського й терористичного характеру [6, с. 11].

У сучасному світі екстремізм став однією з глобальних проблем людства. Виникнення і поширення екстремістських ідеологій здійснення екстремістських актів відбуваються з різних причин, однак ми можемо однозначно стверджувати, що корупція посідає серед них вагоме місце. У зв'язку з цим система протидії екстремізму у державі має обов'язково передбачати комплекс заходів щодо протидії корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 17 грудня 1979 року № 34/169 «Кодекс поведінки посадових осіб

органів правопорядку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_282. – Назва з екрана.

2. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / М. І. Мельник. – Київ, 2002. – 31 с.

3. Грачев С. И. Детерминирующие факторы в превенции коррупции, терроризма и экстремизма среди студенческой молодежи на протяжении новейшей истории / С. И. Грачев, А. С. Морозова // Вестник ННГУ им. Н. И. Лобачевского, 2015. – № 2. – С. 18–22.

4.Sarah Chayes Corruption: Violent Extremism, Kleptocracy, and the Dangers of Failing Governance [Electronic resource]. – Mode of access: http://carnegieendowment.org. – Title from screen.

5. Пан Ги Мун представил Генеральной Ассамблее ООН План действий по предупреждению воинствующего экстремизма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org. – Загл. с экрана.

6. Anti-Corruption Summit London 2016: Communiquй 12 May [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.gov.uk/government. – Title from screen.

7. Каратаев М. В. Коррупция как причина, условие и сопутствующий фактор российского терроризма / М. В. Каратаев // Дайджест-финансы. – 2012. – № 7. – С. 9–18.

Калиновський О. В. – заступник начальника відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;
Школьніков В. І. – слухач магістратури Національної академії внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З НЕЗАКОННИМ ЕКСПОРТОМ ЛІСОМАТЕРІАЛІВ

Незаконна вирубка лісу та подальший його експорт негативно впливає не лише на природне середовище, а й на економічну ситуацію України, оскільки занижені ціни під час експорту лісопродукції призводять до подорожчання готової вітчизняної продукції та ненадходження податків до Державного бюджету України.

На сьогодні експорт лісоматеріалів супроводжується вчиненням низки злочинів, передбачених Кримінальним кодексом (КК) України, а саме:

– привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України);

– легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України);

– ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК України);

– злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (розділ XVII КК України) та ін.

Так, за матеріалами працівників Департаменту захисту економіки Національної поліції України, у 2016 році було відкрито 505 кримінальних проваджень у лісовій сфері, у тому числі 197 – у сфері службової діяльності, 113 – за фактами розкрадань, 26 – пов'язаних із використанням бюджетних коштів, 12 – неправомірної вигоди. Підозри про вчинення цих злочинів було висунуто працівникам лісових господарств (60 %), представникам контролюючих та комерційних структур (40 %).

Передумовою вчинення вищевказаних злочинів у лісовій сфері стало введення 9 квітня 2015 року Верховною Радою України мораторію на вивезення за межі території України необроблених лісоматеріалів. Внесені зміни до Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» [2] зобов'язали суб'єктів підприємницької діяльності для здійснення експорту лісоматеріалів та виготовлених з них пиломатеріалів отримати відповідний сертифікат про походження лісоматеріалів та виготовлених з них пиломатеріалів з метою недопущення вивозу за межі митної території України необроблених лісоматеріалів деревних порід, крім сосни (з 1 січня 2017 року обмеження також поширюється на деревні породи сосни). Тому всіх суб'єктів підприємницької діяльності для здійснення експорту лісу, незалежно від його походження, зобов'язали отримувати від підприємств – постійних користувачів вищевказані сертифікати разом із товарно-транспортними накладними.

На думку начальника Департаменту захисту економіки Національної поліції України І. М. Купранця, найбільшими поширеними способами проведення незаконних зовнішньоекономічних операції, пов'язаних з експортом лісу, є:

– фальсифікація товарно-транспортних накладних або інших документів, які видаються лісогосподарськими підприємствами, щоб отримати сертифікати про походження лісоматеріалів та виготовлених із них пиломатеріалів для її подальшого експорту;

– зловживання з боку службових осіб Державного агентства лісових ресурсів при видачі сертифікатів;

– здійснення державними підприємствами лісової галузі зовнішньоекономічної діяльності з підконтрольними підприємствами-нерезидентами, власники яких зареєстровані в «офшорних зонах», що призводить до значного заниження ціни при експорті, а в подальшому до продажу такої продукції за ринковими цінами країн Європейського Союзу [3].

Таким чином, створення дієвої системи протидії злочинам під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами лісових відносин повинно ґрунтуватися на:

– створенні моніторингових груп із числа працівників правоохоронних органів, представників Державного агентства лісових ресурсів та за участі громадськості;

– посиленні первинного контролю під час завантаження та відпуску лісопродукції в державних лісогосподарських підприємствах, контролю з охорони насаджень лісового фонду та під час перевірки вантажів на пунктах пропуску [3];

– реформуванні чинного законодавства з урахуванням європейського досвіду здійснення обліку лісів та регламентації господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності на територіях лісових фондів;

– проведенні антикорупційної експертизи Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» від 8 вересня 2005 року № 2860-IV та інших нормативно-правових актів;

– посиленні інформаційно-аналітичної роботи правоохоронних та контролюючих органів з метою накопичення, узагальнення і аналізу інформації про процеси, що відбуваються в лісовому господарстві на території обслуговування;

– активному застосуванні ст. 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», відповідно до якого за порушення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» або пов'язаних з ним законів України до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності або іноземних суб'єктів господарської діяльності можуть бути застосовані відповідні спеціальні санкції (накладення штрафів у випадках несвоєчасного виконання або невиконання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності своїх обов'язків згідно з цим або пов'язаних з ним законів України; тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності у випадках порушення цього Закону або пов'язаних з ним законів України, проведення дій, які можуть зашкодити інтересам національної економічної безпеки).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

2. Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів : Закон України від 8 верес. 2005 р. № 2860-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 2–3. – Ст. 34.

3. Купранець І. За час проведення профілактичних заходів експорт лісопродукції знизився в п'ять разів [Електронний ресурс] / І. Купранець. – Режим доступу: http://www.mvs.gov.ua. – Назва з екрана.

Калюк С. М. – здобувач Національної академії внутрішніх справ

ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ КОРУПЦІЇ

Корупцію можна розглядати в багатьох аспектах, зокрема в контексті соціологічного дискурсу, як феномен культури, у морально-етичному, політичному та психологічному аспектах.

Особливо значущим є економічний аспект корупції. Її можна розглядати як найпотужніший стимул тінізації економіки, як своєрідний «податок» на бізнес. Економічний характер корупції виявляється в дискримінації підприємців органами влади внаслідок зловживань чиновників. Слід зауважити, що далеко не всі підприємці вважають корупцію явищем, яке має виключно негативний вплив на розвиток економічних відносин. Частина з них дотримується позиції, згідно з якою корупція дає можливість «робити справу», а надання неправомірної вигоди – це плата за прискорення процедури оформлення справи або вирішення інших питань.

Найбільш поширеним є побутове розуміння корупції, яке формується на основі досвіду населення. Феномен корупції тут часто зводять до одержання, надання неправомірної вигоди, кумівства, причому його міфологізують, подають як неминучу, невід'ємну частину культури, соціальну норму, певні правила гри, які через відсутність вибору всі повинні беззастережно приймати.

Ми поділяємо думку науковців та практиків щодо виокремлення таких форм побутової корупції, як корупція виживання, комфорту, престижу.

Визначаючи типи корупції, доцільно виділити такі підстави її класифікації: за сферами прояву; за статусом суб'єктів, за ступенем централізації корупційних відносин; за характером власне діяння, за рівнем поширення корупційних відносин (наприклад, «низова» і «верхівкова», які по-різному виявляються в окремих сферах); за ступенем регулярності корупційних зв'язків («епізодична» та «систематична»); залежно від виду корупційних зв'язків («вертикальна» і «горизонтальна»); за видом діяння; за характером участі у корупційній оборудці («примусова» й «узгоджена»).

Основними наслідками корупції є:

– економічні (стимулювання тіньової економіки, порушення конкурентних механізмів ринку, неефективне використання бюджетних коштів, підвищення цін, утрата довіри до влади);

– соціальні (бюджетна криза, майнова нерівність, дискредитація права, організована злочинність, соціальна напруженість);

– політичні (зменшення довіри до влади, зниження політичної конкуренції, ризик занепаду демократії, падіння престижу країни та її ізоляція).

Таким чином, як у закордонній, так і вітчизняній науці накопичився певний досвід класифікації корупції. Водночас жодну з представлених класифікацій корупції не можна визнати такою, що відповідає потребам високоефективної протидії цьому явищу.

Камінська Н. В. – професор кафедри гуманітарних та загальноправових дисциплін Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Корупція та організована злочинність є глобальними проблемами світового співтовариства, що становлять небезпеку для соціально-економічного прогресу будь-якого суспільства. Вона загрожує національній безпеці, системно впливає на формування і діяльність владних інститутів, підриває довіру громадян до влади, завдає значної шкоди справі забезпечення захисту прав і свобод громадян, спричиняє суттєві недоліки в діяльності правоохоронних органів тощо. Безперечно, корупція – це злочин міжнародного характеру, що є перешкодою налагодженню і реалізації міжнародних контактів, посягає на нормальні відносини між державами, завдає збитків мирному співробітництву у різноманітних сферах і може призвести до ізоляції країни. Оскільки корупція негативно впливає на міжнародний імідж країни, перешкоджає, а іноді блокує, надходження іноземних інвестицій.

Загалом корупція зумовлює створення в державі загального клімату беззаконня: громадяни вчаться не сприймати всерйоз закони держави і всюди, де можливо, ухилятися від їх виконання. Така ситуація, відповідно, призводить до збільшення рівня злочинності й підриву суспільних інституцій, зумовлює нестабільність у державі, яка за наявності й інших негативних обставин може завершитись соціальним катаклізмом. Багато підприємців, державних чиновників, інших громадян вдаються до корупційний дій з огляду на те, що не можуть розв'язати власні проблеми законним шляхом. Але вони не готові поодинці відмовитися від наявної системи корупції, оскільки для більшості з них це означало б втрату власної справи, роботи тощо.

Шляхом виходу з такої кризової ситуації можна вважати комплексну систему заходів політичного, правового, економічного й морально-психологічного характеру. Передусім, слід створити прозору систему законів, яка дала б громадянам можливість розв'язувати власні проблеми, не вдаючись до корупції. Однак аналіз законодавства й практика боротьби з цими явищами свідчать, що держави не мають нині дієвих засобів протистояння їм.

Водночас важливим є теоретичне вивчення, аналіз чинних національних та міжнародно-правових документів у цій сфері. Йдеться, передусім, про спроби розкрити суть корупції. Зокрема, найпоширеніше її визначення наявне в *Довідковому документі ООН про міжнародну боротьбу з корупцією:* зловживання державною владою для отримання вигод в особистих цілях. Практично ідентичним є визначення корупції,

запропоноване Світовим банком. Вважаємо, що на сьогодні такі тлумачення корупції є до певної міри обмеженими.

Більш розгорнуте визначення корупції розроблено міждисциплінарною групою Ради Європи 1995 року, згідно з яким це – хабарництво та інша поведінка осіб, яким доручено виконання певних обов'язків у державному чи приватному секторі, що призводить до порушення обов'язків, покладених згідно із статусом державної посадової особи, приватного працівника, незалежного агента чи інших відносин і має на меті отримання будь-яких незаконних переваг для себе та інших [1]. Як бачимо, розширено коло суб'єктів корупції (державні посадові особи, співробітники приватного сектору), а також її цілі (особиста зацікавленість, набуття переваг в інтересах інших). Це свідчить, що міжнародне співробітництво не звужує розуміння корупції до продажності й підкупу посадових осіб державного чи приватного сектору, адже вона сягає за межі «угоди» між стороною, яка підкупає, і тією, яку підкупають. Корупція в цьому значенні передбачає посадові крадіжки та інші форми неправомірного використання своїх повноважень, статусу і витікаючих з нього можливостей для отримання різноманітних переваг, пільг.

Однак більшість документів, які містять такі визначення, не є обов'язковими, а серед міжнародних нормативно-правових актів не можна констатувати наявність єдиного, точного визначення корупції. Натомість існує перелік видів правопорушень, що підпадають під корупційні.

Страсбурзька конвенція «Про кримінальну відповідальність за корупцію» 1999 року передбачає заходи, які повинні бути прийняті на національному рівні, не виключаючи кримінальну відповідальність фізичних та юридичних осіб за корупційні злочини. *Конвенція Ради Європи «Про цивільно-правову відповідальність за корупцію» 1999 року* визначає корупцію як продажність і підкуп публічних посадових осіб за неналежного виконання обов'язків чи поведінки отримувача хабаря, надання неналежних пільг і переваг чи їх обіцянки. Таким чином, її положення спрямовані на захист інтересів осіб, яким завдано збитків унаслідок корупції. Водночас *Конвенція ООН «Проти транснаціональної організованої злочинності» 2000 року* передбачає криміналізацію корупційних діянь, відповідальність юридичних осіб, які здійснюють підкуп публічних посадових осіб, а також визначає заходи на національному рівні, яких вживають з метою попередження та виявлення корупції серед публічних посадових осіб.

Аналіз міжнародно-правових документів свідчить про існування різних підходів розуміння корупції, але спроби на міжнародному і національних рівнях розробити і нормативно закріпити уніфіковане поняття цього явища свідчать про просування науки у вивченні корупції. Це полягає, передусім, у відході від точки зору, за якою корупція зводилась лише до банального хабарництва. Відмовившись від звичного інструментарію («зловживання», «хабар», «перевищення» тощо), більшість національних учених і практиків керуються конвенційним шляхом, через з'ясування суті явища за допомогою єдиного підходу до методології його вивчення, узгодження найважливіших ключових моментів.

За межами правового поля України, у контексті міжнародного права та правових систем розвинутих демократичних країн, терміни «корупційні злочини», «корумповані особи» мають певну регламентацію, що зумовлює порушення питання про наукові дослідження стосовно доцільності і перспектив їх імплементації. Так, поняття «корумповані особи» стосується осіб, які виконують державні повноваження або займають державну чи виборну посаду (магістрів, третейських суддів, експертів, чиновників), яким доручено виконання функцій судочинства, примирення та посередництва, прийняття певних рішень, а також іноземних державних посадових осіб.

Відповідно до міжнародних конвенцій, іноземного законодавства, найбільш поширені корупційні злочини передбачають: активний та пасивний підкуп посадових осіб держави та іноземних посадових осіб, парламентарів, посадових осіб міжнародних організацій, суддів; спробу отримання або отримання, прямо чи опосередковано, особою, яка здійснює публічні функції, предметів грошової вартості, іншої користі (подарунок, послуга, обіцянка або перевага для себе чи іншої особи, організації, в обмін на будь-яку дію чи бездіяльність) під час здійснення ними публічних функцій; активну та пасивну «торгівлю впливом»; відмивання доходів, отриманих від корупції; використання рахунків для відмивання коштів, отриманих від корупційних злочинів.

На думку О. М. Собового, нормативно-правова база України традиційно використовує відмінний від європейського термінологічний апарат, де синоніми терміна «корупція» мають іншу назву, а тому немовби випадають зі сфери правового впливу [2]. Складається враження, що у правовому полі України існує прогалина.

Цілісна картина міжнародно-правових засобів боротьби зі злочинами корупції, на нашу думку, формується на основі аналізу діяльності міжнародних інституцій. Існують приклади, коли окремі міжнародні організації розглядають корупцію як технічну проблему, що належить до внутрішньої компетенції держав, намагаючись замаскувати її під дипломатичні звичаї [3].

Усвідомлення на рівні ООН необхідності розроблення універсальної конвенції з питань боротьби з корупцією припадає на початок 7190-х років і означене прийняттям низки нормативних актів у сфері міжнародних фінансових та комерційних угод. Її зацікавленість у побудові справедливого світопорядку підкреслюється шляхом аналізу *Резолюції ГА ООН 34/169 1979 року,* яка містить *Кодекс поведінки посадових осіб щодо підтримання правопорядку*, і *Резолюції ГА ООН 40/34 1985 р.,* що інкорпорує *Декларацію основних принципів для жертв правосуддя і зловживання владою*. Спеціальний науковий інтерес стосується Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, що включає спеціальні положення щодо підкупу як підстави для визнання недійсними міжнародних договорів (ст. 50). *Декларація ГА ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом при міжнародних комерційних угодах 1996 року* містить *Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб*.

Злочин міжнародного характеру у формі корупції як предмет договірного врегулювання отримав своє закріплення і на регіональному рівні. Прикладом європейського вкладу у справу боротьби з корупцією є

діяльність Ради Європи (*Програма дій по боротьбі з корупцією 1996 року*, *Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію 1998 року*), Європейського Союзу (*Конвенція про боротьбу з корупцією серед посадових осіб Європейських співтовариств або посадових осіб держав – членів ЄС* охоплює всі кримінальні діяння, пов'язані з корупцією серед посадових осіб – активну та пасивну корупцію посадових осіб Співтовариства та посадових осіб держав – членів ЄС; *Комюніке про комплексну політику ЄС у боротьбі з корупцією та ін.).* Відповідні здобутки в цій сфері існують і в інших регіонах світу, у межах Організації американських держав, Організації економічної співпраці та розвитку тощо.

Протидія корупції зумовлює як розробку і забезпечення реалізації досконалого законодавства, узгодження його з міжнародно-правовими актами з цих питань, так і встановлення практичного міжнародного співробітництва. Така боротьба з різних ініціатив, декларацій зобов'язана перетворитися в постійні ефективні заходи з їх виконання на національному і світовому рівнях. Тільки скоординовані дії країн можуть дати позитивні результати у боротьбі з корупцією, особливо щодо «відмивання» незаконно отриманих капіталів, у боротьбі з наркобізнесом тощо. Використання позитивного зарубіжного досвіду сприятиме усуненню недоліків чинного законодавства, дасть змогу озброїти працівників правоохоронних органів сучасними ефективними заходами, іншими механізмами.

Досвід боротьби з корупцією у зарубіжних країнах є різноманітним, адже він залежить від значної кількості взаємопов'язаних факторів і враховує соціальні умови, рівень економічного розвитку, політичної культури. Безперечно, подолання та запобігання цього явища – це завдання всієї світової спільноти, тому першочерговими заходами на рівні регіонального чи міжнародного співробітництва є:

– взаємодопомога у розслідуванні кримінальних справ, використання міжвідомчих спеціальних сил при розслідуванні;

– конфіскація незаконно придбаного майна згідно з положеннями міжнародно-правових актів (Конвенції ООН про незаконне розповсюдження наркотиків та психотропних речовин та ін.);

– технічна співпраця (стратегічне планування відповідних програм, реформа законодавства, судової і правоохоронної систем, підготовка кадрів);

– регіональні акції, зокрема контроль за показниками про роботу державних службовців, митниці, імміграційних служб і трудові ресурси;

– обмін інформацією про технологію корупціонерів, законодавство, яке спрямоване проти корупції, результати наукових семінарів і досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мироые, региональные и российские тенденции / В. В. Лунеев. – М. : НОРМА, 1999. – 271с.

2. Собовий О. М. Загальні аспекти проблеми удосконалення правового забезпечення боротьби з корупцією [Електронний ресурс] / О. М. Собовий. – Режим доступу: http: www.minjust.gov.ua. – Назва з екрана.

3. Шульце К. Фонды ЕС и новые члены открыты для мошеничества? / К. Шульце // Государственное управление в переходных экономиках. – 2004. – С. 15.

Кваша О. О. – провідний науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права НАН України, доктор юридичних наук, професор

НЕДОЛІКИ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У КОНТЕКСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИКЛАДАЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Згідно з п. 3.3 розділу 3 Стратегії національної безпеки України, корупцію цілком слушно визнано загрозою національній безпеці України. Однак є ризик того, що справжня протидія корупційним загрозам зведеться до ілюзії такої боротьби, до притягнення до юридичної відповідальності псевдо-корупціонерів. Однією з умов того, щоб боротьба з корупцією в нашій державі була реальною, а не формальною, є чіткість законодавчої термінології, що убезпечить від довільної інтерпретації норм антикорупційного законодавства. Так, Закон України «Про запобігання корупції» містить чимало неоднозначних положень, а також понять, які не мають законодавчих дефініцій у відповідному регулятивному законодавстві, що передбачає суттєву небезпеку для правозастосування.

Одним із таких положень є норма, закріплена у ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції», яка передбачає заборону особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, суміщати свою діяльність з іншими видами діяльності. У п. 1 ч. 1 цієї статті передбачено, що таким особам забороняється займатися іншою оплачуваною (крім *викладацької,* наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України. За такі діяння передбачена адміністративна відповідальність у ст. 172^4 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Перелічені види діяльності не визначено в законодавстві України, що спричиняє виникнення низки проблем у правозастосуванні.

Значний суспільний резонанс викликала справа про правопорушення, пов'язане з корупцією, працівниці Національного антикорупційного бюро України К. О. Вєзелєвої-Борисової. Згідно з постановою Солом'янського районного суду м. Києва, її визнано винуватою у вчиненні правопорушення, передбаченого у ст. 172^4 КУпАП. Інакше кажучи, суд не визнав тренінг викладацькою діяльністю. Оприлюднене рішення Солом'янського районного суду м. Києва може стати прецедентом щодо притягнення до адміністративної відповідальності тих осіб, які зазвичай працюють у правоохоронних органах, є висококваліфікованими фахівцями у відповідній сфері та можуть передати свій практичний досвід і знання іншим особам на тренінгах, які проводять для навчання співробітників державних органів.

Наскільки значними є такі ризики? Надзвичайно великими, адже на сьогодні, до прийняття згаданого судового рішення, тренінги, як і інші інтерактивні форми навчання, увійшли у повсякденне життя українців, стали звичними для працівників освіти. До тренінгів традиційно залучають осіб, які мають високий рівень компетентності та професійні навики з тих питань, що будуть предметом навчання на них. Ураховуючи спеціалізований характер практично всіх тренінгів, що проводяться поза межами освітніх рівнів, тренерами можуть бути переважно особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Наведене судове рішення, можна з упевненістю прогнозувати, фактично паралізує проведення спеціалізованих тренінгів та призведе до того, що різноманітні міжнародні організації не зможуть забезпечити тренінги фахівцями з належним практичним досвідом роботи.

Коли вирішується питання: чи належить тренінг до викладацької діяльності, чи порушує особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, заборону суміщати основну роботу з викладацькою діяльністю, слід пам'ятати про правило, що випливає з презумпції невинуватості – усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (in dubio pro reo). Це положення відображене у ст. 62 Конституції України. Пріоритетність протидії корупції в нашій державі не повинно переважати над здоровим глуздом і нівелювати права, гарантовані Основним Законом України громадянам, навіть якщо вони уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Необхідно керуватися принципом правової визначеності закону та його тлумаченням у практиці Європейського суду з прав людини. Окремі суди в адміністративних справах покладають цей принцип в основу прийнятого рішення. Так, в ухвалі Колегії Вищого адміністративного суду України від 31 серпня 2016 року в основу прийняття відповідного рішення було покладено принцип правової визначеності. У цій ухвалі йдеться: «Принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості та однозначності правових норм, зокрема передбачуваності (прогнозованості) законодавчої політики в соціальній сфері та стабільності правових норм як відсутності частого внесення змін до нормативно-правових актів. Тож правова визначеність вимагає, щоб правові норми були чіткими й точними, спрямованими на те, щоб забезпечити постійну прогнозованість ситуацій та правовідносин, що виникають. Відповідно до вимог принципу правової визначеності правозастосовчий орган у випадку неточності, недостатньої чіткості, суперечливості норм позитивного права має тлумачити норму на користь невладного суб'єкта (якщо однією зі сторін спору є представник держави або органу місцевого самоврядування), адже якщо держава нездатна забезпечити видання зрозумілих правил, то саме вона і повинна розплачуватися за свої прорахунки. Це так зване правило пріоритету норми за найбільш сприятливим для особи тлумаченням» [1].

Регулятивне законодавство України також не містить дефініції поняття «викладацька діяльність». У ньому є визначення суміжного

поняття – «науково-педагогічна діяльність». Зокрема, у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року його визначено як педагогічну діяльність в університетах, академіях, інститутах та закладах післядипломної освіти, що пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю. Окрім того, законодавство України про освіту оперує поняттям «педагогічна діяльність», яку здійснюють педагогічні працівники (ст. 54 Закону України «Про освіту»).

У сучасній державі викладацька діяльність має і повинна мати різні форми, до яких окрім традиційних (лекції, семінарські заняття, практичні заняття), належать і сучасні методики педагогічної діяльності (тренінги, модерація, фасилітація, дистанційне навчання тощо). Їх спільна сутнісна властивість полягає в передачі нових знань від одного суб'єкта (викладача, тренера) до іншого суб'єкта (учня). Причому в останньому випадку, коли використовуються сучасні інтерактивні методики навчання, має місце практикоорієнтуюча подача навчального матеріалу, що передбачає отримання учнями не лише теоретичного матеріалу, а й практичних навичок та вмінь. Отже, змістом викладацької діяльності є передача нових знань від одного суб'єкта до іншого з метою набуття останніми теоретичних знань, а також практичних умінь і навичок.

Тренінг як сучасну форму навчання використовують у навчальному процесі навчальних закладів, а також у діяльності громадських та міжнародних організацій, до яких можуть залучати найбільш кваліфікованих працівників, зокрема осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Означена проблема ґрунтується на усталеній законодавчій тенденції до безсистемного та хаотичного прийняття нормативно-правових актів чи внесення змін до них, що призводить до суперечностей і прогалин у законодавстві, а отже, до прийняття неоднозначних судових рішень, порушення принципів законності й справедливості. Будь-яка законодавчо визначена санкція та її застосування не мають суперечити не лише принципу законності, а й природній ідеї справедливості. Лише за цих умов судове рішення сприйме як особа, щодо якої його постановлено, так і суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постанова Колегії суддів Вищого адміністративного суду України від 31 серп. 2016 р. Справа К/800/11692/16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.reyestr.court.gov.ua. – Назва з екрана.

Книженко О. О. – старший викладач відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, доктор юридичних наук, професор

ВІДМЕЖУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ ВІД СУМІЖНИХ ЗЛОЧИНІВ

Положення ст. 368^{-2} Кримінального кодексу (КК) України внесені до національного законодавства на виконання вимог ст. 20 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 року. Під час застосування цієї норми постає чимало питань, зокрема щодо відмежування незаконного збагачення від суміжних злочинів, тобто від одержання службовою особою неправомірної вигоди.

Предметом складу злочину, ознаки якого визначено в ст. 368^{-2} КК України, є активи у значному розмірі. Згідно з п. 2 примітки до цієї статті, активами у значному розмірі є грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їхній розмір (вартість) перевищує тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Отже, активи визначають як: 1) грошові кошти; 2) інше майно; 3) доходи від них. Зважаючи на таке тлумачення, можна констатувати, що зміст терміна «активи», вжитий у ст. 368^{-2} КК України, дещо інший, ніж «неправомірна вигода», визначення якої наявне в примітці до ст. 354 КК України. Проте зрозуміло, що незаконно збагатитися можна не лише за допомогою грошей, іншого майна, доходів від них, а й, наприклад, від наданих переваг, пільг, послуг, а також від будь-яких інших вигід грошового характеру.

У контексті характеристики предмета незаконного збагачення (активів у значних розмірах) конструкція «законність підстав, набуття яких не підтверджено доказами» означає ситуацію, за якої в межах певного провадження (цивільного, господарського, адміністративного тощо) наявні відповідні фактичні дані, що підтверджують нелегітимність засад (приводів) для одержання суб'єктом грошових коштів або іншого майна, а також доходів від них.

Такі фактичні дані (докази) повинні обов'язково отримати своє процесуальне закріплення. Причому те, що активи є незаконними, має бути передбачено умислом винної особи, тоді як віднесення будь-чого до категорії «докази» є прерогативою відповідного правозастосовного органу, а не особи, яка вчиняє протиправну поведінку.

Зазвичай незаконне збагачення становить собою певне накопичення активів, що можуть надходити до винного внаслідок учинення різних протиправних діянь, тоді як одержання неправомірної вигоди – це одне злочинне діяння або певна повторність конкретних діянь з отримання службовою особою неправомірної вигоди.

Незаконне збагачення, на відміну від одержання неправомірної вигоди, є закінченим з моменту набуття (передачі) винним активів у

точно визначеному законом розмірі (це більше ніж тисяча неоподатковуваних мінімумів доходів громадян). Одержання неправомірної вигоди визнається закінченим з моменту одержання хоча б частини зумовленої винним неправомірної вигоди.

Зазначимо, що незаконне збагачення може відбуватись також завдяки прийняттю подарунків. Так, Закон України «Про запобігання корупції» встановлює певні обмеження щодо одержання подарунків. Проте необхідно звернути увагу на те, що, попри назву ст. 23 вказаного Закону – (Обмеження щодо подарунків), у цій нормі йдеться не лише про обмежений подарунок (ч. 2 ст. 23 Закону), а й про заборонений подарунок (ч. 1 ст. 23 Закону), який можна одержати у зв'язку зі здійсненням такими особами діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, а також від осіб, що перебувають у їхньому підпорядкуванні. Перший із названих заборонених подарунків є одержанням службовою особою неправомірної вигоди, а отже такі дії підлягають кваліфікації за відповідною частиною ст. 368 КК України. Одержання другого виду подарунка, тобто одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, подарунка від підлеглих та ще й такого подарунка, що не пов'язаний із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, якщо його вартість становить понад тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян підлягає кваліфікації як незаконне збагачення за ст. 368^2 КК України. Незаконне збагачення буде й у випадку, якщо особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, одержала подарунок, ознаки якого могли б підпадати під ознаки обмеженого подарунка, однак його вартість перевищує тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Дії такої особи слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 368^{-2} КК України.

Незаконне збагачення (ст. 368^2 КК України) має два прояви об'єктивної сторони. Перший – набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами. Другий – це передача особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, таких активів будь-якій іншій особі.

Під передачею активів у ст. 368^{-2} КК України розуміють укладення будь-яких правочинів, на підставі яких виникає право власності або право користування на активи, а також надання іншій особі грошових коштів чи іншого майна для укладення таких правочинів (п. 3 примітки ст. 368^{-2} КК України). Очевидно, що при цьому особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, повинна спочатку отримати активи сама і лише після цього передати їх будь-якій іншій особі (майно має, так би мовити, пройти через руки суб'єкта злочину), виступивши стороною в правочині, на підставі якого в іншої особи виникне право власності або право користування на активи, або надавши такій особі грошові кошти чи інше майно (за винятком доходів від них) для укладення нею таких правочинів.

Зважаючи на конструкцію законодавчо визначеної другої форми прояву незаконного збагачення – «передача нею таких активів будь-якій іншій особі», доцільно детальніше розглянути момент закінчення злочину у цій формі прояву.

Наприклад, особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передає набуті активи в значному розмірі. За таких умов жодних проблем не виникає. Однак чи можна визнавати цей прояв злочину закінченим, якщо відбувається передача лише частини таких активів?

У диспозиції ч. 1 ст. 368^2 КК України чітко вказано на два прояви злочину:

1) набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами;

2) передача цією особою таких активів будь-якій іншій особі.

Вказівка саме на «такі активи» означає, що вони мають бути у значному розмірі. Формально передача лише частини зі значного розміру активів повинна розцінюватись як замах на злочин.

Незаконне збагачення як об'єктивний прояв злочину, відповідальність за вчинення якого визначено в ст. 368^2 КК України, може відбуватись по-різному, за винятком діянь, за які передбачено відповідальність в окремих статтях КК України, скажімо, як за наявності: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України); крадіжки (ст. 185 КК України); заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України) тощо.

Колб О. Г. – професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ КОЛОНІЙ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ГУМАНІЗМУ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Результати спеціальних наукових досліджень засвідчують, що, попри досить чітку нормативно-правову регламентацію діяльності персоналу колоній та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України загалом, у сфері виконання покарань, щорічно зазначені особи вчиняють різноманітні діяння, що суперечать принципу гуманізму (убивства, нанесення тілесних ушкоджень, катування та інші випадки нелюдського поводження із засудженими) [1].

Вивчення архівних кримінальних проваджень (справ), а також відповідних матеріалів службових розслідувань дало підстави стверджувати, що однією з детермінант порушення персоналом колоній принципу гуманізму у відносинах із засудженими, є неналежне, а

подекуди й цілковите, незнання цими особами соціально-правової природи зазначеного принципу, а також свідоме його ігнорування.

Чинне законодавство України вносить дещо дезорієнтує в питанні змісту гуманного ставлення до засуджених. Так, відповідно до ст. 16 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», персонал установ виконання покарань зобов'язаний неухильно виконувати закони України, додержуватися норм професійної етики, гуманно ставитися до засуджених і осіб, узятих під варту. Жорстокі, нелюдські або такі, що принижують людську гідність, дії є несумісними зі службою і роботою в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Особи рядового і начальницького складу та працівники кримінально-виконавчої служби, які виявили жорстоке ставлення до засуджених і осіб, узятих під варту, або вчинили дії, що принижують їхню людську гідність, притягуються до відповідальності згідно із законом. У разі вчинення дій, зазначених у ч. 2 цієї статті, особа рядового чи начальницького складу або працівник кримінально-виконавчої служби підлягає звільненню зі служби (роботи), якщо до нього постановлено обвинувальний вирок суду, який набрав законної сили, або якщо протягом року за такі ж дії до нього вже було застосовано дисциплінарне стягнення. У ст. 4 цього нормативного акта зазначено, що непередбачене законодавством обмеження прав і свобод людини та громадянина неприпустиме і зумовлює відповідальність згідно із законом [2].

Звідси витікає, що гуманне ставлення до засуджених та дотримання норм етики являють собою окремі та відмітні один від одного обов'язки працівників установ виконання покарань. Але, вдаючись до певного дублювання, законодавець мав на меті додатково наголосити на необхідності дотримання базових засад виконання покарання у виді позбавлення волі та створив підґрунтя для визнання такої поведінки персоналу, що не вказує на гуманне ставлення, порушенням норм чинного законодавства (адже прямої відповідальності за порушення норм професійної етики через значний моральний ухил цього акту нині не існує).

У низці випадків гуманне ставлення до засуджених намагаються перевести в залежність від правового й соціального становища персоналу установ виконання покарань у такому змісті: «Ми ніколи не навчимось поважати права засуджених, якщо ми не почнемо по-справжньому поважати права в'язничного персоналу. Якщо хтось розраховує на те, що персонал ставитиметься до в'язнів, як годиться, коли в той же час до нього не ставляться порядно, то він дуже помиляється. Ми повинні захищати права в'язнів, проте водночас слід дбати про права персоналу. Отож, вправне спорядження, належний відпочинок, належна тривалість відпустки, достатня кількість програм професійної підготовки персоналу і, звісно, система внутрішнього розгляду скарг, які можуть виникати у ваших підлеглих, – це вимоги, які необхідні для забезпечення належної роботи персоналу, а отже, вияву поваги до прав в'язнів» [3, с. 5–6].

Дійсно, підкреслюючи виняткову важливість проблеми персоналу кримінально-виконавчих установ для відповідного управління ними, реалізації їх організаційних і реабілітаційних цілей, Європейські тюремні правила у своїй спеціальній частині, присвяченій персоналу, вимагають звертати особливу увагу на виконання правил, що стосуються саме працівників тюремної системи. Так, зокрема, зазначено, що тюремний персонал необхідно постійно підтримувати шляхом відповідної підготовки, консультативної допомоги і позитивним стилем керівництва, з тим щоб персонал впроваджував високі людські стандарти, працюючи ефективно, і віддано ставився до своїх обов'язків [4, с. 63]. У наведеному йдеться про потребу постійного підвищення професійного рівня персоналу, створення умов для підвищення ним своє кваліфікації, проте жодного разу не вказується на можливість невиконання покладених функцій і завдань через певні обставини, що не мають характеру надзвичайних подій. Крім того, відповідно до ст. 4 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», діяльність ДКВС України провадиться на основі дотримання прав і свобод людини та громадянина. Персонал ДКВС зобов'язаний поважати гідність людини, виявляти до неї гуманне ставлення. Інакше кажучи, і чинні законодавчі акти не дають можливості ухилитися від названого обов'язку.

Загальні вимоги до персоналу, які, на нашу думку, і містять у собі основні елементи поняття «гуманне ставлення до засуджених», викладені у декількох документах, серед яких:

1) Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи (2012 р.) щодо Європейського Кодексу етики працівників пенітенціарних установ;

2) Кодекс етики та службової поведінки персоналу ДКВС України (2012 р.);

3) проект Кодекс етики персоналу ДКВС України (2016 р.).

Як слушно зауважують К. А. Автухов та І. С. Яковець, Кодекс етики має слугувати основою для формування належної моралі та шанобливого ставлення у сфері служби в ДКВС України, а також бути, так би мовити, інститутом суспільної свідомості і моральності посадових осіб. Саме тому в ньому й міститься згадка про те, що Кодекс етики ДКВС України є системою моральних норм, зобов'язань і вимог сумлінного виконання службових обов'язків персоналу цієї служби, заснованою на загальновизнаних моральних принципах і положеннях національного законодавства, нормах функціонування системи виконання кримінальних покарань в Україні та модельного Європейського кодексу етики для співробітників пенітенціарних установ [5, с. 219]. Такі кодекси визначають основні завдання діяльності персоналу установ виконання покарань, що фактично і виступають, через морально-етичний ухил всього документу, орієнтирами гуманного ставлення до засуджених.

Пріоритетними завданнями співробітників пенітенціарних установ у демократичному суспільстві, у якому діє принцип верховенства права, є:

а) здійснення усіх обов'язків згідно з національним законодавством та міжнародними стандартами;

б) захист і дотримання основоположних прав, свобод людини, закріплених, зокрема, в Європейській конвенції з прав людини;

в) забезпечення перебування усіх ув'язнених у безпеці та в умовах, які відповідають відповідним міжнародним стандартам, зокрема Європейським пенітенціарним правилам [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній : монографія / за заг. ред. В. В. Коваленка. – Київ : Атіка-Н, 2011. – 367 с.
2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 черв. 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 34. – Ст. 254.
3. Мак-Манус Дж. Роль персоналу у забезпеченні прав людини у в'язниці / Дж. Мак-Манус // Аспект: інформаційний бюлетень. – 2003. – № 2(10). – С. 5–9.
4. Новая концепция пенитенциарной системы : материалы междунар. семинара руководящих работников уголовно-исполнительной системы / под ред. И. В. Штанько, В. А. Левочкина. – Киев : РИО КИВД, 1995. – С. 58–69.
5. Яковець І. С. Регулювання етичної поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: окремі питання / І. С. Яковець, К. А. Автухов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2016. – № 1 (12). – С. 216–226.
6. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи (2012) щодо Європейського Кодексу етики працівників пенітенціарних установ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/zp/uk/publish/article. – Назва з екрана.

Колонюк В. П. – учений секретар – завідувач відділу забезпечення діяльності Вченої ради та редакційно-видавничої діяльності Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, кандидат юридичних наук, доцент;
Форіс Ю. Б. – науковий співробітник відділу забезпечення діяльності Вченої ради та редакційно-видавничої діяльності Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Для реалізації основних принципів судової реформи необхідно мати систематичний зв'язок між судовою, законодавчою та виконавчою гілками влади. Створюються засади правового правосуддя. Паралельно з реформуванням судочинства в Україні відбуваються реформування і системи експертного забезпечення. На черзі реформування

процесуального законодавства та правове регулювання судово-експертної діяльності.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», судово-експертну діяльність в Україні здійснюють державні спеціалізовані установи, а також (у випадках і на умовах, визначених цим Законом) судові експерти, які не є працівниками зазначених установ. До державних спеціалізованих установ належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України. Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

Правовою основою судової експертизи в Україні є Конституція України, Закон України «Про судову експертизу», Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Кримінальний процесуальний кодекс України та інше чинне галузеве процесуальне законодавство, нормативно-правові акти Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України, які регулюють правовідносини у сфері судово-експертної діяльності, локальні нормативно-правові акти тощо.

Загалом законодавство, що регулює судово-експертну діяльність України, можна назвати судово-експертним законодавством, а систему норм права, що регулює судово-експертну діяльність в Україні, судово-експертним правом України. Разом з правовими нормами діють норми суспільної моралі, які в сфері судово-експертної діяльності можуть бути узагальнені як певний Кодекс етики судових експертів України.

Проведення в Україні судово-правової реформи спонукає до реформування інституту судової експертизи та його удосконалення з метою уніфікації організаційних форм і методологічних засад різних видів експертних досліджень з урахуванням міжнародного досвіду [1, с. 7–8].

Крім того, судово-експертна діяльність вимагає свого впорядкування відповідно до Преамбули Закону України «Про судову експертизу»: засади судово-експертної діяльності визначаються Законом з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки [2, с. 740–762].

Стаття 3 Закону зазначає, що принципами судово-експертної діяльності є законність, незалежність, об'єктивність і повнота дослідження. Судова експертиза – це завжди проведення дослідження, яке вимагає спеціальних знань у межах певної галузі науки, техніки тощо, а також певною мірою і правових, хоча правовими знаннями володіють безпосередньо правоохоронні органи.

Об'єкти і завдання судово-експертних досліджень є дуже різноманітними. На жаль, обсяг повідомлення не дає змоги зупинятися на них детально.

Одним із напрямів удосконалення судово-експертної діяльності є робота Науково-консультаційної і методологічної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, яку було створено для сприяння науково-дослідній і експертній діяльності судово-експертних установ, підпорядкованих Міністерству юстиції України. До складу ради входять провідні вчені і спеціалісти судово-експертних установ Міністерства юстиції України, а також експертних і наукових установ інших міністерств та відомств.

Однак слід констатувати, що на сьогодні низка питань судово-експертної діяльності залишається неврегульованими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головченко Л. М. Реформування системи експертного забезпечення правосуддя в Україні / Л. М. Головченко // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. – 2002. – Вип. 2. – С. 7–8.

2. Сегай М. Я. Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність / М. Я. Сегай // Вісник Академії правових наук України – 2003. – № 2. – С. 740–762.

Комаринська Ю. Б. – завідувач кафедри криміналістичних експертиз Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Гнатик К. М. – інспектор відділу застосування санкцій та аналітичної роботи Центру забезпечення діяльності Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій у Київській області

КОРУПЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЯК СКЛАДОВА ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБУХАМИ

Протидія розслідуванню є невід'ємним елементом переважної більшості навмисних злочинів, що характеризує злочин з позицій криміналістичної науки. Способами приховування злочинів учені вважають здебільшого інсценування, приховування інформації та/або її носіїв, маскування, знищення слідів, фальсифікацію інформації та/або її носіїв, а також виокремлюють змішані способи – ті, що поєднують різні способи або їх елементи [1–4].

Однак нині дедалі поширенішою стає корупційна форма протидії.

Із цього приводу Б. В. Щур зазначає, що специфічною формою протидії розслідуванню є використання різних корупційних механізмів. Л. А. Зашляпін вважає, що мета корумпованої діяльності продукує активні способи знищення документів, нейтралізації показань свідків, які містять інформацію про злочинне діяння, яке розслідують [5, с. 205]. Зазначену мету реалізують переважно шляхом корупційного впливу,

оскільки згідно із Законом України «Про запобігання корупції» корупція – використання особою наданих їй службових повноважень і пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень і пов'язаних із цим можливостей [6].

Стосовно кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами, зазначена форма протидії може виявлятися на стадії підготовки вчинення цього злочину. Адже під час підготовки до вчинення навмисного злочину злочинці підшуковують речовину для виготовлення вибухівки, місце знаходження якої зазвичай має обмежений доступ.

У конструкції саморобних вибухових пристроїв найчастіше застосовують заряди твердомонолітних (пресованих), сипучих (порошкоподібних, гранульованих, зернистих) і пластичних вибухових речовин промислового виготовлення [7, с. 137; 8, с. 163]. Серед сумішей вибухових речовин промислового виготовлення в конструкції саморобних вибухових пристроїв використовують здебільшого речовини з вмістом аміачної селітри, різні амоніти (суміші з тротилом, гексогеном, нітрогліцерином, різними невибуховими компонентами). Зрідка в конструкції саморобних вибухових пристроїв застосовують метальні вибухові речовини, заряди з димного та бездимного пороху; найменш поширеними є вибухові речовини, виготовлені саморобним способом із промислових компонентів (суміші індивідуальних бризантних вибухових речовин, піротехнічні склади саморобного змішання).

З-поміж промислових вибухових речовин військового та подвійного призначення найчастіше злочинці застосовують тротил, пластит, гексоген, ТЕНЕРЕС, тетрил, порохи, тверде ракетне паливо тощо [9, с. 80].

Таким чином, для того щоб заволодіти об'єктами, які буде використано як знаряддя вчинення злочину, злочинці застосовують підкуп або обіцянки чи пропозиції отримання неправомірної вигоди службовими особами, які мають доступ до зазначених речовин.

Іншим виявом корупційної протидії є реалізація останньої вже безпосередньо під час розслідування. Зазвичай особи, які володіють каналами збагачення через «вибуховий бізнес», мають зв'язки з високо посадовцями, зокрема і правоохоронних органів. На цьому етапі корупційна протидія має процесуальний зміст: закриття кримінального провадження без достатніх на це підстав; фальсифікація або знищення доказової інформації; відмова у проведенні процесуальних дій, що мають примусовий характер (наприклад, обшуку, зняття інформації з електронних інформаційних систем тощо); відмова в повідомленні про підозру; затягування часу в питаннях призначення судових експертиз тощо.

Отже, слушною є думка В. Б. Щура [5, с. 206], згідно з якою вивчення різноманітних форм протидії розслідуванню надає можливість розробити механізми їх подолання (усунення, нейтралізації).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахин В. П. Тактика преступников. Тактические приемы противодействия преступников следствию / В. П. Бахин. – Київ : С. Семенко, 2009. – 44 с.
2. Коновалова В. О. Вбивство: мистецтво розслідування : монографія / В. О. Коновалова. – Харків : Факт, 2006. – 311 с.
3. Карагордин В. Н. Выявление признаков способа сокрытия преступления в процессе осмотра места происшествия / В. Н. Карагордин // Криминалистическая сущность, средства и методы установления способов сокрытия следов преступления : сб. науч. тр. ; под ред. И. М. Лузгина. – М., 1987. – 160 с.
4. Карпов Н. С. Противодействие расследованию преступлений / С. Карпов // Закон и жизнь. – 2009. – № 2. – С. 10–16.
5. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія / Б. В. Щур. – Харків : Харків юридичний, 2010. – 320 с.
6. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3206-17. – Назва з екрана.
7. Кутузов Б. Н. Взрывные работы / Б. Н. Кутузов. – Изд. 2-е, перераб. – М. : Недра, 1980. – 392 с.
8. Светлов Б. Я. Теория и свойства промышленных взрывчатых веществ / Б. Я. Светлов, Н. Е. Яременко. – М. : Недра, 1966. – 232 с.
9. Бульба Т. М. Виявлення, попереднє дослідження та вилучення саморобних вибухових пристроїв : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Бульба Тарас Миколайович. – Київ, 2008. – 210 с.

Коніжай Р. О. – кандидат юридичних наук, помічник народного депутата України

ЕЛЕКТРОННЕ ДЕКЛАРУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ТА ВІДСТРОЧКИ ПОДАННЯ ДЕКЛАРАЦІЙ

Система електронного декларування як елемент запобігання корупції та фінансового контролю покликана забезпечити превентивну функцію правоохоронної діяльності. Однак окремі її елементи та недосконаліть Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, а також законів України «Про звернення громадян» та «Про захист персональних даних» вимагають їх удосконалення та приведення у відповідність.

Пунктом 2 розділу XIII «Прикінцеві положення» Закону України «Про запобігання корупції» встановлено, що Національне агентство з питань запобігання корупції приймає рішення про початок роботи системи подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

У 2016 році службові особи, які на день початку роботи зазначеної системи займають згідно зі ст. 50 цього Закону відповідальне та особливо відповідальне становище, зобов'язані подати щорічні декларації за минулий рік у порядку, встановленому цим Законом, протягом 60 календарних днів після початку роботи системи.

Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції «Про початок роботи системи подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 10 червня 2016 року № 2, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 15.07.2016 за № 958/29088, визначено, що *система* подання та оприлюднення відповідно до Закону декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, *розпочинає свою роботу* у два етапи: перший етап – *з 00 год 00 хв 1 вересня 2016 року для таких типів декларацій (повідомлень) та суб'єктів декларування, зокрема щорічних декларацій за 2015 рік службових осіб, які станом на 1 вересня 2016 року займають, згідно зі ст. 50 Закону, відповідальне та особливо відповідальне становище.* Зазначені в цьому абзаці декларації подаються протягом 60 календарних днів із дати, визначеної у цьому абзаці та *другий етап – з 00 год 00 хв 1 січня 2017 року для всіх інших суб'єктів декларування* та декларацій (повідомлень), передбачених Законом.

На сьогодні закінчився перший етап подання декларацій суб'єктами декларування. За його результатами виявлено проблемні питання та недоліки в роботі системи електронного декларування, а також неузгодженість деяких положень Закону № 1700-VII із положеннями Законів України «Про звернення громадян» та «Про захист персональних даних».

Без внесення змін до законодавчих актів вирішити вищевказані проблемні питання та неузгодженості в роботі системи електронного декларування неможливо. Так, зокрема потребує вирішення питання можливості відтермінування подання щорічних декларацій за минулий рік особам, зазначеним у пп. «г» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону, які не мають можливості подати до 1 квітня щорічну декларацію (особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) за минулий рік у зв'язку з виконанням завдань в інтересах оборони України та її безпеки під час проведення мобілізації, підготовки та безпосередньої участі у веденні воєнних (бойових) дій, забезпеченні їх проведення.

Також певні особливості передбачає здійснення заходів фінансового контролю, передбачених розділом VII Закону, стосовно суб'єктів декларування, зазначених у п. 1, пп. «а» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону, які є військовослужбовцями військових формувань, утворених відповідно до законів України, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів, які відряджаються до районної, обласної військово-цивільної адміністрації у встановленому законодавством порядку для виконання завдань в інтересах оборони держави та забезпечення її безпеки із залишенням на військовій службі, службі у правоохоронних органах без виключення із списків особового складу, а також інші особи, які мають спеціальні знання та досвід, призначені на

посади державних службовців за рішенням керівника районної, обласної військово-цивільної адміністрації без конкурсного відбору, а також осіб, які претендують на зайняття таких посад, суб'єктів декларування які беруть участь у проведенні антитерористичної операції, є внутрішньо переміщеними особами. Вказане зумовлене необхідністю забезпечити зазначеним вище суб'єктам декларування захист, гарантованих Конституцією та законами України прав, зокрема права на життя.

Також потребує уточнення та приведення у відповідність до Закону України «Про захист персональних даних» перелік відомостей про грошові кошти та цінне рухоме майно суб'єкта декларування, вказаний у декларації, що може перебувати у відкритому доступі.

Оскільки вищезазначені проблемні питання та недоліки в роботі системи електронного декларування без внесення змін до законодавчих актів вирішити не можливо, необхідно розробити законопроект до Закону України «Про запобігання корупції», яким передбачити можливість удосконалення системи електронного декларування, приведення законів України «Про звернення громадян» та «Про захист персональних даних» у відповідність до Закону, а також захисту деяких категорій суб'єктів декларування.

Конончук А. О. – здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УЧАСТЬ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ В УЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 260 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Суспільна небезпека створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участі в них суттєво зростає у разі, якщо представник влади чи інша службова особа вчиняє ці злочини використовуючи владу або службове становище.

Зазначені особи є спеціальними суб'єктами злочину. До службових осіб, які беруть участь у діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, належать службові особи як юридичної особи публічного, так і приватного права.

Щодо поняття «використання особою свого службового становища» у юридичній літературі немає однозначної думки. До службового становища належать, передусім, права й обов'язки, якими особа наділена внаслідок займаної посади. Однак до використання влади або службового становища зараховують не лише умисне використання службовими особами своїх службових повноважень, а й вплив, що визначається значущістю та авторитетом займаної посади, на інших осіб з метою спонукання їх до здійснення дій, спрямованих на сприяння терористичної діяльності [1].

Злочин, передбачений ст. 260 Кримінального кодексу (КК) України, не передбачає спеціального суб'єкта. Водночас кримінально-правова норма цієї статті не враховує підвищений ступінь суспільної небезпеки службових осіб у вчиненні цього злочину, а розглядає їх як загальний суб'єкт. Не випадково А. Д. Аджієв обґрунтовує доцільність доповнення ст. 208 КК Російської Федерації (ця стаття є аналогом ст. 260 КК України) ч. 3, яка передбачає кваліфікуючу ознаку вчинення злочинів службовою особою або особою, яка виконує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції в комерційній або іншій організації, з використанням свого службового становища [2].

Отже, участь службових осіб у вчиненні злочину, передбаченого ст. 260 КК України, необхідно кваліфікувати за сукупністю зі злочинами у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Однак не всі випадки участі службових осіб у злочині, передбаченому ст. 260 КК України, можна кваліфікувати за сукупністю, оскільки вони можуть не охоплюватись жодною з диспозицій статей розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». У таких випадках неможливо врахувати участь службових осіб у злочині, передбаченому ст. 260 КК України. Адже навіть серед обставин, які обтяжують покарання, немає такої, що враховувала б участь службової особи, яка вчиняла злочин, зловживаючи владою або службовим становищем.

Відтак, заслуговує на увагу пропозиція А. А. Вознюка, який одним із варіантів розв'язання проблеми вбачає в доповненні ч. 1 ст. 67 КК України новою обставиною, яка обтяжує покарання – «учинення злочину з використанням службовою особою влади чи службового становища». На його думку, суд може врахувати цю обставину під час призначення покарання у двох випадках: 1) за відсутності в ст. 255, 257, 258^3, 260 КК України кваліфікуючої чи особливо кваліфікуючої ознаки – «учинення злочину з використанням службовою особою влади чи службового становища»; 2) за неможливості кваліфікувати злочини, передбачені ст. 255, 257, 258^3, 260 КК України, учинені службовою особою з використанням її влади чи службового становища за сукупністю зі злочинами у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [3].

Таким чином, на сьогодні потребує розв'язання проблема кваліфікації дій службових осіб, які використовуючи владу або службове становище, беруть участь у діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, оскільки не в усіх випадках такі дії одержують належну кваліфікацію, яка б повною мірою враховувала ступінь суспільної небезпеки злочинних діянь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. О некоторых вопросах судебной практики по уголовным делам о преступлениях террористической направленности [Электронный ресурс] : Постановление Пленума Верховного Суда Российской

Федерации от 9 февр. 2012 г. № 1. – Режим доступа: http://www.vsrf.ru/second.php. – Загл. с экрана.

2. Аджиев А. Д. Организация незаконного вооруженного формирования или участие в нем: уголовно-правовые аспекты противодействия : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Аджиев Арсенали Дагирович. – Краснодар, 2009. – 26 с.

3. Вознюк А. А. Актуальні питання кваліфікації злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258[3], 260 Кримінального кодексу України, учинених службовою особою з використанням влади або службового становища / А. А. Вознюк // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2016 р.) : у 2 ч. / [ред. кол.: В. В. Чернєй, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – С. 105–108.

Копилов А. М. – заступник начальника управління ГУ БКОЗ Служби безпеки України, кандидат юридичних наук

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Наприкінці XX ст. світова спільнота визнала, що корупція є глобальною проблемою кожної країни, що потребує нагального розв'язання. З огляду на це, було ухвалено комплекс міжнародно-правових актів (обов'язкових і рекомендованого характеру), підготовлених і прийнятих в ООН, Організації економічного співробітництва та розвитку, Організації американських держав, Раді Європи, Європейському Союзі (ЄС), Африканському Союзі. Міжнародні юридичні інструменти відрізнялися за сферою застосування, проте в усіх була спільна мета – встановити загальні стандарти боротьби з корупцією шляхом забезпечення виконання антикорупційних законів на національному рівні.

Україна напрацювала ґрунтовну правову базу для боротьби з корупцією. Йдеться, зокрема, про Закон України «Про засади запобігання та боротьби з корупцією», до якого було внесено зміни в 2012 році задля формування Національного комітету по боротьбі з корупцією. Закон передбачає декларування доходів державними службовцями. Крім того, антикорупційне законодавство регулює конфлікти інтересів державних чиновників і кримінальну відповідальність за надміру дорогі подарунки, гостинність тощо. Проте правила по боротьбі з корупцією спричинили мінімальний вплив на рівень шахрайства в політичних колах через слабке верховенство закону і відсутність адекватного застосування. Україна потребує нових, більш жорстких змін в антикорупційному законодавстві, щоб пришвидшити входження до ЄС. Ситуація в державі потребує максимальних зусиль усіх гілок влади і органів місцевого

самоврядування, застосування необхідних загальнодержавних заходів, спрямованих на вдосконалення антикорупційного законодавства.

Політичний діалог між ЄС та Україною розпочався з 14 червня 1994 року, коли було підписано Угоду про партнерство і співробітництво [1, с. 3]. В межах інтеграційного процесу, серед іншого, передбачається приведення у відповідність до стандартів ЄС законодавства України у сфері протидії й запобігання корупції. Необхідність гармонізації встановлена комплексом нормативно-правових актів України, зокрема, Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року, Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо виконання в 2012 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 28 березня 2012 року та ін.

У міжнародно-правових документах наявні різні підходи до розуміння корупції. На основі проведеного дослідження ми з'ясували, що це поняття в загальноприйнятому розумінні вперше було сформульовано на 34-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 1979 року. Фахівці цієї організації визначили корупцію як «виконання посадовими особами будь-яких дій або ж бездіяльність у сфері виконання їхніх посадових повноважень за винагороду в будь-якій формі в інтересах того, хто надає цю винагороду, як з порушенням посадових інструкцій, так і без такого порушення» [2, с. 115].

Найвагомішою подією в історії міжнародно-правових відносин у сфері запобігання та протидії корупції є підписання міжнародною спільнотою 9 грудня 2003 року в м. Меріда (Мексика) Конвенції ООН проти корупції. Фахівці з цього питання вважають цей міжнародний договір найзмістовнішим правовим актом, спрямованим на запобігання та боротьбу з корупцією як у світовому, так і в національному масштабі. Тому ООН виступила з пропозицією щорічно відзначати Міжнародний день боротьби з корупцією саме 9 грудня [3]. Паралельно вкажемо на діяльність Групи держав Ради Європи проти корупції, що має статус однієї з найбільш авторитетних міжнародних організацій у сфері вироблення й моніторингу дотримання антикорупційних стандартів (її учасниками є фактично всі держави Європейського континенту та США).

Проаналізуємо норми згаданої Конвенції ООН. По-перше, цей документ, на нашу думку, слід розглядати як основу для адаптації законодавства країн-учасниць, тобто для приведення національного законодавства у відповідність до загальновизнаних методів і заходів щодо попередження й протидії корупції. Зазначимо, що ключовими принципами її реалізації є теоретичні положення щодо запобігання корупції та боротьби з корупційними проявами. Конвенція містить норми, де визначено основні засади політики держав-учасниць у сфері запобігання й протидії корупції, а саме: створення органу або органів із запобігання та протидії корупції (ст. 6); оптимізація функціонування публічного й приватного секторів (ст. 7, 12); запровадження кодексів поведінки державних посадових осіб (ст. 8); забезпечення доступу громадськості до процесів протидії корупції (ст. 13) тощо [4].

Норми міжнародного антикорупційного законодавства знайшли своє відображення в національному законодавстві провідних країн світу, що визначають перелік діянь, які належать до корупційних, коло осіб, котрі підпадають під дію антикорупційних законодавчих актів (Конвенцію ООН ратифікували 167 країн світу). Окремі країни ухвалили комплекс заходів як нормотворчого, так і організаційного характеру для приведення національних законодавств у відповідність до вимог Конвенції ООН проти корупції.

Отже, для боротьби з корупцією чимало країн вживають заходи організаційного характеру – створюють спеціалізовані установи, організації, метою діяльності яких є вироблення відповідної стратегії й тактики, розробка превентивних заходів нормотворчого й функціонального змістового наповнення. Проте необхідно, з огляду на актуальність проблеми, переглянути комплекс організаційно-правових та інших заходів на національному рівні з метою їхнього вдосконалення та інтенсифікувати діяльність у міжнародних організаціях.

Практика роботи правоохоронних органів зарубіжних країн у цьому напрямі свідчить про те, що досконалість нормативно-правового забезпечення протидії та наявність ефективної системи протидії корупції на національному й міжнародному рівнях є однією з головних умов успішного подолання зазначеної проблеми [5, с. 88].

Практичний досвід правових держав світу у сфері боротьби з корупційними злочинами дає змогу сформувати уявлення про основи прогресивної національної антикорупційної стратегії, вироблення якої сьогодні необхідне в Україні. Відповідно, нині вітчизняна влада повинна має:

– розробити єдину державну політику у сфері боротьби з корупцією, яка містила б комплекс заходів державного, політичного, економічного, соціального і правового характеру;

– сформувати спеціальну антикорупційну службу, незалежну від усіх гілок влади, яка забезпечила б контроль за діяльністю державних органів різних рівнів;

– забезпечити незалежне функціонування судової влади (за прикладом правоохоронних систем Італії, США, Великої Британії чи Франції).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Метельова Т. Європа на обрії: стан і перспективи співробітництва Україна–ЄС / Т. Метельова // Віче. – 2009. – № 16. – С. 2–4.

2. Nevmerzhyc'kyj Je. V. Korupcija v Ukrai'ni: prychyny, naslidky, mehanizmy protydii': monografija / Je. V. Nevmerzhyc'kyj. – K. : KNT, 2008. – 368 s.

3. Конвенція ООН проти корупції [Електронний ресурс] : ратифікована Законом України від 18 жовт. 2006 р. № 251-V. – Режим доступу: zakon4rada.gov.ua. – Назва з екрана.

4. Концепція подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minjust.gov.ua/0/7094. – Назва з екрана.

5. Севрук В. Г. Світовий досвід запобігання та протидії корупції: інтеграція України до ЄС / В. Г. Севрук // Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних правопорушень : матеріали круглого столу (Київ, 20 листоп. 2014 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 84 – 88.

Копотун І. М. – проректор Інституту Служби зовнішньої розвідки України з навчальної роботи, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
Лавренюк Ю. Ф. – здобувач Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління

СУБ'ЄКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Національна безпека України – це стан країни, за якого система державно-правових і суспільних гарантій забезпечує реалізацію суверенітету, конституційного ладу та територіальної цілісності держави, всебічний розвиток і захист інтересів усього населення країни, джерел його духовного й матеріального добробуту без будь-якої дискримінації від можливих внутрішніх і зовнішніх загроз шляхом досягнення національних потреб та інтересів, узгодження їх із загальнолюдськими потребами й інтересами в межах основних принципів і загальновизнаних норм міжнародного права.

Об'єкти безпеки – це національні інтереси й цінності, структурні елементи системи Національної безпеки, властивості яких захищають від загроз.

Виділяють три рівні основних об'єктів Національної безпеки: громадянина – (права й свободи); суспільства (певні духовні й матеріальні цінності); держави (конституційний лад, територіальна цілісність і недоторканність кордонів). Їх місце та роль динамічні і залежить від характеру суспільних відносин, політичного устрою, рівня внутрішніх і зовнішніх загроз.

Безпеку людини формує комплекс правових і моральних норм, суспільних інститутів та організацій, які дають змогу людині реалізовувати права та свободи, розвивати власні здібності й потреби, відчуваючи сприяння держави.

Безпека суспільства передбачає наявність суспільних інститутів, норм, розвинутих форм суспільної свідомості, що надають можливість у повному обсязі реалізувати права, свободи й обов'язки всім групам населення, протистояти діям, які призводять до розколу суспільства (зокрема з боку держави).

Запорукою безпеки держави є наявність ефективного механізму управління та координації діяльності політичних сил і суспільних груп, а також активних інститутів їх захисту.

У змістовому плані Національна безпека є складним багатоаспектним поняттям, що містить у собі включає такі види безпеки: політичну, економічну, воєнну, державну, інформаційну, науково-технологічну, екологічну, епідемічну, безпеку культурного розвитку нації та інші види безпеки (фінансову, пожежну, продовольчу, безпеку торгівлі тощо).

Основним суб'єктом зазначеної безпеки є держава, яка виконує функції в цій сфері через органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Держава, згідно з Конституцією України забезпечує безпеку кожної людини та громадянина, їх життя, здоров'я, честь, гідність, особисту недоторканність на всій території України.

Громадяни та їхні об'єднання є також суб'єктами національної безпеки. Вони мають права й обов'язки щодо їх участі в її забезпеченні відповідно до чинного законодавства. Держава забезпечує правову та соціальну захищеність громадян, а також їх об'єднань.

Основними принципами забезпечення національної безпеки є законність; пріоритет прав людини; верховенство права; пріоритет договірних (мирних) засобів у вирішенні конфліктів; адекватність заходів захисту національних інтересів загрозам; демократичний цивільний контроль за воєнною сферою, а також іншими структурами, додержання балансу інтересів особи, суспільства, їх взаємна відповідальність; чітке розмежування повноважень органів державної влади.

Передумовою досягнення національної безпеки є провадження єдиної державної політики у цій сфері шляхом реалізації заходів економічного, політичного, організацій та іншого характеру, адекватних загрозам життєво важливим інтересам особи, суспільства й держави.

Для створення та підтримки необхідного рівня захищеності об'єктів безпеки в України розробляють відповідну систему нормативно-правових актів, визначають правові засади діяльності державних органів влади та управління в цій сфері, формують або удосконалюють механізми контролю та нагляду за їх діяльністю.

Для безпосереднього виконання функцій забезпечення особи, суспільства і держави в системі виконавчої влади відповідно до закону створюють державні органи забезпечення національної безпеки країни.

Зокрема, законодавчу основу у цьому контексті становлять: Конституція України, закони України «Про національну безпеку України», «Про інформаційну безпеку України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про оперативно-пошукову діяльність», інші нормативно-правові акти державних органів влади й управління, прийняті в межах їх компетенції в зазначеній сфері; міжнародні договори та угоди.

Забезпечення безпеки особи, суспільства й держави здійснюється на основі розмежування повноважень основних суб'єктів системи гарантування і забезпечення національної безпеки.

Український народ – громадяни України всіх національностей, які через органи державної влади й місцевого самоврядування висловлюють і реалізовують власне бачення національних інтересів України, засобів і способів їх захисту, добровільно й у межах виконання своїх конституційних обов'язків здійснюють, визначені органами державної влади та місцевого самоврядування заходи щодо забезпечення національної безпеки України, привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; захищають свої права й інтереси, а також власну безпеку всіма законними способами і засобами (ст. 29, 32, 46, 55 Конституції України, ст. 234–236 Кримінального процесуального кодексу України тощо).

Держава як основний гарант конституційного ладу виконує функції щодо забезпечення національної безпеки через:

1) Верховну Раду України – орган, що здійснює законодавче регулювання та контроль за діяльністю органів державної влади і посадових осіб щодо реалізації ними відповідних повноважень у зазначеній сфері (ст. 92 Конституції України);

2) Президента України, тобто главу держави, гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, Верховного головнокомандувача Збройних сил України і голова Ради національної безпеки і оборони України. Саме він забезпечує державну незалежність, здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони України (п. 18, 21 ст. 103 Конституції України);

3) Раду національної безпеки і оборони України, що є координаційним органом при Президентові України, який координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони (ст. 107 Конституції України).

4) Кабінет Міністрів України – вищий орган виконавчої влади, що вживає заходи із забезпечення прав і свобод людини та громадянина, забезпечення обороноздатності, національної безпеки України, громадського порядку й боротьби зі злочинністю (ст. 116 Конституції України);

5) міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, які забезпечують реалізацію законів України, указів Президента України, концепцій, програм у сфері національної безпеки та створення, підтримання в готовності й застосування сил і засобів забезпечення національної безпеки, а також управління їх діяльністю;

6) Конституційний Суд України, що вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів у сфері національної безпеки Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України з цих питань;

7) суди загальної юрисдикції,які здійснюють правосуддя у сфері забезпечення національної безпеки України;

8) Прокуратуру України, що здійснює свої повноваження у сфері національної безпеки відповідно до Конституції України;

9) Національний банк України, тобто орган, що розробляє і провадить емісійно-кредитну політику в інтересах національної безпеки України;

10) військові формування (Збройні сили України, Служба безпеки України, органи внутрішніх справ України тощо), котрі забезпечують оборону України, захист її суверенітету, територіальну цілісність і недоторканність її кордонів, протидіють зовнішнім і внутрішнім загрозам воєнного характеру, борються з організованою злочинністю, забезпечує захист населення в разі катастроф, стихійних лих, небезпечних соціальних конфліктів та інших катаклізмів, що можуть виникати (ст. 17 Конституції України; ст. 13–16 Закону України «Про оборону», ст 4 Закону України «Про надзвичайний стан» тощо).

Сили та засоби забезпечення національної безпеки передбачають:

а) Збройні сили України, Службу безпеки України, Національну гвардію України, внутрішні війська, органи й підрозділи МВС України, прикордонні військові підрозділи Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи й інші військові формування, створені відповідно до Конституції України, які виконують свої функції в цій сфері згідно з чинним законодавством;

б) органи, що забезпечують безпечне ведення робіт у промисловості, енергетиці, на транспорті та в сільському господарстві, служби забезпечення безпеки засобів зв'язку та інформації, митні служби, природоохоронні служби, органи охорони здоров'я населення та інші державні органи забезпечення безпеки, які діють відповідно до законодавства України.

Засобами забезпечення національної безпеки є комплекс державних, організаційно-правових і спеціальних заходів, застосування яких належить до компетенції державних органів влади загальної і спеціальної компетенції в разі захисту інтересів людини, держави й суспільства залежно від характеру зовнішніх чи внутрішніх загроз.

Усі засоби забезпечення можуть бути поділені на матеріальні та духовні; насильницькі й ненасильницькі; воєнні та невоєнні.

Невоєнні засоби забезпечення національної безпеки – все, що є в розпорядженні держави, за виключенням військової сили, а також міжнародні інститути безпеки, на які можна спиратись під час протидії воєнним загрозам (агресії). Головна роль належить політичним засобам, оскільки політика національної безпеки країни формує, спрямовує та застосовує всю міць держави (ст. 1.1 Воєнної доктрини України).

Політичними засобами захисту (життєво важливих інтересів) України вважають такі концептуальні погляди, форми, методи й способи діяльності суб'єктів безпеки, які гарантують мирне розв'язання проблем, що виникли. До таких засобів належать: сучасне політичне мислення; переговори; угоди; особисті зустрічі політичних і державних лідерів (діячів); зміцнення довіри у військовій сфері, зокрема у відносинах між арміями; військово-політичне співробітництво та ін.

Підстави й порядок застосування спеціальних заходів органами Служби безпеки України, МВС України, службами Міністерства оборони України, Прикордонних військ під час захисту інтересів людини, суспільства та держави, передбачені відповідними законодавчими актами України. Керівники органів забезпечення національної безпеки, згідно із законодавством, несуть відповідальність за порушення встановленого порядку застосування сил і засобів забезпечення безпеки та своєї діяльності.

Проблема корупції є однією з найважливіших і найактуальніших проблем функціонування української держави й розвитку нашого суспільства. Корупція стала чинником, який загрожує національній безпеці України. Це явище негативно впливає на різні аспекти суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну і правову сферу, громадську свідомість, міжнародні відносини. Корумповані відносини витісняють правові, етичні відносини між людьми, з аналогії поступово перетворюються в норму поведінки. Соціологічні дослідження засвідчують, що абсолютна більшість громадян України (87,9 %) вважає корупцію явищем, притаманним нашому суспільству.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

3. Мельник М. І. Науково-практичний коментар Закону України Про боротьбу з корупцією / М. І. Мельник, А. І. Редька, М. І. Хавронюк. – Київ : Атіка, 2003. – 320 с.

4. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції, наслідки, заходи протидії) : монографія / М. І. Мельник. – Київ : Юрид. думка. – 2004. – С. 400.

5. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : в 4 т. [/ А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Кривенко та ін.]. – Т. 1. – Київ : А.С.К. ; Севастополь : Ін-т юрид. досліджень, 2004. – 928 с.

Костюшко О. П. – здобувач кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Найбільшою перепоною для подальшого розвитку сучасної демократії політики, експерти та громадські діячі слушно вважають корупцію.

Відповідно до чинного законодавства, корупція – це використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов’язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття

такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1].

На думку колишнього держсекретаря США Хілларі Клінтон, корупція – це політична воля. Якщо влада корумпована від початку до кінця, вона робить вигляд, що в країні все нормально. Якщо чиновники переконаються, що є політична воля і санкції, що покарання неминуче, то перестануть займатися корупцією. Нині це протиправне явище набуває тотального характеру з огляду на безкарність. Корупція на ринках, що розвиваються, підриває довіру громадян та інвесторів. Водночас відповідальне управління сприяє сталому економічному розвитку та політичній стабільності [2; 3].

Революція гідності започаткувала незворотні зміни в нашій державі. Ми докладаємо зусиль, щоб Україна стала заможною і сильною. Однією з причин, що призвели до трагічних революційних подій, став всепоглинаючий рівень корупції в українській владі. Вийшовши на Майдан, ми сказали категоричне «ні» застарілій корумпованій системі та обрали майбутнє європейського зразка, де кожен – чи то звичайний громадянин, чи посадовець найвищої ланки – неухильно дотримується закону.

На старті антикорупційна реформа в Україні мала багато прихильників, які неодноразово публічно висловлювали свою підтримку. Сьогодні ж ситуація інша. Дедалі менш охоче вносять зміни до законодавства, кожна, навіть невелика поправка, викликає дискусії та спротив. Звісно, досить ризиковано, а тому так тяжко, наділяти повноваженнями органи, у діяльність яких не мають права втручатися представники влади. Хоча такий стан справ уповільнює зміни, яких прагне український народ, але зрештою, під тиском громадськості та міжнародних партнерів, боротьба з корупцією триває. Розплутуючи складні корупційні схеми, ми доводимо, що будь-чиє намагання збагатитися коштом платників податків, обернеться невідворотним покаранням. Цього вимагали і за це боролись герої, пам'ять яких ми вшановуємо цими днями [4].

За даними Антикорупційного порталу, до умов успішної протидії корупції належать: антикорупційне законодавство та ефективне його застосування державними органами; політична воля керівництва держави; підтримка антикорупційних заходів держави громадянським суспільством. Кожна із цих складових відіграє свою особливу роль. Нехтування правовими межами в антикорупційній діяльності – це шлях до службових зловживань, свавілля, за яких протидія корупції здійснюватиметься тими самими корупційними засобами [2].

Україна вже зробила певні кроки в напрямі боротьби з корупцією. Зокрема, під час виконання дорожньої карти євроінтеграції було прийнято низку законодавчих актів, що безпосередньо спрямовані на протидію корупційним проявам. До них належать закони України «Про

Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року, «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14 жовтня 2014 року, «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року та інші.

Основоположними засадами Антикорупційної стратегії є:

– верховенство права, законність, пріоритет прав людини та громадянина;

– спрямованість антикорупційної політики та координація діяльності органів влади з її реалізації;

– системний аналіз корупційних ризиків;

– проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів;

– поєднання зусиль і забезпечення ефективної взаємодії на центральному та регіональному рівнях між органам виконавчої влади, їх територіальними підрозділами, іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, об'єднаннями громадян з питань реалізації державної антикорупційної політики;

– упровадження в національне законодавство передового досвіду інших країн світу, а також пропозицій міжнародних організацій з питань антикорупційної політики;

– взаємодія інститутів громадянського суспільства з органами влади у сфері формування та реалізації державної антикорупційної політики;

– відкритість і поінформованість громадськості про здійснення заходів щодо запобігання та протидії корупції.

Також для подолання цього негативного явища було створено Національне антикорупційне бюро України. Наша країна за всі свої роки незалежності не мала жодного державного органу з такими повноваженнями та напрямом діяльності [2]. Такий досвід є новим для нашої країни. Подібні структури існують у США, Польщі, Франції, Сінгапурі, Ізраїлі, Індії.

Відповідно до Закону [5], Національне антикорупційне бюро України є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, підслідних йому, а також запобігання вчиненню нових. Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці [5].

Одним із напрямів діяльності цього органу буде допомога нашому Уряду у створенні антикорупційного законодавства. Його гармонізація із антикорупційним законодавством Європейського Союзу триватиме деякий час, але результат того вартий.

Отже, враховуючи вищевикладене, діяльність Національного антикорупційного бюро України можна вважати одним із ключових етапів у захисті нашої країни від корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18. – Назва з екрана.
2. Інтернет проект «Антикорупційний портал» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.acrc.org.ua/. – Назва з екрана.
3. The Georgetown Journal Of International Law 2010 Symposium: Combating Global Corruption (FCPA Enforcement) March 22, 2010 Washington, DC [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.acrc.org.ua/assets/files/biblioteka/David. – Title from screen.
4. Офіційний сайт Національного антикорупційного бюро України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nabu.gov.ua/novyny/gidni-zhyty-bez-korupciyi. – Назва з екрана.
5. Про Національне антикорупційне бюро України [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1698-18. – Назва з екрана.

Кривошия І. М. – ад'юнкт кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

КОРУПЦІЯ ЯК НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ

Якщо раніше українське кримінальне право оперувало таким поняттям, як «одержання хабара», то згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 11 червня 2009 року, замість хабарництва у Кримінальному кодексі (КК) України з'явилося нове правопорушення, визначене як одержання неправомірної вигоди (ст. 368 КК України), одним із різновидів якого є незаконне збагачення (ст. 368^2 КК України), тобто відповідальність за хабарництво була урегульована на засадах правовідносин із набуття майна без достатньої правової підстави, зміст яких складається із прав і обов'язків, які виникають у сфері цивільних правовідносин. Таким чином, за своїм предметом кримінальна відповідальність за одержання неправомірної вигоди, згідно з українським законодавством, розглядається як публічно-правовий елемент юридичного складу відповідальності, яка має приватно-правовий характер.

У аналогічний спосіб урегульована відповідальність за корупційні правопорушення в законодавстві усіх інших країн – членів Ради Європи. Конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію від 27 січня 1999 року і додатковий Протокол до цієї Конвенції від 15 травня 2003 року, Конвенція Ради Європи про цивільну відповідальність за корупцію від 4 грудня 1999 року і Резолюція № (97) 24 Комітету міністрів Ради Європи від 6 листопада 1997 року визначають корупційне діяння як зловживання довірою, яку представники суспільства висловлюють публічним особам, тобто як різновид шахрайства. З огляду на

вищевказане, набуває актуальності питання про відшкодування шкоди, завданої фізичним і юридичним особам незаконними діями осіб, на яких покладено виконання функцій держави, яке у цивільно-правовій площині відображається в аспекті повернення посадовими особами й особами, які надають публічні послуги, у судовий спосіб усієї суми одержаного хабаря.

У разі, якщо виконання домовленості між сторонами відбувалося таким чином, що воно порушувало правила доброчесної поведінки, для покриття завданих при цьому збитків у римському праві застосовувався один із різновидів кондикційного позову (тобто позову щодо незаконного збагачення), який мав назву кондикційного позову щодо нечесних мотивів. Згідно з «Дигестами» Юстиніана (12 книга, 5 титул, 2 артикул), він був спрямований проти осіб, які отримували грошові кошти для того, щоб не вчиняти злочинів («…dedi tibe ne sacrilegium facias, ne furtum, ne hominem occides»), або для того, щоб вчинити те, що вони у будь-якому випадку були зобов'язані вчинити («…si tibi dedero, ut rem mihi reddas, depositam apud te»).

Розглядаючи цю категорію справ, суд керувався, передусім, принципом «рівнозначної нечесності» (in pari turpitudine). Моральний осуд викликала поведінка як платника, так і одержувача грошових коштів, тобто за наявності одночасної вини вважалося, що найкраще залишити речі в тому стані, у якому вони є, причому позиція сторони, яка одержала грошові кошти, загалом виглядала сильнішою: «…si et dantis, et accipientis turpis causa est, possessorem potiorem esse» («Дигести» Юстиніана – 12 книга, 5 титул, 8 артикул). Таким чином, безвідносно до того, яке на правопорушників накладалося кримінальне покарання, сума одержаного хабара повинна була все рівно залишатися у її набувача, якщо один хабарник платив іншому, щоб той його не виказував («si dederit fur, ne proderetur»,«Дигести» Юстиніана – 12 книга, 5 титул, 4 артикул), або якщо учасник цивільного процесу платив судді, щоб той припускався порушень судочинства під час розгляду справ («si pecunia detur, ut male iudicetur», «Дигести» Юстиніана – 12 книга, 5 титул, 3 артикул): це робилося для того, щоб у взаємовідносинах між ними не виникало спроб подальшого шантажу.

З іншого боку, якщо внаслідок отримання суддею неправомірної вигоди він вдавався до вирішення справи по суті на користь певної особи («si dedi, ut secundum me in bona causa iudex pronuntiaret», «Дигести» Юстиніана – 12 книга, 5 титул, 2 артикул), вважалося, що така сторона мала право подати проти судді цивільно-правовий позов і відшкодувати понесені нею внаслідок цього матеріальні збитки, оскільки плата за здійснення правосуддя – це одержання суддею як посадовою особою грошових коштів за те, що він у будь-якому разі був зобов'язаний вчинити [1, с. 847]. Таким чином, у римському праві питання, пов'язані з цивільно-правовою відповідальністю посадових осіб у зв'язку з учиненням ними ознак корупційних правопорушень, були досить детально врегульовані на доктринально-правовому рівні, проте у подальшому законодавча та судова практика пішла шляхом відмежування складу шахрайства від складу хабарництва. Наслідки цього розмежування негативно позначилися на матеріальній зацікавленості користувачів публічно-

правових послуг у наданні інформації про факти одержання посадовими особами та особами, що надають публічні послуги, неправомірної вигоди. Причиною цього є те, що для учасників публічних правовідносин, що звернулися до осіб, на яких покладено виконання функцій держави, втрачається можливість повернення суми, набутої носіями повноважень у сфері публічної адміністрації шляхом зловживання ними своїм професійним та службовим становищем. Матеріальна зацікавленість полягає, зокрема, у поверненні усіх понесених судових витрат і процентів за користування чужими грошовими коштами [2, с. 700–703].

Питання щодо зацікавленості осіб у викритті корупційних правопорушень було вперше означено лише тоді, коли Світова економічна криза 1929–1933 рр. («Велика депресія») змусила урядові кола США запровадити стандарти ділової поведінки в біржовому та фінансово-інвестиційному секторі економіки, на корумпованість якого громадська думка покладала основну відповідальність за крах американської економічної системи. Надання інформації мало стосуватися лише фактів, що розкривали зловживання на Волл-Стріт (Wall Street). Для цього у 1934 році було спеціально створено Комісію з цінних паперів та біржової діяльності (U.S. Securities and Exchange Commission), засідання якої відбувалися під керівництвом відомого банкіра Джозефа Кеннеді (1888–1969), батька майбутнього президента США Джона Кеннеді (1917–1963). Водночас у результаті прийнятих рішень жодного офіційного кроку на законодавчому рівні зроблено не було.

Ситуація змінилася лише тоді, коли Вотергейтський скандал (1972–1974) знову підняв питання про зв'язок державних службовців із великими корпораціями, на яких було покладено відповідальність за розв'язання В'єтнамської війни (1964–1975). Наслідком цього стало прийняття «Закону про корупцію за кордоном» (Foreign Corrupt Practices Act), який набув чинності в 1977 році та давав змогу притягати публічних посадових осіб, пов'язаних із фінансово-інвестиційною діяльністю закордонних американських компаній, до цивільно-правової відповідальності.

У зв'язку з відсутністю механізму розслідувань жодних рішень у судових справах винесено так і не було, оскільки найбільш незацікавленими виявилися самі американські корпорації. І лише з приходом до влади адміністрації Джорджа Буша молодшого (2001–2009) унаслідок створення 1 березня 2003 року Міністерства внутрішньої безпеки (Department of Homeland Security), покликаного координувати дії всіх американських цивільних та силових відомств, що стосуються закордонних подій, після резонансних терактів 11 вересня 2001 року було утворено при Комісії із цінних паперів та біржової діяльності служби ринкової інформації (Office of Market Intelligence). Її основним завданням стало стежити за дотриманням «Закону про корупцію за кордоном», виявляти та розслідувати правопорушення в цій сфері. Це призвело до стрімкого зростання кількості виграних судових процесів [3, с. 1–7].

За зразком американського «Закону про корупцію за кордоном» у 2010 році у Великобританії було прийнятий також «Закон про корупцію» (Bribery Act), який донині залишається єдиним законодавчим актом, що регулює питання цивільно-правової відповідальності за корупційні діяння

в країнах Євросоюзу. Причому сфера дії вказаного закону є значно ширшою, аніж відповідного закону, прийнятого в США, оскільки британська судова практика охоплює також справи, у яких стороною є не лише англійські компанії чи пов'язані з ними посадові особи, які провадять фінансово-інвестиційну діяльність в іноземних країнах, а й будь-які фірми чи приватні особи, що займаються підприємницькою діяльністю на території, тобто всередині цієї держави.

Отже, в Україні загальнодержавного значення набуває проблема запровадження в судову практику механізму цивільно-правової відповідальності за корупційні правопорушення зі створенням незалежної від Національного антикорупційного бюро України окремої служби при Комісії із цінних паперів та фондового ринку, на яку було б покладено координацію роботи всіх цивільних та силових відомств з виявлення та розслідування як всередині країни, так і за її межами фактів незаконного збагачення фізичних осіб, юридичних осіб публічного та приватного права та їхніх посадових осіб, з метою притягнення їх до цивільно-правової відповідальності. Створення такої служби є особливо актуальною в умовах проведення Антитерористичної операції, спрямованої на ліквідацію наслідків корупційного режиму, який призвів Україну до економічного занепаду.

Запровадження вказаних механізмів є передумовою достатньої інвестиційної привабливості для реалізації проектів закордонних капіталовкладень, чим ускладнюється залучення значних іноземних інвестицій в економіку нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Zimmermann R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition / R. Zimmermann. – Cape Town : Juta, 1990. – 1241 p.

2. Dobbs D. Handbook on the Law of Remedies / D. Dobbs. – St. Paul : West Publishing, 1973. – 1067 p.

3. Coffee J. Entrepreneurial Litigation: Its Rise, Fall and Future / J. Coffee. – Cambridge: Harvard University Press, 2015. – 320 p.

Крижна В. В. – старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Аналізуючи стан запобігання та протидії корупції, зазначимо, що в Україні вона виявляється, передусім, у формі зловживань у структурі органів державної влади. Основним фактором, що спричиняє зростання її рівня, є недосконалість чинного законодавства, яке передбачає надто широкі дискреційні (дозвільно-розпорядчі) повноваження посадових і службових осіб. Це є однією з причин корупційних зловживань під час

проведення державних закупівель, надання адміністративних послуг, прийняття рішень на власний розсуд.

Запобігання корупції потребує зменшення кількості дозвільних документів, податків і зборів, що ускладнюють підприємницьку діяльність, призводять до підвищення вартості та зниження якості товарів, робіт і послуг унаслідок закладення в їх ціну «корупційного податку». Широкі повноваження контрольних органів і недосконалість механізму проведення перевірок збільшує корупційні ризики під час ведення бізнесу, знижує інвестиційну привабливість країни та її конкурентоспроможність. Потребують удосконалення механізм ротації кадрів, якість перевірки на відповідність професійним і моральним якостям, а також процедура проведення конкурсу на заміщення вакантних посад й атестації. Майже не функціонує державна система формування у службовців належних моральних якостей, доброчесності, усвідомлення, що корупція підриває авторитет і силу держави, етичних засад суспільної свідомості загалом [1, с. 14].

За даними різних аналітичних досліджень з проблематики корупції, у свідомості громадян закріпилося уявлення про широке її поширення в усіх владних структурах і на всіх управлінських рівнях. Отже, корупція в нашій державі стала цілком звичайним явищем. На жаль, допоки не забезпечила належного результату низка антикорупційних нормативних актів, якими запроваджено за європейськими стандартами відповідні механізми, процедуру конфіскації майна, урегульовано питання відповідальності за корупційні правопорушення, зокрема і юридичних осіб за вчинені в їх інтересах або від їх імені корупційні злочини. Високий рівень корупції, визнаний як на експертному рівні, так і керівництвом держави, призвів до того, що ця проблема вийшла за межі внутрішньої політики України.

Зовнішня політика країн ЄС не допускає існування країни з таким високим рівнем корупції в центрі Європи, що позначається на європейському спрямуванні нашої держави. Саме тому корумпована на всіх щаблях влади Україна не становить інтересу для міжнародної спільноти, її не будуть сприймати як надійного стратегічного партнера, оскільки корупція впливає на інвестиційну привабливість держави, обмежує бізнесові-інтереси, руйнує судову систему й тим самим нівелює законність, гарантії права власності, демократію, права та свободи громадян. Саме за індексом корумпованості країни міжнародні експерти оцінюють її життєвий рівень, соціальну та економічну розвиненість, наближення до європейської інтеграції [2].

З огляду на зазначене, доходимо висновку, що антикорупційна політика має стати невід'ємною складовою внутрішньої політики.

Антикорупційна політика України охоплює низку положень щодо запобігання та протидії корупції, що містяться в чинних актах законодавства, підзаконних нормативно-правових актах й утворюють певну ієрархічно впорядковану систему, яка має у своєму складі підсистеми. Антикорупційна правова база в Україні є «…досить розгалуженою та громіздкою: її формують близько 30 основних законів… та понад 50 підзаконних нормативно-правових актів антикорупційного спрямування» [3, с. 255].

Зазначимо такі основні напрями антикорупційної політики:

– забезпечення верховенства права як основи демократичних перетворень та розвитку громадянського суспільства, засобів масової інформації, вільної конкуренції у сфері підприємництва;

– здійснення глибокого аналізу рівня корупції в державі, причин та умов її існування, корупційних ризиків в основних сферах життєдіяльності, а також комплексних соціологічних опитувань громадської думки та експертів;

– мінімізація можливостей для вчинення корупційних діянь шляхом запровадження відкритості, прозорості, громадського контролю, безпосередньої відповідальності за прийняті рішення та їх наслідки;

– налагодження дієвого механізму фінансового контролю за доходами та видатками суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення;

– урахування взятих міжнародних зобов'язань у сфері запобігання та протидії корупції;

– узгодження з реформами в публічному секторі та сфері покращення умов ведення бізнесу, напрямів реформування основних сфер підвищеного корупційного ризику (медична, освітня, податкова, митна, правоохоронна, судова тощо);

– відображення результатів аналізу й оцінювання законодавчого й інституційного забезпечення запобігання та протидії корупції, напрями їх удосконалення;

– обрання пріоритетів на підставі широкого відкритого обговорення за участю відповідних інститутів громадянського суспільства.

Перше, що необхідно Україні для ефективної реалізації антикорупційної політики, – це політична воля. По-друге, принцип верховенства права має бути не просто декларацією, а реально діяти на всіх рівнях влади. По-третє, тісна співпраця з неурядовими організаціями є запорукою здійснення громадського контролю та формування в громадян свідомого негативного ставлення до корупційних виявів.

На нашу думку, лише системна та рішуча антикорупційна політика здатна змінити ситуацію щодо запобігання і протидії корупції на краще. Налагодження конструктивного партнерства органів державної влади з громадськими організаціями в антикорупційній сфері має забезпечити формування негативного ставлення до будь-яких виявів корупції в суспільстві. Водночас реальна політична воля керівництва країни сприятиме обмеженню можливостей щодо корупційних діянь в органах державної влади.

Корупцію неможливо знищити в певному конкретному публічному органі або за допомогою лише одного органу. Це явище системне, тому долати його необхідно також системно і спільними зусиллями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичне явище: особливості проявів і механізми подолання в сучасній Україні : автореф. дис.... канд. політ. наук : спец. 23.00.02. / Є. В. Невмержицький. – Київ, 1999. – 19 с.

2. Реформа управління допоможе Україні позбутися корупції [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/reforma_upravlinnya_dopomozhe. – Назва з екрана.

3. Соловйов В. М. Запобігання і протидія корупції в державному управлінні України : монографія / В. М. Соловйов. – Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2012. – 508 с.

Кришевич О. В. – професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЕЛЕКТРОННЕ ДЕКЛАРУВАННЯ У ПРАВОВОМУ ВИМІРІ

Корупція як соціальне явище притаманна всім без винятку державам світу. Вона є невід'ємним атрибутом публічної влади. Запровадження е-декларування, дійсно, є умовою для отримання безвізового режиму з державами Шенгенської зони. Проте справжня мета нової системи – впровадження дієвого інструменту запобігання корупції. Чиновник отримує заробітну плату за рахунок платників податків і здійснює функції та повноваження держави, тому суспільство має право знати про рівень його доброчесності та пересвідчитися, що джерела його доходів – законні, а майно – набуте за чесно зароблені кошти. До того ж, факт прозорості доходів і майна службовця, а також публічності будь-яких значних змін у його статках стануть потужним запобіжником, який повинен стримувати потенційних корупціонерів. Нова система декларування, за задумом, має бути максимально необтяжлива для порядних чиновників. Суб'єктам декларування надано право впродовж семи днів після подання декларації подати виправлену декларацію. Тут враховано, що особа має право виправити свою некмітливість або недбалість. Законом передбачено, що суб'єкт декларування має право проживати – постійно чи тимчасово – в іншому місці, ніж місце його реєстрації, а тому в декларації він має вказати як зареєстроване місце проживання, так і місце фактичного проживання або поштову адресу, на яку суб'єкту декларування Національним агентством може бути надіслано кореспонденцію.

Так, відомості про цінне рухоме майно, що належить суб'єкту декларування або членам його сім'ї, слід зазначати у тому випадку, якщо його вартість перевищує 100 мінімальних заробітних плат (МЗП), встановлених на 1 січня звітного року (137 800 грн). Причому не обов'язковим є зазначення вартості та дати набуття у власність такого майна, якщо воно набуте суб'єктом декларування до подання першої декларації відповідно до вимог Закону України «Про запобігання корупції». Видатки й усі правочини, учинені у звітному періоді, на підставі яких у суб'єкта декларування виникає або припиняється право власності, володіння чи користування, у тому числі спільної власності, на нерухоме або рухоме майно, нематеріальні та інші активи, а також виникають

фінансові зобов'язання, за новим Законом декларуються у разі, якщо розмір відповідного видатку перевищує 50 МЗП, встановлених на 1 січня звітного року (68 900 грн). Окрім цього, до таких відомостей належать дані про вид і предмет правочину. По-перше, декларуванню за новою системою підлягатимуть об'єкти нерухомості (у тому числі – вперше – об'єкти незавершеного будівництва). Так, необхідно буде зазначити вартість нерухомості станом на дату набуття права та її вартість за останньою грошовою оцінкою. По-друге, слід зазначати цінне рухоме майно (наприклад, ювелірні вироби, персональні або домашні електронні пристрої, одяг, цінні подарунки тощо), якщо його вартість – для декларацій за 2015 р. – перевищує 121,8 тис. грн (100 МЗП). Причому відомості про транспортні засоби зазначають незалежно від їхньої вартості, а дані про подарунок вказують лише в разі, якщо його вартість перевищує 6090 гривень (5 МЗП). Нижній поріг вартості цінного майна в майже 122 тис. грн гарантує, що перепис меблів кожному чиновнику проводити не потрібно. Усе цінне рухоме майно (крім транспортних засобів), набуте до подання декларантом його першої декларації в нову систему, може декларуватися без зазначення його вартості та дати набуття. Отже, питання оцінки майна виключно задля його декларування повністю знімається. Після подання першої декларації за новою системою чиновникам, звісно, доведеться стежити за набуттям у власність, володіння чи користування цінного майна і зважати на його вартість, хоча зрозуміло, що 121,8 тис. грн – не та сума, яку можна витратити не помітивши. Подарунки також доцільно враховувати, вказуючи їхню вартість (хоча право декларанта зазначити, що вартість невідома, зберігається). Інші об'єкти декларування також досить неперетинні: корпоративні права, зокрема цінні папери; юридичні особи, бенефіціарним власником (контролером) яких є суб'єкт декларування або члени його сім'ї; майно, власником якого є третя особа, але контролює і розпоряджається яким декларант або член його сім'ї; наявні грошові активи, у тому числі готівка та гроші на рахунках, декларуються, якщо вони перевищують суму 60,9 тис. грн (50 МЗП); отримані доходи, зокрема грошові подарунки, якщо вони перевищують 6090 грн на рік від одного джерела; фінансові зобов'язання (позики, іпотеки тощо); видатки декларують, якщо одноразовий видаток перевищує 60,9 тис. грн (50 МЗП); нематеріальні активи, у тому числі об'єкти інтелектуальної власності, якщо вони можуть бути оцінені в грошах; посади чи робота, що виконується або виконувалася за сумісництвом, та входження суб'єкта декларування до керівних, ревізійних чи наглядових органів організацій.

Щодо декларування майна родичів, то фіксувати потрібно, окрім свого, майно дітей, батьків та інших родичів і осіб, з якими декларант пов'язаний спільним побутом, має взаємні права та обов'язки і спільно проживає (всі ознаки одночасно). Лише для дружини і чоловіка зроблено виключення: якщо шлюб не розірвано, майно такого подружжя слід декларувати незалежно від спільного чи окремого проживання. Звісно, член сім'ї суб'єкта декларування може відмовитися надавати будь-які відомості для заповнення декларації і не нестиме за це жодної

відповідальності, оскільки декларування – обов'язок службовця. Про це суб'єкт декларування зобов'язаний зазначити в декларації.

Несвоєчасна подача даних (неподання особою інформації, коли завершився дедлайн) передбачає відповідальність. Якщо надано недостовірні відомості про майно вартістю 138–345 тис. грн, настає адміністративна відповідальність (стягується штраф 17–43 тис. грн); понад 345 тис. грн –кримінальна відповідальність (штраф 43–51 тис. грн або позбавлення волі до двох років). Тут необхідно, щоб був умисел, що суб'єкт декларування навмисне не надав цю інформацію в електронній декларації. Несвоєчасна декларація без поважних причин тягне за собою накладення штрафу 50–100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто 850–1700 грн. Неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунку в установі банку або про суттєві зміни в майновому стані також передбачає накладення штрафу розміром 100–200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (1700–3400 грн). Кримінальна відповідальність настає лише від штрафу 43–51 тис. грн або позбавлення волі.

Державні органи, органи влади АР Крим, органи місцевого самоврядування, а також юридичні особи публічного права відтепер зобов'язані будуть допомагати Національному агентству з питань запобігання корупції та перевіряти факт подання суб'єктами декларування, які в них працюють (працювали) декларацій та повідомляти Національне агентство про випадки неподання чи несвоєчасного подання таких декларацій у визначеному ним порядку. Зокрема, передбачається, що декларації перевірятимуться стосовно фактів своєчасності їх подання; на наявність конфлікту інтересів; а також проводитиметься логічний та арифметичний контроль декларацій. Повна перевірка декларації полягає у з'ясуванні достовірності задекларованих відомостей, точності оцінки задекларованих активів, перевірці на наявність конфлікту інтересів та ознак незаконного збагачення і може здійснюватись у період здійснення суб'єктом декларування діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, а також протягом трьох років після припинення такої діяльності. Національне агентство отримує можливість проводити перевірку декларації на підставі інформації, отриманої від фізичних та юридичних осіб, із засобів масової інформації та інших джерел, про можливе відображення в декларації недостовірних відомостей.

Ідея електронного декларування не лише в тому, щоб чиновники оприлюднили інформацію про свої активи і ми могли це побачити, а в тому, що разом із е-декларуванням запускається кримінальна відповідальність за декларування неправдивої інформації.

Крищенко А. Є. – заступник Голови Національної поліції України – начальник Головного управління Національної поліції у місті Києві

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕЛЕКТРОННОГО ДЕКЛАРУВАННЯ ОСІБ, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ АБО МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Боротьба з корупцією та її проявами стали для нашої держави необхідною умовою для подальшої інтеграції до європейських цінностей.

Серед заходів із попередження та боротьби з корупцією, відповідно до ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [1], передбачено обов'язок осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, подавати декларації. Зазначені особи зобов'язані щорічно подавати необхідні відомості шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування за минулий рік.

Слід відзначити, що електронне декларування максимально зачіпає всі фінансові особливості стану осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, з огляду на що, у разі належного підходу, дає змогу здійснювати дієвий моніторинг корупційної складової державного життя загалом та кожної посадової особи окремо.

Практика подання електронних декларацій є новою для українських чиновників, але західні фахівці наголошують на важливості цього кроку та вважають його вагомим важелем у протидії корупції в державі.

Офіційно система подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування розпочала свою роботу з 00 год 00 хв 1 вересня 2016 року. 30 жовтня завершився перший етап подачі е-декларацій українськими чиновниками, що займають згідно зі ст. 50 зазначеного Закону відповідальне та особливо відповідальне становище. Слід відзначити, що за результатами перевірки зведення Єдиного реєстру електронних декларацій, за даними Генеральної прокуратури України, вже встановлено факти ненадання або несвоєчасного надання інформації про суттєві зміни в майновому стані народних депутатів та інших суб'єктів декларування.

Досить важливим фактором є те, що, попри певні негаразди, система подання та оприлюднення декларацій все ж таки є сертифікованою, адже з 1 вересня 2016 року Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України провела державну експертизу та видала Атестат відповідності комплексної системи захисту інформації для забезпечення легітимного функціонування реєстру електронного декларування.

Цей сертифікат зняв багато питань, що обов'язково поставали б у майбутньому стосовно допустимості використання відомостей із системи як доказів під час розгляду кримінальних проваджень.

Так, заповнення е-декларацій є обов'язковим, а надані відомості підлягають перевірці. На Національне агентство з питань запобігання корупції, відповідно до ст. 48 Закону, покладено обов'язок контролю та перевірки наданих декларацій. Слід відзначити, що це досить значний обсяг роботи, передусім через велику кількість осіб, що повинні заповнювати е-декларації. Такий стан дещо нівелює диспозиція ст. 49 Закону, відповідно до якої державні органи, органи влади АР Крим, органи місцевого самоврядування, а також юридичні особи публічного права зобов'язані перевіряти факт подання суб'єктами декларування, які в них працюють (працювали), декларацій та повідомляти Національне агентство про випадки неподання чи несвоєчасного подання таких документів.

Позитивним моментом вважаємо також вилучення норми Закону стосовно перевірки відомостей вказаних у декларації впродовж 90 днів, адже протягом цього часу перевірити навіть незначний відсоток посадових осіб неможливо. На цей час термін перевірки обмежується періодом здійснення суб'єктом декларування діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, а також протягом трьох років після припинення такої діяльності.

Серед проблемних відкритим залишається питання щодо способів перевірки інформації з е-декларацій про суми готівкових коштів, оскільки закон не наділяє Національне агентство з питань запобігання корупції та іншим правоохоронним органам подібних повноважень. Задекларована інформація про наявність готівкових коштів у посадової особи може бути корисною у разі проведення слідчих (розшукових) дій по інших кримінальних провадженнях, наприклад проведення обшуку в справі про хабарництво та виявленні незадекларованої значної суми готівкових коштів.

Слід зазначити, що обов'язковість унесення відомостей фінансового характеру до е-декларацій підкріплена юридичною відповідальністю за порушення у цій сфері.

Несвоєчасне подання або зазначення в декларації завідомо недостовірних відомостей може тягнути за собою дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність.

Вид відповідальності залежить від суми, на яку відрізняється задекларованe майно або інший об'єкт декларування від достовірного. На суму менше 100 мінімальних заробітних плат може настати відповідальність дисциплінарна, від 100 до 250 – адміністративна (ст. 172^6 Кодексу України про адміністративні правопорушення), понад 250 – кримінальна (ст. 366^1 Кримінального кодексу України) [2–3].

Причому в законодавстві не визначено, у який бік (зменшення або збільшення) буде відрізнятись задекларованe майно від достовірного. Апріорі ці заходи спрямовані на боротьбу з приховуванням, тобто заниженням матеріального стану посадовців, що є індикатором його протиправної посадової діяльності. Водночас кримінальна

відповідальність може настати і в разі завищення своїх статків посадовою особою (мета може бути різною, наприклад піар).

Санкція, визначена в ст. 366[1] Кримінального кодексу України, передбачає досить важку відповідальність – позбавленням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

У Верховній Раді України зареєстровано проект Закону № 5175 «Про внесення змін до статті 366[1] Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за декларування недостовірної інформації». У документі запропоновано суттєво посилити відповідальність за декларування недостовірної інформації шляхом видалення альтернативного покарання у вигляді штрафу або громадських робіт та збільшення терміну позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років, з конфіскацією незаконно набутого майна.

Ми цілком погоджуємось із запропонованим у проекті додатковим покаранням у вигляді конфіскації незаконно набутого майна, походження якого суб'єкт декларування не зможе пояснити. Але таке суттєве покарання за декларування недостовірної інформації вважаємо не доцільним, адже шкоду суспільним відносинам завдає не стільки власне факт декларування недостовірної інформації, скільки факт отримання незаконного доходу, певних протиправних дій спрямованих на «збагачення», за який уже і потрібно карати сповна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page. – Назва з екрана.

2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/paran3155#n3155. – Назва з екрана.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] : Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/. – Назва з екрана.

Кумейко А. В. – начальник відділу управління ГУ БКОЗ Служби безпеки України, кандидат юридичних наук

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Наприкінці XX ст. світова спільнота визнала, що корупція є глобальною проблемою кожної країни, що потребує нагального розв'язання. З огляду на це, було ухвалено комплекс міжнародно-правових актів (обов'язкових і рекомендованого характеру), підготовлених і прийнятих в ООН, Організації економічного співробітництва та розвитку, Організації американських держав, Раді Європи, Європейському Союзі, Африканському Союзі. Міжнародні юридичні інструменти відрізнялися за

сферою застосування, проте в усіх була спільна мета – встановити загальні стандарти боротьби з корупцією шляхом забезпечення виконання антикорупційних законів на національному рівні [1, с. 84].

Протягом останніх десятиліть, характеризуючи складну суспільно-політичної й економічної ситуації в Україні, фахівці констатують негативну тенденцію до активного поширення корупції й стрімкого її проникнення на всі сфери життєдіяльності держави та суспільства. Проблема корумпованості чиновників є однією з найбільш гострих та обговорюваних у засобах масової інформації, науковій і публіцистичній літературі. Це передусім викликано тим, що вказане явище не тільки порушує права та інтереси людини, які є найвищою цінністю, а й стало однією з основних перешкод ефективному розвитку сучасного українського суспільства та держави, а також входженню України у світову спільноту на рівні повноцінного партнера, на чому неодноразово акцентувалася увага як у документах, що визначають міжнародні відносини країни, так і в нормативних актах вищих органів влади [2, с. 1].

Особливо загрозливих масштабів корупція набуває серед службовців місцевого самоврядування, оскільки ця категорія службових осіб приймають рішення, що впливають на набуття прав на земельні ділянки, їх використання та охорону, але існуюча система органів державної влади спрямовує свої владні повноваження не для задоволення законних інтересів приватних осіб шляхом оперативного надання якісних адміністративних послуг, а на участь у корупційних схемах, користуючись, зокрема відсутністю доступу широкої громадськості до інформації про земельні ділянки [3, с. 281].

Отже, практичний досвід правових держав світу у сфері боротьби з корупційними злочинами дає змогу сформувати уявлення про основи передової національної антикорупційної стратегії, вироблення якої сьогодні є необхідним в Україні. Відповідно, нині вітчизняна влада має:

– розробити єдину державну політику у сфері боротьби з корупцією, яка містила б комплекс заходів державного, політичного, економічного, соціального і правового характеру;

– сформувати спеціальну антикорупційну службу, незалежну від усіх гілок влади, яка забезпечила б контроль за діяльністю державних органів різних рівнів;

– забезпечити незалежне функціонування судової влади (за прикладом правоохоронних систем Італії, США, Великої Британії чи Франції) [1, с. 88].

Підсумовуючи вище зазначене, слід враховувати, що антикорупційна політика є своєрідною реакцією на ті корупційні процеси, які мають місце у даний період в державі та/або які прогнозуються у майбутньому. Ефективність здійснення антикорупційної політики, а отже, антикорупційної діяльності залежить від наукового розуміння соціальної та правової сутності корупції, соціальних передумов корупції, причин та умов корупційних діянь, правильного визначення змісту основних корупційних процесів, закономірностей їх розвитку, а також адекватності обраних засобів протидії корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Севрук В. Г. Світовий досвід запобігання та протидії корупції: інтеграція України до ЄС / В. Г. Севрук // Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних правопорушень : матеріали круглого столу (Київ, 20 листоп. 2014 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 84–88.

2. Шило А. І. Методика розслідування хабарництва в контексті нового антикорупційного законодавства : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шило Андрій Іванович. – Київ, 2013. – 250 с.

3. Павленко С. О. Деякі особливості протидії хабарництву, вчиненому службовими особами, які займають відповідальне становище / С. О. Павленко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 2 (30). – С. 279–288.

Купранець І. М. – заступник голови Національної поліції України, начальник Департаменту захисту економіки Національної поліції України;
Василинчук В. І. – професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ДЕПАРТАМЕНТ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНІЙ КОРУПЦІЇ

Національна поліція України систематично вживає заходи, спрямовані на пошук нових форм і методів протидії економічній злочинності, підвищення ефективності діяльності тощо.

Як свідчить аналіз практики, у цьому контексті виникає низка проблемних питань, які негативно впливають на кінцеві результати роботи та не дають змоги цілком забезпечити реалізацію покладених на Департамент захисту економіки завдань, серед яких:

– участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері боротьби із злочинністю, захисту економіки та об'єктів права власності;

– виявлення, запобігання та припинення злочинів у сфері економіки, зокрема вчинених суспільно небезпечними організованими групами та злочинними організаціями, які впливають на соціально-економічну і криміногенну ситуацію в державі та в окремих її регіонах;

– боротьба з корупцією й хабарництвом у сферах, які мають стратегічне значення для економіки держави, та серед посадових осіб органів державної влади і самоврядування;

– протидія корупційним правопорушенням і правопорушенням, пов'язаним із корупцією;

– установлення причин і умов, які сприяють учиненню правопорушень у сфері економіки, та вжиття заходів щодо їх усунення.

На сьогодні, з огляду на зростання рівня майнових злочинів, що об'єктивно пов'язано з їх реєстрацією в Єдиному реєстрі досудових

розслідувань, першочерговим завданням слідчих національної поліції, які підпорядковуються начальникам ГУНП, є розслідування таких правопорушень і направлення кримінальних проваджень до суду в максимально короткі терміни.

Ураховуючи значне навантаження на слідчих органів поліції, менше уваги приділяється розслідуванню економічних злочинів, які за своєю природою мають більш складний механізм учинення і, відповідно, розслідування таких злочинів потребує тривалого часу з огляду на необхідність проведення спеціальних економічних та інших експертиз.

В окремих випадках під час кваліфікації кримінального правопорушення слідчі навмисно занижують суми матеріальних збитків, а отже, тяжкість викритого у сфері економіки правопорушення, що позбавляє можливості давати оперативним підрозділам доручення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Із цього випливає ще одна проблема – відшкодування матеріальних збитків за закінченими досудовим розслідуванням кримінальними провадженнями. У 2016 році до суду направляють переважно кримінальні провадження за малозначними економічними злочинами.

Підбиваючи підсумки, слід констатувати доцільність створення підрозділів досудового розслідування в структурі Департаменту захисту економіки. Зокрема, в центральному апараті варто створити управління з розслідування економічних злочинів, а в територіальних управліннях захисту економіки – слідчі відділи. Ідея і мета створення таких підрозділів полягає, передусім, у розслідувані резонансних та актуальних кримінальних правопорушень, виявлених безпосередньо працівниками центрального апарату Департаменту й територіальних управлінь.

З огляду на викладене, для створення слідчих управлінь (відділів) у Департаменті захисту економіки потрібно внести зміни до Положення про Департамент захисту економіки щодо структури та штату, а в Положенні про органи досудового розслідування передбачити слідчі підрозділи міжрегіонального територіального органу.

Лакійчук О. С. – провідний фахівець відділення по роботі з постійним складом відділу кадрового забезпечення Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СЛУЖБОВИХ ОСІБ ЗА УЧАСТЬ В ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

Судова практика засвідчує, що інколи в злочинах, учинених організованими злочинними об'єднаннями, беруть участь службові особи, використовуючи владу або службове становище. Вони надають злочинному об'єднанню додаткові можливості для злочинної діяльності (одержання необхідної інформації, забезпечення знаряддями та засобами вчинення злочину тощо), полегшують учинення злочинів,

забезпечують конспірацію та безпеку співучасників, сприяють їм в уникненні кримінальної відповідальності. Без участі службових осіб окремі злочини вчинити вкрай важко або практично неможливо [1, с. 105–108]. Наприклад, без надання неправомірної вигоди працівникам правоохоронних та судових органів та подальшого зловживання ними владою або службовим становищем надзвичайно складно забезпечити уникнення кримінальної відповідальності учасників організованого злочинного об'єднання, домогтися перекваліфікації їх дій, пом'якшення їм покарання чи звільнення їх від покарання та його відбування.

Службові особи в такому разі є спеціальними суб'єктами злочину, тобто фізичною осудною особою, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 Кримінального кодексу (КК) України).

Відповідно до ч. 3 ст. 18 зазначеного Кодексу, службовими є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом. До того ж, у ч. 4 ст. 18 КК України службовими особами є також посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, наприклад, присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді й посадові особи міжнародних судів.

Участь службових осіб в організованих групах і злочинних організаціях можна кваліфікувати по-різному. Усе залежить від характеру вчинених дій.

1. Якщо службова особа брала участь у діяльності злочинного об'єднання і зловживала владою або службовим становищем – її дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів: як участь у злочинному об'єднанні та відповідний злочин у сфері службової діяльності. Водночас особа повинна обов'язково використовувати владу або службове становище. Використання службовою особою влади чи службового становища, як зазначає А. В. Савченко, передбачає реалізацію всупереч інтересам служби тих повноважень і можливостей, якими службова особа наділена

у зв'язку з наданою їй владою, зайняттям певної посади чи здійсненням певної службової діяльності. Причому йдеться про використання владної компетенції службової особи, її службового авторитету, експлуатацію престижу державного органу, державного чи комунального підприємства, установи, організації, де така особа здійснює свою службову діяльність.

Зовні цей злочин може мати такі два прояви: зловживання владою, що завдало істотної шкоди; зловживання службовим становищем, яке завдало істотної шкоди. Зловживання владою – це вчинене всупереч інтересам служби використання службовою особою, яка є представником законодавчої, виконавчої чи судової влади, своїх повноважень і можливостей щодо пред'явлення вимог та прийняття рішень, обов'язкових для виконання іншими фізичними або юридичними особами. Зловживання службовим становищем – це вчинене всупереч інтересам служби використання службовою особою своїх повноважень і можливостей, пов'язаних із займаною посадою [2, с. 845].

2. Якщо службова особа брала участь в діяльності організованої групи чи злочинної організації, але не використовувала свою владу чи службове становище – її дії слід кваліфікувати лише як участь у злочинному об'єднанні, наприклад банді (за ст. 257 КК України).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознюк А. А. Актуальні питання кваліфікації злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258[3], 260 Кримінального кодексу України, учинених службовою особою з використанням влади або службового становища / А. А. Вознюк // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2016 р.) : у 2 ч. / [ред. кол.: В. В. Чернєй, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – С. 105–108.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.

Лапкін А. В. – доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

СПЕЦІАЛІЗОВАНА АНТИКОРУПЦІЙНА ПРОКУРАТУРА В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Умовою успішної реалізації державної антикорупційної політики є створення належного інституціонального механізму функціонування органів, уповноважених на запобігання корупційним правопорушенням, їх встановлення та розслідування, викриття і притягнення до юридичної відповідальності осіб, винних у їх учиненні.

Останніми роками в Україні формується система таких органів, до якої належать:

1) Національне агентство з питань запобігання корупції (НАПЗК). Згідно із ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання корупції», НАПЗК є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. Таким чином, воно має найзагальнішу компетенцію у сфері протидії корупції;

2) Національне антикорупційне бюро України (НАБУ). Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», НАБУ є державним правоохоронним органом, на який покладено запобігання виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, що належать до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Його компетенцію сформульовано надто широко, а конкретизовано у визначених цією статтею завданнях НАБУ, серед яких протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і становлять загрозу національній безпеці. Таким чином, НАБУ є органом досудового розслідування щодо відповідної категорії кримінальних правопорушень з вузькою, чітко визначеною підслідністю;

3) Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), статус і компетенцію якої детальніше розглянемо далі;

4) Вищий антикорупційний суд (ВАС). Згідно із п. 2 ч. 2 ст. 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», до судової системи України належить ВАС, підсудність якого має визначити процесуальне законодавство. Загалом створення цього суду має на меті завершити створення цілісної системи протидії кримінальним корупційним правопорушенням, органом розслідування яких є НАБУ, процесуального керівництва таким розслідуванням і підтримання публічного обвинувачення – САП, а судового розгляду й вирішення відповідних справ – ВАС.

Таким чином, призначенням САП у цій системі є виконання функцій прокуратури у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень корупційної спрямованості. Про це свідчать положення ч. 5 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру», згідно з якою на САП покладено такі функції: 1) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України; 2) підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях; 3) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених цим Законом і пов'язаних із корупційними або з корупцією правопорушеннями. У межах реалізації своїх функцій САП здійснює міжнародне співробітництво.

Аналізуючи ці норми, висловимо декілька зауважень. Передусім, не цілком коректно окремо визначити функції САП, оскільки як структурний підрозділ Генеральної прокуратури України вона апріорі не може здійснювати інші функції, ніж ті, які покладені на прокуратуру

Конституцією України та Законом України «Про прокуратуру». Необхідно лише конкретизувати компетенцію САП, особливу предметну сферу її діяльності як спеціалізованої прокуратури. По-друге, законодавче формулювання функцій САП (як і функцій прокуратури України, закріплених у ст. 2 Закону України «Про прокуратуру») має бути узгоджене зі ст. 131^{-1} Конституції України, яка після конституційної реформи щодо правосуддя встановлює інші формулювання та систему функцій прокуратури. По-третє, наведена в ч. 5 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру» система функцій САП не передбачає здійснення нею прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю, яку здійснюють підрозділи НАБУ, хоча це також є необхідним у контексті забезпечення діяльності останнього.

Таким чином, особливості предметної компетенції САП, на відміну від інших органів прокуратури, зумовлені тим, що вона здійснює:

1) організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними й іншими слідчими та розшуковими діями НАБУ відповідно до підслідності останнього. Це злочини, передбачені ст. 191, 206^{-2}, 209–211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366^{-1}, 368, 368^{-2}, 369, 369^{-2}, 410 Кримінального кодексу України, за наявності однієї з визначених ч. 5 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України умов. Крім того, прокуророві САП, який здійснює процесуальне керівництво досудовими розслідуваннями, що проводять детективи НАБУ, надано повноваження своєю постановою віднести кримінальне провадження у відповідних злочинах до підслідності детективів НАБУ, якщо відповідним злочином було заподіяно або могло бути заподіяно тяжкі наслідки охоронюваним законом свободам та інтересам фізичної або юридичної особи, а також державним чи суспільним інтересам. Таким чином, прокурори САП можуть у встановлених законом межах визначати сферу підслідності НАБУ, а отже, і власної діяльності щодо процесуального керівництва нею;

2) підтримання публічного обвинувачення у відповідних провадженнях. Цю функцію САП здійснюють у межах реалізації конституційної функції прокуратури з підтримання публічного обвинувачення в суді. Вона є логічним продовженням здійснення прокурорами САП процесуального керівництва досудовим розслідуванням, яке проводять детективи НАБУ. Отже, лише прокурори цієї прокуратури можуть підтримувати публічне обвинувачення у кримінальних провадженнях, розслідуваних НАБУ;

3) представництво інтересів держави в суді у випадках, передбачених законом і пов'язаних із корупційними або з корупцією правопорушеннями. Цю функцію САП реалізують у межах конституційної функції прокуратури України щодо представництва інтересів держави в суді у виключних випадках, визначених законом. Порівняно із загальними підставами представництва, визначеними в ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», межі цієї функції САП визначає зв'язок підстав представництва з корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями. Визначення зазначених правопорушень містить

Закон України «Про запобігання корупції». Перелік таких правопорушень, за які передбачено кримінальну відповідальність, подано в примітці до ст. 45 Кримінального кодексу України (корупційними злочинами вважають злочини, передбачені ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 262, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313, ч. 2 ст. 320, ч. 1 ст. 357, ч. 2 ст. 410, у разі їх учинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. 354, 364, 364^{-1}, 365^{-2}, 368–370 Кримінального кодексу України). Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, визначає глава 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Поряд з реалізацією зазначених функцій, САП здійснює міжнародне співробітництво, яке не є її самостійною функцією, а лише спрямоване на забезпечення реалізації інших функцій і реалізується щодо питань проведення процесуальних дій під час розслідування кримінальних правопорушень, видачі осіб, які їх учинили, перейнятті кримінального провадження та з інших питань, передбачених міжнародними договорами. Передбачаючи, що в межах реалізації своїх функцій САП здійснює міжнародне співробітництво, законодавець фактично визначає її як самостійний суб'єкт міжнародного співробітництва, поряд з Генеральною прокуратурою України, що суперечить положенням розділу XI «Міжнародне співробітництво» Закону України «Про прокуратуру». Відповідно до цього Закону, суб'єктом зазначеного співробітництва від імені органів прокуратури є Генеральна прокуратура України, а інші органи прокуратури (регіональні прокуратури) – лише в разі якщо міжнародним договором України передбачено безпосередній порядок співробітництва під час кримінального провадження. З іншого боку, оскільки САП є структурним підрозділом Генеральної прокуратури України, здійснення нею міжнародного співробітництва формально не порушує монопольного права останньої на таку діяльність, проте фактично може призвести до конкуренції між САП та спеціально вповноваженим підрозділом Генеральної прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва, що потребує врегулювання на відомчому рівні.

Таким чином, САП є важливим суб'єктом механізму реалізації державної антикорупційної політики в аспекті розслідування корупційних кримінальних правопорушень, притягнення до кримінальної відповідальності винних у їх учиненні осіб і відшкодування завданої державі їх учиненням шкоди. Вона має виконувати функції прокуратури щодо НАБУ як органу досудового розслідування й оперативно-розшукової діяльності, а також сприяти ВАС у розгляді та вирішенні справ про корупційні правопорушення.

Лапко О. В. – заступник начальника Департаменту захисту економіки Національної поліції України

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ З ПІДРОЗДІЛАМИ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Цьогорічні результати діяльності Департаменту захисту економіки Національної поліції України засвідчують, що зосередження зусиль оперативних працівників на практичній складовій суттєво підвищило ефективність протидії злочинності у сфері економіки на конкретних пріоритетних напрямах та вкотре підтверджують правильність прийнятих керівництвом МВС та Національної поліції управлінсько-реформаторських рішень.

У зв'язку з деякими обмеженнями в здійсненні оперативно-розшукової діяльності, усі сили і засоби підрозділів захисту економіки спрямовувались на підвищення взаємодії з органами досудового розслідування Національної поліції.

На рівень цієї взаємодії не вплинули окремі зміни, пов'язані з підпорядкуванням підрозділів захисту економіки. Наша спільна мета – відшкодування збитків та направлення кримінальних проваджень до суду.

Як свідчить аналіз практики, у межах тісної взаємодії зі слідством виявлено 5100 кримінальних правопорушень у сфері економіки, з яких 1778 – у сфері службової діяльності, зокрема 331 факт одержання неправомірної вигоди (хабарництва).

Пріоритетним напрямом діяльності для підрозділів захисту економіки залишається захист бюджетних коштів, де протягом цього року зареєстровано 1800 кримінальних правопорушень у цій сфері.

За матеріалами Департаменту захисту економіки Національної поліції України, слідчі оголосили про підозру 1141 особі, серед них 353 посадовці бюджетних установ та організацій, державних та комунальних підприємств, 286 службових осіб суб'єктів господарювання, що виконували державні замовлення. Спільно забезпечено повернення до бюджету 205 млн грн.

З метою забезпечення належної взаємодії зі слідчими органами ми проаналізовано проблемні питання, які виникають по виявлених та задокументованих злочинах економічної спрямованості серед яких закінчення проваджень за злочинами зі значними збитками. Аналіз відшкодованих матеріальних збитків за закінченими досудовими розслідуваннями кримінальними провадженнями свідчить про те, що до суду направляються кримінальні провадження за малозначними економічними злочинами.

Спільного вирішення потребує і проблема заниження сум матеріальних збитків під час кваліфікації тяжкості викритого у сфері економіки правопорушення.

Це позбавляє можливості слідчих надавати доручення оперативним підрозділам на проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо тяжких та особливо-тяжких злочинів, які на початковому етапі були кваліфіковані як нетяжкі.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що в організаційному плані доцільно прийняти нову інструкцію із взаємодії, яка нині перебуває на погодженні в Міністерстві юстиції України та Генеральній прокуратурі України.

Взаємодія органів досудового розслідування з підрозділами захисту економіки Національної поліції України зросла б у рази, якби критерії оцінки роботи слідчого і оперативного працівника знаходилися в одній площині, а саме запитувати необхідно з працівників Департаменту і слідчих однаково про роботу із затримання й арешту осіб, відшкодування збитків тощо.

Отже, ефективна взаємодія оперативних працівників з органами досудового розслідування під час виявлення та розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері економіки, передусім, сприятиме захисту громадян і бізнесу від протиправної діяльності корумпованих чиновників, а отже, підвищенню рівня довіри до Національної поліції загалом.

Линник О. В. – доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Університету Державної фіскальної служби України, кандидат юридичних наук;
Линник В. Я. – суддя Ірпінського міського суду Київської області

АНТИКОРУПЦІЙНІ СУДИ: НЕОБХІДНІСТЬ ЧИ ЗАБАГАНКА?

Після прийняття 2 червня 2016 року Закону України «Про судоустрій та статус суддів» дедалі більше питань викликає його ст. 31, яка передбачає створення Вищого антикорупційного суду України [1].

Ініціатори такого нововведення наголошують на успішний міжнародний досвід функціонування таких органів. Проте відомо, що антикорупційні суди частіше створюються в країнах, що розвиваються, – в Індії, Індонезії, Малайзії, на Філіппінах, в Уганді. Що ж стосується європейських країн, то єдиною державою, яка створила національний спеціалізований антикорупційний суд, є Словаччина. Водночас, крім корупційних, цей суд слухає й інші справи, наприклад, злочини проти життя громадян [2].

Позитивний досвід розгляду антикорупційних питань у судовій інстанції має Хорватія, де у 2008 році було створено спеціальні судові департаменти в чотирьох окружних судах (Осієк, Рієка, Спліт та Загреб). Ці суди мають юрисдикцію розглядати виключно корупційні злочини, вчинені посадовцями середньої та вищої ланок державного управління, а також справи, пов'язані з організованою злочинністю. Справи щодо

злочинів, які розслідують звичайні прокурори, розглядають у звичайних регіональних судах. У 2012 році Болгарія, відповідно, створила спеціалізований суд та прокуратуру з питань організованої злочинності. Цей суд має справу зі злочинами, учиненими організованими злочинними угрупованнями, зокрема пов'язаними з корупцією. Однак окремого антикорупційного суду в країні немає.

Зазначений досвід європейських країн вказує на необхідність створення судового органу, в який передавалися б справи щодо порушення антикорупційного законодавства, проте, як ми бачимо, в Україні й досі не прийнято ні зміни до Конституції, ні спеціальний закон, який буде регулювати діяльність Вищого антикорупційного суду України та антикорупційне судочинство загалом.

В. Палипенко вказує, що на сьогодні можна виділити три основні антикорупційні моделі:

1) загальна модель – держава переслідує корупційні справи у звичайному судовому порядку, без створення спеціальних органів чи процесуальних норм. Ця модель сьогодні переважає;

2) спеціалізовані суди – розгляд корупційних справ держава доручає конкретному суду або його підрозділу. Справи передають до суду звичайна або спеціальна прокуратури;

3) спеціалізовані прокуратури – держава покладає на окремого прокурора або підрозділ звичайної прокуратури виключну відповідальність за судове переслідування корупційних злочинів. Спеціальні антикорупційні прокуратури, як правило, вважаються антикорупційними органами правоохоронного типу. Основна відмінність між спеціальною прокуратурою та іншими антикорупційними органами полягає в тому, що спеціальні прокурори в обов'язковому порядку здійснюють слідчі дії та обвинувачення. Натомість чимало антикорупційних органів позбавлені таких функцій і обмежуються дослідженнями або розслідуваннями корупційних діянь [2].

За задумом експертів, антикорупційні суди в Україні розглядатимуть виключно справи, що належать до підслідності Національного антикорупційного бюро України. Такі незалежні антикорупційні суди мають створюватися на принципово нових засадах, працюватимуть автономно від всієї судової гілки та діятимуть незалежно. Зокрема, пропонується створити дві інстанції – Вищий антикорупційний суд та антикорупційну судову палату при Верховному Суді України, яка виконуватиме функцію апеляції. Антикорупційні судді погоджуватимуть слідчі дії детективів та розглядатимуть фактично лише справи Національного антикорупційного бюро України. Експерти запропонували зміни до законодавства про судоустрій, якими визначається нова, конкурсна процедура добору суддів до антикорупційних судів, що дасть змогу брати участь у конкурсі адвокатам та правникам, які раніше не працювали в цій системі. У разі ухвалення таких змін, будь-який громадянин України, який має вищу юридичну освіту і сім років роботи у галузі права, мешкає в Україні не менш як десять років та знає українську, може позмагатися за роботу антикорупційного судді [3].

Громадські експерти також прописали норми, якими гарантується висока заробітна плата антикорупційним суддям, гарантії особистої безпеки та повна фінансова й адміністративна автономність від інших органів влади, у тому числі – інших судів.

Крім того, експерти звертають увагу на досвід роботи Міжнародної комісії проти безкарності в Гватемалі (International Commission Against Impunity in Guatemala, CICIG). Цій установі, створеній спільними зусиллями урядом країни і ООН, було надано унікальні повноваження, а уряд фактично відмовився від частини суверенних повноважень заради надання CICIG реальних повноважень для ефективної боротьби з корупцією. Так, CICIG від початку своєї роботи з 2006 року здійснила розслідування понад 200 справ про корупцію у вищих ешелонах влади, пред'явивши звинувачення проти 160 діючих та колишніх державних посадовців.

Як зазначає Джош Коген, колишній співробітник Агентства США з міжнародного розвитку USAID, відповідний антикорупційний судовий орган має запрацювати з мандатом мінімум на п'ять років, який має поновлюватись автоматично, за винятком припинення повноважень, які, до речі, мають бути аналогічними прокурорським, спеціальним законом. Крім того, США і західні донори повинні заздалегідь профінансувати ці перші п'ять років діяльності. Водночас український аналог CICIG повинен мати можливість самостійно порушувати кримінальні справи на додаток до мандату на їх розслідування. До того ж, відповідний орган має бути виведено за межі української судової системи, оскільки українські судді повністю корумповані, а отже для того, щоб забезпечити найвищі стандарти правосуддя потрібно буде розділити «китайською стіною» суддів та інших працівників структури [4].

Отже, можна зробити висновок, що реалії українського законодавства та життя не потребують створення нового вищого спеціалізованого суду. Звісно, боротьба з корупцією – важлива та першочергова справа, однак відсутність окремого закону для антикорупційного судочинства, порушення права на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення, незначна кількість справ Національного антикорупційного бюро України не виправдовує створення окремої судової установи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Судоустрій та статус суддів [Електронний ресурс] : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-19. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/paran208#n208. – Назва з екрана.

2. Пилипенко В. Радив би керівнику НАБУ утриматись від «допомоги» у формуванні суддівських кадрів [Електронний ресурс] / В. Пилипенко. – Режим доступу: http://resonance.in.ua/volodimir-pilipenko-radiv-bi-kerivniku-nabu-utrimatis-vid-dopomogi-u-formuvanni-suddivskih-kadriv/. – Назва з екрана.

3. В Україні збираються створювати антикорупційний суд [Електронний ресурс] // Судова влада України : [сайт]. – Режим доступу: http://adm.mk.court.gov.ua/sud1470/274145/. – Назва з екрана.

4. В США предлагают Украине бороться с коррупцией по примеру Гватемалы: создать специальный международный трибунал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://censor.net.ua/news/372145/v_ssha_predlagayut_ukraine_borotsya_s_korruptsieyi_po_primeru_gvatemaly_sozdat_spetsialnyyi_mejdunarodnyyi. – Загл. с экрана.

Луговий В. О. – здобувач кафедри адміністративної діяльності Національної академії внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОРУПЦІЄЮ

Об'єктом адміністративного проступку є те, на що спрямоване посягання – суспільні відносини, тобто відносини, які виникають у різних галузях діяльності людей, що і допомагає розкрити соціальну суть адміністративного проступку, моральний характер адміністративної відповідальності.

Статтею 1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) передбачено, що завданням законодавства про адміністративні правопорушення є охорона власності, соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, установленого порядку управління, державного і суспільного порядку. Це означає, що об'єктом адміністративного проступку можуть бути лише такі суспільні відносини, які охороняються адміністративною санкцією [1].

У своїй праці, присвяченій загальній теорії права, В. В. Копейчиков зазначає, що об'єктом правопорушення є суспільні відносини, на які спрямоване протиправне посягання [2, с. 189].

Варто зазначити, що значне теоретичне і практичне значення має класифікація об'єктів правопорушень, саме вона дозволяє визначити об'єкт посягання окремого діяння та його місце в загальній системі відносин. Розглядаючи як критерій класифікації ступінь узагальнення, розрізняють загальний, родовий, видовий і безпосередній об'єкти проступків.

Загальним об'єктом адміністративних проступків є суспільні відносини, що мають дві ознаки: регулюються різними галузями права; охороняються адміністративними санкціями.

Відповідно, родовий та безпосередній об'єкти є тими елементами, від чіткого й повного визначення яких залежить точне встановлення ознак правопорушення, з'ясування характеру і ступеня шкідливості посягання, його правильної кваліфікації, відмежування від інших протиправних дій. Отже, можна стверджувати, що загальним

суб'єктом адміністративних правопорушень є відносини у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності держави [1].

Родовим об'єктом є група тотожних, однорідних суспільних відносин, які у своїй сукупності складають загальний суб'єкт, охороняються комплексом адміністративно-правових норм і містяться в особливій частині КУпАП.

Розглядаючи склади адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, варто зазначити, що протиправні діяння, передбачені главою 13-А КУпАП, передбачають родовий об'єкт – порушення спеціальних обмежень у сфері запобігання та протидії корупції.

У своїй дослідженнях О. В. Терещук та С. С. Вогульський констатують, що об'єктом корупційного посягання є суспільні відносини, які існують між державою та наділеною нею владними повноваженнями особою, яка здійснює на основі цих повноважень управління в державі, тому родовим об'єктом корупційних правопорушень є суспільні відносини з приводу встановленого порядку управління в державі [3, с. 58].

На відміну від цього, існує також інша позиція щодо визнання родовим об'єктом адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією суспільних відносин, що стосуються чіткої правової регламентації діяльності державних органів, служб і осіб, уповноважених на виконання функцій держави, забезпечення гарантій прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, тобто відносини, що виникають у сфері установленого законодавством порядку здійснення уповноваженими на те особами завдань і функцій держави, а в окремих випадках – також завдань і функцій місцевого самоврядування [4, с. 58].

Безпосереднім об'єктом визнають конкретні охоронювані законом суспільні відносини, яким заподіюється шкода шляхом протиправного впливу на предмети, які мають суттєве значення для визначення характеру проступку, для правильної його кваліфікації і вказуються в законі як обов'язкова сторона складу правопорушення.

Предмет адміністративного проступку, з огляду на групу складів правопорушень, пов'язаних із корупцією, можна охарактеризувати як суспільні відносини, які виникають у сфері реалізації завдань, що стоять перед державою загалом чи перед окремими її органами державної влади чи місцевого самоврядування, тобто мають нематеріальний характер. Особи, уповноважені на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, зловживаючи наданою владою, порушують певний соціальний зв'язок, а отже, роботу державних структур, наслідком чого є завдання шкоди охоронюваним правам, свободам та інтересам громадян, суспільства та держави загалом [5, с. 161].

Деякі з адміністративних проступків можуть заподіювати шкоду не одному, а кільком об'єктам. У цьому випадку один з об'єктів визначається головним, інші – додатковими. Наприклад, якщо головним безпосереднім об'єктом адміністративного проступку, передбаченого ст. 172^4 КУпАП (порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності), є відносини щодо порушення норм

законодавства про державну службу, то додатковим безпосереднім об'єктом виступають суспільні відносини в галузі фінансів щодо одержання доходу чи винагороди за таку діяльність. У цьому разі додатковий безпосередній об'єкт, на відміну від головного, не належить до структури цих відносин, хоча нерозривно з ними пов'язаний. Причому головним безпосереднім об'єктом слугують суспільні відносини, які законодавець поставив під адміністративно-правову охорону і які більше, ніж інші об'єкти, визначають характер шкідливості проступку. Інакше кажучи, це правопорушення, у яких суспільні відносини у сфері здійснення службової діяльності становлять основний об'єкт, а корупцію розглядають лише як пов'язану сферу, що й становить додатковий безпосередній об'єкт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 року № 8074-10 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

2. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / за ред. В. В. Копєйчикова. – Київ : Юрінком Інтер, 1998. – 317 с.

3. Рогульський С. С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Рогульський Сергій Степанович. – Київ, 2005. – 187 с.

4. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков – Київ : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.

5. Біленчук І. А. Адміністративне право України : навч. посіб. / І. А. Біленчук. – Київ : А.С.К., 2004. – 175 с.

Луговий І. О. – провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ІСТОРИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОРУПЦІЇ

Реалії сьогодення засвідчують, що в сучасному світі корупція є багатоаспектним соціально-економічним, політичним, правовим і моральним явищем, яке поєднує в собі комплекс протиправних дій, неетичних вчинків та ганебних із соціальної точки зору діянь.

Генеза корупції пов'язана з використанням державою неефективних для конкретного моменту розвитку суспільства механізмів, покликаних забезпечити прозорість, легітимність, демократизм функціонування і розвитку суспільства та держави загалом.

Етимологічне значення поняття корупції бере свій початок від поєднання двох латинських слів: *correi,* яке означає участь декількох учасників зобов'язальних відносин з приводу одного предмета; *rumpere* – діяльність щодо пошкодження, порушення чи скасовування чогось. Утворений термін *corrumpere* позначає порушення декількома особами нормального процесу управління справами в суспільстві.

Відомим є вислів древньогрецького філософа Арістотеля: «Найголовніше в будь-якому державному устрої – забезпечення порядку за допомогою законів та інших засобів, налаштувати справу так, щоб посадовим особам не було можливості наживатися» [1, с. 547].

Ще в давні часи на території сучасної України також вкрай негативно ставились до корупції. Незважаючи на те, що корупційні діяння тут завжди вважалися злочинними та розглядались як порушення свого службового обов'язку, погляди на те, які саме діяння визнавати такими порушеннями протягом різних історичних періодів не були однозначними, а відповідно змінювалась і правова оцінка таких діянь.

В одному з найважливіших документів Київської Русі XI ст. «Руській правді» наявне застереження: не виправдовувати нечестивого заради мзди і не віднімати в правдивого правду. Тогочасні правила не визнавали протиправності отримання служивими людьми певних «підношень за роботу». Однак так звана «почесть», що пропонувалася чолобитником, завчасно для успішного вирішення справи, полягала в тому, що це був своєрідний вияв поваги, а не матеріальний прояв підкупу [2, с. 10]. Також, службовці могли отримували від прохачів додаткову плату за конкретну свою роботу з метою її прискорення. Чиновники натомість могли брати «посули» – вигоду за порушення закону, що, власне, і визнавалось сучасною корупцією і отримувало відповідне покарання [3, с. 141–146].

Саме тому й виникло явище «кормління чиновників від справ», яке було частиною державної системи утримання чиновників та було спричинено об'єктивними причинами, оскільки вони, виконуючи державні функції, не отримували за це винагороду, а якщо й отримували, то її розмір був невеликим та залежав від тих функцій, які виконував чиновник [4, с. 25–26].

Найчіткіші антикорупційні загальноправові норми було визначено у Конституції українського гетьмана Пилипа Орлика 1710 року. Так, у розділах X–XVI Конституції Пилипа Орлика описано діяння, що за своєю суттю співзвучні з такими сучасними термінами, як неправомірна вигода, розкрадання, зловживання посадовим становищем тощо. Наприклад: «Тому постановляємо, щоб панове полковники, сотники, отамани та інші військові і посполиті урядовці більше не наважувалися виконувати панщин та інших приватних робіт силами козаків і посполитих, а надто якщо ті люди не є їхніми безпосередніми підлеглими ані слугами: не посилати на сінокіс ані на жнива, не силувати гатити греблі, не чинити над ними насильства захопленням ґрунтів чи примусом до невигідного їх продажу і не конфісковувати за будь-яку провину усе майно – рухоме і нерухоме. Також не залучати ремісників без оплати до виконання панам урядовцям домашніх робіт, а козаків не увільняти від служби заради приватних доручень. Ясновельможний гетьман повинен усією повнотою влади викорінювати надужиття і сам того остерігатися і не чинити, щоб не давати прикладу для наслідування іншим» [5, с. 286].

З кримінологічної позиції, очевидним є той факт, що корупція, як і злочинність загалом, сягає своїм корінням часів зародження людської

цивілізації. На різних етапах історії людства змінювалися форми корупції, але її сутність була і залишається незмінною. Вона виявляється в прагненні особи, яка обіймає певну посаду, неправомірно отримувати, використовуючи надані їй повноваження, матеріальні й нематеріальні блага.

Одним із перших, хто спробував дати визначення поняття корупції, був Дж. Сентуріан, який ще в 1931 році заявив: «Корупція є зловживанням державною владою заради особистої вигоди» [6]. Причому залишалось незрозумілим, чи є це діяння протиправним, чи підриває воно відчуття справедливості у суспільстві та які наслідки має – негативні чи позитивні.

Звертаючись до наукових розробок вітчизняних учених, зазначимо, що, наприклад, М. І. Мельник, визначаючи корупцію, іменує її соціальним явищем, що охоплює всю сутність корупційних діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх сторін, а також інших корупційних правопорушень, зокрема тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи передбачають приховування їх або потурання їм [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доватур А. И. «Политика» Аристотеля // Аристотель. Сочинения : в 4 т. Т. 4 / пер. с древнегреч.; под. общ. ред. А. И. Доватура. – М. : Мысль, 1983. – 830 с.
2. Куракин А. В. История предупреждения и пресечения коррупции в системе государственной службы Российской Империи / А. В. Куракин // История государства и права. – 2003. – №3 . – С. 9–15.
3. Демидова Н. Ф. Служилая бюрократия в России XVII в. и ее роль в формировании абсолютизма / Н. Ф. Демидова. – М. : Наука, 1987. – 230 с.
4. Куракин А. В. Административно-правовые средства предупреждения и пресечения коррупции в системе государственной службы Российской Федерации : автореф. дис. … д-ра юрид. наук / А. В. Куракин. – Люберцы, 2008. – 48 с.
5. Йосифович Д. І. Історичні аспекти боротьби з корупцією (на прикладі Конституції Гетьмана Пилипа Орлика 1710 р.) / Д. І. Йосифович // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2004. – № 3. – С. 286–291.
6. Дев'ятий Конгрес ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками [Електронний ресурс] : доповідь Секретаріату ЕКОСОР (29 квіт. – 8 трав. 1998 р., Каїр). – Режим доступу: http://daccess–ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/. – Назва з екрана.
7. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : монографія / М. І. Мельник. – Київ : Атіка, 2001. – 304 с.

Лук'янчиков Є. Д. – професор кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», доктор юридичних наук, професор

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Однією з гостріших проблем сучасного українського суспільства, як за глибиною проникнення в соціальний організм, так і за масштабністю поширення, є корупція (лат. corruptio – підкуп) – протиправна діяльність, яка полягає у використанні службовими особами їх прав і посадових можливостей для особистого збагачення. Феномен корупції можливий не лише в державному та економічному секторах, а й існує в некомерційному секторі.

Останнім часом в Україні створено відповідну систему органів, на які покладено обов'язки щодо протидії корупційним правопорушенням. Передусім, це стосується своєчасного виявлення цих правопорушень і ретельного документування протиправної діяльності усіх причетних до неї осіб, оскільки такі злочини вчиняють здебільшого організовані групи з чітким розподілом функцій. Резонансні затримання корупціонерів високого рівня не завжди набувають логічного завершення, що можна пояснити певними недоліками саме в документуванні цієї діяльності, формуванні незаперечної системи фактичних даних, які викривають їх у вчиненні злочинів. Такі недоліки переважно стосуються початкового етапу досудового розслідування, що потребує подальшого його унормування.

Чинним Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України змінено у традиційну систему кримінального провадження. У ній не йдеться про стадію порушення кримінальної справи, яку тривалий час вважали «фільтром» для подальшого досудового розслідування.

Метою такого нововведення, на думку М. А. Погорецького, було унеможливити конфлікт між державою та громадянами стосовно їх звернень до правоохоронних органів із заявою чи повідомленням про вчинене кримінальне правопорушення, запобігаючи неприйняттю таких заяв чи повідомлень, відмові у їх вирішенні, а також створенню широких можливостей оперативного розгляду таких заяв і повідомлень, застосовуючи водночас весь арсенал кримінальних процесуальних засобів [1, с. 93].

Досудове розслідування є стадією кримінального провадження. Відповідно до ст. 113 КПК України 1960 р., рішення про необхідність його проведення було відображено в постанові про порушення кримінальної справи та прийняття її до свого провадження. Згідно з чинним законодавством, його початок пов'язаний із внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). Цим зроблено спробу впорядкувати

діяльність правоохоронних органів у роботі із заявами та повідомленнями, зробити цю процедуру більш прозорою, забезпечити реалізацію прав та інтересів осіб, які зазнали шкоди від злочинів. Проте у змісті ст. 214 КПК України наявне певне неузгодження.

Так, у ч. 1 ст. 214 КПК України законодавець визначає учасників кримінального провадження, які наділені правом вносити відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР, а також термін, протягом якого це має бути зроблено (не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про його вчинення або самостійного виявлення відомостей про це з будь-якого джерела).

Чи можна розглядати це як вимогу механічного внесення відомостей до ЄРДР (без з'ясування сутності наявної в них інформації) і початок досудового розслідування? Окремі науковці вважають, що досудовому розслідуванню передує стадія встановлення підстав для внесення реєстраційного запису до ЄРДР. Проте діяльність у ній розглядають по-різному. Так, І. І. Статіва вважає, що вона відбувається у формі аналітичного опрацювання отриманих відомостей [2, с. 89], тобто як суто розумова, логічна діяльність. Д. Ф. Філін до логічних засобів додає відібрання пояснень, опитування в режимі відео- або телефонної конференції [3]. У цьому разі посадова особа не задовольняється аналізом відомостей, наявних у заяві, а намагається в найкоротший строк отримати додаткову інформацію для прийняття обґрунтованого рішення про внесення відомостей до ЄРДР.

Підстави для сумнівів закладено безпосередньо в Законі. Співставлення змісту ч. 1 і 4 ст. 214 КПК України спонукає до віднайдення відповідей на низку запитань. По-перше, у чому полягає відмінність «внесення» відомостей до ЄРДР від «реєстрації» цих відомостей? По-друге, чому в ч. 1, 2, 3, 5 та 7 цієї статті йдеться про внесення відомостей, а в ч. 4 – про прийняття та реєстрацію? По-третє, чому вносити відомості до ЄРДР можуть лише слідчий та прокурор, а приймати та реєструвати – слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на це?

Це дає змогу зробити припущення, що законодавець передбачив обов'язок визначених у ч. 4 ст. 214 КПК України осіб приймати і реєструвати заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення, що відповідає сучасній практиці. Адже переважна більшість заяв і повідомлень про правопорушення (діяння) надходить до органів поліції через їх чергові частини (очевидно, це і є службова особа, уповноважена на їх прийняття та реєстрацію). Певна частина таких повідомлень не містить ознак злочину, а вказує на інші правопорушення (адміністративні, дисциплінарні тощо). Унаслідок первинної перевірки наявні в них відомості не підтверджуються, а заяви не передаються слідчим для дослідження та прийняття рішення про необхідність досудового розслідування та внесення їх до ЄРДР. У цьому контексті слід підтримати думку Л. М. Лобойка, який зазначає, що реєстрація заяв про злочини й реєстрація злочинів є різними поняттями. Оскільки встановлювати підстави до початку досудового розслідування за допомогою матеріальних засобів пізнання заборонено законом, їх слід «шукати» виключно в первинних відомостях про діяння, а не

«кримінальне правопорушення» [4, с. 89]. Автор не вказує, як слід тлумачити поняття «матеріальні засоби пізнання». Імовірно, це передбачені законом слідчі (розшукові) або інші процесуальні дії, застосування яких для встановлення обставин злочину можливе тільки після внесення відомостей до ЄРДР, за винятком огляду місця події.

Дійсно, закон не вимагає від слідчого перевірених підстав для початку досудового розслідування, як це було в старому КПК України. Проте це не має виправдовувати безпідставний початок досудового розслідування. Як зволікання з проведенням досудового розслідування, так і безпідставний його початок містять у собі небезпеку порушення прав та інтересів людини. Саме тому слід визнати такими, що мають наукове підґрунтя, пропозиції науковців про те, що підстави для початку досудового розслідування мають бути зазначені в ст. 214 КПК України як «відомості у заявах та повідомленнях, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення» [5, с. 235], визначено процесуальний порядок прийняття й фіксації інформації про правопорушення з метою запобігання безпідставному початку досудового розслідування [6, с. 321–323].

Подібні пропозиції ми розглядаємо не як можливість повернення до КПК УРСР 1960 р., як вважають окремі автори [7, с. 128], а як намагання вдосконалити відповідні процесуальні норми, що регулюють діяльність правоохоронних органів на початковому етапі кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Погорецький М. А. Актуальні проблеми визначення підстав і моменту початку досудового розслідування / М. А. Погорецький // Вісник кримінального судочинства. – № 1/2015. – № 1. – С. 93–103.
2. Статіва І. І. Чи збережена у новому КПК України стадія порушення кримінальної справи? / І. І. Статіва // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 12. – С. 86–90.
3. Филин Д. В. Начало уголовного производства в уголовном процессе Украины [Электронный ресурс] / Д. В. Филин. – Режим доступа: http://www.iuaj.net/node/1462. – Загл. с экрана.
4. Лобойко Л. М. Актуальні проблеми визначення підстав і моменту початку досудового розслідування / Л. М. Лобойко // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 1. – С. 87–92.
5. Шумило М. Є. Щодо шляхів подолання обвинувального ухилу у кримінальному процесі / М. Є. Шумило // Малиновські читання : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Острог, 30 верес. – 1 жовт. 2016 р.). – Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2016. – С. 235–236.
6. Удалова Л. Д. Вдосконалення процесуального порядку початку досудового розслідування / Л. Д. Удалова // Теорія і практика судової експертизи : зб. матеріалів круглого столу. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – С. 321–323.
7. Лобойко Л. М. Українська правова традиція як квазіметодологічна основа кримінальної процесуальної регламентації суспільних відносин / Л. М. Лобойко // Вісник Академії адвокатури України. – Київ : ВЦ ААУ, 2015. – Т. 12. – С. 124–131.

Ляшук О. М. – доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Університету Державної фіскальної служби України, кандидат юридичних наук;
Новоженець Я. І. – студентка факультету № 2 Національної академії внутрішніх справ

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Корупція є глобальним явищем, притаманним не лише українському суспільству. Відомі соціологи сучасності, які спеціалізуються на дослідженні теорії інформаційного суспільства, стверджують, що злочинність – це «метамережа», а корупція і тіньова економіка – вузли в цій мережі [1].

На сьогодні в Україні створено умови для реалізації антикорупційної політики. Сприятиме цьому Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції», який передбачає участь громадськості в заходах щодо запобігання і протидії корупції, зокрема шляхом проведення громадської антикорупційної експертизи, а також встановлює вимоги щодо обов'язковості інформування громадськості про заходи щодо запобігання і протидії корупції, у тому числі щодо підготовки та оприлюднення звіту про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції [2].

До того ж, іншим ефективним механізмом реалізації антикорупційної політики є проведення ними інформаційних заходів із систематизації знань щодо феномену корупції, поширення зарубіжного досвіду запобігання їй з метою підвищення спроможності неурядових організацій протидіяти поширенню корупції та забезпечення організації просвітницьких акцій, спрямованих на поширення антикорупційних знань, у тому числі в навчальних закладах.

Однак, як зазначають науковці, прийняття будь-яких законів ще не є запорукою їх успішної реалізації. Отже, попереду в держави та громадських інституцій значний обсяг роботи зі створення умов для ефективного застосування положень нового антикорупційного законодавства. Дороговказом у такій діяльності має стати затвердження Національної антикорупційної стратегії держави та прийняття на її основі державної програми, які нададуть реалістичне бачення ситуації в Україні та визначать, враховуючи міжнародний досвід та відповідні стандарти, перспективи розвитку державної антикорупційної політики на найближчі роки [3].

Водночас реалізація положень антикорупційної політики означена низкою проблем, серед яких:

1) відсутність усупереч міжнародному досвіду чітких індикаторів стану ефективності стратегії та невизначеність алгоритму моніторингу й оцінювання виконання програмного документа (яким чином контролюватиметься та висвітлюватиметься робота Національного

антикорупційного комітету, як громадянське суспільство впливатиме на його діяльність);

2) неврахування міжнародних стандартів щодо органів, уповноважених на формування та реалізацію антикорупційної політики, ні за критеріями спеціалізації, ні за критеріями незалежності й розподілом функцій між органами з різним правовим статусом та обсягом повноважень. Крім того, низка функцій у сфері антикорупційної політики взагалі не реалізовувалися жодним державним органом, зокрема проведення на постійній основі оцінювання стану справ у цій сфері, моніторингу реалізації державної антикорупційної політики, формування світогляду несприйняття корупції [4];

3) невиконання Україною вимог міжнародно-правових інструментів щодо партнерства влади та громадянського суспільства у сфері антикорупційної політики, зокрема стосовно залучення громадськості до процесу прийняття відповідних суспільно важливих рішень відбувається здебільшого у формі недієвих консультацій для формального виконання вимог законодавства.

Таким чином, можна стверджувати, що в Україні потрібно змінювати підхід до провадження антикорупційної політики шляхом забезпечення виконання міжнародних договорів, запровадження більшої прозорості державної діяльності та встановлення суворішої відповідальності за корупційні діяння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мануэль Кастельс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/ Кастельс,_Мануэль. – Назва з екрана.

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18. – Назва з екрана.

3. Офіційний сайт Голосіївської районної в місті Києві державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://golos.kievcity.gov.ua/content/reformuvannya-antykorupciynoi-polityky-derzhavy-meta-ta-shlyahy-realizacii.html. – Назва з екрана.

4. Беззуб І. Антикорупційна політика в Україні [Електронний ресурс] / І. Беззуб // Центр досліджень соціальних комунікацій. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view. – Назва з екрана.

Макаренко Н. К. – здобувач Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ КОРУПЦІЇ З ПРОФЕСІЙНОЮ ТА ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Корупцію як глобальну проблему світового співтовариства визнано головною небезпекою для розвитку сучасної цивілізації, оскільки вона створює непереборні перешкоди для нормального функціонування та соціально-економічного прогресу суспільства в напрямі раціонального використання інтелектуального, морально-психологічного, екологічного й науково-технічного потенціалу. Корупція стає нині істотним чинником посилення соціального напруження й дестабілізації суспільства, заважає оздоровленню економіки, упорядкуванню споживчого ринку, спричинює деформацію нових форм економічних відносин.

Корупція як соціальне явище пов'язана з багатьма соціальними процесами, зокрема криміногенними. У нашому науковому пошуку ми розглянемо взаємозв'язок корупції з професійною злочинністю.

Проблеми професійної злочинності в різних аспектах досліджували такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як М. М. Гернет, О. І. Гуров, І. М. Даньшин, А. Ф. Зелінський, Г. Тард, Е. Феррі, Г. Ф. Хохряков, О. В. Шеслер, інші вчені – кримінологи, криміналісти, соціологи, психологи, психіатри тощо.

Деякі автори професійну злочинність вважали окремим видом (різновидом) злочинів, інші – частиною рецидивної чи організованої злочинності або навіть різновидом злочинності політичних еліт.

У дослідженнях проблеми професійної злочинності чітко прослідковується думка про взаємопроникнення і взаємодетермінацію професійної та інших видів злочинності – організованої, рецидивної. Підстав для цього достатньо, адже зміна суспільно-економічних умов суспільства призводить до того, що професійні злочинці поступово переходять у сферу кримінального бізнесу.

У теоретичному аспекті професійна злочинність є видом злочинності, оскільки вона має власні ознаки, органічно пов'язана з існуванням злочинності як соціального явища. З одного боку, вона відтворюється за допомогою існування злочинності загалом, з іншого – розвивається, чинить негативний вплив на її кількісні та якісні показники. Причому якщо сукупність злочинів, учинених професійними злочинцями, розглядати діалектично, то вона буде особливим стосовно загального – злочинності. Водночас професійна злочинність може бути загальною стосовно видів злочинів, їх ознак та елементів, у зв'язку з чим може йтися про структуру цього виду злочинності.

Професійна злочинність є порівняно самостійним видом злочинності, що охоплює сукупність злочинів, які вчиняють злочинці-професіонали з метою отримання основного або додаткового джерела доходів, вимагає відповідних знань і навичок, кримінальної майстерності для досягнення злочинних цілей.

Таким чином, професійна злочинність не може бути різновидом організованої злочинності як її найвища форма.

Питання відмінностей між професійною та організованою злочинністю досліджувало низка авторів. Вирішальним критерієм такого розмежування вони вважають саме наявність або відсутність корупційних зв'язків. Саме їх виникнення в професійній злочинності свідчить про переростання її в злочинність організовану. Головними напрямами трансформації професійної злочинності в організовану є:

1) надмірне розростання та розподіл організації професійних злочинців, утворення філій і дочірніх структур («злодії в законі»);

2) взаємодія між різними професійними злочинними угрупованнями, утворення центрів координації та планування, спільних фінансових органів, розподіл сфер впливу.

Отже, особи, які володіють персонально-професійними злочинними навичками та знаннями, формують резерв організованої злочинності.

З-поміж ознак сучасного кримінального професіоналізму слід виокремити такі: 1) спеціалізація – стійкий вид злочинної діяльності; 2)кваліфікація – певні знання й навички, якими володіють професійні злочинці; 3) учинення злочинів такі особи розглядають як одне з джерел засобів для існування; 4) інкорпорація та кооперація; 5) дотримання звичаїв і традицій злочинного світу.

Стійкому виду злочинного промислу притаманне систематичне вчинення злочинних діянь. Саме за такою ознакою прослідковується взаємозв'язок корупції з професійною злочинністю.

Крім цього, професійні злочинці постійно підвищують свою кримінальну кваліфікацію. Наприклад, кишенькові злодії спочатку вдосконалюють майстерність на манекенах або один на одному, досягаючи точності та злагодженості дій. Особи, що викрадають автотранспорт, нерідко починають свою злочинну кар'єру з угону недорогих автомобілів вітчизняного виробництва, лише потім беруться за дорогі транспортні засоби з високим ступенем захисту. Так само розвивають свій кримінальний професіоналізм і корупціонери.

Кримінальний професіоналізм формується на таких засадах:

1) корупційній поведінці навчаються;

2) корупційній поведінці навчаються як у процесі спілкування, так і в несоціальних ситуаціях, що сприяють корупції;

3) формування корупційних навичок відбувається, переважно, у групах, приналежність до яких є головним джерелом зміцнення;

4) формування корупційній поведінці охоплює специфічні прийоми, установки та способи приховування злочину, а також використання випадкових факторів, що забезпечують можливість корупційного впливу;

5) специфічні види поведінки, їх засвоєння та частота вияву є похідними від реальних і дієвих корупційних факторів, а також від правил або норм, відповідно до яких створюють можливості для корупційного впливу;

6) корупційну поведінку визначають норми, що її забороняють. Засвоєння норм корупційної поведінки відбувається тоді, коли їх

підкріплюють активніше, ніж законослухняну поведінку (мотиваційне обумовлення на підставі впливу групових норм, переваг корупції та її системності);

7) стійкість корупційної поведінки часто безпосередньо залежить від сили, частоти та ймовірності її повторень.

Деякі автори, зокрема Л. В. Багрій-Шахматов, О. І. Гуров, О. Г. Кальман, А. Л. Репецька та інші, розглядають корупційну злочинність як особливий вид організованої злочинності; інші – як різновид економічної злочинності (Я. І. Гілінський, В. В. Лунєєв, О. М. Яковлєв та інші); як самостійний вид злочинності (А. І. Долгова, О. Г. Карпович, М. І. Мельник та інші). Така багатогранність є особливою рисою корупційних злочинів, які, з одного боку, об'єднуючись в окрему групу злочинів, можуть бути складовими інших груп злочинів, що утворюються за різними ознаками.

З огляду на тісний зв'язок корупції з кримінальним професіоналізмом, можна припустити, що корупційна злочинність може бути особливим видом не тільки організованої чи економічної злочинності, а й професійної.

По-перше, корупція і професійна злочинність мають соціальну сутність, яка виявляється в тому, що обидва ці явища соціально обумовлені, мають власні історичні джерела, набули глобальних масштабів, економічні, політичні, правові, психологічні й моральні чинники, а також властивість пристосовуватися до соціальних реалій і здатність до самовідтворення та уникнення соціального контролю й кримінального переслідування.

По-друге, обидва явища мають системний характер, їх учиняють справжні професіонали, вони пов'язані з отриманням основного або додаткового доходу.

По-третє, без наявності злочинних навичок корупція неможлива як система.

По-четверте, професійна злочинна діяльність і корупція мають постійний і стійкий характер. Професійні корупціонери впродовж тривалого часу неодноразово вчиняють злочини, що спочатку формує в них певну звичку, яка переростає згодом у норму поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркуша Л. Коррупция – элемент организованной преступной деятельности / Л. Аркуша // Юридический вестник. – 2000. – № 2. – С.118–121.

2. Багрий-Шахматов Л. В. Соотношение коррупции, рэкета и организованной преступности / Л. В. Багрий-Шахматов // Весы Фемиды. – 1997. – № 6–7. – С. 11–18.

3. Гуров А. И. Профессиональная преступность. Прошлое и современность / А. И. Гуров. – М. : Юрид. лит., 1990. – 304 с.

4. Кваша О. О. Корупція та організована злочинність: обґрунтування взаємозв'язку / О. О. Кваша // Правова держава. – 2010. – Вип. № 21. – С. 335–342.

Максимів О. Д. – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та оперативно-розшукової діяльності факультету № 3 Національної академії внутрішніх справ

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Корупція є явищем, що характеризує будь-яке суспільство виключно з негативного боку. Визначаючи соціально-економічну та політичну стратегію, кожна з держав визнає пріоритетним завданням зниження рівня корупційних проявів.

Інтеграція України до Європейського Союзу вимагає дотримання напрацьованих у Європі стандартів у всіх сферах життя, зокрема щодо протидії корупції. Для дотримання цього курсу в нашій державі розроблено та затверджено Антикорупційну стратегію на 2014–2017 роки. Позитивним є те, що законодавець до вирішення цього питання підійшов досить комплексно. 14 жовтня 2014 року набуло чинності антикорупційне законодавство (Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», закони України «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України»). Прийняття цих законів, відповідно, зумовило внесення змін до Кримінального кодексу України та кодексу України про адміністративні правопорушення.

Водночас дослідження зарубіжних стратегій протидії корупції низки країн (Фінляндії, Литви, Словенії, Нідерландів, Словакії, Японії, Південної Кореї, Китаю, Данії [1] та порівняння їх з українською засвідчує, що вітчизняна стратегія не має чітко визначеного курсу. Нашій політиці подолання корупції притаманні заходи, визнані ефективними серед країн сінгапурської та скандинавської моделей протидії корупції. Причому перевагу надають заходам, властивим вертикальній стратегії (сінгапурській) зі швидкими темпами результативності та досягнення певного прийнятного для суспільства рівня корупції [2].

Прагнення до швидких темпів подолання корупції зумовило такі результати:

1) Кримінальний кодекс (КК) України в межах примітки до ст. 45 містить вичерпний перелік корупційних злочинів. Водночас документ не містить відповідного визначення корупційного злочину;

2) у КК України немає відповідного розділу, який би називався на кшталт «Корупційні злочини» або «Злочини, пов'язані з корупцією»;

3) жоден нормативно-правовий акт, що становить систему антикорупційного законодавства, не встановлює, чи відрізняється корупційне правопорушення від корупційного злочину, чи це тотожні поняття;

4) донині не визначено, де точка розмежування корупційного правопорушення та правопорушення, пов'язаного з корупцією, за які особа підлягає кримінальній відповідальності.

Аналізуючи співвідношення національної та міжнародної систем корупційних злочинів, А. В. Савченко дійшов висновку, що вони різняться. Так, науковець наводить простий приклад: ст. 23 Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року визнає корупційними злочинами легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а КК України – ні [3, с. 17].

Корупційні злочини повністю не збігаються із жодною групою злочинів у КК України. Це стосується і злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, з якими найчастіше ототожнюють корупційні злочини [3, с. 17].

Закон України «Про запобігання корупції» визначає, що корупційне правопорушення – це діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, яка є суб'єктом відповідальності, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність; а правопорушення, пов'язане з корупцією, – це діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони й обмеження, учинене суб'єктом відповідальності, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність. Цей закон також встановлює, що таке корупція.

Із цих визначень випливає, що корупційне правопорушення – це той самий корупційний злочин, передбачений в Особливій частині КК України і включений до вичерпного переліку статей, зазначених у примітці до ст. 45 КК України, за вчинення якого особа, передусім, підлягає кримінальній відповідальності, що зумовлює для неї вимушене прийняття негативних кримінально-правових наслідків, пов'язаних зі звільненням від кримінальної відповідальності та покарання, його відбування, призначення покарання, зняття судимості, а в разі вчинення його юридичною особою – застосування заходів кримінально-правового характеру.

Діяння, що полягає в учиненні правопорушення, пов'язаного з корупцією, за запропонованим законодавчим визначенням, порушує виключно вимоги, заборони й обмеження, передбачені Законом України «Про запобігання корупції».

Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. Сім статей глави 13-а цього Кодексу встановлюють відповідальність у разі порушення (недотримання) норм, визначених у Законі України «Про запобігання корупції».

Отже, здійснений аналіз норм антикорупційного законодавства вказує на доцільність вважати корупційні злочини та корупційні правопорушення, за які особа підлягає передусім кримінальній відповідальності, тотожними поняттями, а правопорушення, пов'язані з корупцією, називати адміністративними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дрєгулян А. М. Опыт противодействия коррупции в европейских странах (Финляндия, Литва, Словения, Нидерланды и Словакия) / А. М. Дрєгулян, С. Л. Нестор // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2016. – № 1 (11). – С. 315–321.
2. Трепак В. М. Міжнародний досвід запровадження системи заходів антикорупційного спрямування / В. М. Трепак // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – № 2 (10). – С. 233–243.
3. Савченко А. В. Корупційні злочини в Україні: проблеми кримінально-правового розуміння / А. В. Савченко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – № 3. – С. 14–24.

Маслова Л. А. – головний консультант Головного департаменту з питань діяльності правоохоронних органів та протидії корупції Адміністрації Президента України, кандидат наук з державного управління

УДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНІХ НАПРЯМІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ

Серед актуальних питань становлення ефективної системи публічного управління в сучасній Україні вирізняється потреба в оновленні державної влади, реформуванні публічних інститутів, системі підготовки і перепідготовки кадрів, формуванні висококваліфікованого, патріотично налаштованого корпусу державних службовців, військовослужбовців, працівників правоохоронних органів.

Нині на державному рівні значну увагу приділяють питанню корумпованості органів публічної влади, посадових осіб та адекватному покаранню відповідних суб'єктів за правопорушення антикорупційного законодавства. Водночас аналіз зарубіжного досвіду засвідчує, що суто організаційно-управлінських, правових, соціально-економічних заходів для розв'язання цієї проблеми недостатньо.

Напрями щодо зниження корупційних проявів можливо розділити на умовні складові: по-перше – безпосередньої боротьби з корупцією (контрольно-правоохоронні та репресивні); по-друге – превентивні, що запобігають виникненню корупційним проявам (нормативно-правові та інституціональні, непрямі й освітньо-просвітницькі). Запобігання корупції на державному ріні має ґрунтуватися на їх поєднанні.

Досвід розбудови державності в Україні ілюструє залежність публічної політики від рівня фаховості й компетентності державних службовців як ініціаторів ідеї державності. Як слушно зазначив В. Андрущенко, «залежно від «якості еліти» – її інтелектуального, професійного і морального рівня, від її взаємозв'язку з народом –

суспільство має цивілізований чи маргінальний вигляд, рухається сходинками прогресу чи скочується в прірву соціально-історичних збочень» [1, с. 373].

Вітчизняні науковці В. Козаков, В. Карлова також вказують на те, що жодні реформи не зрушать з місця, якщо на всіх щаблях влади не будуть працювати високопрофесійні та, передусім, високоморальні управлінці, патріоти, котрі знають і чітко усвідомлюють національні інтереси, усвідомлюють відповідальність перед народом і Батьківщиною, здатні приймати управлінські рішення відповідно до потреб демократичного державотворення в Україні [2; 3].

Це вказує на доцільність посилення уваги на формуванні загальнокультурних компетенцій громадянської поведінки та професійної етики державних службовців під час їх професійної підготовки у навчальних закладах держави.

У цьому контексті надзвичайно важливим є втілення ініціатив Президента України П. О. Порошенка щодо пріоритетних завдань «Стратегії – 2020» [4], Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки [5]. Зокрема, у Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки зазначено, що засадами системи національно-патріотичного виховання мають слугувати ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму у дітей та молоді. Причому основними складовими національно-патріотичного виховання мають стати громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне, духовно-моральне виховання.

Метою зазначених стратегічних документів є забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції, визначення пріоритетів та основних напрямів національно-патріотичного виховання дітей і молоді, розвитку відповідних інститутів держави і суспільства, забезпечення змістового наповнення національно-патріотичного виховання. Варто зазначити, що одним із напрямів досягнення мети визначено впровадження навчальних дисциплін духовно-морального спрямування як основи формування особистості та підґрунтя для національно-патріотичного виховання.

Тому на шляху до зупинення прогресуючої моральної кризи, спричиненої корупцією, підтримуючи кроки на посилення заходів дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності до суб’єктів корупційних правопорушень, вважаємо не менш ефективними чинниками створення у суспільстві стійких морально-етичних установок щодо протидії хабарництву.

Готуючи сьогодні студентську молодь до участі в управлінні державою, треба ґрунтуватися на тому, що лише позбавлена користолюбних мотивів, сильна, упевнена особистість, яка відчуває відповідальність перед українським народом, може здійснювати державні функції свідомо, професійно та гідно, тобто без отримання хабарів.

Отже, для досягнення задекларованих стратегічних цілей у навчально-виховному процесі пропонуємо в навчальних планах

підготовки фахівців із публічного адміністрування та управління передбачити відповідні нормативні дисципліни духовно-морального спрямування, а саме: а) для бакалаврів – дисципліну «Громадянська поведінка та професійна етика державного службовця»; б) для магістрів – «Соціально-ціннісні засади громадянської поведінки та професійна етика державного службовця»; в) для докторів PhD – дисципліну «Технології патріотично-орієнтованої освіти».

Це, на нашу думку, надасть можливість сформувати в державних службовців загальнокультурні компетентності громадянської поведінки та професійної етики, а саме: а) компетентність правової поведінки та патріотизму (бути здатним діяти відповідно до Конституції України, керуватися принципами законності й патріотизму); б) компетентність суспільного служіння (усвідомлювати соціальну значущість власної професії, цілі та мету державної служби, виконання свого громадянського та службового обов'язку); в) компетентність етичної поведінки (знання вимог професійної етики і готовність діяти у відповідності з цими вимогами, нетерпимість до порушення правил етичної поведінки, зокрема щодо інших осіб, громадянська відповідальність і вимогливість до дотримання правил етичної поведінки) [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу / В. П. Андрущенко. – Київ : Атлант ЮЕмСі, 2005. – 498 с.

2. Козаков В. М. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні : монографія / В. М. Козаков. – Київ : НАДУ, 2007. – 284 с.

3. Карлова В. Національна еліта як суб'єкт державотворення: український досвід / В. Карлова // Вісник НАДУ. – 2012. – № 1. – С. 98–106.

4. Стратегія розвитку України – 2020 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Президента України. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua. – Назва з екрана.

5. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Президента України. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua. – Назва з екрана.

6. Абрамов В. І. Духовність суспільства: методологія системного вивчення : монографія / В. І. Абрамов. – Київ : КНЕУ, 2004. – 236 с.

7. Шевченко М. М. Компетентнісний підхід як основа нової парадигми підготовки управлінців у сфері національної безпеки України / М. М. Шевченко // Воєнно-історичний вісник. – 2013. – № 4 (10). – С. 106–115.

Мельниченко А. В. – аспірант наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

ЗАТРИМАННЯ ЯК ТИМЧАСОВИЙ ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Затримання як тимчасовий запобіжний захід є різновидом заходів забезпечення кримінального провадження, який застосовується щодо особи з підстав та у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України [1].

Проблеми затримання особи відображені в працях багатьох науковців: А. Ф. Волобуєва, О. М. Ларіна, Ю. В. Лук'яненка, Є. Д. Лук'янчикова, М. А. Погорецького, С. М. Стахівського, М. С. Строговича, О. Ю. Татарова, В. М. Тертишника, В. І. Фариннника, А. М. Шаркової та інших, але не всі вони були висвітлені з позиції практичного застосування, що частково відображено у нашому дослідженні.

Новостворениим органом, який здійснює боротьбу з корупцією в Україні, є Національне антикорупційне бюро України (НАБУ).

З метою виконання завдань правоохоронних органів щодо протидії корупції Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 року [2] до КПК України було внесено зміни, зокрема щодо підстав затримання особи без ухвали слідчого судді.

Так, законодавець у п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК України зазначив, що «уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану в учиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі…, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України».

З огляду на цю новелу законодавства, яку не досить чітко регламентовано, можливим є неоднозначне її трактування сторонами кримінального провадження.

Так, постає запитання: чи мають право здійснювати затримання у порядку п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК України інші органи досудового розслідування, крім НАБУ? Значна кількість кримінальних проваджень, що фактично підслідні цьому підрозділу, розслідуються в інших органах, адже НАБУ не прийняло до свого провадження всі підслідні їм матеріали.

Практика засвідчує, що інші підрозділи вже здійснювали затримання особи із вказаних підстав. Так, слідчі Генеральної

прокуратури України спільно з працівниками Служби безпеки України 30 липня 2016 року о 07 год 28 хв на борту літака «Австрійських авіаліній» маршруту «Київ – Відень» в аеропорту «Бориспіль» затримано О. Єфремова. Про це під час брифінгу 30 липня, у суботу, повідомив Генеральний прокурор України Юрій Луценко. Підставою для його затримання стала наявність обґрунтованих підстав вважати, що з його боку можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності (п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК України) [3].

Не врегульовано також питання процесуального статусу особи, яка може підлягати затриманню із вказаних підстав. На нашу думку, на момент затримання в порядку п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК України особа вже має перебувати у процесуальному статусі підозрюваного у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого корупційного правопорушення, а саме – її повинно бути вже належним чином повідомлено про підозру.

Законодавець лише у п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК України використовує поняття саме особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, та надає повноваження уповноваженій особі здійснити затримання не безпосередньо після вчинення злочину, а через деякий час.

Сторона захисту це твердження може трактувати таким чином, що особа вже має мати процесуальний статус, відомості щодо вчинення нею кримінального правопорушення повинні бути внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань із зазначенням конкретної статті Кримінального кодексу України. Адже загальновідомо, що будь-який слідчий групи слідчих, прокурори групи прокурорів, їх керівники можуть змінювати попередню кваліфікацію злочину, визначену ст. 214 КПК України, без жодних відміток про це в Єдиному реєстрі досудових розслідувань. Тому вважати про те, що особа підозрюється у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкому корупційному правопорушення, можна лише після винесення відповідного процесуального документа – повідомлення про підозру та внесення відповідної інформації до реєстру.

До того ж, уповноважена особа повинна мати реальні та закріплені підстави вважати, що особа намагається втекти. Вони також повинні бути відображені в протоколі затримання.

На нашу думку, застосування цієї норми зводиться до того, щоб в разі виникнення відповідних підстав, до моменту обрання запобіжного заходу підозрюваному до нього можна застосувати зазначений тимчасовий запобіжний захід з метою протидії його ухиляння від органів досудового розслідування.

Отже, законодавцю, аби унеможливити неоднозначне трактування цієї норми щодо підрозділу, уповноваженого на затримання особи, потрібно внести зміни до КПК України. Якщо він хотів надати виключне право здійснювати затримання лише працівникам НАБУ, то необхідно вказати, що матеріали досудового розслідування не тільки повинні бути підслідними, а й перебувати в провадженні уповноважених осіб цього органу.

Крім того, якщо застосування вказаної норми можливе щодо особи без процесуального статусу, то, відповідно, слід зафіксувати, що особа має об'єктивно підозрюватись у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого корупційного правопорушення. Це подолає суперечність у трактуванні окреслених норм правознавцями, а також попередить безпідставне затримання осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Харків : Одіссей, 2012. – 360 с.

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/198-19/paran99#n99. – Назва з екрана.

3. Юрій Луценко: Генеральна прокуратура України затримала О. Єфремова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=189835. – Назва з екрана.

Михайленко Д. Г. – докторант кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Конвенція ООН проти корупції передбачила важливий антикорупційний інструмент – норму про незаконне збагачення (ст. 20 Конвенції), згідно з якою за умови дотримання конституції та основоположних принципів правової системи кожна держава-учасниця розглядає можливість ужиття таких законодавчих й інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисного незаконного збагачення, тобто значного збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи та які вона не може раціонально обґрунтувати. Саме з метою реалізації в національному праві ст. 20 Конвенції до Кримінального кодексу (КК) України було введено і згодом підкореговано норму про незаконне збагачення (ст. 368^2). Ураховуючи необхідність покладення на публічного службовця обов'язку раціонально обґрунтовувати збільшення активів щодо їх невідповідності законним доходам, гостро постало питання про відповідність моделі ст. 20 Конвенції принципу презумпції невинуватості, що стало перешкодою для її автентичної реалізації в КК України.

Для досягнення правової визначеності необхідно встановити, чи передбачено нормою про незаконне збагачення, що викладена у ст. 368[2] КК України, обмеження принципу презумпції невинуватості. У цьому контексті важливо з'ясувати, чи надає можливість суду чинна ст. 368[2] КК України, яка прямо не передбачає обов'язку публічного службовця раціонально обґрунтовувати походження своїх активів, робити негативні висновки для такого службовця на підставі його відмови надавати зазначене вище обґрунтування.

З метою адекватної імплементації досліджуваної норми в національне законодавство В. М. Борков пропонував передбачити відповідальність за «Корупційне збагачення», тобто перевищення посадовими особами своїх активів, а так само активів близьких родичів над законними доходами в значному розмірі. Наявність негативної ознаки стосовно незаконного збагачення посадової особи, на думку цього автора, можна встановлювати шляхом виключення з її активів, законність яких поставлена під сумнів, грошового утримання й інших офіційних доходів [1, с. 29, 31].

Розв'язуючи проблему конструювання формули складу незаконного збагачення в контексті її взаємодії з принципом презумпції невинуватості, слід враховувати, що під час укладання остаточної редакції ст. 20 Конвенції зазначене питання мало декілька варіантів вирішення. Так, Колумбія ще на першій сесії (Відень, 21 січня – 1 лютого 2002 року) міжурядового Спеціального комітету відкритого складу з розроблення Конвенції проти корупції (заснований Генеральною Асамблеєю в її резолюції 55/61 від 4 грудня 2000 року) пропонувала викласти статтю про незаконне збагачення в редакції, що згодом запропонував В. М. Борков, а саме: «…визнати як кримінально каране, коли його вчиняють умисно, невиправдане збільшення багатства державного службовця в період його перебування на державній службі або протягом двох років після завершення цього періоду» [2, с. 213]. Схожою в цьому контексті була пропозиція Алжиру, висловлена під час третьої сесії Спеціального комітету (Відень, 30 вересня – 11 жовтня 2002 року): «…визнати кримінально караним незаконне збагачення або необґрунтоване збільшення майна, активів і доходів будь-якої публічної посадової особи, яке не відповідає її законному заробітку від виконання її обов'язків або з інших законних джерел» [2, с. 214].

За чинною редакцією ч. 1 ст. 368[2] КК України караним є набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджена доказами, а так само передання нею цих активів будь-якій іншій особі.

Не складно виявити, що формулювання складу незаконного збагачення в Конвенції суттєво різниться з тим, яке наведено в чинній ст. 368[2] КК України. Основні та принципові відмінності полягають у тому, що: 1) КК України не містить положення, за яким безпосередньо перекладено тягар доказування законності значного збільшення активів власне на публічного службовця, майнові статки якого зросли непропорційно легальним доходам; 2) Конвенція прямо наголошує, що

немає необхідності встановлювати суспільно небезпечне діяння, і передбачає караність саме значного збільшення активів (наслідок злочинної діяльності), проте за КК України необхідно встановити набуття у власність активів або передання їх будь-якій іншій особі, що є діяннями.

У цьому контексті слід акцентувати увагу на ст. 330^2 КК Республіки Молдови, згідно з незаконним збагаченням визнають володіння посадовою чи публічною особою, особисто або через третіх осіб, майном, вартість якого істотно перевищує отримані ним кошти і стосовно якого встановлено на підставі доказів, що воно не могло бути отримано законним шляхом. Конституційний суд Республіки Молдови здійснив контроль конституційності зазначеної статті, який, зокрема, передбачав вивчення її співвідношення із принципом презумпції невинуватості. Так, згідно з п. 45 постанови Конституційного суду Республіки Молдова від 16 квітня 2015 року [3], обов'язок доведення покладено виключно на державні органи, а також у п. 107 цієї постанови зазначено, що обов'язок доводити незаконне збагачення лежить виключно на державних органах. Наведений висновок Конституційний суд Республіки Молдова правильно обґрунтував тим, що норма ст. 330^2 КК України не вимагає від державного службовця «раціонально обґрунтувати» своє майно (п. 108 досліджуваної постанови).

Звісно встановити офіційні доходи службовця нескладно, проте майнові активи підозрюваного в незаконному збагаченні можуть бути сформовані не тільки офіційними доходами, а й за рахунок інших законних джерел, спектр яких (як випливає з п. 164.2 ст. 164 Податкового кодексу України) є надто широким для повного встановлення стороною обвинувачення і виходить за межі об'єктивних можливостей і повноважень правоохоронних органів. Наприклад, незрозуміло, як установити, чи було за відповідний проміжок часу суб'єкту корупційного злочину передано кошти у вигляді відшкодування моральної шкоди (у позасудовому добровільному порядку), одержання майнових активів унаслідок правочинів, які не підлягають реєстрації тощо. У зв'язку із цим, попри формальну конституційність викладеного вище рішення, практично реалізувати такий підхід неможливо, оскільки можливості правоохоронної системи довести відсутність законних підстав украй незначні, оскільки необхідно буде спростовувати всі захисні версії підозрюваної службової особи, що буде породжувати сумніви, які не можна усунути.

У приписі ч. 1 ст. 368^2 КК України не визначено хто саме повинен доказувати ту ознаку складу незаконного збагачення, яка випливає з конструкції «…законність підстав набуття яких не підтверджено доказами…». Так, якщо інтерпретувати наведене положення ч. 1 ст. 368^2 КК України в системному зв'язку з ч. 2 ст. 62 Конституції України та ч. 2 ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України, за якими ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення, то доходимо висновку, що саме сторона обвинувачення має довести, що законність підстав набуття активів суб'єктом владних повноважень не підтверджено доказами.

Намагання ж творців ст. 368^2 КК України обґрунтувати відсутність прямої вказівки в межах складу незаконного збагачення на перекладення тягаря доказування на сторону захисту щодо «раціонального обґрунтування походження надмірних активів» тим, що суд і так матиме можливість робити негативні висновки з мовчання обвинуваченого (відповідно до підходу Європейського суду з прав людини у справі John Murray v. United Kingdom № 18731/91), коли фактичні обставини справи явно вимагають від особи надати пояснення [4; 5], не витримує жодної критики. В Україні немає нормативних актів, які регламентували б порядок і можливості виведення судом висновків про відмову пояснювати певні обставини справи, що свідчить про відсутність такої ознаки допустимого обмеження права, як його передбачення законом. Цю ознаку закріплено в п. 5 (усі обмеження визнаних прав мають бути закріплені відповідно до національного закону) та п. 15 (жодне обмеження здійснення прав людини не застосовують інакше, ніж відповідно до національного закону загального застосування) Сіракузьких принципів [6], а також ґрунтується на підході, відображеному в ст. 8–11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, за яким обмеження відповідних прав може встановлювати виключно закон. Наведений висновок також відповідає рішенню Конституційного суду Республіки Молдова, згідно з яким за досліджуваної моделі складу норми про незаконне збагачення не передбачено жодного винятку з принципу презумпції невинуватості, що стосується також і можливості суду робити негативні висновки на підставі мовчання обвинуваченого.

Таким чином, за підходу до конструкції норми про незаконне збагачення, який реалізований у ст. 368^2 КК України, хоча і зберігається непорушним принцип презумпції невинуватості, проте знівельовано очевидні переваги норми про незаконне збагачення в моделі, яка передбачає перекладення тягаря доказування зазначеної ознаки на сторону захисту. Водночас норма про незаконне збагачення не дозволяє суду робити негативні висновки для публічного службовця на підставі його відмови раціонально обґрунтовувати походження своїх активів. Упровадження такого інструменту, як кримінальна відповідальність за незаконне збагачення, і його ефективне застосування неминуче пов’язані з необхідністю обмеження деяких прав людини (принципу презумпції невинуватості, права не свідчити проти себе тощо) і прямого законодавчого закріплення можливості й умов такого обмеження. Пропоновані способи обійти чи завуалювати означені втручання в основоположні права людини було відкинуто під час затвердження чинної редакції ст. 20 Конвенції, що знівельовано суть і дієву силу норми про незаконне збагачення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борков В. Н. Проблемы криминализации коррупционного обогаще-ния в России / В. Н. Борков // Уголовное право. – 2007. – № 2. – С. 27–31.

2. Подготовительные материалы (переговоры о разработке Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции). – Нью-Йорк : ООН, 2010. – 716 с.

3. О контроле конституционности некоторых положений Уголовного кодекса и Уголовно-процессуального кодекса (расширенная конфискация и незаконное обогащение) [Электронный ресурс] : постановление Конституционного суда Республики Молдова от 16 апр. 2015 г. № 6. – Режим доступа: http://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=533&l=ru. – Загл. с экрана.

4. Про Національне бюро антикорупційних розслідувань [Електронний ресурс] : пояснювальна записка до проекту Закону України від 24 квіт. 2014 р. № 4780. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50785. – Назва з екрана.

5. Про Національне бюро антикорупційних розслідувань [Електронний ресурс] : пояснювальна записка до проекту Закону України від 26 берез. 2014 р. № 4573. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511. – Назва з екрана.

6. Сиракузские принципы толкования ограничений и отступлений от положений Международного пакта о гражданских и политических правах (Документ ООН E/CN.4/1985/4, Приложение (1985)) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://legislationline.org/ru/. – Загл. с экрана.

Міщенко М. О. – старший викладач кафедри кримінального права, процесу та кримінології Інституту кримінально-виконавчої служби, кандидат юридичних наук

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ МІЖНАРОДНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Відповідно до Засад державної антикорупційної політики в Україні на 2014–2017 роки, розв'язання проблеми корупції є одним із пріоритетів для українського суспільства на сучасному етапі розвитку держави. Ефективна боротьба з корупцією потребує не лише використання всіх можливих засобів щодо запобігання вчиненню суспільно небезпечних діянь, пов'язаних з корупцією, а й призначення достатніх покарань особам, які визнані винними у їх вчиненні.

Ґрунтовне дослідження норм чинного Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальності за корупційні злочини, або правопорушення (як їх ще визначають у науковій літературі), свідчить про те, що останнім часом вони зазнали суттєвих змін, зокрема більша частина – десять статей із розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» були змінені протягом 2014–2015 рр., чотири зазнали змін вже

цього року, не була змінена протягом визначеного періоду лише одна стаття. З огляду на ці обставини, а також враховуючи те, що наша держава ратифікувала значну кількість міжнародних документів, присвячених боротьбі з корупцією, слід розглянути питання щодо того, чи приведено національне законодавство про кримінальну відповідальність за корупційні діяння у відповідність до базових міжнародних нормативно-правових актів у цій сфері.

Передусім, варто проаналізувати зміст трьох базових міжнародних нормативно-правових актів, присвячених боротьбі з корупцією, для подальшого визначення міри їх реалізації у національному законодавстві про кримінальну відповідальність.

Так, у Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією акцентовано увагу на необхідності встановлення кримінальної відповідальності за такі діяння: умисне обіцяння, пропонування чи надання будь-якою особою прямо чи опосередковано будь-якої неправомірної переваги будь-яким посадовим особам, для них особисто чи для інших осіб, з метою заохочення їх до виконання чи невиконання своїх службових обов'язків; умисне вчинення вимагання або одержання будь-якими посадовими особами прямо чи опосередковано будь-якої неправомірної переваги, для них особисто чи для інших осіб, або прийняття пропозиції чи обіцянки надання такої переваги з метою виконання чи невиконання ними своїх службових обов'язків; за ті ж самі дії, якщо вони вчинені будь-якою особою, що є членом будь-якого національного представницького органу, який здійснює законодавчі або виконавчі повноваження або посадовою особою будь-якої іншої держави; хабарництво членів іноземних представницьких органів; дачу і одержання хабара у приватному секторі; хабарництво посадових осіб міжнародних організацій, членів міжнародних парламентських асамблей та суддів і посадових осіб міжнародних судів; зловживання впливом; відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних із корупцією; окремі фінансові злочини – виписування чи використання рахунку або будь-якого іншого облікового документа чи запису, що містить недостовірну чи неповну інформацію; незаконне неоформлення запису про сплату [1].

З усього вищеназваного, у чинному Кримінальному кодексі (КК) України передбачено відповідальність фактично за всі суспільно небезпечні діяння, окрім відмивання доходів, одержаних від злочинів, пов'язаних із корупцією. Натомість передбачено відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (без конкретизації, про які види злочинів ідеться). У законі наведено лише узагальнені ознаки суспільно небезпечного протиправного діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, – діяння, за яке передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 209 КК України), причому його може бути вчинено як на території України, так і за її межами.

Конвенція ООН проти корупції присвячена багатьом організаційним та правовим аспектам боротьби із корупцією. Водночас

вона містить окрему главу, у якій визначено потребу криміналізації наступних суспільно небезпечних діянь: підкуп національних державних посадових осіб, іноземних державних посадових осіб або посадових осіб міжурядових організацій; розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою; зловживання впливом; зловживання службовим становищем; незаконне збагачення; підкуп у приватному секторі; розкрадання майна в приватному секторі; відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом; перешкоджання здійсненню правосуддя [2]. Окремо визначено можливість притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб за корупційні злочини (ст. 26). Цей перелік є дещо подібним із вже названим у Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією 1999 року, за винятком того, що остання не передбачає потреби криміналізувати перешкоджання здійсненню правосуддя та розкрадання майна в приватному секторі, а також не регулює питання, пов'язані з відповідальністю юридичних осіб.

Питання щодо необхідності визнання юридичної особи суб'єктом будь-якого злочину донині є дискусійними у юридичній науці. Згідно з КК України, юридичні особи не визнаються суб'єктами злочину і не притягаються до кримінальної відповідальності, однак, за умови вчинення їх уповноваженими особами суспільно небезпечних діянь, визначених у ст. 96^3, у тому числі й пов'язаних із корупцією, відносно них можуть застосовувати заходи кримінально-правового характеру – штраф, конфіскацію майна або ліквідацію.

У Додатковому протоколі до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, основною метою якого слід вважати доповнення Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією 1999 року, було визначено необхідність встановлення відповідальності за дачу і одержання хабара специфічною категорією суб'єктів – національними або іноземними арбітрами, а також іноземними та національними присяжними засідателями [3]. Цей захід цілком реалізовано у ст. 368^4 КК України (Підкуп особи, яка надає публічні послуги), де передбачено відповідальність за пропозицію чи обіцянку, у тому числі арбітражному керуючому, незалежному посереднику, третейському судді (під час виконання цих функцій), надати йому/їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди або прохання її надати за вчинення особою, яка надає публічні послуги, дій або її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи, а також прийняття пропозиції, обіцянки або одержання незалежним посередником чи арбітром під час розгляду колективних трудових спорів неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення дій або бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи.

З огляду на вищезазначене, антикорупційне законодавство нашої держави в частині кримінальної відповідальності за корупційні діяння слід вважати таким, що переважно лише формально враховує

положення ратифікованих міжнародних нормативно-правових актів, спрямованих на боротьбу з корупцією. Водночас вкрай актуальним залишається питання правильної правової оцінки суспільно небезпечних діянь, пов'язаних з корупцією, адже значну їх частину лише нещодавно було криміналізовано і відсутня достатня судово-слідча практика. Також варто додатково дослідити можливість внесення змін у національне законодавство щодо відповідальності службових осіб публічного або приватного права за виписування чи використання рахунку або будь-якого іншого облікового документа чи запису, що містить недостовірну або неповну інформацію, а також незаконне неоформлення запису про сплату коштів, якщо це було вчинено з метою приховання будь-якого корупційного діяння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січ. 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_101. – Назва з екрана.

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовт. 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/. – Назва з екрана.

3. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 15 трав. 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_172. – Назва з екрана.

Мовчан А. В. – професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

З моменту проголошення незалежності України корупцію розглядають як безпосередню загрозу національній безпеці, стабільності та економічному зростанню держави. Негативні наслідки цього явища полягають у тому, що воно руйнує такі важливі конституційні засади, як принципи соціальної справедливості та рівності всіх перед законом. Корупція підриває віру людей до влади, дискредитує ринкові механізми розвитку конкуренції та запобігання монополізму в економіці, сприяє лобіюванню законодавчих і нормативних актів, масштабним зловживанням та злочинності.

У Законі України «Про запобігання корупції» корупцію визначено як використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі,

зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей [1].

Наявні форми корупції та ймовірні ризики виникнення нових її форм зумовлені широким колом об'єктивних і суб'єктивних причин, що є характерними для умов кардинальних політичних і соціально-економічних перетворень у суспільстві та державі. Серед причин поширеності корупції в Україні можна визначити такі: 1) психологічні втрати перехідного періоду у житті суспільства; 2) становлення нової державності й руйнування старої; 3) перерозподіл державної власності; 4) кризові економічні явища; 5) тінізація економіки; 6) зменшення надходжень до державного бюджету; 7) незавершеність формування правового поля в Україні; 8) незадовільний стан протидії злочинності; 9) прорахунки в кадровому забезпеченні інституту управлінської ланки в органах державного управління.

За офіційними статистичними даними, правоохоронними органами за січень – липень 2016 р. складено і направлено до суду 2030 протоколів про адміністративне корупційне правопорушення, що на 20,7 % більше, ніж за аналогічний період 2015 року (1682).

За результатами судового розгляду протоколів до адміністративної відповідальності притягнуто 1159 осіб, закрито 268 адміністративних справ, зокрема 148 – за відсутністю події і складу правопорушення. Водночас із числа притягнутих до адміністративної відповідальності за вчинення корупційного правопорушення із займаної посади звільнено лише 55 осіб.

За цей самий період викрито 1205 корупційних кримінальних правопорушень, що на 25,3 % менше, ніж за аналогічний період 2015 року (1613).

За результатами розслідування скеровано до суду з обвинувальним актом або клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру 1025 кримінальних провадження про корупційні діяння стосовно 1184 осіб, з яких 180 заарештовано.

До кримінальної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень притягнуто 1155 осіб, з яких виправдано 15 [2, с. 73–79].

Одне з ключових місць у загальнодержавному механізмі протидії корупції посідають правоохоронні органи. Зважаючи на те, що корупція глибоко проникла в державний апарат та правоохоронні органи, держава створює відповідні центральні органи зі спеціальним статусом та правоохоронні органи з протидії корупції. Однак діяльність цих органів стикається з низкою проблем, пов'язаних із відсутністю якісної законодавчої бази. Зокрема, не розроблено системні підходи стосовно діяльності суб'єктів протидії корупції та їх взаємодії з громадянським суспільством у цій сфері, відсутнє концептуальне бачення організаційно-правового забезпечення протидії корупції. Залишаються актуальними проблеми підготовки висококваліфікованих фахівців для правоохоронних органів, орієнтованих на боротьбу з організованою злочинністю і тісно пов'язаною з нею корупцією.

Покращення ефективності протидії корупційним проявам є також одним із основних зобов'язань, взятих Україною у межах співпраці з міжнародними фінансовими та іншими організаціями.

Проблема протидії корупції є актуальною з огляду на значну увагу суспільства до цієї діяльності, високий рівень недовіри до суб'єктів владних повноважень і значну латентну корумпованість службових і посадових осіб.

Реформування системи забезпечення протидії корупції є одним із визначальним напрямів на шляху до її подолання, З цією метою доцільним є здійснення таких заходів:

– започаткування багатоцільової системи протидії корупції;

– удосконалення діяльності Національного агентства із запобігання корупції;

– забезпечення ефективної перевірки е-декларацій високопосадовців та оперативне реагування на виявлені порушення;

– формування керівництва та початок роботи Державного бюро розслідувань, яке буде протидіяти корупції в структурах правоохоронних органів;

– удосконалення діяльності фінансової розвідки (фінмоніторингу);

– спрощення процедури податкової звітності та сплати податкових і неподаткових платежів;

– посилення вимог до діяльності контрольно-наглядових органів, подальше скорочення кількості необхідних ліцензій, дозволів, патентів;

– остаточна відмова від негрошових форм розрахунків у господарському комплексі України;

– розмежування повноважень органів державної влади щодо надання адміністративних послуг та виконання контрольно-наглядових чи інспекційних функцій;

– забезпечення прозорості процесів приватизації, а також здійснення державних закупівель та проведення тендерів і аукціонів;

– розвиток електронного урядування;

– реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування з метою забезпечення її професійності;

– залучення населення до створення громадських організацій у протидії корупції;

– формування системи підготовки фахівців з антикорупційної діяльності та проведення антикорупційної освіти в системі підготовки фахівців усіх спеціальностей [2, с. 13–14].

На нашу думку, зменшення передумов корупції, підвищення соціальної ціни державної служби (престиж, соціальна забезпеченість) та збільшення ризику вчинення корупційного діяння, – це ті складові, які є підґрунтям антикорупційної політики. Саме такі напрями протидії корупції були визначальними в низці зарубіжних країн (Сінгапур, Польща), які, за визнанням міжнародної спільноти, досягли значних успіхів у цій сфері [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.
2. Литвиненко В. І. Концепція адміністративно-правового забезпечення протидії корупції в Україні: наук.-аналіт. доп. / [В. І. Литвиненко, П. Я. Пригунов та ін.]; за заг. ред. В.І. Литвиненка. – Київ : Персонал, 2016. – 89 с.
3. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії : монографія / М. І. Мельник. – Київ : Юрид. думка, 2004. – 400 с.

Мотлях О. І. – провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПОЛІГРАФ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Поліграф – це технічний, багатоканальний реєстратор психофізіологічних реакцій особи, гласного використання, який дає змогу виявляти і фіксувати психофізіологічні реакції опитуваної особи на певні стимули (подразники) шляхом перетворення її фізіологічних показників активності в електричні сигнали, що відображаються у вигляді кривих на поліграмах [1, с. 6].

Розглядаючи поліграф як надточний науково-технічний прилад гласного використання, його цілком можна вважати ефективним засобом протидії корупції, яка набуває загрозливих масштабів в українському суспільстві. Доцільність застосування поліграфа в діяльності органів державного управління з метою виявлення корупційних проявів у роботі цілої системи та окремих посадовців не викликає сумніву. Чиновники різних рангів державного управління під час виконання своїх службових функцій нерідко балансують між обов'язком і власною совістю. Їх значні, і навіть занадто, владні повноваження стають певною спокусою до незаконного збагачення завдяки прямому чи опосередкованому доступу до державного бюджету, коштів різних фондів, зокрема благодійних, відповідних грандів, майна організацій, установ, товариств тощо. Частина вітчизняних чиновників під гаслами благих намірів створює корупційні схеми для реалізації своїх корисливих задумів, вишуканості яким може позаздрити будь-яка сфера, що активно впроваджує у свою діяльність передові інноваційні технології. Це перешкоджає діяльності спеціально створених антикорупційних, правоохоронних, фіскальних та інших органів і структур щодо виявлення фактів корупції. Фактично встановити ланцюги зловживань посадовців доволі складно, а іноді навіть і неможливо, з огляду на залучення ними транскордонної протиправної

діяльності, зокрема використання ними зв'язків із міжнародним криміналітетом.

Одним із дієвих чинників ефективної протидії корупційним проявам різного рангу вітчизняних чиновників є впорядкування цього процесу на рівні Закону України «Про запобігання корупції», де в розділі XII «Міжнародне співробітництво» визначено основні підходи в наданні міжнародної правової допомоги щодо запобігання та протидії корупції. Зокрема, ст. 73 Закону врегульовує заходи щодо повернення в Україну коштів та іншого майна, одержаних унаслідок корупційних правопорушень, а також розпоряджання вилученими коштами та іншим майном, одержаними внаслідок корупційних правопорушень [2]. Тобто Україна цілком може здійснювати заходи на кшталт повернення в неї коштів та іншого майна, одержаних унаслідок корупційних правопорушень, і розпоряджатися цими коштами та іншим майном відповідно до законодавства та міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України. Переконані, що законодавче закріплення цих важливих складових протидії корупції є позитивною ознакою в контексті ефективної боротьби з такими негативними проявами. З огляду на зазначене, вважаємо, що:

– у цьому процесі доцільним є використання поліграфа як науково-технічного приладу, зокрема проведених перевірок посадовців з його використанням на предмет виявлення корупціонерів і можливих чинників корупційних ризиків;

– варто здійснювати системну перевірку на поліграфі всіх чиновників державного управління владою, причому не лише під час їх кадрового «скринінгового» психологічного відбору на обіймання відповідних посад, а й періодично під час виконання ними своїх посадових обов'язків.

Такі пропозиції зумовлені конкретними реаліями сьогодення. Як бачимо, вітчизняні можновладці різних рангів державного управління владою дедалі частіше заявляють перед українським суспільством про свою прихильність до прогресивних змін життя на краще громадян країни. Запевняють і переконують український народ в особистій готовності до люстрації, проходження ними перевірки з використанням поліграфа, намагаючись таким чином демонструвати співвітчизникам власну незаангажованість, відкритість намірів та дій у виконанні покладених на них державою відповідних повноважень. Але, на жаль, їх слова не завжди збігаються з конкретними діями. Так, коли реально чиновник, особливо високого рангу, має продемонструвати це власним прикладом, тобто пройти дослідження на поліграфі, то, як виявляється, в нього або ж немає вільного для цього часу, або ж він вважає недоцільними такі дії. На нашу думку, державотворців не потрібно під тиском змушувати проходити перевірку із застосуванням поліграфа. Варто аргументувати це як обов'язкову умову для тих, кому ввірено народом України представляти його інтереси та делеговані повноваження. Це, відповідно, зніме певну напругу, яка нині посилилась у суспільстві, зокрема щодо негативного ставлення до державних чиновників, з метою підняття їх рейтингів. Прикладом тому є

оприлюднення депутатами та іншими високопосадовцями власних статків через електронне декларування, що наштовхує співвітчизників, й не тільки їх, на думку нечесного збагачення певної частини «еліти» громадян нашої країни. Водночас не слід компрометувати й ганьбити всіх посадовців. Більшість – це чесні та свідомі громадяни нашої країни, які є фахівцями в конкретній сфері діяльності. Переконані, що вони готові публічно з честю обстоювати власну репутацію. За для цього без будь-яких застережень вони погодяться продемонструвати співвітчизникам свою відкритість, щирість і чесність, проходячи періодичні опитування на поліграфі з оприлюдненням результатів таких перевірок через ІТ-технології, засоби масової інформації тощо. Нормальна європейська практика передбачає систематичне звітування державних діячів, політиків, посадовців перед своїм народом про власну діяльність. Таку практику доцільно запозичити й імплементувати в Україні. Звертаючись до державної установи, пересічний громадянин повинен переконатися, що в ній приділяють максимальну увагу протидії корупції. Відвідувач має отримати максимально зрозумілу й повну інформацію про те, куди він може звернутись у разі виникнення підозри про порушення чиновником своїх службових обов'язків, отримавши оперативну та об'єктивну реакцію з боку співробітників, відповідальних за протидію корупції [3, с. 4].

Посадовець має усвідомлювати, що його діяльність постійно перебуває під пильним контролем як компетентних органів держави, так і громадськості. За порушення ним закону обов'язково наступить реальна, конкретна юридична відповідальність. Тільки так можна буде досягти вагомих результатів щодо реалізації державної антикорупційної політики.

Отже, реальним і дієвим інструментарієм боротьби з проявами корупції повинен стати науково-технічних прилад поліграф. Для цього в Україні є достатні правові засади, професійні поліграфологи, а головне – бажання українців жити краще, адже вони на те заслуговують.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мотлях О. І. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів : метод. рек. / О. І. Мотлях, В. Л. Костюк, Д. В. Куценко. – Київ : Освіта України, 2016. – 73 с.

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – ст. 2056.

3. Європейський досвід протидії корупції: теорія та практика : аналіт. огляд / [Кржечковськис І., Таціенко В.В., Чернявський С.С. та ін.] / за заг. ред. В. В. Чернєя. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – 236 с.

Назаров О. А. – головний психолог Департаменту кадрового забезпечення Національної поліції України, кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ КАНДИДАТІВ НА ПОСАДИ КЕРІВНОГО СКЛАДУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК НАПРЯМ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

На сучасному етапі функціонування Національної поліції України пріоритетне значення мають завдання щодо виконання вимог Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції», удосконалення системи управління персоналом, підвищення надійності та ефективності професійного відбору, зміцнення дисципліни й законності, формування та закріплення професійного ядра. Підбір надійних, морально стійких і компетентних працівників, забезпечення збереження їх позитивних морально-ціннісних орієнтацій протягом усього періоду діяльності правоохоронця, а також раннє виявлення проявів девіацій поведінки, учинення корупційних дій та професійної деформації з кожним днем набувають своєї актуальності.

Загальновідомо, що результати успішної діяльності у будь-якій професії здебільшого залежать від того, чи відповідають індивідуальні особливості конкретної людини умовам і характеру діяльності, яку вона виконує. Адже саме ступінь цієї відповідності значною мірою і визначає вірогідність ефективного та успішного виконання професійних обов'язків. Усвідомлення значущості відповідності якостей людини вимогам конкретної професії для досягнення найвищої продуктивності праці прийшло не відразу. Для осмислення цієї проблеми знадобилося чимало років. Однак у процесі осмислення зв'язку між можливостями людини і тією трудовою діяльністю, яку вона може виконати найбільш успішно, і виник професійний психологічний відбір. На думку О. М. Кретчак, під час визначення придатності кандидатів на керівну посаду на етапі професійного відбору, передусім, слід визначати й ураховувати, окрім особливостей психічних процесів та лідерських якостей особистості, потенційну здатність кандидата формувати та зберігати готовність до успішних професійних дій у майбутньому, уникати вчинення протиправних, корупційних дій. Вчена зауважує, що професійний відбір на керівні посади, навіть здійснений на досить якісному рівні, не дасть змогу відшукати працівників, цілком готових до майбутньої керівної діяльності, що і впливає на плинність кадрів серед вже працюючих керівників у правоохоронних відомствах [1].

До того ж, одне з чільних місць серед пріоритетних завдань психологічного відбору належить професіографічному вивченню управлінської діяльності в Національній поліції України. Нині професіографічні матеріали не задовольняють запитів практики, які динамічно змінюються. Як свідчить аналіз таких матеріалів, експериментальних досліджень під час їх розробки майже не проводили, унаслідок чого вони мають суттєві недоліки, зокрема

відсутність чіткого переліку професійно важливих якостей і критеріїв їх оцінки.

7 серпня 2015 року в Україні набув чинності новий Закон України «Про Національну поліцію», який було введено в дію з 7 листопада 2015 року. Одним із найпринциповіших моментів, зафіксованих у документі, є фактична підзвітність поліції територіальним громадам. Уперше за часи існування незалежної України було передбачено механізм висловлення недовіри керівникам місцевих правоохоронних органів. Якщо 3/4 представників місцевої ради проголосують за недовіру керівникові поліції – це є підставою для його звільнення. Представники громадськості обов'язково входитимуть до складу конкурсних комісій, які вирішують, зокрема, питання кадрових призначень кандидатів на керівні посади. Згідно з цим нормативним документом, призначення на керівну посаду в поліцію може відбуватися двома шляхами: через конкурсний відбір або атестування (ст. 51 та 57 Закону України «Про Національну поліцію»).

Конкурс у Національній поліції України відбувається відповідно до Типового порядку проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади (ч. 5 ст. 52 Закону України «Про Національну поліцію України»). Прийнятий Закон є досить прогресивним для свого часу оскільки його новелами є те, що до складу конкурсної комісії для забезпечення прозорості в її роботі та об'єктивного оцінювання професійного рівня та особистих якостей кожного кандидата на керівну посаду, визначення перспектив їх службового зростання в органах поліції утворюються поліцейські комісії, які мають постійну дію (ч. 1 ст. 51 Закону України «Про Національну поліцію»). До складу таких комісій в апараті центрального органу управління поліції та територіальних органів поліції повинно входити п'ять осіб. У Центральному органі управління поліції – це: 1) два представники, визначені Міністром внутрішніх справ України, не з числа поліцейських; 2) один представник, визначений керівником поліції; 3) два представники громадськості, рекомендовані Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, з числа осіб, які мають бездоганну репутацію, високі професійні та моральні якості, суспільний авторитет. У територіальному органі поліції: 1) один представник, визначений Міністром внутрішніх справ України, не з числа поліцейських; 2) один представник, визначений керівником поліції; 3) один представник, визначений керівником відповідного територіального органу (закладу, установи) поліції; 4) два представники громадськості, обрані відповідною обласною радою, Верховною Радою АР Крим, Київською міською радою, Севастопольською міською радою з числа осіб, які мають бездоганну репутацію, високі професійні та моральні якості, суспільний авторитет. Крім того, обов'язковою умовою перед призначенням на керівну посаду, у тому числі вищу керівну посаду, ніж займана, є те, що поліцейські зобов'язані проходити підвищення кваліфікації за відповідним напрямом службової діяльності (п. 2 ч. 3 ст. 75 Закону України «Про Національну поліцію») [2].

У Законі також визначено вимоги, які висуваються до кандидата на керівні посади начальника, заступника начальника територіального органу поліції, який повинен: 1) відповідати загальним умовам вступу на службу в поліцію; 2) мати вищу повну юридичну освіту; 3) мати стаж роботи в галузі права не менш як п'ять років та 4) мати досвід роботи на керівних посадах не менше одного року.

Атестування поліцейських (ст. 57 Закону України «Про Національну поліцію») під час призначення на керівну посаду проводять у тому разі, якщо заміщення цієї посади здійснюють без проведення конкурсу, до чого залучають атестаційну комісію. Загалом Закон України «Про Національну поліцію» є важливим кроком на шляху побудови професійних органів охорони правопорядку. Таким чином, аналізуючи основні завдання, що стоять перед психологічним відбором кандидатів на керівні посади в нових умовах сьогодення, особливу увагу, на нашу думку, потрібно звертати на реалізацію єдиної кадрової політики в Національній поліції України, формування професійних конкурсних та атестаційних комісій.

Особливого значення під час професійно-психологічного відбору кандидатів на керівні посади набуває можливість застосування в кадровій роботі поліграфа. Так, психофізіологічне дослідження із використанням поліграфа є обов'язковою умовою відбору в правоохоронних органах у США, Канаді, Литві, Латвії, Польщі, Словаччині, Росії, Білорусі, Молдові. В Україні запровадження поліграфологічних досліджень кандидатів на керівні посади можна здійснювати з метою, передусім, зміцнення кадрової політики та виконання вимог Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції». Зокрема, у ст. 9 цього Закону передбачено проведення спеціальної перевірки щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, у тому числі осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України. Зосереджуючи увагу на спеціальних перевірках, потрібно наголосити, що вони мають бути суто індивідуальними, об'єктивними і всебічними, а тому вважаємо, що обійтися без використанням комп'ютерних поліграфів практично не можливо. Зазначене дослідження дає змогу здійснити перевірку певних відомостей, наданих кандидатом на керівну посаду (про джерела та зобов'язання фінансового характеру, зокрема за кордоном, щодо особи, яка претендує на посаду, та близьких їй осіб, наявність у особи та близьких їй осіб корпоративних прав, негативні звички й пристрасті тощо).

Тестування за допомогою поліграфа дасть змогу отримувати необхідну орієнтувальну та виявляти приховувану кандидатом на керівну посаду інформацію, яку іншим шляхом отримати складно, або взагалі неможливо. Найбільш доцільною формою психофізіологічного дослідження із використанням поліграфа кандидатів на керівні посади може бути тестування (англ. *test* – випробування, перевірка). Умови та правила проведення тестування з метою виявлення негативних ознак кандидатів на керівні посади повинні відповідати загальним вимогам проведення психофізіологічного дослідження з використанням

поліграфа, що викладені в численних навчальних посібниках із застосування поліграфа в правоохронній діяльності [3], у тому числі в Інструкції про використання поліграфа в роботі з персоналом органів внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України від 28 липня 2004 року № 842, згідно з п. 3.6 якої одним з основних напрямів використання поліграфа є саме проведення кадрових перевірок (скринінгів) осіб, кандидатури яких висувають на вищі службові посади або зараховують до резерву на висування.

У низці європейських країн активно запроваджують систему відбору, засновану на оцінці сформованих умінь і навичок кандидата, його способах реагування в різних ситуаціях. Прихильники застосування цього підходу слушно вважають, що саме оцінка умінь кандидата на керівні посади надає можливість не тільки діагностувати його професійно важливі особисті якості, а й прогнозувати з високим ступенем імовірності успішність його діяльності в тій або іншій службі. Перелік умінь і якостей, що підлягають перевірці, може бути досить значним – це особливості мотивації й самоконтролю; лідерські здібності, обачність, знання власних переваг і недоліків; здатність сприймати почуття інших і вміння впливати на них [4].

Для кандидатів на керівні посади поліцейські агенції створюють спеціальні, більш відповідальні з позиції вимог суспільства, критерії відбору. Так, у Великій Британії оцінку таких кандидатів здійснюють за двома комплексними категоріями – загальна компетенція та компетенція у спеціальних галузях. У межах загальної компетенції оцінюють такі якості, як знання професійних і етичних стандартів; комунікативні навички, особиста мотивація, уміння приймати необхідні рішення, творчий підхід та сприйнятливість до інновацій. Серед спеціальних якостей оцінюють лідерські якості кандидата, його вміння управляти персоналом і піклуватися про професійне зростання підлеглих, навички планування щоденної діяльності, елементи стратегічного мислення, толерантність до впровадження гендерної та етнічно-збалансованої кадрової політики.

Ураховуючи розглянуті наукові погляди щодо аналітичної оцінки зібраної інформації, вважаємо, що нові методи та засоби психологічного відбору кандидатів на керівні посади повинні ґрунтуватися на наукових дослідженнях із професіографічного вивчення управлінської діяльності в Національній поліції України, комплексної перевірки наявних у кандидата на керівну посаду умінь і навичок, особистих якостей, можливостей професійного зростання, особливостей реагування у різних ситуаціях за напрямами діяльності правоохоронних органів. До того ж, задля виконання вимог Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» за прикладом інших правоохоронних структур України та європейський країн варто впровадити в процедуру психологічного відбору кандидатів на посади керівного складу проведення тестувань із використанням поліграфа, що дасть змогу якісно підвищити ефективність прийняття рішень під час призначення кандидатів на керівні посади в Національну поліцію України та стане запорукою тих позитивних процесів у реформуванні провоохоронної системи, які вже тривають.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кретчак О. М. Психологічний аналіз професійної діяльності міліціонерів ДСО при МВС України та визначальні умови її удосконалення : автореф. дис. … канд. психол. Наук / О. М. Кретчак. – Київ, 2003. – 20 с.
2. Про Національну поліцію [Електронний ресурс] : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19. – Назва з екрана.
3. Котляр Ю. В. Удосконалення професійно-психологічного відбору кадрів до підрозділів ОВС, де існує підвищений ризик вчинення працівниками міліції корупційних діянь : метод. рек. / Ю. В. Котляр, С. В. Кушнарьов. – Київ, 2012. – 76 с.
4. Мартиненко О. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ [Електронний ресурс] / О. Мартиненко, Є. Захаров. – Режим доступу: http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/odesa/uk/publish/article/187480. – Назва з екрана.

Неганов В. В. – аспірант Національної академії внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ВИСНОВКІВ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ РЕВІЗІЇ (АУДИТУ) В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У розвинених країнах світу державному фінансовому контролю належить одне з чільних місць серед систем фінансового контролю. Використання в кримінальному процесі висновків та залучення матеріалів ревізії, аудиту здобутих під час здійснення заходів державного фінансового контролю є важливою частиною доказування вини особи, яка підозрюється у скоєнні кримінальних правопорушень у службовій, бюджетній, фінансовій та інших сферах.

Використання результатів ревізій, аудиту отриманих внаслідок державного фінансового контролю характеризується своїми особливостями, способами залучення в якості доказів у кримінальному процесі в залежності від кожної країни.

Так п. 4 ч. 2 ст. 99 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України визначено, що документом у кримінальному провадженні можуть бути висновки ревізій та акти перевірок. Проте Законом від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII було вилучено п. 4 ст. 40 та п. 6 ст. 36 КПК України, які передбачали призначення ревізії, перевірки в порядку, визначеному законом. Натомість проведення ревізій та перевірок до переліку заходів із забезпечення кримінального провадження не було внесено, що призводить до невизначеності процедури призначення фінансово бухгалтерської ревізії за КПК України. Така процедура передбачена окремим Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», згідно з яким орган або особа, що ініціює проведення позапланової виїзної ревізії, подає до

суду письмове обґрунтування підстав такої ревізії та дати її початку і закінчення, документи, які відповідно до ч. 5 і 7 цієї статті свідчать про виникнення підстав для проведення такої ревізії, а також на вимогу суду – інші відомості.

У ст. 144 КПК Російської Федерації визначено, що не суд, а орган дізнання, слідчий, слідчий орган під час перевірки повідомлення про вчинення злочину мають право призначати проведення документальних перевірок, ревізій. Проте ст. 74 КПК Російської Федерації акти, висновки документальних ревізій не визначені у переліку допустимих доказів, хоча можуть підпадати під термін «інші документи», який передбачений п. 6 ч. 2 ст. 74 цього Закону. Зазначене призводить до того, що зазвичай слідчий вимушений підтверджувати висновки такої ревізії окремим висновком експерта.

Параграфом 94 КПК ФРН передбачено, що предметом виїмки є предмети, які можуть мати значення як докази для розслідування. Такими предметами можуть бути, зокрема, аудиторські висновки, звіти тощо. Розпорядження про виїмку приймає суддя або (у невідкладному випадку) прокуратура.

Штойфа (Steuerfahndung, Steufa) є спеціальним органом Міністерства фінансів ФРН, оперативно-розшукові та слідчі підрозділи якого займаються розслідуванням правопорушень, які пов'язані з приховуванням доходів і ухиленням від сплати податків. Інший орган – Федеральне управління фінансового нагляду Німеччини (BaFin), здійснюючи нагляд за фінансовими операціями у банківській сфері, у тому числі за такими, що стосуються фінансування тероризму та легалізації одержаних злочинним шляхом доходів, має право залучати до розслідування аудиторів, експертів. У разі встановлення можливих фактів скоєння кримінальних правопорушень BaFin зобов'язано повідомляти про будь-які факти кримінальних правопорушень в бюро компетентної прокуратури. З огляду на це, прокуратура має всі звичайні права розслідування та судового переслідування відповідно до КПК ФРН. Таким чином, матеріали фінансового аудиту підприємства, банківської установи, які були здобуті до початку досудового розслідування BaFin, можуть долучатися та використовуватися як докази в кримінальному процесі.

TRACFIN є центральним органом системи запобігання легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, та боротьби із фінансуванням тероризму у складі Міністерства економіки, фінансів та індустрії Франції. Його структура передбачає такі підрозділи: центр збирання інформації; відділ фінансової експертизи; оперативний відділ. Хоча французьке законодавство не передбачає конкретні вимоги, згідно якої за наслідками фінансового аудиту аудитор повинен повідомляти про відомі йому факти вчинення злочину, аудитори стикаються з кримінальною відповідальністю, якщо вони не повідомляють про такі факти органи прокуратури.

Відповідно до ст. 40 КПК Франції, будь-французький державний службовець невідкладно повинен поінформувати прокурору Республіки про відомий йому злочин. Доведення у французькому кримінальному

процесі ґрунтується на теорії вільної оцінки доказів. Теорія доказів ґрунтується на тому, що об'єктом доведення є дві обставини: по-перше, факт порушення кримінального закону і заподіяння матеріальної шкоди; по-друге, наявність провини в будь-який з її форм. Під час доведення використовують як прямі, так і непрямі докази. До прямих доказів належать протокол про особисте ознайомленні судді, наприклад із речовим доказом, доповіді (висновку) експертів, письмові докази.

Таким чином, якщо підрозділам TRACFIN або державним аудиторам внаслідок здійснення заходів державного фінансового контролю стає відомо про вчинення злочинів – такі відомості надаються прокурору Республіки та мають процесуальний статус доказів у кримінальному процесі.

Отже, порівняльний аналіз законодавства України та окремих європейських країн дає змогу дійти висновку про активне застосування в кримінальному процесі висновків, матеріалів фінансових ревізій, аудиту як документальних доказів.

Нескоромний Д. А. – заступник начальника ГУ БКОЗ Служби безпеки України, кандидат юридичних наук

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ ПІДХІД

Протягом останніх років тема політичної корупції в Україні набула особливої гостроти. Масштаб поширення цього явища у владних і політичних інститутах дає змогу характеризувати політичну корупцію як невід'ємний атрибут їх повсякденного функціонування. Тому ефективні механізми протидії цьому суспільно небезпечному явищу має бути одним із пріоритетних завдань держави [1, с. 138].

У Кримінальному кодексі України, як і в інших нормативних актах, не передбачено окремої відповідальності за політичну корупцію. Водночас політична корупція – це пряме нехтування конституційними правами та свободами людини, підрив засад державного устрою України. Політичну корупцію дуже важко виокремити з переліку корупційних дій. Під час розслідування та судового розгляду корупційних злочинів практично ніколи не з'ясовують, чи мають ці злочини політичне підґрунтя. Так триватиме доти, доки в українському законодавстві не запровадять правову категорію «політична корупція». Зазначена проблема є спільною для більшості пострадянських країн. Зокрема, у Російській Федерації на високому державному рівні вже неодноразово робили заяви про доцільність зарахування політичної корупції до категорії особливо тяжких злочинів та прирівнювати її до державної зради [1, с. 138].

Світовий досвід пропонує чимало перевірених практикою антикорупційних механізмів [2]. Десятки держав Європи, Азії і навіть Африки зобов'язують свої політичні партії періодично публікувати звіти про фінансовий стан і виборчу діяльність. Наприклад, канадський Акт

про вибори зобов'язує кожну партію й кандидата до якомога детальнішої звітності перед Національним виборчим відомством про кожне джерело фінансування виборчої кампанії (треба відзвітувати за кожен внесок понад 100 доларів – чеками, квитанціями, рахунками тощо). У разі порушення цих вимог кандидатові більше ніколи не дозволять балотуватися. Лише за те, що кандидат збирав гроші на вибори особисто (а не через спеціального працівника), його карають штрафом у 25 тис. доларів. А якщо кандидат перевищив ліміт виборчого фонду, то він може потрапити на п'ять років до в'язниці.

Законодавство Канади вимірює парламентську корупцію нормами кримінального та конституційного права. Хабарництво в парламенті там прирівнюють до порушення Конституції та до державної зради з терміном покарання до 14 років. У США з 1977 року діють кодекси етичної поведінки Сенату Конгресу та членів Палати Представників США. Фінансовий стан сенаторів і навіть кандидатів до Сенату є об'єктом найпильнішого розгляду та перевірки. Окрім офіційних заробітків, сенатори також мають декларувати борги, подарунки від приватних осіб, фірм чи іноземних урядів вартістю понад 100 доларів, сплату особистих транспортних чи інших витрат, внесену іншою особою чи організацією і навіть пригощання в ресторані іншою особою тощо.

Механізми протидії політичній корупції відомі та успішно апробовані на міжнародному рівні. Це, передусім, відкритість процесу підготовки та прийняття політичних рішень, свобода слова й незалежність засобів масової інформації, дієві засоби контролю за діяльністю владних інститутів з боку громадянського суспільства. За умов масштабної корупції акцентують увагу саме на усуненні причин, а не на боротьбі з конкретними виявами. Сьогодні Україна є учасником низки антикорупційних програм, які реалізовують на міжнародному рівні [3, с. 34–35].

Однак виконання цих документів зовсім не свідчить про те, що всі вони досягнуть кінцевої мети – подолання корупції. Передовий зарубіжний досвід ми повинні використовувати лише в контексті існуючої системи права, ураховуючи певні правові принципи, традиції, правову культуру та правосвідомість громадян.

Важливим кроком щодо подолання політичної корупції, на нашу думку, може бути прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України та суддів)». Оскільки наявність імунітетів дають змогу окремим «народним обранцям» уникнути покарання за вчинення корупційного правопорушення [1, с. 139].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павленко С. О. Зарубіжний досвід у сфері протидії політичній корупції / С. О. Павленко // Стан, проблеми та перспективи сучасної юриспруденції України в умовах євроінтеграції: правові та суспільні аспекти : матеріали наук.-теорет. Інтернет-конф. (Київ, 23 квіт. 2015 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ. – 2015. – С. 138–139.

2. Міщенко С. Як відрізнити українську політичну корупцію від «кримінально–побутової»? [Електронний ресурс] / С. Міщенко. – Режим доступу – http: www.intellect.org.ua/index.php?lang=u&material. – Назва з екрана.

3. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. – Київ : НІСД, 2008. – 744 с.

Ніколаюк С. І. – професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, професор;
Бех О. В. – начальник Головного управління Національної поліції України в Полтавській області

УСУНЕННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ ЯК ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

У ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» визначено окремі терміни, які потребують додаткового практичного тлумачення. Так, поняття *«конфлікт інтересів»* слід тлумачити як суперечність між приватними та службовими інтересами публічного службовця, наявність якої може вплинути на об'єктивність і неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи утримання від вчинення певних дій у процесі його службової діяльності. Приватними інтересами є будь-які інтереси публічного службовця, зумовлені особистими, родинними, дружніми чи будь-якими іншими позаслужбовими стосунками з особами, зокрема числі особисті майнові та немайнові інтереси, а також ті, що виникають у зв'язку з його членством або діяльністю в громадських, релігійних та інших організаціях. Службовими інтересами, передусім, є сукупність вимог щодо сумлінного виконання публічним службовцем своїх посадових обов'язків на засадах професіоналізму, доброчесної поведінки, неупередженості, захисту публічних інтересів, пріоритету прав і свобод людини. Закон визначає два види конфлікту інтересів: *потенційний* та *реальний,* відмінність між якими полягає у наявності конфлікту і співвідноситься як «може виникнути та/або бути реалізований» та «вже виник та/або реалізується та/або вже реалізований».

Потенційний конфлікт інтересів – наявність в особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Реальний конфлікт інтересів – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість

прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення не можуть мати в безпосередньому підпорядкуванні або бути безпосередньо підпорядкованими у зв'язку з виконанням ними повноважень близьким їм особам, а саме: чоловіку, дружині, дітям, батькам, рідним братам і сестрам, діду, бабі, онукам, усиновлювачам, усиновленим, а також іншим особам за умови їх постійного проживання разом із вищевказаними особами і ведення з ним спільного господарства.

Крім цього, вищеперелічені особи (суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення) зобов'язані усно або письмово повідомити керівництво органу, на посаду в якому вони претендують, про працюючих у цьому органі близьких їм осіб.

Тобто необхідно чітко розмежувати терміни «пряме підпорядкування» та «близькі особи». Пряме підпорядкування – відносини прямої організаційної або правової залежності підлеглої особи від її керівника, зокрема через вирішення (участь у вирішенні) питань прийняття на роботу, звільнення з роботи, застосування заохочень, дисциплінарних стягнень, надання вказівок, доручень тощо, контролю за їх виконанням.

Що стосується іншого терміна, то у Законі використано близькі за змістом терміни «члени сім'ї», «близькі родичі», «близькі особи». Під час урегулювання різних суспільних відносин держава чітко визначає, на кого саме поширює свою дію нормативний акт чи його окрема норма. Щодо членів сім'ї, то чинне законодавство не має єдиного підходу щодо визначення поняття «сім'я», а отже, не містить визначення її членів. Відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України, «сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки». До членів сім'ї належать осіб, які перебувають у шлюбі, а також їхніх дітей, у тому числі повнолітніх, батьків, осіб, які перебувають під опікою і піклуванням, інших осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких не мають характеру сімейних), у тому числі осіб, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

У Цивільному процесуальному кодексі України та Кодексі адміністративного судочинства України наявний перелік близьких родичів: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювачі чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб.

Близькі особи – особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки із суб'єктом, зазначеним у ч. 1 ст. 3 цього Закону (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких із суб'єктом не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, а також – незалежно від зазначених умов – чоловік, дружина, батько, мати,

вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням згаданого суб'єкта;

Визначення *«близьких осіб»* охоплює коло осіб, яких можна назвати «близькими» до суб'єктів корупції. У вказаній статті поняття «близькі особи» складається з двох категорій: з членів сім'ї; та з інших осіб, які постійно проживають із суб'єктом корупційних діянь і ведуть з ними спільне господарство. Водночас закон, окрім членів сім'ї та близьких родичів, визначає також близьких осіб, розширюючи їх перелік: особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки із суб'єктом корупції (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких із суб'єктом не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, а також – незалежно від зазначених умов – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням згаданого суб'єкта;

Стосовно інших осіб та їх постійного проживання разом із суб'єктом корупційних правопорушень потрібно зазначити, що такими особами є будь-які фізичні особи (різного ступеню спорідненості або без нього), які проживають разом із суб'єктом корупційних правопорушень не менше одного року, не мають постійного місця проживання в іншому місці і мають намір проживати із суб'єктом корупції протягом необмеженого строку, не обмежуючи таке проживання певною метою, і за умови, що таке проживання не є наслідком виконання цією особою службових обов'язків або зобов'язань за договором (контрактом).

Члени сім'ї – особи, які перебувають у шлюбі, а також їхні діти, у тому числі повнолітні, батьки, особи, які перебувають під опікою і піклуванням, інші особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких не мають характеру сімейних), зокрема особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

У разі виникнення обставин, за яких суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення перебуватимуть у безпосередньому підпорядкуванні або будуть безпосередньо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам, а саме: чоловіку, дружині, дітям, батькам, рідним братам і сестрам, діду, бабі, онукам, усиновлювачам, усиновленим, а також іншим особам за умови їх постійного проживання разом із вищевказаними особами і ведення з ним спільного господарства, відповідні особи, близькі їм особи вживають заходів щодо усунення таких обставин у п'ятнадцятиденний строк із моменту виявлення цих обставин.

Усунення вказаних обставин може здійснюватися у добровільному порядку вказаними особами шляхом: добровільного

звільнення із займаної посади; переведення на іншу посаду (роботу), що виключає безпосереднє підпорядкування. Якщо в п'ятнадцятиденний строк вказані обставини добровільно не буде усунуто, відповідні особи та/або близькі їм особи в місячний строк підлягають переведенню в установленому порядку на іншу посаду, яке виключає безпосереднє підпорядкування. Переведення на іншу посаду осіб здійснюється на підставі Кодексу законі про працю України, Законів України та підзаконних нормативних актів, що регулюють порядок проходження служби вищевказаними особами. Якщо положення нормативно-правових актів не дають змогу перевести особу іншу посаду, що виключає безпосереднє підпорядкування, особа, яка перебуває в підпорядкуванні, підлягає звільненню із займаної посади.

Новим законом закріплено вимогу щодо письмової форми повідомлення безпосереднього керівника про наявний конфлікт інтересів.

Крім того, упроваджений додатковий інструмент запобігання виникнення конфлікту інтересів, що полягає в обов'язковій передачі в управління належних особі корпоративних прав або підприємств упродовж десяти днів із моменту її призначення (обрання) на посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування.

Методичне забезпечення діяльності уповноважених підрозділів із питань запобігання, виявлення та урегулювання конфлікту інтересів у діяльності державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної служби, зокрема Національне агентство України з питань державної служби.

Новіков О. Г. – студент 5-го курсу Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

ОБХІД ЗАКОНУ ЯК КОЛІЗІЙНА НОРМА В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Питання застосування колізійної норми в міжнародному приватному праві є незмінним протягом останніх років. Розширення господарських зв'язків між державами і постійного посилення процесів міграції населення за кордон вимагає визначення меж застосування як вітчизняного, так й іноземного законодавства до відповідних правовідносин.

Колізії у сфері міжнародного приватного права виникають між соціальними утвореннями і явищами як держави, кожна з яких має свою правову ідеологію, суб'єкти (штати, кантони, землі тощо) правові культури, племена, релігійні об'єднання, регіональні системи права. Зміст законів різних держав не збігається, тому в межах правовідносин з іноземним елементом завжди виникає колізійне питання: необхідність

вирішити, який з двох законів, «що стикаються», підлягає застосуванню – закон суду, де розглядають справу, або іноземний закон, тобто закон тієї країни, до якої належить іноземний елемент у справі. Складність вирішення цього питання визначається тим, що здебільшого юридичні норми діють на території цієї держави. У низці випадків вони діють і за межами цієї території, застосовуються до всіх громадян цієї держави або організацій цієї держави, коли вони здійснюють будь-яку діяльність за межами своєї території.

Історичні причини виникнення проблеми кваліфікації пов'язані з тим, що «з появою національних цивільних кодексів втратило значення римське право як джерело єдиних для Європейського континенту, а часткової для Англії юридичних понять. Національні кодекси, що з'явилися у XIX ст., призвели до того, що юристи різних країн стали висловлюватися мовами різних юридичних понять; ці відмінності при однаковості економічної підстави стосуються деталей, але мають суттєве значення при розширенні конкретних справ».

Обхід закону, як колізійна норма в міжнародному приватному праві – це усвідомлене створення хоча б однією стороною правовідносин підстав для застосування закону тієї правової системи, яка «лояльніше» визначає певний правовий статус. Коли примусова юридична норма перешкоджає досягненню переслідуваної мети, зацікавлені особи часто намагаються обійти цю норму, створюючи для цього будь-яким аномальним способом такий фактичний склад справи, до якого ця норма непридатна і який забезпечує той економічний або соціальний результат, який ці особи мали на увазі. Обхід закону здебільшого здійснюється у сфері сімейного права, спадкового права та в інших галузях, де національне законодавство відрізняється значною своєрідністю. За допомогою обходу закону може вилучатися дія норм, які забороняють розлучення, усиновлення, шлюб тощо.

Лібералізація законодавства Франції, Італії, Іспанії в галузі сімейного права мінімізувала випадки обходу закону в Європі, але постійна еволюція сімейного законодавства в бік більшої диспозитивності не дає змоги повною мірою виключити цю проблему. Посилення взаємодії європейської та арабських культур також актуалізує цю проблему. Причому культурна інтеграція в систему цінностей країни, яка приймає, часто не здійснюється. У певному сенсі тут можна вказувати на обхід закону. Вивчення зазначеного феномену необхідно для координації міграційної політики держав. У сфері цивільного права також може підніматися проблема обходу закону. Обхід закону вказує на відношення суспільства (або певної його частини) до національного законодавства. Різноманіття ситуацій обходу закону може свідчити про недосконалість правової системи і бути стимулом до її зміни. Проте обхід закону є теорією достатньо неясною та важко зрозумілою, і має недоліки застосування.

По-перше, концепція обходу закону суперечить принципу автономії волі в міжнародному приватному праві, відповідно до якої сторони для врегулювання відносин за договором можуть вибрати право будь-якої країни; по-друге, концепція обходу закону не відповідає

загальній тенденції розвитку міжнародного приватного права, відповідно до якої воля суб'єктів відносин більшою мірою враховується як фактор, що визначає «близьке» право.

З огляду на вищевикладене, потрібно звернути увагу на наслідки обходу закону, зокрема врегулювати більш детально на законодавчому рівні проблемні питання в цій сфері та запропонувати шляхи їх вирішення.

Новіков В. Г. – старший детектив – заступник керівника першого відділу детективів другого підрозділу детективів головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України

РОЛЬ КРИМІНАЛЬНОЇ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ПРО БОРОТЬБУ З КОРУПЦІЄЮ У ВИЗНАЧЕННІ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 369^2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Кримінальну відповідальність за зловживання впливом як окремий вид злочину вперше було встановлено Законом України від 11 червня 2009 р. № 1508-VI у ст. 369^1 КК України, яка діяла з 1 до 4 січня 2011 р. З 1 липня 2011 року таку відповідальність передбачено в ст. 369^2 (Зловживання впливом) Кримінального кодексу (КК) України, яка включена до КК України Законом України від 7 квітня 2011 року № 3207-VI, зазнала змін згідно із законами України від 18 квітня 2013 року № 221-VII та № 222-VII, а нині діє в редакції Закону України від 10 листопада 2015 року № 770-VIII [1]. Основний зміст цих змін характеризується розширенням об'єктивної сторони цього злочину і посиленням покарання за нього. Оскільки зміни не стосувалися безпосередньо ознак суб'єктів злочину, це дає змогу здійснювати аналіз проблеми визначення кола суб'єктів зловживання впливом за чинною редакцією ст. 369^2 КК України з поширенням значення одержаних висновків на попередні її редакції та ст. 369^1 КК України.

Питання про визначення кола суб'єктів цього злочину виглядає по-різному стосовно частин 1 і 2 ст. 369^2 КК України. За ч. 1 суб'єктом визнається будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Саме така особа несе кримінальну відповідальність за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди особі, яка є суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 цієї статті, і пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави (остання визначена у примітці до цієї статті) [2].

Водночас існує проблема визначення кола суб'єктів злочину, передбаченого ч. 2 ст. 369^2 КК України. Тобто йдеться про тих осіб, які несуть відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на

прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, або пропозицію чи обіцянку здійснити вплив за надання такої вигоди.

Існують різні позиції вчених щодо суб'єкта злочину, передбаченого ч. 2 ст. 369^2 КК України: 1) суб'єкт злочину є загальним, тобто будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку [3, с. 324]; 2) суб'єктом є та особа, яка чинить або обіцяє вчинити необхідний протиправний вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави; 3) суб'єктом цього злочину може бути тільки приватна особа [4, с. 97]; 4) суб'єкт злочину є спеціальним і його характеризують дві ознаки: а) відсутність статусу службової особи і б) наявність реальної можливості вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави; 5) суб'єктом може бути будь-яка фізична осудна особа, яка досягла віку шістнадцяти років, в тому числі й службова особа – за умови, що обіцяний, запропонований, здійснений нею вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави, зумовлено не наданою їй по службі владою чи службовим становищем, а близькими, дружніми чи будь-якими іншими позаслужбовими відносинами з останньою; 6) суб'єктом цього злочину може бути будь-яка особа, однак службова особа або особа, що надає публічні послуги, може визнаватися таким суб'єктом лише у разі, коли зазначені в диспозиції частини 2 ст. 369^2 КК України і вчинені нею дії не зумовлені її службовим становищем чи наданими їй повноваженнями [5, с. 702]; 7) суб'єктом цього злочину є будь-яка особа, в тому числі будь-яка службова особа, крім випадків, коли йдеться про вплив такої особи з використанням влади, службового становища чи повноважень [5, с. 703].

Актуальність дослідження суб'єктів злочину, передбаченого ст. 369-2 КК України, посилюється різноманіттям варіантів зловживання впливом на практиці. Як приклад, «зловживати» можуть багато осіб, і при цьому представлятися адвокатами, знайомими особами, близькими родичами та ін.

У ст. 369^2 КК України йдеться не про використання будь-якого впливу на особу, уповноважену на виконання функцій держави, а лише про зловживання таким впливом, який пов'язаний з наявністю у суб'єкта злочину влади, його службовим становищем чи повноваженнями (обумовлений ними). Отже, йдеться про зловживання службовим (в широкому розумінні) впливом особою, яка має такий вплив, що вказує на те, що суб'єктом цього злочину може бути лише певна особа, яка, відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України, є спеціальним суб'єктом.

У ст. 369^2 та в інших статтях КК України відсутні приписи, що містять ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ч. 2 ст. 369^2. Причому буквально не вказані не лише спеціальні ознаки суб'єкта, а й ознаки загального суб'єкта. Так у ч. 2 ст. 369^2 відсутні слово «особа» або словосполучення «будь-яка особа», а лише зазначені ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторін злочину. Це означає, що висновок про те, чи є суб'єкт цього злочину загальним чи спеціальним, повністю залежить від аналізу інших юридичних ознак складу злочину,

насамперед ознак об'єктивної сторони злочину. Такий аналіз повинен здійснюватись з урахуванням системних зв'язків ст. 369^2 КК з іншими статтями КК України, а також приписів міжнародних конвенцій, імплементованих у цій статті [6, с. 230].

Приписи міжнародних конвенцій мають особливе значення тому, що включення до КК України окремого складу злочину «зловживання впливом» здійснювалось Україною саме на виконання своїх міжнародних зобов'язань.

Як зазначає В. М. Киричко, у звичайній ситуації пропозиції щодо доповнення КК України виникають на базі осмислення існуючої системи кримінально-правових норм і мають за мету усунення її вад чи її вдосконалення. Доповнення КК України статтею про зловживання впливом обумовило необхідність вирішення відразу двох завдань: 1) імплементація змісту норми про зловживання впливом, передбаченої міжнародними конвенціями; і 2) включення цих приписів до КК України таким чином, щоб вони відповідали системі кримінально-правових норм, тобто були структурним елементом цієї системи, системно узгодженим з іншими нормами КК України за ознаками складу злочину та покарання за нього [6, с. 231; 7, с. 18].

Включаючи до КК України спочатку ст. 369^1, а потім ст. 369^2 без чіткого визначення суб'єкта злочину за ч. 2 статті, законодавець прагнув її викласти з орієнтацією на зміст ст. 12 (Зловживання впливом) Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією, підписаної від імені України 27 січня 1999 р. і ратифікованої Законом України від 18 жовтня 2006 р. № 252-V (Конвенція) [5, с. 704; 8]. У цій статті зазначено: «Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за умисне вчинення обіцяння, пропонування чи надання прямо або опосередковано будь-якої неправомірної переваги будь-якій особі, яка заявляє чи підтверджує, що вона може за винагороду зловживати впливом на прийняття рішень будь-якою особою, згаданою у ст. 2, 4–6 і 9–11, незалежно від того, чи така неправомірна перевага призначена для неї особисто чи для іншої особи, а також вимагання, одержання або прийняття пропозиції чи обіцянки надання такої переваги у винагороду за такий вплив незалежно від того, чи такий вплив дійсно здійснюється, чи призводить до бажаного результату» [7, с. 19].

Наявність у цій статті слів «будь-якій особі» не є аргументом для визнання суб'єкта злочину, передбаченого ч. 2 ст. 369^2 КК України, загальним, тому що слова «будь-якою особою» у тексті ст. 12 зазначеної Конвенції слід осмислювати з урахуванням тих словосполучення, які вказані в статтях 2, 4–6 і 9–11 Конвенції – «посадова особа», «член будь-якого національного представницького органу, який здійснює законодавчі або виконавчі повноваження», «особа, що виконує законодавчі та виконавчі функції», «будь-яка посадова особа або інший співробітник, який працює за контрактом, за змістом положень про персонал, будь-якої міжнародної чи наднаціональної організації», «будь-які особи, що обіймають посаду

судді, або посадові особи будь-якого міжнародного суду» тощо. А саме в ній ідеться про будь-яку особу з тих осіб, які можуть зловживати впливом на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, а не з тих, які можуть впливати на прийняття рішення такою особою.

Поняття «зловживання впливом» хоча й характеризує об'єктивну сторону злочину, однак своїм змістом обмежує коло суб'єктів цих дій. Подібно тому, як поняття «зловживання службовим становищем» безпосередньо вказує на те, що суб'єктом такого зловживання є будь-яка особа, яка займає службове становище, поняття «зловживання впливом» само по собі обмежує коло суб'єктів цих дій будь-якими особами, які мають законний вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави, але зловживають ним. Вказівка законодавцем у ч. 1 та 2 ст. 369^2 КК України лише на вплив, замість вказівки на зловживання впливом, не змінює викладеного розуміння норми, оскільки про зловживання впливом зазначено у назві цієї статті, яка відображає сутність дій, передбачених диспозицією.

Із викладеного випливає, що слова «будь-якій особі», за ст. 12 зазначеної Конвенції і ст. 369^2 КК України, означають будь-яку особу з кола суб'єктів злочину, виділеного шляхом аналізу «зловживання впливом», як ознаки об'єктивної сторони злочину, тобто з тих осіб, які мають законний плив на особу, уповноважену на виконання функцій держави, і зловживають ним. Ураховуючи вищевикладене, застосування Конвенції допоможе розкрити широкий зміст поняття суб'єкта злочину, передбаченого ст. 369^2 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні [Електронний ресурс] : Закон України від 10 листоп. 2015 р. № 770-VIII. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/770-19/paran41#n41. – Назва з екрана.

2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., доповн. – Харків : Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В.І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2016. – 1040 с.

3. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» / М. І. Хавронюк. – Київ : Атіка, 2011. – 424 с.

4. Кочерова Н. О. Поняття суб'єкта злочину, передбаченого статтею 369-2 Кримінального кодексу України / Н. О. Кочерова // Митна справа. – 2012. – № 4 (82). – Ч. 2, кн. 2. – С. 94–98.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., доповн. – Київ : Юрид. думка, 2016. – 1316 с.

6. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію / В. М. Киричко. – Харків : Право, 2013. – 424 с.

7. Киричко В. Н. Проблема определения субъекта злоупотребления влиянием (ч. 2 ст. 369^2 УК Украины) и ее решение [Электронный ресурс] / В. Н. Киричко. – Режим доступа: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe. – Загл. с экрана.

8. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101. – Назва з екрана.

Орлов Ю. В. – доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ ТА ЗАПОБІГАННЯ

Події останніх років в Україні наочно продемонстрували глибину кризи сфери владарювання в нашій державі, візуалізували численні неформальні політичні практики, які в окремих випадках не знаходять своєї визначеності як правопорушення, а в деяких – мають ознаки окремих злочинів. Водночас описання останніх у формально визначених кримінально-правових категоріях часто не надає вичерпної відповіді на питання про соціально-правову природу вказаних практик, їх суспільно небезпечний характер, механізм відтворення. До одних із таких феноменів цілком можна зарахувати й політичну корупцію. Однак у науковій літературі бракує конкретики в розумінні цього поняття, що призводить до розмивання його меж, некоректності висновків та, як наслідок, їх практичної непридатності. У зв'язку з цим існує потреба у виробленні передусім чіткого поняття політичної корупції.

Узагальнення більшості наявних визначень політичної корупції дозволяє зробити висновок, що переважно вона розуміється як один з різновидів корупції як такої, яка відтворюється у поведінці суб'єктів політичної влади та полягає у зловживанні ними своїми повноваженнями для отримання певних вигод матеріального чи нематеріального характеру. Так, наприклад, відповідно до визначення Міжнародної неурядової антикорупційної організації Transparency International, політична корупція – це зловживання політичною владою для приватного блага. Якщо спробувати об'єднати розуміння політичної корупції як на теоретичному, так і на громадсько-свідомому рівнях, видається доцільним – зазначає В. В. Циганов – застосування такого визначення: політична корупція – це нелегітимне використання учасниками політичного процесу та носіями публічної влади їх можливостей і повноважень з метою отримання особистих чи групових вигод (корупційної ренти) [1, с. 63].

Поширеними серед західноєвропейських та американських дослідників є такі визначення політичної корупції: це будь-яка трансакція між акторами приватного та публічного секторів, в якій колективні блага

нелегітимно конвертуються у приватні [2, с. 3]; будь-які дії чиновників, якщо вони відходять від своїх визначених законом обов'язків в обмін на особисті вигоди [3]. Зустрічаються й інші визначення, які можуть мати певні відмінності за формою, однак, є ідентичними за змістом: політична корупція – будь-яке неправомірне використання політичним актором, в тому числі й службовою особою органу публічної влади (державної влади, муніципалітету) своїх повноважень в особистих чи інших інтересах. Однак, на нашу думку, подібне розуміння політичної корупції не містить у собі принципових елементів, що відображають соціально-правову природу цього феномену. Воно фактично є ідентичним із розумінням корупції як такої.

Причина цього в тому, що запропоновані дефініції є надто широкими та неконкретизованими. Виходячи з їх змісту, політичною корупцією охоплюються як корисливі дії носіїв публічної влади щодо використання своїх повноважень всупереч інтересам служби (наприклад, отримання неправомірної вигоди за позитивне голосування в міській Раді щодо дозволу на будівництво), так і дії суто політичної спрямованості, тобто такі, які мають на меті отримання, утримання, зміну політичної влади. На наше ж переконання, лише ті акти корупції (у її легальному розумінні) можуть бути ідентифіковані з політичною корупцією, які переслідують виключно політичну мету. Звісно, остання практично ніколи не є самоціллю. Її досягнення – це гарантія реалізації в подальшому більш віддалених цілей, які, як правило, пов'язані з відстоюванням економічних інтересів відповідних «груп тиску». Однак саме наявність цієї мети, незалежно від мотиву, має бути критерієм *відмежування політичної корупції від інших проявів корупції у політичній сфері.*

У зв'язку з цим, вельми дискусійною видається позиція, згідно з якою політична корупція розуміється як посадові зловживання суб'єктів, наділених політичною владою (політичних і державних діячів, публічних службовців вищого рівня), спрямовані на досягнення політичних цілей (утримання та зміцнення влади, розширення владних повноважень) та/або з метою збагачення [3]. І проблематичність такого розуміння полягає не тільки в обмеженні досліджуваного феномену лише рівнем вищих органів державної влади (на нашу думку, політична корупція на центральному й місцевому рівні є не менш поширеною та характеризується певною суспільною небезпечністю). Головним є те, що *безпосередня* мета збагачення не властива політичній корупції як визначальна ознака. Слід розрізняти такі категорії, як *політична корупція* та *корупція в політичній сфері*. Друге є поняттям ширшим, ніж перше, та окрім останнього охоплює також й, умовно кажучи, загальнокримінальну корупцію, яка не пов'язана з посяганням на конфігурації політичної системи. Крім того, у жодному з наведених визначень не враховується умовно «друга сторона» корупції, тобто діяльність політичних акторів, які не володіють владними повноваженнями: фінансово-промислових груп, іноземних суб'єктів (міжнародних організацій, держав, міждержавних об'єднань), окремих утримувачів капіталу, здатних впливати на формування державної політики.

Ураховуючи викладені зауваження, можемо запропонувати таке тлумачення *політичної корупції: різновид суспільно-політичних інституційних кримінальних практик, що відтворюються у поведінці політичних акторів (їх представників) та полягають у використанні ними у злочинний спосіб своїх службових повноважень, або злочинного ненасильницького впливу на носіїв таких повноважень, з метою отримання, утримання, зміни, реалізації політичної влади*. Таким чином, сутність політичної корупції полягає у тому, що вона є суть інструмент політичного управління. Його застосуванням, серед іншого, не гребують і зовнішньополітичні актори. Відтак, окремий сегмент досліджуваного феномену можливо розглядати й у міжнародному вимірі, в контексті безструктурного кримінального впливу на апарат держави з метою досягнення бажаної для зарубіжного агента впливу політичної кон'юнктури стратегічного та/або тактичного (ситуативного, щодо прийняття чи утримання від прийняття окремого рішення) значення. Щодо України, як держави, яка перебуває в силовому полі геополітичної напруженості, позначений аспект злочинно-політичних корупційних практик (зокрема з використанням легальних механізмів прикриття корупційних угод під виглядом міждержавних кредитних відносин) виявляється особливо актуальним.

Відтак, протидія політичній корупції в Україні має охоплювати не тільки внутрішньополітичний, а й зовнішньополітичний (а фактично – безпековий) вектори. Так, *основними заходами,* які доцільно реалізувати в межах вказаних напрямів як першочергові, є такі: 1) формування механізму запобігання порушення порядку особистого голосування в представницьких органах влади, передусім – в парламенті. Йдеться про комплекс заходів і засобів, включаючи технічні (наприклад, ідентифікація суб'єкта голосування за папілярним візерунком пальця руки), кримінально-правові та ін.; 2) протидія тіньовому лобізму шляхом законодавчого урегулювання лобістської діяльності, що, зокрема, випливає і з взятих Україною на себе зобов'язань згідно Угоди про асоціацію з ЄС; 3) специфікація роботи оперативних підрозділів Служби зовнішньої розвідки та Служби безпеки України до потреб виявлення та запобігання корупційним діянням, вчинюваними агентами зовнішньополітичного впливу по відношенню до службових осіб за національним правом (українського апарату держави й муніципалітету); 4) розвиток кримінологічної державно-приватного партнерства з метою зниження інтенсивності нелегального впливу фінансово-промислових груп на апарат держави; 5) удосконалення інституту відповідальності за порушення порядку фінансування політичних партій та відповідної правозастосовної діяльності; 6) удосконалення правового регулювання порядку формування виборчих списків партій у Законі України «Про вибори народних депутатів» (праймеріз, внутрішньопартійне рейтингове голосування) 7) запровадженні інституту кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів; 8) розвиток інституту політичної відповідальності; 9) поглиблення інституціональних реформ економіки, лібералізація системи господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Циганов В. В. Загроза політичної корупції у демократичних політичних режимах / В. В. Циганов // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 4 (25). – С. 63–67.
2. Amundsen I. Political corruption. An Introduction to the Issues / I. Amundsen. – Bergen : Chr. Michels Institute, 1999. – 286 p.
3. Політична корупція в Україні: суб'єкти, прояви, проблеми протидії : [Електронний ресурс] аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2009. – № 7. – Режим доступу: http://pdp.org.ua/materials-pdp/1733--l-r. – Назва з екрана.

Осадчий В. І. – доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В КОНТЕКСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Реформування кримінального законодавства України в аспекті відповідальності за злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, передбачає, що за правопорушення в цій сфері відповідальність наставатиме за проступки, що сприяють корупції, та інші проступки у сфері службової діяльності, а також за злочини (проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків»).

Формування кримінально-правових засобів протидії корупції в цьому Проекті здійснено на підставі вимог Закону України «Про запобігання корупції» шляхом: 1) конструювання нових кримінально-правових норм; 2) сприйняття чинних норм Кримінального кодексу (КК) України чи внесення відповідних змін і доповнень до наявних; 3) визначення низки термінів.

Дієві кримінально-правові норми про відповідальність за корупційні діяння є одним із важливих засобів протидії корупції [1].

Щодо деяких із запропонованих складів проступків слід висловити певні зауваження.

Зокрема, у ст. 606 Проекту передбачено відповідальність за зловживання службовою особою владою або службовим становищем. Диспозицію цієї статті сформульовано так: «Незаконне використання службовою особою транспортних засобів, споруд чи іншого державного чи комунального майна в приватних інтересах або інше умисне використання влади, службових повноважень чи службового становища або пов'язаних із цим можливостей з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи іншої особи, якщо це заподіяло істотну шкоду».

З'ясування змісту диспозиції цієї статті, а саме термінів «незаконне використання», «приватні інтереси», «неправомірна

вигода», «істотна шкода», мети злочину дає підстави для таких зауважень.

По-перше, запропоноване формулювання – «незаконність використання… в приватних інтересах» перевантажує диспозицію статті. Якщо службова особа використовує, наприклад, транспортні засоби в приватних інтересах, то зрозуміло, що таке використання і є незаконним.

По-друге, диспозицію статті сформульовано так, що можна неоднозначно трактувати, чи пов'язана відповідальність за «незаконне використання…» з настанням істотної шкоди, чи цей наслідок «обов'язково супроводжує» інший вияв об'єктивної сторони, описаний у диспозиції статті.

Якщо незаконне використання як закінчений склад проступку буде здійснено за умови настання істотної шкоди, можуть поставати додаткові проблеми щодо з'ясування такої шкоди. Скажімо, якщо визнати незаконним використання транспорту службовою особою, коли вона «дорогою» купує на ринку продукти, підвозить дитину в школу, дружину – на роботу тощо, заощаджуючи свій та рідних особистий час, матеріальні ресурси, фізичні зусилля, отримуючи неправомірну вигоду, то як визначити факт завдання істотної шкоди?

Проект не містить визначення поняття «істотна шкода». У ньому зазначено, зокрема, що проступками може бути визнано тільки умисне чи необережне діяння, яке завдає істотної шкоди, яка не є ні значною шкодою, ні тяжкими наслідками. У Проекті визначено поняття «неправомірна вигода в значному розмірі» як вигоду, що в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Отже, істотна шкода є меншою за неправомірну вигоду в значному розмірі.

Проте не є очевидним, як цю істотну шкоду в наведеному випадку визначити реально.

У цьому контексті – якщо є потреба реагування кримінально-правовими засобами на досліджуване «незаконне використання», то, можливо, у диспозиції цієї статті слід чітко окреслити таке використання як формальний склад проступку.

Водночас Проект сприйняв низку норм розділу XVII Особливої частини КК України (ст. 354, 368, 368^3, 368^4, 369), у яких не дотримано узгодженого підходу до викладення диспозицій їх норм.

Так, у ст. 368 КК України встановлено відповідальність лише особи, яка приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду чи просить надати таку вигоду, у ст. 369 КК України – лише особи, яка пропонує, обіцяє надати неправомірну вигоду чи надає її; у ст. 354, 368^{-3}, 368^{-4} КК України – одночасно як особи, яка підкуповує, так й особи, яку підкуповують. Однак підкуп не охоплює прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Водночас у назвах усіх трьох статей ідеться саме про вчинення підкупу: підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354), підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368^3), підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368^4).

Тому потрібно обрати єдиний підхід до формування зазначених статей КК України.

Редакція ст. 368^2 КК України також сприйнята Проектом, однак норми цієї статті є неузгодженими, що може створювати проблеми під час їх застосування. Саме тому ця стаття потребує корегування.

Зокрема, зважаючи, що в ч. 1 ст. 368^2 КК України суб'єктом злочину визначено особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у ч. 2 цієї статті – службову особу, яка займає відповідальне становище, у ч. 3 цієї статті – службову особу, яка займає особливо відповідальне становище, і, враховуючи, що коло осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, пересікається з колом осіб, які займають відповідальне чи особливо відповідальне становище, зокрема, можуть виникати проблеми під час застосування цієї норми, у ч. 1 ст. 368^2 КК України слід передбачити відповідальність лише службових осіб юридичних осіб публічного права. Диспозиції ч. 2 та 3 ст. 368^2 КК України залишити без змін.

Зважаючи на те, що факт учинення корупційного злочину вимагає суворого реагування, доцільно спеціальну конфіскацію поширити на всі корупційні злочини, а не лише на ті, які наведені в ст. 69^1 КК України.

Крім цього, у додатку 2 Проекту містяться визначення низку термінів, однак деякі з них потребують удосконалення, корегування, узгодження.

Зокрема, цей документ пропонує визначення термінів «близькі особи (близькі)», «близькі родичі», «працівник правоохоронного органу».

Проте в інших нормативно-правових актах уже є ці визначення. Наприклад, у Кримінальному процесуальному кодексі України – «близькі родичі та члени сім'ї» (ст. 3), у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» – «близькі родичі» – (ч. 2 ст. 2), «правоохоронні органи» ч. 1 ст. 2), у Цивільному кодексі України – «близькі родичі» (ч. 1 ст. 68).

Окремі терміни роз'яснено, на наш погляд, дещо загально (наприклад, поняття «корупційні злочини» – шляхом перерахування низки статей КК України).

Вважаємо за доцільне замість визначення терміна «корупційні злочини» надати визначення терміна «корупційний злочин» шляхом окреслення його ознак, оскільки перелік корупційних злочинів може змінюватися.

Зміст деяких термінів подано дещо звужено. Наприклад, термін «підкуп» трактують як «надання, пропозиція чи обіцянка надання особі матеріальної вигоди (надання грошей або майна, передання чи збереження прав на майно, звільнення від майнових зобов'язань) у разі вчинення нею певної дії чи бездіяльності».

Зауважимо, що Проект сприйняв низку норм чинного КК України про відповідальність за підкуп, який розуміють, зокрема, як не матеріальну вигоду, а неправомірну вигоду, що значно ширше за змістом.

Отже, формування чітко визначених кримінально-правових норм протидії корупції – запорука створення надійних засобів ефективного й успішного запобігання та впливу на корупцію, забезпечення законної правоохоронної діяльності й дотримання прав і свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Осадчий В. І. Корупційні злочини : монографія / В. І. Осадчий. – Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2016. – 82 с.

Павленко Н. Г. – провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ПРОТИДІЯ ПІДКУПУ ПОСАДОВИХ ОСІБ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДІЛОВИХ ОПЕРАЦІЙ

21 листопада 1997 року в Стамбулі представники 34 країн підписали Конвенцію по боротьбі з підкупом посадових осіб іноземних держав при проведенні міжнародних ділових операцій.

Мотивом прийняття Конвенції стало поширення хабарництва під час здійснення міжнародних ділових операцій, зокрема у сфері інвестицій і торгівлі, що зумовлює істотні моральні та політичні проблеми, а також викривлення умов міжнародної конкуренції.

Прообразом цієї конвенції можна вважати Закон США про корупцію за кордоном, який був прийнятий в 1977 році. Необхідність його прийняття полягала у неврегульованості питань притягнення до відповідальності винних у підкупі посадових осіб, якщо ця протиправна діяльність носила міждержавний характер.

Вказаний закон вперше почав регулювати відносини у сфері пропозиції, обіцянки, надання матеріальних та нематеріальних благ будь-якій іноземній посадовій особі, а також кандидату на політичну посаду з метою отримання вигоди. Слід ураховувати, що в цьому законі термін «посадова особа» визначено не лише як державні службовці й особи, котрі виконують публічні функції, а всі співробітники державних закладів та установ.

Конвенція 1997 року перейняла вдалий законодавчий досвід США у цій сфері, визначивши посадовою особою іноземної держави будь-яку особу, котра обіймає посаду (шляхом призначення чи обрання) в органі законодавчої, виконавчої чи судової влади іноземної держави, а також будь-яку особу, яка здійснює державні функції для іноземної держави, зокрема й для державного агентства чи державного підприємства, а так само й будь-яку посадову особу чи представника державної міжнародної організації.

Конвенція спрямована на боротьбу з так званим «активним підкупом» або «активною корупцією». Це поняття тлумачать як

ситуацію, за якої отримувач хабара чинить тиск чи спонукає хабародавця до дачі хабара. У цьому контексті отримувач хабара виявляє більшу активність у вчиненні злочину, ніж хабародавець.

Конвенція передбачає можливість притягнення до відповідальності серед іншого й кримінальної) не лише фізичних, а й юридичних осіб. У разі, коли законодавство певної країни не передбачає кримінальної відповідальності юридичних осіб, країна-учасник зобов'язується вжити всіх заходів, щоб досягти застосування ефективних і суворих некримінальних санкцій, зокрема фінансових санкцій за підкуп посадових осіб іноземних держав.

У сфері полегшення екстрадиції осіб Конвенція надає країнам-учасникам додаткові можливості – вона безпосередньо є правовою підставою для видачі винуватих у вчиненні підкупу посадової особи іноземної держави.

Окрему увагу Конвенція приділяє питанням визначення територіальної юрисдикції окремих держав щодо конкретних злочинів. Юрисдикція над підкупом посадових осіб іноземних держав як кримінальним правопорушенням має бути встановлена у будь-якому випадку, коли злочин повністю або частково вчинено на території держави, що здійснює кримінальне переслідування цього злочину.

Держави, що здійснюють кримінальне переслідування своїх громадян за злочини, котрі були скоєні за кордоном, мають діяти відповідно до аналогічних принципів щодо підкупу посадових осіб іноземних держав. Відповідно, держави, що не здійснюють кримінальне переслідування на підставі принципу національності, повинні бути готовими до видачі своїх громадян через підкуп посадових осіб іноземних держав.

Вищезгаданий Закон США про корупцію за кордоном (зі змінами, прийнятими після ратифікації Конвенції) встановлює такі правила визначення територіальної юрисдикції:

– під юрисдикцію закону потрапляють будь-які громадяни США чи американські компанії;

– неамериканська компанія потрапляє під дію закону в разі, якщо вона провадить свою діяльність у США, якщо акції компанії котуються на американській біржі, а також, якщо вона діє від імені американської компанії.

Загалом Конвенція по боротьбі з підкупом посадових осіб іноземних держав при проведенні міжнародних ділових операцій покликана протидіяти не лише хабарництву, а й міжнародному «відмиванню брудних грошей», а отже, є ефективним антикорупційним засобом.

Панасенко Г. О. – начальник відділу методологічної роботи та супроводження навчального процесу Департаменту координації системи фінансового моніторингу Державної служби фінансового моніторингу України, кандидат економічних наук, доцент

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ: МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР

Безперечним на сьогодні є той факт, що важливою складовою боротьби з таким явищем, як корупція, є міжнародне співробітництво. Корупційні діяння зрештою не мають національної ознаки, що суттєво полегшує міжнародну співпрацю, незалежно від правової системи, правової школи держави тощо.

У сучасному світі шкідливі наслідки корупційних практик аналогічні тій небезпеці, яку спричиняють економічні кризи, міжцивілізаційні конфлікти, екологічні катастрофи і тероризм [1, с. 237]. У цьому контексті особливо важливими є практичні засоби й інструменти реалізації антикорупційної політики в наднаціональному масштабі.

Одним із найефективніших міжнародних інструментів антикорупційної політики є внесення заходів протидії корупції до порядку денного роботи міжнародних організацій. Унаслідок цього приймають спеціальні міжнародні конвенції, наприклад, про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб під час здійснення міжнародних комерційних угод, про кримінальну відповідальність за корупцію, про цивільно-правову відповідальність за корупцію та ін. Особливо слід відзначити Конвенцію ООН проти корупції, яку дослідники права без перебільшення розцінюють як «антикорупційний документ глобального значення» [2, с. 427].

Другим ефективним інструментом є співпраця на багатосторонній основі в межах різних міжнародних і регіональних організацій, наприклад таких, як Рада Європи, Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей, міжнародні організації універсального характеру, а також Міжнародний валютний фонд.

Також слід наголосити на тому, що особливе значення має проведення міжнародних конференцій та самітів із питань протидії корупції, які мають узагальнююче та програмне значення. Вони дають змогу, з одного боку, збагатити досвід окремих держав щодо вдосконалення механізмів протидії корупції, а з іншого – сформулювати нові перспективні напрями розвитку національної та міжнародної антикорупційної політики [3].

Не менш дієвим інструментом, особливо для держав, що розвиваються, є укладання міжнародних антикорупційних угод, які посилюють міжнародні зобов'язання в боротьбі з корупцією і визначають основоположні норми і процедури протидії цьому явищу. Це свідчить на користь того, що міжнародне співтовариство реально

зацікавлено в тому, щоб протидіяти корупції, як на національному рівні, так і у світовому масштабі.

Потужним міжнародним інструментом антикорупційної політики є розробка міжнародних стандартів протидії та запобігання корупції, які всі країни можуть застосувати для зміцнення своїх правових норм та режимів державного регулювання у сфері боротьби з корупцією.

Отже, кожна країна самостійно вирішує, яку саме вона займає позицію у сфері запобігання та протидії корупції. Міжнародні заходи, документи, угоди зазвичай не передбачають конкретних санкцій за порушення домовленостей чи ігнорування рекомендацій. Якщо держава ставить за мету бути повноцінним членом світової спільноти, для неї працюють два стимули: зовнішній – імідж на міжнародній арені та внутрішній – розвиток національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Трепак В. М. Міжнародний досвід запровадження системи заходів антикорупційної спрямованості / В. М. Трепак // Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. – 2015. – № 2 (10). – С. 233–246.

2. Joutsen M. When Experts and Diplomats Agree: Negotiating Peer Review of the UN Convention Against Corruption / M. Joutsen, A. Graycar // Global governance. – 2012. – Vol. 18. – P. 425–440.

3. Сильченкова С. В. Опыт борьбы с коррупцией в зарубежных странах / С. А. Сильченкова // Творческое наследие А. С. Посникова и современность. – 2014. – № 8. – С. 38–43.

Пахолюк О. І. – здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС АДМІНІСТУВАННЯ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ ДЛЯ ПРИДБАННЯ ТОВАРІВ У ГРУПАХ

Однією з причин недостатнього розвитку небанківського фінансового сектору України є недовіра населення як наслідок впливу корупційного фактору та непоодинокі приклади здійснення господарської діяльності з метою заволодіння коштами громадян. Легкість і простота отримання коштів шахраями негативно позначаються на рівні довіри фізичних осіб до фінансового сегменту, що утримує значну частину коштів від інвестування в економіку.

Спеціально уповноваженим органом у сфері регулювання ринків фінансових послуг є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України (Нацкомфінпослуг). Відповідно до ст. 4 Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, затвердженого Указом Президента України від 23 листопада 2011 року № 1070/2011 [1], та Постанови Кабінету Міністрів України

«Про затвердження переліку органів ліцензування та визнання такими, що втратили чинність деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 5 серпня 2015 року № 609 [2], Нацкомфінпослуг визначено органом ліцензування такого виду господарської діяльності, як надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів), зокрема з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах (нерухомості, транспорту, іншого рухомого майна), а також здійснення нагляду за дотриманням ліцензійних умов.

Недосконалість окремих законодавчих актів, неврегульованість низки понять і невиконання певних норм небанківськими фінансовими установами, що здійснюють адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах, та іншими учасниками стимулюють учинення корупційних кримінальних правопорушень у цій сфері. Зазначені аспекти мають важливе значення в контексті визначення ролі правоохоронних органів у відстеженні прогалин у праві та законодавстві, визначенні нормативно-правових норм, які державні службовці трактують усупереч чинному законодавству, що змушує повертатися до дослідження злочинів, учинених у цій сфері, не тільки в юридичному трактуванні, а й задля вироблення чітких методичних рекомендацій, які можуть використовувати працівники під час виявлення кримінальних правопорушень.

Одним із критеріїв позитивних реформ у державах, де відбуваються демократичні процеси, є курс на зменшення впливу адміністративного ресурсу на бізнес. Нині науковці не одностайні щодо необхідності посилення державного контролю за наданням небанківськими установами фінансових послуг.

Частково поділяємо думку З. М. Фаткудінова, який уважає, що вдосконаленням механізму захисту прав вкладників є визначення основного принципу: головну відповідальність за результати діяльності фінансової установи несе не держава, а безпосередньо фінансова установа. Вдночас держава здійснює регуляторну функцію [3, с. 30]. Ініціатами законодавчого врегулювання вказаної діяльності є також компанії, які позитивно зарекомендували себе на фінансовому ринку України та мають значну клієнтську базу. Як засвідчує практика, навіть найдосконаліша система правового регулювання фінансового ринку у сфері здійснення діяльності із залучення активів фізичних осіб не може однозначно гарантувати вкладникові уникнення різноманітних втрат.

Водночас соціальна напруга серед потерпілих від діяльності фінансових установ переростає в акції, протести й демонстрації з вимогами поновити їхні порушені права, оскільки органи державної влади, контролюючі органи та органи місцевого самоврядування несуть соціальну відповідальність (адже уможливили діяльність таких установ) за відшкодування потерпілим матеріальних збитків. До того ж, часто саме корупційні правопорушення посадовців є однією з причин негативних наслідків. Це, передусім, видача небанківським фінансовим установам дозвільних документів, попри невідповідність установи встановленим критеріям, нереагування на порушення в їх діяльності, а також бездіяльність контролюючих органів.

Зазначені корупційні кримінальні правопорушення є латентними, або такими, які складно розслідувати через відсутність достатніх доказів вини. Більше того, якщо неправомірні дії посадовця, які полягали у службовому підробленні документів щодо діяльності небанківської фінансової установи, зловживанні службовим становищем на користь цієї установи шляхом прийняття рішень про видачу, анулювання чи не прийняття рішення про анулювання ліцензії, за певних обставин можна буде підтвердити після певного часу, то ймовірність отримання доказів щодо неправомірної вигоди посадовця є досить низькою. Тому корупційні дії посадовців потребують документування відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Указ Президента України від 23 листоп. 2011 р. № 1070/2011. – Офіційний вісник України. – 2011. – № 94. – 41 с.

2. Про затвердження переліку органів ліцензування та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серп. 2015 р. № 609 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 68. – 8 с.

3. Фаткудинов З. М. Как усилить защиту прав вкладчиков? / З. Фаткудинов, В. Новицкая // Российская юстиция. – 2001. – № 12. – С. 30–32.

Пекарський С. П. – доцент кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЯК СУБ'ЄКТА, НА ЯКОГО ПОШИРЮЮТЬСЯ ВИМОГИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ»

Протягом останніх років в Україні було прийнято низку законодавчих актів, метою яких є запобігання корупційним діям. Зокрема, Законом України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року визначено правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст і порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень [1]. Статтею 3 визначено суб'єкти, на яких поширюється дія цього Закону. Серед загального переліку осіб, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування визначені і поліцейські [1, п 1, ст. 3]. Відповідно, Закон України «Про Національну поліцію» (ст. 59) службу в поліції визначає як державну службу особливого характеру, яка є професійною діяльністю поліцейських з виконання покладених на поліцію повноважень [2]. Саме тому

С. В. Пєтков, В. В. Грицаченко, О. Г. Комісаров та інші зазначають, що «служба в поліції є державною службою особливого характеру, яка ґрунтується на:

– основних принципах державної служби (принципах служіння народу України, демократизму, гуманізму і соціальної справедливості, пріоритету прав людини та громадянина, професіоналізму, компетентності, ініціативності, чесності, відданості справі, персональної відповідальні за виконання службових обов'язків і дисципліни);

– принципах діяльності поліції (верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості й прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства, безперервності» [3, с. 221].

Водночас Законом України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року визначено принципи, правові та організаційні засади забезпечення публічної, професійної, політично неупередженої, ефективної, орієнтованої на громадян державної служби, яка функціонує в інтересах держави і суспільства, а також порядок реалізації громадянами України права рівного доступу до державної служби, що ґрунтується на їхніх особистих якостях і досягненнях [4]. Окрім того, п. 2 ст. 1 Закону України «Про державну службу» визначає поняття «державний службовець» як громадянина України, який обіймає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті, одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби [4].

Поліцейським може бути громадянин України, який склав Присягу поліцейського, проходить службу на відповідних посадах у поліції і якому присвоєно спеціальне звання поліції [2]. Для більш чіткого визначення статусу поліцейського звернемося до вимог Кримінального кодексу (КК) України та Кодексу України про адміністративні правопорушення. Так КК України, аналізуючи суб'єкт злочину дає визначення поняття «службова особа». Відповідно до п. 3 ст. 18 КК України, службовими є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом [5]. Окрім того, кваліфікуючою ознакою багатьох злочинів є вчинення їх під час виконання службових повноважень.

У ст. 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначається відповідальність посадових осіб. Так, посадові особи

підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, зв'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків. Також главою 13 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначені підстави адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень, які пов'язані з корупцією [6].

Отже, законодавець під час визначення суб'єктів, на яких поширюються вимоги Закону України «Про запобігання корупції» передбачає можливість використання термінів «службова особа», «посадова особа», використовуючи водночас термін «державний службовець» [7, с. 11]. Порівнюючи норми Закону України «Про національну поліцію» із нормами Закону України «Про державну службу», ми приходимо висновку, що поліцейський є суб'єктом, на якого поширюються вимоги Закону України «Про запобігання корупції». Однак визначення служби в поліції як державної служби особливого характеру (Закон України «Про Національну поліцію») не дає нам можливості стверджувати, що поліцейський як особа належить до категорії державних службовців (Закон України «Про державну службу»). На нашу думку, таке нечітке розмежування та тлумачення термінів різними законодавчими актами потребує подальших теоретичних розробок із метою більш чіткого визначення статусу поліцейського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/ show/1700-18. – Назва з екрана.
2. Про Національну поліцію [Електронний ресурс] : Закон від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ 580-19/ page2. – Назва з екрана.
3. Закон України «Про національну поліцію». Науково-практичний коментар: станом на 10 березня 2016 р. / [С. В. Пєтков, В. В. Грицаченко, О. Г. Комісаров та ін.] ; за заг. ред. С. В. Пєткова. – Київ : Центр учб. літ., 2016. – 384 с.
4. Про державну службу [Електронний ресурс] : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/ show/889-19. – Назва з екрана.
5. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14. – Назва з екрана.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] : Закон України від 7 груд. 1984 р. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/ show/80731-10. – Назва з екрана.
7. Пекарський С. П. Організаційно-правові засади запобігання корупції / С. П. Пекарський, І. Ф. Хараберюш. – Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2016. – 120 с.

Підюков П. П. – провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
Устименко Т. П. – професор кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАПОДІЯНУ КОРУПЦІЙНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ

Соціально-економічна та криміногенна ситуація в Україні засвідчує, що корумпованість певних прошарків вітчизняного суспільства досягла такого рівня, який негативно впливає на рівень її політичного, економічного, соціально-демографічного та культурного розвитку, а вчинені на її ґрунті тяжкі й особливо тяжкі злочини значно підривають авторитет нашої держави на міжнародному рівні, створюючи реальну загрозу її національній безпеці.

Невпинне поширення корупції в країні зводить практично нанівець результативність здійснюваних реформ, ставить під сумнів реальність гарантованого Конституцією України соціального захисту наших співгромадян, а також інших прав і свобод людини, передбачених розділом ІІ Основного Закону України [1], здійснення і дотримання яких має забезпечувати держава [2, с. 10].

Соціальний захист кожної особи як одне з головних завдань правової держави безпосередньо пов'язаний з такою категорією, як мораль.

З огляду на стан соціальної захищеності особи в суспільстві визначають його моральні засади, тобто соціальний захист є своєрідним критерієм зрілості такого суспільства і власне держави [3, с. 37–38].

У разі порушення законних прав і свобод людини держава гарантує їх соціальний захист та відновлення, відшкодування заподіяної шкоди як у судовому порядку, так і через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, і навіть у відповідних міжнародних судових установах чи органах міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55 Конституції України).

Конституція України й чинне вітчизняне законодавство передбачають два різновиди шкоди, що підлягає відшкодуванню:

а) матеріальну;

б) моральну.

Згідно зі ст. 56 Конституції України, кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Відшкодування шкоди за деліктним зобов'язанням є одним із ключових інститутів цивільного права, в якому особа, яка протиправно і

винно заподіяла шкоду особистості громадянина або його майну, зобов'язана її відшкодувати, а потерпіла особа має право на відшкодування заподіяної їй шкоди у повному обсязі.

Відповідно до ст. 1167 Цивільного кодексу України, підстави для відшкодування шкоди виникають за певних умов:

– наявності шкоди як наслідку порушення особистих прав і свобод особи;

– неправомірність рішень, дій чи бездіяльності заподіювача шкоди;

– причинного зв'язку між неправомірною поведінкою заподіювача шкоди та наслідками у вигляді заподіяння шкоди;

– винуватості заподіювача шкоди.

Зазначені умови є єдиними і обов'язковими, незалежно від того, внаслідок яких неправомірних дій (чи бездіяльності) заподіювача шкоди настала остання.

Тобто будь-яка матеріальна чи моральна шкода, спричинена внаслідок правопорушення, зловживання владою чи посадовим становищем, корупційного злочину, має бути відшкодована в розмірі й порядку, визначеному цивільним законодавством.

Слід підкреслити, що на відміну від відшкодування матеріальної шкоди відшкодування моральної (немайнової) шкоди є порівняно новим інститутом, уперше закріпленим на законодавчому рівні в Конституції України (1996 р.), а згодом – у ЦК України (2003 р.).

Напевно, цим можна пояснити те, що за матеріалами вивчення понад 100 кримінальних проваджень про корупційні правопорушення, що перебувають у слідчих підрозділах Національної поліції України, майже в кожному другому було виявлено позови про відшкодування матеріальної шкоди Водночас щодо ж відшкодування спричиненої злочином моральної (немайнової) шкоди – ми не виявили жодного цивільного позову.

Певною мірою причиною такого становища є те, що методика обчислення розмірів завданої моральної шкоди чи грошової майнової компенсації під час її відшкодування донині відсутня. Якщо обсяги й розмір компенсації майнової шкоди або шкоди здоров'ю (в частині майнових наслідків) визначені законом (більш того, розмір майнової шкоди, що підлягає відшкодуванню, об'єктивно існує зазвичай у вигляді ціни речі або розміру витрат), то від регулювання чіткого механізму, розміру відшкодування моральної шкоди законодавець відмовився, доручивши їх встановлення на розсуд суду.

На жаль, не надає відповідних роз'яснень у визначеному форматі і Пленум Верховного Суду України, зокрема його Постанова «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 року № 4 [4].

Цілком зрозуміло, що визначення розміру відшкодування завданої корупційним правопорушенням моральної шкоди напряму залежить від характеру й обсягу, глибини страждань (фізичних, моральних, психічних тощо), яких зазнала потерпіла особа, характеру її немайнових втрат і інших обставин.

Адже немає (і наряд чи можливе існування) точних критеріїв майнового чи грошового виразу душевного неспокою, болю, страждань

від приниження честі чи гідності, які переживає потерпілий, який, до речі і сам не може визначити розмір завданих йому моральних збитків і належно оцінити їх грошовим чи майновим еквівалентом.

Слід погодитись з авторами, які вважають, що в таких випадках суд має виходити із засад розумності й справедливості [5, с. 125].

Та все ж оптимальним і доцільним вважаємо невідкладне прийняття відповідних нормативно-правових актів, які б чітко врегулювали механізм і порядок відшкодування моральної шкоди, розв'язавши тим самим досить непросту проблему, що назріла в слідчій і судовій практиці з викладених вище питань. Завдяки цьому буде відкрито певний правовий простір для їх практичного розв'язання, широкого використання, зокрема у кримінальних провадженнях, у тому числі антикорупційного спрямування, що сприятиме й посиленню відповідальності за шкоду, спричинену злочинами, які вчиняються на корупційному ґрунті та іншими протиправними діяннями, їх запобіганню і профілактиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. – Харків : Одіссей, 2006. – 48 с.

2. Пилипенко П. Д. Право соціального захисту України / П. Д. Пилипенко. – Київ : ІнЮре, 2014. – 480 с.

3. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Н. Б. Болотіна. – Київ : Знання, 2005. – 381 с.

4. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95. – Назва з екрана.

5. Відшкодування матеріальної та моральної шкоди: нормативні акти, роз'яснення, коментарі / уклад.: С. Е. Демський, В. С. Перепічай, В. А. Скоробагатько та ін. – Київ : Юрінком Інтер, 2001. – 624 с.

Політова А. С. – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТА МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ЯК КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН

Аналіз стану протидії корупційним проявам, численні соціологічні та кримінологічні опитування, на жаль, доводять, що Україна залишається країною з високим рівнем корупції. Так, корупція – це складне багаторівневе соціально-політичне явище, яке, на жаль, набуло в Україні системного характеру, виявляється фактично в усіх сферах державної діяльності. Цю думку нині поділяє політичне керівництво країни, провідні науковці, експерти й більшість пересічних громадян.

Із набуттям чинності Закону України «Про Національне антикорупційне бюро» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII Кримінальний кодекс (КК) України доповнили переліком злочинів, які, на думку законодавця, належать до корупційних. Згідно з цим Законом, ст. 45 (Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям) було доповнено приміткою, відповідно до якої корупційними злочинами слід вважати злочини, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у разі їх учинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. 210, 354, 364, 364^1, 365^2, 368–369^2 КК України. Водночас зарахування певного складу злочину до корупційних викликає численні дискусії у фахівців із кримінального права, більшість із яких вважають за необхідне визнати примітку ст. 45 КК України такою, що не цілком відповідає Закону України «Про запобігання корупції» [1, с. 161].

З огляду на зміст примітки до ст. 45 КК України, корупційними є злочини, передбачені ч. 2 ст. 191 КК України (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем).

1. Згідно з даними Генеральної прокуратури України, за 10 місяців 2016 року було вчинено 416 568 злочинів проти власності, серед яких найбільшого поширення після крадіжок і шахрайства становить злочин, передбачений ст. 191 КК України. За цей період було зареєстровано в Єдиному реєстрі досудових розслідувань 8121 злочин. Крім того, аналіз статистичних даних за попередні роки свідчить про те, що кількість цих злочинів хоча і зменшується, проте досить повільно. Занепокоєність викликає і висока латентність таких злочинів порівняно з іншими видами злочинів проти власності. Слід констатувати щорічне зменшення обсягів майна державної форми власності. Таким чином, відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України, окремо не виділено ч. 2 ст. 191 КК України.

Водночас, як свідчить аналіз статистичних даних МВС України щодо протидії корупції, за дев'ять місяців 2016 року в Єдиному реєстрі досудових розслідувань було зареєстровано 1512 злочинів, передбачених ч. 2 та ч. 3 ст. 191 КК України.

Отже, відомості офіційної статистичної звітності не відображають справжнього рівня привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Підтверджують це наведені нами статистичні дані щодо кількості зареєстрованих злочинів.

2. Аналізуючи зазначений злочин, слід зауважити, що відповідно до ст. 17 (Розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою) Конвенції ООН проти корупції, підписаної Україною 31 жовтня 2003 року та ратифікованої 18 жовтня 2006 року, кожна держава-учасниця «вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами умисно вчинених розкрадання, неправомірного привласнення або іншого нецільового використання державною

посадовою особою з метою одержання вигоди для самої себе або іншої фізичної чи юридичної особи будь-якого майна, державних або приватних коштів, або цінних паперів, чи будь-якого цінного предмета, що знаходиться у віданні цієї державної посадової особи на підставі її службового становища» [2].

Водночас ч. 2 ст. 191 КК України має такий зміст: «Привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем». Таким чином, ст. 17 Конвенції ООН проти корупції є набагато ширшою за своїм змістом та дає перелік майна, яке може бути розкрадене, привласнене або використано службовою особою.

3. У статті 191 КК України передбачено відповідальність за три форми вчинення злочину – привласнення, розтрату або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем. Вони характеризуються умисним протиправним і безоплатним оберненням чужого майна на свою користь чи на користь іншої особи.

Предметом привласнення та розтрати є лише те чуже майно, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її законному віданні, тобто таке майно, що перебувало в неї на законних підставах і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки використання або зберігання тощо.

У разі привласнення ці повноваження використовують для обернення винною особою майна на свою користь, а за умов розтрати – на користь інших осіб. Зокрема, це може бути відчуження майна іншим особам для споживання, як подарунок чи товар, в обмін на інше майно тощо.

П. В. Олійник вважає, що чуже майно безпосередньо передбачає: речі, гроші, цінні папери, документи, що є еквівалентом вартості. До цієї є групи вчений зараховує такі особливі види майна, як об’єкти електроенергетики; майно або скарб, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність; майно, завідомо одержане злочинним шляхом; майно, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні; доручене для зберігання або охорони чуже майно [3, с.73–74].

Таким чином, заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем полягає в незаконному оберненні чужого майна на свою користь або на користь інших осіб із використанням службовою особою свого службового становища всупереч інтересам служби.

4. Суб’єктом привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України) може бути лише службова особа.

З огляду на ч. 3 ст. 18 КК України, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи

організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Отже, поверховий аналіз ст. 191 КК України довів неоднозначність зарахування передбачених нею злочинів до корупційних злочинів. Неоднозначність такого тлумачення потребує законодавчого врегулювання, зокрема, приведення його у відповідність до змісту ст. 17 Конвенції ООН проти корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ярмиш Н. М. Щодо відповідності поняттю корупційного правопорушення злочинів, передбачених статтею 45 Кримінального кодексу України / Н. М. Ярмиш // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2015. – № 3. – С. 158–162.

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c16/print1452618860438344. – Назва з екрана.

3. Олійник П. В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення : монографія / П. В. Олійник. – Харків : Право, 2011. – 208 с.

Полях А. М. – професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України», однією з основних реальних загроз національній безпеці України визнано поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності [1]. Запобігання та протидія корупції завжди перебувають під пильною увагою держави. На сучасному етапі розвитку нашої країни розв'язання проблеми поширення корупції є одним із пріоритетів українського суспільства.

Згідно з результатами дослідження «Барометр світової корупції», проведеного міжнародною організацією Transparency International у 2013 році, саме корупція була однією з причин, що призвела до масових протестів в Україні наприкінці 2013 – початку 2014 років. За даними

дослідження, 36 % українців були готові вийти на вулицю, протестуючи проти корупції.

Наприкінці 2013 року проведене Міжнародною фундацією виборчих систем дослідження громадської думки засвідчило, що корупція вже на той час була в переліку найбільших проблем населення і викликала особливе занепокоєння у 47 % громадян.

З метою визначення першочергових заходів із запобігання та протидії корупції, створення основи для подальшого проведення реформ у сфері боротьби з цим негативним явищем Верховна Рада України 14 жовтня 2014 року прийняла низку законів, а саме: «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України».

12 січня 2015 року Указом Президента України було затверджено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», метою якої є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

Відповідно до Стратегії, одним із першочергових завдань є реалізація антикорупційної реформи, зокрема суттєве зменшення корупції в Україні, зменшення втрат державного бюджету та бізнесу через корупційну діяльність, а також підвищення позицій України у міжнародних рейтингах, що оцінюють рівень корупції.

Ухвалення низки вищевказаних антикорупційних законів та Стратегії знаменувало початок системної реформи з подолання корупції в Україні. Реформа передбачає ухвалення нової антикорупційної діяльності: формування та моніторинг реалізації державної антикорупційної політики, превентивну антикорупційну діяльність, переслідування за корупцію. Окрім того, передбачено створення двох спеціалізованих антикорупційних органів, відповідальних за антикорупційну політику та запобігання корупції – Національне агентство з питань запобігання корупції, а також за виявлення та розслідування злочинів, учинених високопосадовцями – Національне антикорупційне бюро України [2].

Розроблені антикорупційні закони відповідають рекомендаціям п. 1 ст. 5 Конвенції ООН проти корупції [3], а саме: кожна держава-учасниця, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, розробляє й здійснює або провадить ефективну та скоординовану політику щодо протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і відображає принципи правопорядку, належного управління публічними справами й публічним майном, чесності, непідкупності, прозорості й відповідальності.

В Україні корупція є однією з проблем, яка вимагає невідкладного розв’язання. Вона становить значну загрозу для демократії, реалізації принципу верховенства права і закону, соціального прогресу, національної безпеки, становлення громадянського суспільства. Тому створення дієвої системи запобігання корупції, розроблення та впровадження комплексу організаційно-правових заходів щодо протидії

цьому явищу, виявлення та подолання його соціальних передумов і наслідків має стати одним із пріоритетів держави [4].

У міжнародній практиці існує безліч підходів до протидії корупції, як успішних, так і невдалих, як забезпечених великим обсягом та спектром ресурсів, так і розрахованих на умови, за яких ресурси є обмеженими. Тому під час організації протидії корупції потрібно ретельно вивчати слабкі місця процесу організації цієї боротьби та робити відповідні висновки.

Для розробки відповідних реформ і координації діяльності з протидії корупції важливим є створення та належне функціонування різних державних інститутів, де ці реформи мають бути впроваджені. З огляду на це, Кабінет Міністрів України розробив Державну програму щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2015–2017 роки [5]. Важливою складовою вказаної Програми є закріплення завдань і заходів, які покладаються на органи державної влади з питань антикорупційної політики, строки їх виконання та виконавці.

Таким чином, завдяки визначеним антикорупційною стратегією заходам, на сьогодні існує сприятливий механізм запобігання, попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень

Водночас налагодження комплексної реалізації зазначеної стратегії вимагає від законодавця та державних органів не тільки ретельного опрацювання антикорупційного законодавства, а й розмежування повноважень правоохоронних і контролюючих органів на міжвідомчому й відомчому рівнях з виокремленням специфічних функцій, притаманних лише цим органам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

2. Альтернативний звіт з оцінки ефективності державної антикорупційної політики / Р. Г. Рябошапка, О. С. Хмара, А. В. Кухарук, та ін. ; за заг. ред. А. В. Волошиної. – Київ, 2015. – 268 с.

3. Конвенція ООН проти корупції держави від 31 жовт. 2003 р. (ратифікація від 18 жовт. 2006 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 49.

4. Потапов С. Г. Стан і перспективи організаційно-правового забезпечення протидії та запобігання корупції в Україні [Електронний ресурс] / С. Г. Потапов // Міністерство соціальної політики України: інформ. матер. від 18 жовт. 2010 р. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article%3Bjsessionid=8FF1193605DCB2D0798EBB58868D7148?art_id=115275&cat_id=121417. – Назва з екрана.

5. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів

України від 29 квіт. 2015 р. № 265 // Урядовий портал: Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248147826. – Назва з екрана.

Рожнова В. В. – завідувач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ВАГОМІСТЬ НАЯВНИХ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ: ВІТЧИЗНЯНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Запобіжні заходи – це частина заходів забезпечення кримінального провадження, превентивні заходи процесуального примусу, які застосовують за наявності підстав та в порядку, встановлених законом, до підозрюваного, обвинуваченого з метою забезпечення їх належної процесуальної поведінки [1, с. 401; 2, с. 379].

Застосування запобіжних заходів є ефективною процесуальною гарантією виконання завдань кримінального провадження. Водночас вони відіграють роль правового процесуального засобу подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень з боку зазначених осіб, що також зумовлює важливість їх застосування в необхідних випадках.

Протидію розслідуванню загалом визначають як систему умисних протиправних дій або окрему дію (бездіяльність) учасників кримінального провадження та/або інших зацікавлених осіб, спрямованих на перешкоджання швидкому, повному й неупередженому розслідуванню з метою невстановлення обставин учиненого злочину і винності причетних осіб, уникнення винним кримінальної відповідальності або невиправданого пом'якшення його покарання [3, с. 8; 4, с. 102]. Подолання протидії є відповіддю органів досудового розслідування, прокурора на діяння підозрюваного, обвинуваченого чи інших осіб, змістом яких є перешкоджання розслідуванню. Попри те, що подолання протидії розслідуванню є складовою слідчої тактики, здійснюється воно, передусім, за допомогою заходів, передбачених кримінальним процесуальним законом, протягом усього періоду досудового розслідування і спрямоване на запобігання протидії, її виявлення та нейтралізацію.

Зважаючи на те, що суб'єктами вчинення кримінальних правопорушень корупційного характеру є посадові особи, протидія розслідуванню таких правопорушень, як і методи й засоби запобігання їй, виявлення та нейтралізації, є специфічними [5, с. 144].

У системі заходів подолання протидії розслідуванню, зокрема кримінальних правопорушень корупційного спрямування, важливу роль відіграє застосування ефективних запобіжних заходів.

Законне й обґрунтоване застосування цих заходів забезпечує не тільки виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а й запобігання вчиненню ним спроб переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; не дає змоги знищити, сховати або спотворити будь-яку з речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, фахівця в цьому самому кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (ч. 1 ст. 177 КПК України).

Обґрунтованість застосування запобіжних заходів, зокрема їх певних видів, зумовлена не лише наявністю фактичних підстав та умов їх застосування, а й урахуванням під час обрання запобіжного заходу обставин, передбачених ст. 178 КПК України. Серед них – вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1); розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок учинення кримінального правопорушення підозрюють, обвинувачують особу, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовують відповідні обставини (п. 11 ч. 1).

Таким чином, ідеться не просто про наявність доказів вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення, завдання ним майнової шкоди у певному розмірі чи певного розміру доходу, в отриманні якого внаслідок учинення кримінального правопорушення підозрюють, обвинувачують особу, а про вагомість цих доказів.

На відміну від ознак доказів, які, відповідно до ч. 1 ст. 94 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, встановлюють під час їх оцінки (кожний доказ із позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з огляду на достатність і взаємозв'язок для прийняття відповідного процесуального рішення), зміст вагомості доказів і критерії її встановлення у цьому Законі не визначено.

У теорії та науці кримінального процесу вагомість наявних доказів визначають як наявність такого комплексу доказів, неупереджена оцінка якої дає достатні підстави слідчому судді, суду переконатись у тому, що особа таки могла вчинити кримінальне правопорушення [1, с. 405] та характеризується як така, що не є ознакою доказів у «чистому» вигляді, оскільки характеризує доказ в аспекті його переконливості для учасників кримінального провадження, а не містить власне його характеристику [6].

Європейський суд з прав людини такий ступінь переконаності суддів позначає терміном «розумна підозра» у вчиненні кримінального правопорушення [1, с. 405], а Міжнародний кримінальний суд визнає релевантність доказу, його доказову силу та вагомість

фундаментальними критеріями, спираючись на які, суд встановлює, чи довів прокурор свою позицію відповідно до стандартів [7, с. 11].

Водночас вагомість доказів як елемент їх достатності характеризується відносною важливістю, яка має бути надана кожному доказу під час вирішення того, чи було доведено певне твердження за його допомогою чи ні. Це є якісною оцінкою доказів. Вагомість є досить суб'єктивним критерієм, що залежить від дійсної якості та характеристик конкретного доказу, а також від кількості та якості інших наявних доказів того самого факту. Наприклад, оригінальний відеозапис низької якості, на якому зафіксовано дії підозрюваного, буде мати меншу вагу, ніж показання свідка–очевидця цих дій, за умови, що слова свідка вважаються надійними та достовірними.

У практиці європейських судів вагомість також залежить від надійності, достовірності й точності доказів. Надійність визначають під час вивчення походження доказу: чи було доведено, що походження доказу є надійним, і чи не було, наприклад, у свідків чи потерпілих, мотивації надати неправдиві та неточні докази? Якщо документ було представлено, але його автентичність не було підтверджено свідком або іншим чином (наприклад, офіційною печаткою, підписом), то сумнівною є його прийнятність, а отже можуть визнати неприйнятним. Достовірність характеризується тим, чи заслуговують такі докази на довіру. Точність залежить від ступеня чіткості даних власне доказу (наприклад, зазначення осіб чи дат). На вагомість також вказує логічність і несуперечливість документа-доказу.

Оцінюючи вагомість доказу, суд розглядає його загальні характеристики (наприклад, чи був він автоматично створений за допомогою технологій або ж особою, яка зацікавлена в результатах судового процесу), ураховуючи те, є доказ прямим чи непрямим, первинним чи похідним та, частково, чи є цей доказ опосередкованим за характером формування. Менш важливими вважають показання свідків, які не представили суду особисто, адже такі показання не стали предметом перехресного допиту і не давалися під присягою [7, с. 12].

Отже, ознайомлення з міжнародними стандартами встановлення вагомості доказів під час доказування в кримінальному процесі є підставою для висновку про те, що вагомість наявних доказів характеризує їх достатню сукупність і за своїми якісними показниками формує в слідчого судді, суду переконаність у можливості й необхідності прийняття відповідного процесуального рішення. Слідчий суддя, суд у цьому разі мають переконатись, що кількість і якість наявних доказів є достатніми для того, щоб не залишилось сумнівів у можливості й необхідності прийняття рішення, зокрема про застосування запобіжного заходу певного виду.

З огляду на викладене, звертаючись із клопотанням про застосування запобіжного заходу та підтримуючи викладені в ньому доводи, слідчий, прокурор у судовому засіданні повинні звертати особливу увагу на вагомість наданих ними доказів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комен. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ : Юстініан, 2012. – 1224 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Харків : Одіссей, 2013. – 1104 с.
3. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шехавцов Руслан Миколайович. – Київ, 2003. – 19 с.
4. Омельченко О. С. Поняття та сутність протидії розслідуванню злочинів на стадії кримінального провадження / О. С. Омельченко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 96–103.
5. Суворов О. М. Взаємодія підрозділів «К» СБ України з органами досудового розслідування у протидії злочинам корупційної спрямованості / О. М. Суворов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 3. – С. 144–154.
6. Поняття та ознаки доказів у кримінальному процесі [Електронний ресурс] // Studfiles: файловий архів студентів. – Режим доступу: http://www.studfiles.ru/preview/5130172/. – Назва з екрана.
7. Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів / Міжнародна група Global Rights Compliance LLP. – Київ, 2016. – 71 с.

Рощина І. О. – кандидат юридичних наук, доцент

КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ЗАХОДИ БОРОТЬБИ

Сьогодні всі громадяни сповна відчувають і розуміють, що корупція в Україні фактично є чинником, що гальмує подальший розвиток демократії, адже в корумпованій державі грубо порушують права та свободи громадян.

Згідно із цьогорічними даними Індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) від Transparency International, показники України становлять: 26 балів зі 100 можливих і 142 місце зі 175 позицій. Наша держава вкотре опинилася на одному щаблі з Угандою та Коморськими островами як одна з найбільш корумпованих країн світу [1].

Рівень корупції в Україні не тільки високий порівняно з іншими державами, а й безупинно зростає. Це неодноразово констатували всі президенти України, і навіть приймали закони та програми щодо боротьби з таким явищем.

Початком заснування законодавчої бази в Україні щодо боротьби з корупцією слід вважати Указ Президента України «Про організаційно-

правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року № 3341-XII [2].

Потім регулярно, з обранням нового Президента України, приймали різноманітні нормативні акти, спрямовані на боротьбу з корупцією. Перші результати боротьби з корупцією було оприлюднено 23 квітня 1997 року на засіданні координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю з наступним висновком: незважаючи на вжиті заходи щодо боротьби з корупцією, вона поглинає країну, її масштаби загрожують національній безпеці [3, с. 12].

Законодавець за період самостійності України не тільки двічі знижував санкції за корупцію, а й з ч. 1 ст. 368 Кримінального кодексу (КК) України виключив конфіскацію майна. Чому ж законодавець, знаючи корумпованість нашого суспільства, вчинив такі кроки? Можливо, за час набуття незалежності актуальність боротьби з цим явищем знизилася чи перестала бути настільки гострою? Навпаки, реалії буття засвідчують протилежне: щорічно в країні зростає не тільки корупція, а й злочинність загалом.

У КК України, прийнятому у 2001 р., ст. 368 було доповнено покаранням – штрафом від 750 до 1500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а 13 травня 2014 року – доповнено також арештом на строк від трьох до шести місяців. Такий вибір міри покарання і відсутність конфіскації майна за ч. 1 ст. 368 КК України (редакція 2014 р.), з урахуванням корумпованості суддівського корпусу і фальсифікації матеріалів справи, а також подальшої перекваліфікації вчиненого злочину з будь-якої частини ст. 368 КК України (редакція 2014 р.) на ч. 1 цієї статті, дає можливість корупціонеру не тільки легко уникнути реально заслуженої кримінальної відповідальності, а й зберегти все, що набув злочинним шляхом.

Про небажання вести дієву боротьбу з корупцією в нашій країні свідчить саме перейменування ст. 368 КК України (редакція 2014 р.) з «Одержання хабара» на «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою». У зв'язку з тим, що ставлення громадян України до хабарників явно негативне, а сам термін «хабарник» став образливим для тих, хто бере хабарі, та для більшості депутатів Верховної Ради України, вони вирішили дати цьому виду злочину нову, більш лагідну назву. Отже, після відбуття міри покарання, якщо, звісно, така відбудеться, хабарник буде говорити, що судимість була не за хабар, а за прийняття пропозиції неправомірної вигоди. Всенародно оголошена боротьба з корупцією не стала нормою суспільно-політичного життя країни, а тому успіхів у боротьбі з нею найближчим часом не передбачається. Таким чином, нововведення у санкцію ст. 368 КК України, безперечно, не сприятиме боротьбі з цим злом.

Тому з метою поліпшення сучасної парадигми ефективності імплементації норм Європейської конвенції в кримінальне право України ст. 368 КК України редакції 2014 р., на нашу думку, структуру цієї статті слід зробити з двох частин і викласти у наступній редакції:

«Стаття 368. Одержання хабара

1. Одержання службовою особою у будь-якому вигляді хабара за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища –

карається позбавленням волі на строк на п'ятнадцять років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років та з конфіскацією майна.

2. Одержання хабара у великому розмірі або службовою особою, яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб, або повторно, або поєднане з вимаганням хабара, –

карається довічним позбавленням волі або смертною карою.

Примітка. Хабарем у великому розмірі вважається такий, що в сто і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян.

Така редакція статті однозначно не дає можливість ні слідчому, ні суду варіювати мірою покарання, а отже, уникнути відповідальності хабарнику. Не лише громадяни України добре розуміють небезпеку корупції для держави і пропонують конкретні заходи боротьби з цим злом, а й державні діячі інших країн також бачать яку небезпеку становить корупція в Україні. Зокрема, виступаючи 8 грудня 2015 року у Верховній Раді України, віце-президент США Д. Байден зазначив, що в Україні є ще одна боротьба, історична – проти корупції: «... Я ніколи не вказую людям з інших країн, що вони повинні робити. Але ви не знайдете жодної демократії у світі, де ракова пухлина корупції так процвітає. Ви не знайдете жодної такої країни. Досить нелегко створити Бюро по боротьбі з корупцією. Для ефективної боротьби потрібно здійснити судову реформу, щоб притягнути до відповідальності корупціонерів, а особисті інтереси чиновники відокремлювали від державних. Олігархи і не олігархи – усі повинні жити за єдиними правилами, усі повинні платити податки. Вони не мають права тиснути на суд. Корупція відбирає ресурси в народу. Вона не дає розвиватися економіці. Ми знаємо це, ви знаєте це, українці знають це». Думка Д. Байдена повністю збігається з висновками, зробленими 23 квітня 1997 року на засіданні координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю. Інакше кажучи, незважаючи на численність вжитих за роки незалежності заходів, позитивних зрушень у боротьбі з корупцією в Україні немає.

Про те, що в нашій державі бракує справжньої боротьби з корупцією, а тільки є окремі показові випадки такої боротьби, яскраво свідчать затримання 25 березня 2015 року під час засідання Кабінету Міністрів України голови Державної служби надзвичайних ситуацій С. Бочковського та його першого заступника В. Стоєцького за участь у корупційній схемі з розкрадання державних коштів; затримання 17 вересня 2015 р. у стінах парламенту народного депутата України від Радикальної партії І. Мосійчука; затримання 5 липня 2015 року першого заступника начальника Головного слідчого управління Генеральної прокуратури України В. Шапакіна та заступника прокурора Київської

області О. Корнійця. Ці приклади також вказують на цілковиту корумпованість влади.

Підбиваючи підсумки результатів боротьби з корупцією, на підставі нормативних актів, виданих за час незалежності, можна дійти висновку, що, попри всі вжиті заходи щодо боротьби з корупцією, Україна стала однією з найбільш корумпованих країн світу, а масштаби корупції в державі не тільки не зменшуються, а навпаки, зростають. Зокрема, чим активніше намічають і проводять різні заходи щодо боротьби з корупцією, тим швидше вона поширюється в суспільстві. У нескінченних наріканнях влади України протягом усього часу незалежності країни про корупцію в державі чітко вбачається безпосередня участь чиновників у цій корупційній системі. А якщо це так, то жодної реальної боротьби з корупцією в Україні ще не було і навряд чи буде найближчим часом без прийняття корінних і радикальних заходів. Передусім, тут потрібна політична воля керівництва країни, якої донині не існує.

На нашу думку, для успішної боротьби з корупцією в нашій державі потрібно ввести знову смертну кару за такі склади злочинів:

1. За зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України).
2. За перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України).
3. Незаконне збагачення (ст. 368^2 КК України).
4. Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України).

Якщо буде застосовано смертну кару, так як у Китаї, Камбоджі, Гондурасі тощо, то й результати боротьби з корупцією в Україні будуть позитивні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. І через рік після Майдану Україна лишається найкорумпованішою країною Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ti-ukraine.org/corruption-perceptions-index-2014. – Назва з екрана.

2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3341-12/page. – Назва з екрана.

3. Шакун В. І. Влада і злочинність / В. І. Шакун. – Київ : Пам’ять століть, 1997. – 226 с.

Рубан К. П. – інспектор Тренінгового центру Головного управління Національної поліції в Херсонській області, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Актуальність декларування доходів та витрат осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування останнім часом не викликає сумнівів. Адже в такий спосіб реалізується державна антикорупційна політика України відповідно до рекомендацій країн ЄС. Водночас міжнародні стандарти у зазначеній сфері суттєво відрізняються від прийнятих норм вітчизняного законодавства. Власне, цьому аспекту і присвячено наше повідомлення.

Фактично всі міжнародні стандарти у сфері декларування майна посадових осіб зосереджені в декількох документах, серед яких: Рекомендація № R (2000) 10 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців, Конвенція ООН проти корупції (2003), технічний коментар до конвенції 2003 року (2009) і Декларація активів для державних службовців: інструмент для попередження корупції ОЕСР (2011).

Найважливіша норма в цьому напрямі наявна в ратифікованій Україною Конвенції ООН проти корупції (2003 рік) у ст. 8 «Кодекси поведінки державних посадових осіб», де зазначено, що кожна держава-учасниця прагне, у належних випадках і згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, запроваджувати заходи й системи, які зобов'язують державних посадових осіб надавати відповідним органам декларації, inter alia (*пер. авт.* зокрема), про позаслужбову діяльність, заняття, інвестиції, активи та про суттєві дарунки або прибутки, у зв'язку з якими може виникнути конфлікт інтересів стосовно їхніх функцій як державних посадових осіб.

Кожна держава-учасниця розглядає можливість вжиття, згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, дисциплінарних або інших заходів стосовно державних посадових осіб, які порушують кодекси або стандарти, установлені згідно із цією статтею [1].

Причому мета декларування жодною мірою не полягає у виявленні доходів, витрат і майна чиновників (контролі за їх майном), а пов'язана саме з виявленням конфлікту їх інтересів, який може призвести до корупції. Йдеться лише про декларування майна чиновника, але зовсім не інших осіб, у тому числі членів його сім'ї.

Антикорупційне декларування на національному рівні зазвичай вводиться для вирішення двох основних завдань:

– для виявлення «індикаторів корупції» – фактів, що свідчать про можливе вчинення посадовою особою корупційного правопорушення;

– для виявлення конфлікту інтересів – ситуації, коли особисті інтереси посадової особи можуть привести до необ'єктивного виконанню ним службових обов'язків [2].

Проти декларування майна (предметів розкоші й заощаджень у готівці) висувають кілька ключових заперечень, з якими важко не погоджуватися. По-перше, публікація інформації про такі активи становить безперечний інтерес для злочинців, а отже, може спричинити небезпеку для осіб, які подають декларації. По-друге, представлені посадовою особою відомості про заощадження в готівці і про майно, що не підлягає державній реєстрації, практично неможливо перевірити на повноту і достовірність. По-третє, посадові особи при подачі першої декларації можуть не занижувати, а завищувати суму готівкових коштів і вартість дорогого майна, щоб забезпечити собі можливість пояснення майбутніх витрат [2].

Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14 жовтня 2014 року не надає відповіді на зазначені питання. Цей закон визначає загальні положення щодо формування та реалізації державної антикорупційної політики, зокрема у контролі за дотриманням законодавства про конфлікт інтересів та декларування майна, доходів, видатків та зобов'язань фінансового характеру. До того ж, у цьому акті йдеться про необхідність введення кримінальної відповідальності за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації, адже її відсутність фактично призводить до приховування доходів та майна публічними службовцями [3].

У фундаментальному антикорупційному Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року також не знайдемо пояснень на вищевказані питання [4].

У наукових колах уже відбувається дискусія щодо обґрунтованості криміналізації декларування недостовірної інформації. На переконання В. М. Попович, метою внесення до декларації завідомо неправдивих відомостей стосовно майна, доходів, цінних паперів та інших матеріальних чи нематеріальних благ, що належать суб'єктові декларування та членам його сім'ї, здебільшого буде приховування інших протиправних діянь (зокрема злочинів), у результаті вчинення яких і були набуті зазначені вище блага, і за які чинним законодавством України уже передбачено певний вид юридичної відповідальності (зловживання владою або службовим становищем – ст. 364 КК України; одержання неправомірної вигоди службовою особою – ст. 368 КК України; незаконного збагачення – ст. 368^2 КК України тощо) [5].

Причому чинне кримінальне законодавство України встановлює досить суворі санкції за вчинення таких діянь. Наприклад, одержання службовою особою неправомірної вигоди з використанням наданої їй влади чи службового становища в особливо великому розмірі, або якщо таке діяння вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, передбачає покарання у вигляді позбавленням волі на строк від 8 до 12 років з позбавленням права

обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна та зі спеціальною конфіскацією (ч. 4 ст. 368 КК України).

З огляду на це, В. П. Попович переконана, що додаткова криміналізація ще й фактично «способу» приховування раніше вчинених протиправних діянь, є надмірною. На думку дослідниці, декларування недостовірної інформації безпосередньо не досягає рівня суспільної небезпечності для того, щоб визнаватися злочином, як того вимагає ч. 1 ст. 11 КК України. Те саме стосується й умисного неподання зазначеної декларації. Відтак у цьому випадку цілком достатнім було б залишити чинну наразі редакцію ст. 172^6 Кодексу України про адміністративні правопорушення, відповідно до якої, адміністративним проступком, зокрема, визнається несвоєчасне подання без поважних причин декларації, а також подання завідомо недостовірних відомостей у ній на суму від 100 до 250 мінімальних заробітних плат [5].

З такою позицією не погоджується К. К. Полькін, аргументуючи тим, що криміналізація діяння є способом захисту нової моделі фінансового контролю в межах державної програми боротьби з корупцією. Таким чином, бланкетний характер норми стосовно Закону України «Про запобігання корупції» (а саме розділу 7 цього Закону) зумовлений їхнім системним зв'язком [6].

На нашу думку, додаткової криміналізації з прийняттям ст. 366^1 КК України не виникає. Недаремно законодавець розмістив її одразу після ст. 366 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за службове підроблення, котре також використовують у сфері службової діяльності для вчинення або приховання посадовцями інших злочинів, пов'язаних чи із розкраданнями, чи зі зловживаннями тощо.

Проте на цьому завершується системність та аргументованість внесення змін до КК України щодо встановлення кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації. Оскільки важко пояснити чому цей вид злочину, який де-факто вже віднесено до корупційних, але де-юре не включено до переліку корупційних злочинів зазначених у примітці ст. 45 КК України. А відповідно винна за ст. 366^1 КК України особа може благополучно бути звільнена від кримінальної відповідальності у зв'язку з дієвим каяттям, з передачею на поруки, із зміною обстановки. Адже обмеження ст. 45, 47, 48 КК України на цей злочин не поширюються. Так само це дає змогу офіційно, у законний спосіб уникати і безпосередньо кримінального покарання, навіть якщо уявити, що його буде призначено (за ст. 69, 74 КК України) [7].

Отже, системність національної антикорупційної політики вимагає внесення відповідних змін до КК України, зокрема включення ст. 366^1 «Декларування недостовірної інформації» до переліку корупційних злочинів у примітці ст. 45 цього Кодексу. Слід зауважити, що такі вимоги прямо не зазначені у відповідних конвенціях, а визнані міжнародні стандарти передбачають здебільшого дисциплінарну відповідальність за неподання декларацій або неправдивість відомостей у них. Тобто

правозастосовна практика в розвинутих країнах обмежується звільненням такого чиновника.

Проте впровадження електронного декларування доходів і витрат чиновників в Україні стало одним зі найпомітніших антикорупційних заходів від 2014 року. З 1 вересня до 30 жовтня 2016 року свої доходи задекларували понад 103 тисячі чиновників, серед них – Президент України, члени Уряду, народні депутати, судді, прокурори [8]. Це спільне досягнення як громадянського суспільства і міжнародних партнерів, так і реформаторів у всіх гілках влади, що подолали опір представників старої корумпованої системи, нездатних пояснити походження своїх статків.

Тому для справжнього формування нової свідомості із не сприйняття корупції українськими громадянами як основоположного принципу для реальної протидії корупції, – саме такі жорсткі заходи є необхідними, і свідчитимуть про послідовність у виконанні взятих представниками держави зобов'язань як перед народом, так і перед світовою спільнотою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція ООН проти корупції [Електронний ресурс] : ратифікована Законом України від 18 жовт. 2006 р. № 251-V. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16. – Назва з екрана.
2. Анализ международного и украинского права о противодействии коррупции [Электронный ресурс] // Межфракционное депутатское объединение «Запрещено запрещать». – Режим доступа: http://forbiddentoforbid.org.ua/ru/analiz-mezhdunarodnogo-i-ukrainskogo-prava-o-protivodejstvii-korrupcii/. – Загл. с экрана.
3. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1699-18. – Назва з екрана.
4. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18. – Назва з екрана.
5. Попович В.П. Окремі проблеми встановлення кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації [Електронний ресурс] / В. П. Попович // Репозитарій Національного Авіаційного Університету. – 2015. – Режим доступу: http://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/13445. – Назва з екрана.
6. Полькін К. К. Про обґрунтованість криміналізації декларування недостовірної інформації [Електронний ресурс] / К. К. Полькін. // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2016. – № 1 (17). – Режим доступу: http://lduvs.edu.ua/?z1=b%2C478. – Назва з екрана.
7. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14. – Назва з екрана.

8. Экспертное сообщество обратилась к странам ЕС: безвизовые обязательства должны быть выполнены : Украинские неправительственные организации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // http://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2016/11/2/7056787/. – Загл. с экрана.

Рувін О. Г. – директор Київського НДІСЕ Міністерства юстиції України, доктор юридичних наук;
Голікова Т. Д. – заступник директора Київського НДІСЕ Міністерства юстиції України;
Полтавський А. О. – помічник директора Київського НДІСЕ Міністерства юстиції України

КОДЕКС ЕТИКИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

На сьогодні законодавство України в галузі державної антикорупційної політики суттєво актуалізовано. Так, у 2014 році Верховна Рада України в другому читанні прийняла закони України «Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодонабувачів юридичних осіб та публічних діячів» тощо.

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», одним із суб'єктів, на яких поширюється дія зазначеного Закону, є експерти – посадові особи юридичних осіб публічного права. У цьому контексті слід згадати і положення розділів XVII, XVIII Кримінального кодексу України, зокрема викладені у ст. 384, 385, щодо кримінальної відповідальності експертів за надання завідомо неправдивого висновку експерта та відмову від надання висновку експерта без поважних причин, що, відповідно, за нормативно регламентованою структурою висновку фіксують у його вступній частині.

Таким чином, на нашу думку, антикорупційне законодавство України щодо відповідальності експертів за можливе вчинення корупційних діянь є достатнім для запобігання корупційним проявам з боку судових експертів під час виконання ними своїх обов'язків.

17 липня 2014 року о 16 год 20 хв над територією України на висоті близько 10 100 м невстановленими особами із застосуванням ракетної зброї (зенітно-керованої ракети класу «земля-повітря», випущеної із самохідного зенітно-ракетного комплексу) було збито пасажирський літак «Boeing 777-200 9M-MRD» авіакомпанії «Малайзійські авіалінії», унаслідок чого загинуло 298 людей.

За фактом катастрофи літака Служба безпеки України порушила кримінальне провадження за ознаками злочину, передбаченого ч. 3 ст. 258 Кримінального кодексу України. Для здійснення кримінального розслідування причин катастрофи літака було укладено міжнародний договір між правоохоронними органами Австралії, Бельгії, Королівства Нідерланди, Малайзії та України під головуванням Прокуратури Королівства Нідерланди. У межах міжнародного розслідування було створено міжнародну слідчу групу. До наукового розслідування причин катастрофи залучили і судових експертів зазначених країн – фахівців із трасологічних, балістичних та вибухово-технічних досліджень; досліджень матеріалів, речовин і виробів; проектування, будування та експлуатації зенітно-ракетної зброї тощо.

До проведення судових експертиз у межах міжнародного розслідування як судових експертів з боку України було запрошено співробітників Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, зокрема залучено до роботи в міжнародній експертній комісії постановами слідчого-судді (Королівства Нідерланди) із ознайомленням їх із Кодексом поведінки судових експертів (Кодекс поведінки), зарахованих до Нідерландського реєстру судових експертів (Реєстр).

Ключовими аспектами в зазначеному Кодексі поведінки є те, що:

– Нідерландський реєстр судових експертів має бути реалізований як реєстр експертів високого рівня;

– включені до Реєстру експерти повинні бути здатними до звітування в судовому процесі, з огляду на їх професійну компетентність та особистісні якості;

– експерти зобов'язані відповідати вимогам за встановленими п'ятьма основними цінностями (незалежність, справедливість/неупередженість, сумлінність, професійна компетентність і чесність).

Також Кодексом поведінки передбачено:

– вимоги до певних дій експерта під час проведення експертизи, зокрема конфіденційного поводження з матеріалами дослідження та з отриманими під час дослідження відомостями;

– визначення особливостей надання інформації та звітування за результатами проведення експертизи;

– вказування на дії експерта при виникненні окремих особливих обставин під час проведення експертизи або після її проведення тощо.

Кодекс поведінки пов'язаний із Законом Королівства Нідерланди «Про експертів у кримінальних справах», рішенням Колегії судових експертів про реєстр експертів у кримінальних справах (рішення). Відповідно до вимог п. 2 частини «f» ст. 13 рішення, експерт, який подає заяву про внесення його до Реєстру, повинен засвідчити те, що він ознайомився з Кодексом поведінки та впродовж терміну його перебування у Реєстрі буде дотримуватися встановлених правил поведінки. У разі недотримання одного чи більше пунктів Кодексу поведінки експерт ризикує тим, що його буде виключено з Реєстру.

Таким чином, на нашу думку, зазначений досвід регламентації поведінки осіб, внесених до Нідерландського реєстру судових експертів,

є суттєвим доповненням до регламентованого порядку проведення судових експертиз на рівні нормативно-правових актів Королівства Нідерланди.

За дорученням Міністерства юстиції України кожним із підпорядкованих йому науково-дослідних установ судової експертизи було розроблено проекти Кодексу етики судового експерта (Кодекс етики). Нижче наведено проект Кодексу етики, розроблений в Київському науково-дослідному інституті судових експертиз Міністерства юстиції України, з урахуванням досвіду участі співробітників цього закладу в міжнародних експертних комісіях.

КОДЕКС
етики судового експерта
(проект)

Кодекс етики судового експерта визначає керівні норми поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій судових експертів під час виконання ними службових повноважень.

І. Загальні положення

1.1. Цей Кодекс – задекларована в принципах система моральних і професійних цінностей та правил поведінки судового експерта, на якого покладено повноваження щодо здійснення судово-експертної діяльності щодо яких ним добровільно взяті зобов'язання на їх дотримання у професійній діяльності.

1.2. Цей Кодекс стосується суб'єктів судово-експертної діяльності, визначених ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», внесених відповідно до ст. 9 зазначеного Закону до державного Реєстру атестованих судових експертів.

2. Професійна компетентність та етика поведінки

2.1. При виконанні доручених службових обов'язків експерт завжди діє як незалежний, неупереджений, сумлінний, професійно-компетентний та чесний експерт.

2.2. Експерт самостійно приходить до одного з своїх професійно обґрунтованих суджень, надає про нього інформацію та складає відповідний висновок. Це стосується і тих випадків, коли експерт виконує завдання, співпрацюючи з іншими експертами.

2.3 Експерт повинен володіти останніми досягненнями науки у відповідній галузі знань.

2.4. Експерт не повинен бути упередженим чи необ'єктивним.

Експерт не переслідує власних інтересів при проведенні досліджень, при наданні інформації, при складанні висновку.

Експерт проводить дослідження, не піддаючись впливу зі сторони органу, за дорученням якого він проводить експертизу, чи із якоїсь третьої сторони.

2.5. Експерт несе відповідальність за дотриманням обов'язків щодо якості дослідження. Експерт повідомляє про вичерпність застосованих методів.

Для виконання завдання експерт застосовує виключно відповідні методи, обладнання, матеріали.

2.6. Експерт не розголошує і не використовує в інший спосіб конфіденційну інформацію, що стала йому відома у зв'язку з виконанням службових повноважень, крім випадків, встановлених законом.

2.7. Про кожен вплив чи спробу впливати на висновки при виконанні його завдання, експерт негайно повідомляє про це у письмовій формі орган, за дорученням якого він виконує експертизу, керівника судово-експертної установи тощо.

2.8. Експерт, незважаючи на особисті інтереси, вживає вичерпних заходів щодо недопущення конфлікту інтересів або недопущення створення його наявності. Експерт не повинен вчиняти дії чи бездіяльність на користь своїх особистих інтересів та/або інтересів третіх осіб.

У разі появи конфлікту зустрічних інтересів експерт негайно повідомляє про це у письмовій формі орган, за дорученням якого він виконує експертизу, керівника судово-експертної установи тощо.

2.9. У разі надходження експерту пропозиції щодо неправомірної вигоди або дарунку, незважаючи на особисті інтереси, невідкладно вживає таких заходів:

відмовляється від пропозиції;

письмово повідомляє про пропозицію безпосереднього керівника.

За результатами розгляду проектів Кодексу етики на засіданні секції з теоретичних, загальнометодичних, процесуальних та організаційних питань судової експертизи Науково-консультативної методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України прийнято рішення щодо взяття за основу одного з наданих проектів для розробки проекту Кодексу етики з урахуванням положень інших проектів, з подальшим його доопрацюванням іншими суб'єктами судово-експертної діяльності.

На сьогодні у процесуальних кодексах України наявні тексти присяги судового експерта, що різняться між собою. Власне присягу дають під час виконання функцій судового експерта як суб'єкта (учасника) певного процесу в конкретному провадженні. На нашу думку, необхідно розробити єдиний текст присяги судового експерта, що буде прийматися особою, щодо якої прийнято рішення відповідними експертно-кваліфікаційними комісіями про присвоєння їй кваліфікації судового експерта. Текст присяги повинен бути невід'ємною частиною Кодексу етики.

Розроблення остаточного, погодженого з усіма зацікавленими сторонами проекту Кодексу етики потребує визначення його статусу, порядку затвердження та дотримання положень у повсякденній діяльності особами, внесеними до державного реєстру атестованих судових експертів України. Саме від цього залежить, чи стане Кодекс етики судового експерта одним із кроків на шляху вдосконалення державної антикорупційної політики в галузі судово-експертної діяльності, зокрема на міжнародному рівні.

Самодіна О. О. – адвокат, кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ УСУНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

У Законі України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикопуційна стратегія) на 2014–2017 роки» визначено, що надзвичайно серйозною залишається проблема корупційних проявів під час державних закупівель. За даними Служби безпеки України, станом на 2014 рік, втрати від корупційних оборудок під час проведення процедур державних закупівель становили 10–15 % (35–52,5 млрд грн) видаткової частини державного бюджету щороку. Офіційна статистика засвідчує, що за 2013 рік загальна сума коштів за укладеними договорами у звітному періоді для закупівлі товарів, робіт і послуг становила майже 186 млрд грн. Значна частина закупівель здійснюється поза межами державного контролю за неконкурентною процедурою (в одного постачальника), а розмір цього ринку становить майже 307 млрд грн щороку).

Не зовсім ефективно, на нашу думку, розв'язує цю проблему чинний Закон України «Про публічні закупівлі» (Закон), який установлює правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави та територіальної громади та застосовується до замовників під час здійснення ними закупівель товарів, робіт і послуг,був введений у дію в два етапи: з 1 квітня 2016 року – для центральних органів виконавчої влади та замовників, що здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання, з 1 серпня 2016 року – для всіх замовників. Адже основною метою прийняття Закону було підвищення рівня конкуренції у сфері державних закупівель, зниження рівня корупції шляхом запровадження системи прозорих електронних закупівель та електронної системи оскарження тощо.

Закон розробляли на виконання розділу «Прикінцеві положення» Закону України «Про здійснення державних закупівель», Програми діяльності Кабінету Міністрів України, Коаліційної угоди та Указу Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» щодо впровадження електронних закупівель, а також ст. 153 глави 8 «Державні закупівлі» розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, у частині імплементації Директив 2014/24/ЄС і 2014/25/ЄС.

Законом передбачено здійснення державних закупівель із застосуванням двох конкурентних процедур регулювання: відкриті торги і конкурентний діалог, а також однієї неконкурентної – переговорної процедури закупівлі. Відкриті торги здійснюються з обов'язковим проведенням аукціону з найнижчою ціною та з урахуванням нецінових критеріїв. Процедура конкурентного діалогу застосовується в разі, якщо: замовник не може визначити необхідні технічні, якісні характеристики товарів та робіт або визначити вид послуг; для прийняття оптимального

рішення про закупівлю необхідно провести переговори з учасниками (предметом закупівлі є консультаційні, юридичні послуги, розроблення інформаційних систем, програмних продуктів, здійснення наукових досліджень тощо). Переговорна процедура закупівлі здійснюватиметься без попередньої публікації (оприлюднюється тільки повідомлення про намір укласти договір після проведення переговорів з учасником процедури).

Попри загальні позитивні зрушеннях з прийняттям Закону у сфері публічних закупівель щодо прозорості та подолання корупційної складової, він має певні недоліки та потребує внесення відповідних змін.

Не всі державні підприємства є замовниками у контексті змісту вказаного Закону. Поняття «замовник» не охоплює державні підприємства, які не є одержувачами бюджетних коштів, статутний капітал яких не поділений на частки та у яких відсутні спеціальні або ексклюзивні права. Водночас конструкція терміна «спеціальні або ексклюзивні права», наведена у Законі, теж не є вдалою, оскільки передбачає неоднозначне його трактування та не дає змоги чітко визначитись з їх наявністю чи відсутністю в конкретного суб'єкта господарювання.

Перша згадка про спеціальні та/або ексклюзивні права з'явилась у законодавстві України у 2014 році з внесенням змін до Закону України «Про особливості здійснення закупівель в окремих сферах господарської діяльності» і стосувалась суб'єктів господарювання, які займають монопольне становище на ринку.

У Коментарях до законодавства України про державні закупівлі (розроблених у межах гармонізації системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС С. Яременко та О. Шатковським) зазначено, що поняття спеціального і ексклюзивного права, особливо в контексті державних закупівель, є новим для України та походить із права ЄС. Ураховуючи зазначене, термін «спеціальні або ексклюзивні права» потребує редагування.

Законом встановлено, що моніторинг закупівель здійснює центральний орган виконавчої влади, який провадить державну політику у сфері державного фінансового контролю, та його органи на місцях у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику. Водночас критерії та підстави для проведення моніторингу публічних закупівель, порядок оформлення та оприлюднення результатів проведення такого моніторингу мають бути визначені на законодавчому рівні. Таким чином, нині Державна аудиторська служба як орган державного фінансового контролю не може повною мірою виконувати покладену на неї функцію моніторингу закупівель.

Крім того, у ст. 2 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» одним із головних завдань Державної аудиторської служби визначено здійснення контролю за дотриманням законодавства про державні закупівлі. Відповідно до цієї статті, контроль забезпечується органом державного фінансового

контролю через проведення державного фінансового аудиту, перевірки закупівель та інспектування. Отже, існує потреба в приведенні Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» у відповідність до законодавства у сфері закупівель, зокрема щодо розмежування понять «моніторинг закупівель» та «перевірка закупівель».

Законом передбачено можливість створення централізованих закупівельних організацій, якими є юридичні особи, що визначаються Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, замовниками, відповідальними за організацію і проведення процедур закупівель та закупівель за рамковими угодами в інтересах замовників відповідно до Закону. Особливості створення і діяльності централізованих закупівельних організацій та особливості здійснення ними закупівель за рамковими угодами встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Сумнівним також є те, що існування цих організацій сприятиме підвищенню ефективності публічних закупівель та економії в державному секторі. Для вивчення цього питання має бути проведено детальний аналіз економії державних коштів такими організаціями з урахуванням витрат на їх утримання. Також з наведеного у Законі поняття «рамкова угода» та ст. 13 не є зрозумілим, можуть укладати рамкові угоди всі замовники чи лише закупівельні організації. Крім цього, існують інші питання щодо публічних закупівель, які потребують додаткового вивчення й нормативного вирішення з метою протидії корупційним правопорушенням та усунення корупційних ризиків у цій сфері.

Самодін А. В. – завідувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ

Забезпечення ефективної протидії корупційним правопорушенням є одним із пріоритетних напрямів процесуальної та поза процесуальної діяльності судових та правоохоронних органів в Україні. За офіційними даними Генеральної прокуратури України, за 10 місяців 2016 року, було зареєстровано 4276 злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, з яких у 821 кримінальному провадженні особам було повідомлено про підозру. Такі дії службових осіб, як прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, за ст. 368 було кваліфіковано у 1083 випадках, а повідомлено про підозру, відповідно, у 440 кримінальних провадженнях.

Водночас, за результатами нового Індексу сприйняття корупції за 2015 рік від Transparency International, Україна так і не подолала межу

«корупційної ганьби», отримавши лише один додатковий бал, порівняно з 2014 роком. Це свідчить не лише про проблеми індивідуалізації кримінального переслідування осіб, які вчинили корупційні правопорушення, а й про високий рівень їх латентності, зумовлений, з одного боку, проблемами суто нормативного характеру, а з іншого – низьким рівнем поінформованості відповідних суб'єктів протидії корупції про факти корупційних проявів, які підкріплені належними, допустимими та достовірними доказами в процесуальній формі, визначеній Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України. Водночас парламент України констатував, що поряд із превентивними антикорупційними заходами ключовим елементом державного механізму протидії корупції є наявність належної правової бази антикорупційного спрямування.

З метою попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, а також запобігання вчиненню нових було спеціально створено Національне антикорупційне бюро України, до повноважень якого увійшли можливості як процесуальної слідчої, так і оперативно-розшукової діяльності, а у випадках, визначених ст. 216 КПК України, можливість розслідування кримінальних правопорушень, які належать до підслідності інших органів досудового розслідування.

Одним із проблемних аспектів кримінальних проваджень, пов'язаних із розслідуванням корупційних правопорушеннями, є саме початок кримінальної процесуальної діяльності органів досудового розслідування – процесуальна форма його регламентації у положеннях КПК України та відомчих нормативно-правових актів.

За загальним правилом, відповідно до положень ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 год після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування. Інформація, яка підлягає внесенню до ЄРДР, визначається ч. 5 вказаної статті. Водночас у п. 14 Положення про порядок ведення ЄРДР (Положення) визначено, що під час внесення до реєстру фабули кримінального правопорушення в обов'язковому порядку відображаються дата, час, адреса, місце, спосіб, знаряддя, засоби та інші особливості вчинення кримінального правопорушення, розмір збитків, прізвище фізичної особи (осіб) або дані про юридичну особу (осіб), яка (які) є потерпілими, дані про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, інші необхідні відомості, а в разі віднесення кримінальних правопорушень до корупційних потрібно керуватися вимогами Кримінального кодексу (КК) України та Законом України «Про запобігання корупції».

Згідно з приміткою до ст. 45 КК України, корупційними злочинами вважають злочини, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у разі їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. 210, 354, 364, 364^1, 365^2, 368–369^2 КК України. З огляду на такі правові приписи, постає питання щодо можливості реєстрації корупційного кримінального правопорушення на стадії його готування або замаху, а також як учиненого в умовах його неповної очевидності. Адже, з одного боку, перед органами досудового розслідування постає завдання протидії корупції, а з іншого – питання реального забезпечення прав особи у сфері кримінальних процесуальних відносин, включаючи засаду презумпції невинуватості навіть і особи, яка, за твердженням органів досудового розслідування (факт повідомлення про підозру), учинила корупційне правопорушення.

Всупереч вимогам ст. 214 КПК України, зазначене Положення у додатку 7 пропонує певний, хоча й не зовсім конкретизований, перелік так званих «інших джерел, з яких виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення», до яких зараховано й усну заяву (повідомлення) про кримінальне правопорушення, повідомлення в засобах масової інформації, дублікат заяви, самостійне виявлення прокурором кримінального правопорушення за результатами перевірки у порядку нагляду тощо. На жаль, у такому переліку взагалі окремі положення є не лише неконкретизованими (наприклад, щодо форми дублікату заяви), а й не враховують факторів анонімності цього повідомлення.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», для отримання заяв і повідомлень, серед іншого анонімних, про кримінальні правопорушення в бюро створюється спеціальна телефонна лінія та забезпечується можливість подання таких повідомлень через офіційний веб-сайт цього органу в мережі Інтернет та засобами електронного зв’язку. Анонімні заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення розглядаються за умови, що відповідна інформація стосується конкретної особи, містить фактичні дані та може бути перевірена, а власне порядок реєстрації, обліку й розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, підслідні бюро, визначає його директор. Поняття «анонімна заява» у цьому Законі, на жаль, не зафіксовано, що, на нашу думку, дає змогу в окремих випадках маніпулювати цим фактором під час прийняття рішення про реєстрацію чи нереєстрацію відповідного звернення особи. Тому варто констатувати, що, попри прогресивність таких нововведень щодо протидії корупції, вони не зовсім відповідають процесуальній формі початку досудового розслідування, регламентованій ст. 214 КПК України, що надалі буде спричиняти проблеми процесуального ґатунку не лише на стадії досудового розслідування, а й на судових стадіях кримінального провадження.

Водночас у контексті початку досудового розслідування в кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення потребує розв’язання проблема щодо запровадження культури повідомлення

спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції про факти вчинення корупційних правопорушень, а також подолання пасивності суспільства щодо протидії корупції, залучення широких верств населення до активної участі в антикорупційній діяльності. Вирішення цього питання сприятиме збільшенню кількості громадян, готових повідомляти про факти корупційних проявів, а також осіб, які заявили про факти корупції

Свириденко С. В. – аспірант наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

У засобах масової інформації значного резонансу набувають кримінальні провадження щодо окремої категорії осіб, які розслідує Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) відповідності до ч. 5 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України. Суб'єктом цих злочинів, зокрема, є народні депутати України.

Зазначене питання досліджували такі вчені, як О. В. Бондарчук, О. Є. Бойко, А. О. Григоренко, Н. С. Карпов, С. М. Логінова, О. Ю. Татаров.

Порядок проведення досудового розслідування щодо вказаного суб'єкта, а саме зняття з нього депутатської недоторканності, визначено в главі 37 КПК України [1].

Так, у ст. 482 КПК України зазначено, що притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України, його затримання або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України.

Особливості порядку притягнення народного депутата України до відповідальності визначено Конституцією України [2], Законом України «Про статус народного депутата України» [3], Регламентом Верховної Ради України [4] та КПК України.

У ст. 80 Конституції України зазначено, що народних депутатів України не може бути без згоди Верховної Ради України притягнуто до кримінальної відповідальності. Закон України «Про статус народного депутата України» містить аналогічні норми Конституції та КПК України щодо притягнення цього суб'єкта до кримінальної відповідальності.

Конституційний Суд України у рішенні від 26 червня 2003 року № 12-рп/2003 роз'яснює, що депутатська недоторканність як елемент статусу народного депутата є конституційною гарантією безперешкодного та ефективного здійснення ним своїх повноважень і передбачає звільнення його від юридичної відповідальності у визначених Конституцією України випадках та особливий порядок

притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності, а також застосування інших заходів, пов'язаних з обмеженням його особистих прав і свобод.

Також у рішенні від 27 жовтня 1999 року № 9-рп/99 вказано, що згода Верховної Ради України на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності має бути одержана до пред'явлення йому обвинувачення у вчиненні злочину відповідно до чинного КПК України (повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення за чинним КПК України 2012 року).

Регламент Верховної Ради України у ст. 218–220 встановлює процедуру розгляду Подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата (Подання). Воно ініціюється прокурором, повинно бути підтримано і внесено до Верховної Ради Генеральним прокурором України (виконувачем обов'язків Генерального прокурора України).

Водночас критерії щодо змісту подання є неврегульованими. Оскільки це є процесуальний документ у кримінальному провадженні, для нього має бути окреслено чіткі вимоги, які повинні мати закріплення не тільки у відомчих актах, а й у КПК України. Регламентом лише зазначено, що Подання повинно бути вмотивованим і достатнім, містити конкретні факти і докази, що підтверджують факт учинення зазначеною в поданні особою суспільно небезпечного діяння, визначеного Кримінальним кодексом України.

Подання, що не відповідає вимогам цієї статті, Голова Верховної Ради України повертає ініціатору. Також він пропонує народному депутату, щодо якого внесено Подання, подати протягом п'яти днів письмові пояснення комітету, до відання якого належать питання регламенту, а також доручає зазначеному комітету надати висновок щодо Подання згідно із законом у строк не більш як 20 днів. Причому він може витребувати додаткові матеріали кримінального провадження, заслухати пояснення осіб за клопотанням особи, щодо якої внесено Подання.

Комітет, визначає достатність, законність і обґрунтованість подання, законність одержання доказів, зазначених у поданні, встановлює наявність відповідних скарг.

За відсутності достатніх доказів Голова Верховної Ради України має право повернути Подання разом із вмотивованим висновком комітету з пропозицією подати додаткові обґрунтування. У такому разі комітет зупиняє перевірку і залишає подання без розгляду до дня надходження до комітету матеріалів, які ним вимагаються, або вмотивованої відповіді.

Верховна Рада розглядає на пленарному засіданні внесене Подання не пізніше семи днів із дня подання відповідного висновку комітетом.

Рішення про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності Верховна Рада приймає простою більшістю, яке

оформляється постановою. Про прийняте рішення Голова Верховної Ради України негайно повідомляє Генерального прокурора України (виконувача обов'язків Генерального прокурора України)

Ця процедура викликає низку запитань, на які законодавець не надає жодного роз'яснення. Якою має бути форма Подання? Якщо до Подання пред'явлено такі вимоги, з посиланням на факт учинення народним депутатом злочину, то чи не є це вже фактичним письмовим повідомленням йому про підозру? Це викликає двозначне трактування такої процесуальної дії і неоднозначного розуміння вказаної процесуальної дії як народними депутатами України, так і суспільством загалом. Так, зняття депутатської недоторканності надає органам досудового розслідування можливість проводити відносно народного депутата низку процесуальних дій. Водночас вони можуть не повідомляти йому про підозру в майбутньому взагалі. Це порушує його права як народного обранця і буде впливати на його безпосередню діяльність.

Також не встановлено строки, протягом яких Голова Верховної Ради України повинен передати комітету Подання, не визначено, у який термін Генеральний прокурор України має надати додаткові матеріали кримінального провадження, інші обґрунтування. Усе це впливає на якість і розумність строків проведення досудового розслідування, адже сторона обвинувачення може роками не передавати додаткових матеріалів комітету, а отже, останній не буде спроможний прийняти законне рішення.

До того ж, не визначено, якими критеріями має керуватися комітет щодо вмотивованості й достатності Подання, не вказано, що воно має містити конкретні факти і докази, яким чином комітет має визначати достатність, законність і обґрунтованість Подання, законність одержання зазначених у ньому доказів і встановлювати наявність відповідних скарг. Що мається на увазі під скаргами в цій нормі, адже скаргу, у розумінні кримінального процесуального законодавства України, може подати лише сторона кримінального провадження, а на такій стадії, коли депутатську недоторканність не знято і йому не повідомлено про підозру, народний депутат України не є суб'єктом цих правовідносин.

Зазначені дії учасників комітету неможливо реалізувати без відповідних матеріалів кримінального провадження, беручи до уваги тільки текст Подання.

Тому, на нашу думку, окреслені нормативні документи потребують ґрунтовного доопрацювання. Встановлення загальної форми Подання, закріпленої у КПК України, чітких строків для кожного суб'єкта процедури, визначення критеріїв, якими має керуватися склад комітету, а також зобов'язання надходження до комітету разом із Поданням матеріалів усього кримінального провадження зумовить швидкий і об'єктивний розгляд зняття депутатської недоторканності відповідно до чинного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Харків : Одіссей, 2012. – 360 с.
2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.– Ст. 141.
3. Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листоп. 1992 р. № 2790-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 3. – Ст. 17.
4. Регламент Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1861-17. – Назва з екрана.

Семенишин М. О. – начальник Головного управління Національної поліції в Хмельницькій області, кандидат юридичних наук;
Когунь А. М. – начальник Красилівського ВП Головного управління Національної поліції в Хмельницькій області, кандидат юридичних наук

ПЛАНУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ЗАХОДІВ У СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ

Для України проблеми попередження і протидії корупції в органах публічної влади продовжують залишатися одним з найактуальніших. Об'єктивні фактори її розвитку засвідчують, що корупція становить суттєву небезпеку для життєдіяльності суспільства і на сьогодні масштаби її поширення становлять реальну загрозу національній безпеці. Тому завдання боротьби з корупцією постають нині як загальнодержавні та пріоритетні. Нині боротьба з корупцією вже сягнула за формальні межі, стала предметом постійної уваги керівництва держави, громадських організацій.

Реалізація заходів подолання та попередження корупції в органах державної влади передбачає чітке уявлення про масштаби цього явища. Щоб досягти відчутних результатів у цьому напрямі, така діяльність повинна здійснюватись систематично та послідовно, з урахуванням усіх необхідних чинників. Для цього, безперечно, слід використовувати такий метод публічного управління, як планування.

Звісно, МВС України як центральний орган виконавчої влади зобов'язане ефективно використовувати метод планування у своїй діяльності, зокрема у сфері запобігання корупції.

Відповідно до Положення про МВС України, Міністерство забезпечує у межах повноважень, передбачених законом, здійснення заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх реалізацією в апараті

МВС, органах внутрішніх справ, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління [1].

Ці заходи мають здійснюватись планово і системно. Планування є методом діяльності органів публічної влади, сутність якого полягає у завчасному прогнозуванні розвитку суспільних процесів у відповідній сфері та визначенні своїх дій у близькому та віддаленому майбутньому [2, с. 7].

На сьогодні планування в системі МВС України здійснюється відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації планування в Міністерстві внутрішніх справ України» від 14 листопада 2016 року № 1208, який передбачає такі види планів:

– загальні плани, які визначають систему цілей, завдань і заходів, спрямованих на реалізацію основних (загальних) функцій суб'єктів планування в одній або кількох сферах діяльності;

– спеціальні плани, призначені для реалізації окремих службових завдань, зокрема з протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку, вимог законодавчих та інших нормативних актів тощо.

– індивідуальні плани, які визначають план роботи суб'єктів планування [3].

Планування заходів щодо запобігання корупції належить якраз до спеціальних планів, які призначені для реалізації вимог нормативно-правових актів антикорупційного спрямування.

Одним із першочергових документів, спрямованих па реалізацію нового антикорупційного законодавства, став План заходів МВС України з виконання Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2015–2017 роки [4].

Визначальним плановим документом для організації роботи щодо запобігання корупції на сьогодні є антикорупційна програма.

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», антикорупційні програми приймаються, зокрема, у міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, інших державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України.

Антикорупційні програми повинні передбачати:

– визначення засад загальної відомчої політики щодо запобігання та протидії корупції у відповідній сфері, заходи з їх реалізації, а також із виконання антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програми;

– оцінку корупційних ризиків у діяльності органу, установи, організації, причини, що їх породжують та умови, що їм сприяють;

– заходи щодо усунення виявлених корупційних ризиків, осіб, відповідальних за їх виконання, строки та необхідні ресурси;

– навчання та заходи з поширення інформації щодо програм антикорупційного спрямування;

– процедури моніторингу, оцінки виконання та періодичного перегляду програм;

– інші заходи, спрямовані на запобігання корупційним і пов'язаним із корупцією правопорушенням [5].

На виконання цього положення було розроблено Антикорупційну програму Міністерства внутрішніх справ України на 2016 рік, метою якої є створення ефективної системи запобігання і протидії корупції в апараті МВС України, територіальних органах, закладах, установах і на підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства; забезпечення створення та координація системи запобігання і протидії корупції в Головному управлінні Національної гвардії України, Національній поліції України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, Державній міграційній службі України; подальше впровадження механізмів прозорості, доброчесності, зниження корупційних ризиків у системі МВС та підвищення рівня довіри громадян до діяльності правоохоронних органів [6]. Зазначена програма містить як план заходів із виконання Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки, так і план заходів щодо запобігання і протидії корупції в апараті МВС України, територіальних органах, закладах, установах і на підприємствах, що належать до сфери управління МВС.

Не залишається осторонь цих процесів і Національна академія внутрішніх справ, яка як вищий навчальний заклад зі специфічними умовами навчання, що належить до сфери управління МВС України, має власну антикорупційну програму. Антикорупційна програма академії відображає підтримку Міністерства, Антикорупційної стратегії держави, що підтверджується використанням етичних стандартів та принципів надання інформації про виконання робіт та надання послуг, про встановлені тарифи, свідчить про прагнення колективу академії до вдосконалення корпоративної культури, наслідування кращих практик корпоративного управління, підтримання освітньої та наукової репутації навчального закладу на належному рівні [7].

Однією з останніх ініціатив щодо планування антикорупційних заходів є План здійснення МВС України заходів щодо запобігання корупції в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, розроблених у межах Урядово-громадської ініціативи «Разом проти корупції», затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2016 року № 803-р.

Відповідно до нього, МВС України належить реалізувати такі заходи:

– аналіз актів Кабінету Міністрів України, які регламентують діяльність МВС України, та нормативно-правових актів МВС України з метою виявлення в них можливих корупціогенних факторів;

– залучення громадськості до здійснення антикорупційних заходів і моніторингу діяльності МВС України;

– запровадження системного навчання працівників апарату, закладів, установ, організацій, що належать до сфери управління МВС України, з питань, пов'язаних із запобіганням корупції;

– залучення громадськості до запуску та моніторингу діяльності сервісних центрів нового зразка;

– запобігання проявам зловживання владою та службовим положенням під час складання іспитів на отримання посвідчень водія [8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 серп. 2014 р. № 401. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/401-2014-%D0%BF. – Назва з екрана.

2. Газарян А. Стратегічне планування в органах місцевого самоврядування: теоретичні нотатки і методичний матеріал для тренінгів / А. Газарян. – Львів, 2006. – 70 с.

3. Про затвердження Інструкції з організації планування в Міністерстві внутрішніх справ України : наказ МВС України від 14 листоп. 2016 р. № 1208.

4. Про організацію виконання Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2015–2017 роки [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 18 черв. 2015 р. № 725. – Режим доступу: http://mvs.gov.ua/ua/pages/page-2/Normativni_ta_organizaciyno_rozporyadchi_dokumenti_MVS_z_pitan_zapobigannya_korupcii_metodichni_materiali.htm. – Назва з екрана.

5. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

6. Про затвердження Антикорупційної програми Міністерства внутрішніх справ України на 2016 рік [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 29 лют. 2016 р. № 142. – Режим доступу: http://mvs.gov.ua/ua/pages/page-2/232_Zapobigannya_korupcii___Antikorupciyna_programa_MVS_ta_informaciya_pro_rezultati_ii_vikonannya.htm. – Назва з екрана.

7. Про затвердження Антикорупційної програми Національної академії внутрішніх справ на 2016 рік [Електронний ресурс] : наказ Національної академії внутрішніх справ від 31 берез. 2016 р. № 439. – Режим доступу: http://www.naiau.kiev.ua/pravova-prosvita/osnovi-antikorupcijnogo-zakonodavstva-ukrayini. – Назва з екрана.

8. Деякі питання запобігання корупції в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 жовт. 2016 р. № 803-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid. – Назва з екрана.

Сербин Р. А. – проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ БЛАГОДІЙНИХ ВНЕСКІВ: АНТИКОРУПЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Благодійність – це складне й багатопланове громадське явище, що суттєво впливає на розвиток соціальної сфери суспільства. Благодійність пройшла тривалий шлях становлення та розвитку і слугувала засадами становлення такої професійної діяльності, як «соціальна робота». Ми можемо констатувати, що нині благодійність активно розвивається. Це пов'язано, передусім, із соціально-економічними змінами у суспільстві, що сприяли становленню ринкових відносин, які стимулюють розвиток приватному бізнесу, що сьогодні активно здійснює благодійну діяльність. Водночас унаслідок розпаду єдиного соціального, економічного і геополітичного простору в суспільстві з'явилися тенденції, які раніше не були йому притаманні: зниження рівня життя, безробіття, зниження рівня народжуваності, нівелювання інституту сім'ї та шлюбу тощо.

Благодійність покликана знизити соціальне напруження у суспільстві та пом'якшити назрілі соціальні проблеми. Саме тому нині відіграє важливу роль вивчення основ добродійності. Відродження державної доброчинної допомоги, розвиток добродійності приватних організацій, і навіть окремих юридичних фірм сприятиме наданню не тільки ефективної допомоги нужденним людям, а й розвитку суспільства загалом [1].

Головне в цій справі – належне документальне оформлення й дотримання вимог нормативних актів. Недарма кажуть, що гроші люблять лік. Отже, благодійні внески витрачають за напрямами, вказаними благодійником, а за їх відсутності, за рішенням керівника установи – на першочергові потреби.

Найпоширеніший випадок нецільового використання – це спрямування благодійних внесків не за напрямами, визначеними благодійником, а також із порушенням Порядку № 1222 (не на першочергові потреби) та Порядку № 228. Скажімо, коли здійснили капремонт чи купили авто за наявності кредиторки з поточних видатків. У разі нецільового використання благодійних внесків порушуються норми Податкового кодексу України. Позаяк власні надходження, включаючи благодійні внески, гранти, дарунки, – складова спецфонду кошторису бюджетної установи, то благодійні внески мають статус бюджетних коштів.

Нецільове використання благодійності ревізори можуть трактувати як порушення бюджетного законодавства. А як саме його кваліфікувати за ст. 116 Бюджетного кодексу України та які заходи й санкції застосувати – залежатиме від конкретних обставин [2, с. 54]. Для кращого розуміння наведемо приклад. Благодійник не визначив

напрямів витрачання благодійних внесків. За рішенням керівника установи благодійні внески спрямували на капремонт приміщень і придбали комп'ютери, хоча в обліку значилась кредиторська заборгованість за послуги з охоронної сигналізації каси та оренди приміщень [3].

Тут матимемо порушення бюджетного законодавства за п. 16 ч. 1 ст. 116 БКУ-2011 – «порушення порядку затвердження кошторисів і інших документів, що використовуються в процесі виконання бюджету». Зокрема, порушується п. 20 Порядку № 228, за яким видатки на придбання обладнання й капремонт приміщень можна передбачати в кошторисі тільки в разі забезпечення коштами невідкладних витрат і за відсутності кредиторки. У цьому разі можуть застосувати такий захід впливу, як зупинення операцій із бюджетними коштами. Окрім того, посадові особи, із вини яких було допущено порушення, несуть цивільну, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність за законом [3, с. 55]. Податківці ж переконані, що коли неприбутківці використали благодійність не за цільовим призначенням, порушуються й норми Податкового кодексу України. За його п. 157.14 кошти та майно, використані не за цільовим призначенням, вважають доходом і їх оподатковують за ставкою з п. 151.1 цього Кодексу. На їхню думку, ця норма поширюється й на суми коштів (вартість майна), використаних неприбутківцями, зокрема бюджетними установами, не за цільовим призначенням.

Суми отриманих коштів (вартість майна в розмірі звичайної ціни), використаних не за цільовим призначенням, відображають у рядку 10 частини II Податкового звіту про використання коштів неприбуткових установ та організацій, форму якого затверджено наказом № 56 (за наслідками податкового періоду, у якому отримано такі кошти (майно), не враховуючи зазначені суми у складі витрат) [4, с. 8–13].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Завдання благодійності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bukvar.su/sociologija/70977-Zadachi-blagotvoritel-nosti. – Назва з екрана.

2. Все про бухгалтерський облік : Всеукраїнська професійна газета. – 2011. – № 16.

3. Все про бухгалтерський облік : Всеукраїнська професійна газета. – 2011. – № 39.

4. Все про бухгалтерський облік : Всеукраїнська професійна газета. – 2011. – № 118.

Стрельбицька Л. М. – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії Служби безпеки України, доктор юридичних наук, професор;
Стрельбицький М. П. – головний науковий співробітник науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ З ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Нині світова спільнота визнає, що глобальною проблемою кожної країни є корупція, і цю проблему слід розв'язати спільними зусиллями. Ухвалено комплекс міжнародно-правових актів, підготовлених і прийнятих в Організації Об'єднаних Націй, Організації економічного співробітництва та розвитку, Організації американських держав, Раді Європи, Європейському Союзі й інших міжнародних інституціях. Останніми роками рівень корупції в Україні суттєво зріс, вона стала модернізованою та однією з найнебезпечніших загроз сучасності. Про це свідчать останні публікації в засобах масової інформації, які стверджують, що запроваджене е-декларування в Україні як один із механізмів комплексного правового інструменту моніторингу діяльності політично значущих осіб (PEP – politically exposed person) матиме для України вагоміші зовнішньополітичні наслідки, ніж внутрішньополітичні [1]. Нещодавно 78 країн підписали Міжнародну конвенцію про взаємну адміністративну допомогу з податкових справ, що набирає чинності з початку 2017 року [2]. України в цьому переліку немає, хоча за кілька років будуть відомі податковим органам Великобританії українські бенефіціари всіх кіпрських і бермудських фірм. Подолати корупцію можливо лише спільно з країнами Європейської Співдружності та США, для чого необхідно здійснити імплементацію міжнародного законодавства в українське.

Після розпаду Радянського Союзу Україні закономірно дістався високий економічний, науковий, промисловий, природний, а головне – людський потенціал з висококваліфікованими кадрами сучасних професій. І саме корупція знівелювала все це, реальні масштаби й наслідки її ще не досліджено, юридично не доведено її генезу, не здійснено міжнародно-правове оцінювання, не названо прізвища найактивніших її творців. Проведені громадськими організаціями та правоохоронними органами після Революції гідності розслідування свідчать, що розроблені превентивні заходи та правові норми в Україні належного ефекту не забезпечили внаслідок причетності до корупції можновладців і високопосадовців, захищених від відповідальності юридичною недоторканністю або недосяжністю для правоохоронних

органів. Бракувало, насамперед, політичної волі перед спокусою легкої наживи за допомогою державно-бізнесових структур і можливістю стати мільярдерами за рахунок незалежної держави в процесі приватизації державної власності, моральної стійкості в державних службовців в умовах безкарності, безконтрольності та взаємної поруки посадових осіб, наділених безмежною владою або які владні повноваження привласнювали.

У сфері протидії корупції в сучасних умовах Європейський Союз прийняв низку загальнообов'язкових для всіх країн-членів актів, зокрема: комюніке Європейської комісії від 28 травня 2003 року щодо комплексної політики Європейського Союзу з протидії корупції, яке визначило засади боротьби із цим негативним явищем в Євросоюзі й окреслило принципи вдосконалення протидії корупції в нових країнах-членах, країнах-кандидатах і третіх країнах; Рамкове рішення Ради Європейського Союзу «Про боротьбу з корупцією в приватному секторі» від 22 липня 2003 року № 568, у якому визначено поняття активної та пасивної корупції, установлено санкції щодо осіб, зокрема юридичних, за вчинення цього виду злочинів. До зазначених актів належать також Конвенція Ради Європи «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом», Страсбурзька Конвенція про корупцію в контексті кримінального права від 27 січня 1999 року тощо [3]. У межах Ради Європи діє створена в травні 1999 року Група країн проти корупції (GRECO), головною метою якої є оцінювання рівня корупції в державах–членах організації, виявлення недоліків у національних механізмах протидії корупції, підтримання необхідних законодавчих та інституційних реформ у цій сфері, здійснення контролю за виконанням угод і правових документів, прийнятих Радою Європи відповідно до програми дій проти корупції. Її учасниками є фактично всі держави Європейського континенту та США.

Переважна більшість країн для протидії корупції тоді, коли це явище ставало найбільшою загрозою, уживали комплекс рішучих заходів протидії, передусім нормативно-правового регулювання. Настав час Україні інтенсифікувати діяльність з подолання корупції та залучення до цього міжнародних організацій, що мають аналогічний досвід, здійснити всебічне наукове дослідження правового феномену української корупції, її генези, структури та масштабів, оскільки вона має певні особливості. Ліквідувати корупцію в нашій державі можна лише паралельно з усуненням від влади її засновників, носіїв та покровителів, для чого слід здійснити правозастовну імплементацію в законодавство України в цій галузі відповідних чинних міжнародно-правових норм. Насамперед необхідно зосередити зусилля на усуненні причин і наслідків корупції, а вже згодом протистояти конкретним її виявами, не навпаки.

В Україні в період її становлення як незалежної держави приватизацію державної власності здійснили за корупційними схемами, що спричинило спочатку фінансово-економічну, а потім і політичну корупцію, творцями якої були представники органів влади та

державного управління, вони ж та їх оточення стали власниками найбільших активів держави.

Як свідчить міжнародний досвід, однією з головних передумов формування й реалізації ефективної системи протидії корупції має бути чітка взаємодія держав, насамперед, їхніх правоохоронних органів і спецслужб, спільна участь у заходах, ініційованих Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи, Інтерполом, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком та іншими міжнародними інституціями. Забезпечити незалежне функціонування антикорупційних структур необхідно шляхом запровадження електронного декларування доходів, створення Державного антикорупційного бюро, ефективної судової влади за зразком правоохоронних систем Великої Британії, Італії, Німеччини, Швеції, Австрії, Фінляндії, Польщі й інших країн Європи, а також США, імплементувавши нормативно-правові положення цих країн у законодавство України. Оскільки корупція – явище глобальне, що не визнає кордонів, незаконно переміщує державні кошти, зокрема бюджетні, за межі країн, вектор протидії їй має бути перенесений із внутрішнього на зовнішній. Для цього слід створити загальноєвропейський штаб протидії корупції, а також міжнародний банк первинних даних у вигляді електронного реєстру від спецслужб і правоохоронних органів окремих країн, які підлягають спільній перевірці, для об'єднання зусиль на стадії реалізації відповідно до міжнародного законодавства та наявного досвіду.

Україні доцільно також імплементувати в українське правове поле такі міжнародно-правові норми, які забезпечують гармонізацію з міжнародними правовими стандартами та забезпечують упровадження світового досвіду у сферу протидії корупції як комплексу організаційних, виховних, правових, політичних, соціально-економічних, фінансових заходів. Засадами такої діяльності мають бути: а) принципи дотримання прав людини; б) заснування національної системи непідкупності; в) пріоритетність заходів запобігання корупції; г) взаємодія з громадянським суспільством і міжнародними організаціями; ґ) безперервність і реалістичністю; д) прозорість; е) послідовність і координування зусиль правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яценко В. Политически значимых лиц ожидают новые сюрпризы / В. Яценко // Деловая столица. – 2016. – № 45(807). – С. 3.

2. The Multilateral Conventionon Mutual Administrative Assistancein Tax Matters [Electronic resource]. – Mode of access: www.oecd.org/tax/exchange-of-tax-information/convention-on-mutual-administrative-assistance-in-tax-matters.htm. – Title from the screen.

3. Regulacje miedzynarodowe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://antykorupcja.edu.pl/index.php?mnu=24. – Назва з екрана.

Сухомлин Ю. В. – здобувач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

ПОДАННЯ ТА РОЗГЛЯД КЛОПОТАНЬ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Нагальною проблемою правозастосовної практики органів досудового розслідування та прокуратури є забезпечення обрання до підозрюваного у судовому порядку одного із передбачених кримінальним процесуальним законом запобіжних заходів. Особливо гостро це питання постає під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, до яких, відповідно до положень Кримінального кодексу (КК) України, належать суспільно небезпечні, протиправні діяння. Про актуальність наукового дослідження та необхідності практичного розв'язання проблем, пов'язаних із обранням до осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні корупційних злочинів, свідчать систематичні повідомлення у засобах масової інформації представників громадськості, прокуратури, органів досудового розслідування Національної поліції про неоднозначну практику правозастосовної діяльності сторони обвинувачення та органів судової влади з цього питання. Зокрема, за офіційною інформацією Генеральної прокуратури України про правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, за десять місяців 2016 року було повідомлено про підозру 2555 особам, і лише до 115 осіб було обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Правові підстави й умови застосування запобіжних заходів під час розслідування кримінальних правопорушень про корупційні злочини визначаються положеннями глави 18 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України.

Зважаючи на проблеми нормативного характеру, притаманні чинному КПК щодо порядку й умов обрання запобіжних заходів, депутати Верховної Ради України VIII скликання зареєстрували чимало законодавчих ініціатив з цього питання, зокрема законопроект № 1838 «Про внесення змін до ст. 182 КПК» (щодо порядку визначення розміру застави); законопроект № 1871 «Про внесення змін до КПК» (щодо неможливості звільнення під заставу за корупційні злочини); законопроект № 2330 «Про внесення змін до Закону України «Про внесення змін до КПК» (щодо аспектів застосування застави та злочинів до яких застосовується тримання під вартою); законопроект № 2870 «Про внесення змін до КПК» (щодо забезпечення конституційних прав учасників кримінального провадження при визначені та застосуванні запобіжних заходів).

Одним із законопроектів (від 28 листопада 2014 року № 1103) щодо підвищення ефективності застосування запобіжних заходів

стосовно осіб, підозрюваних чи обвинувачених у вчиненні тяжких або особливо тяжких корупційних злочинів, передбачалось: збільшення розміру застави для осіб, підозрюваних чи обвинувачених у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину до п'яти – десяти розмірів предмета злочину або шкоди, у завданні якої така особа підозрюється, обвинувачується, за умови, що розмір застави для таких осіб не може буде меншим від верхньої межі розміру застави для злочинів відповідної тяжкості згідно загального порядку; заборону слідчому судді, суду під час постановлення ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою визначати розмір застави у кримінальному провадженні щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею; встановлення для слідчого судді, суду в разі застосування запобіжних заходів, не пов'язаних із триманням під вартою, а також запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою із визначенням розміру застави щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, за будь-яких обставин зобов'язувати підозрюваного, обвинуваченого здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну, а також носити електронний засіб контролю. Досить актуальним, щодо протидії корупції в Україні засобами кримінального процесуального примусу, є й законопроект від 15 лютого 2016 року № 4057, поданий на розгляд парламенту за назвою «Про внесення змін до КПК (щодо особливостей звернення в дохід держави грошових коштів, цінностей та доходів від них до ухвалення вироку суду)», який передбачає вдосконалення положень чинного кримінального процесуального законодавства з метою забезпечення можливості здійснення звернення в дохід держави грошових коштів, цінностей та доходів від них в установленому порядку до вироку суду у разі, коли підозрюваний у вчиненні корупційних злочинів чи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, створення злочинної організації переховується від слідства.

Дійсно, такі законодавчі ініціативи на нормативному рівні позбавить можливості ймовірних корупціонерів у разі подання та розгляду клопотань під час обрання запобіжних заходів уникати правосуддя, наприклад, призначення особам, яких застали за вчиненням злочину, зокрема у випадках внесення застави в розмірі, еквівалентному сумі хабара; запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, навіть після попередньої втечі; запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, без забезпечення контролю місцеперебування корупціонера тощо.

Процес обрання запобіжних заходів у цій категорії кримінальних правопорушень означений проблемою щодо реалізації положень ч. 3 ст. 176 КПК України, відповідно до яких слідчий суддя, суд відмовляє в застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних

заходів обставини, є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам. Водночас сторона обвинувачення інколи не зовсім переконливо може довести в суді наявність підтверджених матеріалами кримінального провадження ризиків стосовно того, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України. Адже під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про: наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, і на які вказує слідчий, прокурор; недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні.

Розв'язання окреслених нормативно-правових та практичних проблем процесу подання та розгляду клопотань буде слугувати більш ефективному розслідуванню корупційних правопорушень, а також забезпечувати належне досягнення завдань кримінального судочинства загалом.

Тарасенко О. С. – здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ПІД ЧАС ЗАКУПІВЕЛЬ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Кожна країна приділяє значну увагу закупівлям товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави та територіальної громади. Не виключенням є і наша держава, оскільки зловживання під час витрачання бюджетних коштів та відсутність механізмів контролю громадськості за процесом здійснення публічних закупівель призводять до неефективного використання бюджетних коштів, зростання витрат бюджету і, як наслідок, до деформації механізмів конкуренції в економіці та погіршення інвестиційного клімату в державі [1]. На жаль, корупція в системі публічних закупівель – явище не нове. Боротьбі з корупцією присвячено чимало досліджень. Зокрема, вагомий внесок у наукову розробку цієї проблеми зробили О. М. Джужа, О. О. Костусєв, Н. Ф. Кузнєцова, В. В. Морозов, Н. Б. Ткаченко, О.П. Шатковський, В. І. Шакун та багато інших учених.

Сфера публічних закупівель в Україні регулюється Законом України від 25 грудня 2015 року № 922-VIII «Про публічні закупівлі» (далі – Закон) [2]. Не зважаючи на постійне удосконалення законодавства у сфері публічних закупівель, криміногенна ситуація у зазначеній сфері не покращується.

Публічні закупівлі були і залишаються одним із напрямів господарської діяльності, яка характеризується високими корупційними ризиками. Через непрозорі та неефективні процедури публічних закупівель значна кількість бюджетних асигнувань освоюється з численними порушеннями. Значною кількістю порушень супроводжуються процедури публічних закупівель лікарських засобів і виробів медичного призначення, які є особливим предметом державних закупівель, оскільки від якості закуплених препаратів залежить здоров'я та навіть життя людей.

Зі зміною законодавства змінюються і способи учинення корупційних правопорушень, проте фактори і причини учинення корупційних правопорушень при здійсненні публічних закупівель лікарських засобів та виробів медичного призначення залишаються не змінними. За поширеністю корупційні ризики можна розташувати в такому порядку: негідність поведінки посадової особи; виникнення конфлікту інтересів; безконтрольність з боку керівництва; наявність дискреційних повноважень [3].

Недоброчесна поведінка посадової особи як один з корупційних ризиків – це порушення (або свідоме нехтування) ним моральних критеріїв та етичних норм поведінки [4]. Проте, ураховуючи недостатнє фінансування медичної сфери та наближеність до мінімальної заробітної плати посадових осіб, які здійснюють публічні закупівлі лікарських засобів, цілком зрозумілою є мотивація останніх до вчинення корупційних правопорушень у зазначеній сфері.

Етично-психологічні аспекти й соціально-правові фактори суттєво впливають на сумлінність таких осіб під час здійснення публічних закупівель, оскільки рішення вони завжди приймають з урахуванням власного досвіду, психологічного ставлення до виконуваної роботи, а також ґрунтуючись на особистих переконаннях і персональному соціально-матеріальному становищі. Тендерному комітету як органу відповідальному за організацію та проведення процедур закупівлі доводиться постійно балансувати між принципом максимальної економії та ефективності використання державних коштів, з одного боку, та інтересами пацієнтів – з іншого, стикатися із труднощами, пов'язаними з обґрунтуванням кількості лікарських засобів, тощо. Усе це свідчить про необхідність вироблення єдиних підходів до закупівлі лікарських засобів та виробів медичного призначення за державні кошти, удосконалення законодавчої бази у сфері публічних закупівель лікарських засобів і медичних виробів [4].

З такою категоричністю не можна погодитися. Звісно, посадові особи, особливо ті, які здійснюють публічні закупівлі, мають бути захищені соціально й матеріально, держава повинна відзначати цю відповідальну діяльність та напружені умови праці гідною заробітною платою, що є нормою практично для всіх розвинутих демократичних держав [5].

Безконтрольність із боку вищого керівництва є ще одним корупційним ризиком. Проте найчастіше зазначена безконтрольність

зумовлена змовою із особою, яка безпосередньо здійснює закупівлю товарів, робіт чи послуг та отримуючи свою частку від корупційної схеми не виконують своїх контрольних функцій.

Ураховуючи викладене, варто зазначити, що передусім необхідно зменшувати корупційні ризики у сфері публічних закупівель лікарських засобів, які, відповідно, будуть зумовлювати зменшення кількості корупційних правопорушень у вказаній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щодо подолання корупції у сфері державних закупівель в Україні : аналіт. записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1486/. – Назва з екрана.

2. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 груд. 2015 р. № 922-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 9. – Ст. 89.

3. Корупційні ризики в діяльності державних службовців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://letadm.gov.ua. – Назва з екрана.

4. Бондар О. Аналіз проекту Закону України «Про особливості здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я» [Електронний ресурс] / О. Боднар. – Режим доступу: https://www.legalalliance.com.ua. – Назва з екрана.

5. Дмитрієв Ю. Корупційні ризики у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави [Електронний ресурс] / Ю. Дмитрієв // Вісник. Право знати все про податки і збори. – 2015. – № 14. – Режим доступу: http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/8207. – Назва з екрана.

Таршин Д. А. – заступник начальника Головного управління Національної поліції в Кіровоградській області – начальник слідчого управління

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТА ДЕКЛАРУВАННЯ

Зміни, передбачені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році», передусім, стосуються пом'якшення відповідальності за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації, а також підвищення порогу декларування доходів і видатків суб'єктами декларування. Так, відомості про цінне рухоме майно, що належить суб'єкту декларування або членам його сім'ї, слід зазначати у тому випадку, якщо його вартість перевищує 100 мінімальних заробітних плат, встановлених на 1 січня звітного року (137 800 грн). Причому не обов'язковим є зазначення вартості та дати набуття у власність такого майна, якщо воно набуте

суб'єктом декларування до подання першої декларації відповідно до вимог Закону України «Про запобігання корупції». Видатки та всі правочини, вчинені у звітному періоді, на підставі яких у суб'єкта декларування виникає або припиняється право власності, володіння чи користування, у тому числі спільної власності, на нерухоме або рухоме майно, нематеріальні та інші активи, а також виникають фінансові зобов'язання, за новим Законом декларуються у випадку, якщо розмір відповідного видатку перевищує 50 МЗП, встановлених на 1 січня звітного року (68 900 грн). Окрім цього, до таких відомостей включають дані про вид та предмет правочину. Інформація щодо найменування контрагента надається суб'єктом декларування на письмовий запит Національного агентства з питань запобігання корупції.

Подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої законом «Про запобігання корупції», або умисне неподання декларації, карається штрафом від 2500 до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 150 до 240 год, або позбавленням волі на строк до двох років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Також Законом встановлено, що відповідальність за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації щодо майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, настає у випадку, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 250 мінімальних заробітних плат. Цим законодавчим актом чиновників зобов'язують декларувати майно протягом 60 днів після вступу закону в силу. Проте, згідно з пропозицією Президента, дозволено впродовж семи днів після подання декларації подавати виправлену декларацію. У випадку притягнення суб'єкта декларування до відповідальності за неподання, несвоєчасне подання декларації або в разі виявлення в ньому недостовірних відомостей, суб'єкт декларування зобов'язаний подати відповідну декларацію з достовірними відомостями.

Зазначення в декларації завідомо недостовірних відомостей може передбачати дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність, залежно від суми різниці між задекларованими доходами та достовірними. Адміністративна відповідальність передбачена ст. 172^6 Кодексу України про адміністративні правопорушення за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 100 до 250 мінімальних заробітних плат. Статтею 366^1 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації. При цьому відповідальність за цією статтею за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації стосовно майна або

іншого об’єкта декларування, що має вартість, настає в разі, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 250 мінімальних заробітних плат. Відповідно до ст. 172^6 Кодексу України про адміністративні правопорушення до адміністративної відповідальності у виді накладення штрафу від п’ятдесяти (85 грн) до ста (170 грн.) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, суб’єкт декларування може бути притягнутий за подання завідомо недостовірної інформації у випадку, якщо різниця між задекларованими доходами та достовірними складає від 100 (137 800 грн) до 250 (344 500 грн) мінімальних заробітних плат. Якщо різниця між задекларованими доходами та достовірними складає понад 250 мінімальних заробітних плат (344 500 грн), суб’єкт декларування може бути притягнутий до кримінальної відповідальності відповідно до статті 366^1 Кримінального кодексу України.

У разі подання завідомо недостовірних відомостей стосовно майна або іншого об’єкта декларування, що має вартість, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму менше 100 мінімальних заробітних плат, до суб’єкта декларування може бути застосовано дисциплінарну відповідальність. Слід звернути увагу, що адміністративна та кримінальна відповідальність передбачені виключно за подання «завідомо недостовірних» відомостей. Тобто відповідне діяння має бути вчинено суб’єктом декларування з прямим умислом. Причому для притягнення до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень необхідно довести наявність такого умислу, зокрема того, що суб’єкт декларування усвідомлював недостовірність відомостей, які він зазначив у декларації. Якщо недостовірні відомості, зазначені в декларації, були надані суб’єкту декларування *членом його сім’ї,* то відповідальність може настати лише тоді, коли суб’єкт декларування усвідомлював недостовірність таких відомостей, але попри це свідомо зазначив їх у декларації. Відповідно до положень законодавства про адміністративну та кримінальну відповідальність, карається виключно подання суб’єктом декларування завідомо недостовірних відомостей. При цьому враховують умисел на зазначення таких відомостей саме суб’єкта декларування, а не членів його сім’ї чи інших осіб, які надали інформацію для заповнення в декларації. Отже, суб’єкт декларування не може бути притягнутий до відповідальності за подання в декларації недостовірних відомостей, які були надані йому членом сім’ї, якщо суб’єкту декларування не було відомо про недостовірність таких відомостей на момент подання декларації.

Тациенко В. В. – доцент кафедры Национальной академии внутренних дел, кандидат юридических наук

ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ПРОВЕДЕНИЯ АНАЛИЗА КОРРУПЦИОННЫХ РИСКОВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ

Основным направлением деятельности Европейской Комиссии в области противодействия коррупции является проведение мероприятий по защите финансовых интересов в области расходов и доходов.

В отчетах Европейской Комиссии не раз отмечалось, что коррупция является одной из основных причин неправомерного увеличения расходов бюджета Европейского Союза путем проведения выплат в качестве компенсации затрат, подтвержденных на основании поддельных документов, а также контрабанды различных товаров на территорию государств ЕС вследствие чего происходит снижение уплачиваемых в бюджеты государств ЕС налогов и сборов.

Основной финансовый документ ЕС – многолетняя финансовая программа ЕС, которая была утверждена 2 декабря 2013 года Советом Европейского Союза в форме Регламента о многолетней финансовой программе ЕС.

Согласно данного Регламента, в период с 2014 по 2020 год Европейский Союз может потратить не больше чем 959,99 млрд евро на так называемые обязательства и не больше, чем 908,40 млрд евро на прямые выплаты.

Основные направлениями использования средств многолетней финансовой программы ЕС являются:

– поощрение роста экономики и создания рабочих мест – 125,61 млрд евро;

– уменьшение различий в области развития регионов государств ЕС – 325,15 млрд евро. Данное направление является приоритетным в деятельности ЕС;

– устойчивый рост развития сельского хозяйства и сельской местности – 373,18 млрд евро;

– безопасность и гражданство – 15,69 млрд евро;

– роль Европы в мире – внешние действия ЕС на международной арене – 58,70 млрд евро;

– административные расходы учреждений ЕС – 61,63 млрд евро.

При этом основными структурными и инвестиционными фондами, через которые распределяются данные средства ЕС, являются:

– Европейский фонд регионального развития;

– Европейский социальный фонд;

– Европейский фонд сплоченности;

– Европейский сельскохозяйственный фонд для развития села;

– Европейский фонд морских ресурсов и рыболовства.

Собственные ресурсы ЕС подразделяются на три вида:

Традиционные собственные ресурсы – основную их часть составляют таможенные сборы, полученные при импорте в ЕС товаров из третьих стран и налоги на сахар. Из данных полученных сумм, 25 % остается в бюджетах государств-членов ЕС.

Поступления от налога на добавочную стоимость (НДС) – каждое государство-член ЕС переводит в бюджет ЕС одинаковую согласованную сумму от полученного в национальные бюджеты НДС – 0,3 %.

Часть от полученного национального ВВП – каждое государство – член ЕС переводит в Европейский бюджет стандартный процент от полученного ВВП, причем данная часть Европейского бюджета является самой значительной.

В 325 статье Договора Европейского Союза указано, что учреждения ЕС и государства-члены ЕС оказывают сопротивление мошенничеству и другим незаконным деяниям, наносящим вред финансовым интересам ЕС, реализуя мероприятия, указанные в данной статье, целью которых является противодействие и обеспечение эффективной защиты финансовых интересов в государствах – членах ЕС и учреждениях, организациях и органах ЕС.

Государства-члены ЕС в целях противодействия мошенничеству, наносящему ущерб финансовым интересам ЕС, реализуют те же мероприятия, как и в случае мошенничества, наносящего ущерб их собственным финансовым интересам.

В соответствии с Конвенцией о защите финансовых интересов Европейских Сообществ, принятой Советом ЕС от 26 июля 1995 года, мошенничеством, наносящим ущерб финансовым интересам ЕС, является:

а) в области расходов – любое умышленное действие или бездействие, связанное с:

– использованием и предоставлением поддельных, несоответствующих действительности или недостоверных заявлений, документов, результатом чего является присвоение либо незаконное удержание средств общего бюджета ЕС или бюджетов, которые управляются ЕС либо от имени ЕС;

– неправомерным не предоставлением информации, нарушающим конкретные обязательства, результатом которого являются те же последствия;

– нецелевым использованием таких средств;

б) в области доходов – любое умышленное действие либо бездействие, связанное с:

– использованием и предоставлением поддельных, несоответствующих действительности или недостоверных заявлений или документов, результатом чего является уменьшение ресурсов общего бюджета ЕС или бюджетов, которые управляются ЕС либо от имени ЕС;

– неправомерным не предоставлением информации, нарушающим конкретные обязательства, результатом которого являются те же последствия;

– нецелевым использование правомерно полученных средств, результатом которого являются те же последствия.

27 сентября 1996 актом Совета Европейского Союза был утвержден так называемый Первый Протокол к указанной Конвенции.

Основное внимание в указанном Протоколе было сфокусировано на определение видов и форм коррупции, оказывающей негативное воздействие на бюджет ЕС.

В данном контексте были даны определения пассивной и активной коррупции. В частности, пассивная коррупция – это умышленные действия какого-нибудь должностного лица, когда оно в свою пользу или пользу третьего лица, напрямую либо через посредников просит или принимает любой безосновательный доход, или когда ему обещают такой доход за правомочное или неправомочное деяние либо бездействие при исполнении должностных обязанностей или осуществлении функций, на основании чего он не исполняет своих должностных обязанностей, в таком виде нанося ущерб или имея возможность нанести ущерб финансовым интересам ЕС.

Активная коррупция – умышленные действия любого лица, когда оно напрямую либо через посредников дает обещание либо дает любой необоснованный доход должностному лицу, предназначенный лично ему либо любому третьему лицу, за его правомочное либо неправомочное действие либо бездействие при выполнении служебных полномочий или осуществлении функций, на основании чего должностное лицо не исполняет своих служебных обязанностей, в таком виде нанося ущерб или имея возможность нанести ущерб финансовым интересам ЕС.

Каждое государство – член ЕС обязалось провести необходимые мероприятия, чтобы криминализировать пассивную и активную коррупцию. При этом уголовное преследование за данные виды преступной деятельности должно проводиться в отношении должностных лиц, при совершении ими преступных деяний в ходе осуществлении своих функций, также и в тех случаях, когда такие преступления осуществляют должностные лица ЕС при исполнении своих должностных обязанностей.

Расследования, при наличии обоснованных подозрений, должны проводиться в отношении:

– министров правительств государств-членов ЕС;

– избранных членов палат парламентов;

– членов высших судов или аудиторских палат;

– в тех случаях, когда такие преступления при выполнении своих служебных обязанностей осуществляют или в которые втянуты соответственно члены Европейской Комиссии, Европейского Парламента, Суда Справедливости ЕС и Палаты Аудиторов.

Титаренко О. О. – начальник відділу організації наукової роботи Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ СТ. 368^2 ТА ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗА СТ. 366^1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Одним із напрямів удосконалення протидії корупції в Україні залишається забезпечення ефективності використання кримінально-правового інструментарію, зокрема норм, закріплених у розділі XVII Особливої частини Кримінального кодексу (КК) України. Серед цих норм є ті, що спрямовані на протидію незаконному збагаченню службових осіб та осіб, які уповноважені на виконання функцій органів державної влади та місцевого самоврядування, а також сприяють у подальшому забезпеченні спеціальної конфіскації незаконно набутого майна. Останнє спрямовано на досягнення гуманної мети, яка полягає не лише у зниженні рівня корупції, а й детінізації неправомірних доходів окремої категорії громадян для наступного наповнення державного бюджету та «вливання» цих активів у легальну економіку нашої держави. Далі йтиметься про такі кримінально-правові норми, якими передбачено відповідальність за ст. 368^2 та 366^1 КК України [1, с. 868, 881].

У подальшому, не вдаючись до ґрунтовного кримінально-правового аналізу цих антикорупційних норм, звернемо увагу лише на окремі аспекти їх застосування, та питання, які у зв'язку з цим можуть виникнути у правозастосовній практиці спеціальних суб'єктів протидії корупції.

Сьогодні у зв'язку із запуском роботи Національного агентства з питань запобігання корупції та запровадженням електронного декларування (е-декларування) набуло актуальності реальне застосування ст. 366^1 та ст. 368^2 КК України. Аналіз цих двох складів злочинів показав, що фактично перший із них (ст. 366^1 КК України) виступає предикатним відносно незаконного збагачення (368^2 КК України). На нашу думку, у зв'язку із запровадженням е-декларування передумовою притягнення особи до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення може бути вчинення нею саме злочину, передбаченого ст. 366^1 КК України. Проте дослідження останньої показує деякі наявні в ній, на наше переконання, прогалини, які можуть суттєво знизити ефективність її застосування. Здебільшого вони стосуються розміру розходження між задекларованими статками особи і фактичними. Так, з метою дотримання в подальшому принципу системно-правої несуперечності та єдності термінології під час конструювання кримінально-правової норми в процесі криміналізації діяння, передбаченого ст. 366^1 КК України, доцільним вбачається в межах оцінки предмета корупційних злочинів використовувати єдині критерії (підходи), визначені в усьому КК України, а саме таку

розрахункову одиницю, як неоподаткований мінімум доходів громадян (НМДГ), а не розмір мінімальної заробітної плати, встановлений на відповідний період Законом України «Про Державний бюджет». Тим паче на цю прогалину неодноразово зверталась увага Головним науково-експертним управлінням Верховної Ради України, зокрема на пропозиції Президента України до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році» до № 3755 від 12 березня 2016 року. Останнім пропонувались ті зміни до ст. 366^1 КК України, які сьогодні є чинними на підставі Закону України від 15 березня 2016 року № 1022-VIII [2; 3].

Ураховуючи специфіку конструювання корупційних складів злочинів, розташованих у Розділі XVII Особливої частини КК України, особливо в частині визначення розміру заподіяної шкоди або предмета неправомірної вигоди, вважаємо за доцільне в ст. 366^1 КК України знизити поріг розбіжностей вартості майна або іншого об'єкта декларування від достовірних до 100 НМДГ, що сьогодні дорівнюватиме 68 900 грн замість 344 500 грн (із розрахунку 250 мінімальних заробітних плат, визначених у чинній редакції ст. 366^1 КК України).

З огляду на запропоновані зміни, також варто внести відповідні корективи у примітку до ст. 172^6 КУпАП, встановивши межі невідповідності відомостей, зазначених у декларації суб'єкта, від достовірних від 50 до 100 НМДГ замість 100–250 мінімальних заробітних плат [4, с. 139].

Ураховуючи те, що за логікою ст. 366^1 КК України передує ст. 368^2 цього Кодексу, то потребуватиме певних змін також остання норма в частині запровадження диференціації кримінальної відповідальності залежності від розміру необґрунтовано отриманих службовою особою активів. Так, ми запропонуємо визначити, що активи: у значному розмірі – це грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їхній розмір (вартість) перевищує 100 НМДГ (у чинній редакції він дорівнює 1000 НМДГ, що сьогодні становить 689000 грн), у великому розмірі (кваліфікуюча ознака) – 200 НМДГ, в особливо великому розмірі (особливо кваліфікуюча ознака) – 500 НМДГ. Встановлення зазначених розмірів незаконного збагачення буде узгоджуватись із загальним підходом встановлення у більшості статей розділу XVII Особливої частини КК України відповідних розмірів неправомірної вигоди, які впливають на диференціацію кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів.

Ураховуючи викладене, вважаємо, що в разі внесення відповідних змін до чинного законодавства будуть усунуті штучно створені перепони для ефективної протидії кримінально-правовими засобами незаконному збагаченню суб'єктами корупції (див. рис. 1 та 2). Так, якщо особа надала у декларації відомості щодо своїх активі, які відрізняються від достовірних на суму від 34 450 до 68 900 грн (у 2016 році), то такі дії міститимуть ознаки ст. 172^6 Кодексу України про

адміністративні правопорушення. Якщо такі відомості відрізнятимуться більш як на 68 900 грн, то слід констатувати наявність ознак ст. 366[1] КК України, а також факт незаконного збагачення – ст. 368[2] КК України. Фактично за ст. 366[1] КК України до відповідальності притягаються суб'єкти за факти подання недостовірних відомостей у декларації, а за ст. 368[2] – за факт необґрунтованого набуття у власність активів.

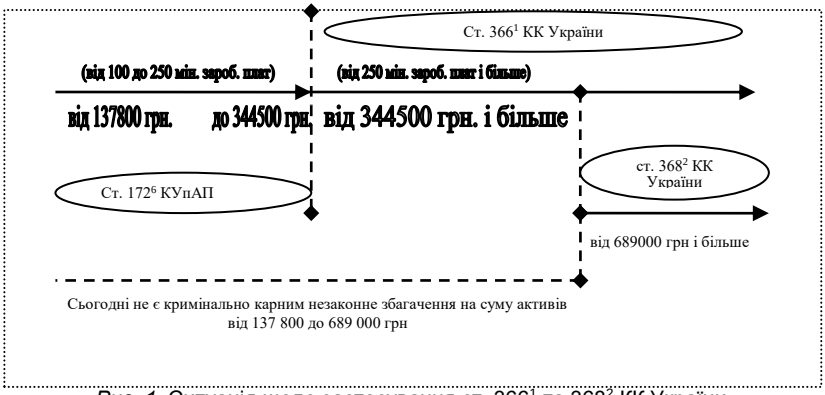

Рис. 1. Ситуація щодо застосування ст. 366[1] та 368[2] КК України в чинній редакції

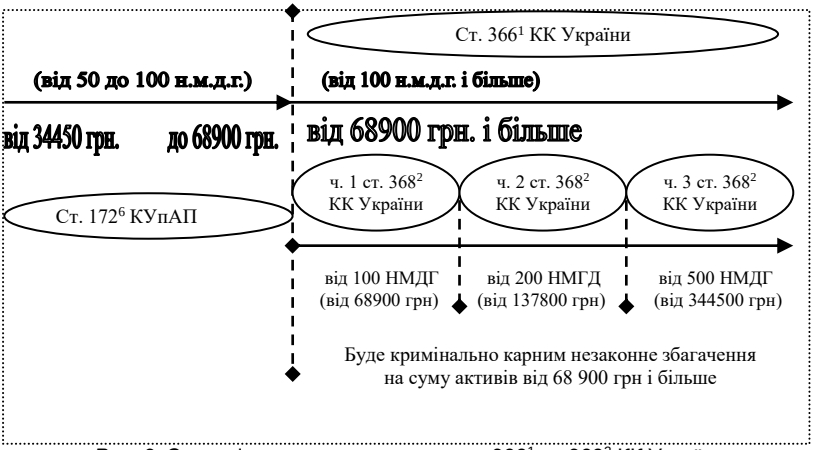

Рис. 2. Ситуація щодо застосування ст. 366[1] та 368[2] КК України в разі внесення змін

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році [Електронний ресурс] : Закон України від 15 берез. 2016 р. № 1022-VIII. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1022-19. – Назва з екрана.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році [Електронний ресурс] : пропозиції Президента України до Закону України Закону України (реєстр. № 3755 від 12 берез. 2016 р.). – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57642. – Назва з екрана.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 лип. 2016 року. – Офіц. текст. – Київ : Паливода А. В., 2016. – 312 с.

Титко А. В. – науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ВИЗНАЧЕННЯ СВОЄЧАСНОСТІ ПОДАННЯ ДЕКЛАРАЦІЙ

Відповідно до ст. 48 Закону України «Про запобігання корупції», контроль та перевірка декларацій здійснює Національне агентство з питань запобігання корупції за такими видами: 1) щодо своєчасності подання; 2) щодо правильності та повноти заповнення; 3) логічний та арифметичний контроль.

Встановлення своєчасності подання декларацій здійснюється державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, а також юридичними особами публічного права, які зобов'язані перевіряти факт подання суб'єктами декларування, які в них працюють (працювали), та повідомляти Національне агентство про випадки неподання чи несвоєчасного подання таких декларацій у визначеному ним порядку [1].

Відповідно до аналізу ст. 172^6 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), час є факультативною ознакою об'єктивної сторони порушення вимог фінансового контролю, але в зазначеному випадку чітко зазначається час. У диспозиції зазначеної статті наявні такі положення: несвоєчасне подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового

характеру та несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунку в установі банку-нерезидента. Тлумачення своєчасності, відповідно до ст. 49 Закону України «Про запобігання корупції», полягає в тому, що контроль щодо своєчасності подання декларації здійснюється протягом десяти робочих днів з дня, у який таку декларацію слід було подати, тобто після 1 квітня поточного року [2].

Неоднозначне тлумачення строків подання декларації підтверджує судова практика. У постанові апеляційного суду Херсонської області № 33/791/22/2015 роз'яснено строки подання декларації. Так, рішенням комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією від 14 січня 2014 року № 23 «Про роз'яснення порядку подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» встановлено, що суб'єкти декларування, які звільняються з роботи (служби) у січні-березні – подають декларацію за звітний рік та декларацію за поточний рік, а у квітні-грудні – подають декларацію за поточний рік. Отже, у цьому роз'ясненні не йдеться про термін подачі декларацій, оскільки його конкретно визначено ст. 12 вищезазначеного закону [3]. Тому під час подання декларації слід звернути увагу на законодавчо закріплені строки та відповідні категорії службовців, яким відповідають різні терміни подання документа.

Несвоєчасність слід тлумачити таким чином:

– щорічно до 1 квітня поліцейські заповнюють на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції декларацію за минулий рік або подають її у письмовому вигляд до відділу кадрів;

– поліцейські, які припиняють діяльність, подають декларацію за період, не охоплений раніше поданими деклараціями;

– поліцейські, які припинили діяльність, зобов'язані наступного року після припинення діяльності подавати в установленому порядку декларацію за минулий рік;

– особа, яка претендує на зайняття посади до призначення або обрання на відповідну посаду, подає в установленому порядку декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік. Насправді, відповідно до ч. 3 ст. 49 Закону «Про запобігання корупції» у разі, якщо поліцейський не подав декларацію, Національне агентство з питань запобігання корупції повідомляє його у письмовій формі. З цього моменту суб'єкт декларування зобов'язаний протягом десяти днів подати її. Таким чином, реалізується диспозиція ч. 1 ст. 172^6 КУпАП, тобто несвоєчасне подання декларації, за яке настає адміністративна відповідальність. Якщо ж протягом десятиденного періоду декларація не надійшла, поліцейського притягують до кримінальної відповідальності за умисне неподання декларації (ст. 366^1 Кримінального кодексу України). До того ж, суб'єкт декларування, виявивши помилки в поданій ним декларації, має право звернутися до Національного агентства з питань запобігання корупції з клопотанням виправити помилки самостійно. Термін виправлення помилок становить семиденний строк. Несвоєчасність

встановлюється на восьмий день після закінчення зазначеного періоду для виправлення помилок (ч. 4 ст. 45 Закону) [127]. Отже, несвоєчасність визнається у таких випадках:

1. Протягом десяти днів після повідомлення Національним агентством з питань запобігання корупції з моменту подання декларації поліцейські повинні протягом цього періоду подати декларацію. Одинадцятий день є індикатором факту несвоєчасності, перевищення терміну якого передбачає настання кримінальної відповідальності.

2. Семиденний термін після подачі декларації – з метою виправлення помилок у декларації. Восьмий день є початком відліку несвоєчасного подання.

3. Несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунку в установі банку-нерезидента та про суттєві зміни у майновому стані визначається строком в десять днів з моменту відкриття рахунку та придбання майна або отримання доходу (ч. 2 ст. 52 Закону України «Про запобігання корупції»).

Так, законодавчою суперечністю є положення щодо десяти- та семиденного терміну подання декларації, після закінчення якого йдеться про кримінальну відповідальність як за умисне неподання декларації. Зокрема, постає запитання: чому в разі закінчення десятиденного терміну, упродовж якого слід було повідомити про відкриття валютного рахунка та про суттєві зміни у майновому стані, законодавець не регламентує кримінальну відповідальність, що надає можливість маніпулювання нормами й уникнення відповідальності суб'єктів декларування?

Проблемним у сфері судової практики є також питання застосування положень норми про порушення поліцейськими вимог фінансового контролю в частині визначення терміну неповідомлення та несвоєчасного повідомлення про відкриття рахунку й зміни в майновому стані. Постає питання: якщо для при несвоєчасному повідомленні строк становить десять днів, після закінчення якого можемо говорити про несвоєчасне повідомлення, то що слід розуміти під неповідомленням як альтернативою диспозиції ч. 2 ст. 172^6 КУпАП? Поняття «неповідомлення» охоплює «несвоєчасне повідомлення». Водночас стаття не передбачає розподіл санкцій за вчинення того чи іншого діяння. Тому вважаємо за доцільне виключити з диспозиції ст. 172^6 КУпАП поняття «неповідомлення», залишивши в такій редакції «несвоєчасне повідомлення…».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

2. Титко А. В. Напрями удосконалення законодавства у сфері адміністративної відповідальності за окремі корупційні діяння / А. В. Титко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2014. – № 2. – С. 59–63.

3. Про роз'яснення порядку подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру [Електронний ресурс] : рішення Комітету Верховної Ради з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією від 14 січ. 2014 р. № 2. – Режим доступу: http://crimecor.rada.gov.ua/komzloch/control/. – Назва з екрана.

Тичина Д. М. – провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ГОЛОВНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Ефективна боротьба з корупцією передбачає розроблення відповідної наукової концепції запобігання цьому протиправному явищу. Однією з ключових засад такої концепції має бути усвідомлення корупції як соціально обумовленого феномену. З огляду на це, необхідно визначити стратегію й тактику боротьби з нею, поставити відповідні цілі, визначити засоби їх досягнення, рівень матеріального, фінансового, організаційного та правового забезпечення.

Запобігання корупційній злочинності є комплексним і науково обґрунтованим процесом впливу держави та інших спеціально уповноважених суб'єктів на формування негативних факторів корупційної злочинності та поширення корупції в суспільстві. Одним із ключових напрямів діяльності в означеній сфері є запобігання виступає запобігання корупційній злочинності, попереджувальний зміст якого передбачає усунення та нейтралізацію причин і умов корупційної злочинності, а також інших криміногенних чинників, що впливають на становлення особистості злочинів. Теоретико-методологічне забезпечення протидії корупційній є надзвичайно важливою передумовою запобігання цьому соціально-правовому явищу [1, с. 129].

Міжнародний досвід засвідчує, що жодна із соціально-економічних систем не має цілковитого імунітету від корупції – змінюються лише її обсяги та прояви. Отже, корупційні злочини неможливо однозначно ліквідувати в конкретній державі чи на якомусь етапі історичного розвитку. Максимум, чого можна досягти, – це зменшення їх рівня та локалізація сфери поширення, зниження небезпечності наслідків їх впливу на різноманітні соціальні процеси. У західних країнах цей процес іменують контролем над корупцією [2, с. 72].

Стратегічним напрямом боротьби з корупцією є запобігання їй. Комплексні запобіжні заходи спроможні зменшити обсяг корупційних проявів та їх негативний вплив на суспільство. Зокрема, можна зазначити такі головні антикорупційні заходи в Україні:

1) визначення стратегії соціально-економічного розвитку та здійснення адміністративної реформи. Розбудова правової держави та громадянського суспільства є підґрунтям запобігання корупційній злочинності. Поверхові зміни в системі державного управління, навіть за умови їх зовнішньої привабливості, не здатні поліпшити ситуацію в означеній сфері;

2) становлення ідеології державної служби, тобто її моральних принципів і цінностей. Адже комуністичні постулати відійшли в минуле, а ідеалів української державності донині не розроблено та не впроваджено у практичну діяльність. Пануюча серед чиновництва атмосфера невизначеності й невпевненості у майбутньому дні – один із важливих чинників корупційної злочинності;

3) забезпечення прозорості державної влади, що гарантує довіру людей до державних структур, створює несприятливі умови для вчинення корупційних злочинів, реалізовує конституційні права громадян на достовірну інформацію у цій сфері;

4) удосконалення антикорупційного законодавства. Попринаявність певних законодавчих актів, що загалом надають правоохоронним органам можливість реагувати на різні корупційні прояви, нормативно-правова база потребує подальшого вдосконалення. Це стосується як регулювання порядку державної служби, так і юридичної відповідальності за корупційні правопорушення;

5) реальний вияв політичної волі як засобу запобігання, що є найбільш дієвим у державі з недостатньо розвинутими демократичними інститутами. За відсутності такої волі найдосконаліше законодавство має декларативний характер, а діяльність правоохоронних органів лише імітує боротьбу з корупційною злочинністю.

Ще один, імовірно найефективніший, засіб – *зробити корупцію ризикованою та невигідною.* До тих пір, поки державному службовцю буде вигідно брати хабарі й зловживати владою, а ризик понести покарання буде мінімальним, жодні репресивні заходи не дадуть позитивного результату.

Збільшення соціальної ціни державної служби (престиж, матеріальне забезпечення) і ризик корупційних злочинів – ключова засада антикорупційної політики.

Таким чином, запобігання вчиненню посадових злочинів становить узгоджену систему заходів політичного, економічного, соціального, організаційно-правового характеру, що спрямоване на випередження появи передумов таких злочинів, їх послаблення, нейтралізацію та усунення. Здійснення цих заходів повинно сприяти реалізації антикриміногенного потенціалу суспільства, його окремих інститутів. Головні з них повинні бути передбачені в *Концепції боротьби з корупцією*. Лише таким шляхом має бути закладено підґрунтя успішної роботи зі зменшення посадових злочинів до мінімального рівня.

Попри всю важливість заходів запобігання через об’єктивні та суб’єктивні обставини вони не завжди досягають своєї мети. Тому особливо актуальною залишається проблема оптимізації шляхів

виявлення та розслідування конкретних фактів злочинів у сфері службової діяльності і притягнення винних службових осіб до передбаченої законом відповідальності [3, с. 128].

З метою вдосконалення діяльності правоохоронних органів, що здійснюють виявлення злочинів у сфері службової діяльності, необхідно:

переорієнтувати їх з виявлення незначних фактів корупції на виявлення найбільш небезпечних злочинів, а також проявів у найважливіших сферах життя держави та у сферах, де ця злочинність набула значного поширення;

розробити й упровадити в діяльність правоохоронних органів методики виявлення та збору інформації про факти корупції на різних рівнях державного управління, зокрема на найвищих, у сферах розпорядження державними коштами, приватизації, охорони здоров'я, освіти;

– розв'язати колізію, що існує в чинному законодавстві, щодо порядку надання інформації правоохоронним органам відносно коштів і майна окремих юридичних та фізичних осіб;

уніфікувати й конкретизувати в єдиному законодавчому акті умови та порядок надання зазначеної інформації правоохоронним органам.

Сучасний стан розслідування кримінальних правопорушень та адміністративного провадження у справах про адміністративні правопорушення засвідчує, що через низьку якість наданих судам матеріалів кінцеві рішення в цих справах не завжди приймають своєчасно. Тому ефективність заходів запобігання корупційній злочинності не може бути забезпечено з огляду на разові й короткочасні акції будь-якого ступеня активності на різних рівнях. Це потребує тривалих соціально-економічних, політичних і правових перетворень. Ця діяльність повинна базуватися на поєднанні запобіжних та репресивних заходів. Причому пріоритетна роль має належати запобіжним заходам на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шевченко О. В. Основні принципи протидії корупції / О. В. Шевченко // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 1 (5). – С. 129–133.

2. Ільєнок Т. В. Боротьба з корупцією: міжнародний досвід / Т. В. Ільєнок // Юридична наука. – 2013. – № 2. – С. 71–77.

3. Гаращук В. М. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні : монографія / В. М. Гаращук, А. О. Мухатаєв. – Харків : Право, 2010. – 144 с.

Трофименко Р. В. – офіцер з особливих доручень управління Головного управління Служби безпеки України

КОНТРОЛЬОВАНЕ ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ДІЯНЬ

У 2015 році законодавець здійснив важливі кроки щодо створення та вдосконалення методів протидії корупції в контексті виконання умов євроінтеграції стосовно подолання корупції в Україні, зокрема передбачених ст. 22, 347 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII.

Законом України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року № 794-VIII внесено зміни до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. Так, ч. 1 ст. 8 доповнено п. 7^1, за яким оперативним підрозділам надається право задля виявлення та фіксації діянь, передбачених ст. 364^1, 365^2, 368, 368^3, 368^4, 369, 369^2 Кримінального кодексу України, проводити операції з контрольованого вчинення відповідних діянь. Також встановлено, що порядок отримання дозволу, строк його дії та порядок проведення операції з контрольованого вчинення корупційного діяння визначає Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України.

Таким чином, з моменту набуття чинності вказаними положеннями Закону контроль за вчиненням корупційного діяння належить не лише до негласних слідчих розшукових дій, а й до оперативно-розшукових заходів.

Потрібно зазначити, що на сьогодні загальні засади та єдині вимоги до організації проведення негласних слідчих розшукових дій, зокрема контролю за вчиненням злочину, окрім КПК України, регламентуються також окремою інструкцією [1].

Також наявні обставини, що можуть негативно вливати на ефективність застосування зазначеного правового інструмента протидії корупції. Це стосується кримінальної відповідальності за провокацію підкупу. Законодавці неодноразово наголошували на необхідності декриміналізації відповідної статті Кримінального кодексу (КК) України (законопроекти № 5445, 5305, 1690). Однак фактично вона так і не зазнала змін з часів виникнення ще на ранніх етапах формування радянської правової системи. Натомість законодавство іноземних країн використовує прогресивні підходи. Наприклад, до § 331 розділу 28 Кримінального кодексу Федеративної Республіки Німеччини «Отримання і дача хабара» було включено положення щодо правомірності провокації хабара («якщо суб'єкт приймає затребувану ним вигоду реально або у вигляді обіцянки, отримавши при цьому попередню згоду компетентних органів … його діяння безкарні»).

Варто зазначити, що здійснення контролю за вчиненням злочину можливе лише за умови дотримання вимог ч. 3 ст. 271 КПК України

щодо заборони під час підготовки та проведення заходів контролю за вчиненням злочину провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття.

Ця вимога і положення ч. 4 ст. 27 КК України щодо відповідальності підбурювача, суттєво обмежує можливості застосування зазначеного вище правового інструменту. Це зумовлює доцільність розгляду альтернативного варіанту застосування «уявної співучасті» у заходах з протидії корупції [2].

Так, з огляду на вищезгаданий підхід щодо правомірності (за наявності «попередньої згоди компетентних органів») ззовні корупційних дій, який застосовує законодавство Німеччини, ефективним інструментом виявлення та припинення відповідних проявів могло би стати «спеціальне антикорупційне завдання з викриття та припинення дій, пов'язаних з прийняттям або одержанням неправомірної вигоди», на кшталт вже наявного правового механізму, передбаченого ст. 43 КК України та ст. 272 КПК України (виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації).

Перевагою цього механізму є неможливість притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка формально вчиняє діяння, яке за своїми ознаками відповідає корупційному кримінальному правопорушенню, що «нейтралізує» дію ч. 4 ст. 27 КК України щодо відповідальності за підбурення до вчинення корупційного злочину.

Аргументуючи доцільність заходів «спеціального антикорупційного завдання», потрібно зазначити, що спрямованість умислу особи, яка бере участь в злочинній організації чи організованій групі задля її розкриття, буде істотно відрізнятись від дій інших учасників цих угруповань, оскільки замість суспільної небезпечності вони характеризуватимуться суспільною користю. Дії виконавця «спеціального антикорупційного завдання» переслідуватимуть правомірну мету – розкриття злочинних дій, поновлення порядку управління, відміну рішень, прийнятих внаслідок учинення корупційного правопорушення тощо.

З урахуванням вищевказаного, пропонуємо внести зміни до ст. 43 КК України, поширивши її положення на дії особи, яка виконує спеціальне завдання з попередження, припинення та розкриття корупційних злочинів, зокрема пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди службовою особою, а також пропозицією або наданням неправомірної вигоди службовій особі, беручи участь у цих діях.

Так, пропонуємо ч. 1 ст. 43 КК України доповнити словами: *«а також особою, яка виконувала спеціальне завдання, беручи участь у діях, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди, пропозицією або наданням неправомірної вигоди, з метою попередження, припинення та розкриття кримінальних корупційних правопорушень»*. У частині 2 ст. 43 КК України після слів

«злочинної організації» додати *«та під час заходів з попередження, припинення та розкриття кримінальних корупційних правопорушень»*. Назва ст. 43 КК України має бути доповнена фразою: *«попередження, припинення та розкриття кримінальних корупційних правопорушень»*.

З метою визначення порядку здійснення зазначеного спеціального завдання потрібно поширити на нього положення ст. 272 КПК України, для чого необхідно в ч. 1 цієї статті: після слів *«тяжких або особливо тяжких злочинів»* доповнити *«а також незалежно від ступеня тяжкості корупційних злочинів»*; після слів *«з органами досудового розслідування»* додати *«а також особою, яка виконує спеціальне завдання з попередження, припинення та розкриття кримінальних корупційних правопорушень»*. Назву ст. 272 КПК України потрібно також доповнити словами *«попередження, припинення та розкриття кримінальних корупційних правопорушень»*.

До Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» необхідно внести такі зміни: п. 8 ч. 1 ст. 8 після слів «*виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації»* перед словами *«згідно з положеннями статті 272 Кримінального процесуального кодексу України»* доповнити фразою *«та спеціальне завдання з попередження, припинення та розкриття кримінальних корупційних правопорушень»;* доповнити ст. 6 такою підставою для проведення оперативно-розшукової діяльності, як результати перевірки на доброчесність, які вказують на ознаки схильності особи до вчинення злочинів або на участь у злочинній діяльності [2].

Задля забезпечення ефективності виконання спеціальних завдань з попередження, припинення та розкриття кримінальних корупційних правопорушень необхідно також модернізувати норми Особливої частини КК України. Так, пропонуємо ч. 2 ст. 370 КК України виключити, а зазначену статтю доповнити приміткою такого змісту: *«не є злочином дії, передбачені цією статтею, здійснювані особою, яка виконувала спеціальне завдання з попередження, припинення та розкриття кримінальних корупційних правопорушень»*. Також вважаємо необхідним внести зміни до ст. 368 КК України, якими передбачити кримінальну відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди від співробітника правоохоронного органу (чи особи, яка діяла за його дорученням) в умовах фактичної помилки в межах виконання спеціального завдання з попередження, припинення та розкриття кримінальних корупційних правопорушень.

Таким чином, відповідно до запропонованих змін законодавства, правоохоронні органи будуть мати право виконувати спеціальне завдання з попередження, припинення та розкриття кримінальних корупційних правопорушень шляхом участі у діях, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди, пропозицією або наданням неправомірної вигоди. Вбачається, що така

новація сприятиме підвищенню ефективності антикорупційної роботи та виконанню умов євроінтеграції щодо подолання корупції в Україні.

Узагальнені пропозиції щодо регламентації контрольованого вчинення корупційного діяння

Варіант 1. Щодо запроваджених законодавцем оперативно-розшукових операцій з контрольованого вчинення корупційного діяння

З метою забезпечення ефективності виконання контрольованого вчинення корупційного діяння необхідно модернізувати норми Особливої частини КК України. Для цього пропонуємо виключити ч. 2 ст. 370 КК України, а саму статтю доповнити приміткою: *«не є злочином дії, вчинені службовою особою правоохоронного органу та іншою особою, яка бере участь у заходах з контрольованого вчинення корупційного діяння, що здійснюються відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»*.

Варіант 2. Альтернативний варіант застосування «уявної співучасті» в заходах з протидії корупції

Пропонуємо внести зміни до ст. 43 КК України, поширивши її положення щодо виключення злочинності діяння на осіб, які виконують спеціальне завдання з попередження, припинення та розкриття корупційних злочинів, беручи участь у цих діях. З метою визначення порядку здійснення зазначеного спеціального завдання слід уточнити для цього положення ст. 272 КПК України.

Для забезпечення ефективної імплементації спеціального завдання доцільно також внести зазначені вище зміни до чинного законодавства, зокрема до ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та ст. 370 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, АДПС України, Мінфіну України, Мінюсту України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

2. Трофименко Р. В. Впровадження спеціального антикорупційного завдання / Р. В. Трофименко, С. Є. Шептуховський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2015. – № 1 (34). – С. 80–85.

Тютюнник Р. С. – курсант навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: заступник начальника відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник ***Калиновський О. В.***

ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК УСПІШНИЙ ПРИКЛАД ДЛЯ УКРАЇНИ

Попри переконання, що Польща успішно боролася з корупцією з початку 1990-х, антикорупційна реформа стартувала там лише в 2006 році. До цього Польща мала значні проблеми з корупцією, про що свідчить рейтинг сприйняття корупції міжнародної організації Transparency International, у якому країна посідала на початку XXI ст. 60–67 місце. Тільки після приєднання Польщі до Європейського Союзу стартувала робота щодо створення ефективного антикорупційного органу.

У 2006 році у Польщі було створено Центральне антикорупційне бюро (ЦАБ), тобто спеціальну службу, головним завданням якої є протидія корупції та боротьба з нею в органах державної влади і самоврядування, а також охорона економічних інтересів держави. Діяльність бюро передбачає проведення слідчих дій, затримання, обшуків, зовнішнього спостереження, прослуховування тощо. ЦАБ, яке здійснює оперативно-слідчу діяльність і водночас, згідно з законом, може здійснювати контрольні функції (слідкувати, щоб не з'являвся конфлікт інтересів, як проводяться процедури тендерних закупівель, які дані містять майнові декларації чиновників тощо). У Кримінальному кодексі зафіксовано кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі терміном до трьох років за подання неправдивих відомостей про доходи та витрати в декларації [1].

Іншими напрямами діяльності ЦАБ є профілактика злочинності та ґрунтовна аналітична робота. Попри те, що ЦАБ Польщі – це спеціальний антикорупційний орган, кримінальне переслідування корупційних правопорушень у Польщі, як і в Україні, здійснюють й інші правоохоронні органи (поліція, Агентство внутрішньої безпеки, Прикордонна варта, Військова поліція і Служба військової контррозвідки). У межах своїх функцій, визначених Законом Республіки Польща «Про Центральне антикорупційне бюро», ЦАБ здійснює також профілактичну й освітню функції, співпрацює з іншими органами та неурядовими організаціями, предметом дослідження яких є корупція та боротьба з корупцією [2]. Успіхи країни на шляху подолання корупції відзначають і міжнародні інституції. За результатами Індексу сприйняття корупції, який щороку формує впливова міжнародна організація

Transparency International, у 2015 році Польща посіла цілком пристойну 30 сходинку зі 168 країн [3].

З огляду на це, можна зробити висновок, що повноваження ЦАБ Польщі значно ширші, ніж повноваження Національного антикорупційного бюро України. Вони не обмежуються колом суб'єктів, які вчиняють злочин, та розміром предмета злочину, а стосуються всіх правопорушень, що пов'язані з корупцією або можуть завдати шкоди економічним інтересам держави.

Повноваження Центрального антикорупційного бюро Польщі (ЦАБ) передбачають:

1) виявлення, запобігання і викриття правопорушень проти діяльності державних установ, а також органів місцевого самоврядування; правосуддя, виборів і референдумів, громадського порядку, достовірності документів, власності, господарської діяльності, обігу грошей та цінних паперів, якщо вони пов'язані з корупцією або з діяльністю, що може завдати шкоди економічним інтересам держави; фінансування політичних партій, якщо вони пов'язані з корупцією; податкових обов'язків, якщо вони пов'язані з корупцією або з діяльністю, що може завдати шкоди економічним інтересам держави; правил спортивних змагань; обігу лікарських засобів, харчових продуктів спеціального призначення, медичних виробів, а також притягнення до відповідальності осіб, які їх вчинили;

2) виявлення і протидія випадкам невиконання положень Закону Республіки Польща «Про організацію здійснення господарської діяльності особами, які виконують публічні функції» від 21 серпня 1997 року;

3) документування підстав та ініціювання реалізації положень Закону Республіки Польща «Про повернення вигоди, безпідставно отриманої з державного бюджету або від інших державних юридичних осіб» від 21 червня 1990 року;

4) виявлення випадків недотримання визначених законодавством процедур при прийнятті та виконанні рішень, що стосуються приватизації і комерціалізації, фінансової підтримки, державних закупівель, розпорядження державним майном, а також надання ліцензій, дозволів, пільг, переваг, квот, кредитних гарантій, контроль правильності і правдивості даних про активи та про здійснення господарської діяльності особами, які виконують публічні функції, здійснення аналітичної діяльності у сферах, що належать до повноважень ЦАБ, а також надання відповідної інформації Прем'єр-міністру, Президенту Республіки Польща, Сейму та Сенату [1].

У 2013 році структурними підрозділами ЦАБ розпочато 221 оперативно-розшукову справу (199 з яких було закінчено), а також 469 досудових проваджень. Із 239 розпочатих розслідувань 88 було проведено за дорученням прокуратури. Також було відновлено 14 справ, раніше призупинених, було закінчено 252 провадження [1].

Під час проведення оперативно-розшукових заходів службовцями ЦАБ сума вартості майна (активів), розкраданню якого

вдалося запобігти у 2013 році, становила 22,5 млн злотих. Для прикладу, у 2012 році така сума становила 33,7 млн злотих. Це значно більше, порівняно з періодом 2006–2010 років, коли такі суми становили від 10 до 13 млн злотих [1].

По-перше, польський досвід демонструє, що немає необхідності в створенні декількох органів, які будуть займатися одним і тим самим питанням. По-друге, створення декількох органів буде неефективним: це боротьба з корупцією за допомогою бюрократії, що, безумовно, не краще, особливо в українських реаліях. Досвід Польщі чітко демонструє переваги існування єдиного центрального антикорупційного органу з повнотою повноважень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Central Anti-Corruption Bureau [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.cba.gov.pl/. – Title from screen.

2. Central Anti-Corruption Bureau Bill [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.cba.gov.pl/ftp/filmy/ACT_on_the_CBA_update/ – Title from screen.

3. Corruption perceptions index 2015. Transparency International [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.transparency.org/cpi2015. – Title from screen.

Усатий Г. О. – доцент кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент

ПЕРШОЧЕРГОВІ КРОКИ З РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Масштаби криміналізації та корумпованості влади мають тенденцію до невпинного зростання, сягаючи критичної межі, за якою настає втрата важелів керування державою з боку легітимної влади, розпад державних інститутів та припинення демократичного розвитку держави.

(Указ Президента України від 27 жовтня 2009 року № 870)

Головною передумовою ефективного формування та повноцінного функціонування Державного бюро розслідувань (ДБР) як абсолютно нової правоохоронної інституції в системі державних органів протидії злочинності та корупції є науково обґрунтована концепція її діяльності, яка обов'язково повинна стати складовою всієї правової реформи України (зокрема модернізації вітчизняних правоохоронних органів), а не комплексом окремих безсистемних заходів.

1. Кадрове забезпечення діяльності ДБР (відбір і стажування, підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації його працівників):

– пріоритетним напрямом є якнайшвидше укомплектування оперативних та слідчих підрозділів, оскільки саме від них залежить повноцінне функціонування ДБР. Проте цьому має передувати ретельне вивчення претендентів з числа колишніх працівників Генеральної прокуратури України, відповідних підрозділів Національної поліції та цивільних фахівців у галузі права;

– під час призначення працівників ДБР, особливо керівників підрозділів, критеріями оцінки повинні бути професійні та моральні якості, а не протекція, кумівство, чиношанування, особиста відданість і слухняність (причому важливо врахувати негативний досвід проведення аналогічних конкурсів до Національного антикорупційного бюро України, НАЗК та прокуратури);

– недопущення штучного створення культу особи керівника вищого рівня управління;

– попередження розмивання професійного ядра найбільш досвідчених працівників віком від 40 до 50 років, які мають значний трудовий потенціал;

– запровадження інституту наставництва для новопризначених працівників із числа їх більш досвідчених колег;

– об'єктивний моніторинг роботи підрозділів внутрішнього контролю для попередження необґрунтованого тиску на чесних і принципових працівників;

– запобігання торгівлі посадами й відомчими нагородами, а також науковими ступенями та званнями.

2. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення діяльності ДБР:

– формування оптимального штатного розпису ДБР (перелік посад, кількість штатних одиниць, суми посадових окладів і надбавок, місячний фонд оплати праці тощо);

– ліквідація диспропорції в грошовому забезпеченні та привілеях працівників різних рівнів системи управління ДБР та іншим особовим складом.

3. Запровадження нових форм, прийомів і методів аналізу, прогнозування, запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, підслідних ДБР:

– розроблення концепції, стратегії, програм та окремих методик діяльності ДБР;

– визначення пріоритетних напрямів у діяльності ДБР (зокрема запобігання та протидія політичній злочинності, виявлення її економічного підґрунтя тощо);

– створення скриньок довіри (електронних, анонімних тощо), з метою отримання інформації від населення про факти злочинів, передбачені ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» і підслідні ДБР;

– максимальне використання можливостей інституту кримінально-правового компромісу (на зразок ч. 5 ст. 354 КК України);

– створення окремого структурного підрозділу ДБР з моніторингу та збирання перспективної інформації у засобах масової інформації про найбільш резонансні факти вчинення злочинів, підслідних ДБР.

4. Налагодження тісної взаємодії ДБР із правоохоронними й іншими державними органами та створення належних умов для добросовісної конкуренції між ними.

Ураховуючи вимоги, закріплені у ч. 3 розділу VI Закону України «Про Державне бюро розслідувань», на початковому етапі функціонування ДБР і надалі необхідно також налагодити тісну безконфліктну співпрацю колишніх працівників Генеральної прокуратури України, відповідних підрозділів Національної поліції та цивільних фахівців у галузі права. Ідеться також про пошук та вдосконалення передбачених чинним законодавством шляхів максимального доступу ДБР до оперативної та криміналістично значущої інформації інших державних органів.

5. Вивчення можливостей позитивного зарубіжного досвіду правоохоронних органів і структур, ідентичних ДБР:

– недопущення вибірковості в реагуванні на злочини, що належать до підслідності ДБР;

– створення та активне використання легендованих підприємств;

– провокація підкупу працівників ДБР задля виявлення осіб, схильних до отримання неправомірних вигод.

6. Вивчення передового досвіду, новітніх наукових вітчизняних та зарубіжних здобутків правоохоронних органів з метою їх подальшої реалізації в практичній діяльності ДБР:

– створення Аналітичної робочої групи при керівникові апарату ДБР з метою забезпечення діяльності науково-консультативного характеру (зокрема розроблення стратегічного бачення шляхів трансформування ДБР у напрямі наближення до сучасних європейських стандартів, моніторинг дисертаційних досліджень та інших наукових праць за проблематикою у цій сфері, ініціювання підготовки нормативно-правових актів тощо);

– запровадження інноваційних правоохоронних технологій, що відповідають міжнародним вимогам;

– залучення провідних науковців для проведення аналізу та надання відповідних експертиз стосовно окремих аспектів діяльності ДБР.

7. Формування принципово нової ідеології та критеріїв ефективності діяльності ДБР:

– підвищення авторитету ДБР та створення позитивного іміджу його працівників;

– викорінення практики оцінки роботи підпорядкованих підрозділів за валом показників, припинити гонитву за нарощуванням результатів роботи шляхом викриття незначних кримінальних правопорушень;

– розроблення нових підходів до оцінки роботи працівників ДБР (зокрема, з огляду на й стан правопорядку в межах адміністративно-територіальної одиниці з урахуванням громадської думки та ступеня

довіри людей до ДБР), причому кількісні показники не повинні стати головним критерієм.

Оскільки головною метою діяльності будь-якого правоохоронного органу вважають контроль за обсягом і структурою відповідної злочинності, необхідно чітко усвідомлювати, скільки та яких кримінальних проваджень перебуває у слідчих ДБР, яку частину з них передано до суду та яке рішення за ними прийняла судова інстанція (виправдувальний чи обвинувальний вирок). Інакше кажучи, найкращим критерієм якості кримінальних проваджень і, відповідно, діяльності слідчих та оперативних підрозділів ДБР повинна стати невідворотність кримінальної відповідальності для винних осіб через рішення суду, а не кількість матеріалів, що перебувають у провадженні слідчого. Додатковим критерієм ефективності діяльності ДБР можна визнати також факти вилучення за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна, одержаних унаслідок учинення злочину;

– забезпечення повноти обліку та реєстрації відповідних кримінальних правопорушень, а також дотримання законності під час реагування на заяви і повідомлення про злочинні посягання (не допускати приховування злочинів від обліку);

– підтримання стійкої мотивації у працівників ДБР на виконання професійної діяльності.

8. Постійне вдосконалення структури ДБР та його інституційне забезпечення:

– розроблення проекту нової структури апарату ДБР, визначення необхідного мінімуму управлінського апарату ДБР;

– оптимізація чисельності особового складу, уникнення дублювання та функцій та певних напрямів роботи, об'єднання окремих галузевих служб чи підрозділів;

– прийняття пропозицій щодо вдосконалення організаційно-штатної структури, форм і методів професійної діяльності ДБР та її відповідних підрозділів; чітке визначення та розмежування сфер відповідальності, завдань, обов'язків і повноважень; забезпечення гармонізації та оптимізації навантаження на працівників ДБР.

9. Максимальне сприяння здійсненню активного демократичного цивільного контролю за діяльністю ДБР з метою забезпечення принципів прозорості та відкритості:

– урахування підзвітності громадянам, здійснення регулярного прийому громадян керівництвом ДБР;

– формування партнерських стосунків із населенням; організація регулярного надходження експертних висновків про ефективність діяльності ДБР.

10. Системний характер будь-яких змін у діяльності ДБР.

Завершити доповідь варто словами Прем'єр-міністра Республіки Сінгапур Лі-Куан-Ю, одного з творців сінгапурського «економічного дива», який на запитання. «За допомогою яких законів та програм у Сінгапурі було подолано корупцію» відповів: *«Не потрібно жодних нових законів і жодних програм, достатньо, щоб нагорі опинилось декілька порядних людей»*.

Фінагеєв В. О. – кандидат юридичних наук, суддя Апеляційного суду Київської області

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

Стратегічний напрям сучасної української держави – входження в європейський простір – об'єктивно та історично зумовлений як її національним та культурним розвитком, так і правовим. Україні процес інтеграції з Європою потрібний для ефективного її функціонування, підняття міжнародного престижу, забезпечення трансформації її соціальної системи, становлення як самостійної економічно сильної держави. Водночас міжнародне співтовариство зацікавлене у незалежній, демократичній Україні як факторі стабільності на Сході і в Центрі Європи, який стратегічно важливий для розвитку Європи як єдиного цілого. Отже, інтеграція України з Європою потребує створення концепції розвитку, що передбачає проведення відповідних інтеграційних і реформаторських заходів, які мають бути співвіднесеними між собою.

Корупція і влада є одночасно антагоністами і супутниками: влада породжує корупцію, без неї корупція як явище неможлива в принципі; корупція як соціальна корозія постійно «роз'їдає» державні структури; державна влада, у свою чергу, весь час л panic знищити корупцію. У такому двобої і відбувається співіснування зазначених явищ. Водночас жодна з них не може здобути повну перемогу, як І зазнати повної поразки, оскільки повне корумпованих спільних відносин у сфері публічної влади означало б крах держави, а повне викоренення корумпованих зв'язків с неможливим, виходячи з соціальної сутності як корупції, так і влади. Зазначена ситуація до певної міри с парадоксальною за своєю суттю, але це реальна дійсність, з якою потрібно рахуватися та брати до уваги під час з'ясування сутності корупції [1, с. 52–53].

Необхідність невідкладного подолання корупції зумовлюється тим, що вона за ефектом ланцюгової реакції породжує цілий спектр інших системних проблем: загрожує верховенству права, моралі суспільства, стабільності демократичних процесів, підриває основи державного управління, порушує принципи рівності та соціальної справедливості, породжує латентну монополізацію ринку й підриває правові основи вільної, добросовісної конкуренції, призводить до перекосів в оптимальному поєднанні методів адміністративного регулювання й ринкового саморегулювання на всіх рівнях влади та управління [2].

Корупція у бюджетних правовідносинах та в галузі бюджету взагалі – це використання суб'єктами цих відносин та учасниками бюджетного процесу свого службового становища, перевищення владних повноважень з метою неправомірного збагачення як власного, так і групового (колективного). Ідеться про особисте збагачення особи (групи осіб), а також про те, коли неправомірні дії службової чи посадової особи призводять до неправомірного надходження коштів на

рахунки бюджетних установ, розпорядників та отримувачів бюджетних коштів.

До основних факторів, які спричиняють розвиток корупції в органах публічної влади у бюджетному процесі України, можна зарахувати такі: 1) законодавчі проблеми (наприклад, коли несвоєчасно приймаються закон про Державний бюджет України та рішення про місцеві бюджети, у результаті чого розподіл коштів протягом періоду, коли відсутній щорічний акт про бюджет, практично залежить від волі певних посадових осіб); 2) певна непрозорість прийняття та виконання актів про бюджет (незважаючи на те, що законодавство передбачає відкритість бюджетного процесу, існують таємні видатки, у певних місцевих органах складається тенденція зникнення чи знищення певних документів, зокрема суворої звітності); 3) неналежний рівень притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності посадових осіб за вчинені ними правопорушення; 4) обмеженість участі громадськості у бюджетному процесі та практичне неврахування думки громадян щодо вирішення тих чи інших фінансово-бюджетних проблем; 5) лобіювання та підтримка у Верховній Раді України інтересів окремих політичних груп, навіть, окремих громадян, які досить часто є представниками влади на місцях. Прикладом може слугувати галузь будівництва. Питання ефективності витрачання коштів у цьому напрямі тісно пов'язане з корупцією [3, с. 56].

Під час бюджетного планування майже всі учасники бюджетного процесу, які мають владні повноваження, лобіюють свої власні (чи колективні) інтереси, відбувається конкурентна боротьба за бюджетні ресурси. Чимало корупційних діянь вчиняють на стадії виконання бюджету, зокрема під час фактичного розподілу та використання бюджетних коштів. Наприклад, коли профільний комітет заявляє про необхідність збільшення асигнувань і є відповідна підтримка (приміром, уряду, мера), то головним аптикорупційним питанням є те, наскільки обґрунтована та об'єктивна така заявка і як ефективно використовуватимуться додаткові кошти... Можливості для корупції є і під час внесення депутатських поправок до актів про бюджет, причому найбільша небезпека – це так звані «колективні поправки», які ґрунтуються на взаємній підтримці депутатів і водночас передбачають реальний глибокий аналіз таких поправок. Якщо цільова стаття має загальний характер і в ній відсутні чіткі критерії розподілу ресурсів, то головний розпорядник має можливість досить суб'єктивного розподілу ресурсів [4, с. 41].

Значна кількість порушень, що виявляються у сфері використання державних ресурсів, перетворилася на фактор, який спричиняє негативне ставлення громадян до органів влади загалом. Порушення, що виявляються контролюючими органами, є настільки масштабними, що потребують здійснення практично безперервного контролю. Несумлінне виконання посадових обов'язків відповідальними працівниками органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, розпорядників та одержувачів бюджетних коштів,

суб'єктів господарювання державного і комунального секторів економіки ставить під загрозу можливість ефективного управління державними фінансовими ресурсами [5, с. 307].

Підбиваючи підсумки, можна дійти висновку, що корупція є складним і багато аспектним соціальним явищем. Її соціальну сутність характеризують економічний, політичний, правовий, морально-психологічний та інші аспекти. Політичний аспект посідає особливе місце, оскільки корупція як соціальний феномен виникає в результаті здійснення публічної влади, є продуктом неефективного функціонування владних структур. Основним показником суспільної небезпеки корупції, який також характеризує її соціальну сутність і визначає її зміст як об'єкта адміністративно-правового дослідження, є негативні наслідки корупції, з'ясування яких дає змогу: виробити науковий підхід до розуміння цього негативного явища; визначити реальні задачі у сфері запобігання й протидії корупційним правопорушенням; сформулювати дієві заходи щодо запобігання та протидії корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гвоздецький В. Д. Витоки та розвиток корупції в Україні / В. Д. Гвоздецький // Наука і правоохорона. – 2011. – № 1. – С. 45–53.

2. Шляхи запобігання і протидії корупції в органах публічного управління України [Електронний ресурс] / В. М. Щегорцова. // Державне будівництво. – 2012. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2012_2_40.pdf. – Назва з екрана.

3. Музика-Стефанчук О. А. Деякі корупційні схеми у сері бюджету / О. А. Музика-Стефанчук // Наука і правоохорона. – 2011. – № 1. – С. 54–60.

4. Фомина Т. А. Противодействие коррупции в муниципалитете : пособие для муницип. служащих / Т. А. Фомина, М. В. Чураков, Н. А. Устина, А. А. Карлина, С. В. Абрамов, А. Н. Губина ; под ред. М. В. Чуракова, Т. А. Фоминой. – Самара, 2006. – 123 с.

5. Боднар В. Є. Запобігання корупції у бюджетній сфері / В. Є. Боднар // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2016. – № 1 (98). – С. 296–309.

Халимон С. І. – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України, доктор юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ВИКРИВАЧІВ

Історія використання в боротьбі зі злочинністю викривачів сягає сивої давнини. Наприклад, у трактаті про військове мистецтво, виданому в Китаї за п'ять століть до народження Христа (400 р. до н.е.),

зазначено, що «знання наперед не можна отримати від богів і демонів, не можна отримати шляхом умовиводів і обрахунків. Знання про стан противника можна отримати виключно від людей» [1, с. 12].

Не є виключенням і сьогодення. Прийнятий Верховною Радою України Закон України «Про запобігання» до повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції зарахував здійснення співпраці з особами, які добросовісно повідомляють про можливі факти корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону (викривачі), вжиття заходів щодо їх правового та іншого захисту, притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні їх прав, у зв'язку з таким інформуванням.

Науковці, практики, громадські діячі до такої законодавчої ініціативи ставляться схвально, вважаючи, що поява таких людей означає кардинальне зменшення толерантності до корупції. Соціологічні опитування показують, що 45,5 % українців готові повідомляти про корупцію до правоохоронних органів і домагатися справедливого покарання корупціонерів, і лише 2 % населення є дійсними викривачами [2].

Проте, на наше переконання, не все так добре, як інколи висвітлюється в соціологічних дослідженнях. Як зазначають автори монографії «Інститут конфіденційного співробітництва в оперативно-розшуковому праві», сучасне українське суспільство переживає глибоку кризу моралі, котра виявляється в недовірі громадян до державних органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю. Низький рівень правової культури, правовий нігілізм, корупція, недостатня виконавча дисципліна, порушення законності, прав і свобод людини викликають глобальне небажання громадян брати участь у боротьбі зі злочинністю [3, с. 53–54]. Наведена теза підтверджується і власними емпіричними дослідженнями. Вивчаючи проблеми конфіденційного співробітництва в органах і установах виконання покарань, ми цікавились у осіб, які здійснюють конфіденційне співробітництво, як вони ставляться до тих, хто співробітничає на конфіденційній основі з оперативними підрозділами. Отримані результати засвідчили, що 11 % опитаних зневажають своїх помічників, 29 % – сприймають їх допомогу нейтрально, 60 % – вважають їх роботу важливою.

Українське суспільство неоднозначно сприймає інститут викривачів, адже воно унаслідувало «радянський спадок» у вигляді тотальної недовіри, ворожості до правоохоронних органів, а також до осіб, які з ними співробітничають [3, с. 55].

Існування інституту інформаторів не підтримали такі вчені-філософи, як Л. С. Білогриць-Котляревський, В. Н . Пусторослєв, І. Я. Хефец, В. Набоков. Їхня позиція ґрунтувалася на тому, що необхідно визнавати аморальним те, що заслуговує засудження суспільством. Про аморальність дій інформаторів писав Є. Черняк: «... не дуже важливо, якщо вони обтяжують свою душу зайвим смертним гріхом, вона і так приречена на вічне прокляття» [4, с. 55].

Отже, однією з ключових проблем, яка виникне на шляху активного запровадження інституту викривачів буде його неоднозначне сприйняття суспільством.

Закон України «Про запобігання корупції» у ст. 53 передбачив державний захист осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції. Так, держава передбачає комплекс заходів із захисту викривачів. Проте, маючи значний теоретичний та практичний досвід конфіденційного співробітництва, насмілимось стверджувати, все це може зазнати поразки. Наприклад, згідно з нормами Закону України «Про очищення влади», передбачено заборону обіймати посади в органах державної влади особам, які були штатними працівниками чи негласними агентами в КДБ СРСР, КДБ УРСР, КДБ інших союзних республік колишнього СРСР, Головному розвідувальному управлінні Міністерства оборони СРСР, закінчили вищі навчальні заклади КДБ СРСР (крім технічних спеціальностей).

Політична нестабільність у нашій країні може призвести до того, що через деякий час таку заборону встановлять викривачам, які співпрацювали з Національним агентством запобігання корупції.

Яскравим прикладом того, як держава «піклується» про викривачів, є суддя Л. Гольник [4] інформація про тиск на останню не сходить зі сторінок Інтернет-видань та ефірів телепередач. Незважаючи на значний резонанс та розголос, «система» не полишає спроб розправитись із суддею-викривачем.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що особа, яка повідомляє про корупцію, автоматично вступає в боротьбу з цим негативним явищем. І вона повинна бути впевнена в кінцевому результаті такої боротьби. Адже отримання громадянином певної інформації об'єктивно ставить його у скрутне становище: з одного боку, – це міжособистісні відносини, наприклад, сусід чи колега стають каналом і умовою надходження інформації, а з іншого – неформальні норми, які регулюють ці відносини, як правило, є перепоною у прийнятті рішення про передачу цієї інформації для використання з метою запобігання злочину. Здебільшого цим і пояснюється небажання громадян бути викривачами, прагнення залишитися невідомим пересилює прагнення допомогти в розкритті злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нечипоренко О. Сунь-Цзы: Шпион – сокровище для государства / О. Нечипоренко // Служба безопасности: новости разведки и контрразведки. – 1993. – № 4. – С. 12–13.

2. В Україні почав формуватися новий прошарок суспільства - викривачі корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Seemoreat:http://dniprograd.org/2016/05/17/v-ukraini-pochav-formuvatisya-noviy-prosharok-suspilstva-vikrivachi. – Назва з екрана.

3. Тарасенко В. Є. Інститут конфіденційного співробітництва в оперативно-розшуковому праві : монографія / В. Є. Тарасенко, Р. В. Тарасенко. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2009. – 176 с.

4. Черняк, Е. Б. Пять столетий тайной войны: из истории секретной дипломатии и разведки / Е. Б. Черняк. – М. : Междунар. отношения, 1991. – 553 с.
5. Суддя-викривач Лариса Гольник: «Я відчула моральний тиск і від Голови суду, і від колег» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://anticorruption.in.ua/news/our/11587.html. – Назва з екрана.

Хоменко В. П. – здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Одним із важливих напрямів сучасної стратегії розвитку України є прагнення до подолання корупції та мінімізації її суспільно-політичних наслідків. Досягнення успіху в цьому процесі є передумовою демократичних перетворень у державі, зміцнення національної безпеки, зростання її економічного потенціалу, формування в суспільстві довіру до влади, покращання добробуту громадян України.

Подолання корупції в органах Державної фіскальної служби України (ДФС) є одним із першочергових завдань українського суспільства, оскільки існуючі вияви корупції негативно впливають на рівень надходжень грошових коштів до державного бюджету, на ефективність діяльності фіскальних органів, їх рейтинг, взаємовідносини з платниками податків тощо.

До заходів із запобігання та протидії корупції в органах ДФС України відносяться: дослідження комплексу причин та умов, що сприяють корупції, покращення правового поля митного і податкового адміністрування, чітке виконання Антикорупційної програми, удосконалення діяльності Головного управління внутрішньої безпеки ДФС.

Для усунення причин і умов, що сприяють корупції в органах ДФС, потрібно цілеспрямовано та поетапно вживати відповідні організаційно-правові заходи, що визначені вітчизняним законодавством [1–5] і запропоновані в наукових джерелах [6, с. 32; 7].

Не останнє місце у системі цих заходів посідає вдосконалення податкового та митного законодавства згідно з основними антикорупційними принципами, розвиток електронних сервісів та послуг для платників податків, здійснення аналізу норм чинного законодавства, проектів нормативно-правових актів, для виявлення прогалин та недоліків, що створюють умови для вчинення корупційних діянь, розробка відомчих нормативно-правових актів, спрямованих на протидію корупції. Зокрема, відсутність чіткого встановлення меж компетенції митних органів, невідповідність чинного правового поля

основним засадам адміністративної реформи, розпочатої у 2014 році, однозначно підвищує корупційні ризики для всіх учасників правовідносин, що виникають у сфері податків і митного контролю, з обслуговуючою і правоохоронною функцією, а також функцією податкового та валютного контролю [6, с. 31].

Дієвим заходом щодо подолання корупції у фіскальній службі є виконання Антикорупційної програми Державної фіскальної служби України на 2015–2017 роки [8]. Програма містить у собі сім розділів: «Загальні положення», «Основні засади запобігання та протидії корупції в органах ДФС», «Мета та завдання антикорупційної Програми», «Заходи щодо запобігання та протидії корупції», «Навчання та заходи з поширення інформації щодо програм антикорупційного спрямування», «Моніторинг, оцінка виконання та періодичний перегляд Програми», «Очікувані результати».

Таким чином, у Антикорупційній програмі ДФС передбачено як загальні заходи, що мають системний характер та реалізація яких сприятиме зниженню рівня корупції як загального негативного явища, так і заходи спеціальні – тобто такі, що повинні позитивно вплинути на зменшення рівня корупції в окремих фіскальних органах України.

У структурі ДФС діє уповноважений підрозділ – Головне управління внутрішньої безпеки, який здійснює заходи щодо запобігання і протидії корупції в органах ДФС або бере участь у їх здійсненні у межах повноважень, визначених законами та виданими на їх основі іншими нормативно-правовими актами у взаємодії з правоохоронними органами. Діяльність підрозділу ґрунтується на принципах системності та наступальності в боротьбі з корупцією, розподілі функцій і відповідальності за покладені на нього завдання із запобігання та протидії корупції.

Відповідно до вимог чинного законодавства, основними антикорупційними заходами, які здійснює ДФС на постійній основі та більшість з яких забезпечуються Головним управлінням внутрішньої безпеки, є:

– обмеження щодо використання службових повноважень чи свого службового становища, сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, спільної роботи близьких осіб;

– запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними;

– обмеження щодо одержання подарунків;

– спеціальна перевірка щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов’язаних із виконанням функцій держави в органах ДФС;

– обмеження після припинення діяльності, пов’язаної з виконанням функцій держави в органах ДФС;

– фінансовий контроль;

– додержання вимог закону й етичних норм поведінки державних службовців органів ДФС;

– запобігання та врегулювання конфлікту інтересів;

– захист осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції;

– заборона на одержання пільг, послуг та майна органами ДФС;

– прозорість і доступ до інформації.

Водночас ця діяльність потребує подальшого вдосконалення, забезпечення комплексного поєднання профілактичних, попереджувальних та правових заходів, спрямованих як на безумовне дотримання норм чинного антикорупційного законодавства, так і на усунення причин та умов, що створюють сприятливе підґрунтя для вчинення корупційних правопорушень у сфері службової діяльності. Крім того, очевидною є необхідність у зосередженні зусиль на вирішенні, у межах компетенції ДФС, питань цілеспрямованої нейтралізації соціальних та економічних чинників відомчої корупції, адже корупція загрожує фінансово-економічній стабільності української держави і суспільства, національній безпеці загалом.

Таким чином, запобігання та протидія корупції в органах ДФС України потребує подальшого вдосконалення, забезпечення комплексного поєднання профілактичних, попереджувальних і правових заходів, спрямованих на безперечне дотримання норм чинного антикорупційного законодавства, а також усунення причин та умов, що створюють сприятливе підґрунтя для вчинення корупційних правопорушень у сфері службової діяльності. До того ж, очевидною є необхідність у зосередженні зусиль на вирішенні, у межах компетенції ДФС, питань цілеспрямованої нейтралізації соціальних та економічних чинників відомчої корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція Організації Об’єднаних Націй проти корупції : ратифікована Законом України від 18 жовт. 2006 р. № 251-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 49.

2. Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією : ратифікована Законом України від 16 берез. 2005 р. № 2476-IV) // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 16. – Ст. 266.

3. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18. – Назва з екрана.

4. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1699-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1699-18. – Назва з екрана.

5. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 квіт. 2015 р. № 265 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF. – Назва з екрана.

6. Баранов С. О. Актуальні проблеми протидії та запобігання корупції в органах державної фіскальної служби України / С. О. Баранов

// Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2016. – № 30. – 30–33.

7. Івасенко С. Запобігання корупційним ризикам у податкових органах України / С. Івасенко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015. – 1 (24). – С. 238–245.

8. Антикорупційна програма Державної фіскальної служби України на 2015–2017 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sfs.gov.ua/baneryi/protidiya-koruptsii/antikoruptsiyna-programa-dfs/248131.html. – Назва з екрана.

Цимбал П. В. – завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Університету ДФС України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Омельчук Л. В. – доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Університету ДФС України, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОДЕРЖАННЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ КОРУПЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ

Будь-яке кримінальне провадження, аби мати судові перспективи, має здійснюватись у відповідній процесуальній формі, яку визначено в Кримінальному процесуальному кодексі (КПК) України. Одним із засобів забезпечення дієвого функціонування кримінального процесу є така процесуальна гарантія, як засади кримінального провадження. Не є та не може стати тут виключенням і діяльність уповноважених органів досудового розслідування й суду щодо притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, підслідні підрозділам Національного антикорупційного бюро України (НАБУ).

Розглянемо окремі засади, передбачені ст. 7 КПК України. Відповідно до ст. 17 зазначеного Кодексу, поводження з особою, вину якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлено обвинувальним вироком суду, що набув чинності, має відповідати поводженню з невинуватою особою [1]. З огляду на це, дещо суперечливою видається наявність у Звіті НАБУ за період з лютого до серпня 2016 року інформації щодо схем учинення певних злочинів, де наведено дані про осіб, яких підозрюють у їх учиненні та щодо яких триває досудове слідство, із зазначенням виду співучасника й ролі в тій чи іншій схемі [2]. Таким чином, НАБУ констатує участь осіб і винуватість їх у вчиненні злочину як встановлений факт до винесення обвинувального вироку суду.

Також постає питання щодо можливостей реалізації повною мірою засади доступу до правосуддя, визначеної в ст. 21 КПК України, відповідно до якої кожному гарантовано право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. Водночас ст. 31 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 року передбачено створення Вищого антикорупційного суду як суду першої інстанції [3]. Надалі аналіз положень цього Закону дає змогу стверджувати, що законодавець не передбачив створення окремої вертикалі антикорупційних судів у системі судів загальної юрисдикції, тобто механізм оскарження рішень Вищого антикорупційного суду відсутній, оскільки в Законі не передбачено ані створення окремих антикорупційних апеляційної та касаційної інстанцій, ані визначено можливість такого оскарження до нині передбачених апеляційних судів і Верховного Суду України. Таким чином, ідеться про порушення п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини, а також ст. 24 КПК України [1; 4; 5].

Наступна засада, що тісно пов'язана з попередньою, – розумність строків. Згідно зі ст. 28 КПК України, під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження стосовно нього було закрите [1].

Розглянемо, наприклад, кримінальне провадження, що здійснюється детективами Львівського територіального управління НАБУ. Оскільки Вищий антикорупційний суд діятиме як суд першої інстанції, то для проведення обшуку житла чи іншого володіння особи потрібно отримати ухвалу слідчого судді. Для цього прокурор відповідного територіального органу Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, що є процесуальним керівником, самостійно або детектив управління за погодження із відповідним прокурором складають клопотання до слідчого судді для отримання дозволу. Можна припустити, що Вищий антикорупційний суд територіально знаходитиметься у м. Київ. Згідно зі ст. 234 КПК України, клопотання про обшук розглядають у суді в день його надходження за участі слідчого або прокурора. Слідчий суддя відмовляє в задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявність достатніх підстав вважати, що: було вчинено кримінальне правопорушення; відшукувані речі та документи мають значення для досудового розслідування; відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду; відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи [1]. У такій ситуації не може йтися про розумні та короткі

строки здійснення досудового розслідування, не кажучи про ефективне використання людських і матеріальних ресурсів.

Надалі слідчий, вичерпавши всі можливості слідчих гласних (розшукових) дій, може прийняти тактичне рішення про потребу проведення негласної слідчої (розшукової) дії, дозвіл на яку надає слідчий суддя Апеляційного суду АР Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування відповідно до ст. 247 КПК України [1]. Тобто клопотання має бути направлене у нашому разі до Апеляційного суду Львівської області, оскільки апеляційного суду відносно Вищого антикорупційного суду не передбачено. Тут також виникає зауваження, оскільки негласні слідчі дії за своєю процесуальною формою є таким, що більшою мірою обмежують і втручаються в права та свободи особи порівняно з гласними слідчими діями. Рішення про їх проведення, на нашу думку, потребує не меншої спеціалізації судді, ніж при постановленні ухвали щодо проведення гласної слідчої дії Вищим антикорупційним судом.

Наявність цих та низки інших процесуальних недоліків не лише не забезпечить підвищення рівня ефективності антикорупційної боротьби, а й створює підґрунтя для винайдення механізмів уникнення особами, що дійсно вчинили корупційні злочини, кримінальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.
2. Звіт Національного антикорупційного бюро України за період лютий – серпень 2016 року [Електронний ресурс] // Національне антикорупційне бюро України : [сайт]. – https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_02_072016.pdf. – Назва з екрана.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Ст. 545.
4. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] : прийнята 4 листоп. 1950 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004. – Назва з екрана.

Цюприк І. В. – заступник начальника Управління нагляду у кримінальному провадженні прокуратури Луганської області, кандидат юридичних наук

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

У державі здійснено чимало реформаторських заходів правничого й організаційного характеру, спрямованих на зменшення впливу криміногенних факторів і зниження рівня корупції. Утворено низку інституцій, які комплектуються на суттєво оновлених засадах і принципах.

Завершуються процеси атестації та люстрації колишніх співробітників, що є важливою складовою в збереженні кваліфікованого персоналу правоохоронців.

Однак слід визнати відверто: робота щодо боротьби зі злочинністю, особливо з її організованими й найбільш небезпечними викликами і формами, потребує активізації та посилення.

На жаль, на адресу правоохоронних органів продовжують лунати критичні зауваження від громадськості. Нарікання стосуються як недостатнього професіоналізму кадрів, так і корумпованості та свавілля в самій системі.

Послаблення розвідувально-аналітичної функції та переванта-ження органів досудового розслідування дедалі сприяють загостренню криміногенної обстановки в окремих регіонах, передусім – мегаполісах. Уповільнена системна скоординована робота щодо виявлення та ліквідації економічного підґрунтя організованої злочинності і корупції, яка укорінена в усіх сферах державного управління.

У цьому контексті створення Державного бюро розслідувань (ДБР) як ще одного суб'єкта в системі органів правопорядку не повинно сприйматися як чергова популістська кампанія та замилювання очей громадськості. Справді нове, прозоре, чесне і політично не заангажоване правоохоронне відомство повинно вже найближчим часом реально запрацювати.

В Україні свого часу (1997 рік) вже була спроба створити Національне бюро розслідувань (НБР), яке за своїм функціональним призначенням мало б займатися розслідуванням злочинів, учинених посадовцями, які мають певну «вагу» в суспільстві – народними депутатами, членами уряду тощо (на зразок американського ФБР) [1]. Проте в надзвичайно складних правових дискусіях, поєднаних із впливом політичних і соціально-економічних чинників, ідея створення НБР свого часу так і залишилася на папері.

Прийняття Закону України «Про Державне бюро розслідувань» у 2015 році узгоджується з положеннями Перехідних положень Конституції України та Прикінцевих і Перехідних положень КПК України,

а також Концепцією реформування кримінальної юстиції України (2008) [2].

Значною мірою зі створенням ДБР пов'язують імплементацію в законодавство України положень ст. 36 Конвенції ООН проти організованої злочинності та корупції («Спеціалізовані органи»).

Прикладом функціонування подібних до ДБР структур за кордоном є діяльність Федерального бюро розслідувань (ФБР) – провідного органу федерального уряду США. До його підслідності віднесено розслідування злочинів у сфері забезпечення національної безпеки держави з поступовим розширенням компетенції, і нині це Бюро вправі розслідувати всі злочини (за виключенням підслідних спеціальним підрозділам з протидії тероризму).

Структурна побудова та функціональне спрямування діяльності бюро розслідувань в Сполучених Штатах та Україні загалом подібні. Тож, зважаючи на зарубіжний досвід, в Україні на цей правоохоронний орган мало б покладатись виявлення, розкриття та розслідування найбільш небезпечних злочинів, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями у важливих для забезпечення національної безпеки галузях.

Поряд із законодавчими та організаційними кроками, нагальним для новоствореного Бюро залишається забезпечення прозорості в його діяльності, мінімізація корупційних ризиків, запровадження більш ефективних процедур підбору та розстановки персоналу. Причому важливо не припускатись суб'єктивізму, а такі випадки, як показує досвід інших країн, ще трапляються.

Потребує коригування й чинна нормативно-правова база. Зазначу лише окремі проблемні питання.

По-перше, це чітке законодавче розмежування повноважень ДБР та Національного антикорупційного бюро щодо протидії корупції. Якщо для детективів НАБУ запроваджено одночасно предметну та персональну підслідність, то стосовно ДБР зазначається лише про персональну підслідність, що на практиці неминуче призведе до виникнення спорів між зазначеними органами досудового розслідування через невизначеність початкової кваліфікації на етапі внесення відомостей до ЄРДР.

У цій ситуації, вважаємо за доцільне повернутися до практики визначення предметної (постатейної) підслідності, врахувавши, що досудове розслідування злочинів у сфері службової діяльності провадиться тим органом досудового розслідування, який виявив кримінальне правопорушення.

По-друге, наділення ДБР повноваженнями щодо викриття злочинів, учинених ОЗУ. Як вже зазначалось, досвід інших країн, у яких діють подібні органи (ФБР – у США, Федеральне відомство кримінальної поліції – у Німеччині, Державна поліція – у Франції) переконує в тому, що подібні ДБР структури розслідують не лише злочини щодо службових осіб.

До їх повноважень належать також тяжкі та особливо тяжкі злочини, що вчиняються організованими злочинними угрупуваннями. Адже ДБР має особливий серед інших органів досудового розслідування статус, що забезпечує широке коло його повноважень, високий рівень незалежності від інших органів і структур.

Ураховуючи навантаження слідчих Національної поліції, швидку змінюваність і постійне «омолодження» кадрів, розслідування низки резонансних тяжких та особливо тяжких злочинів, що вчиняються у складі організованих угруповань та злочинних організацій, доцільно було б також віднести до підслідності ДБР.

По-третє, це відсутність спеціалізованих прокурора та судів, які б здійснювали розгляд кримінальних проваджень, що розслідуються ДБР. Якщо контроль за діяльністю НАБУ здійснює спеціалізована прокуратура, то орган контролю за діяльністю ДБР законодавчо не унормовано.

Реформування судової системи передбачало створення спеціалізованих судів, які б здійснювали розгляд кримінальних проваджень, що розслідуються НАБУ та ДБР, зокрема учинених суддями. Однак нині такі суди так не створено.

І ще одна проблема – законодавча обмеженість повноважень ДБР щодо здійснення оперативно-розшукової діяльності. До підрозділів ДБР, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, віднесені лише підрозділи внутрішньої безпеки та забезпечення особистої безпеки.

Таке очевидне обмеження функціонального спрямування оперативних підрозділів стримує використання можливостей негласної роботи. Адже підрозділи внутрішньої безпеки та забезпечення особистої безпеки здебільшого забезпечують безпеку самих працівників ДБР. Проте специфіка розслідуваних органом справ та інших напрямів діяльності у полі виконання покладних на ДБР завдань (ст. 6 Закону України «Про Державне бюро розслідувань») об'єктивно потребує створення у складі ДБР оперативних підрозділів іншого функціонального спрямування.

Отже, за умов правильної організації роботи в нас є унікальна можливість створити кардинально нове правоохоронне відомство, що стане на варті правопорядку в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національне бюро розслідувань України (справа щодо утворення Національного бюро розслідувань України) [Електронний ресурс] : рішення Конституційного суду України від 6 лип. 1998 р. у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України від 24 квіт. 1997 р. № 371. – Режим доступу: http://www.ccu.gov.ua/uk/index. – Назва з екрана.

2. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794–VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 6. – Ст. 55.

Черкасов О. О. – заступник начальника сектору спеціальної поліції Головного управління Національної поліції в Полтавській області

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОРУПЦІЄЮ

Питання щодо виявлення і документування кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, нині особливо актуальне, особливо в структурі державного управління, що для сучасного суспільства стало цілком повсякденним явищем.

Під час документування фактів хабарництва оперативні працівники використовують безліч методів фіксації кримінальних правопорушень для подальшого їх використання в досудовому слідстві. Найбільш надійним є спосіб затримання хабарника на «гарячому», під час безпосередньої передачі предмета хабара фігурантові. Але в сучасному суспільству популярними є безготівкові операції. Існує також можливість вдаватися до цілком легальних способів отримання грошей. Усе це призводить до об'єктивних труднощів із документування, розкриття й розслідування фактів вимагання та отримання неправомірних вигод.

У контексті цієї проблеми досить ефективним оперативно-розшуковим заходом, що протидіє корупції, та дає змогу документувати корупційні правопорушення, є оперативна комбінація.

Як свідчить практика, можна виділити два види проведення оперативних комбінацій. Перший – відбувається до реєстрації кримінального провадження та в момент проведення оперативно-розшукових заходів. Він спрямований на виявлення та встановлення осіб, які займаються скоєнням корупційних правопорушень (одержання хабара, вимагання хабара, зловживання службовим становищем з метою отримання матеріальної вигоди тощо). Суть його полягає в моделюванні оперативно-розшукової ситуації, що дає змогу оперативним шляхом виявити протиправні дії службових осіб, з метою документування та припинення їх злочинної діяльності. Звідси випливає, що цей вид оперативної комбінації проводять зазвичай для виявлення завуальованих корупційних дій та їх припинення.

Учасником оперативної комбінації має бути особа, яка на добровільній основі надає конфіденційне сприяння оперативному підрозділу. Оперативна комбінація може бути правомірною лише за умови, якщо ініціатива надання різних послуг за матеріальну винагороду належить об'єкту оперативно-розшукового заходу, тобто посадовій особі щодо якої надійшла оперативна інформація про вимагання та отримання неправомірної вигоди. Під час проведення оперативної комбінації забороняється провокація злочину, тобто схиляння до його скоєння осіб, що не виявляють протиправних намірів, а також штучне

створення доказів учинення кримінального правопорушення або обставин, що мають доказове значення у кримінальних провадженнях.

Другий вид оперативної комбінації ми пропонуємо проводити виключно в межах кримінального провадження. Він використовується тільки для документування та затримання осіб, обґрунтовано підозрюваних у скоєнні кримінального правопорушення, пов'язаного із корупцією. Найчастіше таким видом оперативної комбінації є контроль за вчиненням злочину, який досить часто зустрічається під час документування фактів хабарництва, а також незаконного обігу наркотиків.

Для проведення оперативної комбінації необхідно створити умови, які не викликатимуть сумнівів у фігуранта розробки, що здійснює корупційні правопорушення та які є виправданими з огляду на характер протиправних дій; мати достовірну інформацію про схильність посадової особи до вчинення корупційних правопорушень; організаційно забезпечити проведення комплексу заходів з виявлення та фіксації слідів злочину та затримання підозрюваного в момент вчинення ним злочину.

Таким чином, інформація, що надійшла про корупційні діяння повинна бути перевірена й підтверджена. Після цього приймають рішення про проведення оперативної комбінації. У разі ведення оперативно-розшукової справи проведення оперативної комбінації доцільно оформлювати постановою, в якій відображати підстави її проведення, організатора проведення, суть наявної інформації, ознаки якого злочину в ній містяться, в яких місцях і щодо кого передбачено здійснення зазначеного оперативно-розшукового заходу. Постанова повинна бути затверджена керівником органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність. Результати проведення оперативної комбінації слід оформлювати рапортом на ім'я керівника оперативного підрозділу.

Матеріали, які отримуються за результатами проведення оперативних комбінацій, розсекреченню не підлягають та залишаються в матеріалах оперативно-розшукової справи як основа для підготовки клопотань на проведення відповідного заходу.

Звісно, організація та проведення оперативно-розшукових заходів із застосуванням технічних засобів під час документування корупційних правопорушень повинна бути такою, щоб матеріали, отримані за результатами проведення оперативно-розшукових заходів або негласних слідчих розшукових дій, можна було розсекречувати та долучати до матеріалів кримінального провадження. Отримувані з застосуванням техніки матеріали мають незаперечні переваги – документальність і високу інформативність. Вони надають можливість переглянути та доказати факт вимагання та отримання неправомірної вигоди фігурантом розробки. Це одне з найважливіших переваг, оскільки отримувати докази про вчинення кримінального правопорушення можна з різних джерел. Водночас тільки достовірність технічних матеріалів можна перевірити за допомогою експертизи. З

цього випливає, що у кримінальних провадженнях щодо фактів вимагання та отримання неправомірних вигод докази, отримані таким шляхом, є найбільш важливими.

Проблема використання оперативно-розшукових матеріалів є непростою та нагальною. Головний її аспект – процесуальний. Технічні матеріали можуть залучатися до процесу доказування, по-перше, як матеріали, що супроводжують (або доповнюють) показання осіб, які здійснювали фіксацію, по-друге, як документи, що мають самостійне процесуальне значення та які були одержані під час ведення оперативно-розшукової справи.

Під час підготовки оперативних матеріалів, отриманих в межах проведення оперативно-розшукових заходів, де застосовувалися технічні засоби (аудіо- або відеозапис, фото- або кіноматеріали тощо), повинні бути точно вказані технічні характеристики спеціальної техніки. Важливо зазначити, що дані про ці характеристики вкрай необхідні для формування, перевірки та оцінки доказів, отриманих у ході проведення оперативно-розшукових заходів. Це потрібно, передусім, для того, щоб в подальшому під час слідчої дії, оглядаючи (переглядаючи, прослуховуючи) надані матеріали, можна було застосувати апаратуру з належними технічними характеристиками, що дають змогу не тільки відтворити відповідний запис, а й не спотворити його.

Матеріали, отримані за допомогою технічних засобів, на відміну від показань осіб, вимагають підтвердження і чіткої достовірності. Остання свідчитиме, що ці матеріали не було змонтовано. Істинність відомостей може бути підтверджено відповідною експертизою.

Отже, у разі виявлення фактів вимагання та отримання неправомірних вигод за допомогою технічних засобів слід дотримуватися низки принципів, що випливають із особливостей документування цього виду кримінальних правопорушень, зокрема доцільно:

1) виключити можливість підміни матеріального носія інформації в момент фіксації і подальшої роботи з ним;

2) проводити запис так, щоб була можливість підтвердити, що зафіксовані події відбувалися;

3) проводити відео- та звукозапис безперервно, без зупинок, щоб не було можливості стверджувати про факт монтажу матеріалів;

4) за можливості зафіксувати додаткову інформацію, за якою можна визначити час і місце дій (наприклад, у розмові згадати час і дату, на відеозаписі показати місце подій);

5) проводити фіксацію таким чином, щоб за матеріалами можна було легко ідентифікувати учасників (визначити, кому належать ті чи інші слова);

6) мати можливість надати для дослідження не тільки оригінал матеріального носія (аудіо- або відеокасету), диск, карту пам’яті, а й апаратуру, за допомогою якої здійснювали фіксацію.

Лише дотримання вищезазначених вимог кримінально-процесуального законодавства в поєднанні з комплексом вимог логічного характеру, що підтверджують достовірність відомостей, є необхідною умовою використання отриманих за допомогою техніки матеріалів у доказуванні у кримінальних провадженнях про вчинення корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень.

Чернявський С. С. – проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;
Бодюл Є. М. – головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ДИСФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ ЯК ДЕТЕРМИНАНТА КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА ВІКТИМІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Офіційна статистика засвідчує підвищення рівня злочинності в 2015–2016 роках на 23 %, а за окремими злочинами (проти власності) – на 80 %. Водночас з урахуванням високої латентності оцінку стану злочинності має бути скориговано в бік гіршого показника. За найбільш обережними оцінками, кількість латентних злочинів у зазначений період більш ніж у чотири рази перевищує кількість зареєстрованих. Саме тому досить актуальним завданням є аналіз сучасних процесів криміналізації і віктимізації населення, причин злочинності й інших негативних явищ.

Залежність процесів криміналізації і віктимізації населення від соціально-економічної ситуації та розроблення шляхів їх нейтралізації становить один з актуальних аспектів досліджень сучасної кримінологічної науки. Про цю закономірність протягом останніх двох століть ішлося в багатьох наукових статтях і фундаментальних монографіях, а саме: «Про злочини і покарання» (Ч. Беккаріа), «Кримінальна соціологія» (Е. Феррі), «Злочин» (Ч. Ломброзо), «Злочин як соціально-патологічне явище» (Ф. Ліст), «Злочин і кара, подвиг і нагорода» (П. А. Сорокін), «Злочин і кара: економічний підхід» (Г. С. Беккер) та ін.

Завдяки ґрунтовним дослідженням декількох поколінь учених-кримінологів поступово сформувалися сучасні уявлення про злочинність як складне соціально-правове явище, яке супроводжує розвиток людства протягом усього історичного поступу. Причому чітко виявляється закономірність: чим не сприятливішою є соціально-економічна ситуація в державі, тим вищим буде рівень злочинності.

Аналіз статистичних даних і результатів кримінологічних досліджень дає змогу виокремити найбільш значущі соціально-економічні фактори злочинності в Україні.

1. *Бідність* значної частини українців, яка набуває тотального характеру. Так, відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік», прожитковий мінімум з 1 травня було встановлено 1399 грн на місяць, або 56 дол. США. Водночас, за розрахунками фахівців Світового банку, поріг абсолютної бідності для мешканців країн Центральної та Східної Європи становить 4,3 дол. США на добу, тобто 130 дол. США на місяць.

Бідність є не лише соціальною, а й економічною категорією, а отже, залежить від таких макроекономічних показників, як обсяг ВВП, рівень безробіття, індекси інфляції та реальної заробітної плати. Політична криза наприкінці 2013 року, а згодом анексія Криму та збройний конфлікт на Донбасі, значно ускладнили економічну ситуацію в Україні. Унаслідок економічної кризи ВВП зменшився у 2014 році на 28,1 %, а в 2015 році – ще на 31,3 %. За абсолютними показниками країну нині відкинуто на 10 років назад.

Протягом 2014–2015 років стрімко зросла інфляція – на 24,9 та 43,3 %, скоротилася реальна зарплата – на 6,5 % та 20,2 % відповідно. Усе це спричинило зубожіння значної частини населення.

За даними Міністерства соціальної політики України, 24 % населення країни перебуває за межею бідності. На думку експертів ООН, цей показник сягає 80 %. Тенденція до збільшення частки осіб, які мають доходи нижче прожиткового мінімуму, зберігається.

З 2014 року з'явився ще один профіль бідності, пов'язаний з раптовою втратою майна та джерел для існування. Для більшості мешканців Донбасу причиною такого становища стали воєнні дії. Зауважимо, що станом на перший квартал 2014 року більшість населення регіону не була заможною – 59,1 % мали доходи від одного до двох прожиткових мінімумів, а 27,4 % – нижче прожиткового мінімуму. За оцінками фахівців, із шести мільйонів мешканців непідконтрольних територій на Сході України, а також прилеглої до них смуги понад п'ять мільйонів потрапили до групи раптово збіднілих або до групи вразливих до бідності внаслідок бойових дій, незалежно від того, переїхали вони за межі зазначених територій чи залишилися в місці постійного проживання.

Бідність стимулює появу маргінального середовища, що складається з таких асоціальних елементів, як безпритульні, повії та ін. Соціологи називають цю групу «соціальне дно». Маргінальне середовище – джерело дегуманізації нашого суспільства. Спосіб життя маргіналів можна лише умовно вважати людським. Щодня в цьому середовищі вчиняють тяжкі й особливо тяжкі злочини, які ніхто не фіксує. Протиправні дії, учинені щодо цих осіб, зазвичай залишаються безкарними.

Несприятливі побутові умови, неповноцінне харчування, пияцтво завдають неабиякої шкоди фізичному та психічному здоров'ю. За оцінками експертів, Україна опинилась у світових лідерах за такими індикаторами, як вживання білка тваринного походження, алкоголю, масштаби суїциду, частка психічно хворих осіб тощо.

Не менш значущим криміногенним фактором є бідність дітей. Вона зумовлює становлення таких криміногенних якостей, які в дорослому віці складно виправити. Бідність супроводжується численними проблемами, наприклад, поганим станом здоров'я, зловживанням психоактивними речовинами. Таким чином, погіршення соціально-економічного становища батьків і, як наслідок, зниження рівня освіти їхніх дітей збільшують ризик розвитку девіантності неповнолітніх. Дослідження розвитку неповнолітніх злочинців засвідчує, що однією з причин правопорушень у дитячому віці більшості з них (62 %) була бідність.

2. *Майнова поляризація населення* значною мірою активізує негативний вплив бідності, генерує соціальну дисгармонію, спричиняє протестні настрої, мотивує до порушення закону.

За даними соціологічних досліджень, 90 % українського населення вважають себе бідними і лише 8 % – середнім класом. Для країни такі показники є небезпечними, оскільки унеможливлюють гарантування збереження стабільності в суспільстві. Зі скороченням чисельності середнього класу зменшується і основний попит на товари та послуги, що, відповідно, призводить до послаблення його стимулюючого впливу на економічний розвиток.

Диференціацію доходів можна наочно продемонструвати через співвідношення рівнів матеріального забезпечення: 10 % найбільш і 10 % найменш забезпечених груп населення (децільний коефіцієнт). Як свідчать офіційні дані, поділ на бідних і багатих у різних країнах становить приблизно: в Японії – 4:1; Європі – 5-7:1; США – 9:1; Російській Федерації – 14:1; Україні – 13:1. За інформацією українських аналітиків, реальне співвідношення відповідних прошарків населення становить 40:1. З огляду на те, що значна частина збіднілих українців утратила соціальні зв'язки (дані про їхній рівень життя не відображено в офіційній статистиці), реально розрив між бідними і багатими стає дедалі більшим.

Майнова нерівність мотивує до вчинення не лише корисливих злочинів. За результатами опитувань, особи, які перебувають у стані матеріальної скрути, досить часто відчувають безпідставне почуття агресії до оточуючих (понад 80 % респондентів, з яких 45 % на цьому підґрунті вчинили правопорушення).

3. *Збільшення кількості безробітних громадян.* Так, за інформацією Державної служби статистики України, рівень економічної активності населення знизився з 65 % у 2013 році до 61,8 % на кінець 2015 року. Зокрема, серед осіб працездатного віку цей показник знизився з 73,1 % до 71,0 %. Нині в Україні спостерігається майже найнижчий рівень зайнятості населення за період із 2006 року.

Загрозливих масштабів набула тіньова зайнятість. Згідно з офіційною статистикою, чисельність зайнятого населення у 2015 році становила лише 16,2 млн осіб, кількість безробітних – 1,7 млн, серед яких 59 % − чоловіки. До того ж майже 67 % безробітних проживають у містах.

Рівень безробіття, за даними Міжнародної організації праці, становить 9,1 %, а серед осіб працездатного віку – 9,5 % економічно активного населення. Серед молоді віком до 25 років рівень безробіття залишається більш як удвічі вищим, ніж у середньому по країні – 22,4 % економічно активного населення. Протягом 2014–2015 років у бюджетній сфері тричі відбувалося масове вивільнення працівників на 20, 10 та 3 %. Така тенденція збереглася і у 2016 році. Статистика засвідчує, що в І півріччі 2016 року в Україні рівень безробіття серед осіб працездатного віку становив 10,3 %.

Про криміногенність цього фактора свідчать такі показники: лише в січні – серпні 2016 року працівники Національної поліції встановили особи 45 тис. дієздатних осіб, які на момент учинення злочину ніде не навчалися та не працювали, що становить 63 % від усіх затриманих злочинців. У 2015 році відповідний показник становив 58 %, у 2014 – 54 %, 2013 – 46 %.

4. *Безкарність за вчинення злочинів* залишається одним із найпотужніших за криміногенністю факторів. Щороку значна кількість злочинів залишаються нерозкритими. Зокрема, за даними Національної поліції, загальна кількість злочинів, за вчинення яких особам повідомлено про підозру, протягом восьми місяців 2016 року зменшилася на 20 % (зі 149,9 тис. до 119,4 тис.).

Поточного року менше розкрито крадіжок – на 15 % (з 61,7 тис. до 52,6 тис.), пограбувань – на 9 % (з 5,6 тис. до 5 тис.), вимагань – на 44 % (з 229 до 129), шахрайств – на 27 % (з 9 тис. до 6,6 тис.), незаконних заволодінь транспортними засобами – на 16 % (з 2,5 тис. до 2,1 тис.), хуліганств – на 17 % (з 1458 до 1216).

Констатують також зменшення кількості розслідуваних злочинів на 17 % (зі 148,2 тис. до 122,6 тис.) здебільшого за рахунок вищезазначених злочинів.

Водночас було менше розслідувано кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу зброї (на 5 %, тобто з 5123 до 4893), торгівлі людьми (на 22 %, з 108 до 84), збуту наркотичних засобів (на 76 %, з 5,2 тис. до 1,2 тис.), фактів отримання неправомірної вигоди (на 26 %, з 1047 до 780) та ін.

5. *Збройне протистояння на Сході.* Бойові зіткнення супроводжувалися збільшенням кількості зброї з одночасним полегшенням доступу до неї для населення. Протистояння загострило суперечності та радикалізувало населення. Постійна військова небезпека змістила на другий план звичні в мирний час правоохоронні заходи, передусім, превентивного характеру. На першому плані перебуває усвідомлення військової необхідності.

Про масштаби проблеми свідчать статистичні дані щодо кількості злочинів, які вчиняють із використанням вогнепальної зброї. Так, якщо порівнювати 2016 рік із минулим, то кількість відповідних правопорушень зменшилася майже вдвічі (з 807 до 417), водночас порівняно з довоєнними роками спостерігається протилежна динаміка: 266 – у 2012 році та 352 – у 2013.

Щороку з нелегального обігу вилучають дедалі більше тяжкого озброєння, володіння яким не було характерним для кримінального елементу. Так, якщо у 2013 році з незаконного обігу було вилучено 8 мін, 120 гранат та жодного гранатомета, то вже у 2014 році відповідні показники зросли до 72, 716 та 10, а у 2015 – до 235, 2288 та 90 відповідно. Окреслена тенденція збереглася і поточного року.

Економічні руйнування унаслідок збройного конфлікту скорочують ресурси, виникає дефіцит соціальних благ, продовольства. В умовах порушення контролю насильства і розповсюдження обігу зброї в регіоні люди, яких зачіпає конфлікт, часто вдаються до насильства.

6. *Негативні процеси, пов'язані з внутрішньою вимушеною міграцією.* Історичний досвід свідчить, що міграція населення (як зовнішня, так і внутрішня) завжди призводила до зростання рівня злочинності. Наприклад, скасування кріпосного права в Російській імперії, коли рівень злочинності в розрахунку на душу населення зріс до 1870 року в півтора рази, а у 1913 році – утричі. Або більш сучасний приклад – вимушена міграція до Європи, зумовлена збройними конфліктами в Іраку, Ємені, Сирії, що призвело до різкого підвищення рівня насильства в приймаючих країнах.

Наявність у країні збройного конфлікту призвела до виникнення значної кількості вимушених переселенців. Для зазначеної категорії осіб кардинальним є питання щодо вирішення елементарних побутових проблем і соціальної адаптації (пошук житла, роботи тощо).

В Україні нерівномірний регіональний розподіл внутрішньо переміщених осіб призводить до надмірного соціального й адміністративного навантаження на громади, локальні ринки праці, соціальну інфраструктуру регіонів, ускладнює провадження політики зайнятості.

Криміногенний потенціал активізують: відсутність роботи у внутрішньо переміщених осіб; відсутність належного житла й житлових умов; психологічний стрес через адаптацію до нових реалій та втрату усталеного способу життя; відсутність належної фінансової підтримки з боку держави; неякісність соціальних послуг; виникнення конфліктів між місцевим населенням і внутрішньо переміщеними особами; міжнаціональні суперечки; соціальна дезорганізація; некомфортність нових житлових умов; розбіжність регіональних культур; протилежні політичні погляди тощо.

За оцінками Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй та Світового банку, найбільш значущими викликами для України нині є ескалація злочинності й насильства, посилення напруження через масове вимушене переміщення ураженого конфліктом населення. Переміщення підвищує попит на соціальні послуги та житло в приймаючих громадах, що призводить до загострення соціального напруження між внутрішньо переміщеними особами та приймаючими громадами. Переміщення населення також робить внесок у підвищення рівнів бідності й нерівності, а також послаблює довіру до держави.

7. *Негативні тенденції в розвитку духовно-моральних орієнтирів.* Українське суспільство означене кризою духовно-моральних цінностей. Значно майнова диференціація, необхідність виживати й боротися за елементарний рівень існування створили передумови для стихійного формування «нової» системи моралі, в основі якої – філософія жорсткого прагматизму. Виникла ситуація моральної вседозволеності, свавілля, коли перевагу має той, хто сильніший, хитріший, спритніший безпринципний. Особливу тривогу викликає нівелювання соціальної справедливості як однієї з вищих моральних цінностей.

Занепад моральних ідеалів пов'язаний зі зростанням рівня злочинності. Це підтверджують результати проведених досліджень. На питання: «Яким чином в українському суспільстві можна стати успішною людиною?» 90 % респондентів відповіли, що домогтися цього можна лише шляхом порушення норм моралі й закону.

Аналіз негативних факторів, що впливають на стан злочинності, зумовлює досить серйозні проблеми в її забезпеченні, зокрема збільшення кількості протиправних діянь. Ймовірно збільшиться кількість корисливих і корисливо-насильницьких посягань проти власності – крадіжок, шахрайств, грабежів та розбійних нападів. Можна також спрогнозувати підвищення рівня активності злочинних груп, які вчиняють розбої, квартирні крадіжки, викрадення автомобілів та інших транспортних засобів.

Ситуацію зі злочинністю ускладнюватиме продовження конфлікту на Сході країни, який супроводжується нелегальним поширенням зброї, боєприпасів і вибухівки, зростанням соціально-побутової невлаштованості осіб, яких торкнулися наслідки збройного конфлікту, перебуванням їх у стресовому психологічному стані.

Слід чітко усвідомлювати, що стабільне зменшення рівня злочинності розпочнеться лише за умови покращення соціально-економічної ситуації, відновлення зростання економіки країни. Другим потужним фактором стабілізації криміногенної ситуації має стати найскоріше завершення реформи Національної поліції та налагодження її ефективної діяльності.

Черняк А. М. – здобувач кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО ОБМІНУ

Сьогодні представники кримінального світу України та транснаціональні злочинні формування використовують різноманітні можливості для конспірації своєї протиправної діяльності. Одною з таких можливостей є міжнародний студентській обмін, під прикриттям

якого вчиняють незаконне переміщення осіб через державний кордон України (інколи в комплексі з контрабандою предметів та речовин заборонених для вільного обігу) з метою подальшої злочинної діяльності різних напрямів – від торгівлі людьми до шпигунства і терористичних актів. Усе це супроводжується різного рівня корупційними діяннями, найпоширенішим з яких є одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Викладене зумовлює необхідність протидії оперативними підрозділами злочинам у сфері міжнародного студентського обміну, зокрема корупційним.

Проведені нами дослідження засвідчили: основним видом злочинів у сфері міжнародного студентського обміну є нелегальна міграція у формі незаконного переправлення осіб через державний кордон України. Ці злочини здебільшого сполучаються з іншими, які можна розмежувати на дві категорії: ті, що необхідні для безперешкодного вчинення нелегальної міграції (одержання неправомірної вигоди службовою особою, підроблення документів, печаток, штампів, використання підроблених документів тощо) та ті, заради вчинення яких здійснюється нелегальна міграція. Останні можна розмежувати можна розмежувати на такі, що вчиняються з метою отримання матеріальної користі (корисливі) та такі, що не приносять матеріальної вигоди суб'єктам їх вчинення (за винятком одержання грошової винагороди організаторами та безпосередніми виконавцями від замовників).

До корисливих злочинів, заради яких вчиняється незаконне переправлення осіб через державний кордон є злочини у сфері господарської діяльності (зокрема, контрабанда, ввезення в Україну та збут підроблених грошей, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом), наркозлочини (контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, використання коштів здобутих від незаконного обігу цих засобів, їх незаконне виробництво та збут тощо) торгівля людьми, шахрайство тощо.

Серед інших (не корисливих) злочинів, заради подальшого вчинення яких здійснюють нелегальну міграцію, потрібно виокремити шпигунство, диверсію, організацію групових порушень громадського порядку та масових заворушень, а також кримінальні порушення, пов'язані з тероризмом. З-поміж останніх можна виділити терористичний акт, втягнення до терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації.

Таким чином, одержання неправомірної вигоди належить до категорії злочинів, необхідних для забезпечення безперешкодного вчинення інших кримінальних правопорушень у сфері міжнародного обміну студентами.

Вивчення практики діяльності оперативних підрозділів та органів досудового розслідування свідчить, що суб'єктами одержання неправомірної вигоди у досліджуваному випадку найчастіше посадові особи: 1) Державної прикордонної служби; 2) вищих навчальних

закладів; 3) Державної міграційної служби; 3) вищих навчальних закладів; 4) Національної поліції (мають місце випадки одержання неправомірної вигоди від іноземних абітурієнтів і студентів дільничними інспекторами та оперативними працівниками).

У першому разі неправомірну вигоду надають організатори незаконного в'їзду осіб на територію України під приводом наявності у них офіційного запрошення від вітчизняного вишу. Такі запрошення (як і документи, що посвідчують особу) можуть бути підробленими або справжніми. У разі використання справжніх документів неправомірну вигоду надають аби прикордонники «не помітили», що їх використовує інша особа. Те саме можна сказати і про організацію виїзду наших співвітчизників з України під приводом навчання з-за кордоном. Цей вид злочинної діяльності, здебільшого має організований характер. Лише в окремих випадках неправомірну вигоду надають особисто ті особи, які незаконно переміщуються через державний кордон.

Працівники вищих навчальних закладів одержують неправомірну вигоду за різноманітні послуги іноземним студентам, абітурієнтам: вирішення питань про ліквідацію академічних заборгованостей, надання кращих проживання умов у гуртожитку, приховування фактів порушення правил перебування на території України (зараховуючи самовільну зміну місця проживання, фактичну відмову від навчання, порушення термінів находження в Україні), надання фіктивних довідок, оформлення фіктивних запрошень на навчання; сприяння вирішенню проблем у Державній міграційній службі тощо.

Представники Державної міграційної служби зазвичай одержують неправомірну вигоду за відсутність передбаченого законом реагування на факти порушення іноземними студентами та абітурієнтам (та особами, які лише декларують такий статус) правил перебування на території України

Працівники Національної поліції одержують неправомірну вигоду від іноземних студентів та абітурієнтів, а також від осіб, які лише декларують такий статус, за нерозголошення виявлених фактів порушення адміністративного, а інколи і кримінального законодавства України.

Ґрунтуючись на викладеному, а також на результатах комплексного аналізу норм ст. 41 та ст. 216 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України [1], ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2] можна дійти висновку, що серед оперативних підрозділів правоохоронних органів України основними суб'єктами протидії корупційним злочинам у сфері міжнародного студентського обміну є оперативні підрозділи Національної поліції, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України. Окрім вказаних оперативних підрозділів, до виявлення та розслідування злочинів у сфері міжнародного студентського обміну можуть бути залучені оперативні підрозділи й інших правоохоронних органів. Підрозділи детективів Національного антикорупційного бюро України можуть долучатися до викриття та розслідування досліджуваної

категорії злочинів у разі наявності достатньої інформації про причетність до корупційних діянь, пов'язаних з міжнародним обміном студентів вищих посадових осіб Державної прикордонної служби, Державної міграційної служби, Міністерства освіти і науки України.

Функції оперативних підрозділів щодо протидії корупційним злочинам у сфері міжнародного студентського обміну зумовлені не лише напрямами їх діяльності відповідно до підслідності, а й переважно повноваженнями, які покладено на них законодавцем. Причому визначальними для діяльності оперативних підрозділів мають бути норми Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Це є цілком природним, оскільки оперативні підрозділи правоохоронних органів і є суб'єктами оперативно-розшукової діяльності. Проте у 2012 році законодавець визначив функції оперативних підрозділів у ст. 41 КПК України, поклавши на них обов'язки, що потребують значних витрат часу, праці й матеріальних ресурсів, та значно обмеживши їх у правах. Зокрема, йдеться про обов'язок оперативних підрозділів виконувати доручення слідчого, прокурора на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а також позбавлення їх можливості їх самостійно проводити та навіть ініціювати будь-які дії в межах кримінального провадження [1]. Таким чином, поняття оперативно-розшукової діяльності та діяльності оперативних підрозділів сьогодні не є тотожними. Після введення в дію КПК України 2012 року можна однозначно стверджувати, що діяльність оперативних підрозділів повним обсягом не відповідає сутності поняття оперативно-розшукової діяльності.

Отже, змістом протидії оперативними підрозділами корупційним злочинам у сфері міжнародного студентського обміну є запобігання таким кримінальним правопорушенням (оперативна превенція), їх виявлення (оперативний пошук), викриття (оперативна розробка), а також виконання доручень слідчого, прокурора на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. – Назва з екрана.

2. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12. – Назва з екрана.

Чорноус Ю. М. – професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Як обґрунтовано зазначають А. В. Іщенко, І. П. Красюк та В. В. Матвієнко, засоби, методи, прийоми роботи з доказами розроблює криміналістика, тому є підстави говорити про забезпечення саме криміналістикою розслідування злочинів. Йдеться про комплексну діяльність, яка передбачає врахування багатьох чинників, обставин, пов'язаних з оптимальним наданням практиці відповідних засобів розкриття, розслідування та попередження злочинів. Оскільки криміналістика розробляє загальні підходи, принципи, узагальнюючі схеми для методики розслідування злочинів та надає слідчим необхідний практичний інструментарій, таке забезпечення доцільно розглядати як криміналістичне [1, с. 13].

Криміналістика, забезпечуючи суб'єктів розслідування злочинів та судового розгляду відповідними знаннями, сприяє, вивченню механізму злочину; предмета злочинного посягання; злочинного результату; місця, часу та інших обставин злочину; дій осіб, які стали випадковими учасниками події. Окрім цього, виявляючи об'єктивно обумовлені найсуттєвіші, найстійкіші якісні зв'язки і взаємозалежності (закономірності) злочинної діяльності, пізнаючи їх, криміналістика розробляє шляхи, прийоми боротьби зі злочинами та засоби, методи і рекомендації щодо їх дослідження, озброюючи ними оперативних співробітників, експертів, слідчих, прокурорів і суддів [2, с. 23].

Традиційно у структурі криміналістичного забезпечення розрізняють техніко-криміналістичне, тактико-криміналістичне і методико-криміналістичне забезпечення. Зазначені аспекти визначають формування наукових засад та криміналістичних рекомендацій з питань розслідування злочинів, зокрема такої їх групи, як корупційні.

Звернемо увагу на окремі форми реалізації вказаної системної діяльності. Так, серед завдань криміналістичного забезпечення важливе місце належить залученню спеціальних знань до кримінального провадження. Існують різні форми такого залучення, однак у межах розслідування корупційних злочинів найбільш поширеними є: залучення фахівців для участі в процесуальній та іншій діяльності; проведення судових експертиз; проведення ревізій та перевірок; одержання довідок та консультацій в обізнаних осіб; витребування та використання документів, які складаються такими особами під час службової діяльності; допиту спеціалістів як свідків або експертів, якщо вони брали участь у проведенні судових експертиз.

Особливу увагу за умов учинення корупційних злочинів звертають на вивчення документів. Наприклад, злочини, учинені з

використанням службовою особою своїх повноважень, часто вчиняють за умови підроблення документів. Способи приховування ознак підроблення документа здійснюються шляхом: надання разом з підробленим документом інших справжніх і підроблених документів, які безпосередньо або побічно підтверджували неправдиву інформацію, наявну в підробленому документі; копіювання документа і надання його зацікавленим суб'єктам у формі копії, пересилання за допомогою факсу. Це пояснюється тим, що під час передачі документів засобами зв'язку дефекти зображення документа є природними і ознаки підроблення розцінювалися як результат неякісної передачі документа.

Учиняючи злочини досліджуваної категорії, злочинці активно використовують сучасні досягнення науки й техніки: принтери персональних комп'ютерів, копіювально-розмножувальні апарати, засоби оперативної поліграфії, факси. Вони можуть поєднувати декілька технологій виготовлення документа для нанесення різних реквізитів на один і той самий документ (монтаж).

Зустрічається також інтелектуальна підробка підпису, що полягає в створенні нового варіанту підпису, без спроби копіювання оригіналу або відтворення оригіналу підпису без використання технічних засобів.

Під час розслідування корупційних злочинів важливе значення має призначення й проведення почеркознавчої експертизи, де об'єктом дослідження є текст і підпис, виконаний на документах; техніко-криміналістичної експертизи документів, де об'єктами досліджень є печатки та їх відтиски; судово-бухгалтерської експертизи, яка призначається для встановлення правильності відображення фактів фінансово-господарської діяльності підприємства (фірми), організації, установи в документах бухгалтерського обліку та звітності; комп'ютерно-технічної експертизи, головним завданням якої є дослідження інформації у цифровому вигляді, відповідних технічних засобів та їх систем.

Порядок призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень регламентовано Інструкцією про призначення та проведення судових та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства юстиції України), яка затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, а що безпосередньо стосується діяльності Експертної служби МВС України – Положенням про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС України та атестацію судових експертів Експертної служби МВС України, затвердженої наказом МВС України від 15 грудня 2011 року № 923.

До завдань криміналістики за умови криміналістичного забезпечення розслідування корупційних злочинів належить формування відповідних криміналістичних рекомендацій.

У цьому контексті слід підкреслити важливість формування криміналістичних методик розслідування корупційних злочинів, що має на меті повний і системний опис механізму злочинного діяння та

причиново пов'язаних із ним елементів, формування відповідного алгоритму їх розслідування.

Вивчення наукових джерел свідчить, що структура методики розслідування окремого виду (групи) злочинів може бути визначена відповідно до таких основних елементів: криміналістична характеристика злочину; обставини, що підлягають з'ясуванню; типові слідчі ситуації й дії на початковому етапі розслідування; наступний етап розслідування і тактика окремих процесуальних, слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій; профілактична діяльність.

Варто констатувати, що низка досліджень учених-криміналістів безпосередньо стосувалися проблематики методики розслідування корупційних злочинів, наприклад:

Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Аркуша Лариса Ігорівна ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2011.

Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Степанюк Руслан Леонтійович ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2012.

Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Чернявський Сергій Сергійович ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2010.

Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : автореф. дис. ... др-ра юрид. наук : 12.00.09 / Щур Богдан Володимирович ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Харків, 2011.

Балонь А. Б. Методика розслідування злочинів, учинених із використанням службовою особою своїх повноважень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Балонь Андрій Богданович ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2015.

Трепак В. М. Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, та подолання протидії засобами оперативно-розшукової діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Трепак Віктор Миколайович ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2011.

Шило А. І. Методика розслідування хабарництва в контексті нового антикорупційного законодавства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шило Андрій Іванович ; Нац. акад. прокуратури України. – Київ, 2013.

Науковий інтерес до окреслених питань не зменшується, адже криміналістичне забезпечення розслідування корупційних злочинів зумовлено потребами наукового та законодавчого тлумачення низки понять, формування криміналістичних рекомендацій з метою досягнення цілей кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іщенко А. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : монографія / А. В. Іщенко, І. П. Красюк, В. В. Матвієнко. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 212 с.

2. Когутич І. І. Криміналістичні знання, їх сутність і потреба розширення меж використання : монографія / І. І. Когутич. – Львів : Тріада плюс, 2008. – 420 с.

Чубенко А. Г. – директор державного навчального закладу післядипломної освіти «Навчально-методичний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів з питань фінансового моніторингу в сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму», доктор юридичних наук, професор

ЕЛЕКТРОННЕ ДЕКЛАРУВАННЯ В УКРАЇНІ: СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ КОРУПЦІЇ ТА ЗРОСТАННЯ РІВНЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

В Україні запрацювала електронна онлайн-система, яка дає змогу вносити, перевіряти й оприлюднювати майнові декларації держслужбовців та інших осіб – Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (система е-декларування).

Створення такого реєстру передбачено Законом України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року, яким замінили Закон «Про засади запобігання і протидії корупції», де декларування було передбачене лише в паперовому вигляді.

Контроль за своєчасністю подання декларацій покладено на органи, у яких працюють суб'єкти декларування. У разі виявлення порушень вони повинні інформувати про це Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). Відповідно, НАЗК здійснюватиме повну перевірку декларацій у суб'єктів, які займають особливо відповідальне становище, у посадовців з високим рівнем корупційних ризиків, а також – у випадку виявлення розбіжностей між розкішним способом життя і задекларованими доходами, або якщо член сім'ї декларанта відмовив у наданні будь-якої інформації. Так само НАЗК реагуватиме на повідомлення засобів масової інформації, скарги чи інформацію від держорганів про підозри щодо неправдивої декларації.

Під час першого етапу подачі е-декларацій, з 1 вересня до 30 жовтня, про свої доходи і статки відзвітували особи, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, у тому числі Президент України, народні депутати, міністри і їх заступники, керівники державних органів і їх заступники, судді (7000), прокурори (10 000),

слідчі (11 000), державні службовці категорії «А» (1300) та «Б» (63 000), посадові особи місцевого самоврядування 1-3 категорій (1500). Вони подавали щорічні декларації за 2015 рік, а також декларації перед звільненням і повідомлення про суттєві зміни в майновому стані. Загалом на 30 жовтня 2016 року у системі було зареєстровано 114 244 декларації. Пік реєстрації припав на 28 жовтня, коли протягом однієї доби подали відразу 36 тис. е-декларацій.

Загальні обсяги задекларованої готівки та об'єктів нерухомості викликали неабиякий інтерес в України та й в усьому світі. Інформація про задекларовані доходи держслужбовців, наявність у них елітної нерухомості, дорогих автівок та інших предметів розкоші набула широкого суспільного резонансу. Суспільство вимагає від правоохоронних антикорупційних органів стосовно ретельної перевірки шляхів отримання держслужбовцями мільйонних доходів, які вказані в деклараціях. До перевірок е-декларацій посадовців залучили волонтерів і представників різних громадських організацій. Наприклад, експерти коаліції «Декларації піж контролем» розробили покрокову інструкцію, за допомогою якої кожен може перевірити електронну декларацію певного посадовця. Члени коаліції закликають усіх небайдужих зробити свій внесок у громадський моніторинг е-декларацій та звертатись до НАЗК і до них, щоб разом очистити українську владу від корупціонерів. Інший ресурс, який був створений волонтерами для аналізу поданих е-декларацій, – це проект Канцелярської сотні, мета якого полягає в спрощенні процедур обробки та подальшого аналізу е-декларацій.

З 1 січня до 1 квітня 2017 року триватиме другий етап подачі е-декларацій, за якого подавати декларації будуть усі суб'єкти першого етапу, а також:

– депутати місцевих рад;

– державні службовці категорії «В»;

– військові посадові особи ЗСУ, Держспецзв'язку та інших військових формувань (крім військовослужбовців строкової служби);

– працівники Національної поліції України;

– особи рядового і начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, податкової міліції, особи начальницького складу підрозділів цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України;

– посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, дипломатичної служби, інших держорганів;

– посадові особи юридичних осіб публічного права.

За підрахунками експертів, всього під час другого етапу має бути подано близько одного мільйона декларацій, тому їх ретельна перевірка з метою очищення української влади від корупції є однією з найважливіших задач, які постали не тільки перед антикорупційними органами, а й перед усією українською спільнотою.

Водночас в Україні проведено перші заходи щодо національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму.

Механізм здійснення національної оцінки ризиків передбачено Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» і Постановою Кабінету Міністрів України та Національного банку України «Про затвердження Порядку проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму і оприлюднення її результатів» від 16 вересня 2015 року № 717. Водночас постає питання про зловживання відкритими базами даних (як державних, так і громадських) з метою вчинення злочинів проти суб'єктів декларування.

Шаповалов О. О. – докторант Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Масштаби поширення корупції загрожують національній безпеці України, що потребує вжиття системних та послідовних заходів, які мають комплексний характер і базуються на єдиній Національній антикорупційній стратегії на 2014–2017 роки. Формуючи антикорупційне законодавство, Україна ратифікувала та імплементувала у вітчизняне антикорупційне законодавство (на вимогу ЄС) низку положень міжнародних конвенцій, дія яких спрямована на запобігання корупції.

Прояви корупції в Україні полягають у вчиненні адміністративних та кримінальних правопорушень, які спрямовані на отримання особистої вигоди посадовими особами органів влади та управління з використанням службових повноважень. З одного боку. держава докладає певних зусиль щодо протидії корупції. Так, ключовою ознакою сучасної ситуації щодо боротьби з корупцією в Україні є започаткування у 2014–2015 роках процесу реформування вітчизняного антикорупційного законодавства. Проте, з іншого боку, така динамічна зміна правових норм, що регламентують протидію корупційним правопорушенням (зокрема злочинам у сфері службової діяльності), зумовила внесення до нормативних актів низки положень, які створюють певні суперечності, що не дає змоги їх ефективно використовувати працівникам правоохоронних органів. Зміна антикорупційного законодавства, поява нових статей в Кодексі України про адміністративні правопорушення (КУпАП) та Кримінальному кодексі

(КК) України, відсутність практики їх застосування, роз'яснень Верховного Суду України, нечіткість формулювання правових норм, «розмитість» меж між положеннями базового антикорупційного закону та кримінальними, адміністративними нормами тощо суттєво ускладнило протидію зазначеним правопорушенням.

Аналізуючи кримінально-правові норми розділу XVII КК України, можна дійти висновку, що в більшості з них корисливий мотив. Зазначені дії з певними відмінностями можна кваліфікувати як:

– умисне, з *корисливих мотивів* чи в інших особистих інтересах, або в інтересах третіх осіб використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби (ст. 364 КК України);

– умисне, *з метою одержання неправомірної вигоди* для себе чи інших осіб використання всупереч інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми службовою особою такої юридичної особи своїх повноважень (ст. 364^1 КК України);

– зловживання своїми повноваженнями аудитором, нотаріусом, оцінювачем, іншою особою, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, арбітражного керуючого, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій), з *метою отримання неправомірної вигоди* для себе чи інших осіб (ст. 365^2 КК України);

– прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища (ст. 368 КК України);

– одержання службовою особою *вигоди* у значному розмірі або передача нею такої вигоди близьким родичам за відсутності ознак отримання неправомірної вигоди (ст. 368^2 КК України).

У всіх зазначених статтях мета злочину сформульована як одержання *неправомірної вигоди* (або прямо вказано на наявність *корисливих мотивів).*

Окрім цього, характеризуючи групу адміністративних правопорушень, що містять ознаки корупції, слід зазначити, що вони конкретизують положення Закону України «Про запобігання корупції», які встановлюють для суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення спеціальні обмеження. Так, ст. 23 Закону України «Про запобігання корупції» встановлює обмеження щодо одержання подарунків (грошових коштів або іншого майна, переваг, пільг, послуг, нематеріальних активів, які одержують безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової): службовим особам забороняється безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб від юридичних або фізичних

осіб у зв'язку із здійсненням такими особами діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; якщо особа, яка дарує, перебуває в підпорядкуванні такої особи. Службові особи можуть приймати подарунки, які відповідають загальновизнаним уявленням про гостинність, якщо вартість таких подарунків не перевищує одну мінімальну заробітну плату, встановлену на день прийняття подарунка, одноразово, а сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, не перевищує двох прожиткових мінімумів, встановлених для працездатної особи на 1 січня того року, у якому прийнято подарунки. Передбачене цією частиною обмеження щодо вартості подарунків не поширюється на подарунки, які: даруються близькими особами; одержуються як загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси. За дії, що порушують вимоги антикорупційного законодавства (у цій частині) передбачена адміністративна відповідальність (ст. 172^5).

На перший погляд не складна для кваліфікації дія означена проблемами щодо розмежування з іншими нормами права під час виявлення ознак службових злочинів (зокрема можливості використання засобів фіксації, що обмежують конституційні права громадян), тому визначаючи проблемні питання, ми одразу пропонуємо варіант їх рішення.

Перше проблемне питання, що полягає в розмежуванні корисливої зацікавленості в разі зловживання владою або службовим становищем одержання неправомірної вигоди, пропонуємо вирішувати таким чином. Оскільки одержання неправомірної вигоди є корисливим злочином, його предмет має виключно майновий характер. Ним можуть бути майно (гроші, цінності та інші речі), право на нього (документи, які надають право отримати майно, користуватися ним або вимагати виконання зобов'язань тощо), будь-які дії майнового характеру (передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно, безоплатне надання послуг, санаторних чи туристичних путівок, проведення будівельних або ремонтних робіт тощо). Послуги, пільги і переваги, які не мають майнового характеру (похвальні характеристика чи виступ у пресі, надання престижної роботи та ін.), не можуть визнаватися предметом неправомірної вигоди. Одержання їх може розцінюватись як інша (некорислива) заінтересованість під час зловживання владою чи службовим становищем і за наявності до того підстав кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 364 КК України.

Друге проблемне питання – наявність складу зазначеного правопорушення у разі, якщо особа отримує неправомірну вигоду в інтересах третіх осіб (саме отримання, а не прийняття обіцянки/пропозиції). На нашу думку, одержання неправомірної вигоди передбачає, що службова особа отримує її безпосередньо особисто для себе. Причому одержання такої вигоди наявне не тільки тоді, коли вона надається (передається, вручається) суб'єкту злочину іншою особою, тобто за наявності ситуації, коли одержання вигоди однією особою

обов'язково поєднане з її даванням іншою (одержання/давання), а й у випадку, коли така вигода отримується за рахунок вчинення службовою особою інших дій, результатом яких є незаконне збагачення (наприклад безоплатне використання службовою особою транспортних засобів чи іншого майна підприємства, службове підроблення офіційних документів, результатом якого є звільнення службової особи від певних платежів). У разі отримання вигоди для третіх осіб відсутня суб'єктивна сторона і в такому випадку необхідно довести, що такі особи є посередниками для основного фігуранта, або кваліфікувати дії службової особи як незаконне збагачення (ст. 368^2 КК України).

Трете проблемне питання – кваліфікація в разі, коли до функціональних обов'язків службової особи не належить виконання тих дій, які вона обіцяє. Відповідальність за одержання особою неправомірної вигоди настає лише за умови, що службова особа одержала його за виконання чи невиконання таких дій, які вона могла або повинна була виконати з використанням наданої їй влади, покладених на неї організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або таких, які вона не уповноважена була вчинювати, але до вчинення яких іншими службовими особами могла вжити заходів завдяки своєму службовому становищу. На нашу думку, одержання особою неправомірної вигоди за виконання дій, які не належать до функціональних обов'язків, передбачених посадовою інструкцією, і тому воно не може бути кваліфіковане як одержання неправомірної вигоди. Так, кваліфікація має здійснюватися як шахрайство (у разі, коли особа надає свідчення, що не мала змоги виконати обіцяні дії), або слід кваліфікувати як адміністративне правопорушення, передбачене ст. 172^5 КУпАП.

Четверте проблемне питання – одержання службовою особою незаконної вигоди від підлеглих чи підконтрольних осіб за протегування чи потурання, за вирішення на їх користь питань, які належать до її компетенції, що також слід вважати одержанням незаконної вигоди. Такі дії можуть маскуватися під віддачу боргу; під приводом подарунка на день народження чи інше свято чи подію; під цивільно-правові відносини (укладання договору тощо); шляхом передачі вигоди через посередника; безпідставне нарахування й виплату заробітної плати чи премій; нееквівалентну оплату різноманітних послуг (консультації, експертизи тощо). У таких випадках дії особи можуть бути кваліфіковані за ст. 172^4 або 172^5 КУпАП.

Шевченко О. С. – здобувач кафедри теорії держави та права науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

СУСПІЛЬНА СОЛІДАРНІСТЬ ЗАДЛЯ ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ

Суспільні перетворення, які супроводжували занепад соціально-економічної системи в «соціалістичних» країнах, торкнулися всіх без винятку аспектів людського буття. Це стосується, передусім, економічних, соціальних, політичних, ідеологічних та інших відносин, що становлять цілісний комплекс соціальних інститутів суспільства. Процеси перебудови соціальної сфери, яка є носієм більшості державних зобов'язань перед суспільством, у сучасних умовах мають значною мірою різноплановий та найчастіше спонтанний характер, що стоїть на заваді активної розбудови соціальної держави, задекларованій у ст. 1 Основного Закону України, та зумовлює необхідність здійснення ґрунтовних теоретико-методологічних розвідок з метою пошуку адекватних теорій, концепцій та закономірностей, що становлять зміст сучасної парадигми державотворення та дають змогу розв'язувати низку проблем, накопичених протягом останніх десятиліть у нашому суспільстві. Однією з глобальних проблем є саме подолання корупції в нашій державі.

Окремі дослідники взагалі вважають, що корупція стала ключовою політичною проблемою кінця XX – початку XXI ст. За будь-яких підходів та оцінок однозначним є те, що феномен корупції є проблемою політико-владних відносин, розв'язання якої для багатьох країн є надзвичайно актуальною справою. Це певною мірою стосується України, високий рівень корумпованості якої визнано її політичним керівництвом, законодавчими органами, вітчизняними й зарубіжними аналітиками, відповідними міжнародними інституціями та власне громадянами України.

Останнім часом вчені різних галузей наук ретельно вивчають проблеми державних механізмів боротьби з корупцією. У працях таких науковців, як В. Б. Авер'янов, В. Д. Бакуменко, С. Д. Дубенко, М. І. Мельник, В. М. Мартиненко, Т. В. Мотренко, Н. Р. Нижник, В. М. Олуйко, О. Я. Прохоренко та багатьох інших, досить фундаментально розроблено тематику боротьби з цим явищем. Проте в умовах розвитку сучасного українського законодавства на шляху до консолідації суспільства особливо нагальним є вивчення механізмів подолання корупції в реаліях сьогодення.

Це явище негативно впливає на різні сфери суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну та правову сфери, громадську свідомість, міжнародний імідж тощо. Корумповані відносини політико-владної еліти дедалі більше витісняють правові, етичні норми відносин між людьми, з аномалії вони поступово перетворюються на

норму поведінки у системі політико-владної взаємодії, що чітко простежуються в сучасній Україні [1].

Подолання зазначеного негативного явища можливе за умов докладання зусиль усіх учасників суспільних відносин. Відповідно до концепції солідаризму, вирішення цього питання спрямоване на узгодження інтересів і цінностей. Спільнота й держава зобов'язані багатосторонньо співпрацювати для подолання корупційних проявів.

На нашу думку, упровадження такої концепції може стати ефективною на шляху до реалізації антикорупційної політики. Солідаризм є соціально-політичною концепцією, що проголошує первинним і визначальним фактором життя будь-якого суспільства солідарність його членів. До того ж, він є своєрідною стратегією мобілізації соціуму в період глибоких криз або загроз (розповсюдження корупційних діянь) і різко підвищує мобілізаційні можливості соціуму та його ефективність за рахунок синергетичного ефекту, який виникає під час усвідомлення різними соціальними групами спільності інтересів і здійснення ними погоджених дій.

Як наголошує С. С. Серьогін, удосконалення механізмів попередження та протидії корупції в органах публічної влади передбачає залучення до антикорупційної діяльності інститутів держави і громадянського суспільства. Зокрема, має бути конкретизовано функції та завдання органів державного управління, які здійснюють антикорупційну діяльність на національному, регіональному й місцевому рівнях; визначено комплекс форм, засобів, інструментів антикорупційної роботи з урахуванням міжнародного досвіду [2, с. 83].

У цьому контексті слід констатувати, що для того, щоб перейти від держави, де корупція проникає в усі аспекти повсякденного життя, до держави, де громадяни та підприємства стикаються з корупцією вкрай рідко, потрібна широка суспільна відповідь. За найсприятливіших умов вплив закону є надто слабким для того, щоб запобігти корупції. Він має бути, передусім, доповнений етичними переконаннями.

Сьогодні потрібно зосереджуватись не лише на правових аспектах, щоб створити нову культуру, потрібні ширші суспільні зусилля. Нова культура обов'язкова для заміни укоріненої корупції, успадкованої від Радянського Союзу та періоду після його розпаду. Нова культура відображатиме любов до України як до окремої національної спільноти [3].

Зважаючи на концепцію солідаризму, можна запропонувати такі запобіжні дії проти корупції:

– проведення послідовної демократизації всіх сфер суспільства;

– формування громадянської свідомості й активності в процесі здійснення соціально-економічного реформування;

– здійснення демократизації та збільшення відкритості влади;

– забезпечення прозорості й зрозумілості для населення державних рішень, діяльності управлінського апарату;

– розвиток засад громадянського суспільства;

– створення всіма економічними, організаційно-управлінськими, професійно-освітніми, морально-психологічними засобами механізму виховання в усіх працівників, зайнятих наданням послуг населенню, порядності, чесності, професіоналізму;

– здійснення комплексу ідеологічних і масово-політичних заходів, що сприяли б визначенню в суспільстві політичних сил, які очолюють, ініціюють та активізують державну й громадську діяльність, пов'язану з подоланням та запобіганням корупції;

– сприяння підприємницькій діяльності та чесній конкуренції;

– здійснення правових заходів шляхом забезпечення захисту прав людини та громадянина [4, с. 197].

Визнаємо, що основним напрямом у подоланні корупції повинна стати прискорена розбудова атрибуту солідарної держави з конкурентоспроможною економікою, здатною забезпечити людський розвиток, гідний рівень і якість життя громадян, що є основою концепції солідаризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корупція як одна з найактуальніших соціальних проблем сучасності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www/carpathia.gov.ua/main/en/publication/content/2027/htm. – Назва з екрана.

2. Серьогін С. С. Антикорупційні державні стратегії в системі публічного адміністрування: міжнародний досвід / С. С. Серьогін // Розвиток публічного адміністрування на засадах менеджменту: європейський контекст : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 15-16 трав. 2009 р.). – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2009. – С. 83–84.

3. Сучасний стан корупції в Україні та шляхи її подолання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/KMBD/04%202016+stud/denisenko.pdf. . – Назва з екрана.

4. Пірен М. Запобігання корупції в системі політико-владних відносин сучасного українського суспільства / М. Пірен, В. Ребкало // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2011. – № 4. – С. 191–200.

Шевчишен А. В. – старший слідчий в особливо важливих справах ГСУ Національної поліції України, кандидат юридичних наук, доцент

МОЖЛИВОСТІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ

Негласним слідчим (розшуковим) діям належить особливе місце серед засобів досудового розслідування через виключний характер підстав їх проведення, визначених у ч. 2 ст. 246 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України. Завдяки їм слідчий, прокурор можуть вирішити завдання зі збирання доказів та здійснення розшуку, коли відомості про корупційний злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати шляхом проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій. У 86 % вивчених нами кримінальних проваджень проводилися негласні слідчі (розшукові) дії, що свідчить про їх суттєве значення для встановлення обставин події корупційних злочинів.

Аудіо-, відеоконтроль особи, передбачений ст. 260 КПК України, використовувався на початку досудового розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (92 %[1]), пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі (96 %). Ця негласна слідча (розшукова) дія дає змогу шляхом втручання у приватне спілкування особи задокументувати її готування та вчинення корупційного злочину. Водночас варто звернути увагу на те, що традиційно аудіо-, відеоконтроль особи представляють як негласне візуальне спостереження за діями особи (шляхом відеозапису та аудіофіксації), що є неправильним. Негласне візуальне спостереження за особою з можливістю застосування відеозапису та інших спеціальних технічних засобів для спостереження лежить в основі іншої негласної слідчої (розшукової) дії – спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України). Аудіо-, відеоконтроль особи полягає в негласній фіксації із застосуванням технічних засобів її діяльності. Це може відбуватись у трьох формах: прихованого фіксування із застосуванням аудіозаписуючих пристроїв розмов або інших звуків, що можуть містити відомості, пов'язані з діяльністю або місцем перебування службової особи або інших осіб, пов'язаних з подією тяжкого чи особливо тяжкого корупційного злочину, які мають значення для досудового розслідування (здійснювався у 6 %, з вивчених нами випадків); прихованого фіксування із застосуванням відеозаписуючих пристроїв рухів, дій, що можуть містити відомості,

[1] Тут і надалі наведено дані щодо кількості проведених негласних слідчих (розшукових) дій відносно кількості вивчених нами кримінальних проваджень за окремим різновидам досліджених нами корупційних злочинів.

пов'язані з діяльністю або місцем перебування службової особи або інших осіб, пов'язаних з подією тяжкого чи особливо тяжкого корупційного злочину (здійснювався у 2 % випадків); комплексного прихованого фіксування із застосуванням відео-, аудіозаписуючих пристроїв розмов службової особи або інших осіб, пов'язаних з подією тяжкого чи особливо тяжкого корупційного злочину, або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з їх діяльністю або місцем перебування тощо, що можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування (здійснювався у 92 % випадків).

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж також є типовою негласною слідчою (розшуковою) дією початку досудового розслідування досліджуваної нами категорії корупційних злочинів (проводилася у 67 % кримінальних проваджень). Вона надає можливість задокументувати відомості у вербальній формі про дії службових та інших осіб, спрямовані на готування, вчинення та приховування злочину, коли не має точних даних про час та місце приватного спілкування цих осіб про обставини, які мають значення для кримінального провадження. Причому слід зазначити, що під час досудового розслідування обов'язково повинна відбуватися ідентифікація співрозмовників, чия бесіда зафіксована на аудіозаписах, отриманих унаслідок зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Найпростіший спосіб – це допитати стосовно підтвердження факту та змісту розмови після її прослуховування. Якщо хтось зі співрозмовників заперечує, то слід призначити фоноскопічну експертизу.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу показало свою ефективність для розшуку осіб, які користуються мобільним терміналом систем зв'язку та інших радіовипромінювальним пристроєм, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, тобто мобільного телефону, GSM, UMTS, HSDPA, WiMAX, LTE модемами, що забезпечують бездротовий доступ до мережі Інтеренет, та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку. У вивчених нами кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, по яким підозрюваних осіб оголошували у розшук у 46 % для встановлення їх місцезнаходження шляхом локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, яким вони користувались, або особи, які переховувались разом з ними, використовувалась така негласна слідча (розшукова) дія.

З передбачених ст. 269 КПК України різновидів спостереження за досліджуваною нами категорією злочинів нами встановлено використання спостереження за особою (54 % кримінальних проваджень). Особливу ефективність воно показало під час документування вчинення корупційних злочинів, які вчиняються за попередньою змовою групою осіб, оскільки дає змогу задокументувати

взаємоузгоджену протиправну діяльність декількох осіб. Найчастіше вказана негласна слідча (розшукова) дія здійснювалась по злочинах, передбачених ч. 3 (36 % зі встановлених випадків) та 4 (28 %) статті 368 КК України. Під час досудового розслідування в корупційних злочинах ця негласна слідча (розшукова) дія проводилась у комплексі зі спеціальним слідчим експериментом, забезпечуючи документування процесу передачі неправомірної вигоди від її надавача до посередника та далі до службової особи. Є також практика результативного проведення спостереження за особою під час розслідування злочинів, передбачених ч. 3 (20 % зі встановлених випадків) та 4 (10 %) ст. 369 КК України, ч. 2 ст. 364 КК України (6 %). Дані, отримані під час такого спостереження за особою в сукупності з результатами спеціального слідчого експерименту, створенням заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів, аудіо-, відеоконтролем особи або місця, оглядом місця події, обшуком, допитами осіб, які брали участь у їх проведенні, тощо, виступають фактичними підставами для затримання слідчим осіб, які вчинили корупційний злочин, повідомлення їм про підозру, вирішення питання про застосування до них відповідного запобіжного заходу та в кінцевому рахунку складання обвинувального акту чи клопотання про закриття кримінального провадження за нереабілітуючих підстав, передбачених КПК України.

Моніторинг банківських рахунків, передбачений ст. 269[1] КПК України, є негласною слідчою (розшуковою) дією, здійснення якої віднесене до виключної компетенції Національного антикорупційного бюро України. Моніторинг банківських рахунків є негласною слідчою (розшуковою) дією подвійного призначення. Відповідно до положень ч. 1 ст. 269[1] КПК України, вона може проводитися для документування злочинних дій особи, які вона вчиняє з використанням банківського рахунку або для розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації.

Контроль за вчиненням злочину під час досудового розслідування корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг у формі спеціального слідчого експерименту (п. 3 ч. 1 ст. 270 КПК України) слугує центральною негласною слідчою (розшуковою) дією документування протиправної діяльності службової особи. За вивченими нами кримінальними провадженнями, він використовувався в злочинах, передбачених ч. 3 (46 % зі встановлених випадків) та 4 (24 %) ст. 368 КК України, ч. 3 (20 %) та 4 (10 %) ст. 369 КК України. Унікальність цієї негласної слідчої (розшукової) дії полягає в тому, що вона дає змогу під контролем слідчого та співробітників оперативного підрозділу задокументувати протиправну поведінку службової особи та її співучасників, в якій вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Такий контроль повинен забезпечувати документування всіх діянь, пов'язаних із вчиненням корупційного злочину. Складність

спеціального слідчого експерименту в такій категорії злочинів полягає в тому, що особи, які його проводять, повинні враховувати особливості механізму вчинення корупційного злочину та підлаштовуватися під вимоги особи (осіб), відносно яких він проводиться, щодо місця, часу та інших умов спілкування, а також моделювати його проведення на предмет виключення провокації (підбурення) особи на вчинення цього злочину з боку осіб, які беруть участь у цій негласній слідчій (розшуковій) дії [1, с. 176; 2, с. 33–43].

Отже, умовно типові негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг можна розділити на ті, які спрямовані суто на збирання доказів (аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, спостереження за особою, спеціальний слідчий експеримент), на вирішення розшукових завдань (встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу) та подвійного призначення (моніторинг банківських рахунків).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шумейко Д. О. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шумейко Дмитро Олександрович ; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2015. – 240 с.

2. Погорецький М. А. Застосування провокації в ході негласних розслідувань: питання правомірності / М. А. Погорецький // Вісник кримінального судочинства. – 2016. – № 1. – С. 34–43.

Шевчук О. Ю. – доцент кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування факультету № 2 навчально-наукового інститут № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Корупція та організована злочинність є суттєвим чинником посилення соціальної напруженості й дестабілізації суспільних відносин, виникнення деформації у сфері господарювання, уповільнення темпів економічного розвитку держави, а також однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності, розв'язання якої для багатьох країн є надзвичайно важливою і складною справою. Це повною мірою стосується України, для якої корупція набула ознак системного явища, яке поширює свій негативний вплив на всі сфери суспільного життя, дедалі глибше укорінюючись у повсякденному житті як основний,

швидкий та найбільш дієвий протиправний засіб вирішення питань, досягнення певних цілей [1, с. 34].

Принципи запобігання і протидії корупції – керівні ідеї, основні засади, які напрацьовані практичною діяльністю суб'єктів протидії корупції та організованій злочинності, закріплені в нормативно-правових актах, регулюють суспільні відносини у цій сфері між її учасниками. Усі наявні в юридичній науковій літературі точки зору щодо терміна «принцип» можна звести до таких: керівна, фундаментальна ідея, основне правило поведінки; первинні, найбільш загальні, основні, вихідні положення, на підставі та відповідно до яких формулюються інші правові норми й інститути.

Відповідно до вимог Закону України «Про запобігання корупції», діяльність із запобігання та протидії корупції ґрунтується на принципах: верховенства права; законності; комплексного здійснення правових, політичних, соціально-економічних, інформаційних та інших заходів; пріоритетності запобіжних заходів; невідворотності відповідальності за вчинення корупційних правопорушень; відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування; участі громадськості у заходах щодо запобігання і протидії корупції, державного захисту осіб, які надають допомогу у здійсненні таких заходів; забезпечення відновлення порушених прав і законних інтересів, відшкодування збитків, шкоди, завданої корупційним правопорушенням [2].

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», основними принципами діяльності Національного бюро є: верховенство права; повага та дотримання прав і свобод людини і громадянина; законність; безсторонність та справедливість; незалежність Національного бюро та його працівників; підконтрольність і підзвітність суспільству та визначеним законом державним органам; відкритість для демократичного цивільного контролю; політична нейтральність і позапартійність; взаємодія з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями [3].

Принцип верховенства права це фундаментальний правовий принцип і правова доктрина, яка передбачає, що жодна людина не є вище закону, що ніхто не може бути покараним державою, крім як за порушення закону, і що ніхто не може бути засудженим за порушення закону іншим чином, ніж у порядку, встановленому законом. В Україні принцип верховенства права закріплений у ч. 1 ст. 8 Конституції. Принцип верховенства права відображаючи місце і роль права у структурі держави і суспільства, він означає, передусім, співвідношення права і держави та її інститутів, тобто підпорядкованість держави та її інститутів праву і його пріоритет щодо них. Цей принцип означає співвідношення права і політики, права і економіки, права та ідеології, а також співвідношення права та інших соціальних норм (моралі, звичаїв тощо), яке полягає у пріоритеті права щодо них.

Принцип законності є складовою принципу верховенства права і передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Законність – це особливий режим або процес діяльності держави і всіх інших суб'єктів суспільних відносин, суть якого зводиться до трьох основних вимог: наявність добре продуманої системи демократичних правових законів та підзаконних нормативних актів; точне і повне закріплення правового статусу (прав і обов'язків) усіх учасників суспільних відносин, зокрема, державних органів і посадових осіб; точне, неухильне дотримання законів та інших нормативно-правових актів усіма посадовими особами і громадянами [4, с. 63].

Принцип поваги та дотримання прав і свобод людини і громадянина лежить в основі діяльності всієї системи державних органів, покликаних забезпечити дотримання прав і свобод громадян незалежної держави України в рамках змін, що відбуваються в суспільстві. Принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина – це забезпечення захисту життя і здоров'я, прав та свобод людини і громадянина. Окремі обмеження прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності (ОРД) носять виключний та тимчасовий характер. Вони можуть застосовуватися лише з санкції прокурора та за рішенням суду відносно особи, у діях якої є ознаки тяжкого й особливо тяжкого злочину, та в інших випадках, які передбачені законодавством про ОРД, із метою отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства та держави [5, с. 4].

Отже, Закони України «Про запобігання корупції», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші закони, що регламентують цей вид правоохоронної діяльності, крім принципів, раніше зазначених, вказують і на інші принципи, які закріплені в оперативно-розшуковому законодавстві та відомчих нормативних актах, які є галузевими (спеціальними), так як вони притаманні саме такій галузі правоохоронної діяльності, як оперативно-розшукова. Такими принципами є конспірація, наступальність (оперативність), поєднання гласних та негласних заходів боротьби зі злочинністю.

Принцип конспірації полягає в організації ОРД таким чином, щоб зберегти в таємниці від сторонніх осіб (перш за все від тих, хто вчинив злочин чи підозрюється у його вчиненні) тактику, зміст, форми, заходи, сили і засоби здійснення конкретних оперативно-розшукових заходів. Конспіративність передбачає вчинення всіх дій, що складають зміст конфіденційної діяльності втаємничено від оточуючих, тобто при суворому дотриманні таємниці.

Принцип наступальності (оперативності) напрацьований практикою, передбачає швидке і систематичне проведення оперативно-розшукових заходів, що випереджають дії осіб як під час підготовки ними злочинів, так і після їх учинення. Наступальність означає, що

оперативні працівники повинні діяти «на випередження» злочинних груп, запобігати злочинним намірам, оперативна інформація цінна, якщо вона вчасна.

Принцип поєднання гласних та негласних заходів боротьби зі злочинністю випливає зі змісту власне поняття ОРД, яка становить систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, а саме дає можливість реалізувати результати негласної роботи в інтересах кримінального судочинства. Багаторічна практика боротьби Національно поліції зі злочинністю показує, що негласні заходи стають більш ефективними і дієвими, чим тісніше вони поєднуються з гласними заходами. У результаті застосування негласних заходів можна одержати відомості про конкретні епізоди вчиненого злочину, про осіб, які його вчинили, місцезнаходження злочинця, який переховується, місце переховування викраденого майна. За умов усіх форм поєднання гласних і негласних заходів в ОРД має бути обов'язково дотримана одна головна умова – це їх законність, без дотримання якої всі результати таких заходів будуть визначені недійсними, незаконними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Організація та сучасні проблеми боротьби з корупцією та організованою злочинністю : навч. посіб. / В. І. Василинчук, М. М. Алексійчук, В. Р. Сливенко та ін. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 220 с.

2. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18. – Назва з екрана.

3. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1699-VII – Режим доступу: http:// zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1699-18/page. – Назва з екрана.

4. Котюк В. О. Основи держави і права : навч. посіб. / В. О. Котюк. – [3-тє вид., доповн.]. – Київ : Атіка, 2001. – 432 с.

5. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 берез. 2016 р. – Київ : Паливода А. В., 2016. – 48 с.

Шелестинський В. А. – здобувач ступеня вищої освіти «магістр» навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ОДЕРЖАННЯМ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ТА ПОДАРУНКА

Корупція є однією з найбільш серйозних перешкод для побудови відносин у сфері державного управління, оскільки виводить їх за межі правового поля, руйнує їхній механізм зсередини, чим значно знижує ефективність діяльності органів державної влади щодо виконання обов'язків перед громадянським суспільством. Масштаби поширення корупції сягли рівня (за даними міжнародної організації «Transparency International», залежно від індексу сприйняття корупції, Україна в 2015 році посіла 142 місце зі 175 позицій), що загрожує національній безпеці України. Вона підриває довіру населення до інститутів влади всередині країни, а також шкодить міжнародному іміджу Української держави та реалізації програми Європейської інтеграції [1, с. 112].

В Україні в межах боротьби та протидії корупції прийнято Закон України «Про запобігання корупції» 14 жовтня 2014 року, відповідно до якого корупція – використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей [2].

Одним з актуальних питань, яке постає у межах взаємодії норм нового антикорупційного законодавства з чинними нормами права, є пов'язане з процесуальними особливостями провадження у справах про порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків і неправомірної вигоди.

Закон України «Про запобігання корупції» в ст. 1 містить визначення таких термінів:

– **неправомірна вигода** – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав;

– **подарунок** – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають/одержують безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової [2].

Проаналізувавши ці визначення як на етимологічному, так і на логічному рівнях, можна побачити, що різниці між такими поняттями

майже немає. Цю саму думку підтримав 18 жовтня 2013 року у прямому ефірі Радіо «ЕРА-FM» голова Всеукраїнської спеціальної колегії з питань боротьби з корупцією та організованою злочинністю Юрій Лавренюк, стверджуючи, що прослідкувати межу між подарунком та неправомірною вигодою практично неможливо [3].

Однак, як засвідчує практика, різниця у вищевказаних поняттях полягає у кваліфікації діянь, пов'язаних з одержанням подарунка чи неправомірної вигоди, звідси і у відповідальності яка настає за вчинення даних корупційних дій. Неправомірну вигоду переважно кваліфікують за ст. 368 Кримінального кодексу України [4]. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368 КК України, полягає в таких діях службової особи:

1) прийняття пропозиції надати їй неправомірну вигоду для себе чи третьої особи;

2) прийняття обіцянки надати їй неправомірну вигоду для себе чи третьої особи;

3) одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи;

4) прохання надати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи [5, с. 41].

Учинення хоча б однієї дії карається штрафом *або* арештом, *або* позбавленням волі, *з* позбавленням права обіймати певні посади *чи* займатись певною діяльністю та зі спеціальною конфіскацією.

Що ж до подарунка, то дії, пов'язані з його незаконним одержанням, практики зазвичай зараховують до сфери адміністративного корупційних правопорушень, кваліфікуючи їх за ст. 172^5 Кодексу України про адміністративні правопорушення як порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви). Звідси і адміністративна відповідальність у вигляді накладання штрафу з конфіскацією такого дарунка (пожертви) [6].

Отже, у санкціях вищезазначених статей кримінального і адміністративного законодавства є ключова відмінність, яка полягає в тому, що службовець, щодо якого застосовують кримінальну відповідальність, крім штрафу, арешту, або позбавленням волі обов'язково позбавляють права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю. Водночас за вчинення адміністративного правопорушення такий службовець може залишитись на своїй попередній посаді, навіть після вчинення корупційного діяння. Тобто різниці між неправомірною вигодою та подарунком як у визначеннях, так і в самих діях відповідного суб'єкта корупційного діяння не має.

У законодавствах багатьох держав Європи використовується лише один термін – «неправомірна вигода», що передбачає також зміст поняття «подарунок». Можливо, у нашому новому антикорупційному законодавстві існує прогалина, яку слід виправити шляхом об'єднання двох понять. А можливо, і надалі антикорупційний закон захищатиме корупційні прояви, які ми спостерігаємо в сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берднікова К. В. Особливості нового антикорупційного законодавства у сфері адміністративної відповідальності за порушення встановлених законодавством обмежень щодо одержання подарунків / К. В. Бер // Адміністративне право і процес. – 2015. – № 1 (11). – С. 111–119.

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

3. Лавренюк Ю. Прослідкувати межу між подарунком та неправомірною вигодою практично неможливо [Електронний ресурс] / Ю. Лавренюк. – Режим доступу: http://www.vsk.kiev.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=305:yurii-lavreniuk-proslidkuvaty-mezhu-mizh-podarunkom-ta-nepravomirnoiu-vyhodoiu-praktychno-nemozhlyvo&itemid=192& lang=ua. – Назва з екрана.

4. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 20 серпня 2016 року. – Офіц. текст. – Київ : Алерта, 2016. – 212 с.

5. Шумейко Д. О. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: проблеми правової кваліфікації / Д. О. Шумейко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – № 1. – С. 39–51.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: чинне законодавство зі змінами і доповненнями станом на 26 вересня 2016 року. – Офіц. текст. – Київ : Паливода А. В., 2016. – 284 с.

Шруб І. В. – доцент кафедри адміністративної діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Одним із основних напрямів у сфері запобігання корупції є виявлення корупційних ризиків, а також усунення умов та причин їх виникнення. Корупційні ризики постійно досліджуються науковцями та громадськими організаціями у різних сферах державного управління. Водночас найбільш дослідженими традиційно залишаються корупційні ризики в діяльності державних службовців, які, залежно від поширеності, розташовують у такому порядку: недоброчесність державних службовців; виникнення конфлікту інтересів; безконтрольність з боку керівництва; наявність дискреційних повноважень [1]. Очевидно, що для діяльності юридичних осіб характерною є дещо інша система корупційних ризиків, що, однак, не виключає наявності й зазначених вище факторів.

Що стосується самого визначення терміна «корупційний ризик», то на сьогодні таке визначення чинним законодавством не закріплено. Водночас, у науковій літературі *корупційні ризики* визначають як

правові, організаційні та інші фактори й причини, які породжують, заохочують (стимулюють) корупцію. Визначення корупціогенного фактора (чинника) наявне в Модельному Законі «Основи законодавства про антикорупційну політику» [2]. Згідно з цим документом, *корупціогенний фактор* – це явище чи сукупність явищ, які самостійно чи в комплексі з іншими явищами зумовлюють учинення корупційних правопорушень і правопорушень, пов'язаних із корупцією, чи сприяють їх поширенню. До наведеного визначення можна лише додати, що до корупціогенних факторів необхідно зараховувати також явища, які створюють умови для легітимності корупційних діянь, а також можуть допускати чи провокувати їх виникнення.

Корупційні ризики в діяльності юридичних осіб досить різноманітні. Їх виявлення та оцінка пов'язані, передусім, з аналізом нормативно-правових та установчих документів, на яких ґрунтується діяльність конкретної юридичної особи, її посадових і службових осіб. На сьогодні можна назвати низку корупційних ризиків у діяльності юридичної особи, які умовно можна об'єднати в декілька груп.

1. *Колізії і вади законодавчої техніки в нормативно-правових актах, які регулюють діяльність юридичної особи:* неточності у формулюванні норм матеріального права; прогалини в нормативно-правових актах, які регулюють процедурні питання прийняття чи ухвалення рішень; нечіткість регулювання порядку здійснення адміністративних та судових процедур; відсутність або недостатнє правове регулювання порядку проведення конкурсних (аукціонних) процедур; надмірна кількість банкетних та відсильних норм; відсутність точно визначено порядку та строків прийняття рішень (здійснення дій).

2. *Неправильне визначення повноважень (прав і обов'язків) певних посадових і службових осіб, або ж компетенції певного структурного підрозділу юридичної особи:* надто широкі дискреційні повноваження; надмірна концентрація повноважень в одного суб'єкта; надмірна свобода підзаконної нормотворчості суб'єкта; дублювання повноважень, що зумовлює невизначеність у питанні визначення суб'єкта, на якого покладаються відповідні функції, завдання, повноваження та обов'язки; поєднання нормотворчих та контролюючих функцій в одному органі (посадової особи); відсутність чітко визначеного переліку підстав для прийняття (відмови в прийнятті) певних рішень, учинення чи невчинення певних дій; відсутність достатніх процесуальних гарантій впливу фізичних і юридичних осіб на процес ухвалення акта (прийняття рішення).

3. *Відсутність відповідальності, гарантій діяльності та правообмежень для певних посадових і службових осіб:* брак відповідальності за невиконання чи неналежне виконання своїх повноважень; відсутність або ж необ'єктивність встановлених критеріїв оцінки якості, ефективності та результативності службової діяльності; відсутність додаткових обмежень, заборон, обов'язків, відповідальності в суб'єктів, які наділені значними чи особливими (винятковими) повноваженнями; створення надмірних обтяжень для одержувачів адміністративних послуг.

4. *Відсутність або недостатня ефективність наявних механізмів здійснення контролю та нагляду за діяльністю юридичної особи:* надмірна закритість чи недостатня прозорість діяльності та процедури прийняття рішення (вчинення дій); відсутність або недостатня ефективність інформаційних технологій, за допомогою яких забезпечується гласність у діяльності юридичної особи; брак або низька ефективність наявної системи звітності; відсутність реальної можливості здійснення контролю з боку громадськості.

5. *Невідповідність фактичної діяльності юридичної особи тій, що визначена в правоустановчих документах:* неправильне визначення основних напрямів діяльності; приховування дійсної мети діяльності.

З метою виявлення корупціогенних факторів у діяльності юридичних осіб проводять *антикорупційний моніторинг.* Модельний Закон «Основи законодавства про антикорупційну політику» визначає його як спостереження, аналіз, оцінка та прогноз корупційних правопорушень, корупціогенних факторів, а також реалізації антикорупційних заходів. Таким чином, антикорупційний моніторинг включає три складові:

1) моніторинг корупції, який проводиться з метою забезпечення розробки та реалізації антикорупційних програм шляхом спостереження за корупціогенними правопорушеннями і особами, які їх вчинили, їх обліку, аналізу документів, проведення опитувань та експериментів, обробки, оцінки та інтерпретації даних про показники корупційного ураження;

2) моніторинг корупціогенних факторів, тобто виявлення та спостереження за фактами та явищами, що породжують корупційні правопорушення чи сприяють їх поширенню;

3) моніторинг антикорупційних заходів, який проводять задля забезпечення оцінки ефективності реалізації таких заходів, зокрема тих, що передбачені антикорупційною програмою, і здійснюється шляхом спостереження за результатами застосування заходів з попередження, припинення та відповідальності за корупційні правопорушення, а також заходів з відшкодування завданої такими правопорушеннями шкоди, аналізу та оцінки отриманих в результаті такого нагляду даних; розробки прогнозів майбутнього стану і тенденцій розвитку відповідних заходів.

Отже, на сьогодні одним із найбільш ефективних механізмів виявлення та подолання корупційних ризиків у діяльності юридичних осіб є розробка та реалізація індивідуальних антикорупційних програм. Водночас вимушені констатувати, що прийняті нині антикорупційні програми мають здебільшого формальний характер та практично дослівно відтворюють положення відповідних актів вищого рівня. Саме тому подолання конкретних корупціогенних факторів фактично зводиться нанівець, адже відсутній індивідуалізований підхід до виявлення корупційних ризиків у діяльності юридичної особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корупційні ризики в діяльності державних службовців [Електронний ресурс] : роз’яснення Міністерства юстиції

України від 12 квіт. 2011 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0026323-11. – Назва з екрана.

2. Модельний Закон «Основи законодавства про антикорупційну політику», прийнятий на 22 пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД : постанова № 22-15 від 15 листоп. 2003 р.

Яременко С. П. – головний спеціаліст відділу запобігання корупції Управління запобігання корупції та проведення люстрації Міністерства внутрішніх справ України

УПОВНОВАЖЕНІ АНТИКОРУПЦІЙНІ ПІДРОЗДІЛИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Міжнародні договори вимагають від держав-учасниць, у тому числі і від України, створити спеціалізовані органи для боротьби і запобігання корупції. Так, ст. 6 та 36 Конвенції ООН проти корупції [1] передбачають наявність двох типів антикорупційних інституцій:

– орган або органи, що запобігають корупції;

– орган, органи або особи, які спеціалізуються на боротьбі проти корупції за допомогою правоохоронних заходів.

Статтею 20 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією [2] встановлено, що держава, яка підписала цю Конвенцію, вживатиме таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення спеціалізації персоналу та органів на боротьбі із корупцією. Для того, щоб вони могли здійснювати свої функції ефективно та без будь-якого невиправданого тиску, вони повинні мати необхідну самостійність відповідно до основоположних принципів правової системи Сторони. Сторони забезпечуватимуть персоналу таких органів підготовку та фінансові ресурси, достатні для виконання його завдань.

Метою виступу є висвітлення історичних аспектів становлення та організаційно-правових засад діяльності уповноважених підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції, що наразі активно функціонують в державних органах.

Конвенції ООН [1] та Ради Європи з боротьби проти корупції [2] визначають такі критерії ефективності спеціалізованих антикорупційних органів: незалежність, спеціалізація, належна професійна підготовка й адекватні ресурси. На практиці, багато країн зазнають труднощів із втіленням у життя цих загальних критеріїв. Накопичений міжнародний досвід може бути додатковим керівництвом до того, як можна реалізувати ці критерії на практиці.

Незалежність означає, передусім, захист від неправомірного політичного впливу.

Цього неможливо досягти без наявності справжньої політичної волі, спрямованої на викорінення корупції. Політична воля повинна бути оформлена у вигляді всебічної антикорупційної стратегії. Рівень незалежності спеціалізованого органу залежить від конкретних завдань, які він виконує, і від умов, в яких він функціонує. Досвід засвідчує, що для забезпечення незалежності ключову роль відіграє структурна та операційна автономія інституції, а також чітко визначені юридичний статус і повноваження органу, управління чи відділу. Це особливо важливо для правоохоронних органів. Важливими елементами запобігання неправомірному втручанню в роботу спеціалізованих інституцій є прозора процедура призначення і звільнення керівника органу, поряд з ефективним управлінням кадрами та наявністю системи внутрішнього контролю. Незалежність не повинна призводити до відсутності підзвітності – у своїй діяльності антикорупційні служби повинні дотримуватися принципів верховенства права і прав людини, надавати регулярні звіти про свою діяльність до органів законодавчої та виконавчої влади, а також забезпечувати доступ громадськості до інформації про їхню роботу. Корупцію не можливо подолати зусиллями однієї установи; міжвідомча співпраця, взаємодія з громадянським суспільством і бізнесом є важливими чинниками забезпечення ефективної роботи цих органів.

Початком розбудови антикорупційної інституційної основи в Україні стало створення відповідно до Постанови Верховної Ради України від 19 грудня 1992 року № 2894-XII Тимчасової депутатської комісії Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю, корупцією і хабарництвом [3]. Вказана Комісія фактично стала першою в Україні антикорупційною інституцією, якій було доручено: у своєму складі створити слідчу групу для перевірки виконання відповідних законів у системі правоохоронних органів і судах та розробити відповідне положення.

Уже через півроку, 30 червня 1993 року Верховна Рада України Постановою «Про порядок введення в дію Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» № 3342-XXII [4] створила постійну парламентську комісію з питань боротьби з корупцією і організованою злочинністю, після затвердження складу якої припинялася діяльність вищезазначеної Тимчасової депутатської комісії.

Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року № 3341-XII [5] було врегульовано правові та організаційні засади у сфері боротьби з організованою злочинністю та визначено систему державних та спеціальних органів, діяльність яких спрямовувалася на протидію організованій злочинності й корупції. Крім того, на виконання вказаного Закону України та з огляду на надзвичайно важливе значення подальшого посилення боротьби з найбільш небезпечними організованими формами злочинної діяльності 26 листопада 1993 року було видано Указ Президента України № 561/1993 [6], яким при

Президентові України створено Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю.

Відповідно до покладених завдань у сфері боротьби з корупцією і організованою злочинністю Координаційний комітет: координував заходи; розробляв рекомендації; організовував співробітництво з відповідними органами іноземних держав та міжнародними організаціями; готував та вносив на розгляд Президента України щорічні і спеціальні доповіді; взаємодіяв з комітетами Верховної Ради України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Радою національної безпеки і оборони (РНБО) України, органами виконавчої влади; керував Міжвідомчим науково-дослідним центром з проблем боротьби з організованою злочинністю; надавав методичну допомогу; інформував населення про заходи, що вживалися Президентом України.

5 жовтня 1995 року було прийнято Закон України № 356/95-ВР «Про боротьбу з корупцією» [7], згідно зі ст. 4 якого органами, що провадять боротьбу з корупцією, були визначені відповідні підрозділи МВС, податкової міліції, СБУ, органів прокуратури України, Військової служби правопорядку у Збройних силах України. Також зазначеним Законом законодавець поклав завдання щодо нагляду за виконанням антикорупційного законодавства на Генерального прокурора України, а контроль – на Верховну Раду України, зокрема Комітет з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією.

Координаційний комітет по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю при Президентові України було ліквідовано у 2005 році Указом Президента України від 8 лютого 2005 року № 208/2005, а його функції, фінансове та матеріально-технічне забезпечення було передано РНБО України, яка 25 листопада 2005 року ухвалила рішення про утворення Міжвідомчої комісії РНБО України з комплексного вирішення проблем у сфері боротьби з корупцією, уведене в дію Указом Президента України від 28 грудня 2005 року № 1865/2005 [8]. До основних завдань Комісії, зокрема, належали: аналіз стану корупції в державі, підготовка пропозицій і рекомендацій щодо вироблення політичних, організаційних та інших заходів з метою поліпшення координації діяльності органів державної влади у цій сфері. Утім через те, що зазначена Комісія не була наділена необхідними повноваженнями, в тому числі правоохоронними, виконання покладених на неї функцій фактично було формальним і не сприяло суттєвому покращенню стану корумпованості в українському суспільстві.

Збільшенню кількості правових колізій в інституційній основі антикорупційної політики України сприяв Указ Президента України «Про Міжвідомчу робочу групу з питань протидії корупції» від 17 квітня 2008 року № 370/2008 [9]. Особливість діяльності Міжвідомчої робочої групи полягала в тому, що напрацьовані нею пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань запобігання та протидії корупції направлялися безпосередньо на розгляд Главі держави, проте її рішення мали виключно рекомендаційний характер. Зрештою на

підставі появи плутанини в діяльності антикорупційних інституцій Служби безпеки України, РНБО України, Генеральної прокуратури України, МВС та інших державних органів Указом Президента України від 2 квітня 2010 року № 482/2010 «Про ліквідацію Міжвідомчої робочої групи з питань протидії корупції» Міжвідомчу робочу групу було ліквідовано [10].

Слід звернути увагу, що паралельно із діями, реалізованими Президентом щодо створення інституційної основи антикорупційної політики, Кабінетом Міністрів України також вживалися відповідні заходи. Так, Програмою невідкладних заходів, які спрямовані на боротьбу з корупцією і підлягають здійсненню в 1998 році, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р. № 1220 [11], доручалося центральним та місцевим органам виконавчої влади створити (визначити) в межах існуючої штатної чисельності структурні підрозділи (працівників) з питань запобігання корупційним і злочинним проявам.

Саме із цієї дати в України починають свою діяльність уповноважені підрозділи з питань запобігання та виявлення корупції. У період з 1998 по 2005 рік таким підрозділам особлива увага не приділялася, оскільки законодавством не було визначено інституції, яка б координувала їх діяльність.

У 2006 році Україна звернулася до США з проханням надати технічну допомогу в питанні боротьби з корупцією. Порогова програма «Виклики тисячоліття», що фінансується конгресом США, погодилася надати допомогу Україні.

Проект, котрий реалізувався в Україні протягом 2006–2009 років, складався з 5 компонентів, кожний з яких був спрямований на зниження рівня корупції в різних секторах громадського та соціального життя. Указом Президента України від 23.12.2006 № 1121/2006 [12] затверджено Положення про Раду з питань забезпечення реалізації в Україні Порогової програми Корпорації «Виклики тисячоліття» та її персональний склад.

Так, перший компонент було спрямовано на зміцнення функції громадянського суспільства, засобів масової інформації, громадських організацій. Другий компонент направлений на зниження рівня корупції в судовій гілці влади, п’ятий – на зниження корупції в системі вищої освіти. До речі, одним із завдань п’ятого компонента є допомога впровадження незалежного тестування для учнів-абітурієнтів, зараз в Україні це відомо як ЗНО.

Третій компонент був спрямований на зниження рівня корупції серед публічних службовців. Відповідальність за його впровадження тоді взяв на себе Департамент юстиції США. В Україні працювали три співробітники цього Департаменту – федеральні прокурори.

Українською державою були поставлені завдання зазначеному проекту: розробити кодекс професійної етики публічних службовців, розробити законопроект про ефективну систему доходів, видатків та

майнового стану, а також заснувати й запровадити підрозділи внутрішніх розслідувань.

На той час у поняття «Підрозділ внутрішніх розслідувань» вкладалося, що це самостійний підрозділ в структурі центрального (місцевого) органу виконавчої влади, завданням якого є виконання контрольно-ревізійної роботи, виявлення та попередження корупційних проявів (розкрадання державних коштів, зловживання службовим становищем, хабарництва, шахрайства тощо), вчинених працівниками відповідного органу, виконання освітньої та просвітницької функції.

У рамках реалізації Порогової програми Корпорації «Виклики тисячоліття» в окремих центральних органах виконавчої влади (МОЗ, Мінтрансзв'язку, Мін'юст, МВС, Держмитслужба, Держприкордонслужба та Держкомзем) як пілотний проект,у той час були створені підрозділи внутрішніх розслідувань. Результати зазначеного пілотного проекту підтвердили доцільність запровадження в органах виконавчої влади таких підрозділів.

Для ефективного виконання своїх функцій, як підтверджує світовий досвід, вказаний підрозділ повинен мати достатній рівень незалежності, забезпечення якого можливе шляхом:

– встановлення особливої процедури призначення та звільнення керівника підрозділу;

– встановлення вимог щодо внутрішньовідомчої та позавідомчої звітності підрозділу;

– визначення бюджету підрозділу окремим рядком у бюджеті.

Діяльність підрозділу внутрішніх розслідувань є особливо ефективною саме у тих країнах, де вони поєднують три функції (аудиту, ревізій та розслідувань) та мають належний ступінь незалежності. Наприклад, у США на кожен долар виділений на функціонування офісів генеральних інспекторів (OIG) в середньому сума повернення (заощадження, відшкодування) становить 9,45 долара США.

На сьогодні в Україні існує два види підрозділів, що створені з метою протидії корупційним проявам всередині органів державної влади України:

– підрозділи внутрішньої безпеки, які існують у більшості правоохоронних відомств, створені на підставі положень статутних законів чи внутрішніх відомчих підзаконних актів. До таких, зокрема, належали відділи внутрішньої безпеки Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури, Служби безпеки України, Державної фіскальної служби України;

– підрозділи з питань запобігання та виявлення корупції, створені на виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2009 р. № 1422 [13]. Згодом Постановою Уряду від 4 вересня 2013 року № 706 затверджено Типове положення про такий підрозділ [14]. В основному такі підрозділи створено в держаних органах, які не мають правоохоронних функцій.

Нині практично в усіх центральних та місцевих (обласні, Київська міська адміністрації) органах виконавчої влади створено такі підрозділи

або у разі недоцільності визначено відповідальну особу з питань запобігання та виявлення корупції. Це штат щонайменше 300 осіб (якщо не враховувати правоохоронні органи). Серед основних завдань підрозділу:

– підготовка, забезпечення та контроль за здійсненням заходів щодо запобігання корупції;

– здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів;

– надання методичної та консультаційної допомоги з питань дотримання вимог антикорупційного законодавства;

– проведення організаційної та роз'яснювальної роботи із запобігання, виявлення і протидії корупції;

– здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства.

Найостаннішим кроком в удосконаленні інституційної основи у сфері запобігання та протидії корупції стало прийняття 14 жовтня 2014 р. нових антикорупційних законів – «Про Національне антикорупційне бюро України» [15], «Про запобігання корупції» [16], які на законодавчому рівні дають можливість створити 2 антикорупційні інституції – орган, що здійснювати заходи боротьби з корупцією, та орган, що забезпечуватиме формування та реалізації антикорупційної політики, здійснюватиме заходи із запобігання корупції. В Україні поступово наряду з удосконаленням системи репресивних антикорупційних органів створюється система превентивних антикорупційних підрозділів в державних органах, які поряд із спеціальними правоохоронними відомствами, могли б здійснювати антикорупційні превентивні заходи, нести відповідальність за стан виявлення, запобігання та знешкодження корупції у своєму внутрішньому середовищі.

Таким чином, в органах виконавчої влади законодавством з липня 2014 року запроваджено правову базу для функціонування системи запобігання корупції, яка могла б бути використана для налагодження ефективної діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції, оскільки Законом України «Про запобігання корупції» [16], зокрема до повноважень Нацагентства належить координація в межах компетенції, методичне забезпечення та здійснення аналізу ефективності діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції.

Водночас, якщо у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» [17] передбачалися норми щодо функціонування уповноважених підрозділів (або визначення відповідальних осіб) з питань запобігання та виявлення корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування (ст. 1 та 5 Закону), то у Законі України «Про запобігання корупції» [16], про зазначені підрозділи згадується лише один раз – в частині повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції: «Координація в межах компетенції, методичне забезпечення та здійснення аналізу

ефективності діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції» (ст. 8 Закону).

Про виконанні своїх повноважень керівник, працівник уповноважених підрозділів знаходиться, за певних умов, у конфлікті інтересів з керівниками органів, установ, де вони працюють у разі вчинення цими керівниками дія, що мають ознаки корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних із корупцією.

Зазначені підрозділи можуть сприяти організації системи викривачів, які інформуватимуть за певних умов про порушення антикорупційного законодавства.

Доцільно зазначити, що досвід європейських країни, зокрема Польщі, свідчить про ефективність функціонування подібних підрозділів.

У зв'язку з початком роботи Національного агентства з питань запобігання корупції увага до діяльності уповноважених підрозділів зростатиме. Це пояснюється тим, що в структурі апарату Національного агентства передбачено відповідний структурний підрозділ, відповідальний за взаємодію з уповноваженими підрозділами. До того ж, уповноважені підрозділи за час їх функціонування набули певний досвід щодо здійснення превентивних антикорупційних заходів у відповідному органі, що може бути використано Національним агентством у своїй діяльності.

Однією з нагальних проблем залишається недостатня захищеність працівників уповноважених підрозділів під час виконання своїх повноважень, що потребує внесення відповідних змін до Закону України «Про запобігання корупції». Сподіваємося на те, що чергова спроба запустити інститут діяльності уповноважених підрозділів державних органів досягне апогею своєї активності та ефективності у здійсненні заходів щодо зниження рівня корупції в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовт. 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_c16. – Назва з ерана.

2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27 січ. 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_101. – Назва з екрана.

3. Про утворення Тимчасової депутатської комісії Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю, корупцією і хабарництвом [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України від 19 груд. 1992 р. № 2894-XII. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2894-12. – Назва з екрана.

4. Постанова Верховної Ради України "Про порядок введення в дію Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" від 30 червня 1993 року № 3342-XII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3342-12.

5. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю [Електронний ресурс] : Закон України від 30 черв. 1993 р.

№ 3341-XII. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3341-12. – Назва з екрана.

6. Про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 26 листоп. 1993 р. № 561/93. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/561/93. – Назва з екрана.

7. Про боротьбу з корупцією [Електронний ресурс] : Закон України від 5 жовт. 1995 р. № 356/95-ВР. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/356/95-%D0%B2%D1%80. – Назва з екрана.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року «Про утворення Міжвідомчої комісії Ради національної безпеки і оборони України з комплексного вирішення проблем у сфері боротьби з корупцією» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 28 груд. 2005 р. № 1865/2005. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1865/2005. – Назва з екрана.

9. Про Міжвідомчу робочу групу з питань протидії корупції [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 17 квіт. 2008 р. № 370/2008. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

10. Про ліквідацію Міжвідомчої робочої групи з питань протидії корупції [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 2 квіт. 2010 р. № 482/2010. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

11. Про стан виконання центральними і місцевими органами виконавчої влади актів законодавства про державну службу та боротьбу з корупцією [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р. № 1220.– Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

12. Про Раду з питань забезпечення реалізації в Україні Порогової програми Корпорації «Виклики тисячоліття» щодо зниження рівня корупції в Україні [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 23 груд. 2006 р. № 1121/2006. – Режим доступу: http: zakon5.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

13. Питання запобігання та виявлення корупції в органах виконавчої влади [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 груд. 2009 р. № 1422 // Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

14. Питання запобігання та виявлення корупції [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 верес. 2013 р. № 706. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/706-2013-%D0%BF. – Назва з екрана.

15. Про Національне антикорупційне бюро України [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1698-18. – Назва з екрана.

16. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. №1700-VII. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18. – Назва з екрана.

17. Про засади запобігання і протидії корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 7 квіт. 2011 р. № 3206-VI. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3206-17. – Назва з екрана.

Ярмиш Н. М. – доктор юридичних наук, професор, Національна академія прокуратури України

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА КУЛЬТУРА РІДНОЇ МОВИ

Рецепція міжнародного досвіду є необхідним для будь-якої країни світовим процесом, зумовленим викликами часу. Він стосується всіх сфер життя, поширюючись і на законодавство, зокрема кримінальне. Відомо, що значних змін останнім часом зазнав Кримінальний кодекс (КК) України. Значною мірою законодавчі новели є втіленням у життя зобов'язань України, які ґрунтуються на низці міжнародних договорів. У зв'язку з курсом на всебічну та невідкладну протидію корупції продовжує відбуватись оновлення законодавства.

Міжнародний досвід може бути корисним для України, однак не викликає сумнівів й те, що використовувати його потрібно тоді, коли не вистачає власного. Щоб визначити ступінь придатності, потенційної ефективності вітчизняного законодавства, потрібно його досконало знати і розуміти всі системні зв'язки та нюанси. До того ж, вкрай необхідно бути знавцем мови.

Ефективним може бути лише чітко визначений, зрозумілий закон, який поєднає граничну лаконічність з максимальною інформативністю. Проте законодавець такі вимоги досить часто порушує. На жаль, чинні норми КК України дедалі більше не відповідають реаліям сьогодення, що потребує залучення до законотворчого процесу наукового загалу. Непродумане копіювання законів інших держав може спричинити порушення системи законодавства, що загрожує погіршенням відповідного стану, замість його покращення. Саме таке можна спостерігати щодо норм про корупційні прояви. Однією з причин є стилістична недосконалість низки статей КК України, що підриває авторитетність закону, викликає неповагу і недовіру до нього. Значною мірою цей недолік спричинений недосконалим перекладом.

Вшановувати міжнародні зобов'язання потрібно передусім з огляду на вимоги рідної мови. Перекладений текст має бути істинним твором словесності тієї мови, на яку його перекладають, і справляти враження первинного. До того ж, відомо, що включати в кодекси (якщо це дійсно необхідно) потрібно не статті міжнародних актів (грубо, дослівно перекладені), а відповідні *норми права*, текстуально адаптуючи їх до потреб і можливостей власної країни.

Таким чином, постає питання щодо доцільності заміни ознаки предмету корупційних злочинів з «хабара» на «неправомірну вигоду». Цю проблему можна розглядати як в змістовному, так і суто мовному аспекті. Оновлення здійснювалося на підставі прагнення розширити предмет хабарництва так, щоб ним можна було б визнавати й певні блага, послуги *нематеріального* характеру. Однак визнати вдалим сам термін «неправомірна вигоди» важко. Адже вигоду *одержують*, проте аж ніяк не *«надають»*. Вираз на кшталт «я надав службовій особі неправомірну *вигоду*» не використовують в українській мові, тому він сприймається як нонсенс. Наявні різні думки щодо адекватності перекладу відповідного слова з англійської мови. Деякі фахівці вважають, що правильно було б говорити про «неправомірну *перевагу*». Однак такий переклад також не відповідав би стилістиці української мови. Для прикладу поєднаємо термін «перевага» з будь-якою послугою. Висловлення може бути таким: «Громадянин надав службовій особі неправомірну *перевагу* у вигляді ремонту автомашини». Слово «перевага» в цьому контексті не менш недоречне, ніж «вигода», оскільки такі форми не є усталеними для українською мови. Ще більш безглуздими виглядають подібні вирази стосовно послуг нематеріального характеру. Так, на «вигодою», ні «перевагою» не можна охарактеризувати такі послуги, як похвальна характеристика, принадна стаття в періодичному виданні, фотографія на обкладинці модного журналу тощо. Змісту цих явищ краще відповідає слово «винагорода» («В якості винагороди громадянин відремонтував службовій особі квартиру»). На нашу думку, те, що законодавець визначив «неправомірною вигодою», можна було б назвати «благами». Про адекватний переклад законодавець мав подумати разом з досвідченими фахівцями-філологами, проте цього не відбулося.

Потрібно замислитися і над прикметником «неправомірна» щодо вигоди. Чи належить він до характеристики саме предмета корупційних злочинів? Хіба можна, зосередившись на ознаках поняття «вигода», зрозуміти чи є вона правомірною, чи ні? Згадаємо Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. Він визначає неправомірну вигоду як «грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які *обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав»* (виділено автором). Характеризуючи предмет корупційних правопорушень, законодавець після перелічення його якостей, звертається до дій корупціонерів («пропонують, надають або одержують…»). Вважаємо такий прийом нелогічним. Відповідно нелогічно й говорити про «одержання *неправомірної* вигоди». Насправді мається на увазі *неправомірне одержання* вигоди (якщо все ж-таки використовувати невдале слово «вигода»), адже за таким принципом і про предмет крадіжки потрібно було б говорити, як про певні речі, «які таємно викрадаються». Не правильно наділяти певні явища (майно, послуги) ознаками, що насправді характеризують дії, які вчинюються щодо них. Однак законодавець зробив так, що спотворило справжній сенс відповідних подій.

Викликає сумніви виправданість появи у КК України слова «підкуп». Воно міститься у назвах статей, що передбачають деякі корупційні злочини. Наприклад, «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» (ст. 368[4] КК України).

Перша претензія до «підкупу» полягає в тому, що це слово використовують в законі не лише стосовно того, хто пропонує, обіцяє чи надає «неправомірну вигоду», а й стосовно того, хто її одержує (чи приймає пропозицію, обіцянку): у різних частинах відповідних статей передбачені дії обох сторін. Для вирішення цієї ситуації деякі дослідники пропонують позначати дії того, хто *надає* «неправомірну вигоду» словосполученням «активний підкуп», а *одержання* неправомірної вигоди називати «пасивним підкупом». Не бачимо необхідності наголошувати на неспроможності таких намагань вирішити словесну невідповідність, породжену законодавчою неохайністю.

Однак слово «підкуп» не лише суперечить сенсу відповідних частин статей КК України з такою назвою. Воно також створює перепони для кваліфікації дій того, хто надає «неправомірну вигоду» певному суб'єкту вже після вчинення ним дій, які є цілком правомірними та заздалегідь не обумовленими. Раніше такі дії визначали як «хабар-подяка» або «хабар-винагорода», оскільки їх не можна назвати «підкупом». Проте у відповідних частинах статей про підкуп досі допускають застосування кримінальної відповідальності у випадках, коли йдеться про «хабар-подяку». Виникає певна колізія між назвою статті та її змістом. Зрозуміло, що кваліфікацію суспільно небезпечного діяння здійснюють за диспозицією статті, а не за її назвою. Однак зауважимо, що доволі поширеною є думка про те, що кримінальна відповідальність не передбачена за не оговорену винагороду, яка надають службовій особі після виконання нею правомірних дій. Така хибна думка останнім часом поширилась, оскільки в Законі України «Про запобігання корупції» йдеться про *заборонений подарунок*, як такий, що надається особі у зв'язку зі здійсненням нею «діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування». Таким чином, може скластися враження, що «хабар-подяка» було декриміналізовано і він перейшов до категорії адміністративних правопорушень. Але в КУпАП «заборонений подарунок» нічого не сказано. Зрозуміло, що насправді це не «подарунок», а «неправомірна вигода» є предметом злочину, передбаченого ст. 368 КК України та іншими схожими за конструкцією статтями, які у назві містять слово «підкуп». Потрібно визнати, що законодавець допустив неточність (можливо, також породжену неякісною імплементацією), яка створює значні труднощі для практичних працівників. Таких неточностей, і навіть грубих помилок допущено досить багато.

На жаль, доводиться констатувати, що через свою хаотичність, безсистемність, розбалансованість, вкрай умовну грамотність, невиправдану багатослівність антикорупційні закони виявилися нездатними повноцінно виконувати функцію протидії корупції, а навпаки, певною мірою створили перешкоди для цього.

Шармар О.М. – доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

МАТЕРІАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР «ІСТОТНОЇШКОДИ» І «ТЯЖКИХ НАСЛІДКІВ» ЗГІДНО З ПРИМІТКОЮ ДО СТ. 364 КК УКРАЇНИ – ЦЕ ЧІТКА ФОРМАЛЬНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ЧИ ЧАСТКОВА ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ?

Актуальність дослідження поняття “істотної шкоди” і “тяжких наслідків”, передбачених ч. 3, 4 примітки до ст. 364 КК України зумовлена необхідністю удосконалення положень законодавства про кримінальну відповідальність для боротьби з корупцією. Науковою розробкою цього питання займалися такі вчені як: О.О. Дудоров, В.І. Борисов, З.А. Загиней, В.М. Киричко, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, Ю. Пономаренко, А.В. Савченко, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, М.І. Хавронюк, В.Б. Харченко, А.Н. Ярмиш, М.В. Сийплокі, Т.І. Слуцька та ін.

Метою статті є аналіз проблемних питань тлумачення понять «істотна шкода» і «тяжкі наслідки», передбачені ч. 3, 4 примітки до ст. 364 КК України.

У зв’язку з посиленням боротьби з корупційними злочинами у КК України було внесено велику кількість доцільних змін, які на жаль не позбавлені суттєвих недоліків, що ускладнює застосування закону про кримінальну відповідальність. Так, 14 жовтня 2014 р. ВРУ прийняла ЗУ «Про запобігання корупції» [1]. Як наслідок згідно зі ст. 45 КК України до корупційних злочинів було віднесено злочини, передбачені статями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 цього Кодексу. Зосередимо увагу на суттєвих змінах, які стосуються злочинів в сфері службової та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг.

Згідно з чинною редакцією ч. 3 примітки ст. 364 КК України істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-2, 367 вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Тяжкими наслідками у статтях 364-367 КК вважаються такі наслідки, які у двісті п’ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян [2].

З цього приводу Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ зазначив, що внаслідок прийняття ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв’язка з виконанням плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13 травня 2014 р. [3] у примітку до ст. 364 КК України було внесено зміні щодо нової редакції пунктів 3 і 4, які призвели до виникнення у судів низки питань, пов’язаних з розумінням передбачених законом понять «істотна шкода» і «тяжкі наслідки» та впливу цих змін на судову практику. Як наслідок Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних прийшов до висновку, що відбулася

декриміналізація значної частини діянь [4].

Викладене дозволяє констатувати, що відбулося суттєве звуження змісту «істотна шкода» і «тяжкі наслідки», які мають лише матеріальний характер, що призвело до декриміналізації «істотної шкоди» (фізичного або морального характеру) та «тяжких наслідків» (фізичного або морального характеру) у: зловживанні владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), зловживанні повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України); перевищенні влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, що призвело до істотної шкоди чи тяжких наслідків (ч.1, ч.3 ст. 365 КК України); службовій недбалості (ст. 367 КК України) тощо.

У цьому аспекті необхідно зауважити, що до прийняття ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язка з виконанням плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13.05. 2014 р. тяжкими наслідками при перевищення влади або службових повноважень в теорії кримінального права охоплювалися: 1) фізична шкода (заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більше особам; необережне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень; спричинення смерті; доведення до самогубства; створення аварійної ситуації, яка зумовила людські жерти); 2) матеріальна (майнова) шкода – шкода, яка у 250 і більше разів перевищує НМДГ; 3) порушення нормальної діяльності підприємства, установи, організації, їх банкрутство; наслідки, які суттєво ускладнюють відносини з іншими державами або міжнародними організаціями підривають авторитет держави або її окремих органів на міжнародній арені, тощо; 4) моральна шкода – найбільш серйозні порушення конституційних або інших законним прав громадян [5].

Вважаємо, що порушувати правомірне функціонування управлінської сфери, підривати авторитет, який не має кількісного виміру за наявності порушення нормальної діяльності підприємства, установи, організації, порушення конституційних або інших законних прав громадян повинно розглядатися як злочинне і не в усіх випадках може визначатися в неоподатковуваних мінімумах доходів громадян.

Отже, примітка до статті 364 КК України вимагає суттєвого доопрацювання з метою формулювання її правильної конструкції та забезпечення повної кримінально-правової охорони всіх суспільних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції: закон України від 14.10.2014 р. № 766-VIII від 10.11.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18.

2. Кримінальний кодекс України від 05.05.2004 р. (за станом на 26.11.2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: закон України від 13.05.2014, № 12-61-VII // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1261-18.

4. Лист заступника Голови Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ С.І. Кравченка до членів Науково-консультативної ради ВССУ від 6 травея 2015 р. № 223-770/0/4-15. – К.: Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ, 2015 – 2с.

5. Слуцька Т. І. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т. І. Слуцька. – К., 2010. – 20 с.

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Аваков А. Б. **3**

Петришин О. В. **5**

Чернєй В. В. **6**

Співаковський О. В. **8**

Геращенко А. Ю. **9**

Купранець І. М. **10**

Греба Р. В. **11**

Мартиненко В. О. **12**

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Тахтай О. В.

АДМІНІСТРУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В МІНІСТЕРСТВІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ 14

Вакуленко О. Ф.

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ 17

Igoris Krzeckovskis

FINANCIAL INVESTIGATIONS AS A PRINCIPLE TOOL FOR COMBATING SERIOUS ECONOMIC AND FINANCIAL CRIMES (PRACTICAL EXPERIENCE OF LITHUANIA) 19

Бараш Є. Ю.

ОГЛЯД КОРУПЦІЙНИХ ДІЯНЬ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ 23

Василевич В. В.

ТЕНДЕНЦІЇ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ 25

Галай А. О.

ПРОЗОРІСТЬ VS. КОРУПЦІЯ: НА ПРИКЛАДІ ПРОВЕДЕННЯ «ПРАВОЗАХИСНОЇ ПАСПОРТИЗАЦІЇ» 29

Гребенюк М. В

КООРДИНАЦІЯ ТА КОНТРОЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ 32

Гультай М. М.
КОРУПЦІЯ – «СТИЛЬ» ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА? (НОТАТКИ НЕБАЙДУЖОГО) 34
Джужа О. М., Нєбитов А. А.
ЗАПОБІГАННЯ ФОРМУВАННЮ ГЛОБАЛЬНОЇ КОРУПЦІЙНОЇ МЕРЕЖІ В УКРАЇНІ 42
Дралюк І. М.
АНТИКОРУПЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ 45
Задорожній О. В.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ 49
Ковальський В. С.
СУДДІВСЬКА ДОБРОЧЕСНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ. 56
Комірчий П. О.
УДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ В УКРАЇНІ 60
Копан О. В.
ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 63
Корнієнко М. В.
ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ 65
Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В.
ПРОБЛЕМА КОРУПЦІЇ: ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ 68
Кравченко С. І.
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН 71
Лихова С. Я.
ЗАКОНОДАВЧА ДЕФІНІЦІЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ 74

Луцюк П. С.
ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ 76
Мартиненко В. О.
АНАЛІЗ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ 80
Орлов Ю. Ю.
ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ВИМІР 83
Прилипко С. М.
ПРИСЯГА СУДДІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ 93
Савченко А. В.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ..... 97
Сокуренко В. В.
КОРУПЦІЯ ЯК ЗОВНІШНЯ ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ..... 103
Фодчук А. Б.
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ..... 106
Шакун В. І.
КРИМІНОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В МЕХАНІЗМІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ 110
Ярмиш О. Н.
ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО РІЗНОВИДУ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ..... 117
НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ
Александренко Е. В.
ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ КОРРУПЦИОННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ..... 119
Басс В. О.
ОСОБЛИВОСТІ ІНДЕКСУ СПРИЙНЯТТЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ 122

Болгов Р. О.

ПРИВАТНА ДЕТЕКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ
У ЗАПОБІГАННІ КОРУПЦІЇ 124

Бондаренко О. С.

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 369^3 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ..... 126

Ботнаренко І. А.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ 129

Братель С. Г.

КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ /
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОРУПЦІЄЮ..... 131

Брисковська О. М., Алєксєєва-Процюк Д. О.

ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ЩОДО РОЗШУКУ
МАЙНА, НА ЯКЕ МОЖЕ БУТИ НАКЛАДЕНО АРЕШТ З МЕТОЮ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ..... 134

Буличев А. О.

ОЦІНЮВАННЯ КОРУПЦІОГЕННИХ РИЗИКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ
МВС УКРАЇНИ..... 137

Бурак М. В.

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ
УКРАЇНИ..... 140

Василевич Я. В.

ДЕТЕРМІНАНТИ КОРУПЦІЇ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ..... 143

Влащенко С. С.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ
ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ 144

Вознюк А. А.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СЛУЖБОВИХ ОСІБ
ЗА УЧАСТЬ У ЗЛОЧИНАХ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 255, 258^3, 260
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 146

Войтюк Р. В.

КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕТЕКТИВІВ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ..... 151

Воротіна Н. В.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ 154

Вязмікін С. А.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДРОЗДІЛІВ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНІЙ КОРУПЦІЇ..... 157

Гаєвський І. М.

ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ АКТИВІВ: СПІВПРАЦЯ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ..... 159

Горбачевський В. Я.

БОРОТЬБА З РЕЙДЕРСТВОМ ЯК НАСЛІДКОМ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ 161

Грібов М. Л.

ДОКУМЕНТУВАННЯ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ В ПУБЛІЧНО ДОСТУПНОМУ МІСЦІ..... 165

Давиденко В. С.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ 168

Данилевський А. О.

ПРОТИПРАВНИЙ ВПЛИВ НА РЕЗУЛЬТАТИ ОФІЦІЙНИХ СПОРТИВНИХ ЗМАГАНЬ ЯК КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН 172

Дараган В. В.

ДОСВІД ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У РЕСПУБЛІЦІ ВІРМЕНІЯ 175

Демешко М. В.

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ ТА БЛАГОДІЙНИЦТВО: АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ 177

Джужа А. О.

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВІКТИМОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ЗЛОЧИННІСТЬ..... 180

Діденко І. В.
КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ КОРУПЦІЇ 182
Дрозд О. Ю.
ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ ЕТИКИ ЯК ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ 184
Дунаєва Т. Є.
ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ... 187
Задніченко С. І.
КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА..... 189
Запотоцький А. П.
ХАРАКТЕРИСТИКА СЛУЖБОВИХ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА 192
Захаров В. П.
КРИМІНОГЕННІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ Й ВИКОРИСТАННЯ СИЛОВИМИ СТРУКТУРАМИ КРАЇН СВІТУ ІНФОРМАЦІЙНО-БІОМЕТРИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ..... 194
Заяць Н. В.
СОЦІАЛЬНА СУТНІСТЬ КОРУПЦІЇ..... 197
Іванов О. В.
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТА НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ 200
Іванов Ю. Ф.
ПОЛОЖЕННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА ЯК СКЛАДОВА ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ 203
Ірха Ю. Б.
ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ПОШИРЕННЯ ЕКСТРЕМІЗМУ 206
Калиновський О. В., Школьніков В.
ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З НЕЗАКОННИМ ЕКСПОРТОМ ЛІСОМАТЕРІАЛІВ 209

Калюк С. М.

ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ КОРУПЦІЇ 212

Камінська Н. В.

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ 213

Кваша О. О.

НЕДОЛІКИ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У КОНТЕКСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИКЛАДАЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ 217

Книженко О. О.

ВІДМЕЖУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ ВІД СУМІЖНИХ ЗЛОЧИНІВ 220

Колб О. Г.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ КОЛОНІЙ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ГУМАНІЗМУ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ 222

Колонюк В. П., Форіс Ю. Б.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 225

Комаринська Ю. Б., Гнатик К. М.

КОРУПЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЯК СКЛАДОВА ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБУХАМИ 227

Коніжай Р. О.

ЕЛЕКТРОННЕ ДЕКЛАРУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ТА ВІДСТРОЧКИ ПОДАННЯ ДЕКЛАРАЦІЙ 229

Конончук А. О.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УЧАСТЬ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ В УЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 260 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 231

Копилов А. М.

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ: СВІТОВИЙ ДОСВІД 233

Копотун І. М., Лавренюк Ю. Ф.
СУБ'ЄКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ 236
Костюшко О. П.
ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ 240
Кривошия І. М.
КОРУПЦІЯ ЯК НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ 243
Крижна В. В.
ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ 246
Кришевич О. В.
ЕЛЕКТРОННЕ ДЕКЛАРУВАННЯ У ПРАВОВОМУ ВИМІРІ 249
Крищенко А. Є.
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕЛЕКТРОННОГО ДЕКЛАРУВАННЯ ОСІБ, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ АБО МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ 252
Кумейко А. В.
ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ 254
Купранець І. М., Василинчук В. І.
ДЕПАРТАМЕНТ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНІЙ КОРУПЦІЇ 256
Лакійчук О. С.
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СЛУЖБОВИХ ОСІБ ЗА УЧАСТЬ В ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАННЯХ 257
Лапкін А. В.
СПЕЦІАЛІЗОВАНА АНТИКОРУПЦІЙНА ПРОКУРАТУРА В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ 259

Лапко О. В.

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ З ПІДРОЗДІЛАМИ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 263

Линник О. В., Линник В. Я.

АНТИКОРУПЦІЙНІ СУДИ: НЕОБХІДНІСТЬ ЧИ ЗАБАГАНКА?..... 264

Луговий В. О.

ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОРУПЦІЄЮ 267

Луговий І. О.

ІСТОРИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОРУПЦІЇ 269

Лук'янчиков Є. Д.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ 272

Ляшук О. М., Новоженець Я. І.

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ 275

Макаренко Н. К.

СПІВВІДНОШЕННЯ КОРУПЦІЇ З ПРОФЕСІЙНОЮ ТА ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ 277

Максимів О. Д.

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА..... 280

Маслова Л. А.

УДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНІХ НАПРЯМІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ 282

Мельниченко А. В.

ЗАТРИМАННЯ ЯК ТИМЧАСОВИЙ ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ 285

Михайленко Д. Г.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ
В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ..... 287

Міщенко М. О.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ МІЖНАРОДНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ..... 291

Мовчан А. В.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ..... 294

Мотлях О. І.

ПОЛІГРАФ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ..... 297

Назаров О. А.

ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ КАНДИДАТІВ
НА ПОСАДИ КЕРІВНОГО СКЛАДУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ
УКРАЇНИ ЯК НАПРЯМ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ..... 300

Неганов В. В.

ВИКОРИСТАННЯ ВИСНОВКІВ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ
РЕВІЗІЇ (АУДИТУ) В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ..... 304

Нескоромний Д. А.

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ ПІДХІД..... 306

Ніколаюк С. І., Бех О. В.

УСУНЕННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ ЯК ЧИННИК
ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ 308

Новіков О. Г.

ОБХІД ЗАКОНУ ЯК КОЛІЗІЙНА НОРМА В МІЖНАРОДНОМУ
ПРИВАТНОМУ ПРАВІ 311

Новіков В. Г.

РОЛЬ КРИМІНАЛЬНОЇ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ
ПРО БОРОТЬБУ З КОРУПЦІЄЮ У ВИЗНАЧЕННІ
СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТ. 369^2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 313

Орлов Ю. В.

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ
ТА ЗАПОБІГАННЯ 317

Осадчий В. І.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАПОБІГАННЯ
КОРУПЦІЇ В КОНТЕКСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 320

Павленко Н. Г.

ПРОТИДІЯ ПІДКУПУ ПОСАДОВИХ ОСІБ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДІЛОВИХ ОПЕРАЦІЙ..... 323

Панасенко Г. О.

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ:
МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР 325

Пахолюк О. І.

КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС АДМІНІСТУВАННЯ
ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ ДЛЯ ПРИДБАННЯ ТОВАРІВ У ГРУПАХ..... 326

Пекарський С. П.

ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЯК СУБ'ЄКТА,
НА ЯКОГО ПОШИРЮЮТЬСЯ ВИМОГИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«ПРО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ» 328

Підюков П. П., Устименко Т. П.

ПРОБЛЕМИ ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ,
ЗАПОДІЯНУ КОРУПЦІЙНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ..... 331

Політова А. С.

ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТА МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ
НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ
ЯК КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН..... 333

Полях А. М.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ 336

Рожнова В. В.

ВАГОМІСТЬ НАЯВНИХ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ОБРАННЯ
ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ: ВІТЧИЗНЯНЕ ЗАКОНОДАВСТВО
ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ 339

Рощина І. О.
КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ЗАХОДИ БОРОТЬБИ 342
Рубан К. П.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ 346
Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Полтавський А. О.
КОДЕКС ЕТИКИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ 350
Самодіна О. О.
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ УСУНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ 354
Самодін А. В.
ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ 356
Свириденко С. В.
ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ 359
Семенишин М. О., Когунь А. М.
ПЛАНУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ЗАХОДІВ У СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ 362
Сербин Р. А.
НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ БЛАГОДІЙНИХ ВНЕСКІВ: АНТИКОРУПЦІЙНИЙ АСПЕКТ 366
Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П.
ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ З ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ 368
Сухомлин Ю. В.
ПОДАННЯ ТА РОЗГЛЯД КЛОПОТАНЬ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ 371
Тарасенко О. С.
КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ПІД ЧАС ЗАКУПІВЕЛЬ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ 373

Таршин Д. А.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТА ДЕКЛАРУВАННЯ 375

Тациенко В. В.

ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ПРОВЕДЕНИЯ АНАЛИЗА КОРРУПЦИОННЫХ РИСКОВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ 378

Титаренко О. О.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ СТ. 368^2 ТА ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗА СТ. 366^1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 381

Титко А. В.

ВИЗНАЧЕННЯ СВОЄЧАСНОСТІ ПОДАННЯ ДЕКЛАРАЦІЙ 384

Тичина Д. М.

ГОЛОВНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ 387

Трофименко Р. В.

КОНТРОЛЬОВАНЕ ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ДІЯНЬ 390

Тютюнник Р. С.

ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК УСПІШНИЙ ПРИКЛАД ДЛЯ УКРАЇНИ 394

Усатий Г. О.

ПЕРШОЧЕРГОВІ КРОКИ З РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ 396

Фінагеєв В. О.

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ 400

Халимон С. І.

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ВИКРИВАЧІВ 402

Хоменко В. П.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ 405

Цимбал П. В., Омельчук Л. В.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОДЕРЖАННЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ КОРУПЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ 408

Цюприк І. В.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ 411

Черкасов О. О.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОРУПЦІЄЮ 414

Чернявський С. С., Бодюл Є. М.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ДИСФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ ЯК ДЕТЕРМИНАНТА КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА ВІКТИМІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ 417

Черняк А. М.

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО ОБМІНУ 422

Чорноус Ю. М.

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ 426

Чубенко А. Г.

ЕЛЕКТРОННЕ ДЕКЛАРУВАННЯ В УКРАЇНІ: СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ КОРУПЦІЇ ТА ЗРОСТАННЯ РІВНЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ 429

Шаповалов О. О.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 431

Шевченко О. С.

СУСПІЛЬНА СОЛІДАРНІСТЬ ЗАДЛЯ ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ 435

Шевчишен А. В.

МОЖЛИВОСТІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ..... 438

Шевчук О. Ю.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ..... 441

Шелестинський В. А.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ОДЕРЖАННЯМ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ТА ПОДАРУНКА 445

Шруб І. В.

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ..... 447

Яременко С. П.

УПОВНОВАЖЕНІ АНТИКОРУПЦІЙНІ ПІДРОЗДІЛИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ 450

Ярмиш Н. М.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА КУЛЬТУРА РІДНОЇ МОВИ 458

Шармар О.М.

МАТЕРІАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР «ІСТОТНОЇШКОДИ» І «ТЯЖКИХ НАСЛІДКІВ» ЗГІДНО З ПРИМІТКОЮ ДО СТ. 364 КК УКРАЇНИ – ЦЕ ЧІТКА ФОРМАЛЬНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ЧИ ЧАСТКОВА ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ? ……..…461

Наукове видання

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРІ

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(Київ, 9 грудня 2016 року)

Комп'ютерна верстка *В. П. Суворова*
Редактор *О. П. Антіпова*

Підписано до друку 02.12.2016. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 26,0. Ум. друк. арк. 28,32.
Тираж 200 прим.